CATECHISMUS

EX DECRETO

CONCILII TRIDENTINI

AD PAROCHOS

PII V. PONTIFICIS MAX.

ET DEINDE

CLEMENTIS XIII. IUSSU EDITUS

NUNC AD FIDEM

MANUTIANI TEXTUS ET OPTIMORUM EXEMPLARIUM

ITERATIS CURIS

CASTIGATE IMPRESSUS.

ROMAE

TYPIS SACRAE CONGREGATIONIS DE PROPAGANDA FIDE

MDCCCXLV.

MONITUM

Inter tot Catechismi romani editiones, neminem latet principem illam manutianam omnibus oppido esse praeferendam: ast in eam, quod humanum est, perturbationes aliquae, et nonnulla menda irrepserant, quae variis inde obnoxia fuerunt emendationibus. Nos itaque diligentissimam huic nostrae editioni operam navantes, manutianam, quod ad textum adtinet, ut typum delegimus, ita quidem, ut cetera quoque exemplaria accurate excusa, non minimam nobis opem suppeditaverint. Testimonia insuper ss. Scripturarum, nec non ss. Patrum diligenti studio ac labore contulimus, ut citationes, quod non semel in aliis editionibus desideratur, exactiores evaderent. Si qua vero peculiarem castigationem mereri visa sunt, ea, quin tamen aliquid in textu mutatum sit, asteriscus in margine indicabit. Ut maius denique decus libro accederet, praefationis loco, gravissimae Clementis ·XIII· P· M· litterae encyclicae de excellentia et usu huius Catechismi, editioni romanae anni M·DCC·LXI· praepositae, additae sunt.

CLEMENS PAPA XIII.

VENERABILIBUS FRATRIBUS PATRIARCHIS, PRIMATIBUS, ARCHIEPISCOPIS, ET EPISCOPIS.

Venerabiles fratres, salutem et apostolicam benedictionem.

In dominico agro, cui excolendo, divina disponente providentia, praesumus, nihil tam vigilantem curam, et perseverantem requirit industriam, quam iacti boni seminis, catholicae nimirum doctrinae a Christo Iesu, et ab apostolis acceptae, nobisque traditae custodia; ne si pigro otio, et incerti desidia negligatur, dormientibus operariis, inimicus humani generis superseminet zizania; ex quo fiat, ut in die messis, potius quam condenda in horreis, inveniantur ea, quae urenda sint flammis. Atque ad tuendam quidem semel traditam *a*) sanctis fidem nos vehementer excitat beatissimus Paulus, qui Timotheo scribit, ut bonum *b*) custodiat depositum, quod periculosa *c*) tempora instarent, cum in ecclesia Dei homines *d*) mali, et seductores existerent, quorum opera adhibita insidiosus ille tentator his erroribus incautas mentes conaretur inficere, qui sint evangelicae veritatis inimici. Verum si, quod saepe accidit, quaedam in ecclesia Dei sese extulerint pravae sententiae, quae adversis quidem sibi frontibus pugnantes, in eo tamen conspirent, ut catholicae fidei puritatem quoquo modo labefactent; tum vero difficillimum est, ea cautione inter utrumque hostem ita nostrum librare sermonem, ut nulli eorum terga vertisse, sed utrosque Christi hostes aeque vitavisse, et condemnasse videamur. Atque interdum res est eiusmodi, ut facile diabolica falsitas veri quadam similitudine coloratis se tegat mendaciis, dum vis sententiarum brevissima adiectione, aut commutatione corrumpitur, et confessio, quae operabatur salutem, subtili nonnumquam transitu vergat in mortem.

a) Iudae 3. — *b*) 2. Tim. I. 14. — *c*) Ibidem III. 1. — *d*) Ibidem v. 13.

Ab his propterea lubricis, angustisque semitis, quibus insistere, aut ingredi sine prolapsione vix possis, avertendi sunt fideles, ac praesertim qui rudiore sint ac simpliciore ingenio: nec per invia loca ducendae sunt oves ad pascua, nec singularia quaedam, etiam catholicorum doctorum, placita iis sunt proponenda; sed illa certissima catholicae veritatis nota tradenda est, doctrinae universitas, antiquitas, et consensio. Praeterea cum non possit vulgus ascendere *a*) in montem, in quem gloria Domini descendit, et transcendens terminos ad videndum peribit; termini figendi sunt populo ab eius doctoribus per circuitum, ut ultra ea, quae sunt ad salutem necessaria, aut summopere utilia, sermo non divagetur, et fideles apostolico dicto pareant: «Non *b*) plus sapere quam oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem.»

Haec cum probe intellexissent romani pontifices praedecessores nostri, in id omnem suam operam contulerunt, ut non modo venenata germina subnascentium errorum anathematis gladio praeciderent, sed etiam subcrescentes opiniones quasdam amputarent, quae vel redundantia in christiano populo fidei uberiorem fructum impedirent, vel fidelium animis proximitate nocere possent erroris. Postquam igitur tridentina synodus eas, quae tum temporis ecclesiae lucem obfuscare tentaverant, haereses condemnavit, et catholicam veritatem, quasi discussa errorum nebula, in clariorem lucem eduxit; cum iidem praedecessores nostri intelligerent, sacrum illum universalis ecclesiae conventum tam prudenti consilio, tantaque usum esse temperantia, ut ab opinionibus reprobandis abstineret, quae doctorum ecclesiasticorum auctoritatibus fulcirentur; ex eiusdem sacri concilii mente aliud opus confici voluerunt, quod omnem doctrinam complecteretur, qua fideles informari oporteret, et quae ab omni errore quam longissime abesset. Quem librum *Catechismi romani* nomine typis impressum evulgarunt, dupliciter in ea re laudandi. Nam et illuc eam doctrinam contulerunt, quae communis est in ecclesia, et procul abest ab omni periculo erroris; et hanc palam populo tradendam disertissimis verbis proposuerunt, ita Christi domini praecepto ob-

a) Exod. XIX. 12. — *b*) Rom. XII. 3.

temperantes, qui apostolos dicere *a*) in lumine iussit, quod in tenebris ipse dixisset, et quod in aure audierant, super tecta praedicare, ecclesiaeque sponsae obsecuti, cuius illae voces: « Indica *b*) mihi ubi cubes in meridie; » ubi enim non sit meridies, atque ita perspicua lux, ut liquido veritas cognoscatur, facile pro ea recipitur falsitas propter veri similitudinem, quae in obscuro difficulter a vero discernitur. Noverant enim fuisse antea, et deinceps futuros, qui pascentes invitarent, et sapientiae, scientiaeque uberiora promitterent pascua, ad quos multi confluerent, quia aquae *c*) furtivae dulciores sunt, et suavior panis absconditus. Ne igitur seducta vagaretur ecclesia post greges sodalium, qui et ipsi sint vagi, nulla stabiles certitudine veritatis, semper *d*) discentes, et numquam ad scientiam veritatis pervenientes; idcirco quae ad salutem tantummodo essent necessaria et maxime utilia, clare in *romano Catechismo*, et dilucide explanata, christiano populo tradenda proposuerunt.

Verum hunc librum non mediocri labore et studio compositum, omnium consensione probatum, et summis laudibus exceptum, his temporibus e pastorum manibus propemodum novitatis amor excussit, cum alios atque alios Catechismos extulerit nullo modo cum romano comparandos: unde duo mala extiterunt; alterum, quod illa fuerit in eadem docendi ratione prope sublata consensio, oblatumque pusillis quoddam scandali genus, quibus sibi ipsi iam non amplius esse videantur in terra labii *e*) unius et sermonum eorumdem; alterum, quod ex diversis variisque tradendae catholicae veritatis rationibus ortae sunt contentiones, et ex aemulatione, dum alius se Apollo, alius Cephae, alius Pauli se dictitat sectatorem, disiunctiones animorum, et magna dissidia; quarum dissensionum acerbitate nihil ad Dei gloriam minuendam exitialius putamus, nihil ad extinguendos fructus, quos e christiana disciplina aequum est fideles percipere, calamitosius. Itaque duplex hoc malum ut ab ecclesia tandem amoliremur, illuc duximus redeundum, unde quidam parum prudenti consilio, nonnulli etiam superbia ducti, ut sese in ecclesia iactitent sapientiores, iamdudum

a) Matth. X. 27. — *b*) Cant. I. 6. — *c*) Prov. IX. 17. — *d*) 2. Tim. III. 7. — *e*) Gen. XI. 1.

fidelem populum avocaverant; et eumdem Catechismum romanum pastoribus animarum iterum porrigendum existimavimus; ut qua ratione confirmata olim fuit catholica fides, et in doctrina ecclesiae, quae est columna *a*) veritatis, fidelium mentes corroboratae, eadem nunc a novis quoque opinionibus, quibus nec consensio, nec antiquitas suffragatur, quam longissime avertantur. Atque parabilior ut fieret liber, et maculis, quas operarum vitio contraxerat, emendatior, illum ad eius exemplum, quem S. Pius V. praedecessor noster ex tridentinae synodi decreto vulgavit, iterum omni adhibita diligentia excudendum in alma urbe curavimus; qui in popularem sermonem eiusdem S. Pii iussu conversus, et editus, propediem mandato itidem nostro typis impressus denuo prodibit in lucem.

Quod igitur hoc christianae reipublicae difficillimo tempore ad pravarum opinionum fraudes removendas, et veram sanamque doctrinam propagandam stabiliendamque opportunissimum subsidium cura nostra praebet et diligentia, vestrum est, venerabiles fratres, operam dare, ut a fidelibus recipiatur. Ac propterea hunc librum, quem veluti catholicae fidei, et christianae disciplinae normam, ut etiam in tradendae doctrinae ratione constaret omnium consensio, romani pontifices pastoribus propositum voluerunt, vobis, venerabiles fratres, nunc maxime commendamus, vosque etiam enixe in Domino cohortamur, ut iubeatis ab omnibus, qui animarum curam gerunt, in informandis catholica veritate populis adhiberi, quo tum eruditionis unitas, tum charitas, animorumque servetur concordia. Vestrum enim est tranquillitati omnium studere, quae denique sunt partes episcopi; qui propterea illuc intentos oculos habere debet, ne quisquam propter suos honores superbe agendo schismata faciat, unitatis compage disrupta.

Nullum tamen aut certe exiguum hi libri fructum praebebunt utilitatis, si qui eos proponere, et explanare audientibus debent, minus docendo sint ipsi idonei. Itaque permagni interest, ut ad hoc munus christianae doctrinae populo tradendae homines eligatis, non modo sacrarum rerum scientia praeditos, sed multo magis et humilitate, et sanctificandarum ani-

a) I. Tim. III. 15.

marum studio, charitate flagrantes. Tota enim christiana disciplina non in abundantia verbi, non in astutia disputandi, neque in appetitu laudis et gloriae, sed in vera et voluntaria humilitate consistit. Sunt enim, quos maior quidem scientia erigit, sed a ceterorum societate disiungit, et quo plus sapiunt, eo a concordiae virtute desipiunt, qui sapientia ipsa Dei verbo admonentur: «Habete *a*) sal in vobis, et pacem habete inter vos;» ita enim sapientiae sal habendum, ut eo proximi amor custodiatur, et infirmitates condiantur. Quod si a sapientiae studio, a cura etiam proximi ad discordias vertantur, sal sine pace habent, non virtutis donum, sed damnationis argumentum; et quo melius sapiunt, eo deterius delinquunt; quos quidem damnat Iacobi apostoli sententia illis verbis: «Quod si zelum *b*) amarum habetis, et contentiones sint in cordibus vestris, nolite gloriari, et mendaces esse adversus veritatem;» non est enim ista sapientia desursum descendens, sed terrena, animalis, diabolica; ubi enim zelus est et contentio, ibi inconstantia, et omne opus pravum; quae autem desursum est sapientia, primum quidem pudica est, deinde pacifica, modesta, suadibilis, bonis consentiens, plena misericordia, et fructibus bonis, non iudicans, sine aemulatione.

Dum ergo Deum in humilitate cordis et afflictione animae deprecamur, ut diligentiae atque industriae nostrae conatibus suam impertiat indulgentiae et misericordiae largitatem, ne dissensio populum fidelem disturbet, utque in vinculo pacis, et in charitate spiritus unum sapiamus omnes, unum laudemus, et glorificemus Deum, et Dominum nostrum Iesum Christum, vos, venerabiles fratres, salutamus in osculo sancto; vobisque omnibus, itidemque cunctis ecclesiarum vestrarum fidelibus apostolicam benedictionem amantissime impertimur.

Datum in arce Castri Gandulphi die ·XIV· Iunii ·MDCCLXI· pontificatus nostri anno ·III·

a) Marc. IX. 49. — *b*) Iacob. III. 14.

CATECHISMI ROMANI

PRAEFATIO

AGENS DE PASTORUM IN ECCLESIA NECESSITATE, AUCTORITATE, OFFICIO, ET PRAECIPUIS DOCTRINAE CHRISTIANAE CAPITIBUS.

SECTIO

1. *Homo non potest, suis relictus viribus, veram sapientiam et obtinendae beatitudinis certas rationes consequi.*

Ea est humanae mentis et intelligentiae ratio, ut, cum alia multa, quae ad divinarum rerum cognitionem pertinent, ipsa per se, magno adhibito labore et diligentia, investigaverit ac cognoverit; maximam tamen illorum partem, quibus aeterna salus comparatur, cuius rei in primis causa homo conditus, atque ad imaginem et similitudinem Dei creatus est, naturae lumine illustrata cognoscere aut cernere numquam potuerit. a) *Invisibilia quidem Dei* (ut docet Apostolus) *a creatura mundi per ea, quae facta sunt, intellecta conspiciuntur: sempiterna quoque eius virtus et divinitas.* b) Verum mysterium illud, quod absconditum est a saeculis et generationibus, ita humanam intelligentiam superat, ut nisi manifestatum fuisset sanctis, quibus voluit Deus fidei munere notas facere divitias gloriae sacramenti huius in gentibus, quod est Christus, nullo studio homini ad eam sapientiam aspirare licuisset.

Theologi in 1. sent. dist. 26. id ostendunt.
Consulatur sexta sectio primi artic. symboli, et 3. sect. 12. cap. de oratione dominicali. Psal. 118, 105. Lucerna pedibus meis etc. Baruch. 3, 31. Non est qui possit etc. 2. Timoth. 3, 16. Omnis scriptura.
a) Rom. 1, 20.
b) Colos. 1, 26.
Dei gratia, fideique munere homo veram sapientiam consequitur. Tho. 2. 2. qu. 174. art. 6. in corpore.

2. *Unde tam praeclarum fidei munus concipiatur.*

Cum autem c) fides ex auditu concipiatur, perspicuum est quam necessaria semper fuerit ad aeternam salutem consequendam, doctoris legitimi fidelis opera ac ministerium: siquidem dictum est: d) *Quo modo audient sine praedicante? quo modo vero praedicabunt, nisi mittantur?* Et quidem ab ipsius mundi origine clementissimus ac benignissimus Deus suis numquam defuit; sed e) multifarie multisque modis loquutus est patribus in prophetis, eisque pro temporum conditione, ad caelestem beatitudinem certum ac directum iter monstravit.

c) Rom. 10, 17. Dam. lib. 4. c. 11.
d) Rom. 10, 14. 15.
e) Hebr. 1, 1.
Deus, ministerio docentium fidem animis hominum instillat. Th. 2, 2. qu. 6. art. 1. Hoc luculenter docet B. Aug. in libris de doctr. christ.

3. *Christus in hunc mundum venit ad docendam fidem, quam postea apostoli et successores eorum propagarunt.*

Sed quoniam praedixerat daturum se doctorem iustitiae f) in lucem gentium, ut esset salus eius usque ad extremum terrae, g) novissime loquutus est nobis in Filio, quem etiam, voce e caelo delapsa a magnifica gloria, iussit h) ut omnes audirent eiusque praeceptis obtemperarent. Deinde vero filius alios i) dedit

f) Isa. 49, 6.
g) Hebr. 1, 2.
h) 2. Petr. 1, 17.
i) Ad Ephes. 4, 11.

Apostoli, et discip. quorum legitimi successores sunt ecclesiarum pastores. Videatur principium sess. 5. concil. tridentin.
a) Eph. 4, 14.
b) Eph. 2, 22.
c) I. Thes. I, 5.

apostolos, alios prophetas, alios pastores et doctores, qui verbum vitae annuntiarent, *a*) ne circumferremur tamquam parvuli, fluctuantes omni vento doctrinae, sed firmo fidei fundamento adhaerentes, *b*) coaedificaremur in habitaculum Dei, in Spiritu sancto.

4. *Quomodo verba pastorum ecclesiae sint recipienda.*

Ac ne quis *c*) verbum auditus Dei ab ecclesiae ministris, tamquam verbum hominum, sed, sicut vere est, verbum Christi acciperet, ille ipse Salvator noster tantam auctoritatem eorum magisterio tribuendam esse statuit, ut diceret: *d*) *Qui vos audit, me audit; et qui vos spernit, me spernit:* quo quidem non de iis tantum, quibuscum sermo habebatur, intelligi voluit verum de omnibus etiam, qui legitima successione docendi munus obirent, *e*) quibus se omnibus diebus usque ad consummationem saeculi affuturum esse pollicitus est.

d) Luc. 10, 16. Quanta sit auctoritas evangelizantium concil. trid. sess. 23. c. in decreto de sacramento ordin.
e) Matth. 28, 20.

5. *Veritate iam manifestata, hodie etiam necessarium est, pastores verbum Dei praedicare.*

Verbi Dei perpetua esse debet in ecclesia praedicatio.

At vero, cum haec divini verbi praedicatio numquam intermitti in ecclesia debeat, tum certe hoc tempore maiori studio et pietate elaborandum est, ut sana et incorrupta doctrina, tamquam pabulo vitae, fideles nutriantur et confirmentur. *f*) Exierunt enim falsi prophetae in mundum, de quibus dixit Dominus: *g*) *Non mittebam prophetas, et ipsi currebant: non loquebar ad eos, et ipsi prophetabant,* ut *h*) variis doctrinis et peregrinis christianorum animos depravarent. Qua in re illorum impietas, omnibus satanae artibus instructa, tam longe progressa est, ut nullis fere certis finibus contineri posse videatur. Ac, nisi Salvatoris nostri praeclara illa promissione niteremur, qui se adeo stabile ecclesiae suae fundamentum posuisse affirmavit, *i*) ut portae inferi adversus eam praevalere numquam possint; maxime verendum esset, ne hoc tempore, tot undique hostibus obsessa, tot machinis tentata et oppugnata, concideret. Nam, ut omittamus nobilissimas provincias, quae olim veram et catholicam religionem, quam a maioribus acceperant, pie et sancte retinebant, nunc autem derelinquentes viam rectam, erraverunt, atque in eo se maxime pietatem colere palam profitentur, quod a patrum suorum doctrina quam longissime recesserunt; nulla tam remota regio, aut tam munitus locus, nullus christianae reipublicae angulus inveniri potest, quo haec pestis occulte irrepere non tentarit.

f) I. Ioan. 4, 1. Infra de sacramento ordinis sect. 3. et 4.
g) Ier. 23, 21.
h) Heb. 13, 9.
i) Matth. 16, 18.

Haeresis quam late serpserit.

6. *Catechismis potissimum haeretici christianorum animos depravare studuerunt.*

Quo hastu haeretici sint usi ad impia sua dogmata infundenda.

Catechismorum apud haereticos pernicies.

Qui enim fidelium mentes corrumpere sibi proposuerunt, cum fieri nullo modo posse intelligerent, ut cum omnibus coram colloquerentur, et in eorum aures venenatas voces infunderent, idem alia ratione aggressi, multo facilius ac latius impietatis errores disseminarunt. Nam, praeter illa ingentia volumina, quibus catholicam fidem evertere conati sunt, a quibus tamen

cavere, cum apertam haeresim continerent, non magni fortasse laboris ac diligentiae fuit, infinitos etiam libellos conscripserunt: qui, quum pietatis speciem prae se ferrent, incredibile est quam facile incautos simplicium animos deceperint.

7. *Pestilentibus pseudoprophetarum vocibus et scriptis occurrendum sancta synodus recte statuit.*

Quamobrem patres oecumenicae tridentinae synodi, cum tanto et tam pernicioso huic malo salutarem aliquam medicinam adhibere maxime cuperent, non satis esse putarunt graviora catholicae doctrinae capita contra nostri temporis haereses decernere; sed illud praeterea sibi faciendum censuerunt, ut certam aliquam formulam et rationem christiani populi ab ipsis fidei rudimentis instituendi traderent, quam in omnibus ecclesiis illi sequerentur, quibus legitimi pastoris et doctoris munus obeundum esset.

Trident. synod. sess. ult. sub finem. Duplex antidotum pestis grassantis. Primum.

Secundum.

8. *Necesse fuit etiam, oecumenici concilii studio summique Pontificis auctoritate, post tot doctrinae christianae conscriptas institutiones, novum catechismum pastoribus proponere.*

Multi quidem adhuc in hoc scriptionis genere cum magna pietatis et doctrinae laude versati sunt; sed tamen patribus visum est maxime referre, si liber sanctae synodi auctoritate ederetur, ex quo parochi, vel omnes alii, quibus docendi munus impositum est, certa praecepta petere atque depromere ad fidelium aedificationem possent; ut, quemadmodum *a*) unus est Dominus, una fides, ita etiam una sit tradendae fidei, ad omniaque pietatis officia populum christianum erudiendi, communis regula atque praescriptio.

Editionis huius catechismi ratio: vide secundam sectionem primi capitis de symbolo apost.

a) Ephes. 4, 5.

9. *Non sunt exacte universa nostrae religionis dogmata hic discussa.*

Ergo, cum multa sint, quae ad hanc rationem pertinere videantur, nemo existimet illud sanctae synodo propositum fuisse, ut omnia christianae fidei dogmata, uno libro comprehensa, subtiliter explicarentur: quod ab iis fieri solet, qui se profitentur universae religionis institutionem et doctrinam tradere; id enim et infiniti pene operis fuisset, et instituto minus convenire perspicuum est; sed quoniam parochos, sacerdotesque animarum curatores, earum rerum cognitione instruendos suscepit, quae pastoralis muneris maxime propriae sunt, et ad fidelium captum accomodatae, ea tantum in medium afferri voluit, quae hac in re pium pastorum studium, si in difficilioribus divinarum rerum disputationibus non ita versati fuerint, adiuvare possent. Quae cum ita sint, antequam ad ea singillatim tractanda accedamus, quibus huius doctrinae summa continetur, institutae rei ordo postulat, ut pauca quaedam exponantur, quae pastores considerare, sibique ante oculos proponere in primis debent; ut sciant, quonam, veluti ad finem, omnia eorum consilia, labores, studia referenda sint, quove pacto id, quod volunt, facilius consequi et efficere possint.

Comparatio huius catechismi cum aliis catholicorum catechismis.
Pastoribus praecipue servit haec instructio, et per eorum ministerium omnibus christianis.
Multa, quae ad pastoris officium pertinent tractantur fere posteriori parte cuiusque sessionis concil. trid. ubi agitur de reformatione.

10. *Quum pastores animarum hic instituendi suscipiantur, quid illis potissimum, ut rite suo fungantur munere, sit considerandum.*

Pastores omnem suam doctrinam eo debent primum referre, ut omnes intelligant, quantum beneficium Deus generi humano per Christum praestiterit, quod est primum.
a) Ioan. 17, 3.
b) I. Cor. 2, 2.
c) Act. 4, 12.
d) I. Ioan. 2, 2.
e) I. Ioan. 2, 3.
Secundum, quod pastores docendo debent respicere, sunt mandata Christi, ad quae subditi sunt excitandi.
f) I. Ioan. 2, 6.
g) I. Tim. 4, 12.
h) Tit. 2, 14.
Opera esse fidei adiungenda, nec quemquam in hac sola sibi debere blandiri clare ostenditur c. 11. sess. 6. conc. trid. et cap. 8. eiusd.
Paulus praecipit pastoribus, ut fideles excitent ad pietatis et charitatis opera, quod est tertium.
i) Matth. 22, 40.
k) I. Tim. 1, 5.
l) Rom. 13, 8.
Solida felicitas hominis est Deo integre per amorem adhaerere.
m) Ps. 72, 25.
n) I. Cor. 12, 31.
Omnis doctrina catholico doctori ad charitatem dirigenda est.
Declaratur quomodo plenitudo legis sit dilectio.
Virtus nulla perfecta sine charitate.

Illud igitur primum videtur esse, ut semper meminerint, omnem christiani hominis scientiam hoc capite comprehendi, vel potius, quemadmodum Salvator noster ait: *a*) *Haec est vita aeterna, ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti, Iesum Christum.* Quamobrem in eo praecipue ecclesiastici doctoris opera versabitur, ut fideles scire ex animo cupiant *b*) Iesum Christum, et hunc crucifixum; sibique certo persuadeant, atque intima cordis pietate et religione credant, *c*) aliud nomen non esse datum hominibus sub caelo, in quo oporteat nos salvos fieri, *d*) siquidem ipse propitiatio est pro peccatis nostris. At vero, *e*) quia in hoc scimus, quoniam cognovimus eum, si mandata eius observemus; proximum est, et cum eo quod diximus maxime coniunctum, ut simul etiam ostendat, vitam a fidelibus non in otio et desidia degendam esse; verum oportere, ut, *f*) quemadmodum ipse ambulavit, ita et nos ambulemus, *g*) sectemurque omni studio iustitiam, pietatem, fidem, charitatem, mansuetudinem; dedit enim *h*) semetipsum pro nobis, ut nos redimeret ab omni iniquitate, et mundaret sibi populum acceptabilem, sectatorem bonorum operum, quae Apostolus pastoribus praecipit ut loquantur et exhortentur. Cum autem Dominus ac Salvator noster non solum dixerit, sed etiam exemplo suo demonstrarit, *i*) legem et prophetas ex dilectione pendere; Apostolus deinde confirmarit, *k*) charitatem esse finem praecepti ac *l*) legis plenitudinem, dubitare nemo potest, hoc tamquam praecipuum munus omni diligentia curandum esse, ut fidelis populus ad immensam Dei erga nos bonitatem amandam excitetur, ac divino quodam ardore incensus, ad summum illud et perfectissimum bonum rapiatur, cui adhaerere solidam et veram felicitatem esse is plane sentiet, qui illud Prophetae dicere poterit: *m*) *Quid enim mihi est in caelo, et a te quid volui super terram?* Haec nimirum est via illa excellentior, quam idem *n*) Apostolus demonstravit, cum omnem doctrinae et institutionis suae rationem ad charitatem, quae numquam excidit, dirigeret. Sive enim credendum, sive sperandum, sive agendum aliquid proponatur, ita in eo semper charitas Domini nostri commendari debet, ut quivis perspiciat omnia perfectae christianae virtutis opera non aliunde, quam a dilectione ortum habere, neque ad alium finem quam ad dilectionem referenda esse.

11. *Non satis est pastores ad duos illos fines inter docendum respicere, sed se ad captum cuiusque debent accommodare.*

Pastori auditorum circumstantiae considerandae, et inter docendum ad captum cuiusque respiciendum.
o) I. Cor. 9, 19.21.

Cum autem in omni re tradenda plurimum intersit, utrum hoc an illo modo aliquid doceas, tum vero hoc in christiani populi institutione maximi momenti existimandum est. Observanda est enim audientium aetas, ingenium, mores, conditio, ut qui docendi munus exercet, omnia omnibus *o*) efficiatur; ut et om-

nes Christo lucrifaciat, et *a*) seipsum fidelem ministrum et dispensatorem probare possit, ac *b*), veluti servus bonus et fidelis, dignus sit qui super multa constituatur a Domino. Neque vero unius tantum generis homines fidei suae commissos esse arbitretur, ut praescripta quadam et certa docendi formula erudire, atque ad veram pietatem instituere aeque omnes fideles possit: sed *c*) quum alii veluti modo geniti infantes sint, alii in Christo adolescere incipiant, nonnulli vero quodammodo confirmata sint aetate; necesse est diligenter considerare, quibus lacte *d*), quibus solidiore cibo, opus sit, ac singulis ea doctrinae alimenta praebere, quae spiritum augeant, *e*) donec occurramus omnes in unitatem fidei et agnitionis Filii Dei, in virum perfectum, in mensuram aetatis plenitudinis Christi. Id vero Apostolus in seipso omnibus observandum iudicavit, quum *f*) dixit se graecis et barbaris, sapientibus et insipientibus debitorem esse; ut videlicet intelligerent qui ad hoc ministerium vocati sunt, ita in tradendis fidei mysteriis ac vitae praeceptis, doctrinam ad audientium sensum atque intelligentiam accommodari oportere, ut quum eorum animos, qui exercitatos sensus habent, spirituali cibo expleverint, ne interim parvulos fame perire patiantur, ut *g*) qui panem petant, et non sit qui frangat eis. Neque vero cuiusquam studium in docendo retardari debet, propterea quod interdum necesse sit auditorem earum rerum praeceptis instrui, quae leviores et humiliores videntur, nec sine molestia ab iis potissimum tractari solent, quorum animus in sublimium rerum contemplatione versatur, ac conquiescit. Nam si ipsa aeterni Patris sapientia in terras descendit, ut in carnis nostrae humilitate caelestis vitae praecepta nobis traderet; quem non compellat charitas Christi *h*) ut parvulus fiat in medio fratrum suorum, et tamquam nutrix fovens filios suos, ita cupide proximorum salutem desideret, ut, quod de seipso Apostolus testatur, *i*) eis velit non solum evangelium Dei, sed etiam animam tradere?

a) 1. Cor. 4, 1. 2.
b) Matth. 25, 23.
c) 1. Pet. 2, 2.
d) 1. Cor. 3, 2. Hebr. 5, 12.
e) Eph. 4, 13.
Paulus veri pastoris exemplar.
f) Rom. 1, 14.
g) Thr. 4, 4.
Non esse hoc exercitium ob rerum levitatem contemnendum.
Ab exemplo Christi.
h) 1. Thess. 2, 7.
i) Ibid. 2, 8.

12. *Quum Deus visibilem sui praesentiam nobis subduxerit, pastores eius verbum haurient ex scriptura et traditionibus.*

Omnis autem doctrinae ratio, quae fidelibus tradenda sit, verbo Dei continetur, quod in scripturam traditionesque distributum est. Itaque in harum rerum meditatione pastores dies, noctesque versabuntur, memores illius d. Pauli admonitionis, quam ad Timotheum scriptam, omnes, quicumque animarum curae praepositi sunt, ad se pertinere existimabunt. Est autem haec admonitio in hunc modum: *k*) *Attende lectioni, exhortationi, et doctrinae: est enim l*) *omnis scriptura, divinitus inspirata, utilis ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in iustitia, ut perfectus sit homo Dei, ad omne opus bonum instructus.* Sed quoniam, quae divinitus tradita fuerunt, multa sunt et varia, ut nec ita facile aut animo comprehendi, aut etiam mente comprehensa, memoria teneri possint, ut, quum se obtulerit docendi occasio, eorum parata sit et

Doctrina fidei catholicae scriptura, et traditionibus continetur.
k) 1. Tim. 4, 13.
l) 2. Tim. 3, 16. 17.
De verbo Dei scripto et non scripto extat peculiare decretum sess. 4. conc. trident.
Traditionum ecclesiae varietas. Traditiones

in quatuor capita distributae.

prompta explicatio; sapientissime maiores nostri totam hanc vim et rationem salutaris doctrinae, in quatuor haec capita redactam, distribuerunt, apostolorum symbolum, sacramenta, decalogum, dominicam orationem. Nam omnia, quae christianae fidei disciplina tenenda sunt, sive ad Dei cognitionem, sive ad mundi creationem et gubernationem, sive ad humani generis redemptionem spectent, sive ad bonorum praemia et malorum poenas pertineant, symboli doctrina continentur. Quae autem signa sunt, et tamquam instrumenta ad divinam gratiam consequendam, haec septem sacramentorum doctrina complectitur. Iam vero quae ad leges referuntur, *a)* quorum finis est charitas, decalogo descripta sunt. Quidquid denique ab hominibus optari, sperari, ac salutariter peti possit, id dominica precatione comprehenditur. Quare sequitur, ut, explanatis quatuor his quasi communibus sacrae scripturae locis, nihil fere ad eorum intelligentiam, quae christiano homini discenda sunt, desiderari possit.

Primum. Secundum. Tertium. Quartum.

a) I. Tim. 1, 5.

Traditionum quatuor capita sunt veluti communes scripturae loci, ad quorum aliquod omnis labor docentis respicere debet. Vide indicem novum, quem huic operi adiunximus.

13. *Qua methodo parochi explicationem evangelii cum catechismi explicatione coniungent.*

Itaque visum est monere parochos, ut quoties usu venerit ut aliquem interpretentur evangelii, vel quemvis alium divinae scripturae locum, intelligant eius loci, quicumque is fuerit, sententiam cadere sub unum aliquod quatuor illorum capitum quae diximus, quo, tamquam ad eius doctrinae fontem, quod explicandum sit, confugient. Exempli causa, si explanandum sit illud evangelium primae dominicae adventus: *b) Erunt signa in sole, et luna, etc.* quae ad eam rationem pertinent, tradita sunt illo symboli articulo: *Venturus est iudicare vivos et mortuos:* quibus inde assumptis, pastor una eademque opera fidelem populum et symbolum et evangelium docebit. Quare in omni docendi et interpretandi munere, hanc consuetudinem tenebit dirigendi omnia ad prima illa quatuor genera, ad quae referri universam divinae scripturae vim atque doctrinam diximus. Docendi autem ordinem eum adhibebit, qui et personis et tempori accommodatus videbitur: nos patrum auctoritatem sequuti, qui initiandis Christo domino, et in eius disciplina instituendis hominibus, a fidei doctrina initium fecerunt, operae pretium duximus, quae ad fidem pertinent prius explicare.

b) Luc. 21, 25.

Pastores ecclesiarum debere suas conciones iuxta huius catechismi doctrinam instituere statuitur cap. 7. decreti de reformatione sess. 14. concil. trident.

CATECHISMI ROMANI

PARS PRIMA

DE FIDE ET SYMBOLO FIDEI.

CAPUT I.

1. *Quid sit fides hoc loco, et quae eius ad salutem necessitas.*

Sed quoniam in divinis litteris multiplex est fidei significatio, nos hic de ea loquimur, cuius vi omnino assentimur iis quae tradita sunt divinitus. Hanc autem ad salutem consequendam esse necessariam nemo iure dubitavit, praesertim cum scriptum sit: *a*) *Sine fide autem impossibile est placere Deo.* Cum enim finis, qui ad beatitudinem homini propositus est, altior sit quam ut humanae mentis acie perspici possit, necesse ei erat ipsius a Deo cognitionem accipere. Haec vero cognitio nihil aliud est, nisi fides, cuius virtus efficit ut id ratum habeamus, quod a Deo traditum esse sanctissimae matris ecclesiae auctoritas comprobarit. Nulla enim fidelibus potest accidere dubitatio in iis, quorum Deus auctor est, *b*) qui est ipsa veritas. Ex quo intelligimus, quantum inter hanc fidem, quam Deo habemus, intersit, et illam, quam humanae historiae scriptoribus adhibemus. Fides autem, quamquam late pateat, et magnitudine ac dignitate differat [est enim sic in sacris litteris: *c*) *Modicae fidei, quare dubitasti?* et, *d*) *Magna est fides tua:* et, *e*) *Adauge nobis fidem:* item, *f*) *Fides sine operibus mortua est;* et, *g*) *Fides quae per charitatem operatur*], tamen est idem genere, et diversis fidei gradibus eadem definitionis vis et ratio convenit. Quam vero fructuosa sit, et quantam ex ea utilitatem capiamus, in articulorum explicatione dicetur.

A fidei doctrina incipiendum. De fide, et symbolo fidei pars prima.

(*a* Heb. 11, 6.

Quam sit fides ad iustificationem et salutem consequendam necessaria, repetatur ex sess. 6. conc. trid. decr. de iustificatione, praesertim c. 6. 7. et 8.

b) Ioan. 14, 6.

Fides catholica, etsi una sit, tamen ex personarum qualitate diversos habet gradus.

c) Matth. 14, 31.

d) Matth. 15, 28.

e) Luc. 17, 5.

f) Iacob. 2, 20.

g) Gal. 5, 6.

2. *Quando et qua de causa haec duodecim fidei capita ab apostolis sint tradita.*

Quae igitur primum christiani homines tenere debent, illa sunt, quae fidei duces doctoresque sancti apostoli, divino spiritu afflati, duodecim symboli articulis distinxerunt. Nam, quum mandatum a Domino accepissent, *h*) ut, pro ipso legatione fungentes, in universum mundum proficiscerentur, *i*) atque omni creaturae evangelium praedicarent; christianae fidei formulam componendam censuerunt, ut scilicet *k*) id ipsum omnes sentirent ac dicerent; neque ulla essent inter eos schismata, quos ad fidei unitatem vocassent, sed essent perfecti in eodem sensu et in eadem * sententia.

h) Matth. 28, 19. 20.

i) Marc. 16, 15.

k) I. Cor. 1, 10.

* Quamvis vul-

gata editio habeat «scientia,» graeca tamen, et syriaca et manuscripta exemplaria habent, «sententia.»

a) Gal. 2, 4.

3. *Symbolum unde sit dictum.*

Hanc autem christianae fidei et spei professionem a se compositam, apostoli symbolum appellarunt, sive quia ex variis sententiis, quas singuli in commune contulerunt, conflata est, sive quia ea veluti nota, et tessera quadam uterentur, qua desertores, et *a*) subintroductos falsos fratres, qui evangelium adulterabant, ab iis, qui vere Christi militiae sacramento se obligarent, facile possent internoscere.

4. *Quae symboli huius sit necessitas, et quot in partes dividatur.*

Christiano praecipue credendum est, quod Deus sit trinus, et unus.

Symboli apostolorum tres partes tribus personis divinis sunt accomodatae.

Prima.

Secunda.

Tertia.

Singulae symboli sententiae, quae sunt veluti fidei apostolicae decreta, cur articuli vocati. Quid articulus.

Credo in Deum. Cum multa in christiana religione fidelibus proponantur, quorum singillatim vel universe certam et firmam fidem habere oportet; tum vero illud primo ac necessario omnibus credendum est, quod veluti veritatis fundamentum, ac summam de divinae essentiae unitate, et trium personarum distinctione, earumque actionibus, quae praecipua quadam ratione illis attribuuntur, Deus ipse nos docuit. Huius mysterii doctrinam breviter in symbolo apostolorum comprehensam esse parochus docebit. Nam, ut maiores nostri, qui in hoc argumento pie et accurate versati sunt, observarunt, in tres potissimum partes ita distributum videtur, ut in una, divinae naturae prima persona et mirum creationis opus describatur; in altera, secunda persona et humanae redemptionis mysterium; in tertia, tertia item persona, caput et fons sanctitatis nostrae, variis et aptissimis sententiis concludatur. Eas autem sententias, similitudine quadam a patribus nostris frequenter usurpata, articulos appellamus; ut enim corporis membra articulis distinguuntur, ita etiam in hac fidei confessione, quidquid distincte et separatim ab alio nobis credendum est, recte et apposite articulum dicimus.

DE PRIMO ARTICULO

CAPUT II.

CREDO IN DEUM PATREM OMNIPOTENTEM, CREATOREM CAELI ET TERRAE.

1. *Explicatur breviter primus articulus.*

Primi articuli brevis expositio, quae postea minutatim examinatur.

b) Gen. 1, 2. et seq. Esther 13,10. Psalm. 32, 6. et 135,5. Act. 14, 14. et 17, 24.

Singula symboli verba diligenter exponenda.

His verbis ea sententia subiecta est; certo credo, ac sine ulla dubitatione profiteor Deum Patrem, primam scilicet trinitatis personam, qui *b*) sua omnipotenti virtute caelum ipsum et terram, et omnia quae caeli et terrae ambitu continentur, ex nihilo condidit, et condita tuetur ac regit; neque solum eum corde credo et ore confiteor, verum summo studio ac pietate ad illum, veluti summum et perfectissimum bonum, contendo. Haec igitur sit brevis quaedam primi huius articuli comprehensio. Sed quoniam magna mysteria in singulis fere verbis latent, ea nunc di-

ligentius parocho perpendenda sunt; ut, quantum Dominus permiserit, ad eius maiestatis gloriam contemplandam cum timore et tremore fidelis populus accedat.

2. *Credendi verbum quid significet.*

Igitur *credendi* vox hoc loco *putare, existimare, opinari* non significat; sed, ut docent sacrae litterae, certissimae assensionis vim habet, qua mens Deo, sua mysteria aperienti, firme constanterque assentitur. Quamobrem is credit (quod ad huius loci explicationem attinet), cui aliquid sine ulla haesitatione certum et persuasum est. Neque vero existimare quisquam debet, fidei notitiam minus certam esse, quod ea non cernantur, quae nobis credenda fides proponit; etenim divinum lumen quo ea percipimus, tametsi rebus perspicuitatem non afferat, nos tamen de his dubitare non sinit. Deus enim, *a*) qui dixit de tenebris lucem splendescere, ipse illuxit in cordibus nostris, *b*) ut non sit nobis opertum evangelium, sicut iis qui pereunt.

Verbi huius credo, in materia fidei evangelicae, acceptio et professio. Conferantur haec cum sect. I. superioris capitis. Fidei notitiam, propter infallibilem, quae a Deo mentibus infunditur, veritatem, esse certam.

a) 2. Cor. 4, 6.

b) Ibid. 5.

3. *Quae in symbolo proponuntur, non curiose scrutanda sed simpliciter asserenda sunt.*

Iam vero ex iis quae dicta sunt, consequitur, eum, qui caelesti hac fidei cognitione praeditus est, inquirendi curiositate liberum esse. Deus enim cum iussit nos credere, non divina iudicia scrutanda, eorumque rationem et causam perquirendam nobis proposuit; sed immutabilem fidem praecepit, quae efficit ut animus in aeternae veritatis notitia conquiescat. Ac profecto cum Apostolus testetur, *c*) *Deus verax est*, *d*) *omnis homo mendax*, si arrogantis et impudentis hominis est, gravi ac sapienti viro aliquid affirmanti fidem non habere, sed praeterea urgere, ut quod dixerit rationibus aut testibus probetur; cuius temeritatis atque adeo stultitiae fuerit, Dei voces audientem, caelestis ac salutaris doctrinae rationes requirere? Fides itaque, seclusa omni non solum ambiguitate, sed etiam demonstrandi studio, tenenda est.

Curiosus veritatis indagator est modicae fidei.

c) Rom. 3, 4.

d) Psal. 115, 11. A minori ad maius. Fides non fert ambiguitatem, nec demonstrationem requirit.

4. *Non sufficit ad salutem credere, sed etiam fidem profiteri necessarium est.*

Verum illud praeterea doceat parochus, eum qui dicit *credo*, praeterquam quod intimum mentis suae assensum declarat, qui interior fidei actus est, debere id, quod animo inclusum habet, aperta fidei professione praeseferre, summaque alacritate palam fateri ac praedicare. Oportet enim fideles eum spiritum habere, quo fretus Propheta dixit: *e*) *Credidi, propter quod loquutus sum;* imitari apostolos, qui ad principes populi responderunt: *f*) *Non enim possumus, quae vidimus, et audivimus, non loqui;* divi Pauli praeclara illa voce excitari: *g*) *Non enim erubesco evangelium; virtus enim Dei est in salutem omni credenti* Item quo maxime huius sententiae veritas confirmatur: *h*) *Corde enim creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem.*

Fidei actus interior, et exterior.
Actus fidei interior voce declarandus.

e) Psalm. 115, 10.

f) Act. 4, 20.

g) Rom. 1, 16.

h) Rom. 10, 10.

5. ***Fidei christianae excellentia.***

In Deum. Hinc iam christianae sapientiae dignitatem et praestantiam, ex eaque quantum divinae bonitati debeamus, cogno-

Christianae sapientiae, quae fide, spe, et charitate perficitur, dignitas.

scere licet, quibus datum est, statim ad rei praestantissimae maximeque expetendae cognitionem, quasi fidei gradibus, ascendere.

6. *Quantum differat christiana de Deo sapientia a philosophica rerum divinarum notitia.*

Profuerit haec conferre cum iis, quae de caelesti, et perfectiori Dei cognitione sect. 6. artic. 12. explicantur.

a) Rom. 1, 20. Obscuram quamdam Dei cognitionem philosophia vix praestat.

Christiana sapientia ad certam Dei notitiam adducit.

Fidei summa symbolo comprehensa.

b) I. Pet. 2, 9.
c) I. Pet. 1, 8.
d) Ier. 32, 19.
e) I. Tim. 6, 16.
f) Exod. 33, 20.

In hoc enim multum inter se differunt christiana philosophia et huius saeculi sapientia: quod haec quidem, naturalis tantum luminis ductu, ab effectibus et ab iis quae sensibus percipiuntur paulatim progressa, non nisi post longos labores, vix tandem *a)* invisibilia Dei contemplatur, primamque omnium rerum causam et auctorem agnoscit atque intelligit. Contra vero illa humanae mentis aciem ita exacuit, ut in caelum nullo labore penetrare possit, atque divino splendore collustrata, primum quidem aeternum ipsum luminis fontem, deinde, quae infra ipsum posita sunt, intueri, *b)* ut nos vocatos esse de tenebris in admirabile lumen, quod est apud apostolorum principem, cum summa animi iucunditate experiamur, *c)* et credentes exultemus laetitia inenarrabili. Recte igitur fideles primo se in Deum credere profitentur, cuius maiestatem, ex *d)* Ieremiae sententia, incomprehensibilem esse dicimus: *e) Lucem enim*, ut ait Apostolus, *inhabitat inaccessibilem, quem nullus hominum vidit, sed nec videre potest;* cum enim ad Moysem loqueretur, *f) non videbit me*, inquit, *homo et vivet.* Nam, ut mens nostra ad Deum, quo nihil est sublimius, perveniat, necesse est eam omnino a sensibus abstractam esse; cuius rei facultatem in hac vita naturaliter non habemus. Sed quamvis haec ita sint, *g)* non reliquit tamen Deus, ut inquit Apostolus, semetipsum sine testimonio, benefaciens de caelo, dans pluvias et tempora fructifera, implens cibo et laetitia corda hominum. Quae causa fuit philosophis nihil abiectum de Deo sentiendi, et quidquid corporeum, quidquid concretum et admixtum est, ab eo longissime removendi; cui etiam bonorum omnium perfectam vim et copiam tribuerunt, ut ab eo, tamquam a perpetuo quodam et inexhausto fonte bonitatis ac benignitatis, omnia ad omnes creatas res atque naturas perfecta bona dimanent; quem sapientem, veritatis auctorem et amantem, iustum, beneficentissimum, et aliis nominibus appellaverunt, quibus summa et absoluta perfectio continetur; cuius immensam et infinitam virtutem, omnem complentem locum, et per omnia pertinentem esse dixerunt. Hoc ex divinis litteris longe melius constat et illustrius, ut illo loco: *h) Spiritus est Deus;* item: *i) Estote ergo vos perfecti, sicut et pater vester caelestis perfectus est;* tum: *k) Omnia autem nuda et aperta sunt oculis eius;* et illud: *l) O altitudo divitiarum sapientiae et scientiae Dei;* deinde: *m) Est autem Deus verax;* et: *n) Ego sum via, et veritas, et vita;* praeterea: *o) Iustitia plena est dextera tua;* denique: *p) Aperis tu manum tuam, et imples omne animal benedictione;* postremo: *q) Quo ibo a spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam? Et: Si ascendero in caelum, tu illic es; si descendero in infer-*

g) Act. 14, 16.

Deus suam excellentiam, et bonitatem ethnicis, quo se magis a terrenis sensibus abducerent per ea, quae facta sunt, ostentavit.

Certius et clarius se Deus hominibus cognoscendum praebuit suo verbo.

h) Ioan. 4, 24.
i) Matth. 5, 48.
k) Heb. 4, 13.
l) Rom. 11, 33.
m) Rom. 3, 4.
n) Ioan. 14, 6.
o) Psal. 47, 11.
p) Psal. 144, 16.
q) Psal. 138, 7.

Ad philosophicam de Deo notitiam cur necessaria fuerit fidei doctrina.

num, ades: si sumpsero pennas meas diluculo, et habitavero in extremis maris etc. et: *a) Numquid non caelum et terram ego impleo, dicit Dominus?* Magna et praeclara haec sunt, quae de Dei natura sacrorum librorum auctoritati consentanea, et consequentia ex rerum effectarum investigatione philosophi cognoverunt: quamquam in eo etiam caelestis doctrinae necessitatem cognoscimus, si animadvertamus, fidem non solum hoc praestare, quemadmodum supra dictum est, ut, quae viri tantum sapientes longo studio consecuti sunt, ea rudibus quoque et imperitis hominibus statim pateant, atque in promptu sint; verum, ut rerum notitia, quae fidei disciplina comparatur, multo certior atque ab omni errore purior in mentibus nostris insideat, quam si eas ipsas res, humanae scientiae rationibus comprehensas, animus intelligeret. Sed quanto praestantior divini numinis cognitio censenda est, ad quam non communiter omnibus naturae contemplatio, sed proprie credentibus fidei lumen aditum patefecit? Haec autem symboli articulis continetur, qui nobis divinae essentiae unitatem, et trium personarum distinctionem, tum vero ipsum Deum esse ultimum hominis finem aperiunt, a quo caelestis aeternaeque beatitudinis possessio expectanda sit; siquidem a divo Paulo didicimus, *b)* Deum inquirentibus se remuneratorem esse. Haec quanta sint, et an eius generis sint bona, ad quae humana cognitio aspirare potuerit, multo ante eumdem *c)* Apostolum, Isaias propheta his verbis ostendit; *d) A saeculo non audierunt, neque auribus perceperunt: oculus non vidit, Deus, absque te, quae praeparasti expectantibus te.*

a) Ier. 23, 24.
b) Heb. 11, 6.
c) I. Cor. 2, 9.
d) Isa. 64. 4.

7. *Unum Deum esse, non plures deos confitendum est.*

Sed ex his quae diximus, unum etiam Deum esse, non plures deos, confitendum est. Nam, cum Deo summam bonitatem et perfectionem tribuamus, fieri non potest, ut id, quod summum atque absolutissimum est, inveniatur in pluribus. Quod si cui aliquid ad summum deest, eo ipso imperfectus est; quare nec Dei natura illi convenit. Hoc autem multis sacrarum litterarum locis comprobatur; scriptum est enim: *e) Audi Israel, Dominus Deus noster, Dominus unus est.* Praeterea est Domini iussum: *f) Non habebis Deos alienos coram me.* Deinde per Prophetam saepe admonet: *g) Ego primus, et ego novissimus; et absque me non est Deus.* Apostolus etiam palam testatur: *h) Unus Dominus, una fides, unum baptisma.*

e) Deut. 6, 4.
f) Exod. 20, 3.
g) Isa. 44, 6. et 48, 12. Apoc. 1, 17. et 22, 13.
h) Ephes. 4, 5.

8. *Creatis naturis Dei nomen interdum tribuitur, sed improprie.*

Neque vero nos moveat, quod interdum sacrae litterae Dei nomen creatis etiam naturis imponunt. Nam, quod *i)* prophetas et iudices deos appellarunt, non gentium more factum est, quae sibi plures deos stulte et impie finxerunt, sed quadam loquendi consuetudine significare voluerunt excellentem aliquam virtutem vel functionem, quae Dei munere illis concessa sit. Deum igitur natura, substantia, essentia unum, quemadmodum ad confir-

i) Exod. 7, 1. et 22, 28. Psal. 81, 6. Prophetae et Iudices interdum dii vocati propter excellentem quamdam virtutem, quae in illis elucebat. Vide sect. 6. ult. art.

mandam veritatem in *a*) symbolo nicaeni concilii dictum est, christiana fides credit et profitetur; sed altius etiam ascendens, ita unum intelligit, *b*) ut unitatem in trinitate, et trinitatem in unitate veneretur, de quo nobis mysterio nunc dicere incipiendum est. Sequitur enim in symbolo,

a) Symbolum nic. apud Ruf. lib. 1. cap. 7.

b) Athan. in sym.

9. *Deus generali ratione omnium hominum, peculiari autem christianorum*, pater *dicitur*.

Deus primaria et generali ratione dicitur hominum pater, quia eos ut res ceteras produxit, et singulari providentia gubernat.

Patrem. Sed quoniam *patris* vox non una ratione Deo tribuitur, illud prius declarandum erit, quae sit magis propria huius loci significatio. Deum nonnulli etiam, quorum tenebris fides lucem non attulit, aeternam substantiam esse intellexerunt, a qua res ortae essent, et cuius providentia omnia gubernarentur, suumque ordinem et statum conservarent. Ex humanis igitur rebus ducta similitudine, quemadmodum eum, a quo familia propagata est, cuiusque consilio et imperio regitur, *patrem* vocabant; ita hac ratione factum est, ut Deum, quem omnium rerum opificem et rectorem agnoscebant, *patrem* appellari voluerint. Eodem nomine sacrae etiam litterae usae sunt, cum de Deo loquentes, universorum creationem, potestatem, admirabilemque providentiam ei tribuendam indicarent. Legimus enim: *c*) *Numquid non ipse est pater tuus, qui possedit te, et fecit et creavit te?* Et alibi: *d*) *Numquid non pater unus omnium nostrum? Numquid non Deus unus creavit nos?* At vero multo frequentius, et peculiari quodam nomine, praesertim in novi testamenti libris, Deus *pater christianorum* dicitur, qui *e*) non acceperunt spiritum servitutis in timore, sed acceperunt spiritum adoptionis filiorum Dei, in quo clamant, *Abba, pater; f*) eam enim charitatem dedit nobis Pater, ut filii Dei nominemur et simus; *g*) quod si filii, et heredes, heredes quidem Dei, coheredes autem Christi, qui est primogenitus in multis fratribus, *h*) nec confunditur vocare nos fratres. Sive igitur communem creationis et providentiae, sive praecipuam spiritualis adoptionis causam spectes, merito fideles Deum *patrem* se credere profitentur.

Hac de re plura initio c. 9. de oratione dominica.

c) Deut. 32, 6.

d) Malac. 2, 10.

Deus secundo peculiarius dicitur pater fidelium propter adoptionem.

e) Rom. 8, 15.

Quae obiter hic attinguntur, latius sect. 6. de precatione dominica explicabuntur.

f) I. Ioan. 3, 1.

g) Rom. 8, 17.

h) Heb. 2, 11.

10. *Ex hac voce* patris, *quae colligenda mysteria; et de distinctione personarum in divinis.*

Pia meditatio circa nomen *pater* in divinis, et de personarum proprietatibus.

i) I. Tim. 6, 16.

Verum praeter eas notiones quas explicavimus, *patris* nomine audito, ad altiora mysteria mentem erigendam esse parochus docebit. Quod enim *i*) in luce illa inaccessibili, quam inhabitat Deus, magis reconditum et abstrusum est, quodque humana ratio et intelligentia non consequi, aut ne suspicari quidem poterat, id *patris* vocabulo divina oracula nobis aperire incipiunt. Indicat autem hoc nomen, in una divinitatis essentia non unam tantum personam, sed personarum distinctionem credendam esse. Tres enim sunt in una divinitate personae; Patris, qui a nullo genitus est; Filii, qui ante omnia saecula a Patre genitus est; Spiritus sancti, qui itidem ab aeterno ex Patre et Filio procedit. Atqui Pater est in una divinitatis substantia prima persona, qui cum unigenito Filio suo et Spiritu sancto unus est Deus, unus

Tertio patris nomen unius essentiae plures esse personas arguit. Dam. lib. 1. de orthod. fide c. 9.

Praefatio missae de sancta trinitate non ex dissimilitudine es-

est Dominus, non in unius singularitate personae, sed in unius trinitate substantiae. Iam vero hae tres personae, cum in iis quidquam dissimile aut dispar cogitare nefas sit, suis tantummodo proprietatibus distinctae intelliguntur. Pater siquidem ingenitus est; Filius a Patre genitus; Spiritus sanctus ab utroque procedit. Atque ita trium personarum eamdem essentiam, eamdem substantiam confitemur, ut in confessione verae sempiternaeque deitatis, et in personis proprietatem, et in essentia unitatem, et in trinitate aequalitatem, pie et sancte colendam credamus. Nam quod Patris primam esse personam dicimus, hoc non ita accipiendum est, perinde ac si aliquid in trinitate prius aut posterius, maius aut minus cogitemus; absit enim haec a fidelium mentibus impietas, cum eamdem aeternitatem, eamdem gloriae maiestatem in tribus personis christiana religio praedicet. Sed Patrem, propterea quod ipse sit principium sine principio, primam esse personam vere et sine ulla dubitatione affirmamus; quae quidem uti Patris proprietate distincta est, ita in unam illam praecipue hoc convenit, quod Filium ab aeterno genuerit; semper enim Deum simul et Patrem fuisse nobis significatur, cum Dei et Patris nomina coniuncta in hac confessione pronunciamus. Verum, quoniam in nullius rei, quam huius omnium altissimae ac difficillimae notitia atque explicatione, aut periculosius versari aut gravius errare possumus, doceat parochus, religiose retinenda esse essentiae et personae propria vocabula, quibus hoc mysterium significatur; et sciant fideles unitatem esse in essentia, distinctionem autem in personis. Sed haec subtilius exquirere nihil oportet, cum meminerimus illius vocis: *a*) *Qui scrutator est maiestatis, opprimetur a gloria;* satis enim videri debet, quod fide certum et exploratum habeamus, nos a Deo (cuius oraculis non assentiri, extremae stultitiaeatque miseriae est) ita edoctos esse: *b*) *Docete*, inquit, *omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti;* rursus: *c*) *Tres sunt, qui testimonium dant in caelo, Pater, Verbum, et Spiritus sanctus, et hi tres unum sunt.* Oret tamen assidue ac precetur Deum et patrem, qui universa ex nihilo condidit, *d*) disponitque omnia suaviter, qui *e*) dedit nobis potestatem filios Dei fieri, qui trinitatis mysterium humanae menti patefecit; oret, inquam, sine intermissione, qui divino beneficio haec credit, ut, aliquando in aeterna tabernacula receptus, dignus sit qui videat quae tanta sit Dei patris foecundias, ut seipsum intuens atque intelligens, parem et aequalem sibi Filium gignat, quove modo duorum idem plane et par charitatis amor, qui Spiritus sanctus est, a Patre et Filio procedens, genitorem et genitum aeterno atque indissolubili vinculo inter se connectat; atque ita divinae trinitatis una sit essentia, et trium personarum perfecta distinctio.

sentiae, sed externa distinctione proprietatum, quae in personis divinis inveniuntur, existimanda est.

In trinitate nihil maius, aut minus, symb. Athan.

Dam. lib. I. c. II. lit. K.

Primae trinitatis personae cur Patris nomen tribuatur.

Patris proprietas Filium ab aeterno genuisse, divinitatis unitas in essentia, trinitas in personis admittenda.

a) Prov. 25, 27.

b) Matth. 28, 19.

c) I. Ioan. 5, 7.

d) Sap. 8, 1.
e) Ioan. 1, 12.

11. *Nomine omnipotentis quid hic intelligamus.*

Dei maiestas multis nominibus in scripturis exponitur.

Omnipotentem. Solent sacrae litterae multis nominibus Dei

summam vim et immensam maiestatem explicare, ut ostendant quanta religione et pietate illius sanctissimum nomen colendum sit; sed in primis doceat parochus, illi omnipotentem vim frequentissime tribui. Ipse enim de se dicit: *a*) *Ego Dominus omnipotens*: et rursus Iacob, quum filios ad Ioseph mitteret, ita illis precatus est: *b*) *Deus autem meus omnipotens faciat vobis eum placabilem.* Deinde vero in Apocalypsi scriptum est: *c*) *Dominus Deus omnipotens, qui est, et qui erat, et qui venturus est;* et alibi: *d*) *Dies magnus omnipotentis Dei* appellatur. Nonnunquam etiam pluribus verbis illud idem significari solet. Atque huc pertinet, quod dicitur: *e*) *Non erit impossibile apud Deum omne verbum;* et: *f*) *Numquid manus Domini invalida est?* Item: *g*) *Subest enim tibi, cum volueris posse*, et alia generis eiusdem; ex quibus variis dicendi formis id percipitur, quod uno omnipotentis verbo comprehendi perspicuum est. Intelligimus autem hoc nomine nihil esse, nihil animo et cogitatione fingi posse, quod Deus efficere nequeat; etenim non solum haec, quae tametsi maxima sunt, aliquo tamen modo in cogitationem nostram cadunt, efficiendi potestatem habet, nimirum ut omnia ad nihilum recidant, atque ut plures mundi ex nihilo repente existant; verum etiam multo maiora in illius potestate sita sunt, quae humanae menti et intelligentiae suspicari non licet.

Omnipotentia Deo frequentius tribuitur.
a) Gen. 17, 1.
b) Gen. 43, 14.
c) Apoc. 4, 8.
d) Apoc. 16, 14.
e) Luc. 1, 37.
f) Num. 11, 23.
g) Sap. 12, 18.

Omnipotens ideo Deus censetur, quia omnia potest, quae summae eius perfectioni non repugnant. Dam. lib. 1. c. 19. in fin.

12. *Cum Deus sit omnipotens, peccare tamen vel falli non potest.*

Mentiri, fallere, ignorare, vel peccare, sunt actiones imbecillitatis, non potentiae.

Neque vero, cum omnia Deus possit, mentiri tamen, aut fallere aut falli, aut peccare, aut interire, aut ignorare aliquid potest. Hæc enim in eam naturam cadunt, cuius imperfecta actio est; Deus vero, cuius perfectissima semper est actio, ideo haec non posse dicitur, quia posse ea infirmitatis est, non summae et infinitae omnium rerum potestatis, quam ille habet. Ita igitur Deum omnipotentem esse credimus, ut ab eo tamen longe omnia abesse cogitemus, quae perfectae eius essentiae maxime coniuncta et conniventia non sunt.

13. *Cur aliis nominibus, quae de Deo dicuntur, praetermissis, solius omnipotentiae in symbolo fiat mentio, quaeque sint eius fidei utilitates.*

Omnipotentiae vox quam multa suo ambitu concludat. Dam. in dial. contra Manichaeum fol. 48. lit. K.

Recte autem sapienterque factum parochus ostendat, ut, praetermissis aliis nominibus quae de Deo dicuntur, hoc unum nobis credendum in symbolo proponeretur. Nam, cum Deum omnipotentem agnoscimus, simul etiam fateamur necesse est eum omnium rerum scientiam habere, omnia item eius ditioni et imperio subiecta esse. Cum vero omnia ab eo fieri posse non dubitemus, consequens omnino est, ut cetera etiam explorata de illo habeamus quae si desint, quo modo omnipotens sit, prorsus intelligere non possumus. Praeterea nulla res tam ad fidem et spem nostram confirmandam valet, quam si fixum in animis nostris teneamus nihil non fieri a Deo posse; quidquid enim deinceps credere oporteat, quamvis magnum et admirabile sit, rerumque

Omnipotentiae persuasio fidem et spem maxime confirmat.

ordinem ac modum superet, illi tamen facile humana ratio, postquam Dei omnipotentis notitiam perceperit, sine ulla haesitatione assentitur: quin potius, quo maiora sint quae divina oracula doceant, eo libentius fidem eis habendam esse existimat. Quod si boni etiam aliquid expectandum sit, numquam animus rei magnitudine, quam exoptat, frangitur; sed erigit sese atque confirmat, saepe illud cogitans, nihil esse, quod ab omnipotenti Deo effici non possit. Quare hac fide praecipue munitos nos esse oportet, vel cum admiranda aliqua opera ad proximorum usum et utilitatem edere cogimur, vel cum a Deo precibus impetrare aliquid volumus. Alterum enim ipse Dominus docuit, cum apostolis incredulitatem obiiciens diceret: *a*) *Si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis monti huic: transi hinc illuc, et transibit; et nihil impossibile erit vobis.* De altero autem sanctus Iacobus ita testatus est: *b*) *Postulet in fide, nihil haesitans; qui enim haesitat, similis est fluctui maris, qui a vento movetur, et circumfertur: non ergo aestimet homo ille, quod accipiat aliquid a Domino.* Multa praeterea haec fides commoda atque utilitates nobis praebet: in primis vero ad omnem animi modestiam et humilitatem nos instituit; sic enim inquit princeps apostolorum: *c*) *Humiliamini igitur sub potenti manu Dei.* Monet etiam non esse trepidandum, ubi non sit timor; sed unum Deum timendum esse, in cuius potestate nos ipsi nostraque omnia posita sunt; ait enim Salvator noster: *d*) *Ostendam vobis, quem timeatis. Timete eum, qui postquam occiderit, habet potestatem mittere in gehennam.* Utimur deinde hac fide ad immensa erga nos Dei beneficia cognoscenda et celebranda; nam, qui Deum omnipotentem cogitat, tam ingrato animo esse non potest, quin saepius exclamet: *e*) *Fecit mihi magna, qui potens est.*

Fides omnipotentiae quando sit maxime necessaria.

a) Matth. 17, 19.

b) Iacobi 1, 6.

Omnipotentiae fides humilitatem et confidentiam bonam praestat.

c) 1. Pet. 5, 6.

d) Luc. 12, 5.

Omnipotentiae opinio ad laudandum Deum fideles excitat.

e) Luc. 1, 49.

14. *Omnipotentiae vox non ita Patri hic tribuitur, ut de Filio vel Spiritu sancto etiam non dicatur.*

Sed quod Patrem omnipotentem in hoc articulo vocamus, neminem eo errore duci oportet, ut arbitretur ita illi hoc nomen tributum esse, ut Filio etiam et Spiritui sancto commune non sit. Nam, quemadmodum *f*) Deum Patrem, Deum Filium, Deum Spiritum sanctum, neque tamen tres Deos sed unum Deum esse dicimus; ita aeque Patrem, ac Filium, et Spiritum sanctum omnipotentem, neque tamen tres omnipotentes sed unum omnipotentem esse confitemur. At vero praecipua quadam ratione Patrem, quia omnis originis fons est, hoc nomine vocamus, uti etiam Filio, qui aeternum Patris verbum est, sapientiam, et Spiritui sancto, qui utriusque amor est, bonitatem tribuimus; quamvis haec et alia huiusmodi nomina communiter de tribus personis, ex catholicae fidei regula, dicantur.

f) Athan. in sym. Dam. lib. I. de fid. orth. c. 10. et 11. Idem lib. 1. c. 13. in fin.

15. *Quo pacto, quaque de causa, Deus caelum et terram creaverit.*

Creatorem caeli et terrae. Quam necessarium fuerit omni-

potentis Dei cognitionem paulo ante fidelibus tradi, ex iis quae nunc de universorum creatione explicanda erunt perspici potest. Tanti enim operis miraculum facilius creditur, quod nullus de immensa creatoris potestate dubitandi locus relinquitur. Deus enim non ex materia aliqua mundum fabricatus est, sed ex nihilo creavit, idque nulla vi aut necessitate coactus, sed sua sponte et voluntate instituit. Neque vero ulla alia fuit causa, quae illum ad opus creationis impelleret, nisi ut rebus, quae ab ipso effectae essent, bonitatem suam impertiretur; nam Dei natura, ipsa per se beatissima, nullius rei indigens est, ut inquit David: a) *Dixi Domino: Deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non eges.* Quemadmodum autem sua bonitate adductus, b) quaecumque voluit, fecit; ita non exemplum aliquod, aut formam quae extra se posita esset, cum universa conderet, secutus est; verum, quia rerum omnium exemplar divina intelligentia continetur, id summus artifex in se ipso intuens ac veluti imitatus, summa sapientia et infinita virtute, quae ipsius propria est, rerum universitatem initio procreavit: c) *Ipse enim dixit, et facta sunt; ipse mandavit, et creata sunt.*

Deus, ut suam bonitatem aliis communicaret, mundum ex nihilo creavit. Dam. lib. 2. de orthod. fide c. 2.

a) Psal. 15, 2.

Deus in rerum creatione nulla idea extrinsica usus est, sed ex seipso exemplar sumpsit.

b) Psal. 113, 3.

c) Psal. 148, 5.

16. *Quid per caelum et terram hoc loco intelligendum sit.*

Verum caeli et terrae nomine, quidquid caelum et terra complectitur intelligendum est. Nam praeter caelos, d) quos opera digitorum eius Propheta appellavit, solis etiam splendorem, lunaeque et ceterorum siderum ornatum addidit; atque, e) ut essent in signa, et tempora, et dies, et annos, ita caelorum orbes certo et constanti cursu temperavit, ut nihil perpetua eorum conversione mobilius, nihil mobilitate illa certius videri possit.

Dam. lib. 2. c. 5.

d) Psal. 8, 4.

e) Gen. 1, 14.

17. *De creatione caelorum spiritualium, idest angelorum.*

Praeterea spiritualem naturam innumerabilesque angelos, qui Deo ministrarent atque adsisterent, ipse ex nihilo creavit, quos deinde admirabili gratiae suae et potestatis munere auxit atque ornavit. Nam, cum illud sit in divinis litteris, f) diabolum in veritate non stetisse, perspicuum est, eum reliquosque desertores angelos, ab ortus sui initio, gratia praeditos fuisse; de quo ita est apud sanctum Augustinum: *Cum bona voluntate, idest, cum amore casto, quo illi adhaerent, angelos creavit, simul in eis et condens naturam, et largiens gratiam. Unde sine bona voluntate, hoc est, Dei amore, numquam sanctos angelos fuisse credendum est.* Quod autem ad scientiam attinet, extat illud sacrarum litterarum testimonium: g) *Tu autem Domine mi rex sapiens es, sicut habet sapientiam angelus Dei, ut intelligas omnia super terram.* Potestatem denique eis tribuit divinus David illis verbis: h) *Potentes virtute, facientes verbum illius;* atque ob eam rem saepe in sacris litteris i) virtutes et exercitus Domini appellantur. Sed, quamvis omnes ii caelestibus donis ornati fuerint, plurimi tamen, qui a Deo parente et creatore suo defecerunt, ex altissimis illis sedibus deturbati, atque

Fulg. lib. de fide ad Pet. Diac. cap. 3.

f) Ioan. 8, 44.

Angeli omnes in gratia creati. Aug. lib. 12. de civ. Dei cap. 9.

Sapientes angeli. Alex. de Ales. 2. p. q. 19. memb. 2. Tho. 1. part. q. 62. art. 3.

g) 2. Reg. 14, 20.

h) Psal. 102, 20.

Angeli, cur virtutes, vel exercitus Domini dicantur.

i) Ps. 102, 20. 21.

in obscurissimum terrae carcerem inclusi, aeternas superbiae suae poenas luunt; de quibus princeps apostolorum scribit in hunc modum: a) *Angelis peccantibus non pepercit, sed rudentibus inferni detractos in tartarum tradidit cruciandos, in iudicium reservari.*

Angeli apostatae in aeternas poenas coniecti.

a) 2. Petr. 2, 4. epist. Iudae sent. 6.

18. *De terrae creatione.*

At vero b) terram etiam super stabilitatem suam fundatam Deus verbo suo iussit in media mundi parte consistere, effecitque c) ut ascenderent montes, et descenderent campi in locum, quem fundavit eis; ac, ne aquarum vis illam inundaret, terminum posuit, quem non transgredientur, neque convertentur operire terram. Deinde non solum arboribus, omnique herbarum et florum varietate convestivit atque ornavit, sed innumerabilibus etiam animantium generibus, quemadmodum antea aquas et aera, ita etiam terras complevit.

b) Psal. 103, 5. Terrae orbis centrum.

c) Ibidem. 8. Prov. 8, 29. Terrae ornatus et plantis et animantibus.

19. *De creatione hominis.*

Postremo Deus ex limo terrae d) hominem sic corpore affectum et constitutum effinxit, ut, non quidem naturae ipsius vi, sed divino beneficio immortalis esset et impassibilis. Quod autem ad animam pertinet, eam ad imaginem et similitudinem suam formavit, liberumque ei arbitrium tribuit; omnes praeterea motus animi atque appetitiones ita in eo temperavit, ut rationis imperio numquam non parerent. Tum originalis iustitiae admirabile donum addidit, ac deinde ceteris animantibus praeesse voluit: quae quidem facile erit parochis ad fidelium institutionem ex sacra genesis historia cognoscere.

d) Gen. 2, 7. Homo immortalis et impassibilis creatus, etiam secundum corpus.

Concil. Milev. can. 1. et de consec. dist. 4. can. 152. Hominis anima liberi arbitrii particeps creata, et in illa ratio domina sensitivi appetitus instituta.

Anima cum originali iustitia creata. An amissa post Adae peccatum iustitia, etiam liberum hominis arbitrium sit extinctum, declaratur sess. 6. conc. trid. can. 4. 5. et 6. caeli et terrae nomine omnia visibilia et invisibilia denotantur. Symbolum nicaenum.

20. *Caeli et terrae nomine visibilia omnia et invisibilia comprehenduntur.*

Haec igitur de universorum creatione, caeli et terrae verbis intelligenda sunt; quae omnia breviter quidem Propheta complexus est illis verbis: e) *Tui sunt caeli, et tua est terra: orbem terrae, et plenitudinem eius tu fundasti*; sed multo etiam brevius patres nicaeni concilii, additis in symbolo duobus illis verbis, *visibilium et invisibilium*, significaverunt. Quaecumque enim rerum universitate comprehenduntur, atque a Deo creata esse confitemur, ea vel sub sensum cadunt, et visibilia dicuntur; vel mente et intelligentia percipi a nobis possunt, quae invisibilium nomine significantur.

e) Psal. 88, 12.

21. *Res Dei virtute conditae, citra ipsius gubernationem et providentiam, subsistere non possunt.*

Nec vero ita Deum creatorem atque effectorem omnium credere oportet, ut existimemus, perfecto absolutoque opere, ea, quae ab ipso effecta sunt, deinceps sine infinita eius virtute constare potuisse. Nam quemadmodum, omnia ut essent, creatoris summa potestate, sapientia et bonitate effectum est, ita etiam, nisi conditis rebus perpetua eius providentia adesset, atque eadem vi, qua ab initio constitutae sunt, illas conservaret, statim ad nihilum reciderent; atque id scriptura declarat, cum inquit:

Res conditae Dei virtute et providentia subsistunt et gubernantur.

a) Sap. 11, 26.

a) Quomodo autem posset aliquid permanere, nisi tu voluisses, aut, quod a te vocatum non esset, conservaretur?

22. *Deus sua gubernatione secundarum causarum vim non evertit.*

Deus ita res a se conditas gubernat, ut tantum secundarum causarum virtutem non evertat, sed quod hanc etiam praeveniat.

b) Sap. 8, 1.

c) Act. 17, 27. 28.

Non solum autem Deus universa, quae sunt, providentia sua tuetur atque administrat, verum etiam, quae moventur et agunt aliquid, intima virtute ad motum atque actionem ita impellit, ut, quamvis secundarum causarum efficientiam non impediat, praeveniat tamen, cum eius occultissima vis ad singula pertineat, et, quemadmodum sapiens testatur: b) *Attingat a fine usque ad finem fortiter, et disponat omnia suaviter.* Quare ab Apostolo dictum est, cum apud Athenienses enunciaret Deum, quem ignorantes colebant: c) *Non longe est ab unoquoque nostrum; in ipso enim vivimus, et movemur, et sumus.*

23. *Rerum creatio soli Patri tribuenda non est.*

Creationis opus toti trinitati commune est.
Ex ipso Patre effective, et per ipsum Filium exemplariter, et in ipso Spiritu sancto finaliter.

d) Ioan. 1, 3.
e) Gen. 1, 2.
f) Psal. 32, 6.

Atque haec de primi articuli explicatione satis fuerint, si tamen illud etiam admonuerimus, creationis opus omnibus sanctae et individuae trinitatis personis commune esse. Nam hoc loco, ex apostolorum doctrina, Patrem creatorem caeli et terrae confitemur: in scripturis sacris legimus de Filio: d) *Omnia per ipsum facta sunt;* et de Spiritu sancto: e) *Spiritus Domini ferebatur super aquas;* et alibi: f) *Verbo Domini caeli firmati sunt, et spiritu oris eius omnis virtus eorum.*

DE SECUNDO ARTICULO

CAPUT III.

ET IN IESUM CHRISTUM, FILIUM EIUS UNICUM, DOMINUM NOSTRUM.

1. *De secundo articulo, et de professionis eius utilitate.*

Parochus docebit confessionem aeternae Christi nativitatis, nostrae salutis fundamentum.

g) I. Ioan. 4, 15.

h) Matth. 16, 17.
Nemo potest dicere, Dominus Iesus, nisi in Spiritu sancto.

Mirificam et uberrimam esse utilitatem, quae ex huius articuli fide et confessione confluxit ad humanum genus, et illud sancti Ioannis testimonium ostendit: g) *Quisquis confessus fuerit, quoniam Iesus est filius Dei, Deus in eo manet, et ipse in Deo;* et beatitudinis praeconium declarat, quod a Christo domino tributum est principi apostolorum: h) *Beatus es, Simon Bar-Iona, quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed pater meus qui in caelis est.* Hoc enim fundamentum firmissimum est nostrae salutis ac redemptionis.

2. *Unde magnitudo beneficii hoc articulo propositi potissimum cognoscatur.*

Iustitia originalis deperdita, per solum Dei filium recuperata. Hic ponitur causa occasionalis et accessoria incarnationis filii Dei,

Sed quoniam admirabilis huius utilitatis fructus maxime ex felicissimi illius status ruina intelligitur, in quo Deus primos homines collocarat, incumbat in hanc curam parochus, ut fideles communium miseriarum et aerumnarum causam cognoscant. Cum enim a Dei obedientia descivisset Adam, interdictumque

violasset illud: *a) Ex omni ligno paradisi comede, de ligno autem scientiae boni et mali ne comedas: in quocumque enim die comederis ex eo, morte morieris*; in summam illam incidit calamitatem, ut sanctitatem et iustitiam, in qua constitutus fuerat, amitteret, et reliqua subiret mala, quae sancta tridentina synodus uberius explicavit. Propterea vero peccatum, et peccati poenam in uno Adam non constitisse commemorabit, sed ex eo, tamquam ex semine et causa, ad omnem posteritatem iure permanasse.

ut veniret mortalis et passibilis; sed initio ponitur causa prima, et per se.

a) Gen. 2, 16. 17. trid. syn. sess. 5. can. 1. 2. et sess. 6. can. 1.

Peccatum Adae ad posteros est propagatum. Conc. trid. sess. 5. can. 2. et 1. Dam. lib. 2. c. 11. et 30.

3. *Nullus praeter Christum genus humanum potuit restaurare.*

Cum igitur ex altissimo dignitatis gradu concidisset nostrum genus, sublevari inde, et in pristinum locum restitui, nullo modo poterat hominum aut angelorum viribus; quare reliquum erat illud ruinae et malorum subsidium, ut Dei filii infinita virtus, assumpta carnis nostrae imbecillitate, *b)* infinitam tolleret peccati vim, *c)* et nos reconciliaret Deo in sanguine suo.

Genus humanum non potuit ullius creaturae viribus restitui. Conc. trid. sess. 6. can. 1. et 2.

b) Ioan. 1, 29.

c) Rom. 5, 10.

4. *Citra redemptionis fidem nullus umquam salvari potuit, et propterea Christus a mundi initio saepe praenunciatus est.*

Huius autem redemptionis fides et confessio hominibus ad salutem consequendam necessaria est, semperque fuit, quam Deus initio praemonstravit; nam in illa damnatione humani generis, quae statim peccatum consecuta est, ostensa etiam spes redemptionis fuit illis verbis, quibus proprium diabolo damnum, quod ex liberatione hominum facturus erat, denunciavit: *d) Inimicitias ponam inter te et mulierem, semen tuum et semen illius; ipsa conteret caput tuum, et tu insidiaberis calcaneo eius.* Et deinceps eamdem promissionem saepe confirmavit, maioremque sui consilii significationem iis praesertim hominibus dedit, quibus voluit singularem benivolentiam praestare; inter ceteros vero, cum *e)* patriarchae Abrahae saepenumero hoc mysterium significasset, tum eo tempore apertius declaravit, cum ille, Dei iussis obediens, filium suum unicum Isaac immolare voluit; ait enim: *f) Quia fecisti hanc rem, et non pepercisti filio tuo unigenito propter me, benedicam tibi, et multiplicabo semen tuum sicut stellas caeli, et velut arenam, quae est in littore maris: possidebit semen tuum portas inimicorum tuorum, et benedicentur in semine tuo omnes gentes terrae, quia obedisti voci meae.* Ex quibus verbis facile colligi poterat, ex progenie Abrahae futurum, qui omnibus ab immanissima satanae tyrannide libertatis salutem afferret; illum autem Dei filium, natum ex semine Abrahae secundum carnem, fore necesse erat. Non ita multo post Dominus, ut eiusdem promissionis memoria conservaretur, idem foedus cum Iacob Abrahae nepote sancivit. *g)* Nam cum ille *in somnis vidit scalam stantem super terram, et cacumen illius tangens caelos, angelos quoque Dei ascendentes et descendentes per eam*, ut testatur scriptura, audivit etiam Dominum innixum scalae dicentem sibi:

Redemptionis fides ad salutem semper necessaria, et mox post hominis lapsum divinitus fuit ostensa.

Primum sub lege naturae Tho. 2. 2. q. 2. art 7.

d) Gen. 3, 15.

e) Gen. 17, 19. et 18, 18.

f) Gen. 22, 16. 17, 18.

g) Gen. 28, 12.

a) Gen. 28, 13. 14.

a) Ego sum Dominus Deus Abraham patris tui, et Deus Isaac: terram, in qua dormis, tibi dabo et semini tuo, eritque semen tuum, quasi pulvis terrae. Dilataberis ad orientem, et occidentem, et septentrionem, et meridiem, et benedicentur in te et in semine tuo cunctae tribus terrae. Neque postea destitit Deus, eadem sui promissi memoria renovanda, et generi Abraham et multis praeterea hominibus Salvatoris expectationem commovere; siquidem Iudaeorum republica et religione constituta, notior populo suo fieri coepit: nam et mutae res significarunt, et homines praedixerunt, quae et quanta nobis bona salvator ille et redemptor noster Christus Iesus allaturus esset. Ac *b)* prophetae quidem, quorum mens caelesti lumine illustrata fuit, filii Dei ortum, admirabilia opera, quae homo natus effecit, doctrinam, mores, consuetudinem, mortem, resurrectionem, ceteraque eius mysteria, haec omnia, quasi tunc adessent, palam docentes, populo praenunciarunt; ita ut, si futuri et praeteriti temporis tollatur diversitas, nihil iam inter prophetarum praedicta et apostolorum praedicationem, nihil inter veterum patriarcharum fidem et nostram interesse videamus. Sed iam de singulis articuli partibus dicendum videtur.

Sub lege scripta saepius memoria redemptionis humanae renovata, per sacrificia, typos, et praedictiones prophetarum.

b) Psal. 2, 25. 68. et 119. Isa. 7, 8. 9. 11. et 53. per totum. Hier. 22, 5. 30. Dan. 7, 9. et alibi saepe.

Patriarcharum, prophetarum, et apostolorum fides sola temporis circumstantia differt.

5. *De Iesu nomine, et quid Christo proprie conveniat.*

Iesus nomen humani generis redemptori Dei praecepto fuit impositum.

c) Luc. 1, 31. Isa. 7, 14, 15. D. Th. 3. p. q. 37. art. 2.

Iesus proprium est nomen eius, qui Deus et homo est; quod salvatorem significat, non quidem fortuito, aut hominum iudicio et voluntate, sed Dei consilio et praecepto illi impositum. Angelus enim Mariae matri ita annunciàvit: *c) Ecce concipies in utero, et paries filium, et vocabis nomen eius Iesum.* Ac deinde Ioseph virginis sponso, non solum, ut eo nomine puerum appellaret, praecepit, sed etiam, cur ita nominandus esset, declaravit; inquit enim: *d) Ioseph, fili David, noli timere accipere Mariam coniugem tuam: quod enim in ea natum est, de Spiritu sancto est: pariet autem filium, et vocabis nomen eius Iesum: ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum.*

d) Matth. 1, 20. 21.

6. *Non est eadem ratio, cur aliis quibusdam hominibus idem nomen sit tributum.*

Iosue filius Nave a LXX. dicitur passim Iesus. Eccl. 46, 1. Iesus filius Iosedech apud Esdram, Aggaeum, et Zachariam saepe, et iste est ille, qui fuit Eliezer apud Lucam cap. 3, 29. Iesus nomen propriissime Christo convenit, qui ut Rex reddidit libertatem, ut propheta lucem, et ut sacerdos salutem.

Ac multi quidem hoc nomine fuerunt in divinis litteris; nam idem nomen Nave filio fuit, qui Moysi successit, et populum a Moyse ex Aegypto liberatum, in terram promissionis, quod illi negatum fuerat, deduxit; eodem etiam nomine Iosedech sacerdotis filius appellatus est. Sed quanto verius Salvatorem nostrum hoc nomine appellandum existimabimus? qui non uni alicui populo, sed universis omnium aetatum hominibus, non quidem fame, aut aegyptiaco vel babylonico dominatu oppressis, sed in umbra mortis sedentibus, et durissimis peccati et diaboli vinculis obstrictis, lucem, libertatem et salutem dederit; qui eis caelestis regni ius et hereditatem acquisiverit; qui eos Deo patri reconciliaverit: in illis Christum dominum adum-

bratum videmus, a quo iis beneficiis, quae diximus, cumulatum est genus humanum. Quae praeterea nomina *a*) praedicta sunt Dei filio divinitus imponenda, ad unum hoc Iesu nomen referuntur; cum enim cetera salutem, quam nobis daturus erat, aliqua ex parte attingerent, hoc ipsum universae salutis humanae vim rationemque complexum est.

a) Isa. 7, 14.

Zach. 6, 12.
Iesu nomen ex amplitudine quicquid aliis nominibus per prophetas Christo fuit attributum complectitur.

7. *Quid sibi velit Christi nomen, et quot rationibus Iesu nostro conveniat.*

Iesus nomini Christi etiam nomen additum est, quod unctum significat, et honoris et officii nomen est, nec unius rei proprium sed commune multorum; nam veteres illi *b*) patres nostri christos appellabant sacerdotes *c*) et reges, quos Deus propter muneris dignitatem ungi praeceperat. Sacerdotes enim ii sunt, qui populum assiduis precibus Deo commendant, qui sacrificia Deo faciunt, qui pro populo deprecantur. Regibus autem populorum gubernatio commissa est; ad eosque pertinet maxime legum auctoritatem, innocentium vitam tueri, et nocentium audaciam ulcisci. Quoniam igitur utraque harum functionum Dei maiestatem referre in terris videtur, ideo qui vel ad regium vel ad sacerdotale munus obeundum delecti erant, *d*) unguento ungebantur. Prophetas etiam ungendi *e*) mos fuit, qui Dei immortalis interpretes et internuncii caelestia arcana nobis aperuerunt, atque ad emendandos mores, salutaribus praeceptis et futurorum praedictione hortati sunt. At vero, cum Iesus Christus salvator noster in mundum venit, trium personarum partes et officia suscepit, prophetae, sacerdotis, ac regis, atque ob eas causas Christus dictus est, et unctus ad illorum munerum functionem, non quidem alicuius mortalis opera sed caelestis patris virtute, non terreno unguento sed spirituali oleo; quippe cum in sanctissimam eius animam Spiritus sancti plenitudo gratiaque, et omnium donorum uberior copia effusa sit, quam ulla alia creata natura capere potuerit: atque id praeclare Propheta ostendit, cum Redemptorem ipsum affatus diceret: *f*) *Dilexisti iustitiam, et odisti iniquitatem: propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo laetitiae prae consortibus tuis.* Idem etiam, ac multo apertius, Isaias iis verbis demonstravit: *g*) *Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me Dominus, ad annunciandum mansuetis misit me.* Itaque Iesus Christus *h*) summus propheta et magister fuit, qui nos Dei voluntatem docuit, et a cuius doctrina orbis terrarum patris caelestis cognitionem accepit; quod ei nomen praeclarius ac praestantius convenit, quod omnes, quicumque prophetae nomine dignati sunt, eius discipuli fuerunt, atque ob illam praecipue causam missi, ut prophetam hunc, qui ad salvandos omnes venturus erat, praenunciarent. Christus item sacerdos fuit, non quidem ex ordine, ex quo in veteri lege leviticae tribus sacerdotes extiterunt, verum ex illo, de quo David propheta cecinit: *i*) *Tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedech.* Cuius rei argumentum Apostolus, ad *k*)

Christus est officii et dignitatis nomen.
b) 1. Reg. 26, 9. 1. Paral. 16, 22. Psal. 104, 15.
Sacerdotum officium.
c) Exod. 29, 6. et 40. 13. 1. Reg. 9, 16.
Regum officium.
d) Levit. 8, 11. 12.
e) Num. 3, 3. 1. Reg. 16, 13.
Sacerdotes et reges quare soliti sint inungi. Prophetae inuncti.
Filius Dei incarnatus trium personarum officia quia suscepit, ideo Christus dictus est. Christus non humano auxilio ad tres illas dignitates est evectus. nec terreno unguento inunctus.
f) Psal. 44, 8.
Fulg. lib. 3. ad Trasim. reg. c. 14.
g) Isa. 61, 1. Luc. 4, 18.
Christus prophetarum summus.
h) Deut. 18, 15.
Christus sacerdos. Bern. serm. 15. super Cant. post medium.
i) Psal. 109, 4.
k) Hebr. 5, 6.

Christus iuxta utramque naturam est rex.

a) Lucae 1, 32.33.

Christi regnum spirituale est, quod paulo post art. 6. sect. 5. ostenditur.

Christus quibus modis regis officium obeat.

Videatur secunda petitio dominicae orationis.

Omnes homines ad Christi regnum generali quadam ratione pertinent, peculiarius tamen soli boni.

Christus iure divino, secundum humanam etiam naturam, totius mundi rex.

b) Matth. 1, 6.7.8. Luc. 3, 31.

c) Matth. 28, 18.

d) Ioan. 17, 2. Apoc. 19, 16. 1. Cor. 15, 27.

Hebraeos scribens, accurate prosecutus est. Sed Christum, non solum ut Deus, verum ut homo ac nostrae naturae particeps est, regem etiam agnoscimus; de quo angelus testatus est: a) *Regnabit in domo Iacob in aeternum, et regni eius non erit finis;* quod quidem Christi regnum spirituale est atque aeternum, in terrisque inchoatur, in caelo perficitur. Ac regis quidem officia admirabili providentia suae praestat ecclesiae: ipse eam regit, ipse ab hostium impetu atque insidiis tuetur; ipse ei leges praescribit; ipse non solum sanctitatem et iustitiam largitur, verum etiam ad perseverandum facultatem et vires praebet. Quamquam autem huius regni finibus tam boni quam mali contineantur, atque adeo omnes homines iure ad illud pertineant; ii tamen prae ceteris summam regis nostri bonitatem et beneficentiam experiuntur, qui ex eius praeceptis integram atque innocentem vitam degunt. Neque vero hoc illi regnum hereditario aut humano iure obtigit, tametsi genus b) a clarissimis regibus duceret; sed rex fuit, propterea quod Deus in illum hominem contulit c) quidquid potestatis, amplitudinis, dignitatis hominis natura capere posset. Illi igitur totius mundi regnum tradidit, eique omnia, quod iam fieri coeptum est, plene d) perfecteque in die iudicii subiicientur.

8. *Quo pacto Iesum Christum filium Dei unicum nos credere et confiteri conveniat.*

Filius Dei verus Deus est, et aliis duabus personis omnino aequalis. Dam. lib. I. de orth. fid. cap. 8.

e) Ioan. 1, 1.

Spiritualis filii Dei ex patre nativitas admiranda potius quam scrutanda, fulg. lib. 3. ad monim. cap. 7.

f) Isa. 53, 8.

Ex symbolo nicaeno I. et constantinopolitano can. 7. et Greg. Nazianz. orat. 40. Dam. lib. I. de orth. fid. cap. 8.

Modus aeternae Christi generationis similitudine declaratur.

Filium eius unicum. His verbis altiora mysteria de Iesu credenda et contemplanda fidelibus proponuntur, nimirum filium Dei esse et verum Deum, sicuti Pater est qui eum ab aeterno genuit. Praeterea illum divinae trinitatis secundam personam aliis duabus omnino aequalem confitemur; nihil enim impar et dissimile in divinis personis aut esse aut fingi animo debet, cum unam omnium essentiam, voluntatem, potestatem agnoscamus; quod cum multis pateat divinae scripturae oraculis, tum praeclarissime illud ostendit sancti Ioannis testimonium: e) *In principio erat verbum, et verbum erat apud Deum, et Deus erat verbum.* Sed, cum Iesum filium Dei esse audimus, nihil terrenum aut mortale de eius ortu cogitandum est; verum ortum illum, quo ab omni aeternitate Pater Filium genuit, quem ratione percipere atque perfecte intelligere nullo modo possumus, constanter credere et summa animi pietate colere debemus, ac veluti mysterii admiratione obstupefacti illud cum Propheta dicere: f) *Generationem eius quis enarrabit?* Hoc igitur credendum est, Filium eiusdem esse naturae, eiusdem potestatis et sapientiae cum Patre, ut in symbolo nicaeno explicatius confitemur; ait enim: *Et in unum Dominum Iesum Christum, filium Dei unigenitum, et ex Patre natum ante omnia saecula; Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero, genitum non factum, consubstantialem Patri, per quem omnia facta sunt.*

9. *De modo generationis aeternae, ducta similitudine a rebus creatis, et de duplici nativitate et filiatione Christi.*

Ex omnibus autem, quae ad indicandum modum rationemque aeternae generationis similitudines afferuntur, illa propius ad rem videtur accedere, quae ab animi nostri cogitatione sumitur; quamobrem sanctus Ioannes filium eius *a*) Verbum appellat. Ut enim mens nostra, seipsam quodam modo intelligens, sui effingit imaginem, quam *verbum* theologi dixerunt; ita Deus, quantum tamen divinis humana conferri possunt, seipsum intelligens, Verbum aeternum generat: etsi praestat contemplari, quod fides proponit, et sincera mente Iesum Christum verum Deum et verum hominem credere et confiteri, genitum quidem, ut Deum, ante omnium saeculorum aetates, ex Patre; ut hominem vero, natum in tempore ex matre Maria virgine. Et quamquam duplicem eius nativitatem agnoscamus, unum tamen Filium esse credimus; una enim persona est, in quam divina et humana natura convenit.

a) Ioan. I, I. Dam. lib. I. de ort. fid. cap. 9. Scot. de modo generationis aeternae, profunde se habet in I. sent. dist. 2. q. 6. lit. A. et H. et idem 3. dist. 5. q. unica.

Duplex Christi nativitas non facit duos filios, licet duas filiationes.

Athanasius in symb.

10. *Quo modo Christus fratres habere vel non habere censendus sit.*

Et, quod ad divinam generationem attinet, nullos aut fratres aut coheredes habet, cum ipse Patris unicus Filius, nos vero homines figmentum et opus manuum eius simus. At si humanum ortum consideremus, *b*) multos ille non solum fratrum nomine appellat, sed fratrum etiam loco habet, ut una cum eo paternae hereditatis gloriam adipiscantur: ii sunt, qui fide Christum dominum receperunt, et fidem, quam nomine profitentur, re ipsa et charitatis officiis praestant; quare *c*) primogenitus in multis fratribus ab Apostolo vocatur.

Pluribus haec explicantur sect. 9. cap. 9. de oratione dominica.

b) Hebr. 2. 12.

Fratres Christi qui sint.

c) Rom. 8, 29.

11. *Christus secundum utramque naturam Dominus noster dicitur.*

Dominum nostrum. Multa sunt, quae de Salvatore nostro in sacris litteris dicuntur, quorum alia, ut Deus est, alia, ut homo, ipsi convenire perspicuum est, quoniam a diversis naturis diversas earum proprietates accepit. Igitur vere dicimus Christum esse omnipotentem, aeternum, immensum, quod a divina natura habet. Rursus de illo dicimus, passum, mortuum esse, resurrexisse; quae naturae hominum convenire nemo dubitat. Verum, praeter haec, quaedam alia utrique naturae congruunt, ut hoc loco, cum Dominum nostrum dicimus. Igitur, si ad utramque naturam hoc nomen referatur, merito Dominus noster praedicandus est. Nam quemadmodum ipse aeternus Deus est uti Pater, ita etiam omnium rerum aeque Dominus est ac Pater; et quemadmodum ipse et Pater non est alius atque alius Deus, sed idem plane Deus, ita etiam ipse et Pater non est alius atque alius Dominus. Sed recte etiam multis rationibus, ut homo est, Dominus noster appellatur. Ac primum quidem, quoniam ipse redemptor noster fuit, atque a peccatis nos liberavit, iure hanc potestatem accepit, ut vere Dominus noster

Diversae proprietates iuxta diversas naturas Christo tribuuntur.

Communicatio idiomatum est in Christi persona ratione diversarum naturarum.

Christus iuxta utramque naturam noster Dominus est.

Dam. lib. 4. de orthod. fid. cap. 19.

Athan. in symb. Psalm. 67. Isa. 42. Ioan. 13. Apoc. 19.

a) Phil. 2, 8. 9. 10. 11.

esset ac diceretur; ita enim Apostolus docet: a) *Humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis: propter quod et Deus exaltavit illum, et donavit illi nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine Iesu omne genu flectatur caelestium, terrestrium, et infernorum; et omnis lingua confiteatur, quia Dominus Iesus Christus in gloria est Dei patris;* atque ipse de se post resurrectionem: b) *Data est*, inquit, *mihi omnis potestas in caelo et in terra.* Ob eam quoque rem Dominus dicitur, quod in una persona duae naturae, divina et humana, coniunctae sint; hac enim admirabili coniunctione meruit ut, quamvis pro nobis mortuus non esset, tamen dominus constitueretur communiter quidem omnium rerum quae conditae sunt, praecipue autem fidelium, qui illi pareant atque summo animi studio inserviunt.

b) Matth. 28, 18.
Unio hypostatica, causa est, cur Christus Dominus dicitur, etiamsi Adam non peccasset.
Leo Papa ser. 2. de Nativ. Christi. Greg. Naz. orat. 38.
Scot. 3. dist. 7. quaest. 3. Tho. 2. 2. q. 2. art. 7.

12. *Christiani se totos Iesu Christo, principe tenebrarum conculcato, tradere debent.*

Quantum homo christianus Christo debeat.

Quod igitur reliquum est, parochus fidelem populum ad eam rationem cohortabitur, ut sciat aequissimum esse prae ceteris hominibus, nos, qui ab eo nomen invenimus christianique vocamur, et, quanta ille in nos beneficia contulerit ignorare non possumus, ob id maxime, quod eius munere haec omnia fide intelligimus; aequum esse, inquam, nos ipsos, non secus ac mancipia, redemptori nostro et domino in perpetuum addicere et consecrare. Et quidem, cum baptismo initiaremur, ante ecclesiae fores id professi sumus; declaravimus enim nos satanae et mundo renunciare, et Iesu Christo totos nos tradere. Quod si, ut christianae militiae adscriberemur, tam sancta et solemni professione nos ipsos Domino nostro devovimus, quo supplicio digni erimus, si, postquam ecclesiam ingressi sumus, Dei voluntatem et leges cognovimus, postquam sacramentorum gratiam percepimus, ex mundi et diaboli praeceptis ac legibus vixerimus, perinde ac si, cum baptismo abluti sumus, mundo et diabolo, non Christo domino ac redemptori, nomen dedissemus? Sed cuius animum amoris facibus non incendat tanti domini tam benigna et propensa in nos voluntas, qui, tametsi nos in potestate sua et dominatu veluti servos sanguine suo redemptos habeat, ea tamen charitate complectitur, c) ut non servos vocet, sed amicos, sed fratres? Haec profecto iustissima causa est, atque haud scio an omnium sit maxima, cur eum perpetuo debeamus dominum nostrum agnoscere, venerari, et colere.

Quanta sit indignitas, postquam nos Deo addiximus, servire diabolo.

Dominatus Christi in redemptos quam sit pius.

c) Ioan. 15, 15.

DE TERTIO ARTICULO

CAPUT IV.

QUI CONCEPTUS EST DE SPIRITU SANCTO, NATUS EX MARIA VIRGINE.

1. *Tertius fidei articulus quid credendum fidelibus proponat.*

Maximo quidem et singulari beneficio humanum genus a Deo affectum esse, qui nos e durissimi tyranni servitute in libertatem vindicarit, ex iis, quae superiori articulo declarata sunt, intelligere fideles possunt. At vero, si consilium etiam et rationem, qua potissimum id efficere voluit, nobis ante oculos ponamus; profecto nihil divina in nos beneficentia ac bonitate illustrius, nihil magnificentius esse videbitur. Eius igitur mysterii magnitudinem, quod nobis tamquam salutis nostrae praecipuum caput sacrae litterae considerandum saepissime proponunt, parochus a tertii articuli explicatione ostendere incipiet; cuius hanc esse sententiam docebit, nos credere et confiteri eum ipsum Iesum Christum, unicum dominum nostrum, Dei filium, cum pro nobis humanam carnem suscepit in utero Virginis, non ex virili semine, ut alii homines, sed, supra omnem naturae ordinem, a) Spiritus sancti virtute conceptum esse, ita ut eadem persona Deus permanens, quod ex aeternitate erat, homo fieret, quod ante non erat. Ea autem verba ita accipienda esse, ex sacri concilii constantinopolitani confessione plane perspicitur; inquit enim: *Qui propter nos homines, et propter nostram salutem descendit de caelis; et incarnatus est de Spiritu sancto ex Maria virgine, et homo factus est.* Atque id etiam sanctus Ioannes evangelista explicavit, ut qui ex ipsius domini Salvatoris pectore altissimi huius mysterii cognitionem hausisset; nam cum divini verbi naturam declarasset illis verbis: b) *In principio erat verbum, et verbum erat apud Deum, et Deus erat verbum;* ad extremum conclusit: c) *Et verbum caro factum est, et habitavit in nobis.*

Quo consilio et ratione Christus genus humanum liberaverit.

Sensus 3. articuli Dam. lib. 3. cap. I. et 3.

a) Matth. I, 20. Lucae I, 35.

Symb. Constantinop. quod extat cap. 7. canonum eiusdem concil. Similia habet nicaen. concil. Dam. lib. 3. de orth. fide cap. 8.

b) Ioan. 1.

c) Ibid. 14.

2. *Per temporariam nativitatem nulla facta fuit in Christo naturarum confusio.*

Verbum enim, quod divinae naturae hypostasis est, ita humanam naturam assumpsit, ut una et eadem esset divinae et humanae naturae hypostasis ac persona; quo factum est, ut tam admirabilis coniunctio utriusque naturae actiones et proprietates conservaret, atque, ut est apud sanctum Leonem magnum illum Pontificem, *nec inferiorem consumeret glorificatio, nec superiorem minueret assumptio.*

Quae naturae in una persona retineant utrasque proprietates.

Leo serm. 1. de nativ. Domini Dam. lib. 3. cap. 17.

3. *Solus Spiritus sanctus incarnationis opus non perfecit.*

Sed quoniam praetermittenda non est verborum explicatio, doceat parochus, cum dicimus Dei filium Spiritus sancti virtute

Quidquid extra tres personarum trinitatis pro-

prietates fit divinitus omnibus personis est commune.
August. lib. I. de Trin. cap. 4.
Proprietates, quae in tribus personis inveniuntur, non sunt omnibus communes.
Dam. lib. I. c. 10 et 11.
Incarnatio Patri, et Filio, et Spiritui Sancto etiam tribuenda.
Prov. 8.
Prov. 9.
Matth. I.
Ambr. lib. 2. de Spiritu Sancto, cap. 8.
Fulg. lib. 3. ad Trasim. Reg. c. 27. Cur Spiritui Sancto tribuatur.

conceptum esse, unam hanc divinae trinitatis personam incarnationis mysterium non confecisse. Quamvis enim unus Filius humanam naturam assumpserit, tamen omnes divinae trinitatis personae, Pater, Filius, et Spiritus sanctus, huius mysterii auctores fuerunt; siquidem illa christianae fidei regula tenenda est: omnia quae Deus extra se in rebus creatis agit, tribus personis communia esse, neque unam magis quam aliam, aut unam sine alia agere. Quod autem una persona ab alia procedat, hoc unum omnibus commune esse non potest; nam Filius a Patre tantum generatur, Spiritus sanctus a Patre et Filio procedit: quidquid vero extra illas ab ipsis proficiscitur, tres personae sine ullo discrimine agunt; atque ex hoc genere filii Dei incarnatio censenda est. Quamquam vero haec ita se habeant, solent tamen sacrae litterae earum rerum, quae omnibus personis communes sunt, aliam aliis tribuere; quemadmodum summam omnium rerum potestatem Patri, sapientiam Filio, Spiritui sancto amorem adscribunt. Et quoniam divinae incarnationis mysterium singularem atque immensam Dei erga nos benignitatem declarat, ob eam rem peculiari quadam ratione hoc opus Spiritui sancto tribuitur.

4. *Omnia supra naturae ordinem in Christi conceptione facta non sunt, sed plurima.*

In incarnatione Christi quaedam secundum naturam, quaedam supra naturam facta inveniuntur. Leo Papa ser. 2. de Nativ. Dom. amb. lib. 2. de inc. Verb. cap. 6. Dam. lib. 3. c. 2. et lib. 4. c. 15.
a) Lucae I. 38.
Quo temporis articulo credatur Christi corpus formatum in utero Virginis, Athanas. in sym.
Quando divinitas fit humanitati coniuncta. Leo papa ser. 8. de nat. Domini, Dam. lib. 3. c. 2.
Eodem momento Maria Deum, et hominem concepit.

In hoc mysterio quaedam supra naturae ordinem, quaedam naturae vi effecta esse animadvertimus. Nam, quod, ex purissimo virginis matris sanguine Christi corpus formatum credimus, in eo naturam humanam agnoscimus, cum illud omnium hominum corporibus commune sit ut ex matris sanguine formentur. Quod vero et naturae ordinem et humanam intelligentiam superat, illud est, simul atque beata virgo angeli verbis assentiens dixit: a) *Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum*, statim sanctissimum Christi corpus formatum, eique anima rationis compos coniuncta est, atque ita in ipso temporis articulo perfectus Deus et perfectus homo fuit. Hoc autem novum fuisse atque admirabile Spiritus sancti opus, nemo dubitare potest, cum, servato naturae ordine, nullum corpus, nisi intra praescriptum temporis spatium, hominis anima informari queat. Deinde vero illud accedit, maxima admiratione dignum, quod, ut primum cum corpore anima coniuncta fuit, ipsa etiam divinitas cum corpore et anima copulata est; quare simul corpus formatum atque animatum est, corpori et animae divinitas coniuncta; ex quo fit ut eodem temporis puncto perfectus Deus et perfectus homo esset, et virgo sanctissima vere et proprie mater Dei et hominis diceretur, quod eodem momento Deum et hominem concepisset. Hoc autem ab angelo ei significatum est, cum ait: b) *Ecce concipies in utero, et paries filium et vocabis nomen eius Iesum: hic erit magnus, et filius altissimi vocabitur*; et eventu comprobatum est, quod Isaias praedixit: c) *Ecce virgo concipiet, et pariet filium.* Idem quoque

b) Lucae I, 31.

c) Isa. 7. 14.

Elisabeth, cum Spiritu sancto repleta, filii Dei conceptionem intellexisset, his verbis declaravit: *a*) *Unde hoc mihi, ut veniat mater Domini mei ad me?* Sed quemadmodum Christi corpus ex purissimis integerrimae virginis sanguinibus, sine ulla viri opera, ut antea diximus, verum sola Spiritus sancti virtute formatum est; ita etiam, ut primum conceptus est, illius anima uberrimam spiritus Dei copiam atque omnem charismatum abundantiam accepit. Neque enim, ut aliis hominibus, qui sanctitate et gratia ornantur, ipsi *b*) *ad mensuram*, ut testatur sanctus Ioannes, *dat Deus spiritum*, sed omnem gratiam tam affluenter in eius animam infudit, *c*) ut de plenitudine eius nos omnes acceperimus.

a) Luc. I, 43. Dam. lib. 3. de orthod. fide c. 2.

In Christi anima fuit plenitudo omnis gratiae.

b) Ioan. 3, 34.

c) Ioan. 1, 16.

5. *Christus dici non potest filius Dei adoptivus.*

Neque tamen Christum filium Dei adoptivum appellare licet, quamvis spiritum illum habuerit, quo sancti homines filiorum Dei adoptionem consequuntur; nam, cum natura filius Dei sit, adoptionis gratiam aut nomen in eum convenire nullo modo existimandum est.

Christus nequit dici filius Dei adoptivus, quia est haeresis bonosiana, 24. q. 3. cap. 39. Amb. lib. I. de fide c. 9. Dam. lib. 3. c. 8. Greg. Naz. or. 51. Cur Deus incarnatus.

6. *Quid circa primam articuli partem praecipue meditandum sit.*

Haec sunt, quae de admirabili conceptionis mysterio explicanda visa sunt: ex quibus ut salutaris fructus ad nos redundare possit, illa in primis fideles memoria repetere, ac saepius cogitare cum animis suis debent, Deum esse, qui humanam carnem assumpsit; ea vero ratione hominem factum, quam mente nobis assequi non licet, nedum verbis explicare; ob eum denique finem hominem fieri voluisse, ut nos homines filii Dei renasceremur. Haec cum attente consideraverint, tum vero omnia mysteria, quae hoc articulo continentur, humili ac fideli animo credant et adorent; nec curiose, quod sine periculo vix umquam fieri potest, illa investigare ac perscrutari velint.

Atha. Disp. habita in conc. nic. contra Arium. Gregor. Naz. carm. 2. de Filio. Dam. lib. 3. cap. 18. Amb. lib. 4. in Lucam Cant. 4. Vulnerasti cor meum etc. vulnus cordis, vulnus amoris. Heb. 2. Docebat enim, cum etc.

7. *Christum ex Maria virgine natum quid sit.*

Natus ex Maria virgine. Haec altera est huius articuli pars, in qua explicanda parochus diligenter versabitur, cum fidelibus credendum sit Iesum dominum non solum conceptum Spiritus sancti virtute, sed etiam ex Maria virgine natum et in lucem editum esse. Cuius mysterii fides quanta cum laetitia et iucunditate animi meditanda sit, angeli vox, qui primus felicissimum nuncium mundo attulit, declarat; ait enim: *d*) *Ecce evangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni populo;* tum ex illius caelestis militiae cantico: *Gloria in altissimis Deo, et in terra pax hominibus bonae voluntatis*, quod angeli cecinerunt, facile est intelligere. Hinc etiam amplissimum illud Dei promissum ad Abraham impleri coeptum es , cui dictum est, *e*) fore aliquando ut in eius semine omnes gentes benedicerentur. Maria enim, quam vere matrem Dei praedicamus et colimus, quod eam personam, quae simul Deus et homo erat, peperit, *f*) a Davide rege originem duxit.

Nativitas Christi quantae laetitiae causa.

d) Lucae 2, 10. Maria dicitur Mater Dei per communicationem idiomatum: sicut et aliae dicuntur matres simul animae et corporis, ita Maria Dei, et hominis. Dam. lib. 3. c. 12.

e) Gen. 22, 18. Maria quomodo Deipara sit. Quia filius Dei subsistit in natura assumpta.

f) Matth. 1, 1. 6.

Christi ortus quam fuerit admirabilis.

8. *Christus secundum communem naturae cursum non est natus.*

Sed quemadmodum conceptio ipsa naturae ordinem prorsus vincit, ita in ortu nihil non divinum licet contemplari. Praeterea, quo nihil admirabilius dici omnino aut cogitari potest, nascitur ex matre sine ulla maternae virginitatis diminutione; et *a*) quo modo postea ex sepulchro clauso et obsignato egressus est, *b*) atque ad discipulos clausis ianuis introivit; vel, ne a rebus etiam, quae natura quotidie fieri videmus, discedatur, quo modo solis radii concretam vitri substantiam penetrant, neque frangunt tamen, aut aliqua ex parte laedunt; simili, inquam, et altiori modo, Iesus Christus ex materno alvo, sine ullo maternae virginitatis detrimento, editus est: ipsius enim incorruptam et perpetuam virginitatem verissimis laudibus celebramus. Quod quidem Spiritus sancti virtute effectum est, qui, in filii conceptione et partu, matri ita affuit, ut ei et foecunditatem dederit, et perpetuam virginitatem conservarit.

a) Matt. 28, 2.

b) Ioan. 20, 19. 26.

Similitudo, qua ostenditur, Christi ortus qualis sit.

Mariae perpetua virginitas Spiritus sancti virtute fuit conservata.

9. *Christus secundus Adam, et Maria altera Eva recte dicitur.*

Solet interdum *c*) Apostolus Christum Iesum novissimum Adam appellare, eumque primo Adam conferre: nam, ut in primo omnes homines moriuntur, ita in secundo omnes ad vitam revocantur; atque ut Adam, quod ad naturalem conditionem pertinet, humani generis parens fuit, ita Christus gratiae et gloriae auctor est. Ad eum modum nobis etiam licet virginem matrem cum Eva ita conferre, ut priori Evae secunda Eva, quae est Maria, respondeat, quemadmodum secundum Adam, hoc est, Christum, primo Adam respondere ostendimus. Eva enim, *d*) quia serpenti fidem habuit, maledictum et mortem in humanum genus invexit; et Maria postquam *e*) angelo credidit, Dei bonitate effectum est, ut benedictio et vita ad homines perveniret. Propter Evam *f*) nascimur filii irae: a Maria Iesum Christum accepimus, per quem filii gratiae regeneramur. Evae dictum est: *g*) *In dolore paries filios:* Maria hac lege soluta est, ut quae, salva virginalis pudicitiae integritate, sine ullo doloris sensu, ut antea dictum est, Iesum filium Dei peperit.

c) Rom. 5, 12. I. Cor. 15, 21.

Christus Adamo frequenter comparatus, et secundus Adam dictus.

Mariae cum Eva comparatio, et quomodo illa sit altera Eva.

Vide comparationem Mariae cum Eva apud Iren. lib. 3. cap. 33. et lib. 5. c. 19.

d) Gen. 3, 6.

e) Lucae 1, 38.

f) Ephes. 2, 3.

g) Gen. 3, 16.

10. *Quibus praecipue figuris ac prophetiis conceptionis et nativitatis Christi sacramenta adumbrata sint.*

Cum igitur tanta et tam multa sint admirandae huius conceptionis et nativitatis sacramenta, divinae providentiae consentaneum fuit, ut ea multis figuris et oraculis significarentur. Quare huc pertinere sancti doctores intellexerunt multa, quae in variis sacrae scripturae locis legimus, praecipue vero portam illam sanctuarii, *h*) quam Ezechiel clausam vidit; *i*) item lapidem de monte sine manibus abscissum, ut est apud Danielem, qui factus est magnus mons, et implevit universam terram; *k*) deinde Aaron virgam, quae una inter virgas principum Israelis germinavit; *l*) et rubum, quem Moyses vidit ardere et non comburi. Multis verbis

Prophetiae et figurae conceptionis et nativitatis Iesu Christi.

h) Ezech. 44, 2. Vide Hieron. ad Pammach.

i) Dan. 2, 34. Vide Iren. lib. 3. c. 23.

k) Num. 17, 8.

l) Exod. 3, 2.

sanctus *a*) evangelista Christi nativitatis historiam descripsit; qua de re nihil est, quod plura a nobis dicantur, cum ea lectio parocho in promptu sit.

a) Luc. per totum fere cap. 2. Rom. 15, 4.

11. *Incarnationis mysterium saepius populo est inculcandum, quidque utilitatis ex eius meditatione capiatur.*

Incarnationis mysterium saepius populo inculcandum, ut sint grati tanto benefactori, et eius humilitatem imitentur.

Danda autem illi est opera, ut haec mysteria, quae ad doctrinam nostram scripta sunt, infixa animo et mentibus fidelium haereant: primum quidem, ut tanti beneficii commemoratione aliquam gratiam eius auctori Deo referant; deinde, ut eximium hoc et singulare humilitatis exemplum eis ante oculos ad imitandum proponat. Quid enim nobis utilius, atque ad animorum nostrorum superbiam et elationem comprimendam accomodatius esse potest, quam saepius cogitare, Deum ita sese humiliare ut cum hominibus gloriam suam communicet, et hominum infirmitatem fragilitatemque assumat; Deum hominem fieri, summamque illam et infinitam maiestatem homini ministrare, *b*) *ad cuius nutum columnae caeli*, ut inquit scriptura, *contremiscunt et pavent*, eumque in terra nasci, *c*) quem in caelis angeli adorant? Quid igitur, cum haec Deus nostra causa faciat, quid, inquam, nos, ut illi obsequamur, facere oportet? quam libenti atque alacri animo debemus omnia humilitatis officia amare, amplecti, praestare? Videant fideles quam salutari doctrina Christus nascens nos instituat, antequam vocem aliquam emittere incipiat. Nascitur egenus: nascitur ut peregrinus in diversorio: nascitur in vili praesepio: nascitur media hieme; ita enim scribit sanctus Lucas: *d*) *Factum est, cum essent ibi, impleti sunt dies, ut pareret, et peperit filium suum primogenitum, et pannis eum involvit, et reclinavit eum in praesepio, quia non erat ei locus in diversorio.* Potuitne evangelista humilioribus verbis omnem caeli et terrae maiestatem et gloriam includere? Neque vero scribit non fuisse locum in diversorio, sed ei non fuisse, qui dicit: *e*) *Meus est orbis terrae, et plenitudo eius.* Quod etiam alius evangelista testatus est: *f*) *In propria venit, et sui eum non receperunt.* Haec cum fideles sibi ante oculos proposuerint, tum vero cogitent Deum carnis nostrae humilitatem et fragilitatem subire voluisse, ut humanum genus in altissimo dignitatis gradu collocaretur. Nam illud unum satis declarat excellentem hominis dignitatem et praestantiam, quae illi divino beneficio tributa est, quod homo fuerit, qui idem verus et perfectus Deus sit; ut iam gloriari nobis liceat filium Dei *g*) os nostrum et carnem nostram esse, quod beatissimis illis spiritibus non licet: *Nusquam enim*, ut est apud *h*) Apostolum, *angelos apprehendit, sed semen Abrahae apprehendit.* Praeterea cavendum est, ne maximo nostro malo eveniat, ut, quemadmodum illi in diversorio Bethlehem locus ubi nasceretur defuit, ita etiam, quando iam in carne non nascitur, locum in cordibus nostris invenire non possit, ubi in spiritu nascatur. Hoc enim, cum salutis nostrae cupidissimus

b) Iob. 26, 11.
c) Psal. 96, 8.
d) Luc. 2, 6. 7.
e) Psal. 49, 12.
f) Ioan. 1, 11.

Incarnationis filii Dei mysterium, quanto pietatis studio recolendum. Hominis quanta dignitas.

g) Gen. 2, 23.
h) Hebr. 2, 16.

Domicilium Christo in cordibus nostris parandum.

sit, vehementer optat: nam, ut ille Spiritus sancti virtute supra naturae ordinem homo factus et natus est, sanctusque atque adeo sanctitas ipsa fuit; ita nos oportet, *a*) non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, sed ex Deo nasci, ac deinde veluti *b*) novam creaturam *c*) in novitate spiritus ambulare, sanctitatem illam ac mentis integritatem custodire, quae homines spiritu Dei regeneratos maxime decet: hac enim ratione sanctae huius filii Dei conceptionis et nativitatis imaginem aliquam in nobis ipsis exprimemus, quam fideli animo credimus, et credentes, *d*) *Dei sapientiam in mysterio, quae abscondita est*, suspicimus et adoramus.

a) Ioan. 1, 13.
b) Gal. 6, 15.
c) Rom. 6, 4.
Filii Dei nativitatis imago quo modo in nobis ipsis exprimi possit.
d) 1. Cor. 2, 7.

DE QUARTO ARTICULO

CAPUT V.

PASSUS SUB PONTIO PILATO, CRUCIFIXUS, MORTUUS ET SEPULTUS.

1. *Articuli quarti cognoscendi necessitas, et eius sententia.*

Quantam habeat necessitatem huius articuli cognitio, et quam diligenter parochus curare debeat ut fideles dominicae passionis memoriam saepissime animo repetant, *e*) docet Apostolus, qui nihil aliud se scire testatus est, *nisi Iesum Christum, et hunc crucifixum*. Quare in hoc argumento omne studium et opera adhibenda est, ut quam maxime illustretur, fidelesque tanti beneficii commemoratione excitati, totos se ad Dei erga nos amorem, et bonitatem suspiciendam convertant. Fides itaque priore articuli parte (nam altera postea dicetur) illud nobis credendum proponit, Christum dominum, cum Pontius Pilatus Tiberii Caesaris iussu Iudaeam provinciam administraret, cruci affixum esse; nam captus, irrisus, variis iniuriarum et cruciatuum generibus affectus, demum in crucem sublatus est.

e) I. Cor. 2, 2.
Sensus prioris partis articuli.

2. *Anima Christi cruciatus sensit secundum utramque portionem.*

Nec vero cuiquam dubitandum est, eius animam, quod ad inferiorem partem attinet, ab iis cruciatibus liberam non fuisse; nam, quod humanam naturam vere assumpsit, necesse est fateri animo etiam gravissimum dolorem sensisse; quare inquit: *f*) *Tristis est anima mea usque ad mortem.* Nam etsi personae divinae humana natura coniuncta fuit, tamen propter eam coniunctionem nihilominus passionis acerbitatem sensit, quam si ea coniunctio facta non fuisset, cum, in una Iesu Christi persona, utriusque naturae divinae et humanae proprietates servatae sint: atque idcirco, quod erat passibile et mortale, passibile et mortale permansit; rursus vero, quod impassibile et immortale erat, qualem esse divinam naturam intelligimus, suam proprietatem retinuit.

Repleta est malis anima Christi. Psal. 68, 87. Thren. 1. Ego plorans. etc. Thren. 3.
f) Matth. 26, 38. Marc. 14, 34.
Inundaverunt aquae etc. Dam. lib. 3. c. 23. in fine. Scot. in 3. sent. p. 15. Greg. Naz. or. 12.
In una Christi persona duarum naturarum proprietates sunt servatae. Dam. lib. 3. c. 13.

3. *Cur in symbolo exprimatur, sub quo Iudaeae praeside Christus sit passus.*

Quod autem hoc loco tam diligenter observari vidimus, Iesum Christum eo tempore passum esse, quo Pontius Pilatus Iudaeam provinciam procuraret, id ea re factum esse docebit parochus, quia tantae rei et tam necessariae cognitio exploratior omnibus esse poterat, si rei gestae certum, quod et ab *a*) apostolo Paulo factum legimus, tempus describeretur; tum etiam, quia iis verbis declaratur, illam Salvatoris praedictionem exitu comprobatam esse: *b*) *Tradent*, inquit, *eum gentibus ad illudendum, et flagellandum, et crucifigendum.*

a) 1. Tim. 6, 13.

b) Matt. 20, 19.

4. *Non temere accidit, quod Christus in ligno crucis mortem est perpessus.*

Hoc opus nostrae salutis etc. Hym. de passione Domini.

Sed, quod potissimum in ligno crucis mortem pertulit, hoc etiam divino consilio tribuendum est, *ut* scilicet, *c*) *unde mors oriebatur, inde vita resurgeret;* serpens enim, *d*) qui in ligno primos parentes vicerat, victus est a Christo in ligno crucis. Plures eius rei afferri rationes possunt, quas sancti *e*) patres latius persequuti sunt, ut ostendamus consentaneum fuisse redemptorem nostrum mortem crucis potissimum subire. Verum satis esse parochus admoneat, si fideles credant, illud genus mortis a Salvatore delectum esse, quod quidem ad humani generis redemptionem aptius atque accomodatius videretur, quemadmodum certe nullum turpius atque indignius esse potuit. Non solum enim apud gentiles crucis supplicium execrandum, et dedecoris ignominiaeque plenissimum semper existimatum est, verum etiam in lege Moysis *f*) *maledictus* homo appellatur, *qui pendet in ligno.*

c) Praefatio missae de s. cruce.
d) Gen. 3, 4.
e) Vide inter caeteros Irenaeum l. 4. c. 17.

Crucis supplicium apud gentiles, et iudaeos fuit execrandum.
f) Deut. 21, 23. Gal. 3, 13.

5. *Historia passionis Christi frequentius populo est replicanda.*

Neque vero parochus huius articuli historiam praetermittet, quae diligentissime a sanctis evangelistis exposita est, ut saltem summa eius mysterii capita, quae ad confirmandam fidei nostrae veritatem magis necessaria videntur, fideles cognita habeant. Hoc enim articulo, veluti fundamento quodam, christiana religio et fides nititur, eoque posito, reliqua omnia recte constituta sunt. Nam si quid aliud humanae menti et intelligentiae difficultatem affert, certe crucis mysterium omnium difficillimum existimandum est, vixque percipi a nobis potest, salutem nostram ex cruce ipsa, et ex eo, qui pro nobis ligno illi affixus est, pendere. Sed in hoc, ut docet Apostolus, summam Dei providentiam licet admirari. *g*) *Nam, quia in Dei sapientia non cognovit mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam praedicationis salvos facere credentes.* Quare mirandum non est, si prophetae ante Christi adventum, apostoli post eius mortem et resurrectionem tantopere laborarunt, ut hominibus persuaderent hunc esse mundi redemptorem, eosque in crucifixi potestatem atque obedientiam redigerent. Quare Dominus, cum ni-

Quam necessaria huius quarti articuli professio, et fides mysterii adsconditi in cruce.
Crucis mysterium creditur omnium difficillimum; unde gnostici Christum negabant cruci fuisse affixum, sed illius loco Simonem Cyrenaeum.
Iren. lib. 1. c. 23.

g) 1. Cor. 1, 21.
Prophetae, apostoli, et Deus ipse, cur tantopere inculcarint crucis, et passionis mysteria.

Figurae mortis Christi.

hil tam ab humana ratione remotum esset, quam crucis mysterium, statim post peccatum numquam destitit tum figuris, tum prophetarum oraculis filii sui mortem significare. Atque ut de figuris pauca quaedam attingamus, *a*) Abel primum, qui fratris invidia occisus est, deinde *b*) Isaac sacrificium, praeterea *c*) agnus, quem Iudaei, cum e terra Aegypti egrederentur, immolarunt, tum *d*) serpens aeneus, quem Moyses in deserto exaltavit, Christi domini passionis ac mortis figuram praemonstrabant. Quod autem ad prophetas pertinet, quam multi extiterint qui de ea vaticinati sunt, id vero multo notius est quam ut explicari hoc loco oporteat. Sed prae ceteris, ut *e*) Davidem omittamus, qui omnia praecipua redemptionis nostrae mysteria in psalmis complexus est, Isaiae oracula tam aperta et clara sunt, ut recte dici queat, eum potius rem gestam exposuisse, quam futuram praedixisse.

a) Gen. 4, 8.
b) Gen. 22, 6. 7.
c) Exod. 12, 5. 8. 7.
d) Num. 21, 5. 9. Ioan. 3, 14.
e) Psal. 2, et 21, et 68, 109. Hier. in epist. ad Paulinum.

6. *Quid haec clausula,* mortuus et sepultus, *credendum significet.*

Christus vere in cruce fuit mortuus. Gnostici Christum mortuum negarunt. Item, Tertul. lib. de praescrip. Epiph.

Mortuus et sepultus. His verbis parochus credendum explicabit, Iesum Christum, postquam crucifixus est, vere mortuum ac sepultum esse: neque vero sine causa hoc separatim fidelibus credendum proponitur, cum non defuerint qui eum in cruce mortuum negarent. Illi igitur errori hanc fidei doctrinam sancti apostoli merito opponendam censuerunt, de cuius articuli veritate dubitandi nullus nobis locus relinquitur; nam omnes *f*) evangelistae consentiunt, Iesum spiritum emisisse. Praeterea, cum Christus verus et perfectus homo fuerit, vere etiam mori potuit; moritur autem homo, cum anima separatur a corpore. Quare, cum Iesum mortuum esse dicimus, id significamus, eius animam a corpore divisam esse; neque tamen concedimus divinitatem seiunctam a corpore: quin potius constanter credimus et confitemur, anima eius a corpore divisa, divinitatem tum corpori in sepulchro, tum animae apud inferos, coniunctam semper fuisse. *g*) Decebat autem filium Dei mori, *ut per mortem destrueret eum, qui habebat mortis imperium, id est, diabolum; et liberaret eos, qui timore mortis per totam vitam obnoxii erant servituti.*

f) Matth. 27, 50. Marc. 15, 37. Ioan. 19, 30.

Morte Christi divinitas a corpore vel anima non fuit separata.

g) Heb. 2, 14. 15. Dam. lib. 3. c. 27.

7. *Invitus et coactus mortem Christus non subiit.*

Mors Christi fuit voluntaria.

Sed illud in Christo domino singulare fuit, quod tunc mortuus est, cum ipse mori decrevit; et mortem non tam aliena vi illatam, quam voluntariam obiit. Nec vero mortem solum, sed locum etiam et tempus in quo moreretur, ipse sibi constituit: ita enim Isaias scripsit: *h*) *Oblatus est, quia ipse voluit.* Atque idem Dominus de se ante passionem dixit: *i*) *Ego pono animam meam, ut iterum sumam eam; nemo tollit eam a me, sed ego pono eam a me ipso: potestatem habeo ponendi eam, et potestatem habeo iterum sumendi eam.* Quod autem ad tempus et locum attinet, cum Herodes eius vitae insidiaretur, ipse inquit: *k*) *Dicite vulpi illi, ecce eicio daemonia, et sanitates perficio hodie et cras, et tertia die consumor:*

h) Isa. 53, 7.
i) Ioan. 10, 17. 18.
k) Lucae 13, 32.

verumtamen oportet me hodie, et cras, et sequenti die ambulare, quia non capit prophetam perire extra Hierusalem. Ille igitur nihil invitus aut coactus fecit, sed ipse sese volens obtulit, atque inimicis suis obviam procedens dixit: *a*) *Ego sum;* et sponte sua ea omnia supplicia pertulit, quibus illum iniuste et crudeliter affecerunt: quo quidem nihil ad commovendos animi nostri sensus maiorem vim habere potest, cum poenas tormentaque eius omnia cogitatione perpendimus. Nam, si quispiam nostra causa omnes dolores patiatur, non quos ipse sua voluntate suscipiat, sed quos vitare nequeat, hoc vero haud magni beneficii loco a nobis ponetur: verum, si nostro tantum nomine mortem, quam defugere poterat, libenter occumbat, profecto hoc beneficii genus tantum est, ut omnem non solum referendae, sed etiam habendae gratiae facultatem vel gratissimo cuique eripiat; ex quo Iesu Christi summa et eximia charitas, eiusque divinum et immensum in nos meritum perspici potest.

a) Ioan. 18, 5.

Magnitudo beneficii passionis ex eo quod fuerit ultronea, considerari debet.

8. *Cur Christum non modo mortuum, sed etiam sepultum esse dicamus.*

Iam vero quod sepultum fuisse confitemur, hoc quidem veluti articuli pars non constituitur, quod novam aliquam difficultatem habeat, praeter ea quae iam de morte dicta sunt. Nam, si Christum mortuum credimus, facile etiam nobis persuaderi potest eum sepultum esse. Verum hoc additum est, primum, ut minus dubitare de morte liceat, cum maximo argumento sit, aliquem mortuum esse, si eius corpus sepultum probemus; deinde, ut resurrectionis miraculum magis declaretur atque eluceat. Neque vero hoc solum credimus, Christi corpus sepultum esse, sed illud praecipue his verbis credendum proponitur, Deum sepultum esse, quemadmodum ex fidei catholicae regula verissime etiam dicimus, Deum mortuum, et ex virgine natum esse: nam cum divinitas numquam divisa fuerit a corpore, quod in sepulcro conditum est, recte confitemur Deum sepultum esse.

Deum dicimus mortuum et sepultum propter unitatem personae, et communicationem idiomatum: erat enim totus Deus in sepulcro, et totus Deus in inferno, totus sed non in totum. Dam. lib. 3. de ort. fide cap. 7. Fulg. lib. 3. ad Tra. c. 25. et 27.

Christus quod semel assumpsit, nunquam dimisit.

9. *Quae circa mortem et sepulturam Christi sint maxime observanda.*

Ac de genere quidem, et loco sepulturae illa parocho satis erunt, quae a sanctis *b*) evangelistis dicta sunt. Duo vero in primis observanda sunt; alterum, Christi corpus in sepulcro nulla ex parte corruptum esse, de quo Propheta ita vaticinatus erat: *c*) *Non dabis sanctum tuum videre corruptionem:* alterum est, quod ad omnes huius articuli partes attinet, sepulturam scilicet, passionem etiam et mortem Christo Iesu, ut homini non ut Deo, convenire; nam pati et mori in humanam tantum naturam cadunt, quamvis Deo etiam haec omnia tribuantur: quoniam de illa persona, quae simul *d*) perfectus Deus, perfectus homo fuit, recte dici perspicuum est.

Circa mortem et sepulturam Christi, duo maxime observanda.

b) Matt. 27, 58. 59. Marc. 15, 46. Lucae 23, 53. Ioan. 19, 38. 39.

c) Psal. 15, 10. Act. 2, 31. 10.

Quomodo Deus nec patitur, nec moritur, et tamen recte dicitur Deus passus, et mortuus.

d) Ath. in symb. Fulg. lib. 3. ad Tr. Reg. c. 30. 31.

10. *Qua ratione contemplari oporteat passionis Christi beneficium.*

His cognitis, ea de Christi passione et morte parochus ex-

plicabit, ex quibus tanti mysterii immensitatem, si non comprehendere, contemplari saltem fideles possint. Ac primum quidem considerandum est, quis ille sit qui haec omnia patitur. Et quidem nullis verbis eius dignitatem explicare, aut mente conprehendere possumus. Sanctus Ioannes a) *verbum* esse dicit, quod *erat apud Deum:* Apostolus magnificis verbis describit in hunc modum: b) Esse eum, *quem Deus constituit heredem universorum, per quem fecit et saecula: qui est splendor gloriae, et figura substantiae eius, qui portat omnia verbo virtutis suae. Hic igitur, purgationem peccatorum faciens, sedet ad dexteram maiestatis in excelsis.* Atque, ut uno verbo complectamur, patitur Iesus Christus, Deus et homo: patitur creator pro iis, quos ipse condidit: patitur Dominus pro servis: patitur is, per quem angeli, homines, caeli, elementa facta sunt, ille, inquam, c) in quo, per quem, et ex quo sunt omnia. Quare mirandum non est si, eo tot passionum tormentis commoto, totum etiam aedificium concussum est; nam, ut inquit scriptura, d) *terra mota est, et petrae scissae sunt;* e) *tenebrae etiam factae sunt per universam terram, et sol obscuratus est.* Quod si mutae etiam res et sensu carentes creatoris sui passionem luxerunt, cogitent fideles, quibus lacrymis ipsi, tamquam f) vivi lapides huius aedificii, dolorem suum declarare debeant.

a) Ioan. 1.
b) Heb. 1, 2. 3. Sap. 7, 2. Cor. 4.
c) Rom. 21, 36.
d) Matt. 27, 31.
e) Lucae 23, 44. 45.
f) 1. Petri 2, 5. Oseae 11. Ioan. 3. Rom. 5. Sic Deus commendat charitatem.

11. *Cur Christus voluerit extrema pati, quidque sentiendum de his sit, qui, christianismum professi, in peccatis sordescunt.*

Iam vero causae etiam passionis exponendae sunt, ut eo magis divinae erga nos charitatis magnitudo et vis appareat. Si quis igitur quaerat, quae causa fuerit cur filius Dei acerbissimam passionem subierit, hanc potissimum fuisse inveniet, praeter hereditariam labem primorum parentum, vitia et peccata, quae homines a mundi origine usque ad hanc diem admiserunt, ac deinceps usque ad consummationem saeculi admissuri sunt. Hoc enim in passione et morte filius Dei salvator noster spectavit, ut omnium aetatum peccata redimeret ac deleret, et pro eis Patri abunde cumulateque satisfaceret. Illud etiam accedit ad augendam rei dignitatem, quod non solum Christus pro peccatoribus passus est, sed etiam pro illis, qui poenarum omnium, quas pertulit, auctores et ministri fuerunt; de quo Apostolus nos admonet, ita ad hebraeos scribens: g) *Recogitate eum, qui talem sustinuit a peccatoribus adversus semetipsum contradictionem, ut ne fatigemini animis vestris deficientes.* Atque hac culpa omnes teneri iudicandum est, qui in peccata saepius prolabuntur. Nam cum peccata nostra Christum dominum impulerint, ut crucis supplicium subiret, profecto, qui flagitiis et sceleribus volutantur, rursus, quod in ipsis est, h) crucifigunt in semetipsis filium Dei, et ostentui habent. Quod quidem scelus eo gravius in nobis videri potest,

Quod potuit gutta voluit unda, ut nos magis alliceret ad amorem suum. Pondera fert omnium aetatum, quia incarnatus est in medio annorum, ut omnes aequaliter participarent in tertio millenario et medio. Abac. 3.

g) Heb. 12, 3. Et de rigore iustitiae erat necessarium quod esset Deus, et homo, o vere necessarium Adae peccatum, etc. Ecclesia in bened. cerei pasch. Relabentes saepius in scelera, Deum iterum crucifigunt, et gravius plerumque quam iudaei.
h) Hebr. 6, 6.

quam fuerit in iudaeis, quod illi, eodem Apostolo teste, *a*) *si cognovissent, numquam Dominum gloriae crucifixissent:* nos autem et nosse eum profitemur, et tamen, factis negantes, quodam modo violentas ei manus videmur inferre.

a) I. Cor. 2, 8.

12. *Christus a Patre, et a semetipso etiam traditus est.*

Sed a Patre etiam et a semetipso Christum dominum traditum esse sacrae litterae testantur; ait enim apud Isaiam: *b*) *Propter scelus populi percussi eum.* Et paulo ante idem propheta, cum Dominum plagis et vulneribus affectum, spiritu Dei plenus, videret, dixit: *Omnes nos quasi oves erravimus, unusquisque in viam suam declinavit; et posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrum.* De filio autem scriptum est: *c*) *Si posuerit pro peccato animam suam, videbit semen longaevum.* Sed eamdem rem Apostolus gravioribus etiam verbis expressit, cum tamen ex altera parte vellet ostendere, quantum nobis de immensa Dei misericordia et bonitate sperare liceat; ait enim: *d*) *Qui etiam proprio filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, quo modo non etiam cum illo omnia nobis* * *donavit?*

Ioan. 3.
Rom. 8.
Ephes. 5.
Matt. 4.
b) Isa. 53, 8.
Ambr. 3. de Spiritu sancto c. 12.
Amb. lib. I. de fide ad grat. c. 7. et lib. I. de Spiritu sancto.

c) Ibid. 10.

d) Rom. 8, 32.

* « Donabit, » graeca, et syriaca exemplaria.

13. *Christus tormentorum acerbitatem corpore et animo vere sensit.*

Sequitur nunc, ut, quanta fuerit passionis acerbitas, parochus doceat; quamquam, si memoria teneamus *e*) sudorem Domini factum ut guttas sanguinis * decurrentis in terram, cum ille tormenta et cruciatus animo perciperet, quibus paulo post afficiendus erat, facile ex eo unusquisque intelliget, nihil ad illum dolorem addi potuisse. Nam si malorum imminentium cogitatio tam acerba fuit, *f*) id quod sanguinis sudor declaravit, quid ipsam perpessionem fuisse existimandum est?

Acerbitas passionis.
e) Lucae 22, 44.
* « Decurrentes » habet graecos textus.

f) Ibid.

Sed tamen Christum dominum summis tum animi, tum corporis doloribus affectum esse constat. Ac primum quidem nulla fuit eius corporis pars, quae gravissimas poenas non senserit; nam et pedes et manus clavis cruci affixae, caput spinis compunctum, arundine percussum, facies sputis foedata, alapis caesa, totum corpus flagellis verberatum est. Praeterea omnium et generum et ordinum homines *g*) *convenerunt in unum adversus Dominum, et adversus Christum eius.* *h*) Gentes enim et Iudaei passionis suasores, auctores, ministri fuerunt: Iudas eum prodidit: Petrus negavit: ceteri omnes deseruerunt. Iam vero in cruce ipsa acerbitatem ne, an ignomiam, an utrumque simul queremur? Ac profecto nullum aut turpius genus mortis, aut acerbius excogitari eo potuit, quo affici non nisi nocentissimi et sceleratissimi homines consueverunt, et in quo summi doloris et cruciatus sensum mortis diuturnitas vehementiorem efficiebat. Augebat autem poenarum magnitudinem ipsa Christi Iesu corporis constitutio et habitus: quod quidem, cum Spiritus sancti virtute formatum esset, multo perfectius et temperatius fuit, quam aliorum hominum corpora esse possunt; atque ideo acriorem

Christus in corpore quanta pertulit.

g) Psal. 2, 2.
h) Matt. 26. et 27. Marc. 14. et 15. Lucae 22. et 23. Ioan. 13. et 19.

Mortis Christi genus acerbissimum, et ignominiosissimum.

Corpus Christi perfectissimum, et temperatissimum fuit.

quoque sentiendi vim habuit, et gravius tormenta illa omnia perpessum est.

2. Cor. 4, 7. In omnibus tribulationem, etc. usque ad Non perimus. Nam Christus angustiatus est a contrariis, destitutus ab apostolis, derelictus a Deo, confusus a iudaeo.
a) Col. 1, 24.
b) 2. Cor. 7, 4.

Quod vero ad intimum animi dolorem pertinet, nemo dubitare potest, quin summus in Christo fuerit; sanctis enim hominibus, quicumque supplicia et cruciatus pertulerunt, non defuit animae solatium divinitus datum, quo recreati tormentorum vim aequo animo ferre possent; immo vero in cruciatibus plerique intima laetitia efferebantur, ait enim Apostolus: a) *Gaudeo in passionibus pro vobis, et adimpleo ea, quae desunt passionum Christi in carne mea pro corpore eius, quod est ecclesia;* et alibi: b) *Repletus sum consolatione, superabundo gaudio in omni tribulatione nostra.* Verum Christus dominus amarissimae passionis calicem c) quem bibit, nulla suavitate permista temperavit. Humanae enim naturae, quam assumpserat, sentire omnia tormenta permisit, non secus ac si homo, non etiam Deus fuisset.

c) Matth. 26, 39. Psal. 68. Et sustinui etc. Et 141. Considerabam. Threń. 1. Longe factus est etc. Lucae 22, 42. Apparuit illi angelus de coelo etc. nota IV. Confortans: et solve, ex psal. 9. Exurge Domine etc. bene et subtiliter meditando, queanam sit illa confortatio.

14. *Quae potissimum commoda et bona christiano generi Christi passio pepererit.*

Primus fructus passionis Christi
d) Apoc. 1, 5.
e) Colos. 2, 13.
Secundus.
f) Ioan. 12, 31.

Reliquum modo est, ut commoda etiam et bona, quae ex passione Domini percepimus, a parocho accurate explicentur. Primum igitur Domini passio peccati liberatio fuit: nam, ut est apud sanctum Ioannem, d) *dilexit nos, et lavit nos a peccatis nostris in sanguine suo.* Et Apostolus inquit: e) *Convivificavit vos, donans vobis omnia delicta, delens, quod adversum nos erat, chirographum decreti, quod erat contrarium nobis, et ipsum tulit de medio, affigens illud cruci.* Deinde a daemonis tyrannide nos eripuit; ipse enim Dominus inquit: f) *Nunc iudicium est mundi: nunc princeps huius mundi eiicietur foras; et ego, si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad me ipsum.* Poenam praeterea peccatis nostris debitam persolvit.

Tertius.
Quartus.
g) Rom. 5, 10. 2. Cor. 5, 18.
Quintus.
h) Hebr. 10, 19.

Tum vero, quia nullum gratius et acceptius Deo sacrificium offerri potuit, g) Patri nos reconciliavit, eumque nobis placatum et propitium reddidit. Postremo, quoniam peccata sustulit, caelorum etiam aditum, communi humani generis peccato interclusum, nobis patefecit. Atque id Apostolus significavit illis verbis: h) *Habemus fiduciam in introitu sanctorum in sanguine Christi.* Neque vero in veteri lege huius mysterii figura et imago quaedam defuit: nam illi, i) quibus interdictum erat, ne in patriam ante summi sacerdotis mortem reverterentur, hoc significabant, nemini, quamvis iuste et pie vixisset, aditum in caelestem patriam patere, antequam summus ille atque aeternus sacerdos Christus Iesus mortem obiret; qua quidem obita, statim caeli fores patuerunt iis, qui sacramentis expiati, fideque, spe, et charitate praediti, passionis eius participes fiunt.

i) Num. 35, 25. Patribus veteris testamenti ante Christi mortem coeli aditus non patuit; vide Iren. lib. 5. cap 21. Tertull. lib. 4. ad Marcionem. Orig. in cap. 5. ad rom.

15. *Unde vim habuerit Christi passio ad tanta nobis bona promerenda.*

Tange instantiam. Exod. 29. Sen. 28.

Haec autem omnia maxima et divina bona parochus docebit ex Domini passione ad nos pervenisse; primum quidem, quia est integra atque omnibus numeris perfecta satisfactio, quam

admirabili quadam ratione Iesus Christus pro peccatis nostris Deo patri persolvit. Neque vero pretium, quod pro nobis persolvit, debitis nostris par solum et aequale fuit, verum ea longe superavit. Deinde sacrificium Deo acceptissimum fuit; quod cum illi filius in ara crucis obtulit, patris iram, atque indignationem prorsus mitigavit; atque hoc nomine Apostolus usus est, cum inquit: *a*) *Christus dilexit nos, et tradidit semetipsum pro nobis oblationem et hostiam Deo in odorem suavitatis.* Praeterea redemptio, de qua est apud apostolorum principem: *b*) *Non corruptibilibus auro vel argento redempti estis de vana vestra conversatione paternae traditionis, sed pretioso sanguine quasi agni immaculati Christi et incontaminati;* et Apostolus docet: *c*) *Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum.*

1. Reg. 9. Quia de industria etc.
Matth. 27. Et cum gustasset.
1. Petri 2. Christi passio verum sacrificium.
a) Ephes. 5, 2.
Redemptio.
b) 1. Petr. 1, 18.
Apoc. 5. Redemisti nos Domine etc. nota illa 4. ex omni tribus, et lingua etc.
c) Gal. 3, 13.

16. *In Christi passione sunt omnium virtutum exempla.*

Sextus Christi passionis fructus.

Verum praeter haec immensa beneficia, illud etiam vel maximum consecuti sumus, ut in hac una passione omnium virtutum clarissima exempla habeamus: nam et patientiam, et humilitatem, et eximiam charitatem et mansuetudinem, et obedientiam, et summam animi constantiam, non solum in perferendis propter iustitiam doloribus, sed etiam in morte oppetenda, ita ostendit, ut vere dicere possimus, Salvatorem nostrum, quaecumque vitae praecepta toto praedicationis suae tempore verbis nos docuit, ea omnia uno passionis die in se ipso expressisse. Atque haec breviter de Christi domini saluberrima passione et morte dicta sunt. Utinam vero haec mysteria in animis nostris assidue versentur, et una cum Domino pati, et mori, et sepeliri discamus; ut deinde, abiecta omni sorde peccati, ad novam vitam cum illo resurgentes, aliquando tandem, ipsius gratia et misericordia, digni simus qui caelestis regni et gloriae participes efficiamur.

DE QUINTO ARTICULO

CAPUT VI.

DESCENDIT AD INFEROS, TERTIA DIE RESURREXIT A MORTUIS.

1. *Pars huius articuli quomodo sit intelligenda.*

Isa. 11. Et erit sepulcrum eius gloriosum 10.

Maxime quidem refert nosse gloriam sepulturae Domini nostri Iesu Christi, de qua proxime dictum est; sed plus interest fidelis populi cognoscere illustres triumphos, quos ex devicto diabolo et spoliatis inferorum sedibus deportavit, de quibus simulque de resurrectione dicendum est: qui locus etsi separatim per se recte tractari possit, nos tamen, sanctorum patrum auctoritatem secuti, eum cum descensu ad inferos coniungendum putavimus. Eius igitur priori parte hoc nobis credendum pro-

Prioris partis quinti articuli sententia.

ponitur, Christo iam mortuo, eius animam ad inferos descendisse, ibique tamdiu mansisse, quamdiu eiusdem corpus in sepulcro fuit. His autem verbis simul etiam confitemur eamdem Christi personam eodem tempore et apud inferos fuisse, et in sepulcro iacuisse. Quod quidem cum dicimus, nemini mirum videri debet: propterea quod, ut saepe iam docuimus, quamvis anima a corpore discesserit, numquam tamen divinitas vel ab anima, vel a corpore separata est.

Christus eodem tempore in sepulcro, et apud inferos fuit.
Vide sect. 6. superioris articuli.

2. *Quid hic inferorum vocabulo intelligendum sit.*

De multiplici vocis inferni significatione.
Inferi quid significent.

Sed quoniam articuli explanationi plurimum lucis afferre potest, si parochus prius doceat, quid hoc loco inferorum vocabulo intelligendum sit, monere oportet inferos hoc loco pro sepulcro non accipi, ut quidam non minus impie quam imperite putaverunt. Superiori enim articulo, Christum dominum sepultum esse edocti sumus; nec ulla causa erat, cur in fide tradenda, alio et quidem obscuriori loquendi genere idem a sanctis apostolis repeteretur: verum inferorum nomen abdita illa receptacula significat, in quibus animae detinentur, quae caelestem beatitudinem non sunt consecutae. Ita vero sacrae litterae hanc vocem multis in locis usurparunt; nam apud Apostolum legimus: *a*) *In nomine Iesu omne genu* flecti *caelestium, terrestrium, et infernorum;* et in actis apostolorum divus Petrus testatur *b*) Christum dominum suscitatum, solutis doloribus inferni.

a) Phil. 2, 10.

b) Act. 2, 24.

3. *Quot sint loca, quibus animae extra beatitudinem constitutae post mortem detinentur.*

Neque tamen ea receptacula unius et eiusdem generis sunt omnia. Est enim teterrimus et obscurissimus carcer, *c*) ubi perpetuo et inextinguibili igne damnatorum animae simul cum immundis spiritibus torquentur, qui etiam *d*) gehenna, *e*) abyssus, et propria significatione *f*) infernus vocatur. Praeterea est purgatorius ignis, quo piorum animae ad definitum tempus cruciatae expiantur, ut eis in aeternam patriam ingressus patere possit, *g*) in quam nihil coinquinatum ingreditur. Ac de huius quidem doctrinae veritate, quam et scripturarum testimoniis et apostolica traditione confirmatam esse sancta concilia declarant, eo diligentius et saepius parocho disserendum erit, quod in ea tempora incidimus, quibus homines sanam doctrinam non sustinent. Tertium postremo receptaculi genus est, in quo animae sanctorum ante Christi domini adventum excipiebantur, ibique sine ullo doloris sensu, beata redemptionis spe sustentati, quieta habitatione fruebantur. Horum igitur piorum animas, quae in sinu Abrahae salvatorem expectabant, Christus dominus ad inferos descendens liberavit.

Receptacula inferna animarum non sunt unius generis.
c) Matt. 25, 41.
Primus locus damnatorum.
2. Matt. 5, 22. 29. et 10. 28.
d) Apoc. 9, 11.
e) Pondera, torquentur, qua torsione, quia secundum Amb. serm. 20. super Beati immaculati.
Bernard.
Gregor.
2. Petr. 2. Angelis peccantibus etc.
Diabolus non habet poenam sensus, sed solum damni usque ad diem iudicii, et tunc utramque.
f) Lucae 16, 22.
g) Apoc. 21, 27.
Secundus locus animarum est purgatorium.
Tertium animarum receptacu-

4. ***Anima Christi non potentia tantum*, *sed reipsa ad inferos descendit.***

Nec vero existimandum est, eum sic ad inferos descendisse, ut eius tantummodo vis ac virtus, non etiam anima, eo perve-

nerit: sed omnino credendum est, ipsam animam re et praesentia ad inferos descendisse; de quo extat firmissimum illud Davidis testimonium: *a*) *Non derelinques animam meam in inferno.*

lum est sinus Abrahae.
Lucae 2. 6.
Act. Apost. 2, 24.
Christus liberavit omnes animas patrum, et omnes purgantes tunc ibi existentes.
Anima Christi reipsa descendit ad inferos.
Ioan. 12.
Cum exaltatus etc. Unde dicit descendit ad inferos, non ad infernum.
a) Psal. 15, 10.
Greg. Nazianz. orat. 42.
Alia fuit Christo causa descendendi ad inferos, quam aliis hominibus.
b) Psal. 87, 6.

5. *Aliquid dignitati Christi ex eius descensu ad inferos detractum non est.*

Verum etsi Christus ad inferos descendit, nihil de eius summa potestate detractum est, neque eius sanctitatis splendor macula aliqua aspersus: cum potius hoc facto verissima esse omnia, quae de illius sanctitate celebrata erant, eumque filium Dei esse, quemadmodum antea tot prodigiis declaraverat, apertissime comprobatum sit: id quod facile intelligemus, si causas, cur Christus, et alii homines in ea loca venerint, inter se conferamus. Ceteri enim omnes captivi descenderant; ipse vero *b*) inter mortuos liber et victor ad profligandos daemones, a quibus illi ob noxam inclusi et constricti tenebantur, descendit. Praeterea alii omnes, qui descenderunt, partim poenis acerbissimis torquebantur, partim vero, ut alio doloris sensu carerent, tamen Dei aspectu privati, et spe beatae gloriae, quam expectabant, suspensi torquebantur. At Christus dominus descendit, non ut aliquid pateretur, verum ut sanctos et iustos homines ex misera illius custodiae molestia liberaret, eisque passionis suae fructum impertiret. Quod igitur ad inferos descendit, nulla prorsus de summa eius dignitate et potestate diminutio facta est.

6. *Quibus de causis Christus ad inferos descendere voluit.*

Dam. lib. 3. cap. 22.
Christus animas inferno extractas mox effecit beatas.

His expositis docendum erit, propterea Christum dominum ad inferos descendisse, ut, ereptis daemonum spoliis, sanctos illos patres, ceterosque pios e carcere liberatos secum adduceret in caelum, quod ab eo admirabiliter, summaque cum gloria perfectum est: statim enim illius aspectus clarissimam lucem captivis attulit, eorumque animas immensa laetitia gaudioque implevit; quibus etiam optatissimam beatitudinem, quae in Dei visione consistit, impertivit: quo facto id comprobatum est, quod latroni promiserat illis verbis: *c*) *Hodie mecum eris in paradiso.* Hanc vero piorum liberationem Oseas tanto ante praedixerat in hunc modum: *d*) *Ero mors tua, o mors; morsus tuus ero, inferne.* Hoc etiam significavit Zacharias propheta cum ait: *e*) *Tu quoque in sanguine testamenti tui emisisti vinctos tuos de lacu, in quo non est aqua.* Idipsum denique expressit Apostolus illis verbis: *f*) *Expolians principatus, et potestates, traduxit confidenter palam triumphans illos in semetipso.* Verum ut huius mysterii vim melius intelligamus, saepe illud memoria repetere debemus, pios homines non solum qui post adventum Domini in lucem editi erant, sed qui illum post Adam antecesserant, vel qui usque ad finem saeculi futuri sunt, eius passionis beneficio salutem consecutos esse. Quamobrem, antequam ille moreretur ac resurgeret, caeli portae nemini umquam patuerunt; sed piorum animae, cum e vivis excessissent, vel in sinum Abra-

Quomodo latroni promissa eodem die beatitudo sit praestituta.
c) Lucae 23, 43.
d) Oseae 13, 14.
e) Zach. 9, 11.
Eccles. 24.
f) Colos. 2, 15.
Passionis Christi fructus ad omnium temporum fideles est diffusus.
Purgatorium ignem Iudaeis ante Christi mortem fuisse persuasum colligitur ex 1. reg. 31, 13. Tob. 4, 8. 2. Mach. 12, 43. vide Aug. lib. de cura pro mortuis gerenda c. 2.

resurrexit, vana est fides vestra; adhuc enim estis in peccatis vestris. Quare divus Augustinus, cum huius articuli fidem admiraretur, ita scripsit: *Non magnum est credere, quia mortuus est Christus; hoc et pagani et iudaei et omnes iniqui credunt: hoc omnes credunt, quia mortuus est. Fides christianorum resurrectio Christi: hoc pro magno habemus, quia credimus eum resurrexisse.* Ex quo factum est, ut frequentissime a) Dominus de sua resurrectione loquutus sit; ac numquam fere de passione sua cum discipulis collocutus est, quin de resurrectione loqueretur; quare cum dixisset: b) *Filius hominis tradetur gentibus, et illudetur, et flagellabitur, et conspuetur, et postquam flagellaverint, occident eum,* ad extremam addidit: *Et tertia die resurget;* et cum iudaei ab eo peterent, ut aliquo signo et miraculo doctrinam suam comprobaret, respondit, c) nullum aliud signum eis datum iri, quam Ionae prophetae signum · d) sicut enim fuit Ionas in ventre ceti tribus diebus et tribus noctibus, sic futurum affirmavit filium hominis in corde terrae tribus diebus et tribus noctibus. Verum ut huius articuli vim et sensum melius perspiciamus, tria nobis investiganda et cognoscenda sunt. Primum quidem, quare necesse fuerit Christum resurgere; deinde quis resurrectionis finis et scopus sit, et quae ab ea utilitates et commoda in nos sint profecta.

D. Augustin. in Psal. 120.

a) Matth. 16, 17. et 21, 22.

b) Lucae 18, 32. 33.

c) Matth. 12, 39. Lucae 11, 29.

d) Ioan. 2, 19.

12. *Quas ob causas necesse fuerit Christum resurgere.*

Quod igitur ad primum attinet, necesse fuit eum resurgere, ut Dei iustitia ostenderetur, a quo maxime decebat eum extolli, qui, ut illi obtemperaret, depressus atque omni ignominia affectus erat. Hanc Apostolus causam attulit, cum ad philippenses inquit: e) *Humiliavit semetipsum factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis, propter quod et Deus exaltavit illum.* Praeterea, ut fides nostra confirmaretur, sine qua hominis iustitia constare non potest; illud enim maximo argumento esse debet, Christum filium Dei fuisse, quod sua virtute a mortuis resurrexit: deinde, ut spes nostra aleretur atque sustentaretur. Cum enim Christus resurrexerit, certa spe nititur fore, ut nos etiam resurgamus, siquidem membra capitis sui conditionem consequantur necesse est; ita enim Apostolus argumentationem concludere videtur, cum ad f) corinthios et g) thessalonicenses scribit; et a principe apostolorum Petro dictum est: h) *Benedictus Deus, et Pater domini nostri Iesu Christi, qui secundum misericordiam suam magnam regeneravit nos in spem vivam, per resurrectionem Iesu Christi ex mortuis in hereditatem incorruptibilem.* Postremo ob eam etiam rem, Domini resurrectionem necessariam fuisse docendum est, ut salutis et redemptionis nostrae mysterium absolveretur. Christus enim morte sua nos a peccatis liberavit; resurgens vero praecipua nobis bona restituit, quae peccando amiseramus. Quare est apud Apostolum dictum: i) *Christus traditus est propter delicta nostra, et resurrexit propter iustificationem nostram.* Ne quid igitur hu-

Tho. 3. par. q. 53. art. 1. Psalm. 63. Accedit homo ad cor altum etc. Prima causa.

e) Philipp. 2, 8. 9. 4. Reg. 19. Mittet radicem etc. Secunda. 1. Cor. 15, 19. 1. Petr. 1. Lucae 13, 29. Congratulamini etc. Tertia.

f) 1. Cor. 15, 12. g) 1. Thess. 4, 14. h) 1. Petri 1, 3. 4.

Quarta.

i) Rom. 4, 25.

mani generis saluti deesset, quemadmodum illum mori, ita resurgere etiam oportuit.

13. *Quae commoda ex resurrectione Christi ad homines redeant.*

Ex iis vero, quae hactenus dicta sunt, perspicere possumus, quantum utilitatis Christi domini resurrectio fidelibus attulerit; in resurrectione enim, Deum esse immortalem, plenum gloria, mortis et diaboli victorem agnoscimus; quod de Christo Iesu sine ulla dubitatione credendum et confitendum est. Deinde, Christi resurrectio nobis etiam corporis resurrectionem peperit; tum quia eius mysterii efficiens causa fuit, tum quia ad Domini exemplum resurgere omnes debemus. Nam quod ad corporis resurrectionem attinet, Apostolus ita testatur: *a) Per hominem mors, et per hominem resurrectio mortuorum;* quaecumque enim Deus in redemptionis nostrae mysterio egit, ad omnia Christi humanitate, tamquam efficienti instrumento, usus est. Quare eius resurrectio instrumentum quoddam fuit ad resurrectionem nostram efficiendam. Exemplar vero dici potest, quoniam Christi domini resurrectio omnium est perfectissima, ac quemadmodum Christi corpus resurgens ad immortalem gloriam immutatum est, *b)* ita nostra etiam corpora, quae prius imbecilla et mortalia fuerant, gloria et immortalitate ornata restituentur. Ut enim Apostolus docet: *c) Salvatorem expectamus dominum nostrum Iesum Christum, qui reformabit corpus humilitatis nostrae configuratum corpori claritatis suae.* Hoc etiam de anima in peccatis mortua dici potest: cui quo pacto Christi resurrectio exemplar proponatur, idem Apostolus iis verbis ostendit: *d) Quo modo Christus surrexit a mortuis per gloriam Patris, ita et nos in novitate vitae ambulemus. Si enim complantati facti sumus similitudini mortis eius, simul et resurrectionis erimus:* et, paucis interiectis, inquit: *Scientes, quod Christus resurgens ex mortuis, iam non moritur: mors illi ultra non dominabitur. Quod enim mortuus est peccato, mortuus est semel; quod autem vivit, vivit Deo. Ita et vos existimate, vos mortuos quidem esse peccato, viventes autem Deo in Christo Iesu.*

Utilitas resurrectionis Christi.

Secundo.

a) I. Cor. 15, 14. 21.

Resurrectio Christi defunctis est vita, peccatoribus venia, sanctis est gloria. Amb. ser. 52.

b) I. Cor. 15, 42.

c) Philipp. 3, 20. 21.

Tertio.

d) Rom. 6, 4. 5.

14. *Quae ex Christi resurrectione exempla sint sumenda.*

Duo igitur a Christi resurrectione exempla petere debemus. Alterum est, ut, postquam peccati maculas eluimus, novum vitae genus instituamus, in quo morum integritas, innocentia, sanctitas, modestia, iustitia, beneficentia, humilitas eluceant. Alterum est, ut eo vitae instituto ita perseveremus, ut adiuvante Domino, a iustitiae via, quam semel ingressi fuerimus, non excidamus. Neque vero *e)* Apostoli verba id solum demonstrant, Christi resurrectionem ad resurrectionis exemplum nobis proponi; verum etiam resurgendi virtutem nobis praebere, viresque et spiritum largiri, quo in sanctitate, et iustitia permaneamus, ac Dei praecepta servemus, declarant. Nam quemadmodum ex eius morte non solum peccatis moriendi exemplum capimus, sed vir-

e) Rom. 6, 4. 5.

Christi resurrectio corporalis nos ad spiritualem hortatur resurrectionem.

resurrexit, vana est fides vestra; adhuc enim estis in peccatis vestris. Quare divus Augustinus, cum huius articuli fidem admiraretur, ita scripsit: *Non magnum est credere, quia mortuus est Christus; hoc et pagani et iudaei et omnes iniqui credunt: hoc omnes credunt, quia mortuus est. Fides christianorum resurrectio Christi: hoc pro magno habemus, quia credimus eum resurrexisse.* Ex quo factum est, ut frequentissime *a*) Dominus de sua resurrectione loquutus sit; ac numquam fere de passione sua cum discipulis collocutus est, quin de resurrectione loqueretur; quare cum dixisset: *b*) *Filius hominis tradetur gentibus, et illudetur, et flagellabitur, et conspuetur, et postquam flagellaverint, occident eum,* ad extremam addidit: *Et tertia die resurget;* et cum iudaei ab eo peterent, ut aliquo signo et miraculo doctrinam suam comprobaret, respondit, *c*) nullum aliud signum eis datum iri, quam Ionae prophetae signum · *d*) sicut enim fuit Ionas in ventre ceti tribus diebus et tribus noctibus, sic futurum affirmavit filium hominis in corde terrae tribus diebus et tribus noctibus. Verum ut huius articuli vim et sensum melius perspiciamus, tria nobis investiganda et cognoscenda sunt. Primum quidem, quare necesse fuerit Christum resurgere; deinde quis resurrectionis finis et scopus sit, et quae ab ea utilitates et commoda in nos sint profecta.

D. Augustin. in Psal. 120.
a) Matth. 16, 17. et 21, 22.
b) Lucae 18, 32. 33.
c) Matth. 12, 39. Lucae 11, 29.
d) Ioan. 2, 19.

12. *Quas ob causas necesse fuerit Christum resurgere.*

Quod igitur ad primum attinet, necesse fuit eum resurgere, ut Dei iustitia ostenderetur, a quo maxime decebat eum extolli, qui, ut illi obtemperaret, depressus atque omni ignominia affectus erat. Hanc Apostolus causam attulit, cum ad philippenses inquit: *e*) *Humiliavit semetipsum factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis, propter quod et Deus exaltavit illum.* Praeterea, ut fides nostra confirmaretur, sine qua hominis iustitia constare non potest; illud enim maximo argumento esse debet, Christum filium Dei fuisse, quod sua virtute a mortuis resurrexit: deinde, ut spes nostra aleretur atque sustentaretur. Cum enim Christus resurrexerit, certa spe nititur fore, ut nos etiam resurgamus, siquidem membra capitis sui conditionem consequantur necesse est; ita enim Apostolus argumentationem concludere videtur, cum ad *f*) corinthios et *g*) thessalonicenses scribit; et a principe apostolorum Petro dictum est: *h*) *Benedictus Deus, et Pater domini nostri Iesu Christi, qui secundum misericordiam suam magnam regeneravit nos in spem vivam, per resurrectionem Iesu Christi ex mortuis in hereditatem incorruptibilem.* Postremo ob eam etiam rem, Domini resurrectionem necessariam fuisse docendum est, ut salutis et redemptionis nostrae mysterium absolveretur. Christus enim morte sua nos a peccatis liberavit; resurgens vero praecipua nobis bona restituit, quae peccando amiseramus. Quare est apud Apostolum dictum: *i*) *Christus traditus est propter delicta nostra, et resurrexit propter iustificationem nostram.* Ne quid igitur hu-

Tho. 3. par. q. 53. art. 1.
Psalm. 63. Accedit homo ad cor altum etc.
Prima causa.
e) Philipp. 2, 8. 9.
4. Reg. 19. Mittet radicem etc.
Secunda.
1. Cor. 15, 19. 1. Petr. 1.
Lucae 13, 29. Congratulamini etc.
Tertia.
f) 1. Cor. 15, 12.
g) 1. Thess. 4, 14.
h) 1. Petri 1, 3. 4.
Quarta.
i) Rom. 4, 25.

mani generis saluti deesset, quemadmodum illum mori, ita resurgere etiam oportuit.

13. *Quae commoda ex resurrectione Christi ad homines redeant.*

Ex iis vero, quae hactenus dicta sunt, perspicere possumus, quantum utilitatis Christi domini resurrectio fidelibus attulerit; in resurrectione enim, Deum esse immortalem, plenum gloria, mortis et diaboli victorem agnoscimus; quod de Christo Iesu sine ulla dubitatione credendum et confitendum est. Deinde, Christi resurrectio nobis etiam corporis resurrectionem peperit; tum quia eius mysterii efficiens causa fuit, tum quia ad Domini exemplum resurgere omnes debemus. Nam quod ad corporis resurrectionem attinet, Apostolus ita testatur: *a) Per hominem mors, et per hominem resurrectio mortuorum;* quaecumque enim Deus in redemptionis nostrae mysterio egit, ad omnia Christi humanitate, tamquam efficienti instrumento, usus est. Quare eius resurrectio instrumentum quoddam fuit ad resurrectionem nostram efficiendam. Exemplar vero dici potest, quoniam Christi domini resurrectio omnium est perfectissima, ac quemadmodum Christi corpus resurgens ad immortalem gloriam immutatum est, *b*) ita nostra etiam corpora, quae prius imbecilla et mortalia fuerant, gloria et immortalitate ornata restituentur. Ut enim Apostolus docet: *c) Salvatorem expectamus dominum nostrum Iesum Christum, qui reformabit corpus humilitatis nostrae configuratum corpori claritatis suae.* Hoc etiam de anima in peccatis mortua dici potest: cui quo pacto Christi resurrectio exemplar proponatur, idem Apostolus iis verbis ostendit: *d) Quo modo Christus surrexit a mortuis per gloriam Patris, ita et nos in novitate vitae ambulemus. Si enim complantati facti sumus similitudini mortis eius, simul et resurrectionis erimus:* et, paucis interiectis, inquit: *Scientes, quod Christus resurgens ex mortuis, iam non moritur: mors illi ultra non dominabitur. Quod enim mortuus est peccato, mortuus est semel; quod autem vivit, vivit Deo. Ita et vos existimate, vos mortuos quidem esse peccato, viventes autem Deo in Christo Iesu.*

Utilitas resurrectionis Christi.

Secundo.

a) I. Cor. 15, 14. 21.

Resurrectio Christi defunctis est vita, peccatoribus venia, sanctis est gloria. Amb. ser. 52.

b) I. Cor. 15, 42.

c) Philipp. 3, 20. 21.

Tertio.

d) Rom. 6, 4. 5.

14. *Quae ex Christi resurrectione exempla sint sumenda.*

Duo igitur a Christi resurrectione exempla petere debemus. Alterum est, ut, postquam peccati maculas eluimus, novum vitae genus instituamus, in quo morum integritas, innocentia, sanctitas, modestia, iustitia, beneficentia, humilitas eluceant. Alterum est, ut eo vitae instituto ita perseveremus, ut adiuvante Domino, a iustitiae via, quam semel ingressi fuerimus, non excidamus. Neque vero *e*) Apostoli verba id solum demonstrant, Christi resurrectionem ad resurrectionis exemplum nobis proponi; verum etiam resurgendi virtutem nobis praebere, viresque et spiritum largiri, quo in sanctitate, et iustitia permaneamus, ac Dei praecepta servemus, declarant. Nam quemadmodum ex eius morte non solum peccatis moriendi exemplum capimus, sed vir-

e) Rom. 6, 4. 5.

Christi resurrectio corporalis nos ad spiritualem hortatur resurrectionem.

tutem etiam haurimus, qua peccatis moriamur; ita eius resurrectio ad iustitiam consequendam nobis vires affert, ut deinde pie et sancte Deum colentes, in novitate vitae ambulemus, ad quam resurgimus. Hoc enim maxime resurrectione sua Dominus effecit, ut qui antea una cum illo peccatis et huic saeculo mortui eramus, cum illo etiam ad novam vitae institutionem et disciplinam resurgeremus.

15. *Quibus indiciis colligatur aliquem secundum spiritum cum Christo resurrexisse.*

Quae sint signa resurrectionis nostrae spiritualis.
a) Col. 3, 1.
b) Ibid. 3, 2.

Huius resurrectionis quae potissimum signa observanda sint, Apostolus nos admonet; nam cum inquit: a) *Si consurrexistis cum Christo, quae sursum sunt quaerite, ubi Christus est in dextera Dei sedens;* plane ostendit, eos, qui vitam, honores, otium, divitias ibi maxime, ubi Christus est, habere cupiunt, vere cum Christo surrexisse: cum vero addit: b) *Quae sursum sunt sapite, non quae super terram*, alteram etiam hanc veluti notam apposuit, qua perspicere possimus, num vere cum Christo surreximus. Ut enim corporis affectionem et valetudinem gustus indicare solet; ita, si quaecumque sunt vera, quaecumque pudica, quaecumque iusta, quaecumque sancta alicui sapiant, isque caelestium rerum iucunditatem intimo mentis sensu percipiat, hoc maximo argumento esse potest, eum, qui ita affectus sit, ad novam et spiritualem vitam una cum Christo Iesu surrexisse.

DE SEXTO ARTICULO

CAPUT VII.

ASCENDIT AD CAELOS, SEDET AD DEXTERAM DEI PATRIS OMNIPOTENTIS.

1. *Huius articuli excellentia, et primae partis sententia.*

c) Psal. 46, 2. 6.

David propheta, cum beatam et gloriosam Domini ascensionem spiritu Dei plenus contemplaretur, omnes ad eum triumphum summa laetitia et gaudio celebrandum illis verbis hortatur, cum inquit: c) *Omnes gentes plaudite manibus, iubilate Deo in voce exultationis: ascendit Deus in iubilatione.* Ex quo intelliget parochus, maximo studio hoc mysterium explicandum esse, sibique diligenter curandum, ut fideles illud non solum fide et mente percipiant, sed, quoad eius fieri poterit, iuvante Domino, factis etiam et vita exprimere studeant. Quod igitur ad sexti articuli explanationem attinet, in quo potissimum de divino hoc mysterio agitur, a priori eius parte incipiendum est, et, quae eius sit vis atque sententia, aperiendum. De Christo enim Iesu illud etiam fideles sine ulla dubitatione credere oportet, eum, perfecto iam et absoluto redemptionis nostrae mysterio, ut homo est, in caelum corpore et anima ascendisse; nam, ut Deus est, numquam ab eo abfuit, ut qui divinitate sua loca omnia compleat.

2. *Non solum divinitatis virtute Christus ascendit, sed vi etiam humanitatis.*

Ascendisse autem eum sua virtute doceat, non aliena vi sublatum, quemadmodum *a*) Elias qui igneo curru in caelum evectus est, *b*) vel Habacuc propheta, vel *c*) Philippus diaconus, qui divina virtute per aerem delati, longinqua terrarum spatia permearunt. Neque vero solum, ut Deus, praepotenti divinitatis virtute in caelos ascendit, sed etiam ut homo est. Quamvis enim naturali vi id fieri non potuerit, tamen virtus illa, qua beata Christi anima praedita erat, corpus, ut libuit, movere potuit: corpus vero, quod iam gloriam adeptum erat, moventis animae imperio facile parebat; atque hac ratione, ut Deus, et ut homo est, Christum in caelum sua virtute ascendisse credimus.

a) 4. Reg. 2, 11. 12.
b) Dan. 14, 35.
c) Act. 8, 39.

3. *Quo sensu Christus posteriore articuli parte dicatur sedere ad dexteram Dei patris.*

Sedere denotat possessionem, et quietem gloriae non positionem corporis, quia Christus stat, et non sedet, sicut et omnes beati stabunt, et non sedebunt, quia sedere imbecillitatis est, stare vero est naturalis situs hominis perfectus. Scot. 4. dist. 41. q. 13. Caietanus in Marc. 16.

In altera articuli parte haec sunt: *Sedet ad dexteram Dei patris;* quo loco tropum, idest, verbi immutationem licet animadvertere, frequentem in divinis litteris, cum humanas affectiones et membra, ad nostram intelligentiam accommodantes, Deo tribuimus; neque enim, cum spiritus sit, quidquam in eo corporeum cogitari potest. Sed quoniam in humanis rebus ei maiorem honorem tribui existimamus, qui ad dexteram collocatus est; eamdem rem ad caelestia etiam transferentes, ad explicandam Christi gloriam, quam ut homo prae ceteris omnibus adeptus est, eum in Patris dextera esse confitemur.

Sedere ad dexteram Dei quid denotet. Vide Athan. ser. 1. contra Arian. Basil. lib. de Spiritu c. 6. Dam. lib. 1. c. 2. Psal. 8, 8.

Sedere autem hoc loco non situm et figuram corporis significat, sed eam regiae summaeque potestatis ac gloriae firmam et stabilem possessionem, quam a Patre accepit, declarat; de quo ait Apostolus: *d*) *Suscitans illum a mortuis, et constituens ad dexteram suam in caelestibus supra omnem principatum, et potestatem, et virtutem, et dominationem, et omne nomen, quod nominatur non solum in hoc saeculo sed etiam in futuro; et e*) *omnia subiecit sub pedibus eius*. Ex quibus verbis apparet, hanc gloriam adeo propriam et singularem Domini esse, ut cuivis alii creatae naturae convenire non possit. Quare alio loco testatur: *f*) *Ad quem autem angelorum dixit aliquando: g*) *Sede a dextris meis?*

Sedere ad dexteram Dei, soli Christo est tributum.
d) Ephes. 1, 20. 21. 22.
e) Psal. 8, 8.
Sedere ad dexteram meam, non est meum dare vobis.
f) Heb. 1, 13.
g) Psal. 109, 1.

4. *Quare ascensionis Christi historia frequentius apud populum sit repetenda.*

Sed articuli sensum parochus latius explanabit, ascensionis historiam persequens, quam sanctus Lucas evangelista in *h*) actis apostolorum admirabili ordine descripsit. In cuius explicatione illud primum observare oportebit, cetera omnia mysteria ad ascensionem, tamquam ad finem, referri, in eoque omnium perfectionem et absolutionem contineri; nam, ut ab incarnatione Domini omnia religionis nostrae mysteria initium habent, ita ascensione eius peregrinatio concluditur. Praeterea alia symboli capita, quae ad Christum dominum pertinent, summam eius humilitatem et

h) Actuum 1. per totum fere cap.

Ad ascensionem omnia Christi mysteria diriguntur.

contemptionem ostendunt; neque enim abiectius aut humilius quidquam cogitari potest, quam quod filius Dei pro nobis humanam naturam, et imbecillitatem assumpserit, patique et mori voluerit. At vero, quod tum superiori articulo a mortuis resurrexisse, nunc vero in caelum ascendisse, et ad Dei patris dexteram sedere confitemur, nihil ad eius summam gloriam divinamque maiestatem declarandam magnificentius dici, aut admirabilius potest.

5. *Cur Christus in caelum ascenderit, nec in terra potius regnum suum constituerit.*

Christi in coelum ascensionis causae: Prima.

Iam his expositis accurate docendum est, cuius rei causa Christus dominus in caelos ascenderit. Primum enim ascendit, propterea quod eius corpori, quod immortalitatis gloria in resurrectione donatum fuerat, non terrenae huius et obscurae habitationis locus, sed altissimum et splendidissimum caeli domicilium conveniret. Nec vero solum, ut eius gloriae et regni solium potiretur, quod sanguine meruerat, verum etiam ut ea, quae ad salutem nostram pertinebant, curaret: deinde, *a*) ut *regnum* suum non esse *ex hoc mundo* reipsa comprobaret; nam mundi regna terrena et fluxa sunt, magnisque opibus et carnis potentia nituntur; Christi vero regnum non terrenum, quale iudaei expectabant, sed spirituale et aeternum. Itemque eius opes et divitias spirituales esse ipse ostendit, cum suam sedem in caelis collocavit; in quo quidem regno ii ditiores, et omnium bonorum copia affluentiores existimandi sunt, qui ea, quae Dei sunt, diligentius quaerunt: nam et sanctus Iacobus testatur, *b*) Deum elegisse pauperes in hoc mundo, divites in fide, et heredes regni, quod repromisit Deus diligentibus se. Sed illud etiam Dominus noster in caelum ascendens afficere voluit, ut nos eumdem ascendentem mente et desiderio prosequeremur. Nam quemadmodum morte et resurrectione sua moriendi et resurgendi spiritu exemplum nobis reliquerat, ita ascensus nos docet atque instruit, ut in terris positi in caelum nos cogitatione conferamus, *c*) confitentes nos peregrinos et hospites esse super terram, ac patriam inquirentes, *d*) cives esse sanctorum et domesticos Dei. *e*) Nostra enim, ut idem inquit Apostolus, conversatio in caelis est.

Secunda.

Tertia.

a) Ioan. 18, 36. Vide secundi art. sect. septimam.

Christi regnum non terrenum, sed spirituale.

Qui ex hominibus sint in regno Christi ditiores.

b) Iacob. 1, 5.

Quarta.

c) Heb. 11, 13.

d) Ephes. 2, 19.

e) Phil. 3, 20.

6. *Quae beneficia ex Christi ascensione hominibus sint collata.*

Quanta redeunt ad nos commoda ex ascensione Domini.

Iam vero vim et magnitudinem inexplicabilium bonorum, quae in nos Dei benignitas effudit, divinus *f*) David, *g*) Apostolo interprete, multo ante cecinerat illis verbis: *Ascendens in altum captivam duxit captivitatem, dedit dona hominibus;* nam decimo die *h*) Spiritum sanctum dedit, cuius virtute atque ubertate complevit praesentem illam fidelium multitudinem, et vere tum magnifica illa promissa persolvit: *i*) *Expedit vobis ut ego vadam; si enim non abiero, paracletus non veniet ad vos; si autem abiero, mittam eum ad vos.* Ascendit etiam in caelum ex Apostoli sententia, *k*) ut appareat nunc vultui Dei pro nobis,

f) Psal. 67, 19.

g) Ephes. 4, 8.

Primum mittit Spiritum sanctum.

h) Act. 3. per tot.

i) Ioan. 16, 7.

Secundo. Advocatum agit.

k) Heb. 9, 24.

et apud Patrem advocati officio fungatur: *a*) *Filioli mei*, inquit sanctus Ioannes, *haec scribo vobis, ut non peccetis; sed et si quis peccaverit, advocatum habemus apud Patrem, Iesum Christum iustum, et ipse est propitiatio pro peccatis nostris.* Nec vero quidquam est, unde fideles maiorem laetitiam et animi iucunditatem capere debeant, quam Iesum Christum patronum causae, ac deprecatorem salutis nostrae constitutum esse, cuius sit apud aeternum patrem summa gratia et auctoritas. *b*) Paravit denique nobis locum, quod etiam se facturum promiserat, atque omnium nostrum nomine caput ipse Iesus Christus venit in caelestis gloriae possessionem: nam in caelum abiens, portas, quae Adami peccato interclusae fuerant, patefecit, nobisque viam munivit, qua ad caelestem beatitudinem pervenerimus, *c*) quemadmodum ipsum in caena discipulis futurum praedixerat; quod quidem ut rei etiam eventu aperte comprobaret, piorum animas, quas ab inferis eripuerat, secum in aeternae beatitudinis domicilium introduxit.

a) 1. Ioan. 2, 1. 2.
Tertio.
Spem nostram erigit de remissione peccatorum.
Quarto.
b) Ioan. 14, 2. 3.
Locum amicis apparat, et viam ad caelum praestruit, Tange instantiam ex Ioan. 3. Nemo ascendit. etc.
c) Ioan. 16, 7.
Quinto.

7. *Commoda, quae Christus sua ascensione nobis attulit.*

Hanc caelestium munerum admirabilem copiam salutaris illa commodorum series consequuta est: primum enim, fidei nostrae merito maximus cumulus accessit; nam fides earum rerum est, quae sub aspectum non cadunt, atque ab hominum ratione ac intelligentia remotae sunt. Quare si Dominus a nobis non discessisset, fidei nostrae meritum minueretur: siquidem a Christo domino *d*) beati praedicantur, qui non viderunt, et crediderunt. Praeterea Christi in caelum ascensus ad confirmandam spem in cordibus nostris magnum momentum habet; nam, quoniam Christum hominem in caelum ascendisse, et humanam naturam in dexteram Dei patris collocasse credimus, magna in spe sumus, fore, ut nos etiam eius membra illuc ascendamus, atque ibi cum capite nostro coniungamur; quod ipse Dominus his verbis testatus est: *e*) *Pater, quos dedisti mihi, volo ut, ubi sum ego, et illi sint mecum.* Deinde hoc quoque vel maximum beneficium consecuti sumus, quod amorem nostrum ad caelum rapuit, ac divino spiritu inflammavit: nam verissime dictum est, *f*) ibi cor nostrum esse, ubi thesaurus noster est.

Primo.
Fidem nostram confirmat, et merito auget.
d) Ioan. 20, 29.
Secundo.
Beatitudinis nostrae expectationem certam facit.
e) Ioan. 17, 24.
Tertio.
Charitatem nostram promovit, et affectum a terrenis ad caelestia sustulit.
f) Matth. 6, 21. Lucae 12, 34.

8. *Non fuit nobis utile Christum in terris manere.*

Ac profecto, si Christus dominus in terris versaretur, omnis nostra cogitatio in ipso hominis aspectu et consuetudine defixa esset; et illum dumtaxat hominem spectaremus, qui nos tantis beneficiis afficeret, eumque terrena quadam benevolentia prosequeremur; *g*) verum in caelum ascendens, amorem nostrum spiritualem reddidit, effecitque, ut, quem nunc absentem cogitamus, eum, ut Deum, veneremur et diligamus. Id autem partim apostolorum exemplo intelligimus, quibus dum praesens affuit Dominus, humano fere sensu de illo iudicare videbantur; partim vero ipsius Domini testimonio confirmatum est, cum inquit: *h*) *Expedit vobis, ut ego vadam.* Nam imperfectus ille amor,

g) 2. Cor. 5, 16.
Est elevatus in caelum, ut nos divinitatis suae tribueret esse participes. Praefatio de Christi ascen.
h) Ioan. 16, 7.

quo Christum Iesum praesentem diligebant, divino amore perficiendus erat, idque Spiritus sancti adventu; quare statim addit: *Si enim non abiero, paracletus non veniet ad vos.*

9. *Post Christi ascensionem ecclesia maxime amplificata fuit.*

Accedit etiam quod in terris domum suam, idest ecclesiam, amplificavit, quae Spiritus sancti virtute et ductu gubernaretur; *a*) eius vero universae inter homines pastorem, et summum antistitem Petrum apostolorum principem reliquit; tum vero dedit quosdam quidem *b*) apostolos, quosdam autem prophetas, alios vero evangelistas, alios autem pastores et doctores; atque ita ad dexteram Patris sedens aliis atque aliis diversa dona semper impertitur: nam testatur Apostolus, *c*) unicuique nostrum datam esse gratiam, secundum mensuram donationis Christi. Ad extremum vero quod antea de mortis et resurrectionis mysterio docuimus, idem etiam de ascensu fidelibus cogitandum est: quamvis enim Christi passioni salutem et redemptionem nostram debeamus, qui merito suo aditum iustis ad caelum aperuit; tamen eius ascensus non solum veluti exemplar nobis propositum est, quo alte spectare et spiritu in caelum ascendere discamus, sed divinam etiam virtutem, qua id efficere possimus, largitus est.

a) Ioan. 21, 15.
Petrus universae ecclesiae pastor relictus.
b) I. Cor. 12, 28. Ephes. 4, 11.
Christus quotidie ecclesiam suis donis auget.
c) Ephes. 4, 7.
Ascensio Christi nobis ascendendi virtutem praestat.

DE SEPTIMO ARTICULO

CAPUT VIII.

INDE VENTURUS EST IUDICARE VIVOS
ET MORTUOS.

1. *Christi tria in suam ecclesiam beneficia, et articuli septimi sententia.*

Tria sunt domini nostri Iesu Christi ad suam ecclesiam decorandam et illustrandam insignia officia et munera, redemptionis, patrocinii, et iudicii. Cum autem superioribus articulis ab eo genus humanum passione et morte redemptum esse, ascensu etiam in caelum nostram causam et patrocinium in perpetuum susceptum, constet: sequitur, ut eius iudicium hoc articulo declaretur, cuius articuli ea vis est et ratio, summo illo die Christum dominum de universo hominum genere iudicaturum esse.

Christi tria insignia in suam ecclesiam beneficia.

Articuli septimi sensus.

2. *Duplex est Christi adventus.*

Sacrae enim litterae duos filii Dei adventus esse testantur: alterum, cum salutis nostrae causa carnem assumpsit, et homo in virginis alvo effectus; alterum, cum in consummatione saeculi ad iudicandos omnes homines veniet. Hic adventus in sacris litteris *d*) dies Domini appellatur, de quo ait Apostolus: *e*) *Dies Domini, sicut fur in nocte, ita veniet;* et Salvator ipse: *f*) *De die autem illa et hora nemo scit.* Ac de summo iudicio

d) 2. Pet. 3, 10. Act. 2, 20.
e) 1. Thess. 5, 2.
f) Matth. 24, 36. Marc. 13, 32.

satis sit illa auctoritas Apostoli: *a*) *Omnes nos manifestari oportet ante tribunal Christi, ut referat unusquisque propria corporis, prout gessit, sive bonum, sive malum.* Plena enim est sacra *b*) scriptura testimoniorum, quae passim parochis occurrent, ad rem non solum comprobandam, sed etiam fidelium oculis subiiciendam: ut, quemadmodum a mundi initio dies ille Domini, quo humanam carnem induit, omnibus optatissimus semper fuit, quod in eo mysterio liberationis suae spem positam haberent; ita deinceps post filii Dei mortem, et ascensum in caelum, alterum diem Domini vehementissimo studio desideremus, *c*) expectantes beatam spem, et adventum gloriae magni Dei.

a) 2. Cor. 5, 10. Rom. 14, 10.

b) 1. Reg. 2, 10. Psal. 95, 13. et 97, 9. Isa. 2, 13. 26. 27. 30. Ierem. 46, 10. Ioel. 2, 1. 31. Soph. 1, 7. 14. Malach. 4, 1. Matth. 12, 36. et 13, 40. Lucae 17, 24. Act. 1, 11. et 3, 20. Rom. 2, 16. 1. Cor. 15, 51. 1. Thess. 1, 58. 2. Thess. 1, 8. Apoc. 20, 11.

c) Tit. 2, 13. Aug. toto libro 20. de Civ. Dei.

3. *Quoties quilibet homo Christi iudicis sententiam coram subire debeat.*

Sed duo tempora parochis ad rei explicationem observanda sunt, in quibus unicuique necesse est in conspectum Domini venire, et singularum cogitationum, actionum, verborum denique omnium rationem reddere, demumque iudicis praesentem subire sententiam. Primum est, *d*) cum unusquisque nostrum migrat e vita: nam statim ad Dei tribunal sistitur, ibique de omnibus iustissima quaestio habetur, quaecumque aut egerit, aut dixerit, aut cogitarit umquam; atque hoc privatum iudicium vocatur. Alterum vero, *e*) cum, uno die atque uno in loco, omnes simul homines ad tribunal iudicis stabunt, ut, omnibus omnium saeculorum hominibus inspectantibus et audientibus, singuli, quid de ipsis decretum et iudicatum fuerit, cognoscant: cuius sententiae pronunciatio impiis et scelestis hominibus non minima futura est poenarum et suppliciorum pars; rursus vero pii et iusti non parvum ex ea praemium fructumque percepturi sunt, cum, qualis quisque in hac vita fuerit, apparebit: hoc autem generale iudicium appellatur.

Duplex cuiusque hominis iudicium, particulare, et generale.

d) Hebr. 9, 27. Lucae 16, 22. Eccl. 11, 28. Aug. lib. 2. de anima cap. 4.

e) Matth. 25, 32. Ioel. 3, 2. 3.

4. *Cur necesse fuerit privato iudicio generale subiicere.*

De quo illud necessario ostendendum est, cur praeter privatum de singulis, alterum etiam de universis hominibus iudicium exerceretur. Nam, cum vel ipsis hominibus mortuis interdum superstites sint filii parentum imitatores, reliqui sint libri, discipuli, exemplorum, orationum, actionum amatores ac propugnatores, quibus rebus ipsorum mortuorum praemia et poenas augeri necesse est; cum haec vel utilitas vel calamitas ad plurimos pertinens, non prius finem habitura sit, quam extremus veniat mundo dies; aequum erat de universa hac recte aut perperam factorum dictorumque ratione perfectam quaestionem haberi: quod fieri non poterat, nisi facto communi omnium hominum iudicio.

Causae ob quas privato iudicio universale subiiciatur.

Prima ratio. Mortuorum praemia vel poenae augentur virtutibus, et vitiis suorum sectatorum, vide Basilium lib. de sancta virginit. ante medium. Scot. 4. dist. 47. qu. 1. Tho. 3. par. qu. 59. art. 5.

Accedit etiam quod, cum piorum fama saepe laedatur, impii vero innocentiae laude commendentur, divinae iustitiae ratio postulat, ut pii ereptam iniuria apud homines existimationem in publico universorum hominum conventu et iudicio recuperent.

Secunda, ut laudem pii, ignominiam impii palam consequantur, haec ratio sumitur ex Rom. 2, 6. 5. et 1. Cor. 4.

Tertia, ut corpora vel praemium vel poenam cum animo ex aequo participent.
Athan. in symb.
Ps. 36. et 61.
2. Cor. 5.

Deinde vero boni et mali homines, quaecumque in vita egerunt, cum non sine corporibus egerint, omnino sequitur, ut benefacta sive malefacta ad corpora etiam pertineant, quae actionum ipsarum instrumentum fuerunt. Maxime igitur conveniebat, corporibus una cum eorum animis debita aeternae gloriae praemia aut supplicia impertiri; quod quidem neque sine omnium hominum resurrectione, neque sine generali iudicio fieri poterat.

Quarta, ut divinae providentiae ratio omnibus constet, haec ratio sumitur ex Eccl. 9, 1. 2. 3.
Psal. 9.

Postremo, quoniam in adversis et secundis hominum rebus, quae promiscue nonnunquam bonis et malis eveniunt, probandum erat nihil non infinita Dei sapientia et iustitia geri ac gubernari; par fuit non solum bonis praemia, improbis supplicia in futuro saeculo constitui, verum etiam publico ac generali iudicio decerni; quo omnibus notiora et illustriora fierent, atque ut Deo iustitiae et providentiae laus ab omnibus tribueretur, pro iniusta illa querela, qua sancti etiam viri deplorare interdum, ut homines, solebant, cum improbos valentes opibus et honoribus florentes animadverterent: nam Propheta, *a*) *Mei*, inquit, *pene moti sunt pedes, pene effusi sunt gressus mei, quia zelavi super iniquos, pacem peccatorum videns;* et paulo post: *b*) *Ecce ipsi peccatores, et abundantes in saeculo, obtinuerunt divitias, et dixi: Ergo sine causa iustificavi cor meum; et lavi inter innocentes manus meas, et fui flagellatus tota die, et castigatio mea in matutinis* Atque haec frequens querela *c*) multorum fuit. Ergo necesse erat ut generale iudicium exerceretur, ne forte homines dicerent, *d*) Deum circa cardines caeli perambulantem non curare terrena. Haec autem veritatis formula, iure una ex duodecim fidei Christianae articulis constituta est; ut, si quorum animi in providentia, et iustitia Dei nutarent, huius doctrinae ratione confirmarentur.

a) Psal. 72, 2. 3.
b) Idem 72, 12. 13. 14.
c) Iob. 28, 78. Ier. 12, 1. 2. Abac. 2, 13.
d) Iob. 22, 14.

Quinta, ut boni perseverarent, et mali resipiscerent.

Praeterea proposito iudicio pios recreari, impios terreri oportebat, ut cognita Dei iustitia, illi ne deficerent, hi a malis, aeterni supplicii metu atque expectatione, revocarentur. Quare Dominus et salvator noster, *e*) cum de extremo die loqueretur, declaravit futurum aliquando generale iudicium; signaque adventantis eius temporis descripsit, ut cum illa viderimus, finem saeculi prope esse intelligamus; ac deinde in caelum ascendens angelos misit, qui apostolos, eius absentia moerentes, his verbis consolarentur: *f*) *Hic Iesus, qui assumptus est a vobis in caelum, sic veniet, quemadmodum vidistis eum euntem in caelum.*

e) Matth. 24, 29.
f) Act. 1, 11.

5. *Iuxta utramque naturam, Christo tributa est potestas iudicandi genus humanum.*

Christus etiam ut homo iudex omnium constitutus est.

Verum Christo domino non solum ut Deo, sed etiam ut homini hoc iudicium datum esse, sacrae litterae declarant: quamvis enim iudicandi potestas omnibus sanctae trinitatis personis communis sit, praecipue tamen Filio eam tribuimus, quod ipsi quoque sapientiam convenire dicimus. Quod autem, ut homo, mundum iudicaturus sit, Domini testimonio confirmatur, qui

inquit: *a*) *Sicut Pater habet vitam in semetipso, sic dedit et Filio habere vitam in semetipso, et potestatem dedit ei iudicium facere, quia filius hominis est.*

a) Ioan. 5, 26. August. in Ioan. tract. 21. et I. de trin. cap. 13.

6. *Cur perinde Patri vel Spiritui sancto hoc iudicium non adscribatur.*

Iudex Christus corporeis oculis videbitur.

Aug. de verbis Domini ser. 64. Causa tua quasi etc.

Decebat autem maxime a Christo domino hoc iudicium exerceri, ut, cum de hominibus decernendum esset, illi corporeis oculis iudicem videre, et auribus sententiam, quae proferebatur, audire possent, et omnino iudicium illud sensibus percipere. Ac praeterea aequissimum erat, ut homo ille, qui iniquissimis hominum sententiis condemnatus fuerat, omnium deinde iudex sedere ab omnibus conspiceretur. Quamobrem apostolorum princeps, cum in Cornelii domo summa christianae religionis capita exposuisset, docuissetque Christum a iudaeis in ligno suspensum atque occisum, tertia vero die ad vitam resurrexisse, subiunxit: *b*) *Et praecepit nobis praedicare populo, et testificari, quia ipse est, qui constitutus est a Deo iudex vivorum et mortuorum.*

b) Act, 10, 42.

7. *Quibus indiciis extremum iudicium imminere agnoscetur.*

Signa iudicium praecessura.

Dam. de fide orth. lib. 4. c. 27.

Sed tria haec praecipua signa iudicium antecessura esse sacrae litterae declarant, praedicationem evangelii per universum orbem, discessionem, antichristum; ait enim Dominus: *c*) *Praedicabitur hoc evangelium regni in universo orbe in testimonium omnibus gentibus; et tunc veniet consummatio:* et Apostolus nos admonet, ne ab aliquo seducamur, quasi instet dies Domini: *d*) *Quoniam nisi venerit discessio primum, et revelatus fuerit homo peccati, iudicium non fiet.*

c) Matth. 24, 14. Aug. de serm. Domini in monte, lib. 2. et cap. 8. ad Hesich.

d) 2. Thess. 2, 3. Aug. lib. 20. de Civ. Dei, cap. 19.

8. *Quo modo fiet iudicium, quaque ratione de omnibus feretur sententia.*

Iudicii forma.

Quae autem iudicii forma et ratio futura sit, parochis, ex *e*) Danielis oraculis, tum ex sanctorum evangeliorum *f*) et Apostoli doctrina facile erit cognoscere. Praeterea, sententia, quae a iudice pronuncianda sit, diligentius hoc loco expendenda erit. Christus enim salvator noster, laetis oculis pios a dextera stantes intuens, ita de illis iudicium summa cum benignitate pronunciabit: *g*) *Venite benedicti patris mei; possidete regnum, quod paratum est vobis a constitutione mundi.* Quibus verbis nihil iucundius audiri posse illi intelligent, qui ea cum impiorum damnatione contulerint; ac cum animo suo cogitaverint iis verbis pios et iustos homines a laboribus ad quietem, a lacrymarum valle ad summum gaudium, a miseriis ad perpetuam beatitudinem, quam illi charitatis officiis promeriti fuerint, vocari.

e) Dan. 7, 9.

f) Matth. 25. Marc. 13. 2. Thess. 2, 11.

Iudicis sententia piis laeta, impiis horribilis.

g) Matth. 25, 34. Vide Aug. serm. 37. de sanctis, et Cyrillum Alexan. in orat. de exitu animae.

9. *Quibus poenarum generibus impii afficientur.*

Deinde ad eos, qui a sinistra stabunt, conversus, suam iustitiam in eos effundet his verbis: *h*) *Discedite a me maledicti in ignem aeternum, qui paratus est diabolo, et angelis eius.* Prioribus illis verbis, *discedite a me*, maxima poena si-

h) Ibid 41.

Duplex impiorum poena, una, quae est damni.

et altera sensus: de poena damni vide Chrys. homil. 23. in Matth. Aug. in Enchiridio cap. 112.

gnificatur, qua impii plectendi erunt, cum a Dei aspectu quam longissime eiicientur; neque ulla spes eos consolari poterit, fore aliquando, ut tanto bono perfruantur: atque haec quidem a theologis poena damni appellata est, quod scilicet impii apud inferos divinae visionis luce perpetuo cariturі sint. Quod vero additur, *maledicti*, mirum in modum auget illorum miseriam et calamitates: si enim, cum a divina praesentia expellendi essent, aliqua saltem benedictione digni haberentur, hoc profecto magno eis solatio esse potuisset; at quoniam nihil huiusmodi ipsis expectandum est, quod calamitatem leviorem faciat, iure optimo, cum expellentur, divina iustitia eos omni maledictione persequetur.

10. *De poena sensus, et societate damnatorum.*

Poenas sensus quanta futura sit. Aug. serm. 181. de tempore, et in lib. de triplici habit. cap. 2. Greg. lib. 9. moral. c. 46. et lib. 4. dialog. c. 28. Scot. 14. dist. 44. q. 2. et 3. Iob. 26.
Socii poenarum non lenient poenas inferni. Solatium est miserorum socios habere poenarum in mundo, non in inferno. Sententiae illius acerbissimae aequitas.

Sequitur deinde, *in ignem aeternum;* quod quidem alterum poenarum genus, poenam sensus theologi vocarunt, propterea quod sensu corporis percipiatur, ut in verberibus et flagellis, aliove graviori suppliciorum genere, inter quae dubitari non potest, ignis tormenta summum doloris sensum efficere: cui malo cum accedat, ut perpetuum tempus duraturum sit, ex eo ostenditur, damnatorum poenam omnibus suppliciis cumulandam esse; atque hoc magis declarant verba illa, quae in extrema sententiae parte posita sunt: *Qui paratus est diabolo, et angelis eius.* Cum enim ita comparatum sit, ut omnes molestias levius feramus, si calamitatis nostrae socium aliquem et consortem habeamus, cuius prudentia atque humanitate aliqua ex parte iuvari possimus: quae tandem erit damnatorum miseria, quibus in tantis aerumnis a perditissimorum daemonum societate divelli nunquam licebit? Et haec quidem sententia in impios iustissime a Domino salvatore nostro feretur; ut qui omnia verae pietatis opera neglexerint, et esurienti ac sitienti nec cibum nec potum ministraverint, hospitem non exceperint, nudum non operuerint, aut in carcere inclusum aegrumque non visitàrint.

11. *Iudicii materia saepius fidelis populi auribus inculcari debet.*

Basilius magnus sermone super Ps. 33.

Haec sunt, quae pastores fidelis populi auribus saepissime inculcare debent. Nam huius articuli veritas, fide concepta, maximam vim habet ad frenandas pravas animi cupiditates, atque a peccatis homines abstrahendos. Quare in Ecclesiastico dictum est: *a) In omnibus operibus tuis memorare novissima tua, et in aeternum non peccabis.* Ac profecto vix quisquam adeo praeceps in scelera feretur, quem illa cogitatio ad pietatis studium non revocet, fore aliquando, ut ei apud iustissimum iudicem omnium non solum factorum dictorumque, sed occultissimarum etiam cogitationum ratio reddenda, et pro meritis poena persolvenda sit. Iustus vero ad colendam iustitiam magis ac magis incitetur, ac summa laetitia efferatur, necesse est, quamvis etiam in egestate, infamia, cruciatibus vitam degat, cum animum ad eum diem refert, quo, post aerumnosae huius vitae certamina,

a) Eccl. 7, 40. Aug. serm. 120. de tempore Greg. homil. 39. in evang. Bern. serm. 1. in festo omnium sanctorum, et sermone de primordiis, mediis et novissimis nostris.

victor universis hominibus audientibus declarabitur, et divinis atque illis quidem aeternis honoribus, in caelestem patriam receptus, afficietur. Quod igitur reliquum est, hortari fideles oportet, ut optime vivendi ratione comparent, ad omne pietatis studium se exerceant, quo possint adventantem magnum illum diem Domini maiore cum securitate animi expectare, atque adeo, ut filios decet, cum summa cupiditate expetere.

DE OCTAVO ARTICULO

CAPUT IX.

CREDO IN SPIRITUM SANCTUM.

1. *Quanta sit fidei in Spiritum sanctum necessitas et fructus.*

Hactenus, quae ad primam et secundam sanctae trinitatis personam pertinebant, quantum propositi argumenti ratio postulare videbatur, exposita sunt: sequitur nunc ut illa etiam, quae in symbolo de tertia persona, hoc est de Spiritu sancto traduntur, explicentur. Qua in re declaranda omne studium et diligentiam pastores adhibebunt, cum homini christiano non magis liceat hanc partem ignorare, vel de ea minus recte sentire, quam de aliis superioribus articulis existimandum sit. Quare *a*) Apostolus non permisit ephesios quosdam Spiritus sancti personam ignorare: a quibus cum quaesisset an Spiritum sanctum accepissent, cum illi, ne si Spiritus sanctus quidem esset, se scire respondissent, statim rogavit: *In quo ergo baptizati estis?* quibus verbis significavit, distinctam huius articuli notitiam fidelibus maxime necessariam esse; ex qua eum praecipue fructum capiunt, quod cum attente cogitant, *b*) se, quidquid habent, Spiritus sancti munere et beneficio consecutos esse: tum vero de seipsis modestius et humilius sentire, et in Dei praesidio omnem spem ponere incipiunt; qui primus homini christiano gradus ad summam sapientiam, et felicitatem esse debet.

De Spiritu sancto scite et profunde disputarunt. Greg. Naz. orat. 37. quae est 5. de theologia. Amb. lib. de Spiritu sancto. Basilius, et Damasc.

a) Att. 19, 2.

Fructus fidei huius articuli.

b) 1, Cor. 12, 3. 4.

2. *Spiritus sancti verbum non ita tertiae personae trinitatis convenit, ut etiam aliis tribui non possit.*

Huius igitur articuli explanationem a vi et notione, quae hoc loco Spiritus sancti vocabulo subiecta est, exordiri oportebit: nam, cum illud aeque de Patre et Filio rectissime dicatur; [uterque enim *c*) spiritus est, et *d*) sanctus, siquidem Deum spiritum esse confitemur] deinde vero hac voce *e*) angeli etiam et *f*) piorum animae significentur, cavendum est ne populus verbi ambiguitate in errorem inducatur. Quare docendum est in hoc articulo, Spiritus sancti nomine tertiam trinitatis personam intelligi, quo modo in sacris litteris tum veteris nonnumquam, tum novi testamenti frequenter accipitur; nam David precatur: *Et g*) *Spiritum sanctum tuum ne auferas a me;* in libro Sapientiae le-

Pater et Filius etiam dicuntur Spiritus sanctus, quin etiam omnes spiritus caelestes, sanctorumque animae.
c) Ioan. 4, 24. 2. Cor. 3, 17.
d) Isa. 6, 3. Apoc, 4, 8.
e) Psal. 103, 4. Hebr. 1, 7.
f) Psal. 145, 4. Eccles. 12, 7.

Tertia trinitatis persona proprie dicitur Spiritus sanctus.
g) Psal. 50. 13.

a) Sap. 9, 17.

b) Eccl. 1, 9.

c) Matth. 28, 19. Lucae 1, 35.

d) Ioan. 1, 33. Marc. 1, 8.

gimus: a) *Sensum tuum quis sciet, nisi tu dederis sapientiam, et miseris Spiritum sanctum tuum de altissimis?* et alibi: b) *Ipse creavit illam in Spiritu sancto.* In novo vero testamento iubemur c) baptizari in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti; et sanctissimam virginem de Spiritu sancto concepisse legimus; tum vero a sancto d) Ioanne ad Christum mittimur, qui nos in Spiritu sancto baptizat; ac plurimis praeterea aliis in locis ea vox legentibus occurrit.

3. *Quare tertiae personae trinitatis, perinde ac aliis duabus, proprium nomen non sit tributum.*

Cur Spiritus sancti commune nomen tertiae personae tributum sit, vide Aug. in 15. de trinit. cap. 19. et in Ioan. tract. 99.

Mens humana non aliam essentiae communicandae rationem agnoscit, quam per generandi virtutem.

Tertia persona cur dicatur Spiritus sanctus.

Spiritum sanctum, omnino Patri et Filio in omnibus aequalem, praeter scripturam docuerunt divus Dionys. Areop. lib. de divin. nom. cap. 2. Iren. lib. 4. cap. 14.

Verum nemo mirari debet tertiae personae, quemadmodum primae et secundae, proprium nomen tributum non esse. Nam secunda persona ideo proprium nomen habet, et Filius dicitur, quia eius aeternus a Patre ortus proprie generatio vocatur, ut in superioribus articulis explicatum est. Ut igitur ortus ille generationis nomine significatur, ita personam, quae emanat, proprie Filium appellamus, et, a qua emanat, Patrem Nunc, cum tertiae personae productioni proprium nomen impositum non sit, sed spiratio et processio appelletur; sequitur, ut etiam persona, quae producitur, suo nomine careat. Nullum autem proprium nomen eius emanatio habet: propterea quod nomina, quae Deo tribuuntur, a rebus creatis mutuari cogimur; in quibus quoniam nullam aliam naturae et essentiae communicandae rationem, quam generandi virtute, agnoscimus, ob eam causam fit, ut rationem, qua seipsum totum Deus vi amoris communicat, proprio vocabulo exprimere non possimus. Quare communi *Spiritus sancti* nomine tertia persona appellata est; quod quidem illi maxime convenire ex eo intelligimus, quia spiritualem vitam in nos infundit, ac sine eius sanctissimi numinis afflatu nihil aeterna vitam dignum efficere possumus.

4. *Spiritus sanctus Deus est, eiusdem omnino cum Patre et Filio potentiae et naturae.*

Quae sit hoc in symbolo particulae, in, energia.

Ambr. lib. 1. de Spiritu sancto cap. 13. et 14.

Verum, explicata vocabuli significatione, docendus in primis erit populus, Spiritum sanctum aeque ac Patrem et Filium Deum esse, eidem aequalem, aeque omnipotentem, aeternum, et infinitae perfectionis, summum bonum, ac sapientissimum, eiusdemque cum Patre et Filio naturae. Quod quidem illius vocis, *in*, cum dicimus, *credo in Spiritum sanctum*, proprietas satis indicat, quae ad exprimendam fidei nostrae vim, singulis trinitatis personis apposita est. Atque id etiam aperta sacrarum litterarum testimonia confirmant: nam cum sanctus Petrus in actis apostolorum dixisset: e) *Anania, cur tentavit satanas cor tuum, mentiri te Spiritui sancto?* mox inquit: *Non es mentitus hominibus, sed Deo;* quem prius Spiritum sanctum appellaverat, eundem statim Deum vocat. Apostolus etiam ad corinthios, quem Deum dixerat, Spiritum sanctum esse interpretatur: f) *Divisiones*, inquit, *operationum sunt, idem vero Deus, qui operatur omnia in omnibus;* deinde subiungit: *Haec autem omnia ope-*

e) Act. 5, 3.

Spiritus sancti divinitas pulcherrime confirmatur.

f) 1. Cor. 12, 6. Ibid. 11.

ratur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult. Praeterea in actis apostolorum, quod uni Deo prophetae tribuunt, ille Spiritui sancto adscribit; dixerat enim Isaias: *a*) *Audivi vocem Domini dicentis: quem mittam? et dixit mihi: vade, et dices populo huic: Excaeca cor populi huius, et aures eius aggrava, et oculos eius claude, ne forte videat oculis suis, et auribus suis audiat.* Quae verba cum Apostolus citaret: *b*) *Bene,* inquit, *Spiritus sanctus locutus est per Isaiam prophetam.* Deinde vero, cum scriptura Spiritus sancti personam cum Patre et Filio coniungit, ut *c*) cum Patris, et Filii et Spiritus sancti nomen in baptismo adhiberi praecipit, nullus nobis de huius mysterii veritate dubitandi locus relinquitur: nam si Pater Deus est, et Filius Deus, omnino fateri cogimur etiam Spiritum sanctum, qui cum eis pari honoris gradu coniungitur, Deum esse. Accedit autem, quod is, qui in nomine cuiusvis rei creatae baptizatur, nullum ex eo fructum consequi potest: *d*) *Numquid in nomine Pauli,* inquit, *baptizati estis?* ut ostenderet hoc eis nihil ad comparandam salutem profuturum esse. Cum igitur baptizemur in nomine Spiritus sancti, eum esse Deum fateri oportet. Sed hunc eundem trium personarum ordinem, quo Spiritus sancti divinitas comprobatur, licet animadvertere tum in epistola Ioannis: *e*) *Tres sunt, qui testimonium dant in caelo, Pater, Verbum, et Spiritus sanctus; et hi tres unum sunt;* tum ex praeclaro illo sanctae trinitatis elogio, quo divinae laudes et psalmi concluduntur: *Gloria Patri, et Filio, et Spiritui sancto.* Postremo, quod ad eam veritatem confirmandam maxime pertinet, quaecumque Dei propria esse credimus, ea Spiritui sancto convenire sacrae litterae testantur. Quare illi templorum honorem tribuunt, ut cum Apostolus ait: *f*) *An nescitis quoniam membra vestra templum sunt Spiritus sancti?* Item *g*) sanctificationem, et *h*) vivificationem, et *i*) scrutari profunda Dei, et *k*) per prophetas loqui, et *l*) ubique esse; quae omnia divino tantum numini tribuenda sunt.

a) Isa. 6, 8.

b) Act. 28, 25.

c) Matth. 28, 19. 1. Ioan. 5, 7.

d) 1. Cor. 1, 13. Vide ex hoc loco pulcherrimam rationem apud divum Gregor. Naz. orat. 5. de theol. quae est 37. in ordine.

e) 1. Ioan. 5, 7. Vide ex hoc loco argumentum apud Aug. lib. 1. de trin. cap. 6.

f) 1. Cor. 6, 19.
g) 2. Thess. 2, 13, 1. Pet. 1, 2.
h) Ioan. 6, 64. 2. Cor. 3, 6.
i) 1. Cor. 2, 10.
k) 2. Pet. 1, 21.
l) Ps. 138, 7. Sap. 1, 7.

5. *Certo credendum est, Spiritus sancti vocabulum tertiam divinitatis personam per se subsistentem significare.*

Spiritum sanctum personam subsistentem per se probant patres, qui contra Sabellium dimicarunt.

Sed illud praeterea fidelibus accurate explanandum est, Spiritum sanctum ita Deum esse, ut eum tertiam personam in divina natura a Patre et Filio distinctam, et voluntate productam, confiteri oporteat: nam, ut alia scripturarum testimonia omittantur, baptismi forma, *m*) quam Salvator noster docuit, apertissime ostendit, Spiritum sanctum tertiam esse personam, quae in divina natura per se constet, et ab aliis distincta sit. Quod etiam Apostoli verba declarant, cum inquit: *n*) *Gratia domini nostri Iesu Christi, et charitas Dei, et communicatio sancti Spiritus sit cum omnibus vobis, amen.* Idem vero multo apertius demonstrant, quae patres in constantinopolitano primo concilio hoc loco ad confutandam impiam Macedonii amentiam addiderunt: *Et in Spiritum sanctum Dominum, et vivificantem,*

m) Matth, 28, 19.

n) 2. Cor. 13, 13. In symb. constantinopolitano primo et nicaeno, illa vox, « Filioque » non fuit, sed postea a latinis addita est, quae potius fuit

explicatio quam additio, quam explicationem in conc. lugdunensi, et florentino confirmarunt graeci.

qui ex Patre Filioque procedit; qui cum Patre et Filio simul adoratur, et conglorificatur; qui locutus est per prophetas. Quod igitur Spiritum sanctum Dominum confitentur, in eo declarant, quantum angelis antecellat, qui tamen nobilissimi spiritus a Deo conditi sunt: illos enim omnes sanctus *a*) Paulus testatur esse administratorios spiritus, in ministerium missos, propter eos, qui hereditatem capiunt salutis. *Vivificantem* vero appellant, quod anima cum Deo coniuncta magis vivit, quam corpus animae coniunctione alitur ac sustinetur. Quoniam vero Spiritui sancto *b*) sacrae litterae hanc animae cum Deo coniunctionem tribuunt, rectissime vivificantem Spiritum sanctum vocari perspicuum est.

a) Hebr. 1, 14. Deus est vita animae August. lib. 19. de civit. cap. 26. et de verb. apost. ser. 16.

b) Rom. 8, 9. 1. Cor. 12, 2.

6. *Spiritum sanctum a Patre et Filio, tamquam ab uno principio, procedere declarant.*

Spiritum sanctum a Filio procedere, graeci patres scribunt. Athan. in symbol. et serm. 4. contr. Ari. Basil. lib. 1. et 3. et contra Eun. et alii. Concil. lateranen. cap. 1. lugdunens. in 6. decret. lib. 1. tit. 1. et Florentinum in litteris unionis.

Iam vero quod sequitur: *Qui ex Patre Filioque procedit*, docendi sunt fideles, Spiritum sanctum a Patre et Filio, tamquam ab uno principio, aeterna processione procedere: id enim ecclesiastica regula, a qua christiano non licet aberrare, credendum nobis proponit, et divinarum litterarum et conciliorum auctoritate confirmatur. Nam Christus dominus, cum de Spiritu sancto loqueretur, dixit: *c*) *Ille me clarificabit, quia de meo accipiet.* Hoc idem ex eo colligitur, quod in scripturis sacris Spiritus sanctus nonnumquam spiritus *d*) Christi, interdum spiritus Patris appellatur; modo a Patre, modo a Filio mitti dicitur, ut aeque a Patre et Filio procedere non obscure significetur. *e*) *Qui spiritum Christi non habet*, inquit sanctus Paulus, *hic non est eius;* et idem spiritum Christi vocat, cum ad galatas inquit: *f*) *Misit Deus spiritum filii sui in corda vestra, clamantem Abba, pater.* Apud sanctum Matthaeum spiritus Patris appellatur: *g*) *Non vos estis, qui loquimini, sed spiritus Patris vestri;* et Dominus in coena inquit: *h*) *Paracletus, quem ego mittam vobis: spiritum veritatis, qui a Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me.* Tum alibi eundem Spiritum sanctum a Patre mittendum affirmat his verbis: *i*) *Quem mittet Pater in nomine meo.* Ex quibus verbis cum processionem Spiritus sancti intelligamus, perspicuum est eundem ab utroque procedere. Haec sunt, quae de Spiritus sancti persona tradenda erunt.

c) Ioan. 16, 14.
d) Act. 16, 7. 1. Pet. 1, 11.
e) Rom. 8, 9.
f) Gal. 4, 6.
g) Matth. 10, 20.
h) Ioan. 15, 26.
i) Ioan. 14, 26.

7. *Cum opera trinitatis sint indivisa, quare peculiariter quidam effectus et dona Spiritui sancto tribuantur.*

De admirandis Spiritus sancti effectibus, et donis, vide Aug. lib. de ser. Domini in monte c. 9. et Gregor. hom. 19. in Ezech.

Trinitatis opera indivisa sunt ad extra. Aug. lib. 1. de trini-

Docere praeterea oportebit, quosdam esse Spiritus sancti admirabiles effectus, et amplissima quaedam munera, quae ab ipso, tamquam a perenni bonitatis fonte, oriri et manare dicuntur. Quamvis enim sanctissimae trinitatis opera, quae extrinsecus fiunt, tribus personis communia sint; ex iis tamen multa Spiritui sancto propria tribuuntur, ut intelligamus illa in nos a Dei immensa charitate proficisci: nam, cum Spiritus sanctus a divina voluntate, veluti amore inflammata, procedat, perspici

potest, eos effectus, qui proprie ad Spiritum sanctum referuntur, a summo erga nos Dei amore oriri. Quare ex eo consequitur, ut Spiritus sanctus *donum* appelletur: nam doni vocabulo significatur id, quod benigne et gratuito, nulla spe remunerationis proposita, donatur. Ac proinde quaecumque bona et beneficia a Deo in nos collata sunt [*a*) quid autem habemus, quod a Deo, ut inquit Apostolus, non acceperimus?], ea nobis Spiritus sancti concessu et munere data esse, pio et grato animo agnoscere debemus.

tate cap. 4. et in Ioan. tract. 2. et alibi frequenter. Cui peculiariter quaedam opera Spiritui sancto tribuantur.

Spiritus sanctus cur donum vocetur.

Aug. in Enchirid. 2. 57. et in 5. de trinit. c. 15.

a) 1. Cor. 4, 7.

8. *Qui, qualesve, et quanti sint Spiritus sancti effectus.*

Plures sunt Spiritus sancti effectus

Eius autem plures effectus sunt: nam, *b*) ut mundi creationem *c*) creatarumque rerum propagationem et gubernationem omittamus, de quibus in primo articulo commemoravimus; vivificationem Spiritui sancto proprie tribui paulo ante demonstratum est, et Ezechielis testimonio confirmatur: *d*) *Dabo*, inquit, *vobis spiritum, et vivetis.* Praecipuos tamen et maxime proprios Spiritus sancti effectus Propheta enumerat: *e*) spiritum sapientiae et intellectus, spiritum consilii et fortitudinis, spiritum scientiae et pietatis, et spiritum timoris Domini; quae dona Spiritus sancti vocantur: interdum autem Spiritus sancti nomen eis tribuitur. Quare sapienter divus Augustinus monet, animadvertendum esse, cum in sacris litteris huius vocis Spiritus sancti mentio fit, ut diiudicare possimus, tertiam ne trinitatis personam, an eius effectus atque operationes significet: nam haec duo eodem intervallo distinguenda sunt, quo etiam creatorem a rebus creatis differre credimus. Atque haec eo diligentius explicanda sunt, quod ex hisce Spiritus sancti donis christianae vitae praecepta haurimus, sentireque possumus an Spiritus sanctus in nobis sit. Verum, prae ceteris eius amplissimis muneribus, gratia illa praedicanda est, quae nos iustos facit, *f*) signatque spiritu promissionis sancto, qui est pignus hereditatis nostrae. Haec enim mentem nostram arctissimo amoris vinculo Deo iungit; ex quo fit, ut summo pietatis studio accensi novam vitam instituamus, ac *g*) naturae divinae participes effecti, *h*) filii Dei nominemur et vere simus.

b) Iob. 33, 4. Psal. 32, 6.
c) Sap. 1, 7.

d) Ezech. 37, 6.
Spiritus sancti dona.

e) Isa. 11, 2.

Divus Aug. lib. 15. de trinit. cap. 18. et 19.
Fulg. lib. 2. ad Mon. c. 7. et 8.

Iustificatio nostra est Spiritus sancti signaculum, de qua copiose agitur ses 6. conc. trid.
f) Ephes. 1, 13.

g) 2. Pet. 1, 4.
h) 1. Ioan. 3, 1.

DE NONO ARTICULO

CAPUT X.

CREDO SANCTAM ECCLESIAM CATHOLICAM, SANCTORUM COMMUNIONEM.

1. *Quibus de causis nonus articulus omnium frequentissime populo inculcandus sit.*

Quanta diligentia curare pastores debeant, ut huius noni articuli veritatem fidelibus explicent, si duo potissimum considerantur, facile cognosci poterit. Primum enim, teste sancto Augustino, prophetae planius et apertius de ecclesia, quam de Christo

De ecclesia ex veteribus scripserunt August. concione 2. super psal. 30. et Cyprian. lib. de

unit. eccl. Cur prophetae planius de ecclesia, quam de Christo sint locuti, Aug. in psal. 30. vide prophetarum testimonia apud eundem in lib. de utilitate creden. cap. 7, 8. et 9. et adhuc fusius in lib. 17. de civit. Dei c. 4. 5. 8. 16, 20. et lib. 18. fere per totum Verus noni articuli professor nequit dici haereticus.

locuti sunt, cum in eo multo plures errare ac decipi posse, quam in incarnationis sacramento, praeviderent. Neque enim defuturi erant impii, qui ad simiae imitationem, quae se hominem esse fingit, solos se catholicos esse profiterentur, et catholicam ecclesiam apud se tantum, non minus nefarie, quam superbe affirmarent. Deinde, si quis hanc veritatem firmo animo conceptam habuerit, facile horrendum haeresis periculum effugiet. Non enim, ut quisque primum in fide peccarit, haereticus dicendus est; sed qui, ecclesiae auctoritate neglecta, impias opiniones pertinaci animo tuetur. Cum igitur fieri non possit, ut aliquis se haeresis peste commaculet, si iis fidem adhibeat, quae in hoc articulo credenda proponantur; curent omni studio pastores, ut fideles, cognito hoc mysterio, contra adversarii artes muniti, in fidei veritate perseverent. Pendet autem hic articulus a superiori; quia, cum iam demonstratum sit Spiritum sanctum omnis sanctitatis fontem et largitorem esse, nunc ab eodem ecclesiam sanctitate donatam confitemur.

2. *Quid peculiari ratione, nomine ecclesiae, quidque generatim, denotetur.*

Ecclesia est evocatio a verbo graeco ἐκκαλέω. Et bene ecclesia dicitur, quia omnes ad salutem vocet, et colligat, ut ait Dominus, Levit. cap. 8. sent. 3.
a) Act. 19, 39.

Ac quoniam ecclesiae vocem latini a graecis mutuati, post divulgatum evangelium ad res sacras transtulerunt; quam vim habeat hoc vocabulum, aperiendum est. Significat autem ecclesia evocationem; verum scriptores postea usurparunt pro concilio et concione. Neque vero refert, utrum populus ille veri Dei, an falsae religionis, cultor extiterit: in actis enim de ephesino populo scriptum est, cum scriba turbas sedasset, dixisse: *a*) *Si quid autem alterius rei quaeritis, in legitima ecclesia poterit absolvi.* Legitimam vocat ecclesiam populum ephesinum, Dianae cultui addictum. Neque solum gentes, quae Deum non noverunt, sed etiam malorum et impiorum hominum concilia interdum ecclesia nominantur. *b*) *Odivi*, inquit Propheta, *ecclesiam malignantium, et cum impiis non sedebo.* Communi vero deinde sacrarum scripturarum consuetudine haec vox ad rempublicam christianam, fideliumque tantum congregationes significandas, usurpata est; qui scilicet ad lucem veritatis et Dei notitiam per fidem vocati sunt, ut, reiectis ignorantiae et errorum tenebris, Deum verum et vivum pie et sancte colant, illique ex toto corde inserviant: atque, ut unico verbo haec res tota absolvatur, *ecclesia*, ut ait sanctus Augustinus, *est populus fidelis per universum orbem dispersus.*

b) Psal. 25, 5.

Ecclesia peculiari, et usitata consuetudine significat omnium fidelium multitudinem; ceterae significationes ecclesiae exponentur sect. 9. huius articuli. Definitio ecclesiae Aug. in psal. 149. vide Cyprianum epist. 69.

3. *Quae potissimum mysteria in vocabulo ecclesiae contemplanda offerantur.*

Ecclesia quid a ceteris gentilibus politiis differat.
Deus qui suam ecclesiam vocavit.
Duplex ecclesiae vocatio.

Nec vero levia mysteria in hoc vocabulo continentur; etenim in evocatione, quam ecclesia significat, statim divinae gratiae benignitas et splendor elucet, intelligimusque ecclesiam ab aliis rebus publicis maxime differre: illae enim humana ratione et prudentia nituntur, haec autem Dei sapientia et consilio constituta est: vocavit enim nos intimo quidem Spiritus sancti af-

flatu, qui corda hominum aperit, extrinsecus autem pastorum et praedicatorum opera ac ministerio. Praeterea, ex hac vocatione quis nobis finis propositus esse debeat, nimirum aeternarum rerum cognitio et possessio, is optime perspiciet, qui animadverterit, cur olim fidelis populus sub lege positus, synagoga, idest congregatio, diceretur: nam, ut docet sanctus Augustinus, hoc ei nomen impositum est, quia pecudum more, quibus magis congregari convenit, terrena et caduca tantum bona spectaret. Quare merito christianus populus non synagoga, sed ecclesia dicitur; quia, terrenis et mortalibus rebus contemptis, caelestes et aeternas tantummodo consectatur.

Finis vocationis varius, qui est aeternarum rerum post cognitionem possessio. Aug. in Ps. 77. et 81.

Ecclesia quo modo differat a iudaeorum republica.

4. *Quibus nominibus christianorum universitas in sacris litteris descripta inveniatur.*

Multa praeterea nomina, quae plena sunt mysteriis, ad christianam rempublicam significandam traducta sunt: nam et *a*) domus et *b*) aedificium Dei ab Apostolo vocatur. *Si tardavero*, inquit ad Timotheum, *ut scias, quo modo oporteat te in domo Dei conversari, quae est ecclesia Dei vivi, columna et firmamentum veritatis.* Domus autem ecclesia idcirco appellatur, quia sit veluti una familia, quam unus paterfamilias moderatur, et in qua est bonorum omnium spiritualium communio. Dicitur etiam *c*) grex ovium Christi, quarum ille ostium est et pastor. Vocatur et sponsa Christi. *d*) *Despondi vos uni viro virginem castam exhibere Christo*, inquit Apostolus ad corinthios. idem ad ephesios: *e*) *Viri diligite uxores vestras, sicut et Christus dilexit ecclesiam.* Ac de matrimonio: *Sacramentum hoc*, inquit, *magnum est; ego autem dico in Christo, et in ecclesia.* Dicitur denique ecclesia *f*) corpus Christi, *g*) ut ad ephesios *h*) et colossenses licet videre. Et haec singula plurimum valent ad fideles excitandos, ut se dignos immensa Dei clementia et bonitate praebeant, qui eos, *i*) ut populus Dei esset, elegit.

a) Lucae 6, 48. et 15, 17. 1. Tim. 3, 15. 2. Tim. 2, 20. Hebr. 3, 4.
b) Aedificium. Matth. 16, 18. Rom. 15, 20. 1. Cor. 3, 9.
Domus Dei cur sit dicta ecclesia, grex ovium.
c) Ioan. 10, 1. 2.
Sponsa Christi.
d) 2. Cor. 11, 2.
e) Ephes. 5, 25. Vide Cypr. ep. 6. lib. 1. et in lib. de unit. eccles.
f) Ecclesia est corpus Christi Rom. 12, 4. 5. 1. Cor. 12, 12.
g) Ephes. 1, 23.
h) Col, 1, 24.
i) 1. Petr. 2, 9. 10.

5. *Duae praecipue ecclesiae partes recensentur, triumphans una, militans altera.*

His vero explicatis, necesse erit singulas ecclesiae partes enumerare, earumque differentias docere, quo magis Deo dilectae ecclesiae naturam, proprietates, dona et gratias populus percipiat, et ob eam causam sanctissimum Dei nomen laudare numquam intermittat. Ecclesiae autem duae potissimum sunt partes, quarum altera triumphans, altera militans vocatur. Triumphans est coetus ille clarissimus et felicissimus beatorum spirituum, et eorum, qui de mundo, de carne, de iniquissimo daemone triumpharunt, et ab huius vitae molestiis liberi ac tuti, aeterna beatitudine fruuntur. Militans vero ecclesia est coetus omnium fidelium, qui adhuc in terris vivunt; quae ideo militans vocatur, quod illis cum immanissimis hostibus, mundo, carne, satana perpetuum sit bellum.

De ecclesia militante et triumphante Aug. in Enchir. c. 56, et l. 10. de Civit. Dei c. 7.

Triumphans ecclesia quid sit. Aug. in Enchir. c. 57.

Animae purgandorum triumphant spe certa.

Militans ecclesia.

6. *Ecclesia militans et triumphans una est.*

Neque idcirco tamen duas esse ecclesias censendum est; sed

Aug. lib. 12. de civit. Dei cap. 9

Quia idem princeps, idem populus, eadem lex, idem cibus, et eadem civitas est.

eiusdem ecclesiae, ut antea diximus, partes duae sunt, quarum una antecessit et caelesti patria iam potitur; altera in dies sequitur, donec aliquando cum Salvatore nostro coniuncta, in sempiterna felicitate conquiescat.

7. *In ecclesia militanti duo hominum sunt genera, boni scilicet et mali.*

In ecclesia militanti duo sunt hominum genera. Vide Aug. in breviculo, collat. 3.

Iam in ecclesia militanti duo sunt hominum genera, bonorum et improborum: et improbi quidem eorumdem sacramentorum participes, eamdem quoque, quam boni, fidem profitentur, vita ac moribus dissimiles: boni vero in ecclesia dicuntur ii, qui non solum fidei professione, et communione sacramentorum, sed etiam spiritu gratiae, et charitatis vinculo inter se coniuncti et colligati sunt; de quibus dicitur: *a*) *Cognovit Dominus, qui sunt eius.* Possunt vero etiam homines aliquibus coniecturis opinari, quinam sint, qui ad hunc piorum hominum numerum pertineant, certo autem scire minime possunt. Quare existimandum non est, Christum salvatorem de hac ecclesiae parte locutum esse, *b*) cum ad ecclesiam nos remisit, eique ut pareamus praecepit: nam cum illa sit incognita, cui certum esse poterit, ad cuius iudicium confugiendum, et cuius auctoritati obtemperandum sit? Bonos igitur et improbos ecclesia complectitur, quemadmodum *c*) et divinae litterae et sanctorum virorum scripta testantur; in quam sententiam scriptum est illud Apostoli: *d*) *Unum corpus, et unus spiritus.*

a) 2. Tim. 2, 19. Electorum ecclesia est incerta. Consulatur c. 12. sess. 6. concil. trident. decreto, de iustificatione. Vide item Aug. tractat. 45. in Ioan.
b) Matth. 18, 17.
c) Matth. 3, 12. et 13, 4, 22. 25. et seqq. 1. Cor. 5, 3. 4. 2. Tim. 2, 20. Greg. Naz. orat. 5. et 52. advers. Apol.
d) Ephes. 4, 4.

8. *Ecclesia visibilis est, et bonos et malos suo sinu concludit.*

Haec autem ecclesia nota est, *e*) urbique supra montem sitae comparata, quae undique conspicitur: nam, *f*) cum illi ab omnibus parendum sit, cognoscatur necesse est. Neque bonos tantum, sed malos etiam complectitur, ut multis parabolis evangelium docet, veluti cum *g*) regnum caelorum, idest militantem ecclesiam, simile esse sagenae in mare missae commemorat; vel agro, in quo zizania superseminata sunt; vel *h*) areae, in qua frumentum cum paleis continetur; vel *i*) decem virginibus partim fatuis, partim prudentibus. Sed multo ante etiam in *k*) arca Noe, qua non solum munda, sed etiam immunda animantia concludebantur, huius ecclesiae figuram et similitudinem licet intueri. Quamvis autem bonos et malos ad ecclesiam pertinere catholica fides vere et constanter affirmet, ex iisdem tamen fidei regulis fidelibus explicandum est, utriusque partis diversam admodum rationem esse: ut enim paleae cum frumento in area confusae sunt, vel interdum membra varie intermortua corpori coniuncta, ita etiam mali in ecclesia continentur.

e) Matth. 5, 14.
f) Matth. 18, 17. Ceterum ecclesiam visibilem esse praeter haec loca, confirmat etiam num. 20.
g) Matth. 13, 47.
h) Matth. 3, 12.
i) Matth. 25, 1. 2.
k) Gen. 7. 2. 1. Pet. 2, 6.

Duarum ecclesiae partium diversissimam esse sortem. Vide Aug. tract. 6. in Ioan. et ser. 107. de tempore in psal. 47.

9. *Quinam ecclesiae militantis finibus non contineantur.*

Tria hominum genera ab ecclesia excluduntur, et primo infideles.

Ex quo fit, ut tria tantummodo hominum genera ab ea excludantur, primo infideles, deinde haeretici et schismatici, postremo excommunicati. *l*) Ethnici quidem, quod in ecclesia numquam fuerunt, neque eam umquam cognoverunt, nec ullius sa-

l) 1. Cor. 5, 13.
2. Haeretici.
3. Excommunicati.

cramenti participes in populi christiani societate facti sunt; *a*) haeretici vero atque schismatici, quia ab ecclesia desciverunt: neque enim illi magis ad ecclesiam spectant, quam transfugae ad exercitum pertineant, a quo defecerunt. *b*) Non negandum tamen, quin in ecclesiae potestate sint, ut qui ab ea in iudicium vocentur, puniantur, et anathemate damnentur. Postremo etiam *c*) excommunicati, quod ecclesiae iudicio ab ea exclusi, ad illius communionem non pertineant, donec resipiscant. De ceteris autem quamvis improbis et sceleratis hominibus, adhuc eos in ecclesia perseverare dubitandum non est; idque fidelibus tradendum assidue, ut, si forte ecclesiae antistitum vita flagitiosa sit, eos tamen in ecclesia esse, nec propterea quidquam de eorum potestate detrahi, certo sibi persuadeant.

a) I. Tim. 1, 19. Cypr. in epist. ad Iulia.
Sunt tamen in potestate ecclesiae, ut ab ea puniantur.
b) Deut. 17, 12. Rom. 13, 4. unde leges in haereticos latae.
Excommunicati non sunt in ecclesia.
c) Matth. 18. 17. I. Cor. 5, 4.
Antistitum dignitati nihil deperit etiam si illi mali sint.
Ioan. 11.
Unus autem etc.

10. *Nominis ecclesiae significationum varietas*

Verum universae etiam ecclesiae partes, ecclesiae nomine significari solent, ut cum Apostolus ecclesiam, *d*) quae est Corinthi, *e*) Galatiae, *f*) laodicensium, *g*) thessalonicensium nominat; privatas etiam fidelium familias ecclesias vocat: nam *h*) Priscae et Aquilae domesticam ecclesiam salutari iubet; item alio in loco, *i*) *Salutant vos,* inquit, *in Domino multum Aquila et Priscilla cum domestica sua ecclesia.* Ad Philemonem *k*) etiam scribens, eamdem vocem usurpavit. Interdum quoque ecclesiae nomine eius praesides ac pastores significantur: *l*) *Si te non audierit,* inquit Christus, *dic ecclesiae.* Quo in loco praepositi ecclesiae designantur. *m*) Sed locus etiam, in quem populus sive ad concionem, sive alicuius rei sacrae causa convenit, ecclesia appellatur. Praecipue vero in hoc articulo ecclesia bonorum simul et malorum multitudinem, nec praesides solum, sed eos etiam, qui parere debent, significat.

d) I. Cor. 1, 2.
e) Gal. 1, 2.
f) Col. 4, 16.
g) I. Thess. 1, 1.
Privatae fidelium familiae ecclesiae appellantur.
h) Rom. 16, 4.
i) I. Cor. 16, 19.
k) Phil. 1, 2.
l) Matth. 18, 17.
Ecclesia pro ipsius praepositis, et pastoribus aliquando usurpatur.
m) 3. Reg. 8.
Ecclesia pro loco.
Deut. 23, 1.
I. Cor. 11, 18.
Hic ecclesia proprie accipitur pro omnium fidelium tam bonorum, quam malorum multitudine.

11. *De notis verae ecclesiae, et primo cur una dicatur.*

Aperiendae autem sunt fidelibus huius ecclesiae proprietates, ex quibus licebit agnoscere, quanto beneficio a Deo affecti sint, quibus contigerit in ea nasci atque educari. Prima igitur proprietas in symbolo patrum describitur, ut una sit: *n*) *Una enim,* inquit, *est columba mea, una est speciosa mea.* Vocatur autem una tanta hominum multitudo, quae tam longe lateque diffusa est ob eas causas, quae ab Apostolo ad ephesios scriptae sunt: *o*) unum enim Dominum, unam fidem, unum baptisma tantum esse praedicat. Unus est etiam eius rector ac gubernator, invisibilis quidem Christus, quem aeternus Pater dedit *p*) caput super omnem ecclesiam, quae est corpus eius; visibilis autem is, qui romanam cathedram, Petri apostolorum principis legitimus successor, tenet.

Prima ecclesiae nota est, ut sit una.
Qua quidem nota ab haereticorum omnium caetibus distinguitur.
n) Cant. 6, 8.
Cypr. lib. de unit. ecclesiae.
o) Ephes. 4, 5.
p) Ephes. 1, 22.

12. *Quid de romano pontifice visibili ecclesiae Christi capite sentiendum sit.*

De quo fuit illa omnium patrum ratio et sententia consentiens, hoc visibile caput ad unitatem ecclesiae constituendam et conservandam necessarium fuisse; quod praeclare et vidit et scri-

Post invisibile ecclesiae caput, necessario statui visibile caput colligitur ex scriptura, in qua ecclesia comparatur exercitui, cant. 6.
Corpori humano, in quo est caput.

Cant. 7, 3. Regn. Dan. 2, 44.
Ovili. Ioan. 10, 16.
Domui. I. Tim. 3, 15.
Navi, seu arcae Noe.
In his autem omnibus visibilis rector cernitur, ergo et in ecclesia cerni debet.
a) Matth. 16, 18.
b) Exod. 12, 22.
c) Gen. 7, 23.
d) Ioan. 20, 21. 22.
Optat. in Init. lib. 2. ad Parmenianum.
* Alia littera habet, peccator.
S. Basil. homil. 29. quae est, de poenitentia. Christus ita bonus est, et sui natura diffusivus quod suas dignitates, et munera largitur aliis.
Tom. I. lib. 6. comm. ad Lucam cap. 9. v. 20.
* Ita ab edit. rom. 1761. expletur lacuna, quae heic in aldina occurrit.

psit sanctus Hieronymus, et contra Iovinianum iis verbis: *Unus eligitur, ut, capite constituto, schismatis tollatur occasio;* et ad Damasum: *Facessat invidia: romani culminis recedat ambitio: cum successore piscatoris, et discipulo crucis loquor. Ego nullum primum, nisi Christum, sequens, beatitudini tuae, idest, cathedrae Petri, communione consocior:* a) *super illam petram aedificatam ecclesiaam scio.* b) *Quicumque extra hanc domum agnum comederit, profanus est:* c) *si quis in arca Noe non fuerit, peribit regnante diluvio.* Quod et longe antea ab Irenaeo probatur, et Cypriano, qui de unitate ecclesiae loquens, ait: *Loquitur Dominus ad Petrum: Ego, Petre, dico tibi, quia tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo ecclesiam meam. Super unum aedificat ecclesiam; et quamvis apostolis omnibus, post resurrectionem suam, parem potestatem tribuat, et dicat:* d) *Sicut misit me Pater, et ego mitto vos: accipite Spiritum sanctum: tamen, ut unitatem manifestaret, unitatis eiusdem originem, ab uno incipientem, auctoritate sua disposuit, etc.* Optatus deinde Milevitanus ait: *Ignorantiae tibi adscribi non potest, scienti in urbe Roma, Petro primo cathedram episcopalem esse collatam, in qua sederit omnium apostolorum caput Petrus; in quo uno cathedrae unitas ab omnibus servaretur, ne ceteri apostoli singulas sibi quisque defenderent: ut iam schismaticus et * praevaricator esset, qui contra singularem cathedram alteram collocaret.* Post vero Basilius sic scriptum reliquit: *Petrus collocatus est in fundamento; dixit enim: Tu es Christus filius Dei vivi; et vicissim audivit se esse petram; licet enim petra esset, non tamen petra erat ut Christus. Nam Christus vere immobilis petra, Petrus vero propter petram. Dignitates enim suas Iesus largitur aliis: sacerdos est, et facit sacerdotes: petra est, et petram facit; et quae sua sunt, largitur servis suis.* Postremo vero sanctus Ambrosius ait *: *Quia solus profitetur ex omnibus, omnibus antefertur.*

13. *Quomodo praeter Christum ecclesia uno capite visibili indigeat.*

e) Ioan. 1, 33.
f) Psal. 43, 25.
g) 1. Cor. 4, 1.
h) Ioan. 21, 15. In Petro omnes romani pontifices primatum super omnem ecclesiam acceperunt.
Iren. lib. 3. c. 3.

Si quis obiiciat, ecclesiam uno capite et sponso Iesu Christo contentam, praeterea nullum requirere, in promptu responsio est. Ut enim Christum dominum singulorum sacramentorum non solum auctorem, sed intimum etiam praebitorem habemus; [nam e) ipse est, qui baptizat, f) et qui absolvit, et tamen g) is homines sacramentorum externos ministros instituit] sic ecclesiae, quam ipse intimo spiritu regit, hominem suae potestatis vicarium et ministrum praefecit: nam cum visibilis ecclesia visibili capite egeat, ita Salvator noster Petrum universi fidelium generis caput et pastorem constituit, h) cum illi oves suas pascendas verbis amplissimis commendavit, ut qui ei successisset, eandem plane totius ecclesiae regendae et gubernandae potestatem habere voluerit.

14. *Cur ecclesia una dicatur, alias rationes subiungit.*

Unus praeterea idemque est *a*) spiritus, inquit Apostolus ad corinthios, qui fidelibus gratiam, perinde atque anima corporeis membris vitam, impertitur. Ad quam unitatem servandam cum ephesios hortaretur, inquit: *b*) *Solliciti servare unitatem spiritus in vinculo pacis: unum corpus et unus spiritus.* Quemadmodum enim humanum corpus multis constat membris, eaque ab una anima aluntur, quae oculis visum, auribus auditum, et aliis sensibus diversas vires subministrat; ita corpus Christi mysticum, quod est ecclesia, ex multis fidelibus compositum est. *c*) Una quoque est spes, ut in eodem loco idem Apostolus testatur, ad quam vocati sumus; siquidem omnes eandem rem, nempe aeternam et beatam vitam, speramus. Una est denique fides, quae omnibus tenenda est ac praeseferenda: *d*) *Non sint*, inquit Apostolus, *in vobis schismata;* atque unum baptisma, quod quidem est christianae fidei sacramentum.

a) 1. Cor. 12, 11.
b) Ephes. 4, 3.
c) Ephes. 4, 4. 1. Cor. 9, 10.
d) 1. Cor. 1, 10.

15. *De secunda nota ecclesiae, qua dicitur sancta.*

Altera proprietas ecclesiae est, ut sit sancta; quod a principe apostolorum accepimus eo loco: *e*) *Vos autem genus electum, gens sancta.* Appellatur autem sancta, quod Deo consecrata, dedicataque sit: sic enim cetera huiuscemodi, quamquam corporea sint, sancta vocari consueverunt, cum divino cultui addicta et dedicata sunt; cuius generis sunt in lege veteri *f*) vasa, *g*) vestes, et *h*) altaria: in qua primogeniti quoque, *i*) qui Deo altissimo dedicabantur, sancti sunt appellati. Nec mirum cuiquam videri debet, ecclesiam dici sanctam, tametsi multos peccatores continet: *k*) sancti enim vocantur fideles, qui populus Dei effecti sunt, quive se, fide et baptismate suscepto, Christo consecrarunt; quamquam in multis offendunt, et quae polliciti sunt non praestant: quemadmodum etiam, qui artem aliquam profitentur, etsi artis praecepta non servent, nomen tamen artificum retinent. Quare divus Paulus corinthios *l*) sanctificatos et sanctos appellat, in quibus nonnullos fuisse perspicuum est, quos ut carnales *m*) et gravioribus etiam nominibus acriter obiurgat. Sancta etiam dicenda est, quod veluti corpus cum sancto capite Christo domino, *n*) totius sanctitatis fonte, coniungitur, *o*) a quo Spiritus sancti charismata et divinae bonitatis divitiae diffunduntur. Praeclare sanctus Augustinus interpretans verba illa Prophetae, *p*) *Custodi animam meam quoniam sanctus sum; Audeat*, inquit, *et corpus Christi*, *audeat et unus ille homo clamans a finibus terrae, cum capite suo, et sub capite suo dicere, sanctus sum: accepit enim gratiam sanctitatis, gratiam baptismi et remissionis peccatorum.* Ac paulo post: *Si christiani omnes, et fideles, in Christo baptizati, ipsum induerunt sicut Apostolus dicit: q*) *Quotquot in Christo baptizati estis, Christum induistis; si membra sunt facti corporis eius, et dicunt se sanctos non esse, capiti ipsi faciunt iniuriam, cuius membra sancta sunt.* Accedit etiam, quod sola ecclesia

Ephes. 5.
e) 1. Petr. 2, 9.
Prima ratio cur sancta dicatur. Ecclesiae sanctitatem ostenderunt Iustinus mart. in utraque apolog. et Tertulian. in apolog. Ambr. com. in Luc. cap. 1.
f) Num. 31, 6.
g) Exod. 28, 2. et 29, 19.
h) Exod. 30, 3.
i) Exod. 31, 19.
k) 1. Rom. 1, 7.
l) 1. Cor. 1, 2. 2. Cor. 1, 1.
m) 1. Cor. 5, 1. Secunda ratio.
n) Dan. 9, 24.
o) Ephes. 4, 15. 16. S. Aug. in psal. 85, 2.
p) Psal. 85, vide etiam Ambr. lib. 1. comm. in Luc. 1. Reg. 2.
q) Rom. 6, 3. Galat. 3, 27. Tertia ratio Gregor. lib. 35. moral. c. 6.

Sancta dicitur ecclesia, quia firma semper et stabilis perseveravit ab Adam incipiens usque ad finem mundi duratura; psalm. 47. Sicut audivimus si etc. Vel ideo sancta quia fundata sanguine Christi, et sanctorum.
Ecclesiam ab antiquissimis temporibus universalem fuisse tradunt. Tertul. contra iudaeos. sanctus August. serm. 131. et 181. de tempore.
a) Col. 3, 11.
b) Apoc. 5, 9.

legitimum sacrificii cultum, et salutarem habet sacramentorum usum, per quae, tamquam efficacia divinae gratiae instrumenta, Deus veram sanctitatem efficit; ita ut, quicumque vere sancti sunt, extra hanc ecclesiam esse non possint. Patet igitur ecclesiam esse sanctam, ac sanctam quidem, quoniam corpus est Christi, a quo sanctificatur, cuiusque sanguine abluitur.

16. *Qua ratione ecclesia Christi sit catholica.*

Tertia proprietas ecclesiae ea est, ut catholica, nempe universalis, vocetur; quae appellatio vere illi tributa est: quoniam, ut testatur sanctus Augustinus, *A solis ortu usque ad occasum unius fidei splendore diffunditur*. Neque enim ut in humanis rebuspublicis aut haereticorum conventibus, unius tantum regni terminis, aut uno hominum genere, ecclesia definita est; verum omnes homines, *a*) sive illi barbari sint, sive scythae, sive servi, sive liberi, sive masculi, sive feminae, charitatis sinu complectitur. Quare scriptum est: *b*) *Redemisti nos Deo in sanguine tuo ex omni tribu, et lingua, et populo, et natione, et fecisti nos Deo nostro regnum.* De ecclesia dicit David: *c*) *Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terrae;* item: *d*) *Memor ero Raab, et Babylonis scientium me;* et: *Homo natus est in ea.* Praeterea omnes fideles, qui ab Adam in hunc usque diem fuerunt, quive futuri sunt, quamdiu mundus extabit, veram fidem profitentes, ad eandem ecclesiam pertinent, *e*) quae super fundamento apostolorum fundata est ac prophetarum, qui omnes in illo lapide angulari Christo, *f*) qui fecit utraque unum, *g*) et pacem iis, qui prope, et iis, qui longe, annunciavit, constituti sunt et fundati. Universalis etiam ob eam causam dicitur, quod omnes, qui salutem aeternam consequi cupiunt, eam tenere et amplecti debeant, *h*) non secus ac qui arcam, ne diluvio perirent, ingressi sunt. Haec igitur veluti certissima regula tradenda est, qua vera, et falsa ecclesia iudicetur.

c) Psal. 2, 8.
August. lib. de agone Christi c. 29. et epist. 161.
d) Psal. 86, 4.
Raab pro Aegypto in scripturis sumitur, ut Isa. 51.
e) Ephes. 2, 20.
f) Ibid. 14.
g) Ibid. 17.
Extra ecclesiam nulla est salus. Cypr. de simpl. prael.
Aug. serm. 181. de tempore.
h) Gen. 7, 8.

17. *Quo pacto ecclesia Christi etiam apostolica dicatur.*

Sed ex origine etiam, quam revelata gratia ab apostolis ducit, ecclesiae veritatem agnoscimus; siquidem eius doctrina veritas est, non recens, neque nunc primum orta, sed ab apostolis iam olim tradita, et in omnem orbem terrarum disseminata. Ex quo fit, ut nemo dubitare possit, impias haereticorum voces longe a verae ecclesiae fide abesse, cum doctrinae ecclesiae, quae ab apostolis ad hanc diem praedicata est, adversentur. Quare, ut omnes intelligerent, quaenam esset ecclesia catholica, patres in symbolo illud divinitus addiderunt, *apostolicam.* Etenim Spiritus sanctus, qui ecclesiae praesidet, eam non per aliud genus ministrorum, quam per apostolicum, gubernat. Qui Spiritus primum quidem apostolis tributus est, deinde vero summa Dei benignitate semper in ecclesia mansit.

Ecclesiae verae a falsa dignoscendae certissima regula. Hae sunt ergo verae ecclesiae notae, quod sit una, quod sancta, quod catholica, et quod apostolica; una et sibi consentiens in omni fidei doctrina, sancta quia stabilis et perseverans, catholica, quia ubique diffusa omne genus hominum complectitur, et quia generaliter omne genus peccatorum curat et

18. *Ecclesia in fidei, aut morum dogmatibus errare non potest.*

Sed quemadmodum haec una ecclesia errare non potest in

fidei ac morum disciplina tradenda, cum a Spiritu sancto gubernetur; ita ceteras omnes, quae sibi ecclesiae nomen arrogant, ut quae diaboli spiritu ducantur, in doctrinae et morum perniciosisissimis erroribus versari necesse est.

profligat; ac denique apostolica, quia omne virtutis genus possidet. Matth. 28. ecclesia errare non potest. 1. Tim. 3, 15. Tert. de praescript. Aug. lib. 1. contra Cresc. 33.

19. *Quibus praecipue figuris Christi ecclesia in veteri testamento adumbrata sit.*

Sed quoniam magnam vim habent figurae veteris testamenti ad excitandos fidelium animos, revocandamque rerum pulcherrimarum memoriam, cuius rei potissimum causa apostoli his usi sunt; illam quoque doctrinae partem, quae magnas utilitates habet, parochi non praetermittent. In his autem illustrem significationem habet arca Noe, quae ob eam rem tantum divino iussu constructa est, ut nullus dubitandi locus relinquatur, quin ecclesiam ipsam significet: quam Deus sic constituit, ut quicumque per baptismum illam ingrederentur, ab omni mortis aeternae periculo tuti esse possent; qui vero extra illam essent, quemadmodum iis evenit qui in arcam recepti non sunt, suis sceleribus obruerentur. Alia figura est magna illa civitas Hierusalem, cuius nomine scripturae saepius sanctam ecclesiam significant. Nimirum in illa sola offerre Deo sacrificia licebat, quia in sola etiam Dei ecclesia, neque extra eam usquam, verus cultus verumque sacrificium reperitur, quod Deo placere ullo modo possit.

Arca Noe fuit ecclesiae figura. Gen. 6, 1. Pet. 3, 20. vide August. lib. 15. civ. c. 26. et 27.

Hierusalem figura ecclesiae. Psal. 121, 3. Isa. 33, 60. 20, et 62. Gal. 4, 25.

Extra ecclesiam catholicam non est verus Dei cultus, verumque sacrificium. Aug. ser. 180. de temp.

20. *Qua ratione credere Christi ecclesiam ad articulos pertineat.*

Iam illud etiam extremo loco de ecclesia docendum erit, quanam ratione nos credere ecclesiam ad articulos fidei pertineat. Nam etsi quivis ratione et sensibus percipit, ecclesiam, idest, hominum conventum, in terris esse, qui Christo domino addicti et consecrati sunt, neque ad eam rem animo concipiendam fide opus esse videatur; cum nec iudaei nec turcae quidem de eo dubitent: tamen illa mysteria, quae in sancta Dei ecclesia contineri partim declaratum est, partim in sacramento ordinis explicabitur, mens fide tantummodo illustrata, non ullis rationibus convicta, intelligere potest. Cum igitur hic articulus, non minus quam ceteri, intelligentiae nostrae facultatem et vires superet; iure optimo confitemur, nos ecclesiae ortum, munera et dignitatem non humana ratione cognoscere, sed fidei oculis intueri.

Dubium.

Responsio.

21. *Quae, quot, et quanta sint, quae in ecclesia esse credere iubentur.*

Neque enim homines huius ecclesiae auctores fuerunt, sed Deus ipse immortalis, qui eam *a*) super firmissimam petram aedificavit, teste Propheta: *b*) *Ipse fundavit eam altissimus;* quam ob causam *c*) hereditas Dei, et *d*) Dei populus appellatur; nec potestas, quam accepit, humana est, sed divino munere tributa. Quare, quemadmodum naturae viribus comparari non potest, ita etiam fide solum intelligimus, in ecclesia *e*) claves regni caelorum esse, eique potestatem peccata remittendi, *f*) excom-

a) Matth. 16, 18. *b*) Psal. 86, 5. *c*) Psal. 2, 8. et 32, 12. 77, 62. *d*) Ps. 27, 9. et 28, 11. Oseae 2, 1.

e) Matth. 16, 19. et 18. Ioan. 20, 23. *f*) 1. Cor. 5, 3.

a) Lucae 22, 19.

b) Hebr. 13, 14.

Potestas ecclesiae a Deo processit.

municandi, *a*) verumque Christi corpus consecrandi traditam; deinde cives, *b*) qui in ea morantur, non habere hic civitatem permanentem, sed futuram inquirere. Unam igitur ecclesiam sanctam et catholicam esse, necessario credendum est.

22. *Non ut in Deum, ita in ecclesiam credendum est.*

Credimus ecclesiam, sed non in ecclesiam: vide Aug. tract. 29. in Ioan. et ser. 61. de verbis Domini.

Tres enim trinitatis personas, Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, ita credimus, ut in eis fidem nostram collocemus. Nunc autem mutata dicendi forma, sanctam, et non *in* sanctam ecclesiam, credere profitemur, ut, hac etiam diversa loquendi ratione, Deus omnium effector a creatis rebus distinguatur, praeclaraque illa omnia, quae in ecclesiam collata sunt, beneficia divinae bonitati accepta referamus.

23 *De extrema huius articuli clausula, sanctorum communionem.*

Quanti sit momenti hanc particulam rite explicari.

c) 1. Ioan. 1, 3.

Sanctorum communionem. Cum sanctus Ioannes evangelista de divinis mysteriis ad fideles scriberet, aut eos in illis erudiret, hanc rationem attulit: *c*) *Ut et vos*, inquit, *societatem habeatis nobiscum, et societas nostra sit cum Patre, et cum Filio eius Iesu Christo.* Haec societas in communione sanctorum sita est, de qua in hoc articulo sermo habetur. Utinam vero in eo explicando ecclesiarum praesides, *d*) Pauli et aliorum apostolorum diligentiam imitarentur; est enim non solum quaedam superioris articuli interpretatio, doctrinaque uberrimorum fructuum, sed etiam, quis usus mysteriorum esse debeat, quae symbolo continentur, declarat. Omnia enim eius rei causa pervestiganda sunt ac percipienda, ut in hanc tam amplam et beatam societatem sanctorum admittamur, admissique constantissime perseveremus, *e*) cum gaudio gratias agentes Deo patri, qui dignos nos fecit in partem sortis sanctorum in lumine.

d) Rom. 12, 4. et seqq. 1. Cor. 12, 12. 2. Cor. 8, 13. Ephes. 4, 15. Vide item Aug. in Ioan. tract. 31.

e) Col. 1, 12. Psal. 35.

24. *Explicatio alterius particulae, et in quo consistat sanctorum communio.*

In primis igitur fideles docendi sunt, hunc articulum esse illius, qui de una sancta ecclesia catholica antea positus est, veluti explicationem quandam. Unitas enim spiritus, a quo illa regitur, efficit, ut quidquid in eam collatum est, commune sit. Omnium enim sacramentorum fructus ad universos fideles pertinet; quibus sacramentis, veluti sacris vinculis, Christo connectuntur et copulantur, et maxime omnium baptismo, quo tamquam ianua, in ecclesiam ingrediuntur. Hac autem sanctorum communione, sacramentorum communionem intelligi debere, patres in symbolo significant illis verbis: *Confiteor unum baptisma.* Baptismum vero, in primis eucharistia, et deinceps cetera sacramenta consequuntur: nam etsi hoc nomen omnibus sacramentis convenit, cum Deo nos coniungant, illiusque participes, cuius gratiam recipimus, efficiant; magis tamen proprium est eucharistiae, quae hanc efficit communionem.

Christianorum communitas. Sacramenta sunt sacra vincula. Vide Aug. lib. 19. contra Faustum c. 11. Sanctorum communio in sacramentorum communione praecipue spectatur. Symb. constant. Eucharistia communio cur proprie dicatur. Dam. lib. 4. de fid. orth. c. 14. in fin.

25. *Participatio meritorum est in ecclesia.*

Charitate efficimur participes

Sed alia etiam communio in ecclesia cogitanda est. Quaecum-

que enim pie sancteque ab uno suscipiuntur, ea ad omnes pertinent, et, ut illis prosint, *a*) charitate, quae non quaerit quae sua sunt, efficitur. Id vero, cum sancti Ambrosii testimonio comprobatur, qui locum illum psalmi explanans, *Particeps ego sum omnium timentium te*, ita inquit: *Sicut membrum particeps esse dicimus totius corporis, sic coniunctum omnibus timentibus Deum*. Quare Christus eam nobis orandi formam praescripsit, ut diceremus: *b*) *Panem nostrum*, non *meum*; ac reliqua eius generis, non nobis tantum, sed omnium saluti et commodis prospicientes. At vero haec bonorum communicatio, *c*) membrorum humani corporis aptissima similitudine in sacris litteris saepe demonstratur: nam in corpore multa sunt membra; sed etsi multa sunt, unum tamen corpus constituunt, in quo singula proprio, non autem omnia eodem munere funguntur. Nec vero omnia eandem dignitatem habent, *d*) aut aeque utiles et decoras functiones exequuntur; nullique suum, sed totius corporis commodum atque utilitas proposita est. Omnia deinde tam apta inter se et connexa sunt, *e*) ut, si unum aliquod dolore afficitur, cetera item naturae cognatione et consensu doleant; si contra bene affectum est, communis sit omnibus ille iucunditatis sensus. Atque haec eadem in ecclesia licet contemplari: in qua etsi diversa sunt membra, nempe variae nationes, iudaeorum, gentium, liberi et servi, pauperes et divites, cum tamen baptismo initiantur, unum corpus cum Christo fiunt, *f*) cuius ille caput est. Unicuique praeterea in hac ecclesia suum munus assignatum est: ut enim alii in ea *g*) apostoli, alii doctores, omnes vero publicae utilitatis causa sunt constituti; ita aliorum est praeesse ac docere, aliorum item parere et subiectos esse.

omnium bonorum, quae in ecclesia fiunt.
a) I. Cor. 13, 5. S. Ambr. in psal. 118. ser. 8, 54. d. I. Psal. 118.
b) Matth. 6, 11.
c) Rom. 12, 4. 5. I. Cor. 12, 13. Ephes. 4. 16.
d) I. Cor. 12, 15. 16.
e) Ibid. 26.
f) Ephes. 1, 23. Coloss. 1, 18.
Functionum in ecclesia varietas.
g) I. Cor. 12, 28. Ephes. 4, 11.

26. *Scelerati in ecclesia participatione bonorum spiritualium non gaudent.*

At vero tot tantisque muneribus ac bonis divinitus collatis illi fruuntur, qui in charitate vitam christianam degunt, iustique et cari Deo sunt. Membra vero mortua, nimirum homines sceleribus obstricti, et a Dei gratia alienati, hoc quidem bono non privantur, ut huius corporis membra esse desinant; sed cum sint mortua, fructum spiritualem, qui ad iustos et pios homines pervenit, non percipiunt: tametsi, cum in ecclesia sint, ad amissam gratiam vitamque recuperandam ab iis adiuvantur, qui spiritu vivunt, et eos fructus capiunt, quorum expertes esse dubitari non potest, qui omnino ab ecclesia sunt praecisi.

Sceleribus capitalib. obstricti fructum spiritualem non percipiunt, hoc potest colligi ex 1. Ioan. 2. et Aug. super psal. 70. conc. 2.

27. *Gratia gratis data, et cetera Dei dona toti ecclesiae sunt communia.*

Nec vero tantum communia sunt ea dona, quae homines caros Deo ac iustos reddunt, sed gratiae etiam gratis datae, in quibus numerantur *h*) scientia, prophetia, donum linguarum ac miraculorum, et cetera huius generis; quae dona malis etiam hominibus, non privatae sed publicae utilitatis causa, ad aedificandam ecclesiam, conceduntur: nam sanitatis gratia, non

Gratiae gratis datae in ecclesia etiam communes.
h) I. Cor. 12, 8. 9. 10.
Eccl. 38, 9.

illius, qui ea praeditus est, sed aegroti curandi causa tributa est. Ac nihil tandem a vere christiano homine possidetur, quod sibi cum ceteris omnibus commune esse non existimare debeat; quare ad sublevandam indigentium miseriam prompti ac parati esse debent: nam *a*) qui huiusmodi bonis ornatus est, si viderit fratrem suum egere nec illi subvenerit, is Dei charitatem non habere plane convincitur. Quae cum ita se habeant, satis constat, eos, qui in hac sancta communione sunt, quadam felicitate perfrui, et vere illud dicere posse: *b*) *Quam dilecta tabernacula tua Domine virtutum; concupiscit et deficit anima mea in atria Domini:* et *c*) *Beati qui habitant in domo tua, Domine.*

a) I. Ioan. 3, 17. Iac. 2, 15.

b) Psal. 83, 2. 3.

c) Ibid. 5.

DE DECIMO ARTICULO

CAPUT XI.

REMISSIONEM PECCATORUM.

1. *Quo modo necessarium sit credere remissionem peccatorum esse in ecclesia.*

Sine certa articulorum symboli fide nemo salvatur. In praefatione.

Nemo est, qui, cum videat hunc articulum de remissione peccatorum in ceteris fidei articulis numeratum esse, dubitare possit, eo non solum divinum aliquod mysterium, sed etiam ad salutem comparandam maxime necessarium contineri: nam antea declaratum est, sine certa eorum fide, quae in symbolo credenda proponuntur, nemini ad christianam pietatem aditum patere. Verum si id, quod per se omnibus notum esse debet, aliquo etiam testimonio confirmandum videatur, satis illud erit, quod Salvator noster paulo ante ascensum in caelum, de ea re testatus est, cum discipulis sensum aperuit ut intelligerent scripturas: *d*) *Oportebat*, inquit, *Christum pati et resurgere a mortuis tertia die, et praedicari in nomine eius poenitentiam et remissionem peccatorum in omnes gentes, incipientibus ab Hierosolyma.* Quae verba si parochi animadverterint, facile intelligent, cum cetera, quae ad religionem pertinent, fidelibus tradenda sint, tum vero praecipue huius articuli diligenter explicandi magnam eis a Domino necessitatem impositam esse.

d) Lucae 24, 46. 47. Isa. 53, 5. 6. Dan. 9, 24. Matth. 1, 21. Ioan. 1, 29. Act. 13.

2. *In ecclesia veram esse remittendorum peccatorum potestatem.*

Munus igitur parochi erit, quod ad hunc locum attinet, docere non solum peccatorum remissionem in catholica ecclesia reperiri, de qua Isaias praedixerat: *e*) *Populus qui habitat in ea, auferetur ab eo iniquitas;* sed etiam potestatem peccata remittendi in ea esse: qua si rite, et secundum leges a Christo domino praescriptas sacerdotes utantur, vere peccata remitti et condonari credendum est.

e) Isa. 33, 24. Ioan. 20, 23. Cypr. lib. I. ep. 2. ad Cornelium. Chrysost. lib. 3. de sacra. Aug. lib. 50. hom. 49. Iren. lib. 3. cap. 13.

3. *Qua ratione peccata in ecclesia remittantur.*

Culpa omnis, et poena in ba-

Haec autem venia, cum primum fidem profitentes sacro ba-

ptismo abluimur, adeo cumulate nobis datur, ut nihil aut culpae delendum, sive ea origine contracta, sive quid propria voluntate omissum vel commissum sit, aut poenae persolvendum relinquatur. Verum per baptismi gratiam nemo tamen ab omni naturae infirmitate liberatur: quin potius, cum unicuique adversus concupiscentiae motus, quae nos ad peccata incitare non desinit, pugnandum sit, vix ullum reperias, qui vel tam acriter resistat, vel tam vigilanter salutem suam tueatur, ut omnes plagas vitare possit.

ptismo remittitur.
Haec latius, ubi de baptismo agetur. Baptismo, non tollitur concupiscentia.
Concil., trident. sess. 5. can. 5.
Aug. lib. de peccat. mer. c. 28. et 1. de civit. cap. 25.

4 *Praeter baptismum, remitti peccata in ecclesia virtute clavium ostenditur.*

Cum igitur necesse fuerit, in ecclesia potestatem esse peccata remittendi, alia etiam ratione, quam baptismi sacramento, claves regni caelorum illi concreditae sunt, quibus possint unicuique poenitenti, etiamsi usque ad extremum vitae diem peccasset, delicta condonari. Clarissima huius rei testimonia in sacris litteris habemus: nam apud sanctum Matthaeum Dominus ita ad Petrum loquitur: *a*) *Tibi dabo claves regni caelorum; et quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in caelis; et quodcumque solveris super terram, erit solutum et in caelis.* Item: *b*) *Quaecumque alligaveritis super terram, erunt ligata et in caelo; et quaecumque solveritis super terram, erunt soluta et in caelo.* Deinde sanctus Iohannes testatur, Dominum, cum insufflasset apostolis, dixisse: *c*) *Accipite Spiritum sanctum: quorum remiseritis peccata, remittuntur eis; et quorum retinueritis, retenta sunt.*

a) Matth. 16, 19.
b) Matth. 18, 18.
c) Ioan. 20, 22. 23. Psal. 147.

5. *Nullis certis peccatis et temporibus potestas remittendi peccata circumscribitur.*

Neque vero existimandum est, hanc potestatem certis quibusdam peccatorum generibus definitam esse: nullum enim tam nefarium facinus vel admitti vel cogitari potest, cuius remittendi potestatem sancta ecclesia non habeat; quemadmodum etiam nemo adeo improbus et scelestus fuerit, quem *d*) si erratorum suorum vere poeniteat, certa ei veniae spes proposita esse non debeat. Sed neque haec eadem potestas ita circumscribitur, ut praefinito solum aliquo tempore ea uti liceat: nam quacumque hora peccator ad sanitatem redire voluerit, reiiciendum non esse docuit *e*) Salvator noster, cum principi apostolorum interroganti, quoties peccatoribus ignoscendum esset, an septies, respondit: *Non septies, sed usque septuagies septies.*

Potestatis remittendi peccata amplitudo.
Vide Ambr. 6. lib. 1. de poenitent. c. 1. et 2.
Aug. in Enchirid. c. 83.
d) Ezech. 18, 21.
e) Matth. 18, 21. Species tribuitur Spiritui sancto 77. Christo, qui in 77. generatione incarnatus est, et ideo Christus in quantum Deus auctoritative, et in quantum homo meritorie remittit peccata. Ambr. lib. 8. in Lucam c. 71.

6. *Non omnibus christianis potestas remittendi peccata est concessa.*

Verum, si ministros divinae huius potestatis spectemus, ea minus late patere videbitur. Dominus enim non omnibus, sed episcopis tantum et sacerdotibus tam sancti muneris potestatem dedit. Idem etiam censendum erit, quod ad rationem eius potestatis exercendae pertinet: nam per sacramenta solum, si eorum forma servetur, peccata remitti possunt; aliter vero nullum

ius a peccatis solvendi ecclesiae datum est: ex quo sequitur, tum sacerdotes, tum sacramenta ad peccata condonanda veluti instrumenta valere, quibus Christus dominus, auctor ipse et largitor salutis, remissionem peccatorum et iustitiam in nobis efficit.

7. *Quantum sit munus remittendorum peccatorum ecclesiae concessum.*

Alias leges suscipiant.

Ut autem fideles caeleste hoc munus, quod singulari in nos Dei misericordia ecclesiae donatum est, magis suspiciant, atque ad eius usum et tractationem ardentiori pietatis studio accedant, conabitur parochus huius gratiae dignitatem et amplitudinem demonstrare. Ea autem ex hoc potissimum perspicitur, si, cuius virtutis sit peccata remittere, et homines ex iniustis iustos reddere, diligenter expositum fuerit. Constat enim, infinita et immensa Dei vi hoc effici; quam eamdem in excitandis mortuis, et in mundi creatione necessariam esse credimus. Quod si etiam, ut Augustini sententia confirmatur, maius opus existimandum est, aliquem ex impio pium facere, quam caelum et terram ex nihilo creare, cum ipsa creatio non nisi ex infinita virtute possit existere; consequens est, ut multo magis peccatorum remissio infinitae potestati tribuenda sit.

Iustificatio peccatorum est infinitae Dei potentiae opus. Rom. 8, 33. et 1. Cor. 6, 11. Divus August. tract. 72. in Ioan. et colligitur etiam ex psalm. 149.

8. *Nullus praeter solum Deum propria auctoritate peccata remittit.*

Quare verissimas esse priscorum patrum voces agnoscimus, quibus confitentur ab uno Deo peccata hominibus condonari, neque ad alium auctorem, quam ad summam eius bonitatem et potentiam, tam mirificum opus referendum esse. *a*) *Ego sum*, inquit ipse Dominus per Prophetam, *ego sum ipse, qui deleo iniquitates tuas.* Nam scelerum remittendorum eadem ratio videtur esse, quam in pecunia debita servare oportet. Quemadmodum igitur a nemine, nisi a creditore, pecunia, quae debetur, remitti potest; ita cum uni Deo peccatis obstricti sumus [siquidem quotidie oramus: *b*) *Dimitte nobis debita nostra*], perspicuum est, a nemine, praeter illum, debita nobis condonari posse.

Solus Deus peccata remittit, quod similitudine declaratur. Aug. lib. 1. de pecc. meritis c. 23. et hom. 23. in lib. 50. hom. Ambr. lib. 2. de Cain et Abel, cap. 4.
a) Isa. 43, 25. Matth. 9, 6. Marc. 2, 7.
b) Matth. 6, 12.

9. *Potestas remittendi peccata ante Christum natum nulli mortalium concessa fuit.*

Hoc vero admirabile et divinum munus, antequam Deus homo fieret, nulli creatae naturae impertitum est Primus omnium Christus salvator noster, ut homo, cum idem Deus verus esset, hoc munus a caelesti patre traditum accepit: *c*) *Ut sciatis*, inquit, *quia filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata, ait paralytico: surge, tolle grabatum tuum, et vade in domum tuam.* Cum igitur homo factus esset, ut hominibus hanc peccatorum veniam largiretur, priusquam in caelum ascenderet, ut ibi ad dexteram Dei in perpetuum sederet, *d*) eam potestatem episcopis et presbyteris in ecclesia concessit: quamquam, ut antea docuimus, Christus sua auctoritate, ceteri, ut eius ministri, peccata dimittunt. Quamobrem, si quae infinita virtute effecta sunt, maxime admirari et suspicere debemus, satis

Christus ut homo potestatem habuit remittendi peccata excellenter: vide divus Tho. 3. part. quaest. 84. art. 3.
c) Matth. 9, 6. Marc. 2, 9.
d) Ioan. 0, 33.

intelligimus, pretiosissimum hoc munus esse, quod Christi domini benignitate ecclesiae donatum est.

10. *Qua virtute homines peccatorum suorum veniam consequantur.*

Christus sanguine peccata remitti.

Sed ipsa etiam ratio, qua Deus, clementissimus pater, mundi peccata delere constituit, animos fidelium ad huius beneficii magnitudinem contemplandam vehementer excitabit: *a*) sanguine enim unigeniti filii sui scelera nostra expiari voluit, ut poenam, quam nos pro peccatis commeruimus, ultro ille persolveret, *b*) iustusque pro iniustis damnaretur, innocens pro reis morte acerbissima afficeretur. Quare cum animo cogitabimus, *c*) nos non corruptibilibus auro et argento redemptos esse, sed pretioso sanguine quasi agni immaculati Christi et incontaminati; facile statuemus, nihil nobis salubrius contingere potuisse hac remittendi peccata potestate, quae inexplicabilem Dei providentiam summamque erga nos charitatem ostendit. Ex hac autem cogitatione maximus fructus ad omnes perveniat, necesse est.

a) Matth. 6. Rom. 3, 24. Ephes. 1, 6. Apoc. 1, 5.
b) 1. Petr. 3, 18.
c) 1. Petr. 1, 18.

11. *Quo maxime pacto cernatur amplitudo beneficii, quod in potestate clavium offertur.*

Mortalis peccati effectus.

Nam qui Deum mortali aliquo peccato offendit, quidquid meritorum *d*) ex Christi morte et cruce consequutus est, statim amittit, et *e*) omnino paradisi aditu, quem prius interclusum Salvator noster passione sua omnibus patefecit, prohibetur. Quod quidem cum in mentem venit, facere non possumus, quin humanae miseriae consideratio vehementer sollicitos nos habeat. Verum si animum ad hanc admirabilem potestatem referamus, quae ecclesiae divinitus tributa est; et huius articuli fide confirmati, oblatam unicuique facultatem credamus, ut possit divina ope adiutus in pristinum dignitatis statum restitui: tunc vero cogimur summo gaudio et laetitia exultare, et immortales Deo gratias agere. Ac profecto, si grata et iucunda medicamenta videri solent, quae nobis medicorum arte et industria, cum gravi aliquo morbo laboramus, parantur; quanto iucundiora esse debent ea remedia, quae Dei sapientia ad animorum curationem, atque adeo ad vitam reparandam instituit? cum praesertim non quidem dubiam salutis spem, ut medicinae illae, quae corporibus adhibentur, sed certissimam iis qui sanari cupiunt, salutem afferant.

d) Hebr. 10, 26.
e) 1. Cor. 6, 9. Apoc. 22, 15. Gen. 3.

Quantum sit Dei beneficium in potestate clavium ecclesiae concessum.

Simile.

12. *Cur, ac quo modo remedia, in potestate clavium ecclesiae tributa, christiani frequentare debeant.*

Frequentandum poenitentiae sacramentum.

Erunt igitur fideles hortandi, postquam tam ampli et praeclari muneris dignitatem cognoverint, ut illud etiam studeant ad suum commodum religiose convertere. Vix enim fieri potest, ut qui re utili et necessaria non utatur, eam contemnere non existimetur; praesertim vero cum Dominus hanc potestatem remittendi peccata ea re tradiderit ecclesiae, ut omnes hoc salutari remedio uterentur: nam quemadmodum nemo sine baptismo expiari potest, ita quicumque baptismi gratiam mortiferis sceleribus amissam recuperare voluerit, ad aliud expiationis ge-

Propter veniae facultatem non peccandum.

Eccles. 5, 6. et 21, 1.
Non differendam esse poenitentiam usque ad mortem docet Christus.
Lucae 12, 39.
Vide Aug. tract. 33. in Ioan. et lib. 50. homil. 41. Ambr. lib. 2. de poenit. cap. 1. et 2. cap. 11.

nus, nimirum poenitentiae sacramentum, confugiat necesse est. Verum hoc loco admonendi sunt fideles, ne tam ampla veniae facultate proposita, quam etiam nullius temporis termino definiri declaravimus, vel ad peccandum faciliores, vel ad resipiscendum tardiores reddantur: in altero enim cum iniuriosi et contumeliosi in hanc divinam potestatem manifeste deprehendantur, indigni sunt, quibus Deus misericordiam suam impertiatur; in altero vero magnopere verendum est, ne morte praeoccupati, frustra peccatorum remissionem confessi fuerint, quam tarditate et procrastinatione merito amiserunt.

DE UNDECIMO ARTICULO

CAPUT XII.

CARNIS RESURRECTIONEM.

1. *Quantum referat hoc articulo exploratam habere cognitionem.*

Resurrectionis articulus scripturis praecipue est confirmatus.
a) Iob. 19, 26.
Isa. 26, 19.
Ezech. 37.
Ioan. 11, 34.

b) 1. Cor. 15, 13. 14.

Magnam huius articuli vim esse ad fidei nostrae veritatem stabiliendam, id maxime ostendit, quod *a*) divinis litteris non solum credendus fidelibus proponitur, sed multis etiam rationibus confirmatur; quod quidem cum in aliis symboli articulis vix fieri videamus, intelligi potest, hoc veluti firmissimo fundamento salutis nostrae spem nixam esse: nam, ut Apostolus ratiocinatur, *b*) *Si mortuorum resurrectio non est, neque Christus resurrexit; quod si Christus non resurrexit, inanis est praedicatio nostra, inanis est et fides vestra.* In eo igitur explicando parochus non minus operae et studii ponet, quam in eo evertendo multorum impietas laborarit: magnas enim et praeclaras utilitates ex ea cognitione ad fidelium fructum redundare, paulo post demonstrabitur.

2. *Cur apostoli resurrectionem hominum, hic carnis resurrectionem appellarint.*

Animam immortalem esse probat Iren. lib. 2. cap. 41. ex genes. 2. et ps. 20. et 148. Vide item August. lib. 2. soliloquio c. 13. et consentiens Dam. in sua logica c. 64. Arist. lib. 12. metaphys. tex. 17.

c) Isa. 40, 6.
d) Ioan. 1, 14.
Ad cuius adventum omnes homines etc. Atha. in symb.

Sed hoc in primis attendere oportebit, resurrectionem hominum in hoc articulo carnis resurrectionem appellari; quod quidem sine causa factum non est. Nam docere voluerunt apostoli id, quod necessario ponendum est, animam esse immortalem: quare ne quis forte eam simul cum corpore interiisse, utrumque vero in vitam revocari existimaret, cum animam plurimis sacrarum litterarum locis immortalem esse plane constet, ob eam rem carnis tantum suscitandae mentio in articulo facta est; et quamquam saepe etiam in sacris scripturis, caro integrum hominem, ut est apud Isaiam, *c*) *Omnis caro fenum;* et apud sanctum Ioannem, *d*) *Et verbum caro factum est;* significet: hoc tamen loco carnis vox corpus declarat, ut duarum partium animae et corporis, quibus homo constat, alteram tantum, nem-

pe corpus corrumpi, a) et in pulverem terrae, ex qua compactum est, redire, animam vero incorruptam et immortalem manere intelligamus. At vero cum nemo, nisi mortuus fuerit, ad vitam revocetur, anima proprie non dicitur resurgere. Carnis quoque mentio facta est, illius haeresis confutandae causa, quae, vivo b) Apostolo, Hymenaei et Phileti fuit, qui asserebant, cum de resurrectione in scripturis sacris ageretur, non de corporea, sed de spirituali, qua a morte peccati ad vitam innocentem resurgitur, accipiendum esse. Itaque his verbis planum fit eum errorem tolli, et veram corporis resurrectionem confirmari.

a) Genes. 3, 19. Corpus solum corrumpitur. Dam. lib. 4. c. 28. Anima cum non intereat, non resurgit.

b) 2. Tim. 2, 17. 18. Errorem hunc Basilides secutus est, teste Iren. lib. I. cap. 13.

3. *Quibus potissimum scripturis doctrina de vera corporum resurrectione stabilienda sit.*

Verum parochi partes erunt, hanc veritatem illustrare exemplis ex veteri novoque testamento, et ex omni ecclesiastica historia depromptis: alii enim ab c) Elia et d) Elisaeo in veteri testamento; alii, praeter eos quos e) Christus dominus a morte excitavit, a sanctis f) apostolis g) aliisque permultis ad vitam revocati sunt; quae resurrectio multorum huius articuli doctrinam confirmat. Ut enim plures a morte excitatos credimus, ita universos ad vitam revocatum iri credendum est; quin etiam praecipuus fructus, quem nos ex huiusmodi miraculis capere debemus, ille est, ut summam fidem huic articulo tribuamus. Sunt multa testimonia, quae parochis, qui in sacris litteris mediocriter versati sunt, facile occurrent. Illustriora vero loca sunt in veteri quidem testamento, quae leguntur apud Iob, h) cum ait se in carne sua conspecturum Deum suum; et apud Danielem de iis, i) qui in pulvere terrae dormiunt, alios in vitam aeternam, alios in opprobrium sempiternum evigilaturos; in novo autem testamento, quae sanctus Matthaeus k) refert de disputatione, quam Dominus cum sadducaeis habuit; praeterea, l) quae evangelistae narrant de extremo iudicio. Atque huc etiam referenda sunt, quae Apostolus m) ad corinthios et ad n) thessalonicenses scribens, accurata ratione disseruit.

c) 3. Reg. 17, 19. d) 4. Reg. 4, 34. e) Matth. 9, 25. Lucae 7, 13. 14. 15. Ioan. 11, 43. f) Act. 9, 40. g) Iren. lib. 2. c. 56. et Eus. lib. 5. c. 7.

Ambr. serm. 90. de sancta Agnete.

h) Iob. 19, 25. 26.

i) Dan. 12, 2.

k) Matth. 22, 31. 32. Marc. 12, 25. 26. l) Matth. 19, 28. Ioan. 5, 25. 28. m) 1. Cor. 15, 12. n) 1. Thess. 4, 13.

4. *Quibus similitudinibus eadem veritas stabiliri possit.*

Sed quamvis hoc fide certissimum sit, multum tamen proderit vel exemplis vel rationibus ostendere id, quod fides credendum proponit, a natura, aut ab humanae mentis intelligentia non abhorrere; itaque Apostolus quaerenti quo modo resurgerent mortui, sic respondit: o) *Insipiens, tu quod seminas non vivificatur, nisi prius moriatur; et quod seminas, non corpus quod futurum est, seminas, sed nudum granum, ut puta tritici aut alicuius ceterorum; Deus autem dat illi corpus sicut vult;* et paulo post inquit: *Seminatur in corruptione, surget in incorruptione.* Ad eam similitudinem multas praeterea adiungi posse, sanctus Gregorius ostendit: *Lux enim*, inquit, *quotidie quasi moriendo oculis subtrahitur, et rursus quasi resurgendo revocatur; et arbusta viriditatem amittunt, et rursus quasi resurgendo reparantur; et semina putrescendo moriuntur, et rursum germinando resurgunt.*

Ambr. lib. de fide resur. c. 10. usque ad 20.

o) 1. Cor. 15, 36. 37. 38. 42. Dam. lib. 4. de fid. orth. cap. 28.

S. Gregor. lib. 14. moral. c. 28. 29. et 30.

Haec ratio sumitur ex Arist. in 3. de anima text. 4. et 12. met. text. 17. Aug. lib. 2. soliloq. c. 13. usque ad 19. Arist. lib. 2. de caelo textu 18. Scot. 4. dist. 43. q. 2. lit. T.

5. *Rationes, quibus haec ipsa veritas comprobatur.*

Rationes illae praeterea, quae ab ecclesiasticis scriptoribus afferuntur, satis ad eam rem probandam accommodatae videri possunt. Ac primum quidem, cum animae immortales sint, et tamquam pars hominis ad humana corpora naturalem propensionem habeant, eas a corporibus seiunctas perpetuo manere, praeter naturam existimandum est. Quoniam vero, quod naturae adversatur ac violentum est, diuturnum esse non potest; consentaneum fore videtur, ut denuo cum corporibus iungantur; ex quo etiam sequitur, ut corporum resurrectio futura sit: quo quidem argumentandi genere *a*) Salvator noster usus est, cum adversus sadducaeos disputans, ex animarum immortalitate corporum resurrectionem conclusit.

a) Matth. 22, 32.

Vide hanc rationem apud Dam. lib. 4. de fide orth. c. 28. et Ambr. in lib. de fide resurr. cap. 19. 3. Crysost. hom. 49. et 50. ad pop. antioch. vide item hom. 44. in Ioan.

Deinde, cum malis supplicia, bonis praemia a iustissimo Deo sint proposita; ex illis vero quamplurimi, antequam debitas poenas persolvant, ex his magna ex parte nullis affecti virtutis praemiis e vita decedant: necesse est iterum animas cum corporibus coniungi, ut pro sceleribus aut recte factis corpora, quibus veluti peccati sociis homines utuntur, una cum anima poena aut praemio afficiantur; qui locus diligentissime tractatus est a sancto Chrysostomo in homilia ad populum antiochenum. Quare Apostolus, cum de resurrectione dissereret, *b*) *Si in hac vita*, inquit, *tantum in Christo sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus*. Quae quidem verba nemo ad animae miseriam referri existimabit, quae cum immortalis sit, quamvis corpora non resurgerent, in futura tamen vita beatitudine frui posset, verum de toto homine intelligenda sunt: nisi enim corpori debita pro laboribus praemia reddantur, necesse est, ut, qui, quemadmodum apostoli, tot aerumnas et calamitates in vita perpessi sunt, omnium sint miserrimi. Idem vero multo apertius docet ad thessalonicenses his verbis: *c*) *Gloriamur in ecclesiis Dei pro patientia vestra, et fide in omnibus persecutionibus vestris et tribulationibus, quas sustinetis in exemplum iusti iudicii Dei, ut digni habeamini in regno Dei, pro quo et patimini: si tamen iustum est apud Deum tribuere tribulationem iis, qui vos tribulant, et vobis, qui tribulamini, requiem nobiscum in revelatione domini Iesu de caelo, cum angelis virtutis eius in flamma ignis dantis vindictam iis, qui non noverunt Deum, et qui non obediunt evangelio domini nostri Iesu Christi.* Adde etiam, non posse homines, quamdiu anima a corpore seiuncta est, plenam felicitatem et bonis omnibus cumulatam adipisci. Ut enim quaelibet pars, a toto separata, imperfecta est; ita etiam anima, quae corpori non est adiuncta: ex quo sequitur, ut illi ad summam felicitatem nihil desit, corporum resurrectionem necessariam esse. His igitur, atque aliis huiusmodi rationibus parochus fideles in hoc articulo erudire poterit.

b) I. Cor. 15, 19.

c) 2. Thess. I, 4.

Plena beatitudo hominis non est, nisi anima corpori iungatur.

6. *Nullus homo tunc invenietur, qui mortis et resurrectionis sit expers.*

Explicare praeterea diligenter oportebit ex Apostoli doctrina, quinam ad vitam suscitandi sint: nam ad corinthios scribens, *a*) *Sicut in Adam*, inquit, *omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur*. Omni itaque malorum bonorumque discrimine remoto, omnes a mortuis, quamquam non omnium par conditio futura est, resurgent; *b*) qui bona fecerunt, in resurrectionem vitae, qui vero mala egerunt, in resurrectionem iudicii. Cum autem omnes dicimus, tam eos intelligimus, qui adveniente iudicio mortui iam erunt, quam eos qui morientur. Huic enim sententiae, quae asserit omnes morituros esse, nemine excepto, ecclesiam acquiescere, ipsamque sententiam magis veritati convenire, scriptum reliquit sanctus Hieronymus; idem sentit et sanctus Augustinus. Neque vero huic sententiae repugnant Apostoli verba ad thessalonicenses scripta: *c*) *Mortui, qui in Christo sunt, resurgent primi; deinde nos, qui vivimus, qui relinquimur, simul rapiemur cum illis in nubibus obviam Christo in aëra:* nam sanctus Ambrosius, cum ea explanaret, ita inquit: *In ipso raptu mors praeveniet, et quasi per soporem, ut egressa anima in momento reddatur: cum enim tollentur, morientur, ut pervenientes ad Dominum, praesentia Domini recipiant animos, quia cum Domino mortui esse non possunt.* Eademque sententia comprobatur sancti Augustini auctoritate, in libro de civitate Dei.

De varia resurgentium conditione.

a) I. Cor. 15, 22. Omnes resurgemus, ergo omnes moriemur.

b) Ioan. 5, 29. Omnes homines morientur, antequam iudicio finis imponatur. Gen. 3. Rom. 5, 6. Hebr. 9, 14. Psal. 88. Hieron. ep. 152. ad Miderium et Alexandrum. Aug. lib. 20. de civit. cap. 20.

c) Thes. 4, 16. S. Ambr. in I. epistola ad thes. c. 4. Aug. lib. 20. de civ. Dei c. 20.

7. *Idem prorsus corpus anima humana in extremo iudicio recipiet.*

Cum vero multum referat nobis certo persuaderi, hoc ipsum atque ideo idem corpus, quod uniuscuiusque proprium fuit, quamvis corruptum sit, et in pulverem redierit, tamen ad vitam suscitandum esse; illud etiam parochus accurate explicandum suscipiet. Haec Apostoli est sententia, cum inquit: *d*) *Oportet corruptibile hoc induere incorruptionem*; ea voce, *hoc*, proprium corpus aperte demostrans. Iob etiam de eo clarissime vaticinatus est; *e*) *Et in carne mea*, inquit, *videbo Deum, quem visurus sum ego ipse, et oculi mei conspecturi sunt, et non alius*. Hoc idem colligitur ex ipsius resurrectionis definitione: est enim resurrectio, auctore Damasceno, ad eum statum, unde cecideris, revocatio. Denique si consideremus, cuius rei causa resurrectionem futuram paulo ante demonstratum est, nihil erit, quod cuiusquam animum hac in re dubium facere possit.

Idem omnino corpus resurget. Hieron. in Paulae epitaph. Greg. lib. 14. mor. c. 29. Ezech. 37.

d) I. Cor. 15, 53.

e) Iob. 19, 26.

Damas. lib. 4. de ortho. fide. c. 28.

8. *Cuius rei causa resurrectio corporum divinitus sit instituta.*

Idcirco autem corpora excitanda esse docuimus, *f*) ut referat unusquisque propria corporis, prout gessit, sive bonum, sive malum. Hominem igitur ex ipso corpore, cuius opera vel Deo, vel daemoni servivit, resurgere oportet, ut cum eodem corpore

Resurrectionis causas vide sect. 5.

f) I. Cor. 5, 10.

triumphi coronas et praemia consequatur, aut poenas et supplicia miserrima perferat.

9. *Corpora contractam in hac mortali vita deformitatem non resument.*

Corporis resurgentis pulchritudo, et integritas. S. Aug. lib. 11. de civit. Dei, c. 19. et 20. et 21. et Enchir. c. 86. 87. 88. 89. et 90. Vide item Hieron. in ep. ad Pemmachium de erroribus Ioannis hieros.

Capilli quos homo recipiet. Aug. lib. 22. civit. c. 19. et enchirid. cap. 89.

Neque vero corpus tantum resurget, sed quidquid ad illius naturae veritatem, atque ad hominis decus et ornamentum pertinet, restituendum est. Praeclarum ea de re sancti Augustini testimonium legimus: *Nihil tunc vitii*, inquit, *in corporibus existet: si aliqui plus pinguedine obesi et crassi extiterint, non totam corporis molem assument, sed, quod illam habitudinem superabit, reputabitur superfluum; et e diverso, quaecumque vel morbus vel senium confecit in corpore, reparabitur per Christum virtute divina, ut, si aliqui propter macrorem fuerint graciles; quia Christus non solum nobis corpus reparabit, sed quidquid per miseriam huius vitae fuerit nobis ademptum.* Item alio loco: *Non resumet homo capillos, quos habuerit, sed quos decuerit, iuxta illud: a) Omnes capilli capitis vestri numerati sunt: qui secundum divinam sapientiam sunt reparandi.* In primis vero quoniam membra ad veritatem humanae naturae pertinent, simul restituentur omnia. Qui enim vel ab ipso ortu oculis capti sunt, vel ob aliquem morbum lumina amiserunt, claudi, atque omnino manci, et quibusvis membris debiles, integro ac perfecto corpore resurgent: aliter enim animae desiderio, quae ad corporis coniunctionem propensa est, minime satisfactum esset; cuius tamen cupiditatem in resurrectione explendam esse sine dubitatione credimus. Praeterea satis constat, resurrectionem, aeque ac creationem, inter praecipua Dei opera numerari. Quemadmodum igitur omnia a Deo initio creationis perfecta fuerunt, ita etiam in resurrectione futurum omnino affirmare oportet.

a) Matth. 10, 30.

10. *Martyres corporibus integris resurgentes, in eis vulnerum cicatrices gestabunt.*

Vide lib. 22. de civit. Dei c. 19. 20. ubi horum verborum sensus planior est. Cicatrices martyrum relinquentur post resurrectionem ad cumulum felicitatis, in improbis autem contra ad miseriam.

Neque id de martyribus solum fatendum est, de quibus sanctus Augustinus ita testatur: *Non erunt absque illis membris; non enim posset illa mutilatio non esse corporis vitium, alioquin qui capite truncati sunt, deberent sine capite resurgere:* verumtamen extabunt in eorundem membrorum articulis gladii cicatrices, refulgentes super omne aurum et lapidem pretiosum, veluti et cicatrices vulnerum Christi.

11. *Etiam improborum corpora mutilata hic resurgent integra.*

Quod de improbis quoque verissime dicitur, etsi illorum culpa membra amputata fuerint: nam quo plura membra habebunt, tanto acerbiori dolorum cruciatu conficientur; quare illa membrorum restitutio non ad eorum felicitatem, sed ad calamitatem ac miseriam est redundatura, cum merita non ipsis membris, sed personae, cuius corpori coniuncta sunt, adscribantur: nam iis, qui poenitentiam egerunt, ad praemium, illis vero qui eandem contempserint, ad supplicium restituentur. Haec vero si a paro-

chis attente considerentur, numquam eis rerum et sententiarum copia deerit ad excitandos inflammandosque pietatis studio fidelium animos; ut vitae huius molestias et aerumnas cogitantes, beatam illam resurrectionis gloriam, quae iustis et piis proposita est, avide expectent.

12. *Corpora hominum, postquam resurrexerint, qualia sint futura.*

Corpus iuxta substantiam idem prorsus resurget, sed tamen diversa qualitate.

Corpora damnatorum in medio igne fore perpetum probat Aug. lib. 21. civ. cap. 2. 3. 4.

Sequitur nunc, ut fideles intelligant, si ea spectemus, quae corporis substantiam constituunt, quamvis illud ipsum, atque idem corpus a mortuis revocari oporteat, quod antea extinctum fuerat, longe aliam tamen et diversam eius conditionem fore. Ut enim cetera omittamus, in eo maxime resurgentium corpora a se ipsis different, quod cum antea mortis legibus subiecta essent, posteaquam ad vitam suscitata fuerint, sublato bonorum malorumque discrimine, immortalitatem assequentur. Quam quidem admirabilem naturae restitutionem insignis Christi victoria meruit, quam de morte reportavit, quemadmodum sacrarum scripturarum testimonia nos admonent; scriptum est enim: *a*) *Praecipitabit mortem in sempiternum;* et alibi: *b*) *Ero mors tua, o mors;* quod explicans Apostolus, inquit: *c*) *Novissime autem inimica destruetur mors:* et apud sanctum Ioannem legimus: *d*) *Mors ultra non erit.* Decebat autem maxime Christi domini merito, quo mortis imperium eversum est, peccatum Adae longo intervallo superari. Idem etiam divinae iustitiae consentaneum fuit, ut boni beata vita perpetuo fruerentur; mali vero, sempiternas poenas luentes, *e*) quaererent mortem et non invenirent, optarent mori et mors fugeret ab eis. Atque haec quidem immortalitas bonis malisque communis erit.

a) Isa. 25, 8.
b) Ose. 13, 14.
c) I. Cor. 15, 26.
d) Apoc. 21, 4.

Immortalitas bonis et malis communis iustitiae Dei consentanea.

e) Apoc. 9, 6.

13. *Cuiusmodi dotibus beatorum corpora post resurrectionem erunt ornata.*

Quatuor dotes resurgentium corporum in beatis; de quibus post Apostolum Aug. ser. 90. de temp. Ambr. in epist. I. ad Cor. 15.

Habebunt praeterea sanctorum rediviva corpora insignia quaedam, et praeclara ornamenta, quibus multo nobiliora futura sint, quam umquam antea fuerint. Praecipua vero sunt quattuor illa, quae dotes appellantur, ex Apostoli doctrina, a patribus observatae: earum prima est impassibilitas, munus scilicet et dos, quae efficiet, ne molesti aliquid pati, ullove dolore aut incommodo affici queant: nihil enim aut frigorum vis, aut flammae ardor, aut aquarum impetus obesse eis poterit. *f*) *Seminatur*, inquit Apostolus, *in corruptione*, *surget in incorruptione.* Quod autem impassibilitatem potius quam incorruptionem scholastici appellarint, ea causa fuit, ut, quod est proprium corporis gloriosi, significarent: non enim impassibilitas illis communis est cum damnatis, quorum corpora, licet incorruptibilia sint, aestuare tamen possunt, atque algere, variisque cruciatibus affici.

Primum ornamentum resurgentium corporum in beatis est impassibilitas.

f) I. Cor. 15, 42. vide item Isa. 25. et 49, 10. Apoc. 7, 16. 21, 4.

Damnatorum corpora licet sint incorruptibilia, pati tamen possunt.
Iob. 14,
Isa. 66, 24.
Matth. 13, 50. et 25, 46.

Hanc consequitur claritas, qua sanctorum corpora, tamquam sol, fulgebunt; ita enim apud sanctum Matthaeum testatur Salvator noster: *g*) *Iusti*, inquit, *fulgebunt, sicut sol in regno patris eorum.* Ac ne quis de eo dubitaret, *h*) suae transfiguratio-

Secundum ornamentum erit claritas.

g) Matth. 13, 43. Sap. 3, 7 Dan. 12, 3.
h) Matth. 17, 2.

nis exemplo declaravit. Hanc interdum Apostolus gloriam, modo claritatem, appellat. a) *Reformabit*, inquit, *corpus humilitatis nostrae configuratum corpori claritatis suae:* et rursum: b) *Seminatur in ignobilitate, surget in gloria.* Huius etiam gloriae c) imaginem quandam vidit populus Israel in deserto, cum facies Moysis ex colloquio et praesentia Dei ita colluceret, d) ut in eam filii Israel oculos intendere non possent. Est vero claritas haec fulgor quidam ex summa animae felicitate ad corpus redundans, ita ut sit quaedam communicatio illius beatitudinis, qua anima fruitur; quo modo etiam anima ipsa beata efficitur, quod in eam pars divinae felicitatis derivetur. Hoc vero munere non aeque omnes, perinde ac primo, ornari credendum est: erunt quidem sanctorum corpora omnia aeque impassibilia, sed eundem splendorem non habebunt. nam, ut testatur Apostolus, e) *Alia claritas solis, alia claritas lunae, et alia claritas stellarum: stella enim a stella differt in claritate, sic et resurrectio mortuorum.*

a) Phil. 3, 21.
b) I. Cor. 15, 43.
c) Exod. 34, 29.
d) 2. Cor. 3, 7.
Claritas haec, quid sit.
In domo Patris mei mansiones, etc.
e) I. Cor. 15, 41.

Cum hac dote coniuncta est illa, quam agilitatem vocant, qua corpus ab onere, quo nunc premitur, liberabitur; facillimeque in quamcumque partem anima voluerit, ita moveri poterit, ut ea motione nihil celerius esse queat, quemadmodum aperte sanctus Augustinus in libro de civitate Dei, et Hieronymus in Isaiam docuerunt. Quare ab Apostolo dictum est: f) *Seminatur in infirmitate, surget in virtute.*

Tertium ornamentum agilitas.
Sap. 3.
Apoc. 14.
Aug. lib. 13. de civit. cap. 18. et 20. et l. 12. c. 11.
Hieron. in c. 40. Isa. super illa verba. Mutabunt fortitudinem.
f) I. Cor. 15, 43.

His vero addita est, quae vocatur subtilitas, cuius virtute corpus animae imperio omnino subiicietur eique serviet, et ad nutum praesto erit; quod ex illis Apostoli verbis ostenditur: g) *Seminatur*, inquit, *corpus animale, surget corpus spiritale.* Haec fere sunt praecipua capita, quae in huius articuli explicatione tradenda erunt.

Quartum ornamentum subtilitas.
g) I. Cor. 15, 44.

14. *Quem fructum ex tantis resurrectionis mysteriis fideles capient.*

Ut autem fideles sciant, quem fructum ex tot tantorumque mysteriorum cognitione capere possint; primum declarare oportebit, maximas a nobis Deo gratias agendas esse, h) qui haec sapientibus absconderit, et revelaverit parvulis. Quot enim viri, vel prudentiae laude praestantes, vel singulari doctrina praediti, in hac tam certa veritate caeci plane fuerunt? Quod igitur nobis illa patefecerit, quibus ad eam intelligentiam adspirare non licebat, est quod summam eius benignitatem et clementiam perpetuis laudibus celebremus.

Quam salutares ex articulo resurrectionis capiantur fructus: Primus.
h) Matth. 11, 25.

Deinde magnus etiam ille fructus ex huius articuli meditatione consequetur, quod scilicet in eorum morte, qui nobis necessitudine vel benevolentia coniuncti sunt, facile tum alios, tum nos ipsos consolabimur: quo quidem genere consolationis i) Apostolum usum esse constat, cum ad thessalonicenses de dormientibus scriberet.

Secundus.
i) I. Thess. 4, 13.

Sed in omnibus etiam aliis aerumnis, et in calamitatibus,

Tertius.

futurae resurrectionis cogitatio summam nobis doloris levationem afferet, quemadmodum sancti Iob exemplo didicimus, *a*) qui una hac spe afflictum et moerentem animum sustentabat, fore aliquando, ut in resurrectione dominum Deum suum conspiceret. *a*) Iob. 19, 5. 27.

Quartus.

Praeterea hoc plurimum valebit ad persuadendum fidelibus populis, ut rectam vitam, integram, ab omnique prorsus peccati labe puram, agere quam diligentissime curent: si enim cogitaverint ingentes illas divitias, quae resurrectionem consequuntur, ipsis propositas esse, facile ad virtutis et pietatis studia allicientur. Contra vero, nulla res maiorem vim habitura est ad comprimendas animi cupiditates, hominesque a sceleribus avocandos, quam si saepius admoneantur, quibusnam malis et cruciatibus improbi afficendi sunt, *b*) qui extremo illo die procedent in resurrectionem iudicii. *b*) Ioan. 5, 29.

DE DUODECIMO ARTICULO

CAPUT XIII.

VITAM AETERNAM.

1. *Cur postremo loco hic fidei articulus sit positus, et quantum referat illum frequenter populo explicari.*

Agens agit propter finem. Arist. lib. 2. phys. text. 49. et 81.

Sancti apostoli, duces nostri, symbolum, quo fidei nostrae summa continetur, aeternae vitae articulo claudi et terminari voluerunt; tum quia post carnis resurrectionem nihil aliud fidelibus expectandum est, nisi aeternae vitae praemium; tum vero, ut perfecta illa felicitas et bonis omnibus cumulata nobis semper ante oculos versaretur, doceremurque in ea mentem et cogitationes nostras omnes defigendas esse. Quare parochi in erudiendis fidelibus nunquam intermittent, praemiis aeternae vitae propositis, eorum animos accendere; ut, quaecumque vel difficillima christiani nominis causa subeunda essa docuerint, facilia, atque ideo iucunda existiment, promptioresque ad parendum Deo et alacriores reddantur.

Fidelibus difficillima quaeque aeternae vitae intuitu facilia. Matth. 5, 16. et 10. 2. Cor. 4, 17. Hebr. 1, 19.

2. *Quid hic per vitam aeternam significetur.*

Vita aeterna aeternam beatitudinem significat: vid. August. lib. 5. civit. c. 12. 19. et 11. et in ps. 118. conc. 19. Psal. 48. et 54. Iob. 20.

Sed quoniam sub his verbis, quae ad beatitudinem nostram declarandam hoc loco usurpantur, plurima mysteria in occulto latent, ea sic aperienda sunt, ut, quantum cuiusque ingenium ferat, omnibus patere possint. Admonendi igitur sunt fideles, his vocibus, *vitam aeternam*, non magis perpetuitatem vitae, cui etiam daemones sceleratique homines addicti sunt, quam in perpetuitate beatitudinem, quae beatorum desiderium expleat, significari. Atque ita intelligebat legis peritus ille, *c*) qui a Domino salvatore nostro, quid sibi faciendum esset, ut vitam aeternam possideret, in evangelio quaesivit, perinde ac si diceret: Quaenam mihi praestanda sunt, ut ad eum locum, ubi perfecta felicitate frui *c*) Lucae 10, 25.

liceat, perveniam? In hunc vero sensum sacrae litterae haec verba accipiunt, ut *a*) multis in locis licet animadvertere.

a) Matth. 19, 20. et 25, 46 Ioan. 17, 3. Rom. 2, 7.

Beatitudo non in rebus corporeis consistit: vide Aug. lib. 19. de civit. c. 415. 6. et 7. et Arist. lib. I. ethic. c. 7. 8. et 9. Divus Thom. I. 2. q. 2. art.

3. *Cur vitae aeternae nomine summa illa beatitudo designetur.*

Hoc vero potissimum nomine summa illa beatitudo appellata est, ne quis existimaret eam in rebus corporeis et caducis, quae aeternae esse non possunt, consistere. Neque enim haec ipsa beatitudinis vox satis explicare poterat, quod quaerebatur; praesertim cum non defuerint homines inanis cuiusdam sapientiae opinione inflati, qui summum bonum in iis rebus ponerent, quae percipiuntur sensibus. Haec enim pereunt et veterascunt; beatitudo vero nullo temporis termino definienda est: quin potius terrena haec longissime a vera felicitate absunt, a qua is quam maxime recedit, qui mundi amore et desiderio tenetur; scriptum est enim: *b*) *Nolite diligere mundum, neque ea quae in mundo sunt. Si quis diligit mundum, non est charitas Patris in eo;* et paulo post; *Mundus transit, et concupiscentia eius.* Haec igitur parochi fidelium mentibus imprimenda diligenter curabunt, ut mortalia contemnere, nullamque in hac vita, in qua *c*) non cives sed advenae sumus, felicitatem obtineri posse, in animum inducant. Quamquam hic etiam spe beati merito dicemur, *d*) si, abnegantes impietatem et saecularia desideria, sobrie, et iuste, et pie vixerimus in hoc saeculo, expectantes beatam spem, et adventum gloriae magni Dei, et salvatoris nostri Iesu Christi. Haec autem cum permulti, *e*) qui sibi ipsis sapientes videbantur, minus intelligerent, et in hac vita felicitatem quaerendam putarent, stulti facti sunt, et in maximas calamitates inciderunt. Sed illud praeterea ex vi huius nominis, *vitam aeternam*, percipimus, semel adeptam felicitatem amitti numquam posse, ut falso nonnulli suspicati sunt: nam felicitas ex omnibus bonis sine ulla mali admistione cumulatur; quae cum hominis desiderium expleat, in aeterna vita necessario consistit: neque enim potest beatus non magnopere velle, ut illis bonis, quae adeptus est, sibi perpetuo frui liceat. Quare, nisi ea possessio stabilis et certa sit, maximo cruciatu timoris angatur, necesse est.

b) I. Ioan. 2, 5. 17.

c) I. Pet. 2, 11. Spe in hac vita inchoari potest nostra beatitudo.

d) Tit. 2, 12. 13.

e) Rom. 1, 22. Beatitudinem aeternam esse oportere.

Aug. de civ. Dei lib. 12. cap. 20. Felicitas est omnium bonorum sine ulla mali admixtione iugis possessio. Scot. 4. sent. d. 49. q. 6. litt. Q.

4. *Aeterna beatitudo verbis aut mente humana comprehendi non potest.*

Verum quanta sit beatorum, qui in caelesti patria vivunt felicitas, eaque ab ipsis tantum, praeterea a nemine, comprehendi possit, hae ipsae voces, cum vitam beatam dicimus, satis demonstrant: nam cum ad rem aliquam significandam eo nomine utimur, quod cum multis aliis commune est, facile intelligimus deesse propriam vocem, qua res illa plane exprimatur. Cum igitur felicitas iis vocibus declaretur, quae non magis in beatos, quam in omnes, qui perpetuo vivant, recte conveniunt; hoc nobis argumento esse potest, altiorem, et praestantiorem quandam rem esse, quam ut proprio vocabulo perfecte significare eius rationem possimus: nam etsi plurima alia nomina caelesti huic beatitudini in sacris litteris tribuuntur; cuiusmodi sunt *f*) *regnum Dei*,

De inenarrabili sanctorum gloria, et de praemiis essentialib. vide August. lib. 22. de civit. c. 20. et 30. lib. 3. de liber. arb. c. 25. et serm. 64. de verb. Domini, et sermon. 37. de sanctis.

Beatitudo proprio verbo nequit exprimi.

f) Matth. 6, 33. et 21, 31.

a) *Christi*, b) *caelorum*, c) *paradisus*, d) *sancta civitas*, e) *nova Hierusalem*, f) *domus patris;* tamen perspicuum est nullum ex iis ad eius magnitudinem explicandam satis esse. Quare parochi hoc loco oblatam sibi occasionem non praetermittent, fideles tam amplis praemiis, quae vitae aeternae nomine declarantur, ad pietatem, iustitiam, et omnia christianae religionis officia invitandi.

Marci 1, 14. Lucae 6, 14. a) Ioan. 18, 36. Ephes. 5, 5. Col. 1, 13. b) Matth. 5, 3. c) Ezech. 28, 13. Lucae 23, 43. 2. Cor. 2, 4. d) Isa. 52, 1. Apoc. 21, 2. e) Apoc. 3, 12. 21, 2. f) Ioan. 14, 2.

Constat enim vitam in maximis bonis, quae natura expetuntur, numerari solere; atqui hoc potissimum bono, cum vitam aeternam dicimus, beatitudo definitur. Quod si exigua hac et calamitosa vita, quae tot et tam variis miseriis subiecta est, ut mors verius dicenda sit, nihil magis amatur, nihil aut carius aut iucundius esse potest; quo tandem animi studio, qua contentione aeternam illam vitam quaerere debemus, quae, defunctis omnibus malis, perfectam et absolutam bonorum omnium rationem coniunctam habet?

Vita magnum bonum, et quantum ab omnibus expectatur. Vide Aug. lib. 11. civit. cap. 27. 28. Vita haec potius mors dicenda Aug. lib. 12. civ. c. 20.

5. *Beatitudo omnium malorum privatione, omnium bonorum adeptione continetur.*

Nam, ut sancti patres tradiderunt, aeternae vitae felicitas, omnium malorum liberatione, et bonorum adeptione definienda est. De malis clarissima sunt sanctarum litterarum testimonia; scriptum est enim in apocalypsi: g) *Non esurient, neque sitient amplius, neque cadet super illos sol, neque ullus aestus;* et rursus: h) *Absterget Deus omnem lacrymam ab oculis eorum; et mors ultra non erit, neque luctus, neque clamor, neque dolor erit ultra, quae prima abierunt.* Iam vero beatorum immensa gloria, innumeraque solidae laetitae et voluptatis genera futura sunt; cuius gloriae magnitudinem cum animus noster capere, aut illa in animos nostros penetrare nullo modo possit, necesse est, nos in illam, nempe i) in gaudium Domini, introire, ut eo circomfusi, mentis desiderium cumulate expleamus.

Felicitas malum nullum admittit. et nullum bonum excludit: Aug. lib. 22. de civit. c. 30. Chrys. etiam 30. c. ad Theod. lapsum. Anselm. epist. 2. ad Hugonem, et in lib. de similit. c. 47. g) Apoc. 7, 16. h) Apoc. 21, 4. Isa. 25, 8.

Omne bonum concludit. August. lib. 22. cap. in fin. Alex. de Ales. super Psalm. 47. i) Matth. 25, 21.

6. *Quibus paecipue bonorum generibus beati perfruentur.*

Quamvis autem, ut sanctus Augustinus scribit, facilius mala, quibus cărituri sumus, quam bona ac voluptates, quas hausuri sumus, numerari posse videantur; danda tamen erit opera, ut, quae fideles summae illius felicitatis adipiscendae cupiditate inflammare poterunt, breviter et dilucide explicentur. Sed illa in primis distinctione uti oportebit, quam a gravissimis divinarum rerum scriptoribus accepimus: ii enim duo bonorum genera esse statuunt, quorum alterum ad beatitudinis naturam pertinet, alterum ipsam beatitudinem consequitur; quare illa essentialia, haec vero accessoria bona, docendi causa, appellarunt.

S. Aug. serm. 6. 4. de verb. Domini, et de symb. ad catec. lib. 3. c. 11. Dan. 12.

Beatitudo duplex, una essentialis, altera accessoria; de hac distinctione vide doctores in 4. sent. dist. 49.

7. *In quo consistat essentialis, et primaria aeternae beatitudinis causa.*

Ac solida quidem beatitudo, quam essentialem communi nomine licet vocare, in eo sita est, ut Deum videamus, eiusque pulchritudine fruamur, quia est omnis bonitatis ac perfectionis fons et principium. k) *Haec est vita aeterna,* inquit Christus

Praemium essentiale est Dei visio. Aug. lib. 22. civit. c. 29.

k) Ioan. 17, 3.

Ubi nota quod loquitur de fide, non de beatitudine.
a) I. Ioan. 3, 2.

dominus, *ut cognoscant te solum Deum verum, et quem misisti Iesum Christum;* quam sententiam sanctus Ioannes videtur interpretari, cum ait: *a) Carissimi, nunc filii Dei sumus, et nondum apparuit quid erimus: scimus, quoniam cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum, sicuti est.*

Beatitudo hominis duobus constat.

Significat enim beatitudinem ex iis duobus constare; tum quod Deum intuebimur qualis in natura sua ac substantia est, tum quod veluti dii efficiemur. Nam qui illo fruuntur, quamvis propriam substantiam retineant, admirabilem tamen quamdam et prope divinam formam induunt, ut dii potius, quam homines videantur.

8. *Beati quomodo Dei formam et naturam modo induant.*

Beati ad divinam naturam proxime accedunt.
2. Cor. 5.

Hoc autem cur ita fiat, ex eo perspicuum est, quod unaquaeque res vel ex eius essentia, vel ex eius similitudine et specie cognoscitur. At quoniam nihil est Deo simile, cuius similitudinis adiumento ad perfectam eius notitiam pervenire possimus; consequens est, ut eius naturam et essentiam videre nemini liceat, nisi haec eadem divina essentia se nobis coniunxerit. Atque id Apostoli verba significant: *b) Videmus nunc per speculum in aenigmate, tunc autem facie ad faciem;* nam, quod inquit, *in aenigmate,* interpretatur sanctus Augustinus, in similitudine ad Deum intelligendum accommodata. Quod etiam sanctus Dionysius aperte ostendit, cum affirmat, nulla inferiorum similitudine superiora percipi posse: neque enim ex alicuius rei corporeae similitudine, eius, quae corpore careat, essentia et substantia cognosci potest; cum praesertim necesse sit, rerum similitudines minus concretionis habere, et magis spirituales esse, quam res ipsas quarum imaginem referunt, quemadmodum in omnium rerum cognitione facile experimur. Quoniam vero fieri non potest, ut alicuius rei creatae similitudo aeque pura et spiritualis, ac Deus ipse est, reperiatur; ita fit, ut ex nulla similitudine divinam essentiam perfecte intelligere possimus. Accedit etiam quod omnes creatae res certis perfectionis terminis circumscribuntur; at Deus infinitus est, neque ullius rei creatae similitudo eius immensitatem capere potest. Quocirca una illa ratio divinae substantiae cognoscendae relinquitur, ut ea se nobis coniungat, et incredibili quodam modo intelligentiam nostram altius extollat, atque ita idonei ad eius naturae speciem contemplandam reddamur.

b) I. Cor. 13, 12. S. Aug. lib. 15. de trinit. cap. 9. S. Dionysius cap. I. de divin. nom. Vide div. Thom. in I. p. q. 12. art. 2. Contra gentes lib. 3. cap. 52.

In collecta epiphaniae.

9. *Lumine gloriae beati illustrantur, et ad Deum videndum tota spe omnes commoveri debent.*

Id vero lumine gloriae assequemur, cum, eo splendore illustrati, *c)* Deum lumen verum in eius lumine videbimus; nam beati Deum praesentem semper intuentur: quo quidem dono, omnium maximo et praestantissimo, *d)* divinae essentiae participes effecti, vera et solida beatitudine potiuntur; quam nos ita credere debemus, ut eam Dei benignitate cum certa spe nobis expectandam esse, in symbolo patrum definitum sit; ait enim: *Expecto resurrectionem mortuorum, et vitam venturi saeculi.*

c) Psal. 35, 10. De lumine gloriae vide S. Tho. I. p. q. 12. art. 5. Scot. 4. sent. dist. 49. q. II.
d) 2. Pet. I, 4.

Symbolum constantinopolitanum.

10. *Quo modo in beatitudine homo Deo coniungatur, similitudine explicatur.*

Divina haec plane sunt, neque ullis verbis explicari, aut cogitatione comprehendi a nobis possunt. Verum licet aliquam huius beatitudinis imaginem in iis etiam rebus, quae sensu percipiuntur, cernere: nam, quemadmodum ferrum, admoto igni, ignem concipit, et quamvis eius substantia non mutetur, fit tamen, ut diversum quippiam, nimirum ignis esse videatur; eodem modo, qui in caelestem illam gloriam admissi sunt, Dei amore inflammati, ita afficiuntur, cum tamen id, quod sunt, esse non desinant, ut multo magis distare ab iis, qui in hac vita sunt, merito dici possint, quam ferrum candens ab eo, quod nullam caloris vim in se contineat. Ut igitur rem paucis complectamur, summa illa et absoluta beatitudo, quam essentialem vocamus, in Dei possessione constituenda est. Quid enim ei ad perfectam felicitatem deesse potest, qui Deum optimum et perfectissimum possidet?

A simili.

Anselmus hanc tangit similitudinem in lib. de similit. cap. 56.

11. *Quae sint accidentalia bona, quibus beati circumfluent.*

Verum ad illam tamen quaedam accedunt ornamenta, omnibus beatis communia; quae, quoniam ab humana ratione minus remota sunt, vehementius quoque animos nostros commovere et excitare solent. Huius generis ea sunt, de quibus Apostolus ad romanos videtur intelligere: a) *Gloria, et honor, et pax omni operanti bonum;* nam gloria quidem beati perfruentur, non illa solum, quam tandem essentialem beatitudinem, vel cum eius natura maxime coniunctam esse ostendimus; sed ea etiam, quae constat ex clara et aperta notitia, quam singuli de alterius eximia et praestanti dignitate habituri sunt. At vero quantus ille honor existimandus est, qui eis a Domino tribuitur, cum b) non amplius servi, c) sed amici, fratres ac d) filii Dei vocentur? Quare ita electos suos amantissimis et honorificentissimis verbis Salvator noster compellabit: e) *Venite benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum;* ut merito liceat exclamare: f) *Nimis honorificati sunt amici tui, Deus.* g) Sed laudibus etiam a Christo domino coram patre caelesti et angelis eius celebrabuntur. Praeterea, si hoc commune omnibus hominibus desiderium natura ingenuit honoris, qui a viris sapientia praestantibus habeatur, quod eos locupletissimos virtutis suae testes fore existiment; quantum beatorum gloriae accessurum putamus, quod alius alium summo honore prosequetur?

Praemium, seu bonum beatitudinis accidentale. Aug. lib. 22. civit. c. 30.

a) Rom. 2. 10.
Qualis gloria beatorum, ob quam ipsa beatitudo gloria dicitur.
Psal. 83, 12.
Rom 8, 18.
Honor beatorum quantus, ob ipsi reges apoc. 5. in c. 5. 10. graeco textu nominantur.
b) Lucae 12, 4.
Ioan. 15, 15.
c) Psal. 21, 23.
Ioan. 20, 17.
Hebr. 2, 11.
d) Ioan. 10, 52.
Rom. 8, 14.
e) Matth. 25, 34.
f) Psal. 138, 17.
g) Matth. 12, 49.
Lucae 12, 8.

12. *Quibus bonorum copiis beati in aeternis illis sedibus cumulabuntur.*

Infinita esset omnium oblectationum enumeratio, quibus beatorum gloria cumulata erit, ac ne cogitatione quidem fingere eas possumus. Sed tamen hoc fidelibus persuasum esse debet, quaecumque nobis iucunda in hac vita contingere, vel etiam optari queant, sive ea ad mentis cognitionem, sive ad corporis perfectum habitum pertineant, earum rerum omnium copiis bea-

Beatitudo omnibus bonis animi et corporis constat. Psal. 35, 9.

tam caelestium vitam circumfluere, quamvis hoc altiore quodam modo, quam oculus vidit, aut auris audivit, aut in cor hominis ascendit, fieri *a*) Apostolus affirmet: nam corpus quidem, quod antea crassum et concretum erat, cum in caelo, detracta mortalitate, *b*) tenue et spirituale effectum fuerit, nullis amplius alimentis indigebit; anima *c*) autem aeternae gloriae pabulo, quod magni illius convivii auctor transiens omnibus ministrabit, cum summa voluptate exsaturabitur. Quis vero pretiosas vestes aut regales corporis ornatus desiderare potest, ubi nullus harum rerum usus futurus sit, *d*) omnesque immortalitate et splendore amicti, et *e*) sempiternae gloriae corona ornati erunt? Sed si amplae etiam et magnificae domus possessio ad humanam felicitatem pertinet, quid caelo ipso, quod Dei claritate undique collustratur, vel amplius vel magnificentius cogitari potest? Quare Propheta, cum eius domicilii pulchritudinem sibi ante oculos poneret, et ad beatas illas sedes perveniendi cupiditate arderet, *f*) *Quam dilecta*, inquit, *tabernacula tua, Domine virtutum: concupiscit, et deficit anima mea in atria Domini; cor meum et caro mea exultaverunt in Deum vivum.* Atque, ut hic sit omnium fidelium animus, haec communis omnium vox, quemadmodum parochi vehementer optare, ita etiam omni studio curare debent.

a) I. Cor. 2, 9. Isa. 64, 4.
b) I. Cor. 15, 42. 43.
c) Lucae 12, 37. Terrena vilia erunt beatis.
d) I. Cor. 15, 34. Apoc. 7, 9.
e) I. Cor. 9, 25. 2. Tim. 4, 8.
f) Psal. 83, 2. 3.

13. *Praemiis iisdem, citra ullum discrimen, beati non afficientur.*

Nam, *g*) *In domo Patris mei*, inquit Dominus, *mansiones multae sunt;* in quibus maiora et minora praemia, ut quisque promeritus erit, reddentur. *h*) *Qui enim parce seminat, parce et metet; et qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus et metet.* Quare non solum ad eam beatitudinem fideles excitabunt, verum etiam eius consequendae certam rationem hanc esse frequenter monebunt, ut fide et charitate instructi, et in oratione et sacramentorum usu perseverantes, ad omnia benignitatis officia in proximos se exerceant: ita enim Dei misericordia fiet, qui beatam illam gloriam diligentibus se praeparavit, ut aliquando impleatur quod dictum est per Prophetam: *i*) *Sedebit populus meus in pulchritudine pacis, et in tabernaculis fiduciae, et in requie opulenta.*

g) Ioan. 14, 2. Psal. 61.
h) 2. Cor. 9, 6. Diversa erunt in caelo meritorum praemia. Isa. 56, 4. 5. Matth. 19, 28. I. Cor. 15, 41. Aug. lib. 22. civit. 3. 30. Cyprianus de opere.
Continuatio primae partis ad secundam de sacramentis.
i) Isa. 32, 18. Credo igitur in Deum patrem creatorem, in Deum filium redemptorem, et in Spiritum sanctum omnia vivificantem. Isa. 32, 18.

CATECHISMI ROMANI

PARS SECUNDA

DE SACRAMENTIS IN GENERE.

CAPUT I.

1. *Doctrinam sacramentorum tradere parocho in primis est curandum.*

Cum omnis christianae doctrinae pars scientiam diligentiamque desiderat, tum sacramentorum disciplina, quae et Dei iussu necessaria, et utilitate uberrima est, parochi facultatem et industriam postulat singularem; ut eius accurata ac frequenti perceptione fideles tales evadant, quibus praestantissimae, ac sanctissimae res digne et salutariter impertiri possint, et sacerdotes ab illa divini interdicti regula non discedant: *a*) *Nolite sanctum dare canibus, neque mittatis margaritas vestras ante porcos.*

Partes doctrinae christianae symbolum sunt, et signa decalogum, et oratio. Canes sunt infideles ecclesiam Dei lacerantes. Porci autem porcinam vitam agentes omnia genera virtutum conculcantes, de quibus inquit Christus.
a) Matth. 7, 6.
Abscondisti haec a sapientibus, et prudentibus, et revelasti ea parvulis.
Matth. 7, 6.

2. *Quidnam sibi velit sacramenti vocabulum.*

Principio igitur, quoniam universe de toto genere sacramentorum agendum est, ab ipsius nominis vi atque notione oportet incipere, eiusque ambiguam significationem explanare, ut, quae huius verbi sententia hoc loco propria sit, facilius intelligatur. Quare docendi sunt fideles, sacramenti nomen, quod ad propositam rem attinet, aliter a profanis, quam a sacris scriptoribus, acceptum esse: nam alii auctores sacramenti nomine obligationem illam significari voluerunt, cum iurati aliquo servitutis vinculo obstringimur; ex quo iusiurandum, quo se milites fidelem operam reipublicae praestaturos pollicentur, sacramentum militare dictum est; atque haec frequentissima huius vocabuli significatio apud illos videtur fuisse. Verum apud latinos patres, qui res divinas scriptis tradiderunt, sacramenti nomen aliquam rem sacram, quae in occulto latet, declarat; quemadmodum graeci, ad eandem rem significandam, mysterii vocabulo usi sunt. In eam vero sententiam sacramenti vocem accipiendam esse intelligimus, cum ad ephesios scribitur: *b*) *Ut notum faceret nobis sacramentum voluntatis suae.* Deinde ad Timotheum: *c*) *Magnum est pietatis sacramentum.* Praeterea in libro Sapientiae: *d*) *Nescierunt sacramenta Dei.* Quibus in locis, et aliis multis licet animadvertere, sacramentum nihil aliud, nisi rem sacram, abditam atque occultam significare.

Sacramenti vox est multiplex.

Latini pro iureiurando sacramentum sumpserunt.
Tullius Cic. I. offic.

Patres pro re divina latente mysterii, et sacramenti nomine usi sunt.
b) Eph. 1, 9.
c) I. Tim. 3, 16.
d) Sap. 2, 22.
Ephes. 5, 32.
Apoc, I, 20.

3. *Sacramenti nomen, ad signa sacra significanda a patribus accommodatum, est antiquissimum.*

Quare latini doctores signa quaedam sensibus subiecta, quae

Divus Greg. in c. 16. lib. I. Regum supra illud: Directus est spi-

ritus Domini in David.

Sacramenti nomen a primis ecclesiae patribus saepe fuit usurpatum. Vide Tertul. de praescr. et lib. I. adversus Marc. Cypr. epist. 65. et in lib. de bapt. Christi. Hieron. in commentarium in Thren. August. lib. 19. contra Faustum c. II. in Ioan. tr. 80.

gratiam, quam efficiunt, simul etiam declarant, ac veluti ante oculos ponunt, sacramenta commode appellari posse existimarunt. Quamquam, ut divo Gregorio placet, ob id sacramenta dici possunt, quod divina virtus sub rerum corporearum tegumentis occulte salutem efficiat. Nec vero quisquam putet hoc vocabulum nuper in ecclesiam inductum esse: nam qui sanctos Hieronymum et Augustinum legerit, facile perspiciet, antiquos religionis nostrae scriptores ad eam, de qua loquimur, rem demostrandam, saepissime sacramenti nomine, interdum vero etiam symboli, vel mystici signi, vel sacri signi voce usos esse. Atque haec de sacramenti nomine dicta sint, quod quidem veteris etiam legis sacramentis convenit: de quibus nihil opus est pastoribus praecepta tradere, cum ea evangelii lege et gratia sublata sint.

4. *Quam rem catholicis scriptoribus proprie denotet sacramentum.*

De propria vi atque natura sacramenti.

Sacramentum est res, qua salus et iustitia comparatur.

Verum, praeter nominis notionem, quae hactenus declarata est, rei etiam vis et natura diligenter investiganda, et, quid sacramentum sit, fidelibus aperiendum est. Sacramenta enim ex genere earum rerum esse, quibus salus et iustitia comparatur, dubitare nemo potest. Sed cum multae rationes sint, quae ad hanc rem explicandam aptae et accommodatae videantur, nulla tamen planius et dilucidius eam demonstrat, quam definitio a divo Augustino tradita, quam deinde omnes doctores scholastici secuti sunt. *a*) *Sacramentum*, inquit ille, *est signum rei sacrae:* vel ut aliis verbis, in eandem tamen sententiam, dictum est, *b*) *sacramentum est invisibilis gratiae visibile signum, ad nostram iustificationem institutum.*

a) Divus Aug. lib. 10. de civ. Dei cap. 5. Alex. de Ales. 4. par. q. I. mem. I. divus Thom. in 3. par. q. 66. per totam. *b*) Haec definitio colligitur ex Aug. lib. de catech. rud. cap. 26. et 12. epist. 166.

5. *Rerum sensibilium divisio, quidque signi nomine intelligendum sit.*

Rerum sensibilium duo esse genera. Aug. lib. 2. de doctrina Christi c. I. Signa alia naturaliter, alia ad placitum. Arist. lib. I. Perich. cap. I. August. lib. 2. de doctr. Christi cap. I. quem sequitur. Mag. lib. 4. dist. I. et Gratian. de conc. sec. dist. I. c. signum.

Quae quidem definitio ut magis pateat, singulae eius partes pastoribus exponendae erunt. Atque in primis docere oportebit, rerum omnium, quae sensibus percipiuntur, duo esse genera: aliae enim ob id inventae sunt, ut aliquid significent; aliae non alterius rei significandae, sed sua tantum causa effectae sunt; quo in numero omnes pene res, quae natura constant, haberi possunt. At vero in priori genere vocabula rerum, scriptura, vexilla, imagines, tubae, et alia huiuscemodi permulta ponenda sunt: nam si ex vocabulis vim significandi detraxeris, sublata videtur esse causa, quamobrem vocabula instituerentur. Haec igitur signa proprie dicuntur: illud enim signum esse sanctus Augustinus testatur, quod praeter rem, quam sensibus obiicit, efficit etiam, ut ex se alterius rei cognitionem capiamus; sicuti ex vestigio, quod terrae impressum intuemur, transisse aliquem, cuius vestigium apparet, facile cognoscimus.

6. *Quo modo sacramenta in genere signi reponenda sint, ostenditur.*

Sacramentum cur inter res, quae significant reponi debeat.

Quae cum ita se habeant, sacramentum ad hoc rerum genus, quae significandi causa institutae sunt, referri perspicuum

est: siquidem specie quadam et similitudine id nobis declarat, quod Deus in animis nostris, sua virtute, quae sensu percipi non potest, efficit. Baptismus enim, [ut, quod docetur, exemplo notius fiat] cum, adhibitis certis et sollemnibus verbis, aqua extrinsecus abluimur, hoc significat, Spiritus sancti virtute omnem peccati maculam et turpitudinem interius elui, et animas nostras praeclaro illo caelestis iustitiae dono augeri, atque ornari; simulque ea corporis ablutio, ut postea suo loco explicabitur, illud in animo efficit, quod significat.

August. lib. 3. de doctrina Christi, c. 9. et ep. 23. ad Bonif. et in lib. de catech. rud. c. 26. Tertul. in lib. de resurr. carnis. Greg. lib. 6. c. 3. in lib. reg.

7. *Idem etiam ex scipturis demonstratur.*

Sed ex scripturis etiam aperte colligitur, sacramentum inter signa numerandum esse. Apostolus enim de circumcisione, veteris legis sacramento, quae *a*) Abraham patri omnium credentium data erat, ita ad romanos scribit: *b*) *Et signum accepit circumcisionis, signaculum iustitiae fidei.* Et alio loco, *c*) cum affirmat nos omnes, *qui baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizatos esse*, licet cognoscere, baptismum huius rei significationem habere, nimirum, ut ait idem Apostolus, *Nos consepultos esse cum illo per baptismum in mortem.* Neque verum parum proderit, si fidelis populus sacramenta ad signa pertinere intellexerit: ita enim fiet, ut quae, illis significantur, continentur, atque efficiuntur, sancta et augusta esse facilius sibi persuadeat; cognitaque eorum sanctitate, ad divinam erga nos beneficentiam colendam, ac venerandam magis excitetur.

Sacramenta inter res, quae significant, esse numeranda ex scripturis colligitur.
a) Gen. 17, 10. 11. 12.
b) Rom. 4, 11.
c) Rom. 6, 3. Ibid.

Utilitas ex doctrina superiori emanans.

8. *Quot sunt signorum genera.*

Sequitur nunc, ut verba illa, *rei sacrae*, quae est altera definitionis pars, explicentur. Quod quidem ut commode fieri possit, paulo altius repetenda sunt, quae de signorum varietate sanctus Augustinus acute et subtiliter disputavit. Quaedam enim signa naturalia dicuntur, quae praeter se ipsa alterius rei notitiam [quod omnibus signis commune esse, antea demonstratum est] in animis nostris gignunt, veluti fumus, ex quo statim ignem adesse intelligitur; atque hoc signum ob eam causam naturale appellandum est, quod fumus non voluntate ignem significat, sed rerum usus efficit, ut, si quis fumum tantum videat, naturam simul et vim ignis, qui adhuc latet, subesse, mente et cogitatione percipiat. Quaedam vero signa natura non constant, sed constituta atque ab hominibus inventa sunt, ut et colloqui inter se, et aliis animi sui sensa explicare, vicissimque aliorum sententiam et consilia possent cognoscere. Haec autem quam varia et multiplicia sint, ex eo licet animadvertere, quod nonnulla ad oculorum, pleraque ad aurium sensum, reliqua ad ceteros sensus pertineant; nam cum aliquid alicui innuimus, et, exempli causa, sublato vexillo quippiam declaramus, satis constat, eam significationem ad oculos tantum referri: quemadmodum tubarum, tibiarum, aut citharae sonus, qui non solum delectandi, sed plerumque significandi causa funditur, ad aurium iudicium spectat: quo quidem praecipue sensu verba

Sacramentum esse rei sacrae signum quomodo intelligendum, et quod quadruplex sit signorum genus.
Signa naturalia, voluntaria, prognostica, et practica. Nota, quod sacramenta non sunt causa per se efficiens, sed sunt causa sine qua res fieri non solet, quamvis sine ea fieri posset, dicuntur ergo signa practica, quia certo, vere, et efficaciter quantum est ex parte sui, conferunt gratiam.

etiam accipiuntur, quae ad exprimendas intimas animi cogitationes maximam vim habent.

9. *De signis a Deo institutis tam in veteri, quam in novo testamento.*

Signa quaedam sunt divinitus data, Aug. lib. 3. de doctr. Christ. c. 9. et in 3. de trinitate cap. 10. Vide de his leviticum fere per totum; significationes autem pete ex Cyrillo in lib. de adorat. in spiritu et veritate.
a) Exod. 12, 15. 18. et 23, 16. et et 34, 18.

Verum, praeter illa signa, quae hominum consensu et voluntate constituta esse, hactenus diximus, alia quaedam sunt divinitus data, quorum tamen non unum genus esse omnes consentiunt. Alia enim signa ob eam tantum rem a Deo hominibus commendata sunt, ut aliquid significarent vel admonerent, cuiusmodi fuerunt, *a*) legis purificationes, panis azymus, et alia permulta, quae ad mosaici cultus caeremonias pertinebant: alia vero Deus instituit, quae non significandi modo, sed efficiendi etiam vim haberent; atque in hoc posteriori signorum genere sacramenta novae legis numeranda esse, liquido apparet. Signa enim sunt divinitus tradita, non ab hominibus inventa, quae rei cuiuspiam sacrae, quam declarant, efficientiam in se continere certo credimus.

10. *Res sacra quo modo in definitione sacramenti sit intelligenda.*

Conc. trid. sess. 6. c. 7. de sacramentis.
Gratia Dei sacra res proprie nuncupatur.
Mag. in 4. D. Th. in 3, p. q. 60. art. 2. et Hugo de sacramentis.

Sed quemadmodum signa in multiplici varietate esse ostendimus; ita etiam res sacra non unius modi existimanda est. Quod vero ad propositam sacramenti definitionem attinet, divinarum rerum scriptores, sacrae rei nomine, Dei gratiam, quae nos sanctos efficit, ac omnium divinarum virtutum habitu exornat, demonstrant: huic enim gratiae propriam sacrae rei appellationem tribuendam merito putarunt, quippe cum eius beneficio animus noster Deo consecretur et coniungatur.

11. *Sacramenti uberior definitio, et qua ratione a reliquis signis sacris illud differat.*

Scot. 4. dist. I. quaest. 2. lit. M.

Quare, ut explicatius, quid sacramentum sit, declaretur, docendum erit, rem esse sensibus subiectam, quae, ex Dei institutione, sanctitatis et iustitiae tum significandae, tum efficiendae vim habet: ex quo sequitur, ut facile quivis possit intelligere, imagines sanctorum, cruces et alia id generis, quamvis sacrarum rerum signa sint, non ideo tamen sacramenta dicenda esse. Huius autem veritatis doctrinam facile erit omnium sacramentorum exemplo comprobare, si, quod antea de baptismo admonuimus, cum dicebamus sollemnem illam corporis ablutionem signum esse, et efficientiam habere rei sacrae, quae interius Spiritus sancti vi fieret, idem etiam in aliis sacramentis exercere aliquis velit.

12. *Sacramenta non unam tantum rem, sed plures significant.*

Thom. in 3. part. quaest. 60. art. 3. quod probat ex Aug. verbis, quae citantur de consec. dist. 2. cap. Hoc est quod.

Iam vero hisce mysticis signis, quae a Deo instituta sunt, illud etiam praecipue convenit, ut ex Domini institutione non unam aliquam rem, sed plures simul significent. Quod in singulis sacramentis licet cognoscere, quae non solum sanctitatem et iustitiam nostram, sed praeterea duo alia, cum ipsa sanctita-

te maxime coniuncta declarant, Christi scilicet redemptoris passionem, quae sanctitatis causa est, et vitam aeternam caelestemque beatitudinem, ad quam sanctitas nostra, tamquam ad finem, referri debet. Quod quidem, cum in omnibus sacramentis perspici possit, merito sacri doctores unicuique sacramentorum triplicem significandi vim inesse tradiderunt: tum quia alicuius rei praeteritae memoriam afferat, tum quia aliam praesentem indicet ac demonstret, tum quia aliam futuram praenunciet. Neque vero existimandum est, hoc ita ab illis doceri, ut etiam sanctarum scripturarum testimonio non probetur: nam cum Apostolus ait, a) *Quicumque baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus*, plane ostendit, idcirco baptismum signum dicendum esse, quod dominicae passionis et mortis nos admoneat. Deinde cum inquit, *Consepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem, ut, quo modo Christus surrexit a mortuis per gloriam Patris, ita et nos in novitate vitae ambulemus*; ex his verbis perspicuum est, baptismum signum esse, quo caelestis gratia in nos infusa declaratur: cuius munere nobis datum est, ut, novam vitam instituentes, omnia verae pietatis officia facile et libenti animo exequamur. Postremo cum addit, b) *Si enim complantati facti sumus similitudini mortis eius, simul et resurrectionis erimus*; apparet, baptismum vitae etiam aeternae, quam per illum consecuturi sumus, non obscuram significationem dare.

Primo, significant rem praesentem; secundo, praeteritam; tertio, futuram. Unumquodque sacramentum tria simul significat, passionem, gratiam, et gloriam: signum rememorativum.

a) Rom. 6, 3.
Demonstrativum et prognosticum, quae tria habetur in festo corporis Christi, ibi: O sacrum convivium. Et 1. Cor. 2. Non enim me iudicavi scire aliquid, nisi Iesum Christum, et hunc crucifixum. Et in canone missae, ad rom. 6, 4. Haec dona, haec munera, haec sancta sacrificia.
b) Rom. 6. 6.
Significatio sacramenti allegorica passionis, historica gratiæ, anagogica gloriae.

13. *Sacramentum non unam tantum praesentem rem, sed plures designat.*

Sed praeter haec, quae commemoravimus, varia significandi genera et rationes, saepe etiam evenit, ut sacramentum non unam tantum rem praesentem, sed plures demonstret ac notet. Id vero sanctissimum eucharistiae sacramentum intuentibus facile est intelligere, quo veri corporis et sanguinis Domini praesentia, nec non gratia, quam non impure sacra mysteria sumentes percipiunt, designatur. Ex iis igitur quae dicta sunt, pastoribus argumenta deesse non poterunt, quibus ostendant, quanta divinitatis potentia, quot arcana miracula sacramentis novae legis insint, ut, ea summa cum religione colenda et suscipienda esse, omnibus persuadeant.

Sacramentum aliquando plures res praesentes designat. Sacramentum eucharistiae, quot habeat significationes, vide Dam. lib. 4. de orth. fid. cap. 14. et Thom. in 3. p. 73. art. 4.

14. *Cur sacramenta institui apud christianos oportuerit.*

Verum ad rectum sacramentorum usum docendum nihil accommodatius videri potest, quam diligenter causas exponere, cur sacramenta institui oportuerit. Plures autem numerari solent, quarum prima est humani ingenii imbecillitas: siquidem natura ita comparatum videmus, ut ad earum rerum notitiam, quae mente atque intelligentia comprehensae sunt, nisi per ea, quae aliquo sensu percipiuntur, nemini adspirare liceat. Ut igitur, quae occulta Dei virtute efficiuntur, facilius intelligere possemus, idem summus rerum omnium artifex sapientissime fecit, ut eam ipsam virtutem aliquibus signis, quae sub sensum ca-

Causae ob quas instituta sunt sacramenta. Hugo de sacram. p. 9. cap. 2. Magist. in 4. et dist. 1. Thom. in 3. q. p. 61. art. 1. Prima, ut humani ingenii imbecillitatem adiuvent. Aug. lib. 11. de trinit. c. 2.

dunt, pro sua in nos benignitate declararet: nam, ut praeclare a sancto Chrysostomo dictum est, si homo corporis concretione caruisset, nuda ipsa bona, neque illis integumentis involuta, ei oblata essent; quoniam vero anima corpori coniuncta est, omnino opus fuit, ut rerum, quae sentiuntur, adminiculo ad ea intelligenda uteretur.

S. Chrysostom. hom. 83. in Matthaeum, et hom. 60. ad pop. antioch.

Secunda, ut credendi tarditatem erigant. Aug. lib. 4. contra Donat. c. 24.

Altera vero causa est, quod animus noster haud facile commovetur ad ea, quae nobis promittuntur, credenda. Quare Deus a mundi exordio, quae facere instituerat, verbis quidem frequentissime indicare consuevit: interdum vero, cum opus aliquod institueret, cuius magnitudo promissi fidem abrogare posset, alia etiam signa, quae nonnumquam miraculi speciem haberent, verbis adiunxit. Nam cum Deus *a*) Moysen ad israelitici populi liberationem mitteret, ille vero, ne Dei quidem praecipientis auxilio fretus, timeret, ne onus sibi gravius imponeretur, quam ut sustinere posset, aut ne populus divinis oraculis et dictis fidem non adiungeret; *b*) Dominus promissionem suam multa signorum varietate firmavit. Quemadmodum igitur in veteri testamento Deus fecerat, ut magni alicuius promissi constantiam signis testificaretur; ita etiam in nova lege Christus, salvator noster, cum nobis peccatorum veniam, caelestem gratiam, Spiritus sancti communicationem pollicitus est, quaedam signa oculis et sensibus subiecta instituit, quibus eum quasi pignoribus obligatum haberemus, atque ita fidelem in promissis futurum dubitare numquam possemus.

a) Exod. 3, 10. 11.

b) Exod. 4.

Instituta sunt sacramenta, ut ostendatur plenitudo divinae misericordiae, et dispensatio divinae iustitiae. Alex. de Ales. 4. part. q. 1. membro 2. art. 2.

Tertia, ut parata et certa sit medicina ad depellendos animi morbos, et salutem tuendam.

c) S. Ambr. lib. 5. de sacram. cap. 4. 2. Lucae 10. 33. 34.

Tertia causa fuit, ut illa tanquam remedia, ut scribit sanctus *c*) Ambrosius, atque evangelici samaritani medicamenta, ad animarum sanitatem vel recuperandam, vel tuendam praesto essent. Virtutem enim, quae ex passione Christi manat, hoc est gratiam, quam ille nobis in ara crucis meruit, per sacramenta, quasi per alveum quendam, in nos ipsos derivare oportet; aliter vero nemini ulla salutis spes reliqua esse poterit. Quare clementissimus Dominus sacramenta verbo suo et promissione sancita relinquere in ecclesia voluit, per quae passionis suae fructum nobis re ipsa communicari sine dubitatione crederemus; si modo unusquisque nostrum ad se eam curationem pie et religiose admoveret.

Quarta, ut sint christianismi veraeque religionis symbola, et sancta societatis vincula D. Aug. lib. 19. contr. Faustum c. 11. et 21. et de vera relig. c. 17. et Basil. in exhort. ad baptismum.

Sed quarta etiam causa accedit, cur sacramentorum institutio necessaria videri possit; ut scilicet notae quaedam et symbola essent, quibus fideles internoscerentur, cum praesertim nullus hominum coetus queat, ut etiam a divo Augustino traditum est, sive verae sive falsae religionis nomine, quasi unum corpus coagmentari, nisi aliquo visibilium signorum foedere coniungantur. Utrumque igitur praestant novae legis sacramenta, quae et christianae fidei cultores ab infidelibus distinguunt, et ipsos fideles sancto quodam vinculo inter se connectunt.

Quinta, sunt testimonia nostrae fidei, eiusque certa declaratio.

d) Rom. 10, 10.

Praeterea, aliam etiam iustissimam fuisse causam sacramenta instituendi, ex illis Apostoli verbis, *d*) *Corde creditur ad iu-*

stitiam, ore autem confessio fit ad salutem, ostendi potest. Sacramentis enim fidem nostram in hominum conspectu profiteri, et notam facere videmur. Quare ad baptismum accedentes, palam testamur, nos credere, eius aquae virtute, qua in sacramento abluimur, spiritualem animae purgationem fieri. Magnam deinde vim habent sacramenta, non solum ad fidem in animis nostris excitandam et exercendam, sed etiam eam charitatem inflammandam, qua amare inter nos debemus, cum, arctissimo nos vinculo colligatos et unius corporis membra effectos esse, ex sacrorum mysteriorum communione recordamur.

Sexta, ut sint incitamenta fidei et charitatis.

Postremo, quod in christianae pietatis studio plurimi faciendum est, humanae mentis superbiam edomant ac comprimunt, nosque ad humilitatem exercent: dum sensibilibus elementis subiicere nos cogimur, ut Deo obtemperemus, a quo antea impie defeceramus, ut mundi elementis serviremus.

Septima, sunt humilitatis excitandae instrumenta.

Gal. 4.

Haec sunt, quae potissimum de sacramenti nomine, natura, institutione, fideli populo tradenda esse visa sunt; quae posteaquam a pastoribus accurate exposita fuerint, docere deinceps oportebit, quibus ex rebus singula sacramenta constent, quaeque sint illorum partes, ac praeterea qui ritus, et caeremoniae additae illis fuerint.

Epilogus superiorum.

15. *Partes ad constituendum unumquodque sacramentum necessariae.*

Primum igitur explicandum est, rem sensibilem, quae supra in sacramenti definitione posita est, non unam tantum esse, quamvis unum signum constitui credendum sit. Duo enim sunt, ex quibus quodlibet sacramentum conficitur: quorum alterum materiae rationem habet, atque *elementum* dicitur; alterum formae vim, et *verbum* communi vocabulo appellatur: sic enim a patribus accepimus; qua in re notum est, atque apud omnes pervulgatum, illud sancti Augustini testimonium: *Accedit verbum ad elementum, et fit sacramentum.* Rei igitur sensibilis nomine, tum materiam sive elementum intelligunt, ut in sacramento baptismi aquam, confirmationis chrisma, et extremae unctionis oleum, quae omnia sub aspectum cadunt; tum praeterea verba, quae formae rationem habent, atque ad aurium sensum pertinent. Apostolus vero utrumque aperte indicavit, cum inquit: *a*) *Christus dilexit ecclesiam, et seipsum tradidit pro ea, ut illam sanctificaret, mundans eam lavacro aquae in verbo vitae.* Quo in loco materia, et forma sacramenti exprimitur.

Duobus quodlibet sacramentum constat. Mag. in 4. sent. dist. 2. litt. D. D. Thom. in 3. p. q. art. 4. 5. et 6.

S. Aug. tract. 80. in Ioan. In utero Mariae accessit verbum divinitatis ad elementum humanitatis, et factum est sacramentum incarnationis.

b) Ephes. 5, 25. 26.

16. *Cur elemento verba addita fuerint.*

Addenda autem erant verba ad materiam, ut apertior clariorque rei, quae gerebatur, significatio fieret. Verba enim inter omnia signa maximam vim habere perspicuum est; ac, si ipsa desint, plane obscurum erit, quidnam materia sacramentorum designet ac demonstret. Nam, ut in baptismo licet videre, cum aqua non minus refrigerandi, quam abluendi vim habeat, et utriusque rei symbolum esse possit, nisi verba addantur; utrum ho-

Materia et forma sacramentorum ex scripturis trahuntur. Verborum in sacramentis virtus. Aug. lib. 8. de doctr. christ. cap. 3.

rum in baptismo significet, aliquis fortasse coniectura aliqua diiudicabit; nemo autem ea de re quippiam certi affirmare audebit: at cum verba adhibentur, statim intelligimus abluendi vim et significationem habere.

17. *Excellentia sacramentorum novae legis.*

Sacramenta legis veteris formam definitam non habebant: hoc colligitur ex scripturis in quibus veterum sacramentorum fit mentio. Forma sublata ratio sacramenti tollitur.

In hoc autem nostra sacramenta antiquae legis sacramentis plurimum praestant, quod in illis administrandis nulla, quod quidem acceperimus, definita forma servaretur; quo etiam fiebat, ut incerta admodum et obscura essent: nostra vero formam verborum ita praescriptam habent, ut, si forte ab ea discedatur, sacramenti ratio constare non possit; ob eamque rem clarissima sunt, ac nullum relinquunt dubitandi locum. Hae igitur sunt partes, quae ad naturam et substantiam sacramentorum pertinent, et ex quibus unumquodque sacramentum necessario constituitur.

18. *Quae sit caeremoniarum in sacramentis virtus et natura.*

Videatur c. 13. de sacramentis in genere sess. 7. concil. trident. caeremoniarum antiquitas. Dion. Areopag. in lib. 1. de eccl. hierar. cap. 2. Clem. ep. 3. Basil. de Spiritu sancto c. 27. conc. trid. sess. 22. c. 4. et 5. in fidei doctrina.
Caeremoniarum effectus Isidor. lib. de offic. eccles. c. 20.

His accedunt caeremoniae, quae tametsi praetermitti sine peccato non possunt, nisi aliud facere ipsa necessitas cogat; tamen, si quando omittantur, quoniam rei naturam non attingunt, nihil de vera sacramenti ratione imminui credendum est. Ac merito quidem a primis usque ecclesiae temporibus illud semper servatum est, ut sacramenta sollemnibus quibusdam caeremoniis ministrarentur. Primum enim maxime decuit sacris mysteriis eum religionis cultum tribuere, ut sancta sancte tractare videremus: praeterea, quae sacramento efficiuntur, caeremoniae ipsae magis declarant, ac veluti ante oculos ponunt, et earum rerum sanctitatem in animos fidelium altius imprimunt. Deinde vero mentes illorum, qui eas intuentur et diligenter observant, ad sublimium rerum cogitationem erigunt, fidemque in eis et charitatem excitant: quo maior cura et diligentia adhibenda erit, ut fideles vim caeremoniarum, quibus singula sacramenta conficiuntur, cognitam et perspectam habeant.

19. *Quot sint catholicae ecclesiae sacramenta.*

De necessitate, numero, et utilitate sacramentorum.

a) Prov. 9. 1. Zach. 3. et 4. v. 9. et 2.
Fuerunt designata septem ecclesiae sacramenta, sed de his fusius postea.
b) Sess. 7. conc. trid. can. 1. de sacramentis in genere concil. const. sess. 15. Flor. in decreto dato armenis.
Naturam ipsam docere sacramenta septenario numero esse definienda.

Sequitur ut sacramentorum etiam numerus explicetur: quae quidem cognitio hanc utilitatem affert, quod populus eo maiori pietate omnes animi sui vires ad laudandam et praedicandam Dei erga nos singularem beneficentiam convertet, quo plura salutis ac beatae vitae adiumenta nobis divinitus parata esse intellexerit. Catholicae igitur ecclesiae sacramenta, quemadmodum ex *a*) scripturis probatur, et patrum traditione ad nos pervenit, et *b*) conciliorum testatur auctoritas, septenario numero definita sunt.

20. *Cur nec maiori nec minori numero sacramenta concludantur.*

Cur autem neque plura neque pauciora numerentur, ex iis etiam rebus, quae per similitudinem a naturali vita ad spiritualem transferuntur, probabili quadam ratione ostendi poterit. Homini enim ad vivendum, vitamque conservandam, et ex sua reique publicae utilitate traducendam, haec septem necessaria

videntur; ut scilicet in lucem edatur, augeatur, alatur; si in morbum incidat, sanetur; imbecillitas virium reficiatur: deinde, quod ad rempublicam attinet, ut magistratus numquam desint, quorum auctoritate et imperio regatur; ac postremo, legitima sobolis propagatione seipsum et humanum genus conservet. Quae omnia quoniam vitae illi, qua anima Deo vivit, respondere satis apparet, ex iis facile sacramentorum numerus colligetur.

Humano generi septem esse necessaria ad vitam commode traducendam.

Conc. constant. sess. 15. florent. in decreto dato armenis: trident. sess. 7. Thom. in 3. p. q. 65. art. 1.

21. *Septem sacramenta esse ex scripturis demonstratur.*

Primus enim est baptismus, veluti ceterorum ianua, quo *a*) Christo renascimur; deinde confirmatio, cuius virtute fit, ut divina gratia augeamur et roboremur: baptizatis enim iam Apostolis, ut divus Augustinus testatur, inquit Dominus: *b*) *Sedete in civitate, donec induamini virtute ex alto.* Tum eucharistia, qua, tamquam cibo vere caelesti, spiritus noster alitur et sustinetur; de ea enim dictum est a Salvatore: *c*) *Caro mea vere est cibus, et sanguis meus vere est potus.* Sequitur quarto loco poenitentia, *d*) cuius ope sanitas amisssa restituitur, postquam peccati vulnera accepimus. Postea vero extrema unctio, qua peccatorum reliquiae tolluntur, et animi virtutes recreantur: siquidem divus Iacobus, cum de hoc sacramento loqueretur, ita testatus est: *e*) *Et, si in peccatis sit, remittentur ei.* Sequitur *f*) ordo, quo publica sacramentorum ministeria perpetuo in ecclesia exercendi, sacrasque omnes functiones exequendi potestas traditur. Postremo additur *g*) matrimonium, ut ex maris et feminae legitima et sancta coniunctione, filii ad Dei cultum et humani generis conservationem procreentur, et religiose educentur.

a) Ioan. 3, 5. Tit. 3, 5.

Scot. 4. sent. dist. 2. q. 1. D. August. epist. 180.

b) Lucae 24, 49. Act. 1, 8.

c) Ioan. 6, 56.

d) Ioan. 20, 22. 23.

e) Iacob. 5, 14.

f) Act. 13, 2. 3. 1. Tim. 4, 14. 2. Tim. 1, 6.

g) Ephes. 5, 31. 32.

22. *Aequalis non est omnium sacramentorum vel necessitas vel dignitas.*

Illud vero maxime animadvertendum est, quamvis omnia sacramenta divinam et admirabilem virtutem in se contineant, tamen non parem omnia et aequalem necessitatem aut dignitatem, aut unam eandemque significandi vim habere. Atque ex iis tria sunt, quae tametsi non eadem ratione, tamen prae ceteris necessaria dicuntur. Baptismum enim unicuique sine ulla adiunctione necessarium esse, Salvator his verbis declaravit: *h*) *Nisi quis renatus fuerit ex aqua, et Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei.* Poenitentia *i*) vero illis tantummodo necessaria est, qui se post baptismum aliquo mortali peccato obstrinxerunt; neque enim aeternum exitium effugere poterunt, nisi eos admissi peccati rite poenituerit. Ordo praeterea, etsi non singulis fidelibus, toti tamen ecclesiae omnino necessarius est. Verum si dignitas in sacramentis spectetur, eucharistia sanctitate, et mysteriorum numero ac magnitudine, longe ceteris antecellit. Quae omnia facilius intelligentur, cum suo loco ea, quae ad singula sacramenta pertinent, explicabuntur.

De praestantia et differentia sacramentorum.

Tria sunt sacramenta prae ceteris necessaria. Thom. in 3. p. q. 65. art. 4. conc. trid. de sacramentis in genere sess. 7. can. 3. et 4. Baptismi necessitas.

h) Ioan. 3, 5.

Poenitentiae necessitas.

i) Apoc. 2, 5. Lucae 13, 3.

Ordinis necessitas. Prov. 11, 14.

Eucharistiae dignitas. Dion. in lib. de eccl. hier. c. 3. Thom. in 3. p. q. 65. art. 3.

23. *A quo haec sacra et divina mysteria sint accepta, principaliterque dispensentur.*

Deinceps videndum est, a quo haec sacra et divina mysteria

Causa efficiens, seu auctor sacra-

mentorum Deus est, per Christum, idemque praecipue intus dispensat: Ambr. lib. 4. de sac. c. 4. Thom. in 3. p. q. 64. conc. trident. sess. de sacramentis in genere, can. I.

acceperimus: neque enim dubitandum est, quin praeclari alicuius muneris dignitas, eius, a quo donum ipsum profectum est, dignitate et praestantia quam maxime augeatur. Sed ea quaestio difficilem explicationem habere non potest. Nam cum Deus sit, qui homines iustos efficiat, ipsa vero sacramenta iustitiae adipiscendae mirifica quaedam instrumenta sint; patet, unum eumdemque Deum in Christo iustificationis et sacramentorum auctorem agnoscendum esse. Praeterea, sacramenta eam vim et efficientiam continent, quae ad intimam animam penetrat. Cum vero unius Dei potentiae proprium sit, in corda et mentes hominum illabi, ex hoc etiam perspicitur, sacramenta a Deo ipso per Christum instituta esse; quemadmodum ab eo quoque intus dispensari, certa et constanti fide tenendum est: hoc enim testimonium de illo se accepisse sanctus Ioannes affirmat, cum ait: *a*) *Qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit: Super quem videris Spiritum descendentem, et manentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu sancto.*

Proprium est Dei illabi in animam hominis in lib. de eccles. dogm. et Cassian. collat. 7. cap. 13.

a) Ioan. 1, 33.

24. *Quibus ministris utatur Deus in sacramentis dispensandis.*

Dispensat Deus sacramenta per homines.
b) I. Cor. 4, 1. Hebr. 5, 1. Thom. in 3. p. q. 64. art. 4. Conc. trid. sess. 7. can. 10.

Sed quamvis Deus sacramentorum auctor et dispensator sit, *b*) ea tamen non per angelos, verum per homines ministrari in ecclesia voluit. Non minus enim ministrorum officio, quam materia et forma, ad sacramenta conficienda opus esse, perpetua sanctorum patrum traditione confirmatum est.

25. *Minister sua pravitate gratiae sacramentalis virtutem impedire non potest.*

Ministrorum, quae sit ratio sess. 7. concil. trident. de sacramentis in genere can. 11. et 12. vide Greg. Nazianz. orat. in S. Bapt. Ambr. de his, qui myst. init. c. 5. Chrys. hom. 8. in I. Cor. Aug. contr. Crescen. lib. 4. c. 20. et 4. contr. Don. c. 4. lib. 2. contr. liter. Petil. c. 47.

Atque hi quidem ministri, quoniam in sacra illa functione non suam, sed Christi personam gerunt, ea re fit, ut, sive boni, sive mali sint, modo ea forma et materia utantur, quam ex Christi instituto semper ecclesia catholica servavit, idque facere proponant, quod ecclesia in ea administratione facit, vere sacramenta conficiant et conferant: ita ut gratiae fructum nulla res impedire possit, nisi, qui ea suscipiunt, se ipsos tanto bono fraudare, et Spiritui sancto velint obsistere. Hanc vero in ecclesia certam et exploratam sententiam semper fuisse, sanctus Augustinus in iis disputationibus, quas adversus donatistas conscripsit, clarissime demonstravit. Quod si etiam scripturae testimonia quaerimus, ipsum Apostolum his verbis loquentem audiamus: *c*) *Ego*, inquit, *plantavi, Apollo rigavit; sed Deus incrementum dedit: itaque neque qui plantat, est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus.* Ex quo loco satis intelligitur, quemadmodum arboribus nihil obest eorum improbitas, quorum manu satae sunt; ita nihil vitii aliena culpa contrahi ab illis posse, qui malorum hominum ministerio Christo insiti sunt. Quare, ut ex divi *d*) Ioannis evangelio sancti patres nostri docuerunt, Iudas etiam Iscariotes plures baptizavit; ex quibus tamen neminem iterum baptizatum fuisse legimus: ita ut praeclare divus Augustinus scriptum reliquerit: *Dedit baptismum Iudas, et non ba-*

c) I. Cor. 3, 6. 7.

d) Ioan. 4, 2.

D. Aug. tract. 5. in Ioan.

ptizatum est post Iudam: dedit a) Ioannes, et baptizatum est post Ioannem; quia, si datum est a Iuda, baptisma Christi erat: quod autem a Ioanne datum est, Ioannis erat. Non Iudam Ioanni, sed baptismum Christi etiam per Iudae manus datum, baptismo Ioannis, etiam per manus Ioannis dato, recte praeponimus.

a) Act. 19, 3. 4. 5.

26. *Quid de illis sentiendum sit, qui impura conscientia sacramenta administrant.*

Sacramenta novae legis impura conscientia ministrare, quam perniciosum ipsis sit ministris, Thom. in 3. p. q. 64. art. 4. ex Dion. lib. de eccl. hier. c. 1. et ex epist. ad Demoph. consentit Aug. lib. 2. contr. epist. Parm. c. 10. et tract. 5. in Ioan. et lib. 3. contr. Cres. c. 6.

Neque vero pastores, aliive sacramentorum ministri, cum haec audiunt, satis sibi esse arbitrentur, si, posthabita morum integritate ac conscientiae munditia, illud tantum cogitent, quo modo sacramenta ab illis rite ministrentur: id enim etsi diligenter curandum est, in hoc tamen omnia, quae ad eam functionem pertinent, posita non sunt. Meminisse autem semper debent, sacramenta divinam quidem virtutem, quae illis inest, numquam amittere; b) at vero impure ea ministrantibus aeternam perniciem et mortem afferre. c) Sancta enim, quod semel atque iterum, ac saepius admonere oportet, sancte et religiose tractanda sunt. d) *Peccatori*, ut est apud Prophetam, *dixit Deus: Quare tu enarras iustitias meas, et assumis testamentum meum per os tuum? tu vero odisti disciplinam.* Quod si homini peccatis contaminato minus licet de rebus divinis agere; quantum ab eo scelus concipi existimandum erit, qui sibi multorum scelerum conscius est, nec tamen sacra mysteria polluto ore conficere, vel in foedas manus sumere, contrectare, atque aliis porrigere, et ministrare vereatur? cum praesertim apud sanctum Dionysium scriptum sit, malis symbola [ita enim sacramenta appellat] ne contingere quidem permissum esse. Sanctitatem igitur sacrarum rerum ministri in primis sectentur, pure ad sacramenta ministranda accedant, atque ita se ad pietatem exerceant, ut ex eorum frequenti tractatione et usu, uberiorem in dies gratiam, adiuvante Deo, consequantur.

b) 2. Reg. 6, 6. 7. et 1. Paral. 13, 9. 10.
c) Isa. 12, 13.
d) Psal. 49, 16. 17. sess. 7. concil. trident. de sacramentis in genere can. 6.

S. Dionys. de eccles. hierarc. c. 1.

27. *De duobus praecipuis sacramentorum effectibus.*

De sacramentorum primo effectu, qui est gratia iustificans. Sess. 7. concil. trid. de sacramentis in genere can. 6. 7. et 8. Thom. in 3. p. q. art. 1. 2. 5.

Sed iam, his rebus explicatis, docendum erit, quinam sacramentorum effectus sit: id enim sacramenti definitioni, quae supra tradita est, non parum lucis allaturum videtur; ii autem duo praecipue numerantur. Ac principalem quidem locum merito gratia illa obtinet, quam usitato a sacris doctoribus nomine iustificantem vocamus; ita enim Apostolus apertissime nos docuit, cum inquit, Christum e) dilexisse ecclesiam, et seipsum tradidisse pro ea, *ut illam sanctificaret, mundans* eam *lavacro aquae in verbo vitae.* Quo autem pacto tanta res et tam admirabilis per sacramentum efficiatur, ut, quemadmodum sancti Augustini sententia celebratum est, *aqua corpus abluat, et cor tangat;* id quidem humana ratione atque intelligentia comprehendi non potest. Constitutum enim esse debet, nullam rem sensibilem suapte natura ea vi praeditam esse, ut penetrare ad animam queat. At fidei lumine cognoscimus, omnipotentis

e) Ephes. 5, 25. 26.

Aug. tract. 80. in Ioan.

Sed recurre ad limpidissimum fontem.
Scot. 4. dist. 1. q. 5.

Dei virtutem in sacramentis inesse, qua id efficiant, quod sua vi res ipsae naturales praestare non possunt.

28. *Quo modo effectus sacramenti initio nascentis ecclesiae sint mirabiliter designati.*

Sacramentorum vis miraculis declarata initio nascentis ecclesiae, Aug. lib. q. veter. et nov. test. q. 93.

Quo circa, ne ulla umquam huius effectus dubitatio in animis fidelium resideret, cum ministrari sacramenta coeptum est, voluit clementissimus Deus, quid illa interius efficerent, miraculorum significationibus declarare, ut eadem perpetuo interius fieri constantissime crederemus, quamvis longe a nostris sensibus remota essent. Itaque, ut omittamus, Salvatori nostro in Iordane baptizato, *a*) caelos apertos esse, et Spiritum sanctum columbae specie apparuisse, ut admoneremur, eius gratiam, cum salutari fonte abluimur, in animam nostram infundi; ut hoc, inquam, omittamus [magis enim ad baptismi significatonem, quam sacramenti administrationem pertinet], nonne legimus, cum pentecostes die apostoli Spiritum sanctum acceperunt, quo deinde ad praedicandam fidei veritatem, adeundaque pro Christi gloria pericula alacriores et fortiores fuerunt, tunc, facto repente de caelo sonitu, tamquam advenientis spiritus vehementis, apparuisse illis dispertitas linguas quasi ignis? Ex quo intellectum est, sacramento confirmationis eumdem nobis spiritum tribui, easque vires addi, quibus possimus carni, mundo, et satanae, perpetuis scilicet hostibus nostris, fortiter repugnare et resistere. Atque *b*) haec miracula, quoties Apostoli sacramenta ista ministrarent, initio nascentis ecclesiae aliquandiu visa sunt, donec, firmata iam fide et corroborata, fieri desierunt.

a) Matth. 3, 16. Marc 1, 10. Luc. 3, 21. 22. Act. 2, 3. 4.

b) Act. 8, 17. et 19, 6.

29. *Quanta sit sacramentorum novae legis, supra veteris legis sacramenta, excellentia.*

Praestantiora esse legis novae sacramenta veteribus docet Aug. lib. 9. contr. Faustum. cap. 13. Psal. 83. Ambr. lib. de sacram. cap. 4.

Ex iis igitur, quae de priori sacramentorum effectu, gratia scilicet iustificante, demonstrata sunt, illud etiam plane constat, excellentiorem et praestantiorem vim sacramentis novae legis inesse, quam olim veteris legis sacramenta habuerunt: quae cum *c*) infirma essent egenaque elementa, *d*) inquinatos sanctificabant ad emundationem carnis, non animae; quare, ut signa tantum earum rerum, quae mysteriis nostris efficienda essent, instituta sunt. At vero sacramenta novae legis, ex Christi latere manantia, *e*) qui per Spiritum sanctum semetipsum obtulit immaculatum Deo, emundant conscientiam nostram ab operibus mortuis ad serviendum Deo viventi, atque ita eam gratiam, quam significant, Christi sanguinis virtute operantur. Quocirca, si ea cum antiquis sacramantis conferamus, praeterquam quod plus efficaciae habent, et utilitate uberiora, et sanctitate augustiora esse invenientur.

c) Gal. 4, 9. Hebr. 9, 13.

Sacramenta novae legis ex Christi latere manant Aug. lib. 2. de symb. cap. 6. in Ioan. tract. 15. et lib. 15. divi. c. 26.

d) Hebr. 9, 13.

e) Hebr. 9, 14.

30. *Quae sacramenta characterem imprimant, et quid sit character.*

Secundus sacramentorum effectus est characteris sacri in animam impres-

Alter vero sacramentorum effectus, non quidem omnibus communis, sed trium tantummodo proprius, baptismi, confirmationis, et ordinis sacri, est character, quem animae imprimunt. Nam

cum Apostolus ait: a) *Unxit nos Deus, qui et signavit nos, et dedit pignus spiritus in cordibus nostris;* voce illa, *signavit*, non obscure characterem descripsit, cuius proprium est aliquid signare et notare. Est autem character veluti insigne quoddam animae impressum, quod deleri numquam potest, eique perpetuo inhaeret; de quo ita apud sanctum Augustinum scriptum est: *An minus forte sacramenta christiana, quam corporalis haec nota,* qua scilicet miles insignitur, *poterunt?* Illa namque militi ad militiam, quam deseruisset, revertenti, non nova imprimitur, sed antiqua cognoscitur et approbatur.

sio. sess. 5. conc. trid. de sacrament. in genere, can. 91.
a) 2. Cor. 1, 22. Scot. 4. rep. orth. dist. 6. quaest. 7. D. August. lib 2. contr. ep. Parm. cap. 12. et epist. 50. circa medium, et tract. 6. in Ioan. et lib. I. contr. Cresc. c. 30 vide item div. Thom. in 3. p. quaest. 63.

31. *Quis sit characteris effectus, et quo modo sacramenta characterem imprimentia iterari non debeant.*

Iam vero character hoc praestat, tum ut apti ad aliquid sacri suscipiendum vel peragendum efficiamur, tum ut aliqua nota alter ab altero internoscatur. Ac baptismi quidem charactere utrumque consequimur, ut ad alia sacramenta percipienda reddamur idonei, et eo praeterea fidelis populus a gentibus, quae fidem non colunt, distinguatur. Idem autem in charactere confirmationis et sacri ordinis licet agnoscere: quorum altero veluti Christi milites ad eius nominis publicam confessionem et propugnationem, ac contra insitum nobis hostem b) et spiritualia nequitiae in caelestibus armamur atque instruimur, simulque ab iis, qui nuper baptizati c) tamquam modo geniti infantes sunt, discernimur; alter vero, tum potestatem sacramenta conficiendi et ministrandi coniunctam habet, tum eorum, qui huiusmodi potestate praediti sunt, a reliquo fidelium coetu distinctionem ostendit. Tenenda igitur est catholicae ecclesiae regula, qua docemur, tria haec sacramenta characterem imprimere, neque ullo umquam tempore iteranda esse.

Characteris usus duplex. Thom. in 3. part. q. 63. art. 2.
Character baptismi quid efficiat.
Character confirmationis quid praestet.
Character sacramenti ordinis, quid signet.
b) Ephes. 6, 16. 17.
c) 1. Pet. 2, 2.
Tria tantum sacramenta characterem imprimunt, quae nec umquam iterantur.
Concilium florent. in decret. Eun. et trid. cap. 9. sess. 7.

32. *Quibus rationibus assequentur pastores, ut populus sacramenta veneretur, et his religiose utatur.*

Haec sunt, quae generatim de sacramentis tradenda erunt; in cuius argumenti explicatione, pastores duo potissimum efficere omni studio conentur. Primum est, ut fideles intelligant, quanto honore, et cultu, et veneratione haec divina et caelestia munera digna sint; alterum vero, ut, quoniam a clementissimo Deo ad communem omnium salutem proposita sunt, iis pie et religiose utantur, atque ita christianae perfectionis desiderio exardescant, ut, si poenitentiae praesertim et eucharistiae saluberrimo usu aliquandiu careant, plurimum damni se fecisse existiment. Haec autem facile pastores assequi poterunt, si, quae de sacramentorum divinitate et fructu supra dicta sunt, auribus fidelium saepius inculcabunt; primum a Domino salvatore nostro, a quo nihil nisi perfectissimum proficisci potest, instituta esse; praeterea cum ministrantur, Spiritus sancti intima cordis nostri permeantis efficacissimum numen praesto esse; deinde admirabili et certa curandarum animarum virtute praedita esse: tum per ea immensas illas dominicae passionis divitias ad nos derivari. Postre-

In Sacramentorum doctrina duo praecipue observanda.
Eucharistiae et poenitentiae usus frequenter populo inculcandus.

a) Isa. 28, 16. Rom. 9, 33. 2. Pet. 2, 7.

Sacramentis, et verbi Dei doctrina ecclesiam maxime fulciri.

mo vero ostendant, totum christianum aedificium a) firmissimo quidem lapidis angularis fundamento inniti; verum, nisi verbi Dei praedicatione et sacramentorum usu undique fulciatur, magnopere verendum esse, ne, magna ex parte, labefactatum concidat; ut enim per sacramenta in vitam suscipimur, ita hoc veluti pabulo alimur, conservamur, augemur.

DE BAPTISMI SACRAMENTO

CAPUT II.

1. *Cur expediat doctrinam baptismi frequenter populis fidelibus inculcari.*

Doctrina sacramentorum, quam sit utilis et necessaria.

Ex iis quidem, quae hactenus de sacramentis universe tradita sunt, cognosci potest, quam necessarium sit ad christianae religionis vel doctrinam percipiendam, vel pietatem exercendam, ea intelligere, quae de illorum singulis credenda catholica ecclesia proponit. Sed si quis diligentius b) Apostolum legerit, sine dubitatione ita statuet, perfectam baptismi cognitionem a fidelibus magnopere requiri; adeo non solum frequenter, sed gravibus verbis et spiritu Dei plenis, eius mysterii memoriam renovat, divinitatem commendat, atque in eo redemptoris nostri mortem, sepulturam, et resurrectionem nobis ante oculos, tum ad contemplandum, tum ad imitandum constituit. Quare pastores numquam se satis multam operam, et studium in huius sacramenti tractatione collocasse arbitrentur.

b) Rom. 6, 3. 4. 5. I. Cor. 6, 11. et 12, 13.

Gal. 3, 27. Ephes. 5, 27.

Baptismi vox, quam serio omnibus sit expendenda.

2. *Quando potissimum parocho sermo de baptismo sit instituendus.*

Sollemnis baptismus sabbato paschae et pentecostes agi solitus. Tertul. lib. de bapt. Ambr. in lib. de myster. pas. et sermone 62.

Verum praeter eos dies, in quibus, more maiorum, divina baptismi mysteria potissimum explananda essent, in sabbato magno paschae et pentecostes, quo tempore ecclesia summa cum religione maximisque caeremoniis hoc sacramentum celebrare consueverat, aliis etiam diebus occasionem captent de hoc argumento disserendi. Atque illud in primis tempus maxime opportunum ad eam rem videri poterit, si interdum, cum baptismus alicui ministrandus sit, fidelis populi multitudinem convenisse animadverterint. Tunc enim facilius multo erit, si minus liceat omnia capita, quae ad hoc sacramentum attinent, persequi, unum saltem aut alterum docere, cum fideles earum rerum doctrinam, quam auribus percipiunt, simul etiam sacris baptismi caeremoniis expressam vident, pioque et attento animo contemplantur. Ex quo deinde fiet, ut unusquisque, iis rebus admonitus, quas in alio geri videat, secum recordetur, qua se sponsione Deo obligarit, cum baptismo initiatus est; simulque illud cogitet, an vita, et moribus talem se praebeat, qualem ipsa christiani nominis professio pollicetur. Ut igitur, quae docenda erunt, dilucide exponantur, quaenam sit baptismi natura et substan-

Utilitas inculcata de baptismo doctrinae. Qua se sponsione quisque in baptismo obligarit, vide Tertul. lib. de spect. et de praes. et de baptismo.

tia aperiendum est, si prius tamen ipsius vocis significatio explicetur.

3. *Quid baptismi nomen proprie denotet.*

Ac baptismum quidem graecum esse nomen nemo ignorat: quod etsi in sacris litteris non solum eam ablutionem, quae cum sacramento coniuncta est, *a*) sed etiam omne ablutionis genus, *b*) quod aliquando ad passionem translatum est, significat; tamen apud ecclesiae scriptores non quamvis corporis ablutionem declarat, sed eam, quae cum sacramento coniungitur, nec sine praescripta verborum forma ministratur: qua quidem significatione *c*) apostoli ex Christi domini instituto frequentissime usi sunt.

Octo baptismi genera, vid. apud Dam. lib. 4. de fid. orth. cap. 10. Greg. Naz. or. 40.
a) Isa. 24, 23. Marc. 7, 4.
b) Marc. 10, 38. Lucae 12, 50.
c) Rom. 6, 3. 4. I. Cor. I. Ephes. 4, 16. Gal. 2, 12. I. Pet. 3, 21.

4. *Quibus praeterea nominibus ablutionem sacramentalem patres expresserint.*

Alia quoque nomina ad eandem rem significandam sancti patres usurparunt: sacramentum enim fidei appellari, quod illud suscipientes, universam christianae religionis fidem profiteantur, divus Augustinus testatur. Alii vero, quia fide corda nostra illuminantur, quam in baptismo profitemur, hoc sacramentum illuminationem vocarunt; nam et Apostolus ita inquit: *d*) *Rememoramini pristinos dies, in quibus illuminati, magnum certamen sustinuistis passionum;* tempus nimirum, quo baptizati erant, significans. Chrysostomus praeterea in oratione, quam ad baptizandos habuit, tum expurgationem, quia per baptismum *e*) expurgamus vetus fermentum, ut simus nova conspersio, tum sepulturam, *f*) tum plantationem, tum crucem Christi nominat; quarum omnium appellationum causam ex epistola ad romanos scripta licet colligere. Cur autem divus Dionysius principium sanctissimorum mandatorum vocaverit, perspicuum est; cum hoc sacramentum veluti ianua sit, qua in christianae vitae societatem ingredimur, atque ab eo divinis praeceptis obtemperandi initium facimus. Atque haec de nomine breviter exponenda erunt.

De variis baptismi nominibus vide Greg. Naz. in orat. 39. In sancta lumina, Clemen. Alex. lib. I. paedag. c. 6. Dionys. Areop. cap. 3. de eccl. hierarch. Illuminationem vocavit.
d) Hebr. 10, 32. et c. 6, 4.
Expurgatio. Sepultura. Crux Christi. Plantatio.
e) I. Cor. 5, 7.
f) Rom. 6, 4.
S. Dion. de eccl. hierar. cap. 12.

5. *Quae sit baptismi definitio.*

Quod autem ad rei definitionem attinet, etsi multae ex sacris scriptoribus afferri possunt, illa tamen aptior et commodior esse videtur, quam ex verbis Domini apud Ioannem, et Apostoli ad ephesios, licet intelligere. Nam cum Salvator dicat: *g*) *Nisi quis renatus fuerit ex aqua, et Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei;* et Apostolus, cum de ecclesia loqueretur: *h*) *Mundans eam lavacro aquae in verbo vitae;* ita fit, ut recte et apposite definiatur, baptismum esse sacramentum regenerationis per aquam in verbo. *i*) Natura enim ex Adam filii irae nascimur, per baptismum vero in Christo filii misericordiae renascimur; siquidem *k*) dedit hominibus potestatem filios Dei fieri, iis *qui credunt in nomine eius; qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt.*

Definitiones baptismi vide apud Alex. in Ales. in 4. part. q. 11. per totam, et Thom. in 3. part. q. 66. art. 1.
g) Ioan. 3, 5.
h) Ephes. 5, 26.
i) Ephes. 2, 3.
k) Ioan. 1, 12. 13.

6. *Qua ratione baptismi sacramentum perficiatur.*

Baptismus ablutione et forma verborum perficitur. Chrysost. hom. 24. in Ioan. Aug. lib. 6. contr. Donat. c. 25. concil. florent. et trid. div. Aug. tractat. 80. in Ioan.

Dominus Deus potest omnia; ergo est omnipotens.

Aqua non potest dici sacramentum, sed ablutio.

Sed quibuscumque tandem verbis baptismi naturam explicari contigerit, docendus erit populus, hoc sacramentum confici ablutione, cui, ex Domini salvatoris instituto, certa et sollemnia verba necessario adhibentur, quemadmodum semper sancti patres docuerunt; quod apertissimo illo divi Augustini testimonio demonstratur: *Accedit verbum ad elementum, et fit sacramentum.* Id vero eo diligentius monere opertebit, ne forte fideles in eum errorem inducantur, ut existiment, quod vulgo dici solitum est, aquam ipsam, quae ad conficiendum baptismum in sacro fonte asservatur, sacramentum esse: tunc enim sacramentum baptismi dicendum est, cum aqua ad abluendum aliquem, additis verbis, quae a Domino instituta sunt, re ipsa utimur. Iam vero quoniam singula sacramenta ex materia et forma constitui initio diximus, cum generatim de omnibus sacramentis ageretur, idcirco, quae utraque sit in baptismo, a pastoribus declarandum erit.

7. *Quae sit propria baptismi materia.*

De materia baptismi sess. 7. conc. trident. de baptismo can. 2. conc. florent.

a) Ioan. 3, 5.

b) Ephes. 5, 26.

c) Ioan. 5, 8.

d) Act. 8, 10. 47. Hebr. 10, 3. et 1. Pet. 3, 20.

Materiam igitur, sive elementum huius sacramenti, esse omne naturalis aquae genus, sive ea maris sit, sive fluvii, sive paludis, sive putei, aut fontis, quae sine ulla adiunctione aqua dici solet. Nam et Salvator docuit; a) *Nisi quis renatus fuerit ex aqua, et Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei;* et Apostolus inquit, b) *ecclesiam lavacro aquae mundatam esse;* et in beati Ioannis epistola scriptum legimus: c) *Tres sunt, qui testimonium dant in terra, spiritus, aqua, et sanguis.* Quod etiam d) aliis sacrarum litterarum testimoniis comprobatur.

8. *Locus divi Matthaei de baptismo ignis exponitur.*

e) Matth. 3, 11. Sic exponit. Hieron. in Matth.

f) Act. 2, 3. Sess. 7. concil. trid. de baptism. can. 1.

g) Act. 1, 5.

Quod vero a Ioanne baptista dictum est, venturum esse Dominum, e) qui baptizaret in Spiritu sancto et igne; id quidem nullo modo de baptismi materia intelligendum est, sed vel ad intimum Spiritus sancti effectum, vel certe ad miraculum referri debet, f) quod die pentecostes apparuit, cum Spiritus sanctus e caelo in apostolos ignis specie delapsus est; de quo alio loco Christus dominus noster praedixit: g) *Ioannes quidem baptizavit aqua, vos autem baptizabimini Spiritu sancto non post multos hos dies.*

9. *Quibus figuris et prophetiis vis aquarum baptismi sit demonstrata.*

Ambr. lib. 1. de sacram. c. 5 et 6. et lib. 2. per tot.

h) Gen. 6, 5.

Diluvium olim baptismum repraesentavit.

i) Genes. 6, 5.

k) 1. Pet. 3, 21.

Mare rubrum.

l) Exod. 14. 22.

m) 1. Cor. 10.

Naaman ablutio.

n) 4. Reg. 5, 14.

o) Ioan. 5, 1.

Verum idem quoque a Domino tum figuris, tum prophetarum oraculis significatum esse, ex divinis scripturis animadvertimus. Diluvium enim, h) quo mundus purgatus est, quod i) multa malitia hominum esset in terra, et cuncta cogitatio cordis intenta esset ad malum, huius aquae figuram et similitudinem gessisse, apostolorum princeps k) in priori epistola ostendit. l) Et maris rubri transitum eiusdem aquae significationem habuisse, m) divus Paulus ad corinthios scribens, exposuit: ut interim omittamus n) tum Naaman Syri ablutionem, o) tum proba-

ticae piscinae admirabilem vim, et alia id genus multa, in quibus huius mysterii symbolum inesse facile apparet.

De praedictionibus autem dubitare nemo potest, quin aquae illae, ad quas tam liberaliter *a*) Isaias propheta omnes sitientes invitat, *b*) vel quas e templo egredientes Ezechiel in spiritu vidit, *c*) tum praeterea fons ille, quem domui David et habitantibus Hierusalem paratum in ablutionem peccatoris et menstruatae Zacharias praenunciavit, ad salutarem baptismi aquam indicandam, atque exprimendam pertineant.

Probatica piscina. Vim aquarum baptismi praevidit Isaias.
a) Isa. 55, 1.
b) Ezech. 47, 1.
c) Zach. 13, 1.

10. *Cur aqua ad baptismum conficiendum nos potius uti voluerit Deus, quam alia materia.*

Quantum vero baptismi naturae et virtuti consentaneum fuerit, ut eius propria materia aqua institueretur, pluribus quidem rationibus divus Hieronymus ad Oceanum scribens demonstravit. Sed quod ad hunc locum attinet, pastores docere in primis poterunt, quoniam hoc sacramentum omnibus sine ulla exceptione ad consequendam vitam necessarium erat, idcirco aquae materiam, quae numquam non praesto est, atque ab omnibus facile parari potest, maxime idoneam fuisse. Deinde aqua effectum baptismi maxime significat: ut enim aqua sordes abluit, ita etiam baptismi vim atque efficientiam, quo peccatorum maculae eluuntur, optime demonstrat. Accedit illud, quod, quemadmodum aqua refrigerandis corporibus aptissima est, sic baptismo cupiditatum ardor magna ex parte restinguitur.

Aquae usus in baptismo quam sit naturae consentaneus, et conveniens. S. Hieron. ep. 83. tom. 2. vide divus Thom. in 3. part. quaest. 66. art. 5. Prima ratio.

Secunda ratio.

Tertia ratio.

11. *Aquae simplici et naturali quare chrisma adiiciatur.*

Illud vero animadvertendum est, quamvis aqua simplex, quae nihil aliud admixtum habet, materia apta sit ad hoc sacramentum conficiendum, quoties scilicet baptismi ministrandi necessitas incidat; tamen ex apostolorum traditione semper in catholica ecclesia observatum esse, ut, cum sollemnibus caeremoniis baptismus conficitur, sacrum etiam chrisma addatur; quo baptismi effectum magis declarari perspicuum est. Docendus quoque erit populus, etsi aliquando incertum esse potest, utrum haec, an illa vera aqua sit, qualem sacramenti perfectio requirat; hoc tamen pro certo habendum esse, numquam ex alia materia, quam ex aquae naturalis liquore, baptismi sacramentum ulla ratione confici posse.

Aquae simplici et naturali, cur chrisma adiiciatur vide Ambr. lib. 1. de sacram. c. 2. et lib. 3. cap. et Innoc. lib. 1. decr. tit. 15. cap. 1. Cum venisset. Dam. lib. 1. c. 10. in fin.

12. *Quare promiscue omnibus fidelibus perfecta baptismi forma clare exponenda sit.*

Sed duarum partium, ex quibus baptismus constare debet, postquam altera, hoc est materia, diligenter explicata fuerit, studebunt pastores eadem diligentia formam etiam tradere, quae est altera eius pars maxime necessaria. In huius autem sacramenti explicatione, eo maiori cura et studio elaborandum putabunt, quod tam sancti mysterii notitia non solum sua sponte fideles vehementer delectare potest, quod quidem in omni divinarum rerum scientia communiter evenit, verum etiam ad usus fere quotidianos summopere expetenda est. Cum enim saepe incidant tem-

Quam saepe, et quanta cura baptismi natura sit inculcanda.

pora, quemadmodum suo loco planius dicetur, in quibus tum ab aliis de populo, tum saepissime a mulierculis baptismum ministrari oporteat; ita fit, ut promiscue omnibus fidelibus ea, quae ad huius sacramenti substantiam pertinent, cognita et perspecta esse debeant.

Aug. lib. 6. contr. Donat. c. 25. Greg. Naz. orat. 40.

13. *Quae sit perfecta et absoluta huius sacramenti forma.*

Baptismi forma.

Quare dilucidis et apertis verbis, quae facile percipi ab omnibus possint, pastores docebunt, hanc esse perfectam et absolutam baptismi formam: *Ego te baptizo in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti.* Ita enim a Domino et Salvatore nostro traditum est, cum apostolis apud Matthaeum praecepit: *a*) *Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti.* Ex illo autem verbo, *baptizantes*, catholica ecclesia divinitus edocta optime intellexit, in huius sacramenti forma actionem ministri exprimendam esse; quod quidem fit, cum dicitur, *ego te baptizo.* At quoniam, praeter ministros, tum illius personam qui baptizatur, tum principalem causam, quae baptismum efficit, significare oportebat; idcirco illud pronomen *te*, et distincta divinarum personarum nomina adduntur, ut absoluta sacramenti forma iis verbis concludatur, quae modo exposita sunt: *Ego te baptizo in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti.* Neque enim sola Filii persona, de quo a Ioanne scribitur: *b*) *Hic est, qui baptizat;* sed simul omnes sanctae trinitatis personae ad baptismi sacramentum operantur. Quod autem *in nomine*, non *in nominibus*, dictum est, hoc plane declarat unam trinitatis naturam et divinitatem. Etenim hoc loco *nomen* ad personas non refertur, sed divinam substantiam, virtutem, et potestatem, quae una et eadem est in tribus personis, significat.

a) Matth. 28, 19. 20. Isa. 18.

Actio ministri in baptismo ex Christi verbo esse necessaria colligitur.

Persona, quae baptizatur. Principalis causa sanctificationis est sancta trinitas.

b) Ioan. 1, 33.

Ambr. lib. 1. de Spiritu sancto c. 24. et lib. 2. de sacramentis c. 7. in forma baptismi quid numen significet.

14. *An in forma baptismi verba omnia perinde sint necessaria.*

Sed in hac forma, quam integram et perfectam esse ostendimus, observandum est, quaedam prorsus necessaria esse, quae si omittantur, sacramentum confici non potest; quaedam vero non ita necessaria, ut, si desint, sacramenti ratio non constet: cuiusmodi est vox illa, *ego*, cuius vis in verbo *baptizo* continetur. Immo vero in ecclesiis graecorum variata dicendi ratione, praetermitti consuevit, propterea quod nullam fieri oportere ministri mentionem iudicarunt. Ex quo factum est, ut in baptismo hac forma passim utantur: *Baptizatur servus* Christi in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti;* a quibus tamen perfecte sacramentum ministrari, ex concilii florentini sententia et definitione apparet, cum iis verbis satis explicetur id, quod ad baptismi veritatem attinet, nimirum ablutio, quae tunc re ipsa peragitur.

Ignorantia linguae latinae, mutans baptismi verba verum confert baptisma. Summa conciliorum. fol. 220. Bernardus ep. 340.

Graecorum baptizandi ratio. Alex. de Ales, 4. p. q. 13. memb. 3. art. 2.

* Ita editio princeps, et reliquae inde excusae: at Euchologium habet: *servus Dei.*

Conc. florent. in doctrina de sacram.

15. *Quo modo apostoli in nomine Christi baptizaverint.*

Quod si etiam aliquando tempus fuisse dicendum est, cum apostoli *c*) in nomine tantum domini Iesu Christi baptizarent,

Thom. in 3. part. q. 66. art. 6. Act. 2, 38. 8, 16. et

id quidem Spiritus sancti afflatu eos fecisse, exploratum nobis esse debet; ut initio nascentis ecclesiae Iesu Christi nomine pradicatio illustror fieret, divinaque et immensa eius potestas magis celebraretur. Deinde vero rem penitus introspicientes, facile intelligimus, nullam earum partium in ea forma desiderari, quae ab ipso Salvatore praescriptae sunt. Qui enim Iesum Christum dicit, simul etiam Patris personam, a quo unctus, et Spiritum sanctum, quo unctus est, significat.

10, 48. Baptizabant apostoli in nomine Christi, hoc est, in forma tradita a Christo. Matth. 28, 19.

Dam. lib. 4. c. 10. lit. E.

16. *Apostolos in nomine Christi, tacitis aliis duabus personis trinitatis, numquam baptizasse credendum est.*

Quamquam dubium fortasse alicui videri potest, an huiusmodi forma apostoli aliquem baptizaverint, si Ambrosii et Basilii, sanctissimorum et gravissimorum patrum, auctoritatem sequi volumus, qui ita baptismum in nomine Iesu Christi interpretati sunt, ut dixerint, iis verbis significari baptismum, non qui a Ioanne, sed qui a Christo domino traditus esset, tametsi a communi et usitata forma, quae distincta trium personarum nomina continet, apostoli non discederent. Atque hoc loquendi genere Paulus etiam in epistola ad galatas usus videtur, cum inquit: *Quicumque in Christo baptizati estis, Christum induistis;* ut significaret in fide Christi, nec alia tamen forma, quam idem Salvator et Dominus noster servandam praeceperat, baptizatos esse. Hactenus igitur de materia et forma, quae ad baptismi substantiam maxime pertinent, fideles docere satis fuerit.

S. Ambr. lib. de Spiritu sancto, cap. 3. Cum nomen Iesu adoramus, totam Dei maiestatem veneramur. Petrus Chrysologus ser. 144.

Gal. 3, 27. I. Cor. 13.

17. *Quo pacto in hoc regenerationis mysterio fieri debeat ablutio.*

Quoniam vero in hoc sacramento conficiendo legitimae etiam ablutionis rationem servari oportet; idcirco eius quoque partis doctrina a pastoribus tradenda est, atque ab eis breviter explicandum, communi ecclesiae more et consuetudine receptum esse, ut baptismus uno aliquo ex tribus modis confici posset. Nam qui hoc sacramento initiari debent, vel in aquam merguntur, vel aqua in eos infunditur, vel aquae aspersione tinguntur. Ex his autem ritibus quicumque servetur, baptismum vere perfici credendum est: aqua enim in baptismo adhibetur ad significandam animae ablutionem, quam efficit; quare baptismus ab *a*) Apostolo lavacrum appellatus est. Ablutio autem non magis fit, cum aliquis aqua mergitur, quod diu a primis temporibus in ecclesia observatum animadvertimus, quam vel aquae effusione, quod nunc in frequenti usu positum videmus, vel aspersione, quemadmodum *b*) a Petro factum esse colligitur, cum uno die tria millia hominum ad fidei veritatem traduxit et baptizavit.

Ablutio baptismi tribus modis fieri potest. Thom. in 3. part. q. 66. art. 7.

a) Ephes. 5, 26. Lavacrum regenerationis.

Trina mersio fuit in usu Augustini tempore.

b) Act. 2, 38. et 41.

18. *Unica ne ablutio requiratur, an tria.*

Utrum vero unica, an tria ablutio fiat, nihil referre existimandum est: utrovis enim modo et antea in ecclesia baptismum vere confectum esse, et nunc confici posse, ex divi Gregorii magni epistola ad Leandrum scripta, satis apparet. Retinendus est

Unane, an trina ablutio fieri debeat c. 49. Apostolorum. Concil. tolet. IV. can. 5. Dion. lib. de eccles. hierar. c. 4.

tamen a fidelibus is ritus, quem unusquisque in sua ecclesia servari animadverterit.

19. *Quare caput hic potissimum abluatur.*

Thom. in 3. part. q. 66. art. 7. ad tertium argumentum.
Verba sacramenti, eodem tempore, quo abluitur caput, pronuncianda sunt. Psal. 28. Dominus super aquas.

Atque illud praecipue monere oportet, non quamlibet corporis partem, sed potissimum caput, in quo omnes tum interiores, tum externi sensus vigent, abluendum, simulque ab eo, qui baptizat, non ante aut post ablutionem, verba sacramenti, quae formam continent, sed eodem tempore, quo ablutio ipsa peragitur, pronuncianda esse.

20. *Christus ne baptismum, ante, an post passionem, instituerit.*

Duo tempora institutionis baptismi.
Thom. in 3. part. q. 66. art. 2.
Quando Christus baptismum instituerit.
a) Matth. 3, 16.
D. Greg. Nazian. orat. in nat. Salvatoris circa finem. Amb. serm. 18. et 21. super Beati immaculati.
August. serm. 29, 36. et 37. de tempore.
Aquae vis per Christum est aucta. Tota trinitas in baptismo Christi praesens suum numen declaravit.
b) Matth. 3, 16. Marc. 1, 10. 11. Lucae 3, 21.
Aug. serm. 36. de tempore.
Baptismus ante Christi passionem fuit quidem usitatus, postea tamen vim suam accepit.

His expositis, conveniet praeterea docere, atque in memoriam fidelium reducere, baptismum, quemadmodum et reliqua sacramenta, a Christo domino institutum esse. Hoc igitur pastores frequenter docebunt, explicabuntque duo diversa tempora baptismi notanda esse; alterum, cum Salvator eum istituit, alterum, cum lex de eo suscipiendo sancita est. Ac, quod ad primum attinet, tunc a Domino hoc sacramentum institutum esse perspicitur, cum ipse a *a*) Ioanne baptizatus sanctificandi virtutem aquae tribuit. Testantur enim sancti Gregorius Nazianzenus et Augustinus, eo tempore aquae vim generandi, in spiritualem scilicet vitam, datam esse. Et alio loco Augustinus ita scriptum reliquit: *Ex quo Christus in aqua mergitur, ex eo omnia peccata abluit aqua.* Et alibi: *Baptizatur Dominus, non mundari indigens, sed tactu mundae carnis aquas mundans, ut vim obluendi habeant.* Atque ad eam rem illud maximo argumento esse potuit, quod tunc sanctissima trinitas, in cuius nomine baptismus conficitur, numen suum praesens declaravit. *b*) Vox enim Patris audita est, Filii persona aderat, et Spiritus sanctus in columbae specie descendit; praeterea caeli aperti sunt, quo nobis iam per baptismum licet ascendere. Quod si quis scire cupiat, quanam ratione tanta et tam divina virtus a Domino aquis tributa sit, id quidem humanam intelligentiam superat; hoc vero satis percipi a nobis potest, baptismo a Domino suscepto, sanctissimi et purissimi eius corporis tactu, aquam ad baptismi salutarem usum consecratam esse; ita tamen, ut hoc sacramentum, etsi ante passionem institutum fuerit, a passione tamen, quae omnium Christi actionum tamquam finis erat, vim et efficientiam duxisse, credendum sit.

21. *Quando lex baptismi homines obligare coeperit.*

Lex de baptismo suscipiendo quando lata fuerit.
c) Matth. 28, 19.
Marc. 16, 15. 16.
Quando baptismus homines obligare coepit.
d) I. Pet. 1, 3.

Sed de altero etiam, quo scilicet tempore lex de baptismo lata fuerit, nullus dubitandi locus relinquitur. Nam inter sacros scriptores convenit, post Domini resurrectionem, cum apostolis praecepit: *c*) *Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti;* ex eo tempore omnes homines, qui salutem aeternam consecuturi erant, lege de baptismo teneri coepisse. Quod quidem ex apostolorum principis auctoritate colligitur, cum inquit: *d*) *Regeneravit nos in spem*

vivam per resurrectionem Iesu Christi ex mortuis. Idemque ex illo Pauli loco, *a*) *Se ipsum tradidit pro ea, ut illam sanctificaret*, [cum de ecclesia loqueretur] *mundans eam lavacro aquae in verbo*, licet cognoscere. Uterque enim baptismi obligationem ad tempus, quod mortem Domini consecutum est, videtur retulisse: ut dubitandum nullo modo sit, verba etiam illa Salvatoris, *b*) *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei*, id ipsum tempus spectasse, quod post passionem futurum erat.

a) Ephes. 5, 2

b) Ioan. 3, 5.

22. *Sacramentum baptismi in quanta veneratione habendum.*

Ex his igitur, si accurate a pastoribus tractentur, haud dubium esse potest, quin fideles maximam in hoc sacramento dignitatem agnoscant, ac summa animi pietate venerentur; praesertim vero cum cogitarint, praeclara illa et amplissima munera, quae, cum Christus dominus baptizaretur, miraculorum significationibus declarata sunt, singulis, cum baptizantur, intima Spiritus sancti virtute, donari atque impertiri. Ut enim, si, quemadmodum *c*) Elisaei puero contigit, nobis oculi ita aperirentur, ut caelestes res intueri possemus, nemo adeo communi sensu carere putandus esset, quem divina baptismi mysteria in maximam admirationem non traducerent; cur idem etiam eventurum non existimemus, cum a pastoribus huius sacramenti divitiae ita expositae fuerint, ut eas fideles, si non corporis oculis, at mentis acie, fidei splendore illuminatae, contemplari queant?

Quanta munera in baptismo conferantur ex his, quae in Christi baptismo evenerunt, docet divus Thom. in 3. part. q. 39. art. 5. et 6. cap. 4.

c) 1. Reg. 6, 17.

23. *Quot hominum genera baptismum administrare possint.*

Iam vero, a quibus ministris hoc sacramentum conficiatur, non utiliter modo, sed necessario tradendum videtur; tum ut ii, quibus praecipue hoc munus commissum est, illud sancte et religiose curare studeant, tum ut ne quis, tamquam fines suos egressus, in alienam possessionem intempestive ingrediatur, vel superbe irrumpat, cum in omnibus ordinem servandum esse *d*) Apostolus admoneat. Doceantur igitur fideles, triplicem esse eorum ordinem: ac in primo quidem episcopos et sacerdotes collocandos esse, quibus datum est, ut iure suo, non extraordinaria aliqua potestate, hoc munus exerceant: iis enim in apostolis praeceptum est a Domino: *e*) *Euntes baptizate;* quamvis episcopi, ne graviorem illam docendi populi curam deserere cogerentur, *f*) baptismi ministerium sacerdotibus relinquere soliti essent. Quod vero sacerdotes iure suo hanc functionem exerceant, ita ut praesente etiam episcopo, ministrare baptismum possint, ex doctrina patrum et usu ecclesiae constat. Nam cum ad eucharistiam consecrandam instituti sint, *g*) quae est pacis et unitatis sacramentum, consentaneum fuit, potestatem iis dari omnia illa administrandi, per quae necessario huius pacis et unitatis quilibet particeps fieri posset. Quod si aliquando patres sacerdotibus, sine episcopi venia, baptizandi ius permissum non esse dixerunt,

Non homo, sed Christus est, qui baptizat, sacerdos vero legatione tantum pro Christo fungitur. Ioan. 1. Super quem etc. Cypr. de bapt. Christi circa princip. Et dicitur: Ego te baptizo in nomine etc.

d) 1. Cor. 14.

Triplex ordo ministrorum baptismi: primus ordo est episcoporum et sacerdotum. Isid. lib. 2. de offic. eccles. cap. 24.

e) Matth. 28, 19.

f) 1. Cor. 1, 17.

Sacerdotum proprium est baptismum conferre Thom. in 3. part. q. 67. art. 2.

g) 1. Cor. 10, 17.

Vide Leonem magnum ep. 83.

id de eo baptismo, qui certis anni diebus sollemni caeremonia administrari consueverat, intelligendum videtur.

Secundus ordo est diaconorum: diaconi sine necessitate baptizare non possunt. dist. 93. c. Diaconos.

Secundum ministrorum locum obtinent diaconi, quibus, sine episcopi aut sacerdotis concessu, non licere hoc sacramentum administrare, plurima sanctorum patrum decreta testantur.

24. *Qui sacramentum baptismi in casu necessitatis conferre possint.*

Thom. in 3. part. q. 67. art. I. et de consecr. dist. 4. cap. Cunctas. Quilibet in necessitate baptizare potest: sess. 7. concil. trident. de baptism. can. 4. Con. item later. c. I. et habetur de summa trinitat. c. Firmiter, et concil. florent. in decretis Eugenii.

Extremus ordo illorum est, qui, cogente necessitate, sine sollemnibus caeremoniis baptizare possunt; quo in numero sunt omnes, etiam de populo, sive mares sive feminae, quamcumque illi sectam profiteantur. Nam et iudaeis quoque, et infidelibus, et haereticis, cum necessitas cogit, hoc munus permissum est, si tamen id efficere propositum eis fuerit, quod ecclesia catholica in eo administrationis genere efficit. Haec autem cum multa veterum patrum, et conciliorum decreta confirmarunt, tum vero a sacra tridentina synodo anathema in eos sancitum est, qui dicere audeant, *baptismum, qui etiam datur ab haereticis in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, cum intentione faciendi quod facit ecclesia, non esse verum baptismum.* In quo profecto summam Domini nostri bonitatem et sapientiam licet admirari. Nam cum hoc sacramentum necessario ab omnibus percipiendum sit, quemadmodum aquam eius materiam instituit, qua nihil magis commune esse potest, sic etiam neminem ab eius administratione excludi voluit. Quamvis, ut dictum est, non omnibus liceat sollemnes caeremonias adhibere; non quidem quod ritus aut caeremoniae plus dignitatis, sed quod minus necessitatis, quam sacramentum, habeant.

Populares non debent sollemnes caeremonias in baptismo adhibere. Thom. in 3. part. q. 67. art. 3. Thom. loco. cit. art. 4.

25. *Quis ordo in baptizando a fidelibus servandus sit.*

Neque vero, hoc munus ita omnibus promiscue permissum esse, fideles arbitrentur, quin ordinem aliquem ministrorum statuere maxime deceat. Mulier enim, si mares adsint, laicus item praesente clerico, tum clericus coram sacerdote, baptismi administrationem sibi sumere non debent. Quamquam obstetrices, quae baptizare consueverunt, improbandae non sunt, si interdum, praesente aliquo viro, qui huius sacramenti conficiendi minime peritus sit, quod alias viri magis proprium officium videretur, ipsae exequantur.

26. *Cur praeter eos, qui baptizant, in regenerationis mysteriis patrini adhibeantur.*

De Patrinis baptizandorum agit Dionys. lib. de eccl. hierar. c. 4. Alex. de Ales. 4. part. q. 10. membro 3. art. 1.

Accedit autem ad eos ministros, qui, ut hactenus declaratum est, baptismum conficiunt, aliud etiam ministrorum genus, qui ad sacram et salutarem oblutionem celebrandam ex vetustissima catholicae ecclesiae consuetudine adhiberi solent; ii nunc patrini, olim susceptores, sponsores, seu fideiussores, communi vocabulo, a rerum divinarum scriptoribus vocabantur. De quorum numero, quoniam ad omnes fere laicos pertinet, accurate a pastoribus agendum erit, ut fideles intelligant, quae potissimum ad illud recte perficiendum necessaria sint. In primis, ve-

Thom. in 3. part. q. 67. art. 7.

ro explicare oportet, quae causa fuerit, cur ad baptismum praeter sacramenti ministros, patrini etiam et susceptores adiungerentur. Quod quidem optimo iure factum esse omnibus videbitur, si meminerint, baptismum esse spiritualem regenerationem, per quam filii Dei nascimur: de ea enim ita loquitur divus Petrus: a) *Sicut modo geniti infantes rationabiles, sine dolo lac concupiscite*. Ut igitur, postquam aliquis in hanc lucem editus est, nutrice et paedagogo indiget, quorum ope atque opera educetur, ac doctrina et bonis artibus erudiatur; ita etiam necesse est, ut, qui ex baptismi fonte vitam spiritualem vivere incipiunt, alicuius fidei et prudentiae committantur, a quo christianae religionis praecepta haurire, ad omnemque pietatis rationem institui possint, atque ita paulatim in Christo adolescere, donec tandem viri perfecti, iuvante Domino, evadant; cum praesertim pastoribus, qui publicae parochiarum curationi praepositi sunt, tantum temporis non supersit, ut privatam illam curam pueros in fide erudiendi suscipere possint. Huius autem vetustissimae consuetudinis praeclarum testimonium a divo Dionysio habemus, cum inquit: *Divinis nostris ducibus* [sic enim apostolos vocat] *in mente venit, et visum est suscipere infantes, secundum istum sanctum modum, quod naturales parentes pueri eum cuidam docto in divinis, veluti paedagogo, traderent, sub quo, sicut sub divino patre et salvationis sanctae susceptore, reliquum vitae puer degeret*. Eandem vero sententiam confirmat Hyginii auctoritas.

a) I. Pet. 2, 2.

Patrinorum adhibendorum, quam vetusta sit consuetudo.
S. Dion. de eccl. hierar. c. 12. in fin.

Hygin. papa de cons. dis. 4. c. in catechismo, et ibid. c. Non plures, etc. in baptismate, et 30. q. I. cap. Pervenit, et seq. De affinitate in baptismo contracta.

27. *Cognatio spiritualis in baptismo contracta matrimonium impedit et dirimit.*

Quamobrem sapientissime a sancta ecclesia constitutum est, ut non solum is, qui baptizat, cum baptizato, sed etiam susceptor cum eo, quem suscipit, et cum eius veris parentibus affinitate devinciatur; ita ut lagitima nuptiarum foedera inter hos omnes iniri non possint, atque inita dirimantur.

Sess. 24. concil. trid. de reform. Matth. c. 19, 28. q. I. vide item, et de cognation. spirit. in 6.

28. *Quae sint patrinorum partes, quidque ab illis exigatur.*

Praeterea docere oportet fideles, quae sint susceptoris partes. Etenim hoc munus adeo negligenter in ecclesia tractatur, ut nudum tantum huius functionis nomen relictum sit; quid autem sancti in eo contineatur, ne suspicari quidem homines videantur. Hoc igitur universe susceptores semper cogitent: se hac potissimum lege obstrictos esse, ut spirituales filios perpetuo commendatos habeant, atque in iis, quae ad christianae vitae institutionem spectant, curent diligenter, ut illi tales se in omni vita praebeant, quales eos futuros esse sollemni caeremonia spoponderunt. Audiamus quid ea de re sanctus Dionysius scribat, verba sponsoris exprimens: *Spondeo puerum inducturum, cum ad sacram intelligentiam venerit, sedulis adhortationibus meis, ut abrenunciet contrariis omnino, profiteatur, peragatque divina, quae pollicetur*. Item divus Augustinus: *Vos*, inquit, *ante omnia tam viros, quam mulieres, qui filios in baptismate su-*

Patrinorum officium.
Thom. in 3. part. q. 67. art. 8.

Dionys. loco supra citat. de eccles. hierar. c. 2.

D. Aug. serm. 163. de tempore. Ambr. lib. I. de sacram. cap. 2. in fine.

suscepistis, moneo, ut cognoscatis fideiussores apud Deum extitisse pro illis, quos visi estis de sacro fonte suscipere. Ac profecto decet maxime, eum, qui aliquod officium suscepit, in eo diligenter exequendo numquam defatigari; et qui se alterius paedagogum et custodem professus est, minime pati illum esse desertum, quem semel in fidem et clientelam suam recepit, donec illum opera et praesidio suo egere intellexerit. Quae autem filiis spiritualibus tradenda sint, paucis divus Augustinus comprehendit, cum de hoc ipso susceptorum officio loqueretur; ait enim: *Debent eos admonere, ut castitatem custodiant, iustitiam diligant, charitatem teneant, et ante omnia symbolum et orationem dominicam eos doceant, decalogum etiam, et quae sint prima christianae religionis rudimenta.*

Quid susceptores filios suos spirituales docere debeant, fusius Aug. sess. 163. de tempore, sed haec habentur de cons. dist. 4. cap. Vos autem.

29. *Quivis promiscue ad susceptoris munus non est admittendus.*

Quae cum ita se habeant, facile intelligimus, cuinam hominum generi sanctae huius tutelae administratio committenda non sit; nimirum iis, qui eam gerere aut fideliter nolint, aut sedulo et accurate non queant. Quocirca, praeter naturales parentes, quibus non licet eam curationem suscipere, ut ex eo magis appareat, quantum haec spiritualis educatio a carnali distet, haeretici in primis, iudaei, infideles ab hoc munere omnino prohibendi sunt, ut qui in ea cogitatione et cura semper versentur, ut fidei veritatem mendaciis obscurent, atque omnem christianam pietatem evertant.

Quales patrini sint assumendi. Parentes naturales filios suos suscipere non possunt. 30. q. I. c. Pervenit. Thom. in 3. p. q. 67. art. 8. ad secundum. Neque infideles et haeretici ex conc. mog. can. 55. et de cons. dist. 4. c. in baptismate.

30. *Quis patrinorum numerus esse debeat.*

Plures quoque ne baptizatum de baptismo suscipiant, sed ut unus tantum, sive vir, sive mulier, vel ad summam unus, et una, tridentino concilio statutum est: tum quia disciplinae atque institutionis ordo a multitudine magistrorum perturbari poterat; tum quia providere oportebat, ne inter plures eiusmodi affinitates coniungerentur, quae impedirent, quo minus legitimo motrimonii vinculo hominum inter homines societas latius diffunderetur.

Patrinorum numerus. Sess. 24. concil. trid. de reform. matrim. c. 20. et idem habetur de consecr. dist. 4. c. Non plures, et de cogn. spirit. cap. Quamvis.

31. *Baptismus ad salutem omnibus necessarius.*

Sed cum ceterarum rerum cognitio, quae hactenus expositae sunt, fidelibus utilissima habenda sit, tum vero nihil magis necessarium videri potest, quam ut doceantur, omnibus hominibus baptismi legem *a*) a Domino praescriptam esse, ita ut, nisi per baptismi gratiam Deo renascantur, in sempiternam miseriam et interitum a parentibus, sive illi fideles, sive infideles sint, procreentur. Igitur saepius a pastoribus explicandum erit, quod apud evangelistam legitur: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua, et Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei.*

a) Ioan. 3, 5. Matth. 28, 19. Clemens Roman. epist. 4. Aug. in Ioan. tract. 13. Ambr. de iis, qui myster. initiantur, cap. 4 conc. lateran. cap. 1. Citra baptismum nullus omnino salvari potest. Conc. trident. de baptismo can. 5. et sess. 6. de iustificatione cap.

32. *Infantes omnino sunt baptizandi.*

Quam legem non solum de iis, qui adulta aetate sunt, sed etiam de pueris infantibus intelligendum esse, idque ab apostо-

lica traditione ecclesiam accepisse, communis patrum sententia et auctoritas confirmat. Praeterea credendum est, noluisse Christum dominum baptismi sacramentum et gratiam pueris denegari, de quibus dicebat: *a*) *Sinite parvulos, et nolite eos prohibere ad me venire, talium est enim regnum caelorum*; *b*) quos amplexabatur, super quos manus imponebat, quos benedicebat. Deinde cum *c*) legimus totam aliquam familiam a Paulo baptizatam esse, satis apparet, pueros etiam, qui in illorum numero erant, salutari fonte ablutos esse. Deinde circumcisio, quae figura fuit baptismi, eum morem maxime commendat; *d*) pueros enim octavo die circumcidi solitos, nemo est, qui ignoret. Ac quibus *e*) circumcisio manufacta in expoliatione corporis carnis proderat, iisdem baptismum, qui est *f*) circumcisio Christi non manufacta, prodesse perspicuum est.

Postremo, ut Apostolus docet, *g*) si unius delicto mors regnavit per unum; multo magis abundantiam gratiae, et donationis, et iustitiae accipientes, in vita regnabunt per unum Iesum Christum. Cum itaque per Adae peccatum pueri ex origine noxam contranxerint, multo magis per Christum dominum possunt gratiam et iustitiam consequi, ut regnent in vitam; quod quidem sine baptismo fieri nullo modo potest. Quare docebunt pastores, infantes omnino baptizandos, et deinde paulatim teneram aetatem christianae religionis praeceptis ad veram pietatem informandam esse: nam, *h*) ut a Sapiente praeclare dictum est, *Adolescens iuxta viam suam, etiam cum senuerit, non recedet ab ea.*

33. *Infantes in baptismo gratiam spiritualem percipiunt.*

Neque enim dubitare licet, quin fidei sacramentum, cum abluuntur, accipiant; non quia mentis suae assensione credant, sed quia parentum fide, si parentes fideles fuerint, sin minus, fide [ut divi Augustini verbis loquamur] universae societatis sanctorum muniuntur. Etenim ab iis omnibus recte dicimus eos baptismo offerri, quibus placet ut offerantur, et quorum charitate ad communionem sancti Spiritus adiunguntur.

34. *Infantium baptismus non differendus.*

Hortandi autem sunt magnopere fideles, ut liberos suos, quam primum id sine periculo facere liceat, ad ecclesiam deferendos, et sollemnibus caeremoniis baptizandos curent. Nam cum pueris infantibus nulla alia salutis comparandae ratio, nisi eis baptismus praebeatur, relicta sit, facile intelligitur, quam gravi culpa illi sese obstringant, qui eos sacramenti gratia diutius, quam necessitas postulet, carere patiantur; cum praesertim propter aetatis imbecillitatem, infinita pene vitae pericula illis impendeant.

35. *Adulti quo modo ante baptismum instruendi sint.*

Diversam vero orationem in iis servandam esse, qui adulta aetate sunt, et perfectum rationis usum habent, qui scilicet ab infidelibus oriuntur, antiquae ecclesiae consuetudo declarat. Nam christiana quidem fides illis proponenda est, atque omni stu-

4. de baptismo parvulorum sess. 5. concil. trident. decreto de peccato originali, et sess. 7. de baptismo c. 12. 13. et 14.
Dion. Areop. de eccl. hier. cap. 7.
Aug. epist. 28. et lib. 1. de peccat. merit. remiss. c. 23. concil. milevit. cap. 2.
a) Matth. 19, 14.
b) Marc. 10, 16. Lucae 18, v. 15.
c) 1. Cor. 1, 16.
d) Gen. 17, 11. Levit. 12, 3. Lucae 1, 59.
e) Ephes. 2, 11.
f) Col. 2, 11.
g) Rom. 5, 17. Dion. Areop. in 7. c. lib. de hier. eccl. hanc rationem habet.

h) Prov. 22, 6.

Infantes etiam in baptismo gratiam accipiunt. Aug. in enchir. c. 42. Scot. 4. dist. 4. quaestione 2.

Infantes mox ad baptismum sunt deferendi. Greg. Naz. orat. 40. in sanctum baptisma. Aug. lib. 3. de orig. animae c. 9. et lib. 1. de pecc. mer. et rem. c. 23.

De baptismo adultorum vide Aug. in lib. de fide et operibus, cap. 9. et de consec. dist. 4. cap. Ante baptismum, et ante viginti.

dio ad eam suscipiendam cohortandi, alliciendi, invitandi sunt. Quod si ad dominum Deum convertantur, tum vero monere oportet, ne, ultra tempus ab ecclesia praescriptum, baptismi sacramentum differant. Nam cum scriptum sit: *a*) *Non tardes converti ad Dominum, et ne differas de die in diem;* docendi sunt, perfectam conversionem in nova per baptismum generatione positam esse. Praeterea, quo serius ad baptismum veniunt, eo diutius sibi carendum esse ceterorum sacramentorum usu et gratia, quibus christiana religio colitur, cum ad ea sine baptismo nulli aditus patere possit: deinde etiam maximo fructu privari, quem ex baptismo percipimus; siquidem non solum omnium scelerum, quae antea admissa sunt, maculam et sordes baptismi aqua prorsus eluit ac tollit, sed divina gratia nos ornat, cuius ope et auxilio in posterum etiam peccata vitare possumus, iustitiamque et innocentiam tueri: qua in re summam christianae vitae constare facile omnes intelligunt.

a) Eccl. 5, 8.

Baptismi quanta sit virtus.

36. *Adultis baptismum differendum esse demonstratur.*

Sed quamvis haec ita sint, non consuevit tamen ecclesia baptismi sacramentum huic hominum generi statim tribuere, sed ad certum tempus differendum esse constituit. Neque enim ea dilatio periculum, quod quidem pueris imminere supra dictum est, coniunctum habet; cum illis, qui rationis usu praediti sunt, batismi suscipiendi propositum atque consilium, et male actae vitae poenitentia satis futura sit ad gratiam et iustitiam, si repentinus aliquis casus impediat, quo minus salutari aqua ablui possint. Contra vero haec dilatio aliquas videtur utilitates afferre. Primum enim, quoniam ab ecclesia diligenter providendum est, ne quis ad hoc sacramentum ficto et simulato animo accedat, eorum voluntas, qui baptismum petunt, magis exploratur atque perspicitur: cuius rei causa in antiquis conciliis decretum legimus, ut qui ex iudaeis ad fidem catholicam veniunt, antequam baptismus illis administretur, aliquot menses inter catechumenos essent: deinde in fidei doctrina, quam profiteri debent, et christianae vitae institutionibus erudirentur perfectius. Praeterea, maius religionis cultus sacramento tribuitur, si constitutis tantum paschae et pentecostes diebus, sollemni caeremonia baptismum suscipiant.

Propositum baptismi in necessitate ad salutem sufficit. Aug. in lib. qu. in lev. q. 84. Ambr. in lib. 5. ep. 33. de obitu Valent. Thom. in 5. part. q. 65. art. 2.
Cur expediat in adultis baptismum differri.

Conc. agaten. c. 34. et de consecr. dist. 9. c. Iudaei, vide item conc. brach. 2. cap. I. et laod. c. 46.

37. *Baptismus non semper adultis differendus.*

Sed interdum tamen baptismi tempus, iusta aliqua et necessaria de causa, differendum non est, veluti si vitae periculum instare videatur; ac praesertim, si illi abluendi sint, qui iam fidei mysteria plene perceperint. Quod quidem Philippum et apostolorum principem fecisse satis constat, *b*) cum alter Candacis reginae eunuchum, *c*) alter Cornelium, nulla interposita mora, sed statim, ut se fidem amplecti professi sunt, baptizavit.

Quando non diu differri debeat baptismus. Greg. Naz. orat. 40. In sanctum baptisma.

b) Act. 8, 38.

c) Act. 10, 48.

38. *Quo modo affecti esse debeant, qui sunt baptizandi.*

Docendum praeterea, ac populo explicandum erit, quo modo affecti esse debeant, qui baptizandi sunt. In primis itaque opus

Primum in baptizandis propositum requiritur.

est, ut velint, propositumque illis sit baptismum suscipere. Nam cum unusquisque *a*) in baptismo peccato moriatur, et novam vitae rationem et disciplinam suscipiat, aequum est, non invito cuiquam, aut recusanti, sed illis tantum, qui sponte sua, et libenti animo accipiunt, baptismum praeberi. Quare ex sancta traditione semper servatum animadvertimus, ut nemini baptismus ministretur, nisi prius interrogatus fuerit, an velit baptizari. Nec vero in pueris quoque infantibus eam voluntatem deesse existimandum est, cum ecclesiae voluntas, quae pro illis spondet, obscura esse non possit.

a) Rom. 6, 2. Aug. in lib. de poenit. medic. c. 2. Thom. in 3. p. q. 68. art. 7. Thom. in 3. par. q. 68. art. 21. et colligitur ex August. l. 4. conf. c. 1.

39. *Amentes quando possint, vel non possint baptizari.*

Praeterea amentes et furiosos, qui cum aliquando compotes mentis essent, in insaniam deinde inciderunt, ut qui eo tempore nullam baptismi suscipiendi voluntatem habeant, nisi vitae periculum immineat, baptizandos non esse: cum autem in vitae discrimine versantur, si antequam furere inciperent, eius voluntatis significationem dederunt, abluendi sunt; sin minus, a baptismi administratione abstinendum est: idemque iudicium de dormientibus fieri debet. Quod si in mentis potestate numquam fuerunt, ita ut nullum rationis usum habuerint, eos in fide ecclesiae non secus ac pueros, qui ratione carent, baptizandos esse, ecclesiae auctoritas et consuetudo satis declarat.

40. *Quae praeterea ad baptismum suscipiendum requirantur.*

In baptizandis fides requiritur, vide Alexan. de Ales. 4. part. q. 18. mem. 2. art. 2.

Verum praeter baptismi voluntatem; fides etiam ea ratione, qua de voluntate dictum est, ad consequendam sacramenti gratiam maxime necessaria est. Etenim Dominus et Salvator noster docuit: *b*) *Qui crediderit, et baptizatus fuerit, salvus erit.* Deinde ut quemlibet admissorum scelerum et male actae vitae poeniteat, atque ut idem in posterum a peccatis omnibus abstinere statuat, opus est; aliter enim, qui ita baptismum peteret, ut tamen peccandi consuetudinem nollet emendare, omnino repellendus esset. Nihil enim baptismi gratiae et virtuti tam repugnat, quam eorum mens et consilium, qui nullum umquam peccandi finem sibi constituunt. Cum itaque baptismus ob eam rem expetendus sit, *c*) ut Christum induamus, et cum eo coniungamur, plane constat, merito a sacra ablutione reiiciendum esse, cui in vitiis et peccatis perseverare propositum est; praesertim vero, quia nihil eorum, quae ad Christum et ecclesiam pertinent, frustra suscipiendum est; inanemque baptismum, si iustitiae et salutis gratiam spectemus, in eo futurum esse, satis intelligimus, *d*) qui secundum carnem ambulare, non secundum spiritum cogitat: etsi, quod ad sacramentum pertinet, perfectam eius rationem sine ulla dubitatione consequitur, si modo, cum rite baptizatur, in animo habeat id accipere, quod a sancta ecclesia administratur. Quamobrem princeps apostolorum magnae illi hominum multitudini, qui, ut ait scriptura, compuncti corde, ab eo et a reliquis apostolis, quid sibi faciendum es-

b) Matth. 16, 16.

Tertio requiritur poenitentia.

c) Gal. 3, 27.

Ubi frustra adhiberi sacramenta videntur; ibi abstinendum est.

d) Rom. 8, 1.

Verus baptismus esse potest in impœnitente, sed non salutaris.

a) Act. 2, 38.
b) Act. 3, 19.
c) Rom. 6, 11.
d) Ibidem 13.

set, quaesiverant, ita respondit: a) *Poenitentiam agite, et baptizetur unusquisque vestrum;* et alio loco: b) *Poenitemini*, inquit, *et convertimini, ut deleantur peccata vestra.* Item beatus Paulus ad romanos scribens, aperte ostendit, ei, c) qui baptizatur, omnino moriendum esse peccatis: quare nos monet, d) ne exhibeamus membra nostra arma iniquitatis peccato, sed exhibeamus nos Deo, tamquam ex mortuis viventes.

41. *Quantum de his sermonem habere conferat.*

Haec vero si fideles saepe meditati fuerint, primum quidem summam Dei bonitatem vehementer admirari cogentur, qui nihil tale merentibus, tam singulare et divinum baptismi beneficium sola sua misericordia adductus tribuit: deinde, cum sibi ante oculos proponent, quam aliena esse debeat ab omni crimine eorum vita, qui tanto munere ornati sunt; illud etiam in primis a christiano homine requiri facile intelligent, ut quotidie tam sancte et religiose traducere vitam studeant, perinde ac si ea ipsa die baptismi sacramentum et gratiam consecuti essent. Quamquam ad inflammandos verae pietatis studio animos nihil magis proficiet, quam si pastores accurata oratione explicaverint, quinam sint baptismi effectus.

42. *Praecipuus baptismi effectus quis sit.*

De eximiis baptismi effectibus Greg. Naz. orat. 40. in sanctum baptisma. Primus ac praecipuus baptismi effectus est cuiuscumque peccati remissio. Conc. trid. sess. 5. de peccato orig.

e) Ezech. 36, 25.

f) I. Cor. 6, 11. D. Aug. lib. I. de pecc. merit. et remiss. c. 15. Vide eumdem lib. contra duas ep. Pelag. cap 13. et enchir. cap. 64. Greg. lib. 9. ep. 39. S. Hieronym. tom. 2. ad Ocean. ep. 81. ante medium. Conc. vien. et florent. doctr. de sacramentis. Trident. synod. sess. 5. de peccato origin. Tange instantiam, et dic consequenter.

De his igitur quoniam saepe agendum est, ut fideles magis perspiciant, se in altissimo dignitatis gradu positos esse, nec se ab eo deiici ullis adversarii insidiis vel impetu, ullo umquam tempore patiantur; hoc primum tradere oportet, peccatum, sive a primis parentibus origine contractum, sive a nobis ipsis commissum, quamvis etiam adeo nefarium sit, ut ne cogitari quidem posse videatur, admirabili huius sacramenti virtute remitti et condonari. Id vero multo ante ab Ezechiele praenunciatum est, per quem dominus Deus ita loquitur: e) *Effundam super vos aquam mundam, et mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris.* Et Apostolus ad corinthios, post longam peccatorum enumerationem, subiecit: f) *Et haec quidem fuistis, sed abluti estis, sed sanctificati estis.* Atque hanc doctrinam perpetuo a sancta ecclesia traditam esse perspicuum est. Sanctus enim Augustinus in libro, quem de baptismo parvulorum conscripsit, ita testatur: *Generante carne, tantum contrahitur peccatum originale; regenerante autem spiritu, non solum originalium, sed etiam voluntariorum peccatorum fit remissio.* Et sanctus Hieronymus ad Oceanum, *Omnia*, inquit, *in baptismate condonata sunt crimina.* Ac, ne dubitare amplius ea de re cuiquam liceret, post aliorum conciliorum definitionem, sacra etiam tridentina synodus idem declaravit, cum anathema in eos decrevit, qui aliter sentire auderent, quive asseverare non dubitarent, quamvis peccata in baptismo remittantur, ea tamen prorsus non tolli, aut radicitus evelli, sed quodam modo abradi, ita ut peccatorum radices animo infixae adhuc remaneant. Namque, ut eiusdem sanctae synodi verbis utamur, *in renatis*

nihil odit Deus; quia a) nihil est damnationis his, qui b) vere consepulti sunt cum Christo per baptisma in mortem: qui non secundum carnem ambulant, sed, c) veterem hominem exuentes, et d) novum, qui secundum Deum creatus est, induentes, innocentes, immaculati, puri, innoxii, ac Deo dilecti effecti sunt.

a) Rom. 8, 1.
b) Rom. 6, 4.
c) Col. 3, 9. 10.
d) Ephes. 4, 24.

43. *Concupiscentia in baptizatis an sit peccatum.*

Ac fateri quidem oportet, sicut eodem loco ipsius synodi auctoritate decretum est, in baptizatis concupiscentiam vel fomitem remanere; sed illa vere peccati rationem non habet. Nam ex divi quoque Augustini sententia: e) *In parvulis baptizatis concupiscentiae reatus absolvitur, ad agonem relinquitur.* Atque idem alibi testatur: f) *Concupiscentiae reatus in baptismate solvitur, sed infirmitas manet.* Concupiscentia enim quae ex peccato est, nihil aliud est, nisi animi appetitio, natura sua rationi repugnans; qui tamen motus, si voluntatis consensum, aut negligentiam coniunctam non habeat, a vera peccati natura longe abest. At cum sanctus Paulus inquit: g) *Concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret: h) non concupisces;* ex his verbis, non ipsam concupiscendi vim, sed voluntatis vitium intelligi voluit. Eandem doctrinam tradit sanctus Gregorius, ita scribens: *Si qui sunt, qui dicant, peccata in baptismo superficie tenus dimitti, quid est hac praedicatione infidelius? cum per fidei sacramentum anima, peccatis radicitus absoluta, soli Deo inhaereat.* Atque ad eam rem demostrandam Salvatoris nostri testimonio utitur, cum apud sanctum Ioannem ait: i) *Qui lotus est, non indiget, nisi ut pedes lavet, sed est mundus totus.*

Aug. de gen. ad litt. lib. 6. c. 14. et habetur de poenit. dist. 2. cap. Quomodo renovari. De concupiscentia in baptizatis remanente, conc. trid. de peccato orig. sess. 5. Quid concupiscentia.
e) D. Aug. lib. 1. de peccat. merit. et remiss. c. 39.
f) Idem lib. 1. de nupt. et conc. c. 23. et 25. et contra Iul. lib. 6. cap. 5. lib. 1. retract. c. 15. et de verbis ap. serm. 6.
g) Rom. 7, 7.
h) Exod. 20, 17.
Greg. lib. 3. regist. ep. 30.
i) Ioan. 13, 10.

44. *Omnia peccata baptismo tolli iterum demonstratur.*

Quod si cui expressam huius rei figuram et imaginem libet intueri, proponat sibi ad contemplandum Naaman syrii leprosi historiam, k) qui cum septies Iordanis aqua se abluisset, testante scriptura, ita a lepra mundatus est, ut eius caro, caro pueri videretur. Quare baptismi proprius effectus est, peccatorum omnium, sive originis vitio, sive nostra culpa contracta sint, remissio. Cuius rei causa a Domino et Salvatore nostro institutum esse, clarissimis verbis apostolorum princeps, ut alia testimonia omittamus, explicavit, cum inquit: l) *Poenitentiam agite, et baptizetur unusquisque vestrum in nomine Iesu Christi in remissionem peccatorum.*

k) 4. Reg. 5, 14.
l) Act. 2, 38.

45. *Ut culpa, ita etiam poena omnis baptismo remittitur.*

Iam vero, in baptismo non solum peccata remittuntur, sed peccatorum etiam et scelerum poenae omnes a Deo benigne condonantur. Nam etsi omnibus sacramentis hoc commune est, ut per illa virtus passionis Christi domini communicetur; de solo tamen baptismo dictum est ab Apostolo, m) nos per ipsum Christo commori, et sepeliri. Ex quo sancta ecclesia semper intellexit, sine maxima sacramenti iniuria fieri non posse, ut ei, qui baptismo expiandus sit, eiusmodi pietatis officia, quae usitato

Secundus baptismi effectus est omnium poenarum, quae peccatis debebantur condonatio. Tho. in 3. p. q. 69. art. 2. Ex Ambrosio in cap. 11. ep. ad rom. cui consentit. Aug. lib. 1. de nupt. et concup. c. 34.
m) Rom. 6, 4.

Iam recens baptizato non est imponenda satisfactio. Thom. in 3. part. q. 68. art. 5. Greg. lib. 7. Reg. ep. 24.

nomine sancti patres opera satisfactionis vocarunt, imponantur. Nec vero, quae hoc loco traduntur, veteris ecclesiae consuetudini adversantur, quae olim iudaeis, cum baptizarentur, praecipiebat, ut quadraginta continuos dies ieiunarent. Neque enim illud institutum ad satisfactionem pertinebat, sed qui baptismum percepissent, ea ratione admonebantur, ut sacramenti dignitatem venerantes, ieiuniis et orationibus aliquandiu sine intermissionibus operam darent.

46. *Non liberatur mox baptizatus a poenis civilibus.*

Thom. in 3. part. q. 69. art. 2. ad tertium.

Sed quamquam in baptismo poenas peccatorum condonari exploratum esse debet, ab eo tamen poenarum genere, quae civilibus iudiciis ob grave aliquod scelus persolvendae sunt, nemo liberatur, ita ut, qui morte dignus sit, per baptismum a poena, quae legibus constituta est, eripiatur. Tametsi vehementer laudanda esset eorum principum religio et pietas, qui eam quoque animadversionem, ut Dei gloria in suis sacramentis illustrior fieret, sontibus remitterent ac condonarent.

47. *Remittuntur in baptismo poenae, quae post hanc vitam inferri solent.*

Poenae inferni in baptismo remittuntur. Fulg. lib. de fide ad Pet. diac. cap. 27.

a) Rom. 6, 5.

Efficit praeterea baptismus post huius vitae curriculum, poenarum omnium, quae originale peccatum consequuntur, liberationem. Siquidem merito mortis Domini factum est, ut haec consequi possemus; baptismo autem, ut supra dictum est, ei commorimur. a) *Si enim*, ut inquit Apostolus, *complantati facti sumus similitudini mortis eius, simul et resurrectionis erimus.*

48. *Quare per baptismum integrae naturae status non statim reddatur.*

Cur post baptismum huius vitae poenae remaneant. Concil. trident. sess. 5. can. 5. Thom. in 3. part. q. 69. art. 3.

b) Rom. 6, 3. 4.

c) Ioan. 1, 14. de orth. fide Dam. lib. 4. c. 20.

Quod si quaerat aliquis, cur statim post baptismum in hac etiam mortali vita his incommodis non careamus, atque ad perfectum illum vitae gradum, in quo Adam primus humani generis parens ante peccatum collocatus fuerat, sacrae ablutionis virtute non transferamur; id quidem duabus potissimum de causis factum esse respondebitur: quarum prima est, quod nobis, b) qui per baptismum Christi corpori coniuncti, atque eius membra effecti sumus, plus aliquid dignitatis tribuendum non erat, quam ipsi capiti nostro tributum esset. Cum igitur Christus dominus, etsi, ab initio ortus sui, c) gratiae et veritatis plenitudinem habuit, tamen humanae naturae fragilitatem, quam suscepit, non ante deposuit, quam passionis tormenta et mortem pertulit, ac deinde ad immortalis vitae gloriam resurrexit; quis miretur, cum videat fideles, qui iam per baptismum caelestis iustitiae gratiam adepti sunt, adhuc tamen caduco et fragili corpore vestiri, ut, postquam multis laboribus pro Christo perfuncti, et morte abita, denuo ad vitam revocati fuerint, tandem digni sint, qui cum Christo aevo sempiterno perfruantur?

Secunda ratio, ut per ea, quae patimur, nobis merendi sit occasio.

Altera vero causa, cur in nobis post baptismum infirmitas corporis, morbus, dolorum sensus, concupiscentiae motus relin-

quatur, illa est, ut scilicet, tamquam segetem et materiam virtutis haberemus, ex qua deinde uberiorem gloriae fructum, atque ampliora praemia consequeremur. Nam, cum patienti animo vitae incommoda omnia toleramus, pravasque animi nostri affectiones sub rationis imperium divina ope subiicimus, certa spe niti debemus, fore, ut, si cum Apostolo *a*) bonum certamen certaverimus, cursum consummaverimus, fidem servaverimus, repositam quoque iustitiae coronam reddat nobis Dominus in illa die iustus iudex. Sic vero etiam cum filiis Israel videtur Dominus egisse, *b*) quos etsi ab aegyptiorum servitute, Pharaone atque eius exercitu in mare demerso, liberavit, tamen non statim in beatam illam promissionis terram introduxit, sed prius in multis variisque casibus exercuit; ac deinde cum eos in promissae terrae possessionem misisset, ceteros quidem incolas e patriis sedibus exturbavit, *c*) quasdam vero nationes reliquas fecit, quas delere non potuerunt, ut populo Dei bellicae virtutis et fortitudinis exercendae occasio numquam deesset.

a) 2. Tim. 4, 7.

b) Exod. 14, 24. 25, 27.

c) Iud. 3, 2. 3.

Tertia ratio ne videlicet quis ob bona temporalia colendum sibi Deum putaret.

Huc accedit, quod si per baptismum, praeter dona caelestia, quibus anima ornatur, corporis etiam bona tribuerentur, dubitari merito posset, quin multi, praesentis potius vitae commoda, quam futurae speratam gloriam consectantes, ad baptismum venirent: cum tamen non falsa haec, et incerta, *d*) *quae videntur*, sed vera, atque eaterna, *quae non videntur*, bona christiano homini semper proposita esse debeant.

d) 2. Cor. 4, 18.

49. *Renati inter huius vitae miserias solida animi oblectatione non destituuntur.*

Renati inter huius vitae miserias suam habent laetitiam.

Sed interim tamen huius vitae conditio, quae miseriarum plena est, suis voluptatibus et laetitiis non caret. Quid enim nobis, qui iam per baptismum *e*) veluti palmites insiti sumus in Christum, iucundius aut optabilius esse potest, quam, cruce in humeros nostros sublata, eum ducem sequi, nullisque aut laboribus defatigari, aut periculis retardari, quominus *f*) ad praemium supernae vocationis Dei omni studio contendamus, *g*) alii virginitatis lauream, alii *h*) doctrinae et praedicationis coronam, *i*) alii martyrii palmam, alii alia virtutum decora a Domino accepturi? Quae quidem praeclara laudis insignia nemini darentur, nisi prius nos ipsos in huius aerumnosae vitae stadio exercuissemus, atque in acie invicti stetissemus.

e) I. Ephes. 4, I.

f) Phil. 3, 14.

g) Apoc. 14, 4.
h) Dan. 12, 3.
i) Apoc. 7, 9.

50. *Quid praeter culpae, et poenae remissionem baptismo homini praestetur.*

Tertius baptismi effectus est gratiae Dei largitio, Thom. in 3. part. q. 69. art. 4.

Sed ut ad baptismi effectus oratio redeat, exponendum erit, huius sacramenti virtute nos non solum a malis, quae vere maxima dicenda sunt, liberari, verum etiam eximiis bonis et muneribus augeri. Animus enim noster divina gratia repletur, qua *k*) iusti, et *l*) filii Dei effecti, *m*) aeternae quoque salutis heredes instituimur. Nam, ut scriptum est, *n*) *qui crediderit, et baptizatus fuerit, salvus erit;* *o*) mundatamque ecclesiam lavacro aquae in verbo vitae Apostolus testatur. Est autem gratia, quem-

k) I. Ioan. 3, 7.
l) Ioan. I, 12.
m) Rom. 8, 17.
n) Marc. 16, 16.

Quomodo per baptismum filii Dei efficiamur pulchre declaratur, sess. 9. de precation. Dominica.

o) Ephes. 5, 26.

Quid sit gratia; sess. 6. concil. trident. de iustificatione cap. 7.

admodum tridentina synodus ab omnibus credendum, poena anathematis proposita, decrevit, non solum per quam peccatorum fit remissio, sed divina qualitas in anima inhaerens, ac veluti splendor quidam et lux, quae animarum nostrarum maculas omnes delet, ipsasque animas pulchriores et splendidiores reddit. Atque id ex sacris litteris aperte colligitur, cum *a*) gratiam effundi dicant, *b*) eamque Spiritus sancti pignus soleant appellare.

a) Rom. 5, 5.
b) 2. Cor. 1, 22. et 5, 5.

51. *Gratiae divinae, quae baptismo infunditur, adduntur veluti pedisseque virtutes.*

Virtutum infusio in baptismo. Dam. lib. 4. de fide orth. cap. 1.

Huic autem additur nobilissimus omnium virtutum comitatus, quae in animam cum gratia divinitus infunduntur. Quare, cum Apostolus ad Titum ait: *c*) *Salvos nos fecit per lavacrum regenerationis et renovationis Spiritus sancti, quem effudit in nos abunde per Iesum Christum salvatorem nostrum;* divus Augustinus verba illa, *abunde effudit*, explanans, *Nimirum*, inquit, *ad remissionem peccatorum, et copiam virtutum.*

c) Ad Titum 3, 5. 8. Aug. lib. 1. de bapt. parvul. c. 26. Thom. in part. q. 69. art. 5. de cons. dist. 4. cap. Ad haec.

52. *Per baptismum Christo incorporamur.*

Iam vero per baptismum etiam Christo capiti tamquam membra copulamur et connectimur. Quemadmodum igitur a capite vis manat, qua singulae corporis partes ad proprias functiones apte exequendas moventur; ita etiam ex *d*) Christi domini plenitudine in omnes, qui iustificantur, divina virtus et gratia diffunditur, quae nos ad omnia christianae pietatis officia habiles reddit.

d) Ioan. 1, 16.

53. *Qui fiat, ut tot virtutibus baptismo cumulati adeo tarde pietatem exerceant.*

Neque vero mirum cuiquam videri debet, si, cum tanta virtutum copia instructi et ornati simus, tamen non sine magna difficultate et labore pias honestasque actiones inchoamus, vel certe absolvimus. Id enim ob eam rem non evenit, quod virtutes, a quibus actiones ipsae proficiscuntur, Dei beneficio nobis donatae non sint: sed *e*) quoniam post baptismum acerrima cupiditatis pugna adversus spiritum relicta est: in qua tamen contentione animo frangi aut debilitari christianum hominem non decet; cum Dei benignitate freti, optima spe niti debeamus, fore, ut quotidiana recti vivendi exercitatione, *f*) quaecumque pudica sunt, quaecumque iusta, quaecumque sancta, eadem etiam facilia et iucunda videantur; haec libenter cogitemus, haec alacri animo agamus, *g*) ut Deus pacis sit nobiscum.

e) Rom. 7, 15. 16. Gal. 5, 17. Aug. lib. 4. contra Iulian. cap. 3. et 5. et lib. 1. de pecc. mer. et rem. cap. 39. Virtutes exercitio augentur, et faciles evadunt.
f) Phil. 4, 8. Rom. 16.
g) 2. Cor. 13, 11.

54. *In baptismo character indelebilis imprimitur.*

Alius baptismi effectus est characteris impressio. Aug. lib. 6. de baptismo contra Donatist. cap. 1. conc. trid. sess. 7. can. 9. de sacram. in genere.

Praeterea, per baptismum consignamur charactere, qui ex anima deleri numquam potest: de quo nihil est, ut plura hoc loco disserantur, cum liceat ex his, quae supra dicta sunt, cum universe de sacramentis ageretur, satis multa, quae ad hoc argumentum pertinent, in hunc locum transferre.

55. *Baptismum iterari numquam posse demonstratur.*

Sed quoniam ex characteris vi et natura ab ecclesia defini-

tum est, baptismi sacramentum nulla ratione iterandum esse, ea de re fideles, ne aliquando in errores inducantur, saepe et diligenter a pastoribus admonendi erunt. Hoc vero docuit Apostolus, inquiens: a) *Unus Dominus, una fides, unum baptisma.* Deinde cum romanos hortatur, ut mortui per baptismum in Christo caverent, ne vitam, quam ab illo accepissent, amitterent, cum inquit: b) *Quod enim* Christus *mortuus est peccato, mortuus est semel;* hoc videtur aperte significare, sicut ille mori iterum non potest, ita nobis denuo mori per baptismum non licere. Quare sancta etiam ecclesia se unum baptismum credere palam profitetur: quod quidem rei naturae et rationi vehementer consentaneum esse, ex eo intelligitur, quod baptismus est quaedam spiritualis regeneratio. Quemadmodum igitur naturali virtute semel tantum generamur, et in lucem edimur, atque, ut divus Augustinus ait, uterus non potest repeti; sic etiam una est spiritualis generatio, nec baptismus umquam tempore iterandus est.

Baptismum sine sacrilegio iterari non posse. Sess. 7. Concil. trid. de baptismo can. II. et 13. et sess. 14. de sacr. poenit. cap. 21.
a) Ephes. 4, 5.
b) Rom. 6, 10.
Cur baptismus semel tantum suscipiendus sit synod. constant. D. August. tract. 11. in Ioan. Leo magn. ep. 37 et 79.

56. *Illi iterato non baptizantur, qui certa conditione interposita abluuntur.*

Neque vero quisquam putet, eum ab ecclesia iterari, cum adhibita huiusmodi verborum formula, aliquem abluit, de quo incertum est, an baptizatus prius fuerit: *Si baptizatus es, te iterum non baptizo; si vero nondum baptizatus es, ego te baptizo in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti.* Ita enim non impie iterari, sed sancte cum adiunctione baptismum administrari dicendum est.

Licet aliquando baptizare sub conditione Alex. 3. de baptism. et eius effect. cap. De quibus. Leo papa epist. 92.

57. *Baptismus conditionalis semper circa ullum discrimen usurpandus non est.*

Qua in re tamen diligenter a pastoribus aliqua providenda sunt, in quibus fere quotidie non sine maxima sacramenti iniuria peccatur. Neque enim desunt, qui nullum scelus admitti posse arbitrentur, si quemvis sine delectu cum adiunctione illa baptizent: quare si infans ad eos deferatur, nihil prorsus quaerendum putant, an is prius ablutus fuerit, sed statim ei baptismum tribuunt. Quin etiam, quamvis exploratum habeant, domi sacramentum administratum esse, tamen sacram ablutionem in ecclesia, adhibita sollemni caeremonia, cum adiunctione repetere non dubitant; quod quidem sine sacrilegio facere non possunt, et eam maculam suscipiunt, quam divinarum rerum scriptores irregularitatem vocant. Nam ea baptismi forma, ex Alexandri papae auctoritate, in illis tantum permittiur, de quibus, re diligenter perquisita, dubium relinquitur, an baptismum rite susceperint; aliter vero numquam fas est, etiam cum adiunctione baptismum alicui iterum administrare.

Parochi quantum errent, dum cum conditione sine discrimine baptizant.

Qui rebaptizant, sunt irregulares. De apostatis, et reiter. bapt. c. Ex litterarum, et de consecr. dist. 4. cap. Eos qui lib. 3. decr. de baptismo et eius effectu cap. De quibus.

58. *Quis sit postremus fructus, qui virtute baptismi hominibus confertur.*

Praeter cetera vero, quae ex baptismo consequimur, illud veluti extremum est, quo reliqua omnia videntur referri, quod

Quintus baptismi effectus est caeli, quod pec-

cato interclusum fuerat, aperitio. Thom. in 3. part. q. 69. art. 7.

scilicet caeli aditum, propter peccatnm prius interclusum, unicuique nostrum patefacit. Haec autem, quae in nobis baptismi virtute efficiuntur, ex iis plane intelligi possunt, quae in Salvatoris baptismo contigisse evangelica auctoritas confirmavit. Etenim *a*) caeli aperti sunt, et Spiritus sanctus columbae specie in Christum dominum descendens apparuit. Ex quo significatum est, eis, qui baptizantur, divini numinis charismata impertiri, et caelorum ianuam reserari: non quidem, ut simul atque baptizati sunt, sed ut magis opportuno tempore ingrediantur in illam gloriam, cum omnium miseriarum expertes, quae in beatam vitam cadere non possunt, pro mortali conditione immortalitatem assequentur. Atque hi quidem sunt baptismi fructus, quos, si quidem sacramenti vim spectemus, aeque ad omnes pertinere dubitari non potest; sin autem, quo quisque animo affectus ad illum suscipiendum accesserit, consideremus, plus minusve caelestis gratiae et fructus ad unum aliquem, quam ad alium, pervenire omnino fateri oportet.

a) Matth. 3, 16. Marc. 1, 10. Lucae 3, 21.

Baptismi fructus, etsi omnibus hominibus sint communes, non aeque tamen ad omnes perveniunt. Thom. in 3. part. q. 69. art. 8.

59. *Quae sit caeremoniarum baptismi vis et utilitas.*

De precationibus, ritibus, et caeremoniis baptismi.

Restat nunc, ut, quae de huius sacramenti precationibus, ritibus et caeremoniis tradenda sint, aperte et breviter explicentur. Nam quod Apostolus de linguarum dono admonuit, cum inquit, *b*) sine fructu esse, si quae aliquis loquitur, a fidelibus non intelligantur; idem fere ad ritus et caeremonias transferri potest: imaginem enim et significationem earum rerum praesferunt, quae in sacramento geruntur. Quod si illorum signorum vim et potestatem fidelis populus ignoret, non magna admodum caeremoniarum utilitas futura esse videbitur. Danda est igitur pastoribus opera, ut eas fideles intelligant, certoque sibi persuadeant, si minus necessariae sint, plurimi tamen faciendas, magnoque in honore esse oportere. Id vero tum instituentium auctoritas, qui sine controversia sancti apostoli fuerunt, tum finis, cuius causa caeremonias adhiberi voluerunt, satis docet. Ita enim sacramentum maiori cum religione ac sanctitate administrari, ac veluti ante oculos poni praeclara illa et eximia dona, quae in eo continentur, et in animos fidelium immensa Dei beneficia magis imprimi, perspicuum est.

b) 1. Cor. 14, 14.

Dion. de eccles. hierar. cap. 4. Ritus sunt velut imagines effectuum cuiuscumque sacram. Rituum ecclesiasticorum auctores apostoli, quare de his patres scripserunt. Dion. Areop. 1. c. 4. de eccl. hier. Cypr. epist. 70. ad Iubaian.

60. *Quotuplices sint baptismi ritus.*

Dion. Areop. c. 4. de eccl. hierar. Ritus baptismi sunt triplices. Primus genus est eorum rituum, qui ante baptismum adhibentur.

Sed omnes caeremoniae et precationes, quibus in baptismi administratione ecclesia utitur, ad tria capita redigendae sunt, ut in eis explicandis certus ordo a pastoribus servari possit, et quae tradita ab illis fuerint, auditorum memoria facilius retineantur. Ac primum quidem illarum genus est, quae, antequam accedatur ad baptismi fontem, servantur; alterum earum, quae, cum ad ipsum fontem ventum est, adhibentur; tertium earum, quae, peracto iam baptismo, addi solent.

61. *Quo tempore aqua ad baptismum necessaria communi ritu sit consecranda.*

Consecrari aquam ad bapti-

In primis igitur aqua paranda est, qua ad baptismum uti opor-

tet. Consecratur enim baptismi fons addito mysticae unctionis oleo. Neque id omni tempore fieri permissum est, sed more maiorum festi quidam dies, qui omnium celeberrimi et sanctissimi optimo iure habendi sunt, expectantur, in quorum vigiliis sacrae ablutionis aqua conficitur; quibus etiam tantum diebus, nisi necessitas aliter facere coegisset, in veteris ecclesiae more positum fuit, ut baptismus administraretur. Sed quamvis ecclesia hoc tempore, propter communis vitae pericula, eam consuetudinem retinendam non iudicarit; tamen sollemnes illos dies paschae et pentecostes, quibus baptismi aqua consecranda est, summa cum religione adhuc observavit.

smum testis est Cypr. epist. 70. et Basil. lib. de Spiritu sancto. c. 27. et de con. dist. 4. cap. In sabbato, Quae sint tempora baptismi conferendi praecipua, Leo epist. 4. ad episc. Siciliae.

62. *Baptizandi cur mox in ecclesiam non admittantur.*

Post aquae consecrationem, alia deinceps, quae baptismum antecedunt, explicare oportet. Afferuntur enim, vel etiam adducuntur, qui baptismo initiandi sunt, ad ecclesiae fores, atque ab eius introitu omnino prohibentur, quod indigni sint, qui domum Dei ingrediantur, antequam a se turpissimae servitutis iugum repulerint, et totos se Christo domino eiusque iustissimo imperio addixerint.

Non admitti baptizandos in ecclesiam demonstrant Tert. lib. de corona militis, cap. 3. Cyrill. hier. catechesi 1.

63. *Cur baptizandi quid petant interrogentur, et instruantur.*

Tum vero sacerdos ab eis exquirit, quidnam ab ecclesia petant: quo cognito, primum eos christianae fidei doctrina, quam in baptismo profiteri debent, instituit; id autem catechismo efficitur. Cuius institutionis morem a Domini salvatoris praecepto manasse nemo dubitare potest, cum ipse apostolis iusserit: *a*) *Ite in mundum universum, et docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, docentes eos servare omnia, quaecumque mandavi vobis.* Ex quo licet cognoscere, baptismum non esse administrandum, priusquam summa saltem religionis nostrae capita exponantur.

Hinc baptizandi competentes dicebantur quod simul baptismum peterent. Aug. lib. 1. retract. c. 17. et ep. 155. et alibi plerumque.
a) Matth. 28, 19. 20
Dion. de eccles. hierarc. cap. 4. Marc. c. 16, 15.

64. *Quo pacto ex veteri ecclesiae instituto catechizari debeant rudiores.*

Quoniam vero catechismi ratio ex multis interrogationibus constat, si is, qui instituitur, adulta aetate fuerit, ad ea, quae rogantur, ipse per se respondet; si autem infans sit, pro illo sponsor rite respondet, sollemnemque sponsionem facit.

Catechizandi ratio ex multis interrogationibus constat.

65. *Quis sit exorcismi usus.*

Sequitur exorcismus, qui ad expellendum diabolum, eiusque vires frangendas et debilitandas, sacris et religiosis verbis, ac precationibus conficitur. Proinde sacerdos ter in faciem eius, qui initiandus est, spirat, ut serpentis antiqui potestatem expellat, et amissae vitae spiraculum consequatur.

66. *Cur eius, qui baptizatur, ori sal admoveatur.*

Accedunt ad exorcismum aliae caeremoniae, quarum singulae, ut quae mysticae sint, propriam atque illustrem significationem habent. Nam cum sal in illius os, qui ad baptismum adducendus est, inseritur, hoc significari perspicuum est, eum fi-

Salis significatio in baptismo de cons. dist. 4. c. Sal. Isid. lib. 2. de offic. eccles. cap. 20. et Aug. lib. 1. conf. cap. 21. Ut iniquitatis factore careat, et a vermibus pec-

catorum ultra ne putrefiat, sed magis illaesus ad maiorem gratiam recipiendam servetur. Signum crucis baptismo adhiberi solitum scribunt Basil. lib. de Spiritu sancto. Chrys. lib. contra gen. et alii.

dei doctrina et gratiae dono consecuturum esse, ut a peccatorum putredine liberetur, saporemque bonorum operum percipiat, et divinae sapientiae pabulo delectetur.

67. *Quid sibi velit crucis signum multis corporis partibus adhibitum.*

Obsignantur praeterea signo crucis frons, oculi, pectus, humeri, aures; quae omnia declarant, baptismi mysterio sensus baptizandi aperiri ac roborari, ut Deum excipere, praeceptaque eius intelligere ac servari possit.

68. *Quare nares et aures baptizandi saliva liniantur.*

Postea vero illi nares et aures saliva liniuntur, statimque ad baptismi fontem mittitur, ut quemadmodum *a*) caecus ille evangelicus, quem Dominus iusserat oculos luto illitos Siloes aqua abluere, lumen recuperavit, ita etiam intelligamus sacrae ablutionis eam vim esse, ut menti ad caelestem veritatem percipiendam lumen afferat.

a) Ioan. 9, 7. Salivae significatio in baptismo, cuius rei meminit. Ambr. lib. I. de sacramentis c. I. et de iis qui myst. init c. I. et de consecr. dist. 4. cap. Postea. Quae sit vis abrenunciationis. Greg. Naz. orat. 40. Ambr. lib. I. de sacramentis cap. 2.

69. *Quid doceat abrenunciatio illa satanae facta ab illo, qui baptizandus offertur.*

His paractis, ad baptismi fontem veniunt, ibique aliae caeremoniae, et ritus adhibentur, ex quibus christianae religionis summam licet cognoscere. Sacerdos enim, ter conceptis verbis, eum, qui baptizandus est, interrogat: *Abrenuncias satanae, et omnibus operibus eius, et omnibus pompis eius?* At ille, aut eius nomine patrinus, ad singulas interrogationes, respondet, *abrenuncio.* Igitur qui Christo nomen daturus est, hoc primum sancte et religiose polliceri debet, se diabolum et mundum deserere, ac nullum umquam tempus fore, in quo utrumque veluti hostem teterrimum non detestetur.

70. *Oleo catechumenorum baptizandus inungitur in pectore et inter scapulas; quid velit illa inunctio.*

Post haec, oleo catechumenorum baptizandus inungitur in pectore et inter scapulas. In pectore quidem, ut per Spiritus sancti donum abiiciat errorem et ignorantiam, et suscipiat fidem rectam; quia *b*) *iustus ex fide vivit.* Inter scapulus autem, ut Spiritus sancti gratia excutiat negligentiam et torporem, ac bonam operationem exerceat, quia *c*) *fides sine operibus mortua est.*

b) Gal. 3, 11.

c) Iac. 2, 26.

71. *Quo modo baptizandus fidei suae professionem faciat.*

Quomodo baptizandus fidem suam profiteri debeat. Aug. l. 7. conf. cap. 10.

Deinde ad ipsum baptismi fontem consistens, interrogatur a sacerdote hoc modo: *Credis in Deum patrem omnipotentem?* Cui ille repondet, *credo.* Atque ita deinceps de reliquis symboli articulis rogatus, fidem suam sollemni religione profitetur. Quibus sane duabus responsionibus, omnem christianae legis vim et disciplinam contineri, perspicuum est.

72. *Cur ab eo, qui aqua salutari proxime tingendus est, petatur, num baptizari velit.*

Sed cum iam baptismum administrare oportet, quaerit sacerdos ab eo, qui baptizandus est, num baptizari velit; quo qui-

dem per se, vel eius nomine, si infans sit, patrino annuente, statim in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti salutari aqua eum abluit. Quemadmodum enim *a*) homo sua voluntate serpenti obediens, merito damnatus est; ita Dominus neminem ad suorum numerum, nisi voluntarium militem, adscribi voluit, ut, divinis iussis sponte obtemperans, aeternam salutem consequeretur.

a) Gen. 3, 6.

Nemo salvatur invitus.

73. *Quamobrem baptizati caput mox chrismate inungatur.*

Iam postquam baptismus absolutus est, sacerdos summum baptizati verticem chrismate perungit, ut intelligat se ab eo die Christo capiti tamquam membrum coniunctum esse, atque eius corpori insitum, et ea re christianum a Christo, Christum vero a chrismate appellari. Quid vero chrisma significet, ex iis satis intelligi, quae tunc sacerdos orat, divus Ambrosius testatur.

Unctionis post baptismum meminerunt Dion. Areop. eccl. hier. cap. 2. et 3. Greg. Naz. orat. 40. Basil. lib. de Spiritu sancto c. 37. D. Ambr. lib. 2. de sacram. c. 7.

74. *Quid designet vestis candida vel album sudariolum, quod baptizato donatur.*

Induit postea sacerdos baptizatum veste alba dicens: *Accipe vestem candidam, quam immaculatam perferas ante tribunal domini nostri Iesu Christi, ut habeas vitam aeternam.* Infantibus vero, qui vestitu non utuntur, iisdem verbis album sudariolum datur: quo symbolo significari patres sancti docent tum resurrectionis gloriam, ad quam per baptismum nascimur, tum nitorem et pulchritudinem, qua, dilutis peccatorum maculis, anima in baptismo ornatur, tum innocentiam atque integritatem, quam in omni vita baptizatus servare debet.

Vestis candidae in baptismo dari solitae meminit Dion. ubi supra. Ambr. de iis, qui myst. init. c. 7. et alii.

75. *Quae sit ratio ardentis cerei, qui a baptizato tenetur.*

Et deinde cereus ardens in manum traditur, qui ostendit fidem charitate inflammatam, quam in baptismo accepit, bonorum operum studio alendam atque augendam esse.

Lucernarum ardentium, quae dabantur in manibus baptizatorum, meminit Greg. Naz. orat. 40. in sanctum baptisma.

76. *Quare, ac cuiusmodi nomen baptizato sit imponendum.*

Ad extremum vero nomen baptizato imponitur, quod quidem ab aliquo sumendum est, qui, propter excellentem animi pietatem et religionem, in sanctorum numerum relatus est. Ita enim facile fiet, ut quivis nominis similitudine, ad sanctitatis et virtutis imitationem excitetur; ac praeterea, quem imitari studeat, eum quoque precetur, et speret sibi advocatum ad salutem tum animi, tum corporis defendendam venturum esse. Quare reprehendendi sunt, qui gentilium nomina, et eorum praecipue, qui sceleratissimi fuerunt, tam diligenter consectantur, et pueris imponunt; cum ex eo intelligi possit, quanti christianae pietatis studium faciendum existiment, qui impiorum hominum memoria tantopere delectari videntur, ut velint fidelium aures huiusmodi profanis nominibus undique circumsonare.

Nomen datur baptizandis, quo significatur, eos per abrenunciationem prioris possessoris, se nomen dare Christo, ut in illius dominium transeant. Ambr. lib. I. de sacr. cap. 2.

Gentilium nominibus abstinendum.

77. *Summa eorum, quae de baptismi mysteriis sunt tradita.*

Haec de baptismi sacramento si a pastoribus explanata fuerint, nihil eorum fere praetermissum esse videbitur, quae ad hanc cognitionem maxime pertinere existimanda sunt. Demon-

Epilogus omnium, quae de baptismo dicta sunt.

stratum est enim, quid ipsum baptismi nomen significet, quae sit eius natura et substantia, tum ex quibus partibus constet. Dictum est, a quo institutus fuerit; qui ministri ad conficiendum sacramentum necessarii sint, quosve tamquam paedagogos ad sustentandam baptizati imbecillitatem adhibere oporteat. Traditum est etiam, quibus, et quemadmodum animo affectis baptismus administrari debeat, quae sit eius virtus et efficientia: postremo, qui ritus et caeremoniae serventur, quantum proposita ratio postulabat, satis copiose explicatum est. Quae omnia ob eam praecipue causam docenda esse pastores meminerint, ut fideles in hac cura et cogitatione perpetuo versentur, ut in iis, quae adeo sancte et religiose spoponderunt, cum baptismo initiati sunt, fidem servent, atque eam vitam instituant, quae sanctissimae christiani nominis professioni respondeat.

DE CONFIRMATIONIS SACRAMENTO

CAPUT III.

1. *Cur hodie quam maxime confirmationis virtus sit explicanda.*

Quantus sacramenti confirmationis contemptus irrepserit.

Si in confirmationis sacramento explicando pastorum diligentia requirenda umquam fuit, nunc certe opus est illud quam maxime illustrare, cum in sancta Dei ecclesia hoc sacramentum a multis omnino praetermittatur, paucissimi vero sint, qui divinae gratiae fructum, quem deberent, ex eo capere studeant. Quare fideles ita de huius sacramenti natura, vi, dignitate, tum in die pentecostes, quo praecipue die administrari solet, tum aliis etiam diebus, cum id pastores commode fieri posse iudicaverint, docendi erunt, ut intelligant, non solum negligendum non esse, sed summa cum pietate et religione suscipiendum; ne ipsorum culpa, maximoque malo eveniat, ut frustra in eos divinum hoc beneficium collatum esse videatur.

Confirmatio quando praecipue fieri debeat.

2. *Quare ecclesia hoc sacramentum confirmationem vocarit.*

Hoc sacramentum est polyonymum apud veteres, sed confirmatio ab eccles. dicitur ob verba Christi. Luc. 24, 49. c. 8, 17. act. 1. sicque vocatum est a conc. aur. c. 3 et flor. et aliis.

Sed ut a nomine initium sumatur, confirmationem ab ecclesia hoc sacramentum idcirco vocari docendum est, quoniam, qui baptizatus est, cum ab episcopo sacro chrismate ungitur, additis sollemnibus illis verbis: *Signo te signo crucis, et confirmo te chrismate salutis, in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti;* nisi aliud sacramenti efficientiam impediat, novae virtutis robore firmior, atque adeo perfectus Christi miles esse incipit.

3. *Confirmatio verum est novae legis sacramentum.*

Confirmationem vere esse sacramentum ex traditione pontificum ostenditur, Melch. in epist.

In confirmatione autem veram et propriam sacramenti rationem catholica ecclesia semper agnovit; quod et Melchiades pontifex, et plures etiam alii sanctissimi et vetustissimi pontifices aperte declarant. Ac sanctus Clemens eius veritatis doctrinam

graviori sententia comprobare non potuit; ait enim: *Omnibus festinandum est sine mora renasci Deo, et demum ab episcopo consignari, idest, septiformem gratiam Spiritus sancti percipere: cum alioqui perfectus christianus nequaquam esse possit is, qui iniuria, et voluntate, non autem necessitate compulsus, hoc sacramentum praetermiserit, ut a beato Petro accepimus, et ceteri apostoli, praecipiente Domino, docuerunt.* Hanc vero eandem fidem doctrina sua confirmarunt, qui eodem spiritu pleni pro Christo sanguinem profuderunt, *a*) Urbanus, *b*) Fabianus, *c*) Eusebius romani pontifices, quemadmodum ex eorum decretis licet perspicere.

ad episc. hispan. cap. 2. et habetur de consecr. dist. 6. cap. Spiritus S. Clemens papa epist. 4. ad Iulian. et Iul. episc. S. Petrus de confirmatione doctrinam tradidit.

a) Urban. in ep. I. ad omnes christianos cap. 7. et habetur de consecr. dist. 5. cap. Omnes fideles.
b) Fabian. in ep. 2. ad omnes orient. cap. I.
c) Euseb. in ep. 3. ad episc. tusc. et camp. et habetur de cons. dist. 5. cap. Manu.

4. *Sacri doctores, qui huius sacramenti meminerunt.*

Accedit praeterea sanctorum patrum consentiens auctoritas; inter quos *d*) Dionysius areopagita, Athenarum episcopus, cum diceret, qua ratione hoc sacrum unguentum conficere, eoque uti oporteret, ita inquit: *Baptizatum sacerdotes induunt veste congrua munditiae, ut ad pontificem ducant; ille vero sacro atque prorsus divino unguento baptizatum signans, sacratissimae communionis participem facit.* *e*) Eusebius quoque caesariensis tantum huic sacramento tribuit, ut dicere non dubitarit, Novatum haereticum Spiritum sanctum promereri non potuisse, quia, cum baptizatus esset, in gravi aegritudine signaculo chrismatis non est signatus. Sed clarissima habemus huius rei testimonia tum a divo Ambrosio in eo libro, quem de iis, qui initiantur, inscripsit; tum a divo *f*) Augustino in libris, quos adversus Petiliani donatistae epistolas edidit: quorum uterque adeo de huius sacramenti veritate nihil dubitare posse existimavit, ut eam scripturae etiam locis doceat ac confirmet. Quare alter quidem verba illa Apostoli: *g*) *Nolite contristare Spiritum sanctum Dei, in quo signati estis;* alter vero, quod in psalmis legitur: *h*) *Sicut unguentum in capite, quod descendit in barbam, barbam Aaron;* tum illud eiusdem Apostoli: *i*) *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis,* ad confirmationis sacramentum referri testatus est.

d) Dion. de eccl. hierar. cap. 4.
e) Euseb. lib. 6. hist. eccl. c. 20. hoc habetur ex epist. concilii romani.
D. Ambr. in lib. de iis, qui myst. init. c. 7. et lib. I. de Spiritu sancto cap. 6.
f) D. Aug. lib. I. contr. litt. Petil. c. 104. et lib. 15. de trin. c. 26.
Confirmatio verbi Dei auctoritate confirmatur.
g) Ephes. 4, 30.
h) Psal. 123, 2.
i) Rom. 5, 5.

5. *Quae sit confirmationis et baptismi differentia.*

Concil. florent. in doct. de sacr. Unde distinctio sit petenda sacramentorum.
D. Thom. in 3. part. q. 72. art. I.

Quamvis autem a Melchiade dictum sit, baptismum confirmationi maxime coniunctum esse; non idem tamen sacramentum, sed ab altero longe disiunctum, existimandum est. Constat enim varietatem gratiae, quam singula sacramenta tribuunt, et rei sensibus subiectae, quae ipsam gratiam significat, efficere, ut varia quoque et diversa sacramenta sint. Cum igitur baptismi gratia homines in novam vitam gignantur; confirmationis autem sacramento, qui iam geniti sunt, viri evadant, *k*) evacuatis, quae erant parvuli; satis intelligitur, quantum in naturali vita generatio ab incremento distat, tantundem inter se diferre baptismum, qui regenerandi vim habet, et confirmationem, cuius virtute fideles augescunt, et perfectum animi robur assumunt.

k) I. Cor. 13, 11.

Alia ratio differentiae baptismi, et confirmationis, quae ex D. Thom. in 3. part. quaest. 72. art. 9. colligitur.

Praeterea quoniam novum atque distinctum sacramenti genus constituendum est, ubi animus in novam aliquam difficultatem incurrit, facile perspici potest, quemadmodum baptismi gratia ad mentem fide informandam indigemus, ita etiam maxime conducere, fidelium animos alia gratia confirmari, ut nullo poenarum, suppliciorum, mortis periculo aut metu, a verae fidei confessione deterreantur. Quod quidem, cum sacro confirmationis chrismate efficiatur, ex eo aperte colligitur, huius sacramenti rationem a baptismo diversam esse. Quare Melchiades pontifex utriusque discrimen accurata oratione persequitur, ita scribens: *In baptismate homo ad militiam recipitur, et in confirmatione coarmatur ad pugnam. In fonte baptismatis Spiritus sanctus plenitudinem tribuit ad innocentiam, confirmatione autem perfectionem ad gratiam ministrat: in baptismo regeneramur ad vitam, post baptismum ad pugnam confirmamur: in baptismo abluimur, post baptismum roboramur: regeneratio per se salvat in pace baptismum recipientes, confirmatio armat atque instruit ad agones.* Verum haec iam non solum ab aliis conciliis tradita, sed praecipue a sacra synodo tridentina decreta sunt, ut iam de iis non solum aliter sentire, sed ne dubitare quidem ullo modo liceat.

S. Melch. pont. in epist. ad episc. hisp. cuius verba haben. de consec. dist. 5. c. Spiritus sanctus.

Conc. laod. canon. 48. meld. c. 6. florent. et constant. synod. trident. sess. 7. de confirmatione.

6. *Quis sacramenti confirmationis est auctor.*

Christus confirmationis auctor. Thom. in 3. part. q. 72. S. Fab. pap. in init. epist. 2. quae est ad episc. orient.

Omnia sacramenta a Christo sunt instituta. Thom. in 3. part. q. 64. art. 2. Amb. lib. 4. de sacrament. c. 4.

Quoniam vero supra demonstratum est, quam necessarium esset communiter de omnibus sacramentis docere, a quonam ortum habuerint, idem etiam de confirmatione tradere oportet, ut fideles huius sacramenti sanctitate magis afficiantur. Igitur a pastoribus explicandum est, Christum dominum non solum eius auctorem fuisse, sed, sancto Fabiano pontifice romano teste, chrismatis ritum, et verba, quibus in eius administratione catholica ecclesia utitur, praecepisse. Quod quidem iis facile probari poterit, qui confirmationem sacramentum esse confitentur, cum sacra omnia mysteria humanae naturae vires superent, nec ab alio, quam a Deo possint institui. Iam vero quae sint eius partes, ac primum quidem de materia dicendum est.

7. *Quae sit sacri huius mysterii materia.*

De materia confirmationis. Aug. in psalm. 44. et lib. 13. de trinit. c. 26.

Quid sit chrisma apud sacros auctores.

Vide Thom. in 3. part. q. 72. art. 3. Gregor. in 1. c. cantic. Conc. laod. c. 48. et carthag. II. c. 36. S. 3. et III. c. 36. S. Dion. de eccl. hierar. c. 2. et 4. Sanctus Fabian. papa in 2. ep. ad episc. or. et citatur de cons. dis. 3. c. Lit. vestris.

Haec autem chrisma appellatur; quo nomine, a graecis accepto, etsi profani scriptores quodlibet unguenti genus significant, illud tamen, qui res divinas tradunt, communi loquendi consuetudine ad illud tantummodo unguentum accomodarunt, quod ex oleo et balsamo sollemni episcopi consecratione conficitur. Quare duae res corporeae permixtae confirmationis materiam praebent; quae quidem diversarum rerum compositio, quemadmodum multiplicem Spiritus sancti gratiam, quae confirmatis tribuitur, declarat, ita etiam ipsius sacramenti excellentiam satis ostendit. Quod autem ea sit huius saramenti materia, cum sancta ecclesia et concilia perpetuo docuerunt, tum a sancto Dionysio et complurimis aliis gravissimis patribus traditum est; in primisque a Fabiano pontifice, qui apostolos chrismatis

confectionem a Domino accepisse, nobisque reliquisse, testatus est.

8. *Quid oleum in materia confirmationis significat.*

Neque vero ulla alia materia, quam chrismatis, aptior videri poterat ad illud declarandum, quod hoc sacramento efficitur. Oleum enim, quod pingue sit et natura sua manet, ac difluat, gratiae plenitudinem exprimit, quae per Spiritum sanctum a Christo capite in alios redundat atque effunditur, *sicut unguentum, a) quod descendit in barbam Aaron* usque *in oram vestimenti eius; b) unxit* enim eum *Deus oleo laetitiae prae consortibus* suis; ac *c) de plenitudine eius nos omnes accepimus.*

Significatio chrismatis.
Olei significatio ex Ambr. super ps. 118. ser. 14. et in lib. I. de Spiritu sancto c. 3.

a) Psal. 132, 2.
b) Psal. 44, 8.
c) Ioan. 1, 16.

9. *Quid balsamum oleo admixtum hic admoneat.*

Balsamum vero, cuius *d*) odoratus iucundissimus est, quid aliud significat, quam fideles, cum sacramento confirmationis perficiuntur, eam virtutum omnium suavitatem effundere, ut illud Apostoli queant dicere, *e) Christi bonus odor sumus Deo?* Habet praeterea balsamum eam vim, ut, quidquid eo circumlitum fuerit, putrescere non sinat; quod quidem ad huius sacramenti virtutem significandam valde accommodatum videtur, cum plane constet, fidelium animos caelesti gratia, quae in confirmatione tribuitur, praeparatos, facile a scelerum contagione defendi posse.

Significatio balsami.
d) Eccl. 24, 20.
e) 2. Cor. c. 2, 15.

10. *Cur necesse sit chrisma ab episcopo consecrari.*

Consecratur autem chrisma sollemnibus caeremoniis ab episcopo. Ita enim Salvatorem nostrum docuisse in extrema coena, cum chrismatis conficiendi rationem apostolis commendaret, Fabianus pontifex, sanctitate et martyrii gloria clarissimus, tradidit. Quamquam cur ita fieri debuerit, ratione etiam ostendi potest. Etenim in plerisque aliis sacramentis Christus ita eorum materiam instituit, ut sanctitatem quoque illi tribuerit. Non solum enim aquam elementum baptismi esse voluit, cum inquit: *f) Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei;* sed cum ipse baptizatus est, effecit, ut ea deinceps vi sanctificandi praedita esset. Quare dictum est a sancto Chrysostomo: *Aqua baptismi purgare peccata credentium non posset, nisi tactu dominici corporis sanctificata fuisset.* Quoniam igitur Dominus hanc confirmationis materiam usu ipso et tractatione non sacravit, necessarium est, ut sanctis et religiosis precationibus consecretur; neque ad alium ea confectio, nisi ad episcopum, pertinere potest, qui eiusdem sacramenti ordinarius minister institutus est.

Quando Christus confirmationem chrismatis docuerit, sanctus Fabianus papa in ep. citata. Thom. in 3. part. q. art. 4.

f) Ioan. 3, 5.

Chrysost. hom. 4. in Matth. Refertur de cons. dist. 4. c. Numquam.

11. *Quae sit huius sacramenti forma.*

Sed explicanda erit praeterea altera pars, ex qua sacramentum constituitur, forma scilicet et verba, quae ad sacram unctionem adhibentur: monendique fideles, ut in hoc sacramento suscipiendo, tunc maxime, cum ea pronunciari animadvertunt, ad pietatem, fidem, et religionem animos excitent, ne quid caelesti gratiae impedimenti esse possit. His igitur verbis confir-

Christus non attactu corporis sui, sed verbis sanctis materiam confirmationis sacrari voluit. Conc. flor. in doctrina de sacr. Thom. in 3. part. q. 72. art. 4.

Sacramenti cuiusque forma qualis esse debeat.

mationis forma absolvitur: *Signo te signo crucis, et confirmo te chrismate salutis, in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti.* Sed tamen si ad veritatem rationem quoque revocemus, idem facile probari potest. Etenim sacramenti forma ea omnia continere debet, quae ipsius sacramenti naturam et substantiam explicant.

12. *Hanc esse perfectam huius sacramenti formam, quo modo confirmetur.*

Tria sunt in confirmatione observanda. Thom. ibidem.

Atqui maxime haec tria in confirmatione observanda sunt, divina potestas, quae ut principalis causa in sacramento operatur; tum robur animi et spiritus, quod per sacram unctionem fidelibus ad salutem tribuitur; deinde signum, quo notatur is, qui in certamen christianae militiae descensurus est. Ac primum quidem verba illa, *in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti,* quae extremo loco posita sunt; alterum ea, *confirmo te chrismate salutis*, quae in medio sunt; tertium, quae in principio formae locantur, *signo te signo crucis*, satis declarant.

Confirmationis forma ex auctoritate ecclesiae retinenda.

Quamquam, si etiam ratione aliqua probari non possit, hanc esse huius sacramenti veram et absolutam formam, ecclesiae catholicae auctoritas, cuius magisterio ita semper edocti fuimus, non patitur, nos ea de re quidquam dubitare.

13. *Quis sit proprius sacramenti confirmationis minister.*

De ministro confirmationis.
a) Ier. 23, 21.
Episcopi soli sunt ministri confirmationis c. 4. et sess. 23. de sacramento ordinis. c. 4. et can. 7.

Docere etiam pastores debent, quibus potissimum huius sacramenti administratio commissa sit. Nam cum multi sint, *a*) ut est apud Prophetam, qui currant, neque tamen mittantur; necesse est, qui veri et legitimi eius ministri sint, tradere, ut fidelis populus confirmationis sacramentum et gratiam consequi possit. Solum itaque episcopum huius sacramenti conficiendi ordinariam potestatem habere sacrae litterae ostendunt. Nam in actis apostolorum legimus, *b*) cum Samaria verbum Dei accepisset, Petrum et Ioannem ad eos missos esse, *qui oraverunt pro ipsis, ut acciperent Spiritum sanctum; nondum enim in quemquam illorum venerat, sed baptizati tantum erant.* Quo in loco licet videre, eum, qui baptizaverat, quod tantum esset diaconus, confirmandi potestatam nullam habuisse, sed munus illud perfectioribus ministris, hoc est apostolis, reservatum esse. Quin etiam, *c*) ubicumque sacrae scripturae huius sacramenti mentionem faciunt, idem observari potest.

b) Act. 8, 14. 15. 16. 17.

Sicut habetur.

c) Act. 19, 6.

14. *Idem etiam pontificum maximorum decretis ostenditur.*

Neque ad eam demonstrandam desunt sanctorum patrum, atque pontificum *d*) Urbani, *e*) Eusebii, *f*) Damasi, *g*) Innocentii, *h*) Leonis, clarissima testimonia, quemadmodum ex eorum decretis perspicuum est. Divus quoque *i*) Augustinus graviter queritur de corrupta aegyptiorum et alexandrinorum consuetudine, quorum sacerdotes audebant confirmationis sacramentum administrare. Ac iure quidem hoc factum esse, ut eiusmodi munus ad episcopos deferretur, hac similitudine possunt pastores declarare. Ut enim in extruendis aedificiis, etsi fabri, qui infe-

d) In fine epist. ad omnes christianos.
e) Epist. 3. ad episcopos Tusciae, et Campaniae.
f) Circa medium et ceteros episc. ep. 4 ad Prosp. orth.
g) Epist. ad Veren. cap. 3.
h) Epist. 88. ad Germaniae, et Galliae episcopos.
i) Aug. in quaest. novi testamenti q. 42.

riores ministri sunt, caementa, calcem, ligna, et reliquam materiam parant atque componunt, absolutio tamen operis ad architectum spectat; ita etiam hoc sacramentum, quo veluti spirituale aedificium perficitur, a nullo alio, nisi a summo sacerdote, administrari opus erat.

15. *Cur in confirmatione patrini assumantur, et quae in confirmatione affinitas contrahatur.*

Additur vero etiam patrinus, quemadmodum in baptismo fieri demonstratum est. Nam si, qui gladiatoriam dimicationem subeunt, alicuius indigent, cuius arte et consilio doceantur, quibus ictibus et petitionibus, salvis ipsis, conficere adversarium possint; quanto magis fideles, cum sacramento confirmationis quasi firmissimis armis tecti ac muniti, in spirituale certamen, cui aeterna salus proposita est, descendunt, ducis ac monitoris indigebunt? Recte igitur ad huius quoque sacramenti administrationem patrini advocandi sunt, quibuscum eadem spiritualis affinitas coniungitur, quae legitima nuptiarum foedera impedit, ut ante docuimus, cum de patrinis ageretur, qui ad baptismum adhibendi sunt.

De patrinis in confirmatione agitur 30. 1. cap. Si quis, et de const. dist. 4. c. In catechismo. In confirmatione quanta affinitas contrahatur. sess. 24. conc. trid. de reform. matr. c. 2. vide idem in 6. de cognit. spirit. c. Nedum etc. Quamvis.

16. *Confirmationis sacramentum non est absolute necessarium; non tamen praetermittendum.*

Sed quoniam saepe evenit, ut fideles, in hoc sacramento suscipiendo, aut praepropera festinatione, aut dissoluta quadam negligentia et cunctatione utantur, [nam de iis, qui ad eum impietatis gradum venerunt, ut illud contemnere et aspernari audeant, nihil est quod dicamus] aperiendum est etiam pastoribus, qui, qua aetate, quo pietatis studio praediti esse debeant, quibus confirmationem dare oportet. Atque illud in primis docendum est, hoc sacramentum eiusmodi necessitatem non habere, ut sine eo salvus quis esse non possit. Quamquam vero necessarium non est, a nemine tamen praetermitti debet; sed potius maxime cavendum est, ne in re sanctitatis plena, per quam nobis divina munera tam large impertiuntur, aliqua negligentia committatur: quod enim omnibus communiter ad sanctificationem Deus proposuit, ab omnibus etiam summo studio expetendum est.

Confirmationis sacramentum quibus dandum sit, Thom. in 3. part. q. 72. art. 8. ostendit.

17. *Confirmationis sacramentum ab omnibus suscipiendum demonstratur.*

Ac sanctus quidem Lucas, cum admirabilem illam Spiritus sancti effusionem describeret, ita inquit: *a*) *Et factus est repente de caelo sonus tamquam advenientis spiritus vehementis, et replevit totam domum;* deinde, paucis interiectis; *b*) *Et repleti sunt omnes Spiritu sancto.* Ex quibus verbis licet intelligere, quoniam domus illa sanctae ecclesiae figuram et imaginem gerebat, ad omnes fideles confirmationis sacramentum, cuius initium ab eo die ductum est, pertinere. Atque id etiam ex ipsius sacramenti ratione facile colligitur: illi enim sacro chrismate confirmari debent, quibus spirituali incremento opus est,

a) Act. 2, 2.

b) Ibidem 4.

Ecclesiae Christi clarum initium.

Eccl. 2. Fili, accedens ad servitutem Dei etc.

Nullus non valet Arist. lib. 2. Perich. c. I.

et qui ad perfectum christianae religionis habitum perducendi sunt; at nulli id non maxime convenit. Ut enim hoc spectat natura, ut qui in lucem eduntur, adolescant, atque ad perfectam aetatem perveniant, etiam si interdum, quod vult, minus assequatur; ita communis omnium mater catholica ecclesia vehementer optat, ut in iis, quos per baptismum regeneravit, christiani hominis forma perfecte absolvatur. Id autem quoniam mysticae unctionis sacramento efficitur, perspicuum est, eam ad universos fideles aeque pertinere.

Sacramento confirmationis christiani hominis forma perfecte absolvitur.

18. *Qua aetate christiani ad hoc sacramentum sint admittendi*

Ad hoc facit capit. 3. aurelianen. conc. quod habetur de cons. dist. 5. cap. Ut ieiunii.

In quo illud observandum est, omnibus quidem post baptismum confirmationis sacramentum posse administrari, sed minus tamen expedire hoc fieri, antequam pueri rationis usum habuerint. Quare, si duodecimus annus non expectandus videatur, usque ad septimum certe hoc sacramentum differre maxime convenit. Neque enim confirmatio ad salutis necessitatem instituta est, sed ut eius virtute optime instructi et parati inveniremur, cum nobis pro Christi fide pugnandum esset; ad quod sane pugnae genus pueros, qui adhuc usu rationis carent, nemo aptos esse iudicarit.

19. *Quo pacto, qui iam aetate sunt provectiores, se ad hoc sacramentum praeparare debeant.*

Confirmandos peccatorum commissorum poeniteat, ex D. Thom. in 3. part. q. 72. art. 7. ad secundum, et confirmatur ex cap. Ut ieiunii de consecr. dist. 3. Conc. aurelian. cap. 3. De confirmationis effectibus vide Thom. in 3. part. q. 72. art. 7. conc. flor. in doctrina de sacram.

Ex his igitur efficitur, ut, qui adulta iam aetate confirmandi sunt, siquidem huius sacramenti gratiam et dona consequi cupiant, eos non solum fidem et pietatem afferre, sed graviora etiam peccata, quae admiserunt, ex animo dolere oporteat. Qua in re elaborandum est, ut peccata etiam prius confiteantur, et pastorum cohortatione ad ieiunia et alia pietatis opera suscipienda incitentur, admoneanturque laudabilem illam antiquae ecclesiae consuetudinem renovandam esse, ut non nisi ieiuni hoc sacramentum susciperent: quod quidem fidelibus facile persuaderi posse existimandum est, si huius sacramenti dona admirabilesque effectus intellexerint.

20. *Qui sint confirmationis effectus.*

Esse in gratia, et manere in peccato repugnant.

Itaque pastores docebunt, confirmationem hoc cum ceteris sacramentis commune habere, ut, nisi impedimentum aliquod inferatur, novam gratiam tribuat. Etenim haec sacra et mystica signa eiusmodi esse demonstratum est, quae gratiam declarant atque efficiunt. Ex quo sequitur, ut peccata etiam condonet ac remittat, quoniam gratiam simul cum peccato ne fingere quidem nobis licet. Sed praeter haec, quae cum aliis communia censenda sunt, primum quidem illud proprie confirmationi tribuitur, quod baptismi gratiam perficit. Qui enim per baptismum christiani effecti sunt, *a*) quasi infantes modo geniti teneritatem adhuc et mollitiem quandam habent, ac deinde chrismatis sacramento adversus omnes carnis, mundi, et diaboli impetus robustiores fiunt; et eorum animus in fide omnino con-

Clem. ep. 4. ad Iulium, Melchiades papa in ep. ad episc. hispan.

a) I. Pet. 2, 2.

Ratio nominis initio huius capitis proposita hic illustratur

firmatur ad confitendum et glorificandum nomen domini nostri Iesu Christi; ex quo etiam nomen ipsum inventum esse nemo dubitarit.

21. *Confirmationis nomen unde dictum sit.*

Neque enim, ut quidam non minus imperite, quam impie finxerunt, confirmationis vocabulum ab eo deducitur, quod olim, qui infantes baptizati erant, cum iam adulti essent, ad episcopum adducebantur, ut fidem christianam, quam in baptismo susceperant, confirmarent; ita ut confirmatio nihil a catechesi differre videatur, cuius consuetudinis nullum probatum testimonium afferri potest: sed ab eo nomen rei impositum est, quod huius sacramenti virtute Deus in nobis *a*) id confirmat, quod baptismo operari coepit, nosque ad christianae soliditatis perfectionem adducit. Nec vero confirmat solum, sed auget etiam; de quo Melchiades ita testatur: *Spiritus sanctus, qui super aquas baptismi salutifero descendit illapsu, in fonte plenitudinem tribuit ad innocentiam; in confirmatione augmentum praestat ad gratiam.* Deinde non auget modo, sed admirabili quadam ratione auget. Hoc autem pulcherrime indumenti translatione scriptura significavit atque expressit; ait enim Dominus salvator, cum de hoc sacramento loqueretur: *b*) *Sedete in civitate, quoad usque induamini virtute ex alto.*

Conc. trid. sess. 7. can. 1. de confirm.

a) Psal. 67, 27.

Melchiades loco supracitato, et habetur de consecr. dist. 5. cap. Spiritus, et Eusebius Emiss. in homil. in die pentecost.

b) Lucae 24, 49.

22. *Virtus confirmationis ex his, quae apostolis evenerunt, declaranda.*

Quod si pastores voluerint divinam huius sacramenti efficientiam ostendere [hoc vero ad commovendos fidelium animos maximam vim habiturum esse dubitari non potest], satis erit, quid ipsis apostolis evenerit, explicare. Illi enim ante passionem, vel sub ipsam passionis horam adeo infirmi et remissi fuerunt, *c*) ut, cum Dominus comprehensus est, statim se in fugam coniecerint; Petrus vero, *d*) qui ecclesiae petra et fundamentum designatus erat *e*), et summam constantiam, excelsique animi magnitudinem praesetulerat, *f*) unius mulierculae voce perterritus, se Iesu Christi discipulum esse non semel aut iterum, sed tertio negaverit; ac post resurrectionem omnes *g*) propter metum iudaeorum inclusi domi se continuerint. At vero, in die pentecostes, tanta Spiritus sancti virtute omnes repleti sunt, ut, *h*) dum evangelium, quod eis commissum erat, non solum in iudaeorum regione, sed universo orbe audacter et libere dispergerent, nihil sibi felicius accidere posse existimaverint, quam *i*) quod digni haberentur, qui pro Christi nomine contumeliam, vincula, tormenta, cruces perferrent.

c) Matth. 26, 56.

d) Matth. 16, 18

e) Matth. 26, 33. 35.

f) Ibidem 69. Ioan. 18, 25.

g) Ioan. 20, 19.

h) Act. 2, 14. 16. et 4, 13.

i) Act 5, 41.

23. *Confirmatio characterem imprimit, et iterari non potest.*

Habet praeterea confirmatio eam vim, ut *k*) characterem imprimat: quo fit, *l*) ut nulla umquam ratione iterari possit; quod etiam in baptismo supra observatum est, ac de sacramento ordinis quoque suo loco planius exponetur. Haec igitur si a pastoribus saepe et accurate explicata erunt, vix fieri poterit, quin

Confirmationis character.

k) Ephes. 4, 30.

l) Concil. tarrac. cap. 110. et habetur de consecr. dist. 5. c. Dictum est. Grc-

gorius III. ep. 4. et habetur ibidem, c. De homine. Thom. in 3. part. q. 72. art. 5. De ritibus confirmationis.

fideles, cognita huius sacramenti dignitate atque utilitate, illud summa cum diligentia sancte et religiose suscipere studeant. Restat nunc, ut aliqua etiam de ritibus et caeremoniis, quibus in hoc sacramento administrando catholica ecclesia utitur, breviter perstringantur; quae explicatio quanto usui futura sit, pastores intelligent, si, quae antea dicta sunt, cum hic locus tractaretur, repetere voluerint.

24. *Quare eorum, qui confirmantur, frons ad modum crucis inungatur.*

Frons quare ungatur, de consecr dist. 5. cap. Novissime. Aug. in ps. 14. Alex. de Ales. 4. part. q. 28. memb. 6.

Qui igitur confirmantur, sacro chrismate in fronte unguntur. Nam hoc sacramento Spiritus sanctus in animos fidelium sese infundit, in eisque robur et fortitudinem auget, ut in spirituali certamine viriliter pugnare, et nequissimis hostibus resistere queant. Quo circa declaratur, eos nullo metu aut verecundia, quarum affectionum signa maxime in fronte solent apparere, a libera christiani nominis confessione absterrendos esse. Praeterea nota illa, qua christianus a ceteris veluti miles insignibus quibusdam ab aliis distinguitur, in illustriori corporis parte imprimenda erat.

Thom. in 3. part. q. 72. art. 9.

25. *Quo potissimum tempore hoc sacramentum conferatur.*

Pentecostes tempore praecipue administratur.

a) Act. 2, 2. 3.

Sed illud quoque sollemni religione in ecclesia Dei servatum est, ut in pentecoste praecipue hoc sacramentum administraretur; quod hoc maxime die *a*) apostoli Spiritus sancti virtute roborati et confirmati sint, cuius divini facti recordatione fideles admonerentur, quae, quantaque mysteria in sacra unctione cogitanda essent.

26. *Cur episcopus alapam infligat, et pacem confirmato imprecetur.*

Alapa quid significet. Matth. 5, 39. Siquis te percusserit etc.

Pacis imprecatio.

b) Phil. 4. 7.

Deinde vero, qui iam unctus et confirmatus est, ut meminerit se tamquam fortem athletam paratum esse oportere ad omnia adversa invicto animo pro Christi nomine ferenda, manu leviter in maxilla ab episcopo caeditur. Postremo autem pax ei datur, ut intelligat, se gratiae caelestis plenitudinem *b*) et pacem, quae exuperat omnem sensum, consecutum esse. Atque haec summa eorum sit, quae de chrismatis sacramento a pastoribus, non tam quidem nudis verbis et oratione, quam inflammato quodam pietatis studio explicanda sunt, ut ea in animis intimisque fidelium cogitationibus inserere videantur.

DE EUCHARISTIAE SACRAMENTO

CAPUT IV.

1. *Quare mysteria eucharistiae summa cum reverentia tractari et suscipi debeant.*

Sacramentum eucharistiae omnium est sacra-

Quemadmodum ex omnibus sacris mysteriis, quae nobis tamquam divinae gratiae certissima instrumenta Dominus salvator

noster commendavit, nullum est, quod cum sanctissimo eucharistiae sacramento comparari queat; ita etiam nulla gravior alicuius sceleris animadversio a Deo metuenda est, quam si res omnis sanctitatis plena, vel potius, quae ipsum sanctitatis auctorem et fontem continet, neque sancte, neque religiose a fidelibus tractetur. Id vero Apostolus et sapienter vidit, et de eo nos aperte admonuit. Nam cum declarasset, quanto illi scelere obstricti essent, qui corpus Domini non diiudicarent, statim subiecit: a) *Ideo inter vos multi infirmi et imbecilles, et dormiunt multi.* Ut igitur fidelis populus, cum caelesti huic sacramento divinos honores tribuendos esse intellexerit, et gratiae uberes fructus capiat, et iustissimam Dei iram effugiat, illa omnia a pastoribus diligentissime exponenda erunt, quae eius maiestatem magis illustrare posse videantur.

mentorum maximum. Dion. in lib. de eccl. hier. c. 5. Ambr. lib. 4. de sacr. c. 6. Alexander papa ep. I. et habetur de cons. dist 2. cap. Nihil.
In eucharistiae irreverentia quantum sit peccatum.
a) I. Cor. 11, 30.

2. *Qua de causa, et quando eucharistiae sacramentum sit institutum.*

Qua in re opus erit, ut, b) Pauli apostoli rationem secuti, qui se, quod a Domino acceperat, corinthiis tradidisse professus est, in primis huius sacramenti institutionem fidelibus explicent. Ita vero gestam rem esse, ex evangelista perspicue colligitur. c) Cum enim Dominus dilexisset suos, in finem dilexit eos; cuius quidem amoris ut divinum aliquod atque admirabile pignus daret, sciens horam iam advenisse, ut transiret ex hoc mundo ad Patrem, d) ne ullo umquam tempore a suis abesset, inexplicabili consilio, quod omnem naturae ordinem et conditionem superat, perfecit. Etenim, e) celebrata cum discipulis agni paschalis coena, ut figura veritati, umbra corpori cederet, f) *panem accepit,* Deoque *gratias agens benedixit, ac fregit, deditque discipulis suis, et dixit: Accipite, et manducate, hoc est corpus meum, quod pro vobis tradetur: hoc facite in meam commemorationem. Similiter et calicem* accepit, *postquam coenavit, dicens: Hic calix novum testamentum est in meo sanguine; hoc facite, quotiescumque bibetis, in meam commemorationem.*

b) I. Cor. 11, 23.
De institutione sacramenti eucharistiae ses. 13. concil. trid. de eucharistia cap. 2. I.
c) Ioan. 13, I.
Causa institutionis.
Chrys. hom. 41. in Ioan.
d) Matth. 26, 26.
e) Lucae 22, 19.
Tempus institutionis. Leo. ser. 7. de passione Domini, et habetur de cons. dist. 4. cap. Quia corpus,
Thom. in 3. part. q. 73. art. 5.
f) Lucae 22, 20. Marci 14, 22. I. Cor. 11, 24. 25.

3. *Cur hoc sacramentum eucharistia vocetur.*

Huius ergo admirabilis sacramenti dignitatem atque excellentiam, cum sacri scriptores fieri nullo modo posse intelligerent, ut uno vocabulo demonstrarent, pluribus eam nominibus exprimere conati sunt. Interdum enim eucharistiam appellant, quod verbum vel bonam gratiam, vel gratiarum actionem latine reddere possumus. Ac recte quidem bona gratia dicendum est, tum quia vitam aeternam, de qua scriptum est, g) *gratia Dei, vita aeterna,* praesignificat; tum quia Christum dominum, h) qui vera gratia atque omnium charismatum fons est, in se continet. Nec vero minus apte gratiarum actionem interpretamur: i) siquidem cum hanc purissimam hostiam immolamus, immensas quotidie gratias pro universis in nos beneficiis Deo agimus; atque in primis pro eius gratiae tam excellenti bono, quam no-

Dignitas sacramenti pluribus vocabulis explicatur.
Eucharistia cur dicatur. Chrys. hom. 24. in I. ad cor. sup. illud: Calix benedictionis.
Thom. in 3. part. q. 73. art. 4.
g) Rom. 6, 23.
h) Ioan. 1, 14. Ambr. lib. 5. de sacram. c. 3. Magist. in 4. dist. 8. litt. A.
i) Origen. lib. 8. contr. Celsum.

bis hoc sacramento tribuit. Sed id ipsum etiam nomen cum iis, quae a Christo domino gesta esse in hoc mysterio instituendo legimus, optime convenit. Etenim *a*) panem accipiens fregit, ac gratias egit. David quoque cum huius mysterii magnitudinem contemplaretur, ante quam carmen illud pronunciaret, *b*) *memoriam fecit mirabilium suorum misericors et miserator Dominus, escam dedit timentibus se,* gratiarum actionem praeponendam existimavit, cum inquit: *c*) *Confessio et magnificentia opus eius.*

a) Matth. 26, 26. 27. Marc. 14, 22. Lucae 22, 19. 1. Cor. 11, 24.
b) Psal. 110, 4.
c) Ibidem 3. Conc. nic. c. 16.

4. *Quare hoc sacramentum cummunio, pacis et charitatis sacramentum nominetur.*

Communio cur nominetur.

Frequenter etiam nomine sacrificii declaratur, de quo mysterio paulo post latius dicendum erit. Vocatur praeterea communio, quod verbum ex illo Apostoli loco sumptum esse liquet, ubi ait: *d*) *Calix benedictionis, cui benedicimus, nonne communicatio sanguinis Christi est? et panis, quem frangimus, nonne participatio corporis Domini est?* Nam, *e*) ut Damascenus explanavit, *hoc sacramentum Christo nos copulat, atque eius carnis et deitatis participes efficit; nosque inter nos in eodem Christo conciliat ac coniungit, et veluti unum corpus coagmentat.* Ex quo factum est, ut *f*) sacramentum etiam pacis et charitatis diceretur, ut intelligeremus, quam indigni sint christiano nomine, qui inimicitias exercent; odiaque, dissidia, et discordias, ut teterrimas fidelium pestes, omnino exterminandas esse, cum praesertim quotidiano religionis nostrae sacrificio, nihil nos studiosius servare, quam pacem et charitatem profiteamur.

d) 1. Cor. 10, 16.
e) Dan. lib. 14. orth. fid. cap. 14.
f) Aug. tract. 26. in Ioan. Sess. 12. conc. trid. de eucharistia in praefatione. Concil. nicen. c. 11. et carthag. 4. cap. 77. et 78.

5. *Qua ratione idem sacramentum viaticum et coena dicatur.*

Sed viaticum etiam frequenter a sacris scriptoribus appellatur; tum quia spiritualis cibus est, quo in huius vitae peregrinatione sustentamur, tum quia viam nobis ad aeternam gloriam et felicitatem munit. Quare ex veteri ecclesiae catholicae instituto servari videmus, ut nemo fidelium sine hoc sacramento e vita excedat. Ac vetustissimi quidem patres *g*), Apostoli auctoritatem secuti, coenae etiam nomine sacram eucharistiam interdum vocarunt, quod in illo novissimae coenae salutari mysterio a Christo domino sit instituta.

Exod. 12, 3. Reg. 16, 2. Matth. 15. Marc. 8.
g) Coena a Cypr. hoc sacramentum dicitur in lib. de coena Domini.

6. *Eucharistia, cibo aut potu sumpto, confici et sumi non potest.*

Neque vero propterea a cibo aut potione illam conficere aut sumere licet; quod ab apostolis salutariter introducta consuetudo, quemadmodum veteres scriptores memoriae prodiderunt, perpetuo retenta ac servata est, ut a ieiunis tantum perciperetur.

7. *Eucharistia veri nominis sacramentum est.*

Sed, explicata nominis ratione, docendum erit, hoc verum esse sacramentum, atque unum ex illis septem, quae sancta ecclesia semper religiose coluit ac venerata est: nam cum calicis consecratio fit, mysterium fidei appellatur. Praeterea, ut in-

Sess. 13. conc. trid. de euch. c. 3. Aug. lib. 3. de tr. c. 4. et lib. 20. contr. Faust. c. 13. Ambr. lib. 2.

finita pene sacrorum scriptorum testimonia omittamus, qui hoc inter vera sacramenta numerandum esse perpetuo censuerunt, ex ipsa ratione et natura sacramenti idem convincitur. Etenim in eo signa sunt externa, et sensibus subiecta; habet deinde gratiae significationem et efficientiam: praeterea de Christi institutione, *a*) neque evangelistae neque *b*) Apostolus dubitandi locum relinquunt. Quae omnia cum in unum conveniant ad sacramenti varitatem confirmandam, nullis aliis argumentis opus esse perspicitur.

offic. c. 28. vide item Thom. in 3. part. q. 73. art. 1.

a) Matth. 26, 26. Luc. 22, 19. Marc. 14, 22.
b) 1. Cor. 11, 14. 15.

8. *Multa esse in hoc sacramento, quibus sacramenti nomen conveniat.*

Sed illud pastoribus diligenter observandum est, multa in hoc mysterio esse, quibus aliquando sacramenti nomen sacri scriptores tribuerunt: interdum enim et consecratio, et perceptio, frequenter vero et ipsum Domini corpus et sanguis, qui in eucharistia continetur, sacramentum vocari consuevit: ait enim divus Augustinus, sacramentum hoc duobus constare, visibili scilicet elementorum specie, et invisibili carne et sanguine ipsius domini nostri Iesu Christi. Atque ad eundem modum hoc sacramentum adorandum esse, nimirum corpus et sanguinem Domini intelligentes, affirmamus. Verum haec omnia minus proprie dici sacramenta perspicuum est. Ipsae autem panis et vini species veram et absolutam huius nominis rationem habent.

Aug. de catec. rud. c. 16.
Eucharistia adoranda sess. 3. concil. trid. de eucharistia c. 5. ibid. can. 6.
Euch. species proprie dicuntur sacramentum. Scot. in 4. dist. q. sess. 13. Conc. trid. de eucharistia, c. 2. et can. 4. Haec differentia colligi potest ex Aug. in 3. lib. de tr. c. 4. et Ambr. lib. 4. de sacram. ut habetur de consecr. dist. 4. c. Panis est: vide item Thom. in 3. part. q. 73. art. 2. ad 3.

9. *Quo modo differat eucharistia a reliquis omnibus sacramentis.*

Sed quantum hoc sacramentum a reliquis omnibus differat, facile colligitur. Nam cetera sacramenta materiae usu perficiuntur, dum scilicet alicui administrari ea contingit: baptismus enim sacramenti naturam tunc adipiscitur, cum re ipsa homo aqua abluitur. At vero ad eucharistiae perfectionem satis est ipsius materiae consecratio: utrumque enim sacramentum esse non desinit, quamvis in pyxide asservetur. Deinde in conficiendis aliis sacramentis nulla fit materiae, atque elementi in aliam naturam mutatio: etenim baptismi aqua, aut chrismatis oleum, cum illa sacramenta administrantur, priorem aquae et olei naturam non amittunt; in eucharistia vero, quod panis et vinum ante consecrationem erat, confecta consecratione, vere est corporis et sanguinis Domini substantia.

10. *Duplex eucharistiae materia duo sacramenta non constituit.*

Licet autem duo sint elementa, panis scilicet et vinum, ex quibus integrum eucharistiae sacramentum conficitur; non tamen plura sacramenta, sed unum tantum esse, ecclesiae auctoritate docti confitemur. Aliter enim septenarius sacramentorum numerus, quemadmodum semper traditum, atque a conciliis *c*) lateranensi, florentino, et tridentino decretum est, constare non poterit. Nam cum huius sacramenti gratia unum corpus mysticum efficiatur, ut sacramentum ipsum rei, quam efficit, conveniat,

Unum eucharistiae sacramentum, non duo vide Thom in 3. part. q. 73. art. 2.

c) Lateranense concilium magnum non recenset septem sacramenta; ex eo tamen in c. 1. et

aliis colligi possunt, sicut ex cap. Ad abolendam, tit. de haereticis: conc. autem constantien. in doctr. de sacr. et trident. sess. 7. et c. 1. definiunt.

unum esse oportet, atque unum quidem, non quia individuum sit, sed quia unius rei significationem habet. Nam quemadmodum cibus et potio, quae duae diversae res sunt, ad unam tantum rem adhibentur, ut scilicet vires corporis reficiantur; ita etiam duas illis diversas sacramenti species respondere consentaneum fuit, quae cibum spiritualem significarent, quo mentes sustinentur et recreantur. Quare a Domino salvatore dictum est: *a*) *Caro mea vere est cibus, et sanguis meus vere est potus.* Sed diligenter explicandum est, quid eucharistiae sacramentum significet, ut fideles sacra mysteria oculis intuentes, simul etiam divinarum rerum contemplatione animum pascant.

a) Ioan. 6, 56.
Sacramentum eucharistiae signat, et efficit unionem membrorum ecclesiae

11. *Quarum rerum significatio hoc sacramento includatur.*

Eucharistiae sacramentum tria significat mysteria: Thom. ead. q. art. 4.
Primum praeteritum.
b) Lucae 22, 19.
c) 1. Cor. 11, 26.
Secundum praesens Tert. in lib. de resur. car. conc. florent. in doctr. de sacramentis.
Tertium futurum. Unde canit ecclesia; O sacrum convivium etc.

Tria vero sunt, quae nobis hoc sacramento indicantur; primum est Christi domini passio, quae iam praeteriit; ipse enim docuit: *b*) *Hoc facite in meam commemorationem;* et Apostolus testatus est: *c*) *Quotiescumque manducabitis panem hunc, et calicem bibetis, mortem Domini annunciabitis, donec veniat.* Alterum est divina et caelestis gratia, quae praesens ad animam alendam et conservandam hoc sacramento tribuitur. Quemadmodum enim baptismo in novam vitam gignimur, confirmatione roboramur, ut satanae repugnare, et palam Christi nomen profiteri possimus; ita eucharistiae sacramento alimur ac sustentamur. Tertium est, quod futurum praenunciat, aeternae iucunditatis et gloriae fructus, quos in caelesti patria ex Dei promissione capiemus. Haec igitur tria, quae instantis, praeteriti, et consequentis temporis varietate distingui perspicuum est, sacris mysteriis ita significantur, ut totum sacramentum, quamvis ex diversis speciebus constet, ad singula horum declaranda, tamquam ad unius rei significationem, referatur.

12. *Quae sit huius sacramenti materia, et cuiusmodi panis sit consecrandus.*

Materia eucharistiae duplex. Alex. 1. in epist. ad omnes orth. 1. c. 4. et hab. de com. dist. 2. c. 1. Dam. lib. 4. de orth. fide cap. fide cap. 14.

Sed in primis cognoscenda est a pastoribus huius sacramenti materia; tum ut ipsi rite illud possint conficere, tum etiam ut fideles admoneantur, cuius rei symbolum sit, atque eius rei, quam significat, studio et desiderio exardescant. Duplex itaque est huius sacramenti materia, altera panis ex tritico confectus, de qua primo agetur: de altera postea dicendum erit. Nam ut docent evangelistae *d*) Matthaeus, *e*) Marcus, et *f*) Lucas, Christus dominus *panem* in manus *accepit, benedixit, et fregit, dicens: Hoc est corpus meum.* Apud Ioannem quoque idem Salvator noster seipsum panem appellavit, cum inquit: *g*) *Ego sum panis vivus, qui de caelo descendi.* Cum autem varia sint panis genera, vel quia materia differunt, ut cum alius ex tritico, alius ex hordeo, aut ex leguminibus, ceterisque terrae fructibus confectus est; vel quia diversis qualitatibus praediti sunt [uni enim fermentum additur, alter vero fermenti omnino expers esse potest]: quod ad primum attinet, Salvatoris verba ostendunt, panem ex tritico confici oportere; communi enim lo-

d) Matth. 26, 26.
e) Marc. 14, 22.
f) Luc. 22, 19.

g) Ioan. 6. 41.
Panis triticeus est propria huius sacramenti materia.
Thom. in 3. part q. 74. art. 3.

Alex. de Ales. 4. part. q. 32. memor. 4.

quendi consuetudine, cum panis absolute dicitur, panem ex tritico intelligi satis constat. Id etiam veteris testamenti figura declaratur; *a*) praeceptum enim a Domino fuerat, ut panes propositionis, qui hoc sacramentum significabant, ex simila conficerentur.

a) Levit. 24, 5.

13. *Panem, ex quo eucharistia conficitur, azymum esse conveniens est.*

Sed quemadmodum nullus panis, nisi triticeus, apta sacramenti materia putandus est [hoc enim apostolica traditio nos docuit, et ecclesiae catholicae auctoritas firmavit], ita etiam ex iis, quae Christus dominus gessit, azymum esse debere, facile intelligitur. Ipse enim *b*) primo azymorum die *c*), quo nihil fermentati domi habere iudaeis licebat, hoc sacramentum confecit atque instituit.

Honorius 3. Brixiensi episc. ut habetur de celebr. missar. cap. fin. et Thom. in 3. part. q. 74. art. 4.
b) Matth. 26, 17. Marc. 14, 12. Lucae 22, 7.
c) Exod. 12, 19.

Quod si quis evangelistae Ioannis auctoritatem opponat, qui haec omnia *d*) ante festum diem paschae acta esse commemorat, ea ratio facile dissolvi potest. Etenim, quem primum azymorum diem ceteri evangelistae appellarunt, quod feria quinta vesperi dies festi azymorum inciperent, quo tempore Salvator noster pascha celebravit, eum ipsum diem Ioannes pridie paschae fuisse describit; ut qui diei naturalis spatium, quod ab oriente sole inchoatur, in primis notandum existimarit. Quapropter divus etiam Chrysostomus primum azymorum diem interpretatur eum diem, quo ad vesperam azyma comedenda essent. Sed azymi panis consecratio, quantum conveniat integritati et mentis munditiae, quam fideles ad hoc sacramentum afferre debent, ab Apostolo docemur, cum inquit: *e*) *Expurgate vetus fermentum, ut sitis nova conspersio, sicuti estis azymi; etenim pascha nostrum immolatus est Christus: itaque epulemur non in fermento veteri, neque in fermento malitiae, et nequitiae, sed in azymis sinceritatis et veritatis.*

d) Ioan. 13, 1. Scot. 4. dist. 11. quaest. 6. Alex. de Ales. 4. part. q. 12. mem. 3. ad argumenta.

D. Chrys. hom. 82. in Matth.

e) 1. Cor. 5, 7. 8.

14. *Panis azymus ad eucharistiam non omnino necessarius.*

Neque tamen ea qualitas adeo necessaria existimanda est, ut, si illa pani desit, sacramentum confici non possit: utrumque enim panis genus veram et propriam panis rationem et nomen habet. Quamquam nemini licet privata auctoritate, vel potius temeritate, laudabilem ecclesiae suae ritum immutare. Atque eo minus id facere latinis sacerdotibus permissum est, quibus praeterea pontifices max. praeceperunt, ut ex azymo tantum sacra mysteria conficerent. Atque haec de altera huius sacramenti materia exposuisse satis sit: in quo tamen illud animadvertendum est, quam multa materia ad sacramentum conficiendum uti oporteat, definitum non esse; cum illorum etiam certus numerus definiri nequeat, qui aut possint, aut debeant sacra mysteria percipere.

Eucharistia in pane fermentato confici posset, sed non licet. Conc. flor. sess. ultima. Lib. 3. dec. tit. de celeb. cap. Litteras.

Quam multa materia consecrari debeat, non est definitum.

15. *Quae materia sit usurpanda ad consecrationem sanguinis Domini.*

Superest, ut de altera huius sacramenti materia et elemen-

Vinum vitis aqua mixtum ad

consecrationem sanguinis necessarium est.

to dicatur. Est autem vinum ex vitis fructu expressum, cui modicum aquae permistum sit. Nam Dominum salvatorem vino in huius sacramenti institutione usum esse, catholica ecclesia semper docuit, cum ipse dixerit: *a) Non bibam amodo de hoc genimine vitis usque in diem illum.* Quo in loco Chrysostomus, *de genimine*, inquit, *vitis, quae certe vinum, non aquam produxit:* ut tanto ante illorum haeresim, qui aquam solam in hisce mysteriis adhibendam censuerunt, convellere videretur.

a) Matth. 26, 29. Marc. 14, 25. San. Chrysost. hom. 83. in Matth.

16. *Aqua, in sacramento, vino est admiscenda.*

Conc. flor. carth. III. cap. 24. Aqua sola in hoc sacramento non est consecranda. S. Cyprian. lib. 2. epist. 63. ad Caecilium. b) Ioan. 19, 34. c) Apoc. 17, 15. Ambr. lib. 5. de sacram. cap. 1. Dam. lib. c. 14.

Aquam vero Dei ecclesia vino semper admiscuit; primum, quod id a Christo domino factum esse, et conciliorum auctoritate, et sancti Cypriani testimonio comprobatur: deinde, quod sanguinis et aquae, *b*) quae ex eius latere exierunt, hac permistione memoria renovatur. Tum vero aquae, ut in *c*) apocalypsi legimus, populum designant; quare aqua vino admista fidelis populi cum Christo capite coniunctionem significat: atque hoc ex apostolica traditione perpetuo sancta ecclesia servavit.

17. *Non est necessarium absolute aquam adhiberi, et minor aquae, quam vini quantitas esse debet.*

Cypr. l. 2. ep. 63. ad Caecilium. Thom. q. ead. art. 6.

Sed quamvis aquae admiscendae ita graves rationes sint, ut eam sine mortali peccato praetermittere non liceat; ea tamen si desit, sacramentum constare potest. Illud autem sacerdotibus animadvertendum est, ut quemadmodum in sacris mysteriis aquam vino adhibere oportet, sic etiam modicam infundendam esse: nam ecclesiasticorum scriptorum sententia et iudicio aqua illa in vinum convertitur. Quare de eo Honorius pontifex ita scribit: *Perniciosus in tuis partibus inolevit abusus, videlicet, quod maior quantitas aquae in sacrificio, quam vini adhibetur; cum secundum consuetudinem rationabilem ecclesiae generalis, longe plus vini, quam aquae adhibendum sit.* Huius igitur sacramenti haec duo tantum elementa sunt; ac merito pluribus decretis sancitum est, ne quid aliud praeter panem et vinum, quod nonnulli facere non verebantur, offerre liceat. Sed iam videndum est, haec duo panis et vini symbola quam apta sint ad eas res declarandas, quarum sacramenta esse credimus et confitemur.

Honor. lib. 3. decr. tit. de missa celeb. cap. Perniciosus.

De consecr. dist. 2. cap. 2. et seq.

18. *Quot et quantas res, panis et vini symbola in hoc sacramento repraesentent.*

Panis, et vini symbola Christum in hoc sacramento, ut significent. Thom. in 3. part. q. 74. art. I. d) Ioan. 6, 56. Dam. lib. 4. de orth. fid. cap. 14.

Primum enim Christum nobis significant, ut vera est hominum vita. Ipse enim Dominus ait: *d) Caro mea vere est cibus, et sanguis meus vere est potus.* Cum igitur corpus Christi domini vitae aeternae alimentum illis praebeat, qui eius sacramentum pure et sancte suscipiunt, recte iis potissimum rebus conficitur, quibus haec vita continetur; ut fideles facile possint intelligere, pretiosi corporis et sanguinis Christi communione mentem animumque saturari.

Ex ipsis elementis quomodo fideles ad huius

Non nihil etiam haec ipsa elementa ad id valent, ut eam cognitionem accipiant homines, esse in sacramento corporis et san-

guinis Domini veritatem. Nam, cum panem et vinum in humanam carnem et sanguinem quotidie vi naturae immutari animadvertamus, facilius adduci possumus hac similitudine, ut credamus, panis et vini substantiam, in veram Christi carnem verumque eius sanguinem caelesti benedictione converti.

sacramenti veritatem cognoscendam venire possint.
Damas. lib. 4. de fide orthod. cap. 14.

Affert etiam aliquid adiumenti haec admirabilis elementorum mutatio ad adumbrandum, quod fit in anima. Ut enim, etsi nulla extrinsecus panis et vini mutatio apparet, tamen eorum substantia in carnem et sanguinem Christi vere transit; ita etiam, tametsi in nobis nihil immutatum videtur, interius tamen ad vitam renovamur, dum veram vitam eucharistiae sacramento accipimus.

Quae fiat ex sumptione huius sacramenti in anima mutatio.
Vide c. Cum Marthae, de celebratio. miss. §. Quaesivisti.

Accedit ad haec, quod cum *a*) unum ecclesiae corpus ex multis membris compositum sit, nulla re magis elucet ea coniunctio, quam panis vinique elementis. Panis enim ex multis granis conficitur, et vinum in multitudine racemorum existit; atque ita nos, cum multi simus, huius divini mysterii vinculo arctissime colligari, et tamquam unum corpus effici declarant.

Quomodo haec symbola ecclesiae unitatem designent.
a) Rom. 12, 4. 5. 1. Cor. 10, 17. et et 12, 12.

19. *Qua forma ad consecrandum panem uti oporteat.*

De forma consecrationis huius sacram. agunt. Doct. schol. in 4. sent. dist. 8.

Sequitur nunc, ut de forma, qua ad consecrandum panem uti oporteat, agatur; non quidem eius rei causa, ut haec mysteria fideli populo, nisi necessitas cogat, tradantur [eos enim, qui sacris initiati non sunt, de his erudiri necessarium non est]; sed ne formae ignoratione in sacramento conficiendo a sacerdotibus turpissime peccetur. Itaque a sanctis evangelistis, *b*) Matthaeo et *c*) Luca, itemque *d*) ab Apostolo docemur, illam esse formam: HOC EST CORPUS MEUM; scriptum est enim: *Coenantibus illis, accepit Iesus panem, et benedixit, ac fregit, deditque discipulis suis, et dixit: Accipite, et manducate, hoc est corpus meum.* Quae quidem consecrationis forma, cum a Christo domino servata sit, ea perpetuo catholica ecclesia usa est. Praetermittenda sunt hoc loco *e*) sanctorum patrum testimonia, quae infinitum esset enumerare, et *f*) concilii florentini decretum, quod omnibus patet atque in promptu est; cum praesertim ex illis Salvatoris verbis, *g*) *hoc facite in meam commemorationem*, idem liceat cognoscere. Nam quod Dominus faciendum praecepit, non solum ad id quod egerat, sed etiam ad ea quae dixerat, referri debet; atque ad verba maxime pertinere intelligendum est, quae non minus efficiendi, quam significandi causa prolata erant. Sed ratione etiam id facile persuaderi potest, nam forma ea est, qua illud significatur, quod in hoc sacramento efficitur; cum autem haec verba id, quod fit, significent ac declarent, hoc est panis conversionem in verum Domini nostri corpus, sequitur formam in illis ipsis verbis constituendam esse. In quam sententiam, quod ab evangelista dictum est, *h*) *benedixit*, licet accipere: perinde enim videtur intelligendum, ac si dixisset: *Accipiens panem, benedixit dicens; hoc est corpus meum.*

b) Matth. 26, 26. March. 14, 22.
c) Lucae 22, 19.
d) 1. Cor. 11, 24.
Hic bene ponderabit lector circa formam consecrationis recurrendo ad rubricas missalis romani, ubi docetur integram formam incipere ab eo loco: Qui pridie, quam pateretur etc. Innoc. de celebr. miss. part. 3. c. 6. Benedictione Christus consecravit; De consecr. dist. 2. cap. 40.
e) Ambr. lib. 1. de myst. init. c. 9. et lib. 4. de sacr. c. 4. et 5. Vide sect. 18. et 40. huius. Doctor illuminatus. Franc. de martyr. in 4. dist. 9. q. 3. in fine.
f) Conc. flor. in decret. de sac. trid. sess. 13. cap. 1.
g) Lucae 22, 19. 1. Cor. 11, 24.

h) Matth. 26, 26.

20. *Non omnia verba, quae ex consuetudine ecclesiae, ad consecrationem adhibentur, sunt necessaria.*

Tange hic plura pro et contra, bene meditando quia caute loquendum est in arduis.

Quamvis enim evangelista, verba illa *accipite, et comedite,* praeposuerit, illis tamen non materiae consecrationem, sed usum tantummodo significari perspicuum est. Quare a sacerdote quidem omnino proferri debent, sed ad sacramentum conficiendum necessaria non sunt; quemadmodum etiam profertur coniunctio illa, *enim*, in corporis et sanguinis consecratione. Aliter enim fiet, ut, si hoc sacramentum nemini administrandum sit, confici non oporteat, aut non possit quidem; cum tamen dubitare non liceat, quin sacerdos, prolatis ex more atque instituto sanctae ecclesiae verbis Domini, aptam panis materiam vere consecret, quamvis deinde contingat, ut nulli umquam sacra eucharistia administretur.

21. *Quae sit forma conficiendi sanguinem.*

De forma consecrationis vini vide c. Cum Marthae de celebr. missarum.

Forma consecrandi vinum.

Iam vero quod ad vini, quae est altera huius sacramenti materia, consecrationem attinet, ob eandem causam, quam supra commemoravimus, opus est, ut sacerdos eius formam cognitam et perspectam habeat. Eam igitur his verbis comprehendi certo credendum est: HIC EST ENIM CALIX SANGUINIS MEI, NOVI, ET AETERNI TESTAMENTI, MYSTERIUM FIDEI, QUI PRO VOBIS ET PRO MULTIS EFFUNDETUR IN REMISSIONEM PECCATORUM. Ex quibus verbis plura quidem a sacris scripturis colliguntur; quaedam vero in ecclesia ex apostolica traditione conservata sunt. Nam quod dicitur, *hic est calix, a*) a divo Luca et ab Apostolo scriptum est: quod vero sequitur, *sanguinis mei,* vel *sanguis meus novi testamenti, qui pro vobis et pro multis effundetur in remissionem peccatorum,* partim a *b*) divo Luca, partim a divo Matthaeo dictum est; verba autem illa, *aeterni,* et *mysterium fidei,* sancta traditio, catholicae veritatis interpres et custos, nos docuit.

a) Lucae 22, 20. 1. Cor. 11, 25.

b) Lucae 22, 20. Ly, aeterni habetur. Hebr. 13. Apoc. 14.

22. *Quod haec sit vera consecrationis forma ostenditur.*

D. Bonav. card. lib. 4. dist. 8. art. 3. quaest. 2. Scot. lib. 4. dist. 8. q. 2.

Verum de hac forma nemo dubitare poterit, si quod antea dictum est de forma consecrationis, quae ad panis elementum adhibetur, hoc etiam loco attendatur. Constat enim, iis verbis, quae vini substantiam in sanguinem Domini converti significant, huius elementi formam contineri. Quare cum verba illa hoc aperte declarent, perspicuum est, aliam formam constituendam non esse. Exprimunt autem praeterea quosdam effusi sanguinis in passione Domini admirabiles fructus, qui ad hoc sacramentum maxime pertinent. Unus est, aditus *c*) ad aeternam hereditatem, quae novi atque aeterni testamenti iure ad nos venit. Alter est, aditus ad iustitiam per mysterium fidei; *d*) Iesum enim *per fidem in sanguine eius* propitiatorem *Deus proposuit, e*) *ut ipse sit iustus, et iustificans eum, qui ex fide est Iesu Christi.* Tertius est, *f*) remissio peccatorum.

Sanguinis Christi effectus triplex.

c) Heb. 10, 19.

d) Rom. 3, 25.

e) Rom. 3, 26.

f) Hebr. 9, 14.

23. *Forma consacrationis sanguinis exponitur.*

Expositio consecrationis vini

Quoniam vero haec ipsa consacrationis verba plena mysterio-

rum sunt, aptissimeque ad rem conveniunt, diligentius perpendere ea oportet. Quod vero dicitur, *hic est enim calix sanguinis mei*, sic intelligendum est: HIC EST SANGUIS MEUS, qui hoc calice continetur. Recte autem et apposite, dum sanguis hic, ut est fidelium potus, consecratur, calicis mentio facienda est: neque enim sanguis huiusmodi potionem satis significare videretur, nisi vase aliquo exceptus esset. Sequitur deinde, *novi testamenti:* quod quidem ob eam rem additum est, ut intelligeremus Christi domini sanguinem non figura, quemadmodum in veteri testamento fiebat [de eo enim apud Apostolum ad hebraeos legimus, *a*) sine sanguine testamentum dedicatum non esse], sed vere et re ipsa hominibus tradi; quod ad novum testamentum pertinet. Quare Apostolus inquit: *b*) *Ideo novi testamenti mediator est Christus, ut, morte intercedente, repromissionem accipiant, qui vocati sunt, aeternae hereditatis.* Verbum vero, *aeterni,* ad hereditatem aeternam, quae Christi domini aeterni testatoris morte ad nos iure pervenit, referendum est.

sumpta ex cap. Cum Marthae de celebr. missar.

a) Hebr. 9, 18.

b) Hebr. 9, 15.

Ioan. 6. et 8.

Quod subiungitur, *mysterium fidei*, non rei veritatem excludit, sed quod occulte latet, atque ab oculorum sensu remotissimum est, certa fide credendum esse significat. Diversa vero hisce verbis sententia hoc loco subiecta est ab ea, quam habent, cum baptismo etiam tribuuntur. Nam quod sanguinem Christi sub vini specie latentem fide cernimus, mysterium fidei dicitur; at baptismus, quoniam universam christianae fidei professionem complectitur, a nobis fidei sacramentum, a graecis mysterium iure appellatur. Quamquam alia etiam ratione sanguinem Domini fidei mysterium dicimus, quod scilicet in eo maxime plurimum difficultatis et negotii humana ratio experiatur, cum nobis fides credendum proponit Christum dominum verum Dei filium, simulque Deum et hominem, mortem pro nobis pertulisse; quae quidem mors sanguinis sacramento designatur.

Quomodo vinum consecratum sit mysterium fidei

Gregor. papa hom. 22. de const. dist. 2. c. 73.

Baptismus cur fidei sacramentum dicatur.

Aug. ep. 23. ad Bonif. et de conc. dist. 1. c. Hoc est.

24. *Cur maxime in sanguinis consecratione mortis mentio fiat.*

Quapropter apposite hoc loco potius, quam in consecratione corporis, passio dominica commemoratur his verbis: *Qui effundetur in remissionem peccatorum.* Sanguis enim separatim consecratus ad passionem Domini et mortem, et passionis genus ante omnium oculos ponendum, maiorem vim et momentum habet. Sed verba illa, quae adduntur, *pro vobis, et pro multis*, a *c*) Matthaeo et Luca siugula a singulis sumpta sunt; quae tamen sancta ecclesia, spiritu Dei instructa, simul coniunxit: pertinent autem ad passionis fructum, atque utilitatem declarandam. Nam si eius virtutem inspiciamus, pro omnium salute sanguinem a Salvatore effusum esse fatendum erit; si vero fructum, quem ex eo homines perceperint, cogitemus, non ad omnes, sed ad multos tantum eam utilitatem pervenire facile intelligemus. Cum igitur, *pro vobis*, dixit, vel eos qui ade-

c) Matth. 26, 28. Lucae 22, 20.

Cur in consecratione calicis dicatur: Pro vobis, et pro multis.

rant, vel delectos ex iudaeorum populo, quales erant discipuli, excepto Iuda, quibuscum loquebatur, significavit. Cum autem addidit, *pro multis*, reliquos electos ex iudaeis aut gentibus intelligi voluit. Recte ergo factum est, ut *pro universis* non diceretur; cum hoc loco tantummodo de fructibus passionis sermo esset, quae salutis fructum delectis solum attulit. Atque huc spectant verba illa Apostoli: *a*) *Christus semel oblatus est ad multorum exhaurienda peccata;* et quod Dominus apud Ioannem inquit: *b*) *Ego pro eis rogo, non pro mundo rogo, sed pro his, quos dedisti mihi, quia tui sunt.* Plurima alia in huius consecrationis verbis latent mysteria, quae pastores, assidua rerum divinarum meditatione et studio, ipsi per se, iuvante Domino, facile assequentur.

a) Hebr. 9, 28.

b) Ioan. 17, 9.

25. *Non expedit in hoc sacramento sensuum adhibere iudicium.*

Sed iam ad earum rerum explicationem oratio revertatur, quae ut a fidelibus ignorentur, nullo modo committendum est. Ac quoniam Apostolus admonet, gravissimum scelus admitti ab iis, *c*) qui non diiudicant corpus Domini; hoc in primis doceant pastores, animum atque rationem omni studio a sensibus avocandam esse. Si enim fideles ea tantum in hoc sacramento contineri sibi persuaserint, quae sensibus percipiunt, in summam impietatem adducantur necesse est; cum nihil aliud, praeter panis et vini speciem, oculis, tactu, odoratu, gustu sentientes, panem tantummodo ac vinum in sacramento esse iudicaverint. Curandum igitur est, ut fidelium mentes, quam maxime fieri potest, a sensuum iudicio abstrahantur, atque ad immensam Dei virtutem et potentiam contemplandam excitentur.

c) I. Cor. II. 29. In hoc sacramento sensuum iudicium reiiciendum est. Vide Thom. in hymno. Et si sensus deficit. etc. Et in sequentia: Quod non capis etc.

26. *Quid mysticae consecrationis virtute in hoc sacramento potissimum efficiatur.*

Tria enim sunt maxime admiranda atque suspicienda, quae in hoc sacramento verbis consecrationis effici, fides catholica sine ulla dubitatione credit et confitetur. Primum est, verum Christi domini corpus, illud idem, quod, natum ex virgine, in caelis sedet ad dexteram Patris, hoc sacramento contineri. Alterum est, nullam in eo elementorum substantiam remanere, quamvis nihil a sensibus magis alienum et remotum videri possit. Tertium est, quod ex utroque facile colligitur, etsi verba consecrationis id maxime exprimunt, accidentia, quae aut oculis cernuntur, aut aliis sensibus percipiuntur, sine ulla re subiecta esse, mira quidem atque inexplicabili ratione. Ac panis quidem et vini accidentia omnia licet videre; quae tamen nulli substantiae inhaerent, sed per se ipsa constant, cum panis et vini substanstia in ipsum Domini corpus, et sanguinem ita mutetur, ut panis et vini substantia omnino esse desinat.

Tria per consecrationem in hoc sacramento. Corpus Christi verum est in hoc sacramento. Dionys. de eccl. hier. c. I. Ignat. epist. ad Smyr. et omnes alii quotquot umquam fuerunt scriptores catholici.

Transubstantiatio est antiquissima ecclesiae doctrina. Ambr. lib. 4. de sacram. cap. 4.

27. *Certum est, idem Christi corpus, quod natum est de Maria virgine, in eucharistia contineri.*

Verum, ut prius de primo agatur, conentur pastores explicare, quam perspicua et clara sint Salvatoris nostri verba, quae

corporis eius veritatem in sacramento demonstrant. Nam cum inquit: *a) Hoc est corpus meum: Hic est sanguis meus;* nemo, qui modo sanae mentis sit, ignorare potest, quid nobis intelligendum sit; praesertim cum de humana natura sermo habeatur, quam in Christo vere fuisse catholica fides dubitare neminem patitur, ut vir sanctissimus atque doctissimus Hilarius praeclare scripserit, de veritate carnis et sanguinis Christi, cum ex ipsius Domini professione et fide nostra, caro eius vere sit cibus, relictum non esse ambigendi locum.

a) Marc. 14, 22. 24. Luc. 2, 19. Matth. 26, 26. 28. Veritas corporis Christ. in sacramento ex scripturis ostenditur. Sess. 13. conc. trid. de eucharistia cap. I. et can. 1.

28. *Quo modo item verum Christi corpus in eucharistia esse convincatur.*

Verum alter praeterea locus a pastoribus enucleandus est, ex quo aperte licet cognoscere, verum Domini corpus et sanguinem in eucharistia contineri. Nam Apostolus pasteaquam commemoravit, panem et vinum a Domino consecratum, et sacra mysteria apostolis suis administrata esse, subiungit: *b) Probet autem seipsum homo, et sic de pane illo edat, et de calice bibat; qui enim manducat, et bibit indigne, iudicium sibi manducat et bibit, non diiudicans corpus Domini.* Quod si, ut haeretici dictitant, nihil aliud in sacramento venerandum esset praeter memoriam et signum passionis Christi; quid opus erat tam gravibus verbis fideles hortari, ut seipsos probarent? Gravi enim illa *iudicii* voce declaravit Apostolus, nefarium aliquod scelus ab eo admitti, qui impure sumens corpus Domini, quod in eucharistia occulte latet, ab alio ciborum genere non distinguit. Quod etiam supra in eadem epistola uberius explicavit Apostolus his verbis: *c) Calix benedictionis, cui benedicimus, nonne communicatio sanguinis Christi est? et panis, quem frangimus, nonne participatio corporis Domini est?* Quae quidem verba veram corporis et sanguinis Christi domini substantiam demonstrant. Haec igitur scripturae loca a pastoribus explicanda erunt, atque in primis docendum, nihil in iis dubii aut incerti relictum esse, praesertim cum haec ecclesiae Dei sacrosancta auctoritas interpretata sit.

b) I. Cor. 11, 28. 29.

c) I. Cor. 10. 16.

29. *Ecclesiae Christi sententia de sensu scriptorum, et veritate corporis Domini in eucharistia, quo modo sit perquirenda.*

Ad cuius sententiae cognitionem duplici via et ratione possumus pervenire. Prima est, cum patres, qui ab initio ecclesiae atque omni deinceps aetate floruerunt, et ecclesiasticae doctrinae optimi testes sunt, consulimus. Hi vero, summo consensu, omnes huius dogmatis veritatem apertissime tradiderunt; quorum singula testimonia afferre, quoniam operosi laboris esset, satis erit pauca notare vel indicare potius, ex quibus iudicium de ceteris facile fieri poterit. Primus igitur divus Ambrosius fidem suam proferat, qui in libro de iis, qui initiantur mysteriis, testatus est, verum Christi corpus in hoc sacramento sumi, sicut verum ex virgine sumptum est, idque certissima fide tenendum esse; et alio loco docet, ante consecrationem panem

Primo inquirendus est patrum et doctorum ecclesiae per omnia consensus; nam materia hæc difficilis est, quare lento gressu discutiatur volatu aquilino. D. Ambr. de iis, qui myst. init. cap. 9. et de cons. dist. 2. cap. Sicut verus, et cap. In illo etc. Revera lib. 4. de sacram. c. 4. et de cons. dist. 2. c. Panis

est, Chrys. ad populum antiochen. hom. 60. et 61. idem. hom. 44. 45. in Ioan. S. Aug. concione I. versus finem tractans illud. I. Reg 21. ubi habetur de consec. dist. I. c. 92. Secundum septuaginta legitur: Et ferebatur in manibus suis. S. Cyril. lib. 4. in Ioan. c. 13. 14. el lib. 10. c. 13. Iustin. apologetico I. sub finem.

ibi esse, post consecrationem autem carnem Christi. Accedat alter testis divus Chrysostomus non minoris fidei et gravitatis, qui quidem cum multis aliis in locis hanc ipsam veritatem profitetur et docet, tum vero praecipue hom. 60. de iis, qui sacra mysteria impure sumunt, itemque hom. 44. et 45. in sanctum Ioannem; ait enim: *Pareamus Deo, neque contradicamus, licet vel cogitationibus vel oculis nostris videatur adversari, quod dicitur: ipsius enim sermo infallibilis est; sensus noster facile seducitur.* His vero omni ex parte consentiunt, quae divus Augustinus, acerrimus catholicae fidei propugnator, semper docuit, atque in primis titulum psalmi 33. exponens; scribit enim: *Portare se in manibus suis, homini impossibile est, solique Christo convenire potest; ferebatur enim ille in manibus suis, quando commendans ipsum corpus suum, ait: Hoc est corpus meum.* Ac Cyrillus [praetereo Iustinum et Irenaeum] adeo aperte lib. 4. in Ioannem veram Domini carnem in hoc sacramento esse affirmat, ut eius verba nullis possint fallacibus et captiosis interpretationibus obscurari. Quod si pastores alia etiam patrum testimonia requirent, facile erit sanctos *a*) Dionysium, *b*) Hilarium, *c*) Hieronymum, *d*) Damascenum addere, innumerabilesque alios, quorum de hac re gravissimas sententias, doctorum et piorum hominum industria et labore in unum congestas, passim legimus.

a) Dion. lib. de eccl. hier. c. 3.
b) Lib. 8. de trinit.
c) Hieron. ep. ad Damasum de filio prodigo.
d) Lib. 4. de orth. fide cap. 14.

30. *Quoties contraria opinio in conciliis ecclesiae condemnata sit.*

Secundo, veritas corporis Christi in eucharistia per contrariae sententiae damnationem ecclesiasticam poterit cognosci.

Altera restat via, qua sanctae ecclesiae iudicium in iis, quae ad fidem pertinent, investigare liceat, contrariae scilicet doctrinae et opinionis damnatio. At vero constat, semper Christi veritatem in sancto eucharistiae sacramento ita per universam ecclesiam diffusam et disseminatam esse, et consentienti voluntate ab omnibus fidelibus receptam, ut, cum ante quingentos annos Berengarius id negare ausus esset, ibique signum tantummodo esse assereret, statim in vercellensi concilio, quod Leonis IX. auctoritate convocatum fuerat, omnium sententiis condemnatus, ipse haeresim suam anathemati addixerit; qui postea cum ad eandem impietatis insaniam rediisset, tribus aliis conciliis, turonensi et duobus romanis, quorum alterum Nicolaus II., alterum Gregorius VII. pontifices maximi convocarunt, damnatus est. Eam postea sententiam Innocentius III. in concilio lateranensi magno confirmavit; ac deinceps a florentina et tridentina synodis eiusdem veritatis fides apertius declarata ac stabilita est. Haec igitur si pastores diligenter exposuerint [ut nihil dicamus de iis, qui erroribus obcaecati, nihil magis, quam veritatis lucem oderunt], et infirmos confirmare, et piorum mentes summa quadam laetitia et voluptate afficere poterunt.

Berengarius sententiam suam in vercellensi concilio abiuravit, ut constat ex cap. Ego Berengarius. Concil. later. c. I. et habetur de sum. trid. et fide cathol. c. Firmiter. Conc. flor. in doctrina de sacr. c. 4. et can. 22. conc. trid. sess. 13.

31. *Quo modo in symbolo dogma de veritate corporis Christi in hoc sacramento includatur.*

Cum praesertim fidelibus dubitare non liceat, quin inter ceteros fidei articulos huius etiam dogmatis fides comprehendatur.

Nam, cum Dei summam omnium rerum potestatem credunt et confitentur, credant etiam necesse est, potestatem ei non defuisse maximi huius operis efficiendi, quod in eucharistiae sacramento admiramur et colimus. Deinde cum credunt sanctam ecclesiam catholicam, necessario sequitur, ut simul credant eam esse, quam explicavimus, huius sacramenti veritatem.

32. *Quanta sit ecclesiae militantis dignitas, ex huius mysterii maiestate ostenditur.*

Sed nihil est profecto, quod ad priorum iucunditatem et fructum addi possit, cum huius altissimi sacramenti dignitatem contemplantur. Primum enim intelligunt, quanta sit evangelicae legis perfectio, cui datum est, id re ipsa habere, quod signis tantum et figuris mosaicae legis tempore adumbratum fuerat. Quare divinitus dictum est a Dionysio, ecclesiam nostram mediam esse inter synagogam et supremam Hierusalem, ac propterea utriusque participem. Ac profecto satis mirari fideles numquam poterunt sanctae ecclesiae perfectionem, eiusque gloriae altitudinem, cum inter eam et caelestem beatitudinem unus tantum gradus interesse videatur. Hoc enim nobis cum caelitibus commune est, ut utrique Christum Deum, et hominem praesentem habeamus; sed, quo uno gradu ab iis distamus, illi praesentes beata visione perfruuntur, nos praesentem et tamen ab oculorum sensu remotum, sacrorum mysteriorum admirabili integumento se occultantem, firma et constanti fide veneramur. Praeterea fideles hoc sacramento Christi salvatoris nostri perfectissimam charitatem experiuntur. Eius enim bonitatem maxime decuit, naturam, quam a nobis sumpserat, a nobis umquam subtrahere, sed, quantum fieri posset, esse versarique nobiscum velle, ut illud omni tempore vere et proprie dictum videretur: *a*) *Deliciae meae esse cum filiis hominum.*

Dignitas sacramenti eucharistiae, et ecclesiae propter illud. Haec habet magna ex parte., Thom. in 3. part. q. 75. art. I. S. Dion. de eccl. hierarch. cap. 7. circa medium.

a) Prov. 8, 31.

33. *Ossa, nervi, et quaecumque ad hominis perfectionem pertinent, una cum divinitate hic vere adsunt.*

Iam vero hoc loco etiam explicandum est, non solum verum Christi corpus, et quidquid ad veram corporis rationem pertinet, veluti ossa et nervos, sed etiam totum Christum in hoc sacramento contineri. Docere autem oportet, Christum nomen esse Dei et hominis, unius scilicet personae, in qua divina et humana natura coniuncta sit. Quare utramque substantiam, et quae utriusque substantiae consequentia sunt, divinitatem et totam humanam naturam, quae ex anima et omnibus corporis partibus, et sanguine etiam constat, complectitur; quae omnia in sacramento esse credendum est. Nam cum in caelo tota humanitas divinitati in una persona, et hypostasi coniuncta sit; nefas est suspicari, corpus, quod in sacramento inest, ab eadem divinitate seiunctum esse.

De concomitantia partium corporis Christi in hoc sacramento, de consecrat. dist. 2. cap. Singuli etc.
Ubi panis est. Ambr. in lib. de iis, qui myst. init. c. 9.
Thom. in 3. part. q. 76. art. I. Christus nomen Dei et hominis est. Dam. lib. 3. c. 27.

34. *Sanguis, anima, et divinitas, non eodem modo in eucharistia, quo corpus Christi, sunt.*

In quo tamen pastores animadvertant necesse est, non omnia

Ex concil. ephesino in epist. ad

Nestorium, et refertur de cons. dist. 2. c. Necessario.
In termino consecrationis ex vi verborum sunt duo, formale et materiale.
Scot. 4. dist. 8. q. 3. litt. KK. Quid adsit ex concomitantia. Sess. 13. concil. trid. de eucharistia c. 3.

eadem ratione aut virtute in hoc sacramento contineri. Quaedam enim sunt, quae ex vi et efficientia consecrationis in sacramento esse dicimus: nam cum verba illa efficiant quidquid significant, id esse in sacramento ex vi sacramenti, divinarum rerum scriptores appellarunt, quod verborum forma exprimitur: ita si contingeret, ut aliquid ab aliis rebus omnino seiunctum esset, id solum, quod forma significaret, in sacramento esse, cetera non item esse docuerunt. Quaedam vero in sacramento continentur, quod illis rebus coniuncta sint, quae forma exprimuntur. Nam cum forma, quae ad panem consecrandum adhibetur, corpus Domini significet, cum dicitur: *a*) *Hoc est corpus meum;* ipsum Christi domini corpus ex vi sacramenti in eucharistia erit. At quia corpori sanguis, anima, et divinitas coniungitur, haec quoque in sacramento erunt omnia, non quidem ex consecrationis virtute, sed ut ea, quae corpori coniuncta sunt. Atque haec ex concomitantia in sacramento esse dicuntur; qua ratione totum Christum in sacramento esse perspicuum est. Si enim duo aliqua inter se re ipsa coniungantur, ubi unum sit, ibi alterum etiam esse necesse est. Sequitur itaque totum Christum usque adeo tam in panis, quam in vini specie contineri, ut, quemadmodum in panis specie non corpus modo, sed etiam sanguis et totus Christus vere inest, sic contra in vini specie non solum sanguis, sed corpus et totus Christus vere insit.

a) Matth. 26, 26.

Sub altera eucharistiae specie totum Christum per concomitantiam contineri.

35. *Cur in eucharistia duplex fiat consecratio.*

Sed quamquam haec ita se habere omnibus fidelibus certum et persuasissimum esse debet, optimo tamen iure institutum est, ut separatim duae sonsecrationes fierent. Primo, ut passio Domini, in qua sanguis a corpore divisus est, magis referatur; cuius rei causa in consecratione sanguinem effusum esse meminimus. Deinde maxime consentaneum fuit, ut, quoniam sacramento ad alendam animam utendum nobis erat, tamquam cibus et potus institueretur, ex quibus perfectum corporis alimentum constare perspicuum est.

Alex. de Ales. 4. part. summae sacr. theol. q. 31 mem. 2. Ut ostendatur totam humanam naturam assumpsisse, ut totam redimeret; ideo ergo in duabus specieb. celebratur, ut animae, et carnis liberatio in nobis significetur. Ambr.
I. Cor. 11, 22.
Levit. 17.

36. *Totus Christus in quavis utriusque speciei particula praesens adest.*

Neque vero illud praetermittendum, non solum in utraque specie, sed in quavis utriusque speciei particula totum Christum contineri. Sic enim Augustinus scriptum reliquit: *Singuli accipiunt Christum dominum, et in singulis portionibus totus est, nec per singulos minuitur, sed integrum se praebet in singulis.* Atque id praeterea ex evangelistis facile colligi potest. Neque enim credendum est singula panis frusta propria verborum forma a Domino consecrata esse, sed eadem simul omnem panem, qui ad sacra mysteria conficienda atque apostolis distribuenda satis futurus esset. Id quod de calice factum esse apparet, cum ipse dixit: *b*) *Accipite, et dividite inter vos.* Hactenus quae explicata sunt, eo pertinent, ut ostendant pastores, verum Christi corpus et sanguinem in eucharistiae sacramento contineri.

De cons. dist. 2. c. 76. et habetur in miss. Ambr. praef. dominica v. post Epiphan.
Exod. 15.
Fusius explicatur sess. 3. conc. trid. c. 3. et can. 3. et sess. 21. de comm. sub utraque specie cap. I.

b) Luc. 22, 17.

37. *Post consecrationem nulla materiae huius sacramenti substantia remanet.*

Nunc, quod alterum erat propositum, docebunt etiam panis et vini substantiam in sacramento post consecrationem non remanere. Hoc vero quamvis maximam admirationem merito habere possit, tamen cum eo, quod prius demonstratum est, necessario coniungitur. Etenim si est verum Christi corpus sub panis et vini specie post consecrationem, omnino necesse est, cum ibi antea non esset, hoc vel loci mutatione, vel creatione, vel alterius rei in ipsum conversione factum esse. At vero fieri non posse constat, ut corpus Christi in sacramento sit, quod ex uno in alium locum venerit: ita enim fieret, ut a caeli sedibus abesset; quoniam nihil movetur, nisi locum deserat a quo movetur. Creari autem corpus Christi minus credibile est, ac ne in cogitationem quidem cadere hoc potest; relinquitur ergo, ut in sacramento sit corpus Domini, quod panis in ipsum convertatur: quare nulla panis substantia remaneat necesse est.

De transubstantiatione sess. 13. concil. trid. de euchar. c. 4. et can. 2.
Quomodo corpus Christi in eucharistia esse incipiat, Thom. in 3. part. q. 75. art. 2.

Non per loci mutationem.

Non per creationem.
Adest per conversionem.
Scot. 4. sent. dist. 11. q. 3. 4. et 5.
Ex nocte fit dies, ex mane meridies.

38. *Transubstantiatio a conciliis probata in scripturis fundamentum habet.*

Hac ratione adducti patres et maiores nostri, in conciliis lateranensi magno et florentino, huius articuli veritatem apertis decretis confirmarunt. A tridentina vero synodo explicatius ita definitum est: *Si quis dixerit, in sacrosancto eucharistiae sacramento remanere substantiam panis et vini, una cum corpore et sanguine domini nostri Iesu Christi, anathema sit.* Haec vero ex testimoniis scripturarum facile fuit colligere. Primum, quod in eius sacramenti institutione ipse Dominus dixit: *a*) *Hoc est corpus meum;* vocis enim, *hoc*, ea vis est, ut omnem rei praesentis substantiam demonstret; quod si panis substantia remaneret, nullo modo vere dici videretur, *hoc est corpus meum*. Deide Christus dominus apud Ioannem, *b*) *panis*, inquit, *quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita;* panem videlicet carnem suam vocans. Ac paulo post subiecit: *c*) *Nisi manducaveritis carnem filii hominis, et biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis;* et rursus: *d*) *Caro mea vere est cibus, et sanguis meus vere est potus.* Cum ergo tam claris et perspicuis verbis carnem suam panem, et cibum verum, sanguinem item verum potum nominaverit; satis videtur declarasse, nullam in sacramento substantiam panis et vini remanere.

Later. conc. c. 1. Eugenius IV. in ep. ad arm. data approbata a concil. flor. trid. synod. sess. 13. can. 2.

Transubstantiatio scripturis statuitur.

a) Matth. 26, 26. Marc. 14, 22. 1. Cor. 11, 24.

b) Ioan. 6, 52.

c) Ibidem 54.

d) Ibidem 56.

39. *Quo modo patres in hoc sacramento transubstantiationem agnoverint.*

Atque hanc perpetuo sanctorum patrum consentientem fuisse doctrinam, qui eos evolverit, facile intelliget. Divus quidem Ambrosius ita scribit: *Tu forte dicis: meus panis est usitatus; sed panis iste, panis est ante verba sacramentorum: ubi accesserit consecratio, de pane fit caro Christi.* Quod quidem ut facilius probare posset, varia deinde affert exempla et similitudi-

Transubstantiatio ex consensu patrum ostenditur. D. Amb. l. 4. de sacram. c. 4. et habetur de cons. dist. 2. cap. Panis est.

a) Psal. 134. 6. Ex lib. 4. de sacram. c. 4 et 6. de cons. dist. 2. c. Omnia.

nes. Alibi vero, cum verba illa intrerpretaretur: a) *Omnia, quaecumque Dominus voluit, fecit in caelo et in terra; licet*, inquit, *figura panis et vini videatur, nihil tamen aliud, quam caro Christi et sanguis post consecrationem credendum est.* Atque eisdem fere verbis eandem sententiam sanctus Hilarius exponens, docuit, quamvis extrinsecus panis et vinum videatur, vere tamen corpus et sanguinem Domini esse.

S. Hilar. de trinit. lib. 8. et de conset. dist. 2. cap. 28.

40. *Qua ratione eucharistia post consecrationem etiam panis dicatur.*

Eccles. 10, 31. et 17, 21.

Sed moneant pastores hoc loco, mirandum non esse, si post consecrationem panis etiam vocetur. Hoc enim nomine eucharistia appellari consuevit, tum quia panis speciem habeat, tum quia naturalem alendi et nutriendi corporis vim, quae panis propria est, adhuc retineat. Eam autem esse sacrarum litterarum consuetudinem, ut res ita appellet, cuiusmodi esse videantur, satis ostendit quod in genesi dictum est, b) tres viros Abrahae apparuisse, qui tamen tres angeli erant; c) et duo illi, qui apostolis, ascendente in caelum Christo domino, apparuerunt, cum essent angeli, viri dicuntur.

Exod. 7, 20. Eccl. 29, 33.

b) Gen. 18, 2.

c) Act. 1, 10. Vide D. Thom. in 3. part. q. 75. art. 4. et 4.

41. *Quo modo fiat tam admiranda substantiarum conversio.*

Quam admirabilis sit conversio.

Difficillima est omnino huius mysterii explicatio. Sed tamen conabuntur pastores, iis, qui magis in divinarum rerum cognitione profecerunt [nam qui adhuc imbecilliores sunt, verendum esset, ne rei magnitudine opprimerentur], conabuntur, inquam, tradere huius admirabilis conversionis modum, quae ita fit, ut tota panis substantia divina virtute in totam corporis Christi substantiam, totaque vini substantia, in totam sanguinis Christi substantiam, sine ulla Domini nostri mutatione, convertatur. Neque enim Christus aut generatur, aut mutatur, aut augescit, sed in sua substantia totus permanet. Quod mysterium cum d) divus Ambrosius declararet: *Vides*, inquit, *quam operatorius sit sermo Christi: si ergo tanta vis est in sermone domini Iesu, ut inciperent esse, quae non erant, mundus scilicet; quanto magis operatorius est, ut sint, ea quae erant, et in aliud commutentur?* In quam sententiam alii etiam veteres et gravissimi patres scriptum reliquerunt, divus quidem Augustinus: e) *Fideliter fatemur, ante consecrationem panem esse et vinum, quod natura formavit; post consecrationem vero carnem Christi et sanguinem, quod benedictio consecravit.* Damascenus: f) *Corpus secundum veritatem coniunctum est divinitati, corpus ex sancta virgine: non quod ipsum corpus assumptum de caelo descendat, sed quod ipse panis et vinum in corpus et sanguinem Christi transmutentur.*

d) D. Ambr. lib. 4. de sacr. c. 4. et habetur de cons. dist. 1. c. Panis est.

e) Habetur de cons. 2. dist. cap. Nos autem.

f) Dam. lib. 14. de orth. fide, c. 14.

Scot. 4. sent. dist. 11. q. 3. litt. K.

42. *Stupendae huic conversioni commode nomen impositum est transubstantiatio.*

Haec itaque admirabilis conversio convenienter et proprie a sancta catholica ecclesia *transubstantiatio* est appellata, quemadmodum sacra tridentina synodus docuit. Ut enim generatio na-

Trid. syn. sess. 13. can. 4. quod nomen primo auctoritate concil. lat. magni rece-

turalis, quod forma in ea mutetur, recte et proprie transformatio dici potest; ita etiam, quod in sacramento eucharistiae tota unius rei substantia in totam alterius rei substantiam transeat, verbum transubstantiationis recte et sapienter a maioribus nostris inventum est.

ptum est; c. 1. et habetur de sum. trin. et fide cath. cap. 1. Sacrosanctae eucharistiae sacramentum pie credendum non curiose scrutandum.

43. *Modus transubstantiationis, et loci, in quo Christus est in hoc sacramento, curiosius non inquirendus.*

Sed illud saepissime a sanctis patribus repetitum, fideles admonendi sunt, ne curiosius inquirant, quo pacto ea mutatio fieri possit. Nec enim percipi a nobis potest, nec in naturalibus mutationibus, aut in ipsa rerum creatione eius rei exemplum aliquod habemus. Verum, quid hoc sit, fide cognoscendum est; quo modo fiat, curiosius non inquirendum. Non minorem vero cautionem pastores adhibeant oportet in eo etiam mysterio explicando, quo modo Christi domini corpus vel in minima panis particula totum contineatur. Vix enim umquam huiusmodi disputationes instituendae erunt; sed tamen quando christiana charitas hoc postulaverit, primum quidem meminerint fidelium animos illa voce praemunire: *a*) *Non erit impossibile apud Deum omne verbum.*

Quomodo Christi corpus in minima panis particula totum contineatur. Vide concil. trid. sess. 13. c. 2. et de con. dist. 2. cap. Singuli, et flor. conc. in decr. de sacrament.

a) Lucae 1, 37.

44. *Christi corpus in eucharistia non est ut in loco.*

Deinde vero doceant, Christum dominum in hoc sacramento, ut in loco non esse. Etenim locus res ipsas consequitur, ut magnitudine aliqua praeditae sunt; Christum vero dominum ea ratione in sacramento esse non dicimus, ut magnus aut parvus est, quod ad quantitatem pertinet, sed ut substantia est. Substantia enim panis in Christi substantiam, non in magnitudinem aut quantitatem convertitur: nemo vero dubitat, substantiam aeque in vero atque in magno spatio contineri. Nam et aëris substantia, totaque eius natura, sic in parva ut in magna aëris parte, itemque tota aquae natura non minus in urnula, quam in flumine insit, necesse est. Cum igitur panis substantiae corpus Domini nostri succedat, fateri oportet, ad eundem plane modum in sacramento esse, quo erat panis substantia ante consecrationem. Ea vero utrum sub magna, an sub parva quantitate esset, nihil ad rem omnino pertinebat.

Christus in sacramento non est ut in loco, nec ut magnus, vel parvus, sed ut substantia, quae integre aeque in parvo et magno spatio continetur.
Thom. 3. part. q. 76.
Scot. 4. dist. 10. q. 3.
Alex. 4. part. q. 50. mem. 3. art. 4. et 6.

45. *In hoc sacramento nulla est substantia, cui accidentia panis et vini inhaereant.*

Tertium restat, quod in hoc sacramento maximum atque admirabile videatur: quod quidem, iam duobus aliis explicatis, facilius a pastoribus tractari posse exstimandum est; panis videlicet et vini species in hoc sacramento sine aliqua re subiecta constare. Nam cum antea demonstratum sit, corpus Domini et sanguinem vere in sacramento esse, ita ut nulla amplius subsit panis et vini substantia, quoniam ea accidentia Christi corpori et sanguini inhaerere non possunt; relinquitur, ut, supra omnem naturae ordinem ipsa se, nulla alia re nisa, sustentent. Haec perpetua et constans fuit catholicae ecclesiae doctrina; quae etiam facile eorum testimoniorum auctoritate confirmari poterit,

De subsistentia accidentium panis et vini sine aliqua re subiecta. Colligi hoc potest ex c. Hos autem de cons. dist. 8. et cap. Cum Martae de celebr. missarum §. Quaesivisti, et probat D. Thom. 3. part. q. 75. art. 2. et q. 77. art. 1. et alibi saepe et conc. constan. sess. 8.

quibus antea planum factum est, nullam residere in eucharistia panis aut vini substantiam.

46. *Quare Christus, sub panis et vini specie, corpus et sanguinem suum tradere voluerit.*

Vide Cyrillum l. 4. in Ioan. c. 22. Cypr. de coena. Domini. Aug. tr. 27. in Ioan. Thom. in 3. part. qaest. 74. art. I. et 76. art. 1. Dam. lib. 4. de fid. orth. cap. 14.

Sed nihil magis fidelium pietati convenit, quam, omissis subtilioribus quaestionibus, huius admirabilis sacramenti maiestatem venerari et colere; ac deinde in eo summam Dei providentiam suspicere, quod sacrosancta mysteria sub panis et vini specie administranda instituerit. Nam cum a communi hominum natura maxime abhorreat humanae carnis esca aut sanguinis potione vesci; sapientissime fecit, ut sanctissimum corpus et sanguis sub earum rerum specie, panis, inquam, et vini, nobis administraretur, quorum quotidiano et communi alimento maxime delectamur. Adiunctae vero etiam sunt duae illae utilitates; quarum prima est, quod ab infidelium calumnia liberati sumus, quam facile effugere non possemus, si Dominum sub propria specie comedere videremur. Altera est, quod, dum corpus et sanguinem Domini ita sumimus, ut tamen, quod vere sit, sensibus percipi non possit, hoc ad fidem in animis nostris augendam plurimum valet; quae quidem, ut sancti Gregorii sententia pervulgatum est, *ibi non habet meritum, ubi humana ratio praebet experimentum.* Haec autem quae hactenus exposita sunt, non nisi magna adhibita cautione, pro audientium captu et temporum necessitate explicanda erunt.

Prima ratio.

Secunda ratio.

Greg. papa homil. 26. in evangelia.

47. *Quid boni consequantur, qui corpori et sanguini Domini digne communicaverint.*

De multiplici et admirabili fructu tanti sacramenti agitur sess. 23. conc. trid. de euch. c. 1. et 5. vide Iren: lib. 4. c. 34. Cyrill. lib. 4. in Ioan. c. 12. et 14. Chrys. hom. 84. in Ioan. Thom. in 3. part. q. 76. per totam; et alibi saepe.

Verum, quae de huius admirabili sacramenti virtute et fructibus dici possunt, nullum esse genus fidelium existimandum est, ad quos earum rerum cognitio non pertineat, quibusque maxime necessaria videri non debeat. Ut enim eucharistiae utilitatem fideles intelligant, ob eam potissimum causam, quae de hoc sacramento tam multis verbis disseruntur, cognoscenda sunt. Sed quoniam immensae eius utilitates et fructus nulla oratione explicari possunt, unus aut alter locus a pastoribus tractandus erit, ut ostendant, quanta in sacrosanctis illis mysteriis bonorum omnium copia et affluentia inclusa sit. Hoc vero aliqua ex parte ita assequentur, si, omnium sacramentorum vi atque natura patefacta, eucharistiam fonti, cetera rivulis comparaverint. Vere enim ac necessario fons omnium gratiarum dicenda est, cum fontem ipsum caelestium charismatum et donorum, omniumque sacramentorum auctorem Christum dominum admirabili modo in se contineat; a quo, tamquam a fonte, ad alia sacramenta, quidquid boni et perfectionis habent, derivatur. Ex hoc igitur, divinae gratiae amplissima munera, quae nobis hoc sacramento impertiuntur, facile colligi poterunt.

48. *Quae commoda panis et vinum corpori, ea praestantiori modo eucharistia animae affert.*

Ambr. lib. 5. de sacram. cap. 4.

Commode etiam fieri videbitur, si panis et vini natura, quae

huius sacramenti symbola sunt, perpendatur. Nam, quos usus corpori panis et vinum affert, eos omnes animae saluti et iucunditati, meliori quidem ac perfectiori ratione, eucharistiae sacramentum praebet. Neque enim hoc sacramentum in substantiam nostram, ut panis et vinum, mutatur, sed nos quodammodo in eius naturam convertimur; ut recte illud divi Augustini ad hunc locum transferri possit: *Cibus sum grandium; cresce et manducabis me: nec tu me mutabis in te, sicut cibum carnis tuae, sed tu mutaberis in me.*

Chrysost. hom. 45. in Ioan.
Per eucharistiam nos Deo, et Deus nobis coniungitur. Conferatur hic locus cum sect. 6. ult. artic. symb.
Aug. lib. 7. conf. c. 10.

49. *Quo modo per hoc sacramentum gratia conferatur.*

Quod si *a*) *gratia et veritas per Iesum Christum facta est,* in animam quoque influat est necesse, cum eum pure et sancte accipit, qui de se seipso dixit: *b*) *Qui manducat meam carnem et bibit meum sanguinem, in me manet, et ego in illo.* Nam qui pietatis et religionis studio affecti hoc sacramentum sumunt, nemini dubium esse debet, quin ita filium Dei in se admittant, ut eius corpori tamquam viva membra inserantur. Siquidem scriptum est: *c*) *Qui manducat me, et ipse vivet propter me;* item: *d*) *panis, quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita.* Quem locum Cyrillus dum interpretaretur, ait: *Dei verbum uniens se ipsum propriae carni, fecit ipsam vivificativam. Eum ergo decebat miro quodam modo uniri corporibus per sacram eius carnem et pretiosum sanguinem, quae accipimus in benedictione vivificativa in pane et vino.*

a) Ioan. I, 17.
b) Ioan. 6, 57.
c) Ibidem 58.
d) Ibidem 52.
B. Cyril. lib. 4. in Ioan. c. 1, 14. et ep. 10. ad Nest.

50. *Homo peccatis foedatus, ac mortuus eucharistiae sumptione non vivificatur, etiamsi hoc sacramentum gratiam conferre dicatur.*

Verum, quod dicitur eucharistia gratiam tribui, pastores admoneant oportet, ita intelligendum non esse, perinde ac necesse non sit, ut, qui re ipsa hoc sacramentum utiliter percepturus est, gratiam antea adeptus fuerit. Constant enim, quemadmodum mortuis corporibus naturale alimentum nihil prodest, ita etiam animae, quae spiritu non vivit, sacra mysteria non prodesse. Ac propterea panis et vini speciem habent, ut significetur, non quidem revocandae ad vitam animae, sed in vita conservandae causa instituta esse. Verum hoc ideo dictum est, quoniam prima etiam gratia [qua omnes praeditos esse oportet, ante quam sacram eucharistiam ore contingere audeant, *e*) ne iudicium sibi manducent et bibant,] nemini tribuitur, nisi hoc ipsum sacramentum desiderio et voto percipiat. Est enim omnium sacramentorum finis, et ecclesiasticae unitatis ac coniunctionis symbolum; neque extra ecclesiam consequi gratiam ullus potest.

Quomodo hoc sacramentum sit gratiae causa. Thom. 3. p. q. 76. art. 3. vide lib. de eccl. dogm. c. 53. conc. trid. sess. 11. c. 7. et can. 11. et de consecr. dist. 1. cap. Qui scelerate, et cap. Quid est Christum, et c. Sicut Iudas.

e) 1. Cor. 11, 29.

51. *Quo modo anima hoc spirituali cibo reficiatur et augeatur.*

Deinde quoniam, uti corpus cibo naturali non conservatur modo, sed etiam augetur, gustusque novam quotidie ex eo voluptatem et suavitatem percipit, ita etiam sacrae eucharistiae

Quomodo hoc sacramentum sit de necessitate salutis saltem in voto, vide apud

Thom. in 3. part. p. 73. art. 3. et q. 79. art. 1. ad 1.

cibus non solum animam sustentat, sed vires illi addit, efficitque ut spiritus divinarum rerum delectatione magis commoveatur; ob eam causam fit, ut gratiam hoc sacramento tribui, recte et verissime dicatur. Iure enim *a*) mannae comparari potest, ex qua *omnis saporis suavitas* percipiebatur.

a) Sap. 16, 20. Ioan. 6, 49.

52. *Per eucharistiam peccata leviora dimittuntur.*

Innoc. 3. lib. 4. de myst. alt. cap. 44. Bern. serm. in coena Domini.

Remitti vero eucharistia et condonari leviora peccata, quae venialia dici solent, non est quod dubitari debeat. Quidquid enim cupiditatis ardore anima amisit, dum levi aliqua in re parum offendit, id totum eucharistia, eas ipsas minores culpas abstergens, restituit. Quemadmodum etiam [neque enim a proposita similitudine discedendum videtur] quod innati caloris vi quotidie detrahitur ac deperit, paulatim addi et refici naturali alimento sentimus. Quare merito a divo Ambrosio de hoc caelesti sacramento dictum est: *Iste panis quotidianus sumitur in remedium quotidianae infirmitatis.* Verum haec de iis peccatis intelligenda sunt, quorum sensu et delectatione animus non permovetur.

Cyr. lib. 4. in Ioan. c. 17. et lib. 3. c. 37. Et in collecta, dicitur. Sit ablutio scelerum.

Ambr. in lib. 4. de sacr. c. 6. et lib. 5. c. 4.

53. *Per hoc item sacramentum anima a futuris malis praeservatur.*

Thom. ead. q. 79. Thom. ead. q. 79. art. 6. ex Ioan. c. 6. Aug. tract. 26. in Ioan.

Illa praeterea in sacris mysteriis vis est, ut nos a criminibus puros et integros, atque tentationum impetu incolumes servet, ac tamquam caelesti medicamento animam praeparet, ne alicuius mortiferae perturbationis veneno facile infici ac corrumpi queat. Atque ob eam etiam causam, ut testatur divus Cyprianus, cum olim a tyrannis fideles ad tormenta et caedem propter christiani nominis confessionem vulgo raperentur, ne illi, forte dolorum acerbitate victi, in salutari certamine deficerent, vetus in ecclesia catholica mos fuit, ut eis ab episcopis dominici corporis et sanguinis sacramenta praeberentur. Sed carnis etiam libidinem cohibet ac reprimit: dum enim charitatis igne animos magis incendit, concupiscentiae ardorem restinguat necesse est.

S. Cypr. lib. 1. epist. 2. ad Cornelium.

54. *Quo modo per hoc sacramentum aditus ad aeternam gloriam pateat.*

Thom. in 3. part. q. 19. art. 2. Chrys. de sacerdot. lib. 6.

Postremo, ut uno verbo omnes huius sacramenti utilitates et beneficia comprehendantur, dicendum est sacrae eucharistiae summam vim esse ad aeternam gloriam comparandam; scriptum est enim: *b*) *Qui manducat meam carnem, et bibit meum sanguinem, habet vitam aeternam, et ego resuscitabo eum in novissimo die.* Huius videlicet sacramenti gratia fideles, dum hanc vitam degunt, summa conscentiae pace et tranquillitate perfruuntur: deinde eius virtute recreati, non secus atque Elias, *c*) qui subcinericii panis fortitudine ambulavit usque ad montem Dei Horeb, cum ex vita emigrandi tempus advenit, ad aeternam gloriam et beatitudinem ascendant. Haec omnia a pastoribus latissime explicabuntur, si vel divi Ioannis cap. 6., in quo multiplices huius sacramenti effectus aperiuntur, tractandum sumpserint; vel admiranda Christi domini facta percurrentes, ostenderint,

b) Ioan. 6, 55.

c) 3. Reg. 19, 8.

Ioan. 6, 54. 55.

cum eos iure ac merito beatissimos fuisse existimamus, *a*) in quorum tecta mortalis receptus est, vel qui illius *b*) vestis aut fimbriae tactu sanitatem recuperarunt, multo nos beatiores et feliciores esse, in quorum animam immortali gloria praeditus ingredi non gravetur, ut eius vulnera sanet omnia, eamque amplissimis muneribus ornatam sibi coniungat.

a) Matth. 8, 14. et 9, 10. Lucae 10, 38.
b) Matth. 9, 20. 21.

55. ***Quot modis corpori et sanguini Domini communicemus.***

De modis recipiendi eucharistiam.

Verum docendum est, a quibus ingentes illi sacrae eucharistiae fructus, qui modo commemorati sunt, percipi possint, neque unam tantum esse communicandi rationem, ut fidelis populus discat meliora charismata aemulari. Recte igitur et sapienter maiores nostri, ut in *c*) tridentina synodo legimus, tres huius sacramenti sumendi rationes distinxerunt. Alii enim sacramentum tantum accipiunt, ut peccatores, qui sacra mysteria impuro ore et corde accipere non verentur, quos Apostolus ait *d*) indigne manducare et bibere corpus Domini. De his divus Augustinus ita scribit: *Qui non manet in Christo, et in quo non manet Christus, procul dubio non manducat spiritualiter eius carnem, licet carnaliter et visibiliter premat dentibus sacramenta corporis et sanguinis*. Qui itaque hoc modo affecti sacra mysteria accipiunt, non solum ex his nullum capiunt fructum, sed, ipso *e*) Apostolo teste, *iudicium sibi manducant et bibunt*. Alii vero spiritu tantummodo eucharistiam sumere dicuntur: ii sunt, qui desiderio et voto propositum caelestem illum panem comedunt, *fide* viva incensi, *f*) *quae per dilectionem operatur*; ex quo si non omnes, maximos certe utilitatis fructus consequuntur. Alii denique sunt, qui sacramento et spiritu sacram eucharistiam percipiunt; qui, cum ex Apostoli doctrina *g*) prius se probaverint, ac *h*) veste nuptiali ornati ad divinam hanc mensam accesserint, ex eucharistia capiunt uberrimos illos, quos antea diximus, fructus. Quare perspicuum est, eos se maximis et caelestibus bonis privare, qui cum ad corporis Domini sacramentum etiam sumendum parati esse possint, satis habent spiritu tantum sacram communionem accipere.

c) Conc. trident. 13. c. 8.
d) 1. Cor. 11, 27. Aug. de consecr. dist. 2. c. Quid est, et in tract. 26. in Ioan. et lib. 6. de bapt. contr. Donat. cap. 8. et mag. in 4. dist. 9. lit. B. et Thom. in 3. part. q. 80. art. 1.
Triplici modo sumitur euchar. sacramentaliter tantum, et corporaliter.
e) 1. Cor. 11, 29.
Spiritualiter.
f) Gal. 5, 6.
Sacramentaliter, et spiritualiter simul.
g) 1. Cor. 11, 28.
h) Matth. 22, 11.
Qui communicare sacramentaliter negligunt, quantis se privent fructibus.

56. ***Ante quam quis ad eucharistiam accedat, praeparandum animum esse ostenditur.***

De praeparatione ad eucharist. sess. 13. concil. trid. de euchar. c. 7. et can. 11. vide Basil. q. 111. in reg. brevioribus.

Sed iam docendum est, qua ratione praeparatos fidelium animos esse oporteat, ante quam ad sacramentalem eucharistiae perceptionem veniant. Ac primum quidem, ut pateat eam praeparationem maxime necessariam esse, Salvatoris nostri exemplum praeponendum est. Nam ante quam apostolis pretiosi corporis et sanguinis sui sacramenta daret, quamvis iam mundi essent, *i*) pedes eorum lavit, ut declareret omnem diligentiam adhibendam esse, ne quid nobis ad summam animi integritatem et innocentiam desit, cum sacra mysteria percepturi sumus. Deinde vero fideles intelligant, quemadmodum, si optime affecto et praeparato animo eucharistiam aliquis sumat, amplissimis caelestis gratiae muneribus ornatur; ita contra, si imparatus accipiat, non

i) Ioan. 13, 5.

solum nihil commodi, sed maxima etiam incommoda et detrimenta eum accipere. Optimis enim rebus et maxime salutaribus hoc proprium est, ut, si in tempore iis utamur, vehementer prosint; sin alieno tempore adhibeantur, perniciem et exitium afferant. Quare mirandum non est, ingentia quoque et praeclarissima Dei dona, cum bene constituto animo accipiuntur, ad caelestem gloriam consequendam maximo nobis adiumento esse; at vero, cum iis nos ipsos indignos praebemus, sempiternam mortem afferre. Id vero arcae Domini exemplo comprobatur: *a*) arca enim foederis, qua nihil praestantius israeliticus pupulus habuit, cui etiam per illam maxima et innumerabilia beneficia Dominus tribuerat, a *b*) philisthaeis ablata, summam illis pestem et calamitatem cum aeterno dedecore cuniunctam importavit. Sic etiam cibi, qui ore accepti in stomachum bene affectum illabuntur, corpora alunt et sustentant; qui vero in stomachum vitiosis humoribus plenum infundi solent, graves morbos efficiunt.

Thom. in 3. part. q. 80. art. 4.

a) Exod 26, 21. 24.

b) I. Reg. 5. per totum.

57. *Quo pacto animus ad eucharistiam sit praeparandus.*

Ad dignam eucharistiae sumptionem primo discernendus est caelestis panis a communi.

Primam itaque illam praeparationem fideles adhibeant, ut discernant mensam a mensa, hanc sacram ab aliis profanis, caelestem hunc panem a communi. Atque hoc fit, cum certo credimus praesens esse verum corpus et sanguinem Domini, *c*) quem in caelo angeli adorant, *d*) ad cuius nutum columnae caeli contremiscunt et pavent, cuius *e*) gloria plenum est caelum et terra. Hoc nimirum est diiudicare corpus Domini, quod *f*) Apostolus admonuit; cuius tamen mysterii magnitudinem venerari potius oportet, quam in disputationibus eius veritatem curiosius perquirere.

c) Psal. 96. 8. Hebr. 1, 6.
d) Iob. 26, 11.
e) Isa. 6, 3.
f) 1. Cor. 11, 29.

Secundo reconciliatio cum inimicis facienda est.

Altera vero illa praeparatio maxime necessaria est, ut unusquisque a seipso quaerat, num pacem cum aliis habeat, *g*) num proximos vere atque ex animo diligat. Inquit enim Matthaeus: *h*) *Si ergo offers munus tuum ad altare, et ibi recordatus fueris, quia frater tuus habet aliquid adversum te; relinque ibi munus tuum ante altare, et vade prius reconciliari fratri tuo, et tunc veniens offeres munus tuum.*

g) I. Ioan. 3, 14.
h) Matth. 5, 23. 24.

Tertio conscientia per sacramentum poenitentiae a capitalibus vitiis eluenda est; synod. trident. sess. 13. can. 11.

Deinde conscientiam nostram scrutari diligenter debemus, ne forte exitiali aliquo peccato contaminati simus, cuius poenitere necesse sit; ut prius contritionis et confessionis medicamento illud eluatur. Definitum est enim a sancta tridentina synodo, nemini licere, quem mortalis peccati conscientia stimulet, si sacerdotis facultas data sit, ante quam se sacramentali confessione purgarit, quantumvis sibi contritus esse videatur, sacram eucharistiam accipere.

Quarto praemittenda est humilis de se ipso existimatio.

Praeterea tacitis cum animis nostris cogitemus, quam indigni simus, quibus divinum hoc beneficium a Domino tribuatur. Quare illud centurionis, *i*) de quo idem ipse Salvator testatus est, se non invenisse tantam fidem in Israel, ex animo dicendum est: *k*) *Domine, non sum dignus, ut intres sub tectum meum.* Exquiramus etiam a nobis ipsis, an illud Petri usurpare

i) Matth. 8, 10.

k) Ibid. 8, 10.

Quinto est videndum, an vera

nobis liceat: *a*) *Domine, tu scis, quia amo te*. Meminisse enim oportet, eum, qui sine *b*) veste nuptiali in convivio Domini accubuerat, in tenebrosum carcerem coniectum, sempiternis poenis addictum fuisse.

charitate simus praediti.
a) Ioan. 21, 15.
b) Matth. 21, 12.

58. *Etiam corporis aliqua ratio communicare volenti est suscipienda.*

Neque vero animi solum, sed etiam corporis praeparatione opus est. Nam ieiuni ad sacram mensam accedere debemus, ita ut saltem a dimidia antecedentis diei nocte, usque ad illud temporis punctum, quo sacram eucharistiam accipimus, nihil omnino comederimus aut biberimus. Pustulat etiam tanti sacramenti dignitas, ut, qui matrimonio iuncti sunt, aliquot dies a concubitu uxorum abstineant, *c*) Davidis exemplo admoniti, qui cum panes propositionis a sacerdote accepturus esset, purum se et pueros suos ab uxorum consuetudine tres ipsos dies professus est. Haec fere sunt, quae maxime observari a fidelibus oportet, ut se ad sacra mysteria utiliter accipienda antea parent. Reliqua enim, quae hac in re providenda esse videantur, ad haec ipsa capita facile redigi poterunt.

Ieiunos communicantes esse necesse est, de consecr. dist. 2. c. 54. Liquido. Item castos vide 33. q. 4. cap. 1. Sciatis, et c. 7. Vir cum propria. 31. q. 4. et c. 21. Omnis homo de const. dist. 2. Exod. 12, 29.
c) 1. Reg. 21, 3. 4. 5.

59. *Christiani omnes eucharistiam sumere saltem semel in anno tenentur.*

Sed ne forte aliqui segniores ad hoc sacramentum percipiendum reddantur, quod tantam praeparationem adhibere grave admodum et difficile ducant, fideles saepe admonendi sunt, omnibus eam legem propositam esse, ut sacram eucharistiam accipiant. Praeterea constitutum est ab ecclesia, ut qui semel saltem singulis annis in pascha non communicaverit, ab ecclesia arceatur.

Conc. Later. c. 21. et habetur de poenit. et remiss. cap. Omnis.
Sess. 13. conc. trid. de eucharistia can. 9.

60. *Quoties et quibus temporibus percipienda sit eucharistia.*

Neque tamen fideles hoc satis habeant, se, huius decreti auctoritati obtemperantes, semel tantummodo corpus Domini quotannis accipere; verum saepius iterandam eucharistiae communionem existiment. Utrum autem singulis mensibus, vel hebdomadis vel diebus id magis expediat, certa omnibus regula praescribi non potest; verumtamen illa est sancti Augustini norma certissima: *Sic vive, ut quotidie possis sumere*. Quare parochi partes erunt, fideles crebro adhortari, ut, quemadmodum corpori in singulos dies alimentum subministrare necessarium putant; ita etiam quotidie hoc sacramento alendae et nutriendae animae curam non abiiciant. Neque enim minus spirituali cibo animam, quam naturali corpus, indigere perspicuum est. Vehementer autem proderit hoc loco repetere maxima illa et divina beneficia, quae, ut antea demonstratum est, ex eucharistiae sacramentali communione consequimur. Illa etiam figura erit addenda, *d*) cum singulis diebus corporis vires manna reficere oportebat; itemque sanctorum patrum auctoritates, quae frequentem huius sacramenti perceptionem magnopere commedant. Neque enim unius sancti patris *e*) Augustini ea fuit sententia: *Quotidie peccas, quotidie sume;* sed,

Saepius communicandum.
Ambr. lib. 5. de sacram. c. 4. vide Aug. in lib. 50. homil. 41. et de bono persever. c. 14. et ep. 118. ad Ianuar. vide item c. Peracta, et cap. 1. Si quotiescumque etc.
Si non tanta sunt de consecr. dist. 2.

d) Exod. 16, 15.

e) D. Aug. ser. 28. de verbis Domini.

a) Ignatius in ep. ad ephes. Basil. ad Caesarium patr. Amb. lib. 5. de sacram. c. 4.

si quis diligenter attenderit, eundem omnium a) patrum, qui de hac re scripserunt, sensum fuisse, facile comperiet.

61. *Communicandi morem in ecclesia olim frequentem fuisse demonstratur.*

b) Act. 2, 42.

Ac tempus quidem olim fuisse, cum fideles quotidie eucharistiam acciperent, ex b) apostolorum actis intelligemus. Omnes enim, qui tunc fidem christianam profitebantur, vera et sincera charitate ita ardebant, ut, cum sine intermissione orationibus et aliis pietatis officiis operam darent, quotidie ad sacra dominici corporis mysteria sumenda parati invenirentur. Eam postea consuetudinem, quae intermitti videbatur, Anacletus, sanctissimus martyr et pontifex, aliqua ex parte renovavit. Praecepit enim, ut ministri, qui missae sacrificio interessent, communicarent; quod ab apostolis constitutum esse affirmaret. Diu etiam in ecclesia ille mos fuit, ut sacerdos, peracto sacrificio, cum eucharistiam sumpsisset, ad populum, qui aderat, conversus, his verbis ad sacram mensam fideles invitaret: *Venite fratres ad communionem;* tunc qui parati erant, summa cum religione sacrosancta mysteria sumebant. Sed cum deinde charitas et pietatis studium adeo refrixisset, ut raro admodum ad communionem fideles accederent; sancitum est a Fabiano pontifice, ut ter quotannis, natali domini, et resurrectione, et penteceste omnes eucharistiam sumerent; id quod postea a multis conciliis, praesertim vero ab agathensi primo confirmatum est. Ad extremum, cum eo res adducta esset, ut non modo sancta illa et salutaris praeceptio non servaretur, sed in plures etiam annos sacrae eucharistiae communio differretur; decretum est in lateranensi concilio, ut semel ad minus singulis annis in pascha fideles omnes sacrum Domini corpus acciperent: qui vero id facere neglexissent, ecclesiae aditu prohiberentur.

S. Anacletus ep. 2. et citatur de cons. dist. 2. c. Peracta. Vide Dionys. Areop. de eccl. hier. c. 3. et Greg. lib 2. dial. cap. 23. S. Fabian. ep. 3. ad Hilar. episc. et habet de cons. dist. 2. cap. Etsi. Praecipitur ut fideles ter in anno communicent.
Conc. turon. III. c. 50. conc. agat. c. 38. et cabilon. II. concil. later. can. 1. et citatur de poenit. et remiss. c. Omnis, et trid. sess. 13. can. 9. Praecipitur, ut fideles semel ad minus communicent.

62. *Pueris nondum ratione utentibus eucharistiam administrare non convenit.*

Infantibus eucharistia non est administranda. Conc. trid. sess. 21. de communione sub utraque specie c. 4. et can. 4. Thom. in 3. part. q. 80. art. 9. c) Matth. 26, 26. Vide Cypr. serm. 5. De lapsis post medium.

Verum quamvis haec lex Dei, et ecclesiae auctoritate sancita, ad omnes fideles pertineat; docendum est tamen eos excipi, qui nondum rationis usum propter aetatis imbecillitatem habent. Hi enim neque sacram eucharistiam a profano et communi pane sciunt discernere, neque ad eam accipiendam pietatem animi et religionem afferre possunt. Atque id etiam a Christi domini institutione alienissimum videtur, ait enim: c) *Accipite, et comedite;* infantes autem idoneos non esse, qui accipiant et comedant, satis constat. Vetus quidem illa fuit in quibusdam locis consuetudo, ut infantibus etiam sacram eucharistiam praeberent; sed tamen tum ob eas causas, quae antea dictae sunt, tum ob alias christianae pietati maxime consentaneas, iamdiu eiusdem ecclesiae auctoritate id fieri desiit.

63. *Qua aetate pueris sacra mysteria danda sint.*

Qua vero aetate pueris sacra mysteria danda sint, nemo melius constituere poterit, quam pater, et sacerdos, cui illi con-

fitentur peccata; ad illos enim pertinet explorare, et a pueris percunctari, an huius admirabilis sacramenti cognitionem aliquam acceperint, et gustum habeant.

64. *Licet insanos aliquando ad communionem admittere.*

Amentibus praeterea, qui tunc a pietatis sensu alieni sunt, sacramenta dare minime oportet. Quamvis, si, ante quam in insaniam inciderent, piam et religiosam animi voluntatem praesetulerunt, licebit eis in fine vitae, ex concilii carthaginiensis decreto, eucharistiam administrare; modo vomitionis, vel alterius indignitatis et incommodi periculum nullum timendum sit.

Conc. Aran. cap. 3. et habetur 26. q. 6. cap. Qui recedunt. Thom. ibid. conc. carthag. 4. c. 76. et habet. 26. q. 6. cap. 15. Qui per poenitentiam.

65. *Laicis sub utraque specie communicandum non est.*

Quod vero ad communicandi ritum pertinet, doceant parochi, sanctae ecclesiae lege interdictum esse, ne quis, sine ipsius ecclesiae auctoritate, praeter sacerdotes, corpus domini in sacrificio conficientes, sub utraque specie sacram eucharistiam sumat. Nam, ut a tridentina synodo explicatum est, quamvis Christus dominus in ultima coena altissimum hoc sacramentum in panis et vini speciebus instituerit, et apostolis tradiderit; ex eo tamen non efficitur, hanc legem a Domino salvatore constitutam esse, ut omnibus fidelibus sacra mysteria sub utraque specie administranda sint. Etenim Dominus noster, cum de hoc sacramento loqueretur, alterius tantum speciei saepius meminit, ut cum inquit: *a*) *Si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in aeternum*; et, *panis, quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita*: et, *qui manducat hunc panem, vivet in aeternum.*

Laicis, nisi accedat ecclesiae auctoritas, sub altera tantum specie communicandum est. Trid. syn. sess. 21. de commun. sub utraque specie c. I. 2. 3. can. 1. 2. et 3.

a) Ioan. 6, 51. 52. 59.

66. *Rationes, ab quas ecclesia alterius tantum speciei usum laicis concesserit.*

Multis vero, et iis quidem gravissimis rationibus, adductam esse ecclesiam patet, ut hanc potissimum sub altera specie communicandi consuetudinem non solum approbaret, sed etiam decreti auctoritate firmaret.

Laicis una tantum pars conceditur, ut I. reg. 2. Dimitte me obsecro ad unam partem sacerdotalem.

Primum enim maxime cavendum erat, ne sanguis Domini in terram funderetur; quod quidem facile vitari posse non videbatur, si in magna populi multitudine eum ministrare oportuisset.

Prima ratio.

Praeterea, cum sacra eucharistia aegrotis praesto esse debeat, magnopere timendum erat, ne, si diutius vini species asservaretur, coacesceret.

Secunda ratio. Conc. nic. can. 12. aurel. can. 24.

Permulti praeterea sunt, qui vini saporem, ac ne odorem quidem perferre ullo modo possint. Quare ne, quod spiritualis salutis causa dandum est, corporis valetudini noceret, prudentissime sancitum est ab ecclesia, ut panis tantummodo speciem fideles acciperent.

Tertia ratio.

Accedit ad alias rationes, quod in pluribus provinciis summa vini penuria laboratur; neque id aliunde, sine maximis impensis, ac non nisi longissimis ac difficilissimis itineribus convehi potest.

Quarta ratio.

Deinde, quod maxime omnium ad rem pertinet, convellenda erat eorum haeresis, qui negabant sub utraque specie totum

Quinta ratio. Totum Christum in eucharistia

continueri scribunt Basil. ad Caes. Patr. Cyril. ad Calosyr. et in Ioan. lib. 4. c. 14.

Christum esse, sed corpus tantum exsangue sub panis, sanguinem autem sub vini specie contineri asserebant. Ut igitur fidei catholicae veritas magis ante omnium oculos poneretur, sapientissimo consilio alterius speciei, hoc est panis, communio inducta est. Sunt et aliae rationes ab iis collectae, qui de hoc argumento disserunt, quae, si opus esse videbitur, a parochis afferri poterunt. Iam de ministro, quamvis id a nemine fere ignorari possit, agendum est, ne quid praetermissum sit, quod ad huius sacramenti doctrinam pertinere videatur.

67. *Proprius huius sacramenti minister est sacerdos.*

Minister eucharistiae solus sacerdos.

a) Sic sacrificium istud instituit, cuius officium committi voluit etc. Thom. in hymno trid. synod. sess. 13. c. 10.

Itaque tradendum est, solis sacerdotibus potestatem datam esse, *a*) ut sacram eucharistiam conficiant, ac fidelibus distribuant. Eum autem morem in ecclesia semper servatum esse, ut fidelis populus a sacerdotibus sacramenta acciperet, sacerdotes autem sacra facientes ipsi se communicarent, sancta tridentina synodus explicavit, ostenditque hanc consuetudinem, tamquam ab apostolica traditione profectam, religiose retinendam esse; cum praesertim huius rei illustre nobis exemplum Christus dominus reliquerit, qui et sanctissimum suum corpus consecravit *b*) et apostolis suis manibus porrexit. Verum, ut quacumque ratione tanti sacramenti dignitati consuleretur, non modo eius administrandi potestas solis sacerdotibus data est, sed lege etiam ecclesia vetuit, ne quis, nisi consecratus esset, sacra vasa, lintea, et alia instrumenta, quae ad illius confectionem necessaria sunt, tractare aut tangere auderet, modo gravis aliqua necessitas non incideret.

b) Matth. 26, 26. Marc. 14, 22.

Laicis non licet res sacras ad consecrationem euch. necessarias attingere, dist. 24. cap. Sacratas.

68. *Potest eucharistia per improbos sacerdotes vel consecrari, vel administrari.*

Thom. in 3. part. q. 8. 16. art. 5. vide item conc. trid. sess. 14. cap. 6. et can. 10.

Ex quo tum sacerdotes ipsi, tum reliqui fideles intelligere possunt, quanta religione et sanctitate praeditos esse oporteat, qui ad eucharistiam vel consecrandam, vel administrandam, vel sumendam accedunt. Quamquam, quod antea de ceteris sacramentis dictum est, ea non minus ab improbis administrari, si, quae ad illorum perfectam rationem attinent, rite serventur, idem valet in eucharistiae sacramento. Neque enim haec omnia ministrorum merito niti, sed Christi domini virtute et potestate geri credendum est. Haec sunt, quae de eucharistia, ut sacramentum est, explicanda erunt. Nunc, quod restat dicendum, ut sacrificium est, explanare oportet; ut intelligant parochi, quae potissimum de hoc mysterio, quemadmodum sancta synodus decrevit, dominicis, et festis diebus fideli populo tradere debeant.

De eucharist. ut est sacrificium.

Sess. 22. concil. trid. in princip.

69. *Eucharistia, peculiare novi testamenti sacrificium Deo est acceptissimum.*

Sacramenti et sacrificii discrimen innuitur.

Eucharistiae sacrificium quam sit Deo gratum.

Vide Isa. cap. 56. et 61. Ier. 33. Mas. 1.

Etenim hoc sacramentum non solum thesaurus est caelestium divitiarum, quo si bene utamur, Dei gratiam nobis conciliamus et amorem; sed in eo praecipua quaedam ratio inest, qua ei pro immensis in nos collatis beneficiis aliquam gratiam referre possimus. At vero haec victima si rite et legitime immoletur, quam,

grata et accepta Deo sit, ex hoc colligitur. Si enim veteris legis sacrificia, de quibus scriptum est: a) *Sacrificium, et oblationem noluisti;* et iterum: b) *Si voluisses sacrificium, dedissem utique, holocaustis non detectaberis;* ita placuerunt Domino, ut c) scriptura, Deum odoratum esse odorem suavitatis, idest grata ei et accepta fuisse, testetur; quid nobis sperandum de eo sacrificio, in quo ille ipse immolatur atque offertur, de quo caelestis vox bis audita est; d) *Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui?* Hoc igitur mysterium parochi diligenter exponent, ut, cum fideles ad rem divinam convenerint, attente et religiose sacra illa, in quibus intersunt, meditari discant.

August. lib. 20. contr. Faustum cap. 21.
a) Ps. 39, 7.
b) Ps. 50, 18.
c) Gen. 8, 21.
d) Matth. 3, 17. 17, 5.

70. *Quae sunt causae, ob quas eucharistia a Christo domino instituta est.*

Eucharistiam a Christo esse institutam tum ut sit sacramentum, tum ut sacrificium.

In primis autem docebunt, eucharistiam duabus de causis a Christo domino institutam esse; altera est, e) ut caeleste animae nostrae alimentum esset, quo vitam spiritualem tueri et conservare possemus; altera, ut ecclesia perpetuum sacrificium haberet, quo peccata nostra expiarentur, et caelestis pater, sceleribus nostris saepe graviter offensus, ab ira ad misericordiam, a iustae animadversionis severitate ad clementiam traduceretur. Huius rei figuram et f) similitudinem in agno paschali licet animandvertere, qui, ut sacrificium et sacramentum, a filiis Israel offerri et comedi consueverat. Nec vero, cum Salvator noster Deo patri seipsum in ara crucis oblaturus esset, ullam suae erga nos immensae charitatis illustriorem significationem dare potuit, quam cum nobis visibile sacrificium reliquit, quo cruentum illud, semel in cruce paulo post immolandum, instauraretur, eiusque memoria usque in finem saeculi quotidie summa cum utilitate ab ecclesia per universum orbem diffusa coleretur.

e) Prov. 3, 11. et 9, 2.
Ioan. 6, 35. 48.
1. Cor. 10, 18.
26. sess. 22.
Concil. trid. de sacrific. missae cap. 1. 2.
Dionys. de eccl. hierarch. cap. 3.
Ignat. ad Smyrnens. Similitudo agni pasch.
f) Exod. 12, 3. 4.

71. *Quo modo sacramentum a sacrificio secernatur.*

Diffusius sacramenti et sacrificium discrimen exponitur.

Differunt autem plurimum inter se hae duae rationes: sacramentum enim consecratione perficitur; omnis vero sacrificii vis in eo est, ut offeratur. Quare sacra eucharistia, dum in pyxide continetur, vel ad aegrotum defertur, sacramenti, non sacrificii, rationem habet. Deinde etiam, ut sacramentum est, iis, qui divinam hostiam sumunt, meriti causam affert et omnes illius utilitates, quae superius commemorate sunt; ut autem sacrificium est, non merendi solum, sed satisfaciendi quoque efficientiam continet. Nam ut Christus dominus in passione sua pro nobis meruit, ac satisfecit; sic, qui hoc sacrificium offerunt, quo nobiscum communicant, dominicae passionis fructus merentur, ac satisfaciunt.

72. *Quo tempore istud novi testamenti sacrificium sit institutum.*

Sacrificium novi testamenti quando sit institutum, trid. synod. sess. 22. de sacrificio missae, c. 1. et can. 1. et 2.
g) Lucae 22, 20.

Iam de huius sacrificii institutione nullum ambigendi locum sancta tridentina synodus reliquit. Daclaravit enim, g) in extrema coena a Christo domino institutum esse, simulque anathemate eos damnavit, qui asserunt, verum et proprium sacrificium Deo

non offerri, aut offerre nihil aliud esse, quam Christum ad manducandum dari.

73. *Non licet sanctis, aut ulli creaturae sacrificium offerri.*

1. Cor. 11, 24. Soli Deo sacrificium in missa offerri. Sess. 22. concil. trid. cap. 3. et can. 3. Aug. lib. 10. contr. Faust. cap. 21. et lib. 8. civit. cap. 27. Verba sunt orationis, qua S. trinitati offertur sacrificium.

Nec vero illud praetermisit, quin diligenter explicaret, uni Deo sacrificium fieri. Nam etsi ecclesia interdum missas in memoriam et honorem sanctorum celebrare consuevit; non tamen illis sacrificium, sed uni Deo, qui sanctos immortali gloria coronavit, offerri docuit. Quare nec sacerdos umquam dicere solet: *Offerro tibi sacrificium Petre, vel Paule;* sed, dum uni soli Deo immolat, gratias illi agit pro beatissimorum martyrum insigni victoria, eorumque patrocinium ita implorat, *ut ipsi pro nobis intercedere dignentur in caelis, quorum memoriam agimus in terris.*

74. *Unde doctrina illa sacrificii, et sacerdotii novae legis hauriatur.*

Ecclesiae catholicae de sacrificio doctrina scripturis confirmatur. a) Lucae 22, 19. 1. Cor. 11, 24. Apostoli quando sacerdotes sint instituti? Conc. trid. sess. 22. de sacrificio miss. c. et can. 2. b) 1. Cor. 10, 21. Eucharistiae sacrificium figuris et prophetiis veteris testamenti praedictum.

Haec autem, quae de huius sacrificii veritate a catholica ecclesia tradita sunt, ex Domini verbis accepit, cum extrema illa nocte haec ipsa sacra mysteria apostolis commendans, a) *hoc facite*, inquit, *in meam commemorationem.* Eos enim, quemadmodum a sancta synodo definitum est, tunc sacerdotes instituit, praecepitque, ut ipsi, et qui eis in sacerdotali munere successuri essent, corpus eius immolarent et offerrent. Atque id etiam Apostoli verba ad corinthios scripta satis demonstrant, cum ait: b) *Non potestis calicem Domini bibere, et calicem daemoniorum: non potestis mensae Domini participes esse, et mensae daemoniorum.* Ut enim pro daemoniorum mensa altare, in quo eis immolabatur, intelligendum est; ita etiam [ut, quod Apostolus proponit, probabili argumentatione concludatur] mensa Domini nihil aliud, nisi altare, in quo sacrificium Domino fiebat, significare potest.

75. *Quibus potissimum figuris et prophetiis istud sacrificium olim significatum fuerit.*

c) Malach. 1, 10. 11.

Quod si ex veteri testamento huius sacrificii figuras et oracula requiramus, primum quidem de eo Malachias apertissime vaticinatus est his verbis: c) *Ab ortu solis usque ad occasum magnum est nomen meum in gentibus, et in omni loco sacrificatur, et offertur nomini meo oblatio munda, quia magnum est nomen meum in gentibus, dicit Dominus exercituum.* Praeterea haec hostia tam ante, quam post latam legem, variis sacrificiorum generibus praenunciata est. Etenim bona omnia, quae in iis sacrificiis significabantur, haec una victima, tamquam omnium perfectio et absolutio, complexa est. Verumtamen nulla in re eius imaginem magis expressam licet videre, quam d) in Melchisedec sacrificio. Ipse enim Salvator e) *sacerdotem secundum ordinem Melchisedec* se *in aeternum constitutum* declarans, corpus et sanguinem suum in extrema coena, sub speciebus panis et vini, Deo patri obtulit.

d) Gen. 14, 18. Hebr. 7, 17.
e) Psal. 109, 4.

76. *Idem sacrificium, quod in cruce fuit oblatum, in missa peragitur.*

Unum itaque et idem sacrificium esse fatemur, et haberi debet, quod in missa peragitur, et quod in cruce oblatum est; quemadmodum una est et eadem hostia, Christus videlicet dominus noster, qui seipsum in ara crucis semel tantummodo cruentum immolavit. Neque enim cruenta et incruenta hostia, duae sunt hostiae, sed una tantum; cuius sacrificium, postquam Dominus ita praecepit, a) *hoc facite in meam commemorationem*, in eucharistia quotidie instauratur.

Unum est Christi sacrificium, et ecclesiae.
Vide de summa trinit. c. Firmiter, et Aug. lib. 10. de civ. Dei cap. 2. Levit. 14, 16.

a) Lucae 22, 19. 1. Cor. 11, 24.

77. *Est etiam unus utrinque sacerdos.*

Sed unus etiam atque idem sacerdos est Christus dominus. Nam ministri, qui sacrificium faciunt, non suam, sed Christi personam suscipiunt, cum eius corpus et sanguinem conficiunt. id quod et ipsius consecrationis verbis ostenditur. Neque enim sacerdos inquit, *hoc est corpus Christi*, sed, *hoc est corpus meum:* personam videlicet Christi domini gerens, panis et vini substantiam, in veram eius corporis et sanguinis substantiam convertit.

Christus est, qui offert, et consecrat proprie. Chrysost. homil. 2. in 2. epist. ad Tim. et in hom. de prodit. Iudae. Ambr. lib. 4. de sacr. c. 4.

78. *Missa, ut laudis, ita etiam propitiationis est sacrificium.*

Quae cum ita sint, sine ulla dubitatione docendum est, id quod etiam sancta synodus explicavit, sacrosanctum missae sacrificium esse non solum laudis, et gratiarum actionis, aut nudam commemorationem sacrificii, quod in cruce factum est; sed vere etiam propitiatorium sacrificium, quo Deus nobis placatus et propitius redditur. Quare si puro corde, accensa fide, et intimo scelerum nostrorum dolore affecti hanc sanctissimam hostiam immolemus et offeramus; dubitandum non est, quin *misericordiam* a Domino consecuturi simus, *et gratiam in auxilio opportuno.* Huius enim victimae odore ita delectatur Dominus, ut gratiae et poenitentiae donum nobis impertiens peccata condonet. Quamobrem et sollemnis est illa ecclesiae precatio: *Quoties huius hostiae commemoratio celebratur, toties opus nostrae salutis exercetur;* nimirum uberrimi illi cruentae hostiae fructus per hoc incruentum sacrificium ad nos manant.

Missam esse non solum laudis, sed propitionis sacrificium, sess. 22. conc. trid. de sacrificio missae, c. 2. et can. 3.
Fructus sacrificii missae, vide Ambr. lib. 1. offic. c. 50. Aug. c. 8. 24. civ. lib.

79. *Pertingit etiam sacrificii missae fructus ad defunctos.*

Deinde vero huius sacrificii eam vim esse parochi docebunt, ut non solum immolanti et sumenti prosit, b) sed omnibus etiam fidelibus, sive illi nobiscum in terris vivant, sive iam in Domino mortui, nondum plane expiati sint. Neque enim minus ex apostolorum certissima traditione pro his utiliter offertur, quam pro vivorum peccatis, poenis, satisfactionibus, ac quibusvis calamitatibus et angustiis.

b) Cyprian. lib. 1. epist. 9. ad cler. et plebem Furnis.

80. *Nulla missa, ex communi usu ecclesiae celebrata, dicenda est privata.*

Ex quo facile perspicitur, omnes missas communes censendas esse, ut quae ad communem omnium fidelium utilitatem et salutem pertineant.

Nulla missa privata dicenda est. Sess. 22. concil. trid. de sacrific. missae c. 6. et can. 8.

81. *Quonam huius sacrificii caeremoniae pertineant?*

Ritus missae quo pertineant? Sess. 22. concil. trid. c. 5. et c. 9. vide etiam Dionys. Ar. lib. de eccl. hier. c. 3. vide D. Thom. in 3. part. q. 83. art. 5.

Habet autem hoc sacrificium multos, eosque maxime insignes ac sollemnes ritus, quorum nullus supervacaneus aut inanis existimandus est; verum omnes eo spectant, ut et tanti sacrificii maiestas magis eluceat, et salutaribus mysteriis intuendis ad rerum divinarum, quae in eo sacrificio occultae sunt, contemplationem fideles excitentur. Sed de his nihil est, ut plura dicamus, tum quia hoc argumentum longiorem explicationem postulare videtur, quam propositae institutioni conveniat; tum quia innumerabiles pene libellos et commentarios, qui de hac re a piis et doctissimis viris conscripti sunt, sacerdotes in promptu habebunt. Hactenus igitur satis fuerit, earum rerum, quae ad eucharistiam, tum qua sacramentum, tum qua sacrificium sit, pertinent, potiora capita, iuvante Domino, exposuisse.

DE POENITENTIAE SACRAMENTO

CAPUT V.

1. *Accurate ac frequenter doctrina poenitentiae christianis auribus est inserenda.*

De poenitentia ex veteribus scripserunt Ambros. l. duos, August. saepe, et lib. de poenit. remed. et de vera et falsa poenitentia. Consule item septem de poenit. dist. In decreto.

Quemadmodum humanae naturae fragilitas et imbecillitas omnibus nota est, eamque in seipso quisque facile experitur; ita, quantam habeat necessitatem poenitentiae sacramentum, ignorare nemo potest. Quod si diligentiam, quae a parochis in unoquoque argumento adhibenda est, ex rei, quam tractant, magnitudine et pondere metiri oportet, omnino fatebimur, eos numquam in huius loci explicatione adeo diligentes futuros esse, ut satis videri possit. Quin etiam de hoc sacramento, quam de baptismo, eo accuratius agendum est, quod baptismus semel tantum administratur, nec iterari potest; poenitentiae vero toties locus datur, eiusque repetendae toties necessitas imposita est, quoties post baptismum peccare contingat. Ita enim a tridentina synodo dictum est, sacramentum poenitentiae non secus lapsis post baptismum, ac baptismum nondum regeneratis, ad salutem necessarium esse; vulgataque illa sancti Hieronymi sententia ab omnibus, qui deinceps res sacras tradiderunt, magnopere comprobatur, *poenitentiam esse secundam tabulam*. Ut enim, confracta navi, unum vitae servandae perfugium reliquum est, si forte tabulam aliquam de naufragio liceat arripere; ita post amissam baptismi innocentiam, nisi quis ad poenitentiae tabulam confugiat, sine dubio de eius salute desperandum est. Haec autem non ad pastores solum, sed ad reliquos etiam fideles excitandos dicta sint, ne forte in eis rei maxime necessariae incuria reprehendatur. Primum enim communis fragilitatis memores omni studio optare debent, ut divina ope adiuti, sine casu aut prolapsione aliqua in via Domini progredi possint. Quod si nonnumquam offenderint,

Luc. 17, 3. Matth. 18, 22. Trid. syn. sess. 6. de iustif. c. 14. et sess. 14. de poeniten. cap. 2. Tert. in lib. de poenit. Hier. in 3. c. Isa. super illud. Ruit enim Hierusalem. Ambr. ad virginem lapsam c. 3. Magist. in 4. sent. dist. 14. lit. A. et de poenit. dist. I. cap. Secunda. Ezech. 18, 21. Lucae 13, 5.

tum vero summam Dei benignitatem intuentes, qui tamquam *a*) bonus pastor ovium suarum vulnera obligare, eisque mederi solet, hoc saluberrimum poenitentiae medicamentum numquam in aliud tempus differendum esse cogitabunt.

a) Ioan. 10, 11. Ezech. 34, 10.

2. *Quam varia sit verbi poenitentiae significatio.*

Ut autem rem ipsam aggrediamur, prius explicanda est varia huius nominis potestas et notio, ne aliquis ambiguitate vocis in errorem inducatur. Nonnulli enim poenitentiam pro satisfactione accipiunt: alii, a catholicae fidei doctrina longissime remoti, cum arbitrentur poenitentiam nullam praeteriti temporis rationem habere, nihil aliud quam novam vitam esse definiunt. Docendum est igitur, multiplicem esse huius nominis significationem. Primum enim poenitentia de iis dicitur, quibus aliquid displicet, quod ante placuerit, nulla habita ratione huius cogitationis, bonum ne an malum fuerit. Sic omnes poenitet, *b*) quorum tristitia secundum saeculum est, non secundum Deum; cuiusmodi poenitentia non salutem affert, sed mortem. Altera est poenitentia, cum quis ex scelere admisso, quod quidem antea placebat, dolorem non Dei, sed sui ipsius causa concipit. Tertia est, cum non solum admissi sceleris causa intimo animi sensu dolemus, vel eius doloris externum etiam aliquod signum damus, verum unius Dei causa in eo moerore sumus. Ac singulis quidem poenitentiae generibus, quae commemorata sunt, poenitentiae vox proprie convenit. *c*) Nam cum in sacris litteris Deum poenitere legimus, id per translationem dici perspicuum est. Eo enim loquendi genere, quod ad hominum mores accommodatum est, sacrae litterae utuntur, cum Deum mutare aliquid constituisse declarant; quod non aliter facere videatur, quam homines, quos si alicuius rei poeniteat, eam commutare omni studio laborant. Sic ergo scriptum est, *d*) poenituisse eum, quod hominem fecisset; et alio loco, *e*) quod Saul regem constituisset.

Ambr. l. 2. de poenit. c. 9.

Verbi poenitentiae multiplex significatio.

Prima.

b) 2. Cor. 7, 10.

Secunda.

Tertia.

c) Gen. 6, 6. I. Reg. 15, II. Ps. 105, 45. Ier. 26, 3. 13. 19.

Deum improprie alicuius rei poenitet, hoc enim secundum affectum. Bern. ser. 41. super can. Thom. I. part. q. 21. art. 3.

d) Gen. 6, 6.

e) I. Reg. 15, II.

3. *Quodnam sit inter poenitentiae significationes discrimen.*

Verum inter has poenitentiae significationes magnum discrimen observare oportet. Prima enim in vitio ponenda est; altera est quaedam commoti et perturbati animi affectio; tertiam tum ad virtutem pertinere, tum sacramentum esse dicimus, quae significatio huius loci propria est. Ac primum quidem de ipsa, ut virtutis parte, agendum est, non solum quia fidelis populus ad omne virtutis genus a pastoribus institui debet, sed etiam quia huius virtutis actiones tamquam materiam praebent, in qua poenitentiae sacramentum versatur; ac nisi prius, quae sit poenitentiae virtus, recte intelligatur, sacramenti etiam vim ignorari necesse est.

Actiones poenitentis obtinent locum materiae in hoc quarto sacramento sess. 14. concil. trid. de poenit. c. 3. et canon. 4. Alex. de Ales. 4. part. q. 54. membr. I. Arist. 3. physic. text. I.

Similis propositio habetur de motu, et natura.

4. *Quid sit interior poenitentia.*

Quare in primis monendi hortandique sunt fideles, ut omni contentione et studio in intimi animi poenitentia, quam virtutem dicimus, elaborent, sine qua ea, quae extrinsecus adhibetur, parum admodum profutura est. Intima autem poenitentia est illa,

Duplex est poenitentia, interior et exterior.

Ambr. serm. de poenit. dist. 3. c. Poen. et Aug.

lib. de vera et fals. poenit. c. 8.

cum ad Deum nos ex animo convertimus, et commissa a nobis scelera detestamur et odio habemus; simulque illud nobis certum et deliberatum est, malam vitae consuetudinem corruptosque mores emendare, non sine spe veniae a Dei misericordia consequendae. Hanc vero dolor et tristitia, quae perturbatio et affectio est, et passio a multis vocatur, consequitur, veluti comes peccatorum detestationi adiuncta. Quamobrem apud complures ex sanctis patribus poenitentiae definitio huiusmodi animi cruciatu declaratur.

Greg. hom. 34. in evang.

5. *Fides poenitentiae pars non est.*

Conc. trid. sess. 14. de poenit c. 3. et can. 4.

Verum in eo, quem poenitet, fides poenitentiam antecedat necesse est. Neque enim potest quisquam se ad Deum convertere, qui fide careat. Ex quo fit, ut nullo modo poenitentiae pars recte dici possit.

6. *Intima animi poenitentia virtus est censenda.*

a) Matth. 3, 2. et 4, 17. Marc. 1, 15. Lucae 45, 7. 10.
Lex Dei imperat dumtaxat actiones virtuti coniunctas. Dolor triplici ratione virtus censeri potest.
Prima ratio est si non peccetur defectu.
b) Prov. 2, 14.
Secunda ratio, si non peccetur excessu.
c) Gen. 4, 13.
d) Matth. 27, 3. 5. Act. 18,

Quod autem intima haec poenitentia, ut antea diximus, ad virtutem pertineat, aperte ostendunt multa, a) quae de poenitentia tradita sunt, praecepta. Lex enim de iis tantum actionibus, quae suscipiuntur cum virtute, praecipit. Negare praeterea nemo potest, quin dolere quando, quo modo, et quatenus oportet, virtutis sit: hoc autem ut recte fiat, poenitentiae virtus praestat. Interdum enim evenit, ut ex admissis sceleribus minorem, quam par est, dolorem homines capiant: quin etiam, ut a Salomone scriptum est, b) nonnulli sunt, qui, cum male fecerint, laetantur. Rursus vero alii ita se moerori animi et aegritudini dedunt, ut de salute etiam prorsus desperent; qualis fortasse Cain videri potest, qui ait: c) *Maior est iniquitas mea, quam ut veniam merear;* et qualis certe Iudas fuit, d) qui, poenitentia ductus, suspendio vitam et animam amisit. Ut igitur modum in dolore tenere possimus, poenitentiae virtute adiuvamur.

7. *Quo modo is, quem vere poenitet, affectus esse debeat.*

Tertia ratio, si bono fine sit susceptus, quod sit tripliciter.
Chrys. de poenit. et habet de poenit. dist. 3. cap. Perfecta.
Quomodo iustitia inter Deum et homines esse possit, ex Arist. in 5. ethic. cap. ult. docet Scot. 4. dist. 24. q. 2. litt. H.

Sed idem etiam ex iis rebus colligi potest, quas sibi tamquam finem proponit is, quem vere peccati poenitet. Primum autem hoc ei propositum est, ut peccatum aboleat, omnemque animae culpam et maculam abstergat. Alterum est, ut pro sceleribus admissis Deo satisfaciat; quod quidem ad iustitiam referri perspicuum est. Nam etsi inter Deum et homines propria iustitiae ratio intercedere non potest, cum tam longo intervallo inter se distent, aliquam tamen esse iustitiam constat, cuiusmodi est inter patrem et filios, inter dominum et servos. Tertium est, ut homo in Dei gratiam redeat, in cuius offensionem et odium propter peccati foeditatem incurrit. Haec vero omnia satis declarant, poenitentiam ad virtutem spectare.

8. *Quibus veluti gradibus ad divinam illam poenitentiae virtutem ascendatur.*

Quae de poenitentiae virtute hic traduntur.

Sed docendum est etiam, quibus gradibus ad hanc divinam virtutem liceat ascendere. Primum itaque Dei misericordia nos

praevenit, cordaque nostra ad se convertit. Quod cum precaretur Propheta, *a*) *Converte*, inquit, *nos, Domine, ad te, et convertemur.*

habentur de iustificatione in conc. trid. sess. 6. c. 6.
a) Thren. 5, 21.
Primus gradus gratia praeveniens misericordiae Dei; secundus gradus fides

Deinde hoc lumine illustrati, per fidem ad Deum animo tendimus; *b*) *Credere enim oportet accedentem ad Deum*, ut Apostolus testatur, *quia est, et inquirentibus se remunerator sit.*

b) Hebr. 11, 6.
Tertius gradus, timor.

Praeterea motus timoris consequitur, et, suppliciorum acerbitate proposita, animus a peccatis revocatur. Atque huc videntur spectare illa Isaiae verba: *c*) *Sicut quae concipit, cum appropinquaverit ad partum, dolens clamat in doloribus suis, sic facti sumus.* Huc deinde accedit *d*) spes impetrandae a Deo misericordiae, qua erecti vitam et mores emendare constituimus. Postremo charitate corda nostra accenduntur, ex qua liberalis ille *e*) timor, probis et ingenuis filiis dignus, oritur; atque ita unum illud veriti, ne qua in re Dei maiestatem laedamus, peccandi consuetudinem omnino deserimus. Hisce igitur quasi gradibus ad hanc praestantissimam poenitentiae virtutem pervenitur.

c) Isa 26, 17.
Quartus gradus, spes.
d) Matth 9.
Quintus gradus, charitas.
e) Eccl. 19, 18. Alex. de Ales. 4. part. summae q. 56. mem. 1. et 2.

9. *Qui sit praecipuus virtutis poenitentiae fructus.*

Quae prorsus divina et caelestis virtus existimanda est, cui scilicet regnum caelorum sacrae litterae pollicentur. Nam apud sanctum Matthaeum scriptum est: *f*) *Poenitentiam agite; appropinquavit enim regnum caelorum*; et apud Ezechielem: *g*) *Si impius egerit poenitentiam ab omnibus peccatis suis, quae operatus est, et custodierit omnia praecepta mea, et fecerit iudicium et iustitiam, vita vivet*; tum alio loco: *h*) *Nolo mortem impii, sed ut convertatur impius a via sua, et vivat.* Quod quidem de aeterna et beata vita intelligendum esse, plane constat.

Fructus poenit. praecipuus est vita aeterna.
f) Matth. 3, 2. et 4, 17.
g) Ezech. 18, 21.
h) Ezech. 33, 11.

10. *Quid de externa poenitentia sentiendum sit, quaque de causa Christus eam in numerum sacramentorum referri voluerit.*

De externa vero poenitentia docendum est, eam esse in qua sacramenti ratio consistit, habereque externas quasdam res sensibus subiectas, quibus declarantur ea, quae interius in anima fiunt. In primis autem explanandum fidelibus videtur, quare factum sit, ut Christus dominus poenitentiam in numerum sacramentorum referri voluerit. Huius autem rei illa omnino causa fuit, ut nobis de remissione peccatorum, quam Deus pollicitus est, cum ait: *i*) *Si impius egerit poenitentiam, etc.* minus dubitare liceret. Vehementer enim pendere animo de intima poenitentia opus esset, cum de suo cuique iudicio in iis, quae agit, merito timendum sit. Ut igitur Dominus huic nostrae sollicitudini subveniret, poenitentiae sacramentum instituit, quo per sacerdotis absolutionem peccata nobis remissa esse confideremus, conscientiaeque nostrae ob fidem, quae sacramentorum virtuti merito habenda est, pacatiores redderentur. Neque enim aliter accipienda est vox sacerdotis, peccata nobis legitime condonantis, quam Christi domini, qui ait paralytico: *k*) *Confide fili, remittuntur tibi peccata tua.*

Quid exterior poenitentia, et quod sacramenti ratio in illa consistat.
Thom. in 3. part. q. 84. art. 1. v. 11.
i) Ezech. 18. 21.
Prima ratio est, ut fides nostra de remissione peccatorum, eorum iudicio, quorum est discernere inter lepram et lepram, magis confirmaretur, et conscientiae nostrae pacatiores redderentur.
k) Matth. 9, 2.

Secunda ratio est, ut hominibus in promptu esset instrumentum, quo peccato post baptismum contracta in sanguine Christi eluerent. conc. trid. sess. 24. cap. 1.

Deinde vero, cum nemo salutem, nisi per Christum, eiusque passionis beneficio, consequi possit; consentaneum, nobisque utilissimum fuit, eiusmodi sacramentum institui, cuius vi et efficientia Christi sanguis ad nos defluens peccata post baptismum admissa elueret, atque ita reconciliationis beneficium illi uni Salvatori nostro acceptum referre profiteremur.

11. *Quo pacto poenitentia verum sit novae legis sacramentum.*

Sess. 14. concil. trid. de poenit. c. I. et can. I.
a) Act. 2, 38.
b) Act. 8, 22.

Quod vero poenitentia sacramentum sit, pastores ita facile ostendent. Ut enim baptismus sacramentum est, quia *a*) peccata omnia, ac praesertim quod origine contractum fuit, delet; eadem ratione poenitentia, *b*) quae peccata omnia, post baptismum voluntate vel actione suscepta, tollit, vere et proprie sacramentum dicendum est. Deinde, quod caput est, cum illa, quae extrinsecus tum a poenitente tum a sacerdote fiunt, declarent ea, quae interius efficiuntur in anima; quis neget poenitentiam vera et propria sacramenti ratione praeditam esse? Siquidem sacramentum sacrae rei signum est; peccator autem, quem poenitet, rerum et verborum notis plane exprimit, se animum a peccati turpitudine abduxisse; itemque ex iis, quae a sacerdote geruntur et dicuntur, misericordiam Dei peccata ipsa remittentis facile cognoscimus. Quamquam hoc aperte indicant illa Salvatoris verba: *c*) *Tibi dabo claves regni caelorum, et quodcumque solveris super terram, erit solutum et in caelis.* Absolutio enim sacerdotis, verbis enunciata, remissionem illam peccatorum signat, quam in anima efficit.

Dilucide exponitur, quomodo poenitentia sit sacrae rei signum.
Aug. lib. 8. de civ. Dei c. 10.

Actio sacerdotis absolventis nititur auctoritate verbi Dei.

c) Matth. 16, 19.

12. *Poenitentiae sacramentum iterari potest.*

Sess. 14. conc. trid. de poenit. cap. 2.

d) Matth. 18, 22.

Quomodo desperantes consolandi sint.

Ambr. de poenit. l. I. c. I. et 2. vide Aug. in l. de vera et fal. poenit. c. 6.

Neque vero solum fideles docendi sunt, poenitentiam in numero sacramentorum habendam esse, sed eorum etiam quae iterari possunt. Quaerenti enim Petro, num septies venia peccati danda esset, Dominus respondit: *d*) *Non dico tibi usque septies, sed usque septuagies septies.* Quare si cum eiusmodi hominibus agendum sit, qui summae Dei bonitati et clementiae diffidere videantur, confirmandus erit illorum animus, atque ad spem divinae gratiae erigendus. Quod quidem facile consequentur tum huius loci et aliorum tractatione, qui in sacris litteris permulti occurrent, tum vero iis rationibus et argumentis, quae ex sanctorum Chrysostomi libro de lapsis, Ambrosii libris de poenitentia, petere licebit.

13. *Materia poenitentiae quae et qualis.*

De materia sacramenti poenitentiae. Tres actus poenitentis, qui sunt loco materiae, quomodo eiusdem sacramenti partes esse dicantur.
Trid. syn. sess. 15. de poenitentia, c. 5. et can. 4.

Iam, quoniam nihil fideli populo notius esse debet, quam huius sacramenti materia; docendum est, in eo maxime hoc sacramentum ab aliis differre, quod aliorum sacramentorum materia est aliqua res naturalis, vel arte effecta, sacramenti vero poenitentiae quasi materia sunt actus poenitentis, nempe contritio, confessio, et satisfactio, ut a tridentina synodo declaratum est: qui, quatenus in poenitente ad integritatem sacramenti, et plenam ac perfectam peccatorum remissionem ex Dei

institutione requiruntur, hac ratione partes poenitentiae dicuntur. Neque vero hi actus quasi materia a sancta synodo appellantur, quia verae materiae rationem non habeant, sed quia eius generis materia non sint, quae extrinsecus adhibeatur, ut aqua in baptismo, et chrisma in confirmatione. Quod autem ab aliis dictum est, peccata ipsa huius sacramenti materiam esse, nihil plane diversum dici videbitur, si diligenter attendamus. Ut enim ignis materiam ligna esse dicimus, quae vi ignis consumuntur, ita peccata, quae poenitentia delentur, recte huius sacramenti materia vocari possunt.

Peccata ipsa quomodo sacramenti materia dici possint.

14. *Quae sit sacramenti poenitentiae forma.*

Sed formae etiam explicatio pastoribus praetermittenda non est, quod eius rei cognitio excitet fidelium animos ad percipiendam summa cum religione huius sacramenti gratiam. Est autem forma: *Ego te absolvo;* quam non solum ex illis verbis licet colligere: *a*) *Quaecunque solveritis super terram, erunt soluta et in caelis;* sed ex eadem Christi domini doctrina ab apostolis tradita accepimus. Ac quoniam sacramenta id significant, quod efficiunt, et illa verba, *ego te absolvo*, ostendunt peccatorum remissionem huius sacramenti administratione effici; planum est hanc esse poenitentiae perfectam formam. Sunt enim peccata tamquam *b*) vincula, quibus constrictae animae tenentur, et ex quibus poenitentiae sacramento laxantur. Quod quidem non minus vere de illo etiam homine sacerdos pronunciat, qui prius ardentissimae contritionis vi, accedente tamen confessionis voto, peccatorum veniam a Deo consecutus sit.

De forma sacramenti poenitentiae sess. 14. concil. trid. de poenit. cap. 3.

a) Matth. 18, 18.

b) Isa. 5, 18.

Talis contritus absolvitur nunc pro tunc, ut patet de principe solvente reum primo auctoritative, deinde per ministrum executive, Alex. de Ales. 4. part. q. 77. mem. 6.

15. *Quo fructu ad formam sacramenti preces aliae adiiciantur.*

Adduntur praeterea complures preces, non quidem ad formam necessariae, sed ut ea removeantur, quae sacramenti vim et efficientiam illius culpa, cui administratur, impedire possent.

16. *Quantum differat potestas sacerdotum Christi in diiudicanda peccati lepra a potestate sacerdotum veteris legis.*

Quamobrem peccatores Deo ingentes gratias agant, qui tam amplam potestatem in ecclesia sacerdotibus tribuerit. Neque enim, ut olim in veteri lege *c*) sacerdotes testimonio suo aliquem a lepra liberatum esse dumtaxat renunciabant, ita nunc in ecclesia ea tantum potestas sacerdotibus facta est, ut aliquem a peccatis absolutum esse declarent; sed vere tamquam Dei ministri absolvunt, id quod Deus ipse, *d*) gratiae et *e*) iustitiae auctor ac parens, efficit.

c) Levit. 13, 9. 10. 11. et 14, 2.

Deus est, qui ministerio sacerdotis absolvit. Vide conc. trid. sess. 14. cap. 6.

d) Psal. 83, 12.

e) Rom. 8, 33.

17. *Quo habitu, quibusque ritibus suam actionem commendare poenitentes debeant.*

Diligenter vero ritus etiam, qui ad hoc sacramentum adhibentur, fideles observabunt. Ita enim fiet, ut animo magis haereant, quae hoc sacramento consecuti sunt, nimirum se tamquam servos clementissimo domino, vel filios potius optimo

parenti reconciliatos esse; et simul facilius intelligant, quid eos facere oporteat, qui velint [velle autem omnes debent] se tanti beneficii gratos et memores probare. Nam quem peccatorum poenitet, is se humili ac demisso animo ad pedes sacerdotis deiicit; ut, cum se tam humiliter gerat, facile possit agnoscere superbiae radices evellendas esse, *a*) a qua omnia scelera, quae deflet, ortum habuerint et enata sint; in sacerdote autem qui in eum legitimus iudex sedet, Christi domini personam et potestatem veneratur. Sacerdos enim, quemadmodum in aliis, ita in poenitentiae sacramento administrando Christi munus exequitur. Deinde peccata sua poenitens ita enumerat, ut se maxima et acerbissima animadversione dignum esse fateatur, supplexque delictorum veniam petit; quae sane omnia vetustatis suae certissima testimonia a sancto Dionysio habent.

Humilitas poenitentis coram sacerdote declaranda.
a) Eccl. 10, 15.

D. Dionysius Areop. in ep. ad Demop.

18. *Quos praecipue fructus ex sacramento poenitentiae homines capiant.*

Sed nihil profecto tam proderit fidelibus, nihilque maiorem illis alacritatem poenitentiae suscipiendae afferet, quam si a parochis saepe explicatum fuerit, quantam ex ea utilitatem capiamus. Vere enim de poenitentia illud dici posse intelligent, eius quidem radices amaras, fructus vero suavissimos esse. Poenitentiae itaque omnis in eo vis est, ut nos in Dei gratiam restituat, cum eoque summa amicitia coniungat. Hanc vero reconciliationem interdum in hominibus piis, qui hoc sacramentum sancte et religiose percipiunt, maxima conscientiae pax et tranquillitas cum summa spiritus iucunditate consequi solet. Nullum est enim tam grave et nefarium scelus, quod poenitentiae sacramento non quidem semel, sed iterum et saepius non deleatur. Qua de re ita Dominus per Prophetam inquit: *b*) *Si impius egerit poenitentiam ab omnibus peccatis suis, quae operatus est, et custodierit praecepta mea, et fecerit iudicium et iustitiam, vita vivet, et non morietur; omnium iniquitatum eius, quas operatus est, non recordabor.* Et sanctus Ioannes: *c*) *Si confiteamur peccata nostra, fidelis est et iustus, ut remittat nobis peccata nostra;* et paulo post: *d*) *Si quis peccaverit,* inquit [nullum videlicet peccati genus excipiens], *advocatum habemus apud Patrem Iesum Christum iustum, et ipse est propitiatio pro peccatis nostris, non pro nostris autem tantum, sed etiam pro totius mundi.*

Primus fructus est benevolentiae divinae reconciliatio.
Conc. trid. sess. 14. c. 3.

Secundus fructus est pax, et tranquillitas animae.
Tertius fructus peccati quantumvis gravis remissio.

b) Ezech. 18, 21.

c) I. Ioan. 1, 9

d) Ioan. 2, 1. 2.

19. *Qua ratione quaedam peccata dicantur remitti non posse.*

Quod autem in scripturis legimus, quosdam a Domino misericordiam non esse consecutos, quamvis eam vehementer imploraverint; id vero idcirco factum esse intelligimus, quod eos vere atque ex animo delictorum non poenitebat. Quare cum huiusmodi sententiae in sacris litteris, vel apud sanctos patres occurrunt, quibus videntur affirmare *e*) aliqua peccata remitti

Tacitae obiectionis dilutio.
e) Ut de Antiocho 2. Mach. 9, 13. de Esau. Hebr. 12, 17. I. Reg. 15.
Peccata quaedam non remitti quomodo intel-

non posse; ita eas interpretari oportet, ut difficilem admodum esse veniae impetrationem intelligamus. Ut enim morbus aliquis ea re insanabilis dicitur, quod aegrotus ita affectus sit, ut salutaris medicinae vim oderit; sic quoddam est peccati genus, quod non remittitur, nec condonatur, propterea quod proprium salutis remedium Dei gratiam repellit. In hanc sententiam a divo Augustino dictum est: *Tanta labes est illius peccati, cum post agnitionem Dei per gratiam Christi oppugnat aliquis fraternitatem, et adversus ipsam gratiam invidiae facibus agitatur, ut deprecandi humilitatem subire non possit, etiam si peccatum mala conscientia agnoscere et annunciare cogatur.*

ligatur. Matth. 12, 31. 32. vide August. serm. 11. de verb. Dom. et ep. 50. ad Bonif. Gel. tom. 1. Anath. vinculo, et Thom. in 2. 2. q. 14. art. 1. et 3.

De quibus dicitur psal. 128. Fiant sicut foenum etc. Ambr. l. 2. de poenit. c. 2. et 4. et lib. 2. de Cain. et Abel. cap. 9. D. Aug. lib. 1. de serm. Domini in monte, c. 43. et 44. vide item lib. 1. retract. c. 19. Peccati in Spiritum sanctum gravitas.

20. *Nullus condonationem peccatorum citra poenitentiam obtinere potest.*

Sed, ut ad poenitentiam revertamur, haec adeo propria eius vis est, ut peccata deleat, ut sine poenitentia remissionem peccatorum impetrare, aut ne sperare quidem ullo modo liceat; scriptum est enim: a) *Nisi poenitentiam habueritis, omnes similiter peribitis;* quod quidem de gravioribus et mortiferis peccatis dictum a Domino est; etsi aliquo etiam poenitentiae genere indigent leviora peccata, quae venialia vocantur. Sanctus enim Augustinus inquit: *Cum quaedam sit poenitentia, quae quotidie in ecclesia pro peccatis venialibus agitur, illa sane frustra esset, si peccata venialia absque poenitentia dimitti possent.*

Propria vis poenitentiae est delere peccata.

a) Lucae 13, 3. Conc. trid. sess. 14. canone 7. q. Thom. in 3. part. 87. art. 2.

Venialia peccata non requirunt necessario poenitentiam sacramentalem. Aug. l. 50. hom. 50. vide item ep. 108. ad Seluc. et enchir. cap. 71. cap. 8. Concil. tolet. IV. c. p. et Thom. in 3. part. q. 87.

21. *Quot sint partes integrales poenitentiae.*

Sed quoniam de iis rebus, quae aliquo modo in actionem cadunt, non satis est universe loqui, curabunt pastores singillatim ea tradere, ex quibus verae et salutaris poenitentiae ratio a fidelibus percipi queat. Est autem huius sacramenti proprium, ut praeter materiam et formam, quae omnibus sacramentis communia sunt, partes etiam, ut antea diximus, illas habeat, quae tamquam totam integramque poenitentiam constituant, contritionem scilicet, confessionem, et satisfactionem. De quibus divus Chrysostomus his verbis loquitur: *Poenitentia cogit peccatorem omnia libenter sufferre; in corde eius contritio, in ore confessio, in opera tota humilitas, vel fructifera satisfactio.* Hae autem partes ex earum partium genere esse dicuntur, quae ad aliquod totum constituendum necessariae sunt: quoniam, quemadmodum hominis corpus ex pluribus membris constat, manibus, pedibus, oculis, et aliis huiusmodi partibus, quarum aliqua si desit, merito imperfectum videatur, perfectum vero, si nulla desideretur; eodem etiam modo poenitentia ex hisce tribus partibus ita constituitur, ut, quamvis, quod ad eius naturam attinet, contritio et confessio, quibus homo iustus efficitur, satis sit; tamen, nisi tertia etiam pars, id est satisfactio, accedat, aliquid ei omnino ad perfectionem desit, necesse sit. Quare adeo in se hae partes connexae sunt, ut contritio confitendi et satisfaciendi consilium et propositum inclusum habeat,

Tres poenitentiae partes integrales, quarum si aliqua desit, perfecta non est, Concil. trident. sess. 14. de poenit. c. 3. et can. 4. item conc. flor. in doctr. de sacr. et 1. Reg. 16, 11. Reg. 22, 24. et 3. Reg. 21, 27. Ioan. 3, 5. Psal. 50, 19. Act. 19, 18. Iac. 5, 16. Matth. 3, 8. D. Chrysost. de poen. et de poen. dist. 3. c. Perfecta. Vide Thom. in 3. part. q. 90.

Partes poenitentiae quomodo connexae.

confessionem contritio, et satisfaciendi voluntas, satisfactionem vero duae reliquae antecedant.

22. *Quo modo hae tres poenitentiae partes colligantur.*

Tres poenitentiae partes ex tribus peccandi modis colliguntur.

Thom. in 3. p. q. 90. art. 2. Aug. in lib. de vera et fals. poen. c. 3. et hab. dist. 3. cap. Poenitentia est quaedam.

Harum autem trium partium eam rationem afferre possumus, quod animo, verbis, et reipsa peccata in Deum committantur. Quare consentaneum fuit, ut nos ipsos ecclesiae clavibus subiicientes, quibus rebus Dei sanctissimum numen a nobis violatum esset, iisdem etiam eius iram placare, et peccatorum veniam ab eo impetrare conaremur.

De contritione prima poenitentiae parte concil. trident. sess. 14. de poenitentia cap. 4. et can. 5. Fulgent. de remission. pec. c. 12. Chryst. de compunct. cordis lib. 1. et 2.

Contrariae opinionis refutatio sumpta ex auctoritate concilii et scripturis.

Conc. trident. ibidem, et sess. 6. c. 6. et 14.

Sed idem etiam alio argumento confirmari potest. Etenim poenitentia est veluti quaedam delictorum compensatio ab eius voluntate profecta, qui deliquit, ac Dei arbitrio, in quem peccatum commissum est, constituta. Quare et voluntas compensandi requiritur, in quo maxime contritio versatur; et poenitens sacerdotis iudicio, qui Dei personam gerit, se subiiciat necesse est, ut pro scelerum magnitudine poenam constituere in eum possit: ex quo tum confessionis tum satisfactionis ratio et necessitas perspicitur.

23. *Quid in hac materia proprie sit contritio.*

Quoniam vero harum partium vim et naturam tradere fidelibus oportet, prius incipiendum est a contritione, eaque diligenter explicanda. Neque enim ad ullum temporis punctum, cum in memoriam praeterita peccata redeunt, vel cum aliquid offendimus, contritione animus debet vacare. Hanc patres in concilio tridentino ita definiunt: *Contritio est animi dolor, ac detestatio de peccato commisso, cum proposito non peccandi de cetero.* Et paulo post, de contritionis motu subiicitur: *Ita demum praeparat ad remissionem peccatorum, si cum fiducia divinae misericordiae, et voto praestandi reliqua coniunctus sit, quae ad rite suscipiendum hoc sacramentum requiruntur.* Ex hac itaque definitione intelligent fideles, contritionis vim in eo tantum positam non esse, ut quis peccare desinat, aut propositum ei sit novum vitae genus instituere, aut ipsum iam instituat; sed in primis male actae vitae odium et expiationem suscipiendam esse. Id vero maxime confirmant illi sanctorum patrum clamores, quos in sacris litteris frequenter profusos esse legimus: *a*) *Laboravi,* inquit David, *in gemitu meo, lavabo per singulas noctes lectum meum;* et: *b*) *Exaudivit Dominus vocem fletus mei;* et rursus alius *c*): *Recogitabo tibi omnes annos meos in amaritudine animae meae.* Quas certe, et alias huiusmodi voces vehemens quoddam anteactae vitae odium et peccatorum detestatio expressit.

a) Psal. 6, 7. Vide idem. Psal. 50, 6. Ezech. 16, 31.
b) Psal. 6, 10.
c) Isa. 38, 15.

24. *Cur contritio dolor a patribus concilii nominata sit.*

Vera contritio non corporis sensu, sed dolore animi est metienda.

Aug. lib. 50 hom. 50. cap. 1

Quod autem contritio dolore definita est, monendi sunt fideles, ne arbitrentur eum dolorem corporis sensu percipi. Contritio enim est voluntatis actio. Et sanctus Augustinus testatur, dolorem poenitentiae comitem esse, non poenitentiam. Verum peccati detestationem et odium, doloris vocabulo patres signifi-

carunt, tum quia sacrae litterae ita utuntur, ait enim David: *a*) *Quamdiu ponam consilia in anima mea, dolorem in corde meo per diem?* tum quia dolor in inferiori animae parte, quae vim concupiscendi habet, ex ipsa contritione oritur. ut non incommode contritio dolore definita fuerit, quod dolorem efficiat, ad eumque declarandum poenitentes vestem etiam mutare soliti sint. De quo Dominus apud sanctum Matthaeum inquit: *b*) *Vae tibi Corozain, vae tibi Bethsaida; quia si in Tyro et Sidone factae essent virtutes, quae factae sunt in vobis, olim in cilicio et in cinere poenitentiam egissent.*

a) Psal. 12, 2.

Cur poenitentes soliti sint vestes mutare.

b) Matth. 11, 21. Lucae 10, 13. Gen. 37, 34. 3. Reg. 21, 27. 4. Reg. 6, 30. Iudith. 4, 9. Ioan. 3, 8.

25. *Quare peccati detestatio vulgo a theologis contritio appelletur.*

Recte autem contritionis nomen peccati detestationi, de qua loquimur, ad significandam vim doloris impositum est, ducta similitudine a rebus corporeis, quae minutatim saxo, aut duriore aliqua materia confringuntur; ut eo vocabulo declararetur, corda nostra, quae superbia obduruerunt, poenitentiae vi contundi atque conteri. Quare nullus alius dolor vel ex parentum et filiorum obitu, vel cuiusvis alterius calamitatis causa susceptus, hoc nomine appellatur; sed illius tantum doloris proprium est nomen, quo ex amissa Dei gratia atque innocentia afficimur.

Vide Alex. de Ales. 4. part. quaest. 67. mem. 1. 2.

Dolor aliunde proveniens non dicitur contritio.

26. *Quibus praeterea vocabulis eadem peccati detestatio dedeclarari soleat.*

Verum aliis quoque vocabulis eadem res declarari solet. Nam et contritio cordis dicitur, quia cordis nomen frequenter sacrae *c*) litterae pro voluntate usurpant. Ut enim a corde motionum corporis principium sumitur, ita voluntas reliquas omnes animae vires moderatur ac regit. Vocatur etiam a sanctis patribus cordis compunctio, qui libros de contritione conscriptos, *de compunctione cordis* inscribere maluerunt. Etenim quemadmodum ferro tumida ulcera secantur, ut inclusum virus possit erumpere; ita corda, quasi scalpello contritionis adhibito, inciduntur, ut peccati mortiferum virus queant eiicere. Quare et scissio cordis a Ioele propheta appellata est: *d*) *Convertimini*, inquit, *ad me in toto corde vestro, in ieiunio, in fletu, et in planctu, et scindite corda vestra.*

Eadem peccati detestatio alias cordis contritio dicitur.

c) Gen. 6, 6. Iob. 1, 5. Ps. 4, 3. 19, 5. Matth. 5, 28. 6. et 15. et 18. cordis compunctio. Chrys in lib. de compunctione cordis. Isid. de summo bono lib. 2. c. 12. Cordis scissio.

d) Ioel. 2, 12. 13.

27. *Cur dolor de peccatis, vocabulo contritionis inclusus, maximus et vehementissimus esse debeat.*

Summum vero et maximum dolorem ex peccatis, quae commissa sunt, suscipiendum esse, ita ut nullus maior excogitari possit, facile erit hisce rationibus demonstrare. Nam cum perfecta contritio sit charitatis actio, *e*) quae ab eo timore, qui filiorum est, proficiscitur; patet eundem charitatis et contritionis modum statuendum esse. At quoniam charitas, qua Deum diligimus, perfectissimus est amor, hinc fit, ut contritio vehementissimum animi dolorem coniunctum habeat: ut enim maxime diligendus est Deus, ita, quae nos a Deo alienant, maxime detestari debemus. In quo etiam illud observandum est, eodem

Seraph. doctor Bonaventura, in 4. dist. 16. art. 1. quaest. 1. et 2. Prima ratio. Ex August. in lib. 14. civ. cap. 78. et 9.

e) I. Ioan. 4, 18.

loquendi genere, charitatis et contritionis magnitudinem in sacris litteris significari. De charitate dictum est: a) *Diliges dominum Deum tuum ex toto corde tuo;* rursus, quod ad contritionem attinet, clamat Dominus per Prophetam: b) *Convertimini in toto corde vestro.*

a) Deut. 6, 5. Matth. 22, 37. Marc. 12, 30. Lucae 10, 27.
b) Ioel. 2, 12.

Secunda ratio. Illud enim est magis eligendum quod magis fugiendo opponitur. Arist. lib. 2. Priorum cap. 28. Vitae conservandae causa peccare non licet.

Praeterea, si, uti Deus summum bonum est inter omnia, quae diligenda sunt, ita etiam peccatum summum est malum inter omnia, quae odisse homines debent; illud sequitur, ut, quam ob causam Deum summe diligendum esse confitemur, ob eandem rursus peccati summum odium nos capiat necesse sit. Omnibus vero rebus Dei amorem anteponendum esse, ita ut ne vitae quidem conservandae causa peccare liceat, aperte nos docent illa Domini verba c): *Qui amat patrem, aut matrem plus quam me, non est me dignus*; et d): *Qui voluerit animam suam salvam facere, perdet eam.*

c) Matth. 10, 37. Lucae 14, 25.
d) Matth. 16, 25.

Pondera ly sine modo, quoad actus elicitos, non imperatos, secundum illud rom. 12. Obsecro vos etc.

Sed illum etiam animadvertendum est, ut quemadmodum, sancto Bernardo teste, nullus finis et modus charitati praescribitur [*modus enim*, inquit ille, *diligendi Deum, est ipsum diligere sine modo*], ita peccati detestationi nullus modus definiatur.

Tertia ratio. S. Bern. lib. de diligendo Deo circa med. Dolor de peccatis non tantum debet esse maximus, sed etiam vehementissimus.

Sit praeterea non solum maxima, sed vehementissima, atque adeo perfecta, omnemque ignaviam et socordiam excludat. Etenim in deuteronomio scriptum est e): *Cum quaesieris dominum Deum tuum, invenies eum, si tamen toto corde quaesieris, et tota tribulatione animae tuae;* et apud Hieremiam: f) *Quaeretis me, et invenientis, cum quaesieritis me in toto corde vestro, et inveniar a vobis, ait Dominus.*

e) Deut. 4, 29. Sap. 1, 13.
f) Ier. 29, 13.

28. *Contritio vera esse non desinit, etiamsi sensibilis dolor de peccatis non fuerit absolutus.*

Vera et utilis contritio etiam esse potest, si non tantum dolorem sentiamus de peccatis, quam de rebus externis, stante scilicet naturae imbecillitate, conc. trid. sess. 14. de poenit. c. 4. Contritio lacrymis testanda. S. August. serm. 41. de sanctis.

Quamquam si id minus consequi nobis liceat, ut perfecta sit, vera tamen et efficax contritio esse potest. Saepe enim usuvenit, ut, quae sensibus subiecta sunt, magis quam spiritualia nos afficiant. Quare nonnulli interdum maiorem ex filiorum obitu, quam ex peccati turpitudine, doloris sensum capiunt. Idem etiam iudicium faciendum est, si lacrymae doloris acerbitatem non consequantur; quae tamen in poenitentia summopere optandae et commendandae sunt. Praeclara est enim ea de re sancti Augustini sententia: *Non sunt*, inquit, *in te christianae charitatis viscera, si luges corpus, a quo recessit anima; animam vero, a qua recessit Deus, non luges.* Atque huc spectant illa Salvatoris nostri verba, quae supra allata sunt: g) *Vae tibi Corozain, vae tibi Bethsaida; quia si in Tyro et Sidone factae essent virtutes, quae factae sunt in vobis, olim in cilicio et cinere poenitentiam egissent.* Tametsi ad eam rem comprobandam satis esse debent clarissima h) ninivitarum, i) Davidis, k) peccatricis, l) apostolorum principis exempla; qui omnes, plurimis lacrymis Dei misericordiam implorantes, peccatorum veniam impetrarunt.

g) Matth. 11, 21.
h) Ioan. 3, 6. Matth. 12, 41. Lucae 11, 32.
i) 2. Reg. 13. Psal. 50. Psal, 50.
k) Luc. 7, 37. 38.
l) Matth. 26, 75.

29. ***Peccata capitalia singillatim in contritione detestanda sunt.***

Maxime autem hortandi, et monendi sunt fideles, ut ad singula mortalia crimina proprium contritionis dolorem adhibere studeant. Ita enim Ezechias contritionem describit, cum ait: *a*) *Recogitabo tibi omnes annos meos in amaritudine animae meae.* Etenim recogitare omnes annos, est singillatim peccata excutere, ut ea ex animo doleamus. Sed apud Ezechielem quoque scriptum legimus: *b*) *Si impius egerit poenitentiam ab omnibus peccatis suis, vita vivet.* Atque in hanc sententiam sanctus Augustinus inquit: *Consideret peccator qualitatem criminis in loco, in tempore, in varietate, in persona.*

a) Isa. 38, 15.

b) Ezech. 18, 21. Aug. lib. de vera et fal. poen c. 14. et habetur de poen. dist. 5. c. Consideret.

30. *Sufficit universe quandoque peccata sua detestari.*

Non desperandum est de Dei bonitate, etiamsi absolutam peccatorum contritionem non sentiamus.

Neque tamen hac in re desperent fideles de summa Dei bonitate et clementia. Is enim, cum nostrae salutis cupidissimus sit, nullam moram ad tribuendam nobis veniam interponit, sed peccatorem paterna charitate complectitur, simul atque ille se collegerit, et universe peccata sua detestatus, quae deinde alio tempore, si facultas erit, singula in memoriam reducere, ac detestari in animo habeat, ad Dominum se converterit. Ita enim nos per Prophetam iubet sperare, cum inquit: *c*) *Impietas impii non nocebit ei, in quacumque die conversus fuerit ab impietate sua.*

c) Ezech. 33, 12.

31. *Quae ad veram contritionem sint in primis necessaria.*

Ex his igitur colligi poterunt, quae ad veram contritionem maxime sunt necessaria; de quibus fidelem populum accurate oportebit docere, ut quisque intelligat, qua ratione comparare eam possit, regulamque habeat, qua diiudicet quantum absit ab eius virtutis perfectione. Primum enim necesse est peccata omnia, quae admisimus, odisse et dolere; ne, si quaedam tantum doleamus, ficta et simulata, neque salutaris poenitentia a nobis suscipiatur. Nam ut a sancto Iacobo apostolo dictum est: *d*) *Quicumque totam legem servaverit, offendat autem in uno, factus est omnium reus.*

Primum ficta est poenitentia, in qua de quibusdam peccatis tantum dolemus.

d) Iacob. 2, 10.

Alterum est, ut ipsa contritio confitendi et satisfaciendi voluntatem coniunctam habeat, de quibus postea suo loco agetur. Tertium est, ut poenitens vitae emendandae certam et stabilem cogitationem suscipiat. Hoc vero Propheta aperte his verbis nos docuit: *e*) *Si impius egerit poenitentiam ab omnibus peccatis suis, quae operatus est, et custodierit omnia praecepta mea, et fecerit iudicium et iustitiam, vita vivet, et non morietur: omnium iniquitatum eius, quas operatus est, non recordabor;* et paulo post: *f*) *Cum averterit se impius ab impietate sua, quam operatus est, et fecerit iudicium et iustitiam, ipse animam suam vivificabit;* ac paucis interiectis: *g*) *Convertimini*, inquit, *et agite poenitentiam ab omnibus iniquitatibus vestris, et non erit vobis in ruinam iniquitas; proiicite a vobis omnes praevaricationes vestras, in quibus praevaricati*

Secundum Concil. trident. sess. 14. c. 4.

Tertium.

e) Ezech. 18, 21. 22.

f) Ibidem 27.

g) Ibidem 30.

estis, et facite vobis cor novum et spiritum novum. Idem etiam Christus dominus *a*) mulieri, quae in adulterio deprehensa est, praescripsit: *Vade*, inquit, *et iam amplius noli peccare.* Item paralytico illi, quem ad probaticam piscinam curaverat: *b*) *Ecce* ait, *sanus factus es; iam noli peccare.*

a) Ioan. 8, 11.

b) Ioan. 5, 14.

32. *Dolorem praeteritae culpae, et cavendae in posterum propositum contritioni necessarium esse ostenditur.*

Sed natura quoque ipsa et ratio plane ostendunt, duo illa ad contritionem in primis esse necessaria, dolorem scilicet peccati admissi, et propositum cautionemque, ne quid huiusmodi in posterum committatur. Nam qui amico reconciliari velit, quem iniuria aliqua affecerit, et doleat oportet, quod in eum iniuriosus et contumeliosus fuerit, et diligenter reliquo tempore provideat, ne qua in re amicitiam laesisse videatur. Quae duo obedientiam adiunctam habeant, necesse est; hominem enim legi, sive naturali et divinae, sive humanae, quibus subiectus est, parere convenit. Quare, si quid poenitens alteri per vim, aut per fraudem abstulit, restituat oportet; itemque alicuius aut commodi aut officii compensatione illi satisfaciat, cuius dignitatem aut vitam dicto factove violavit. Tritum enim est omnium sermone, quod apud sanctum Augustinum legimus: *Non remittitur peccatum, nisi restituatur ablatum.*

Homines ingenio praediti in stercore vitiorum viventes scarabei dicuntur: unde Christus reputatus vermis, et non homo, in cruce clamavit quasi scarabeus, Deus Deus meus.
S. Aug. ep. 54. ad Macedon. et habetur 14. q. 6. c. 1. et in 6. de reg. iuris c. Peccatum 2.

33. *Indulgendum est aliis, si nobis volumus indulgeri.*

Quartum.

Neque vero inter cetera, quae ad contritionem maxime pertinent, minus diligenter et necessario curandum est, ut, quidquid iniuriarum ab altero acceperis, id totum remittatur ac condonetur. Ita enim Dominus et Salvator noster monet, atque denunciat: *c*) *Si dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittet et vobis Pater vester caelestis delicta vestra: si autem non dimiseritis hominibus, nec Pater vester dimittet vobis peccata vestra.* Haec sunt, quae fidelibus in contritione observanda sunt: cetera, quae ad hanc rem a pastoribus colligi facile poterunt, efficient quidem, ut in suo genere contritio sit magis perfecta et absoluta; verum adeo necessaria existimanda non sunt, ut sine his verae et salutaris poenitentiae ratio constare non possit.

c) Matth. 6, 14. et 18, 33. Marci 11, 25. Lucae 11, 4.

34. *Quae sit propria contritionis vis, et utilitas.*

Sed quoniam non satis esse pastoribus debet, si doceant, quae ad salutem videntur pertinere, nisi etiam omni cura et industria laborent, ut fideles ad eam ipsam rationem, quae illis praescripta est, vitam actionesque suas dirigant, vehementer proderit contritionis vim et utilitatem saepius proponere. Nam, cum pleraque alia pietatis studia, *d*) veluti beneficentia in pauperes, ieiunia, preces, et alia id genus sancta et honesta opera, hominum culpa, a quibus proficiscuntur, a Deo interdum repudientur; ipsa certe contritio numquam illi grata et accepta esse non potest. Nam inquit Propheta: *e*) *Cor contritum et humiliatum, Deus, non despicies.*

Prima utilitas est, quod sit certissima peccatorum medicina.
d) Prov. 15, 8. Isa. 27, 58. 61.

e) Psal. 50, 19.

Quin etiam statim, ut eam mentibus nostris concepimus, pec-

Altera utilitas est, quod sit fa-

catorum remissionem nobis a Deo tribui alio loco eiusdem Prophetae verba illa declarant: *a*) *Dixi, confitebor adversum me iniustitiam meam Domino, et tu remisisti impietatem peccati mei*. Atque eius rei figuram in *b*) decem leprosis animadvertimus, qui a Salvatore nostro ad sacerdotes missi, antequam ad illos pervenirent, a lepra liberati sunt. Ex quo licet cognoscere, verae contritionis, de qua supra dictum est, eam vim esse, ut illius beneficio omnium delictorum veniam statim a Domino impetremus.

cilis, expedita, et mox animae aegrotantis medicina.
a) Psal. 31, 5.
b) Lucae 17, 14. Conc. trid. sess. 14. c. 4.

35. *Qua ratione ad perfectionem contritionis veniatur.*

Plurimum etiam valebit ad fidelium mentes excitandas, si pastores rationem aliquam tradiderint, qua se quisque adcontritionem exercere possit. Monere autem oportet, ut, omnes conscientiam suam frequenter excutientes, videant, num, quae a Deo sive ecclesiasticis sanctionibus, praecepta sunt, servaverint. Quod si quis alicuius sceleris reum se esse cognoverit, statim seipsum accuset, supplexque a Domino veniam exposcat, et spatium tum confitendi, tum satisfaciendi sibi dari postulet; in primisque divinae gratiae praesidio se adiuvari petat, ne in posterum eadem illa peccata admittat, quae admisisse vehementer poenitet. Curandum erit praeterea pastoribus, ut in peccata, summum fidelium odium concitetur, tum quia summa est illorum foeditas et turpitudo, tum quia gravissima damna et calamitates nobis afferunt. Nam *c*) Dei benevolentiam, a quo maxima bona accepimus, longeque maiora expectare et consequi licebat, a nobis abalienat, et summorum dolorum cruciatibus perpetuo afficiendos sempitarnae morti nos addicit. Hactenus de contritione; nunc ad confessionem, quae est altera poenitentiae pars, veniamus.

Primum requiritur peccati agnitio. Chrysost. homil. 2. in psal. 50.
Secundo sui ipsius accusatio.
Tertio confitendi, ac se emendandi propositum.
Quarto divini auxilii petitio.
Quinto vehementissima peccatorum detestatio.
c) Psal. 50, 7. Eccl. 12, 7. Sap. 14, 9. alibi saepe.
De confessionis sacramentalis altera parte.

36. *Quae sit confessionis praestantia, quamque fuerit ad christianam salutem necessaria eius institutio.*

Quantum vero curae et diligentiae in ea explicanda pastores ponere debeant, ex eo facile intelligent, quod omnibus fere piis persuasum est, quidquid hoc tempore sanctitatis, pietatis, et religionis in ecclesia, summo Dei beneficio, conservatum est, id magna ex parte confessioni tribuendum esse; ut nulli mirandum sit, humani generis hostem, cum fidem catholicam funditus evertere cogitat, per ministros impietatis suae et satellites hanc veluti christianae virtutis arcem totis viribus oppugnare conatum esse. Primum itaque docendnm est, confessionis institutionem nobis summopere utilem, atque adeo necessariam fuisse. Ut enim hoc concedamus, contritione peccata deleri, quis ignorat, illam adeo vehementem, acrem, et incensam esse oportere, ut doloris acerbitas cum scelerum magnitudine aequari, conferrique possit? At quoniam pauci admodum ad hunc gradum pervenirent, fiebat etiam ut a paucissimis hac via peccatorum venia speranda esset. Quare necesse fuit, ut clementissimus Dominus faciliori ratione communi hominum saluti consuleret. Quod quidem admirabili consilio effecit, *d*) cum claves regni caelestis ecclesiae tradidit.

Confessionis quanta sit praestantia, primum colligitur ex eius necessitate ad salutem consequendam.
Trid. synod. sess. 14. de poen. c. 4. Quae contritio citra confessionem peccata deleat.
Vi confessionis salutis consequendae ratio efficitur facilior.
d) Matth. 16, 19. et 18, 18. Ioan. 20, 23.

37. *Confessio contritionem perficit.*

Ambr. in serm. 1. de quadrag. et habetur de poenit. dist. 1. c. Ecce nunc tempus. Aug. lib. 2. de adult. coniug. c. 9. Chrys. lib. de sacerdot.

Etenim ex fidei catholicae doctrina omnibus credendum, et constanter affirmandum est, si quis ita animo affectus sit, ut peccata admissa doleat, simulque in posterum non peccare constituat, etsi eiusmodi dolore non afficiatur, qui ad impetrandam veniam satis esse possit; ei tamen, cum peccata sacerdoti rite confessus fuerit, vi clavium scelera omnia remitti ac condonari: ut merito a sanctissimis viris patribus nostris celebratum sit, ecclesiae clavibus aditum in caelum aperiri. De quo nemini dubitare fas est, cum a concilio florentino decretum legamus, poenitentiae effectum esse absolutionem a peccatis.

Flor. concilium in decreto Eugenii IV.

Secundo confessionis excellentia inde colligitur, quod sit certissimum ad mores emendandos instrumentum.

De poen. dist. 6. c. Sacerdos, et de poenitent. et rem. c. Omnis utriusque sexus.

Verum ex eo praeterea licet cognoscere, quantam afferat confessio utilitatem, quod iis, quorum est corrupta vitae consuetudo, nihil tam prodesse ad mores emendandos experimur, quam si interdum occultas animi sui cogitationes, facta dictaque omnia prudenti et fideli amico patefaciant, qui eos opera et consilio iuvare possit. Quare ad eandem rationem maxime salutare existimandam est iis, qui scelerum conscientia agitantur, ut sacerdoti tamquam Christi domini vicario, cui perpetui silentii severissima lex proposita est, animae suae morbos et vulnera aperiant. Statim enim parata sibi medicamenta invenient, quae non solum praesentis aegritudinis sanandae, verum ita praeparandae animae caelestem quandam vim habeant, ut deinceps facile futurum non sit in eiusdem morbi et vitii genus recidere.

Tertio hic intelligimus confessionis utilitatem, quod vitae humanae societatem, publicamque honestatem conservet.

Neque vero illa confessionis utilitas praetermittenda, quae ad vitae societatem et coniunctionem magnopere pertinet. Constat enim, si sacramentalem confessionem e christiana disciplina exemeris, plena omnia occultis et nefandis sceleribus futura esse: quae postea, et alia etiam multo graviora, homines, peccati consuetudine depravati, palam committere non verebuntur. Etenim confitendi verecundia, delinquendi cupiditati, et licentiae tamquam frenos iniicit, et improbitatem coercet. Sed iam confessionis utilitate exposita, quae sit eius natura et vis, pastoribus tradendum erit.

38. *Confessionis sacramentalis descriptio et natura.*

Quid sit confessio, vide Alex. de Ales. 4. part. q. 76. membr. 1. Scot. 4. sent. dist. 17. q. 1.

Peccata accusatorio animo confessione sunt enumeranda.

a) Prov. 2, 14.

S. Chrysostomus hom. 20. in genes.

Iudicium confessionis est dissimile forensibus iudiciis.

Aug. serm. 3. de verb. Domini in lib. de vera et

Eam igitur definiunt esse peccatorum accusationem, quae ad sacramenti genus pertinet, eo susceptam, ut clavium virtute veniam impetremus. Recte autem accusatio dicitur, quod peccata ita commemoranda non sunt, quasi scelera nostra ostentemus, ut ii faciunt, a) *qui laetantur, cum male fecerint*, aut omnino enarranda, ut si rem aliquam gestam otiosis auditoribus delectandi causa exponamus; verum accusatorio animo ita enumeranda sunt, ut ea etiam in nobis vindicare cupiamus. Veniae autem impetrandae causa, peccata confitemur; quoniam hoc iudicium longe dissimile est forensibus capitalium rerum quaestionibus, in quibus confessioni poena et supplicium, non culpae liberatio, et errati venia constituta est. In eamdem fere sententiam, quamvis aliis verbis, sanctissimi patres videntur

confessionem definisse; veluti cum sanctus Augustinus inquit: *Confessio est, per quam morbus latens spe veniae aperitur;* et sanctus Gregorius: *Confessio est peccatorum detestatio;* quarum utraque, quod in superiori definitione continetur, facile ad eam referri poterit.

falsa poen. c. 10: Greg. hom. 40. in evang. et lib. 10. moral. c. 15.

39. *Qua ex causa, et quando instisuta sit a Christo confessio.*

Sed iam, quod omnium maximi faciendum est, docebunt parochi, ac sine ulla dubitatione fidelibus tradent, hoc sacramentum a Christo domino, *a*) qui bene omnia, et unius salutis nostrae causa fecit, ob eius summam bonitatem et misericordiam institutum esse. Apostolis enim post resurrectionem unum in locum congregatis insufflavit, dicens: *b*) *Accipite Spiritum sanctum; quorum remiseritis peccata, remittuntur eis; et quorum retinueritis, retenta sunt.*

Conc. trid. sess. 14. de poen. c. 15. et can. 6. Alex. de Ales. 4. part. q. 76. mem. 3. art. 2.

a) Matth. 8, 57.

b) Ioan. 20, 22. Aug. in lib. 50. hom. 49. habetur de poen. dist. I. cap. Agite.

40. *Ex quibus aliis scripturae locis confessionem a Christo institutam esse colligatur.*

Atque idem significare visus est Dominus, cum apostolis id negotii dedit, *c*) ut Lazarum a mortuis excitatum a vinculis solverent, quibus constrictus erat. Nam sanctus Augustinus eum locum ita explanat: *Ipsi*, inquit, *sacerdotes plus iam possunt proficere, plus confitentibus parcere, quibus crimen remittunt: Dominus scilicet per ipsos apostolos Lazarum, quem iam suscitaverat, obtulit discipulis solvendum, ostendens potestatem solvendi esse concessam sacerdotibus.* Quo etiam pertinet, quod iis, *d*) qui a lepra in itinere curati sunt, praeceperat, ut sacerdotibus se ostenderent, illorumque iudicium subirent.

Ioan. 11, 44.

c) S. Aug. lib. de vera, et fal. poenit. c. 19. et serm. 8. de verb. Dom. vide item in Ioan. tract. 29. et tract. 49. et in psal. 101. conc. 2.

d) Lucae 17, 14. 15.

41. *Quo modo ex verbis Domini necessario confessio sacerdoti facienda colligatur; et quod sint iudices apostolorum successores.*

Cum igitur Dominus potestatem retinendi et remittendi peccata sacerdotibus tribuerit, perspicuum est, ipsos etiam ea de re *e*) iudices constitutos fuisse. At quoniam, ut sancta *f*) tridentina synodus sapienter admonuit, de qualibet re verum iudicium fieri, atque in repetendis criminum poenis iustitiae modus teneri non potest, nisi plane cognita et perspecta causa fuerit; ex eo sequitur, ut poenitentium confessione singillatim peccata omnia sacerdotibus patefacienda sint. Haec igitur pastores docebunt, quae a sancta tridentina synodo decreta, ac perpetuo a catholica ecclesia tradita sunt. Si enim sanctissimos patres attente legimus, nusquam non apertissima testimonia occurrent, quibus confirmetur hoc sacramentum a Christo domino institutum esse, et confessionis legem, quam illi exomologesin et exagoreusin greco vocabulo appellant, tamquam evangelicam accipiendam esse. Quod si etiam veteris testamenti figuras exquirimus, sine dubio ad peccatorum confessionem videntur pertinere varia illa *g*) sacrificiorum genera, quae ad expianda diversi generis peccata a sacerdotibus fiebant.

e) Aug. lib. 20. de civit. Dei c. 9. Greg. hom. 26. in evang. Ambr. lib. 2. de Cain. c. 4. et habet de poenit dist. I. c. Verbum Dei.

f) Conc. trident. de poenit. sess. 14. c. 5. can. 7. De exomologesi scripserunt Clem. rom. in ep. I. ad Iacobum fratrem Domini, Cyprian. de lapsis, et in ep. 10. et 55. Cornelium, Basil. q. 288. in reg. brevioribus, Leo pap. ep. 89. ad Theod.

g) Sacrificia pro peccato figurae fuerunt nostrae confessionis, quae habentur

Levit. 4. per totum 5. 6. 7. 8. 9. 12. 14. 15. et pluribus aliis in locis.
Hieron. ep. 30. In epitaph. Fabiolae, et alii, quos supra citavimus. sec. 18.

42. *Quo fructu ad sacramentalem confessionem ecclesia certas quasdam caeremonias adiunxerit.*

Sed quemadmodum confessionem a Domino salvatore institutam esse fideles docendi sunt, ita etiam monere eos oportet, quosdam ritus, et sollemnes caeremonias ecclesiae auctoritate additas esse; quae etsi ad sacramenti rationem non spectant, eius tamen dignitatem magis ante oculos ponunt, et confitentium animos pietate accensos ad Dei gratiam facilius consequendam praeparant. Cum enim aperto capite ad pedes sacerdotis abiecti, demisso in terram vultu, supplices manus tendentes, aliaque huiusmodi christianae humilitatis signa dantes, quae ad sacramenti rationem necessaria non sunt, peccata confitemur, ex his perspicue intelligimus, tum in sacramento caelestem vim agnoscendam, tum a nobis divinam misericordiam summo studio requirendam atque efflagitandam esse.

43. *Salutem citra confessionem recuperare non possunt, qui peccatis sunt obnoxii capitalibus.*

Haec etiam attigit sess. 22. trident. syn. de poen. cap. 5. et can. 7.
Potestas ad solvendum cur clavi comparetur.
a) Matth. 16, 19.

Iam vero nemo existimet confessionem a Domino quidem institutam, sed ita tamen, ut eius usum necessarium esse non edixerit. Etenim sic statuant fideles, oportere eum, qui mortali scelere premitur, confessionis sacramento ad spiritualem vitam revocandum esse. Quod quidem pulcherrima translatione a Domino aperte significatum videmus, cum huius sacramenti administrandi potestatem, *a*) clavem regni caelorum appellavit. Ut enim locum aliquem ingredi nemo potest sine eius opera, cui claves commissae sunt; sic intelligimus, neminem in caelum admitti, nisi fores a sacerdotibus, quorum fidei claves Dominus tradidit, aperiantur. Aliter enim nullus plane clavium usus in ecclesia esse videbitur; ac frustra is, cui clavium potestas data est, quempiam caeli aditu prohibebit, si tamen alia via introitus patere queat. Hoc vero praeclare a sancto Augustino cognitum est, cum inquit: *Nemo sibi dicat, occulte ago apud Dominum poenitentiam: novit Deus, qui mihi ignoscat, quid in corde ago. Ergo sine causa dictum, b) quae solveritis in terra, soluta erunt in caelo? Ergo sine causa claves datae sunt ecclesiae Dei?* Atque in eandem sententiam sanctus Ambrosius in libro de poenitentia scriptum reliquit, cum novatianorum haeresim convelleret, qui soli Domino potestatem remittendi peccata reservandam asserebant: *Ecquis Deum, inquit, magis veneratur, qui ne mandatis illius obtemperat, an qui resistit? Deus nobis iussit eius ministris obtemperare, quibus cum pareamus, honorem soli Deo deferimus.*

Aug. lib. 50. hom. 40. et habetur de poenit. dist. 1. c. Agite. Item in 4. sent. dist. 17. littera A.
b) Matth. 18, 18.
S. Ambr. lib. 1. de poenit. cap. 2.
Novatianorum haeresis.

44. *Quo aetatis, et anni tempore confitendum sit.*

Trid. syn. de poen. cap. 58. et can. 8. levitici, 16. et 43.
Later. conc. c. 21. et habetur lib. 5. decretal.

Sed cum minime dubitari possit, confessionis legem ab ipso Domino latam et constitutam esse, sequitur, ut videndum sit, quinam, quo aetatis et anni tempore ei parere debeant. Primum itaque ex concilii lateranensis canone, cuius initium est, *Omnis utriusque sexus*, perspicitur, neminem confessionis lege

adstrictum esse ante eam aetatem, qua rationis usum habere potest. Neque tamen ea aetas certo aliquo annorum numero definita est; sed illud universe statuendum videtur, ab eo tempore confessionem puero indictam esse, cum inter bonum et malum discernendi vim habet, in eiusque mentem dolus cadere potest. Nam cum ad id vitae tempus quisque pervenerit, in quo de salute aeterna deliberandum est, tum primum sacerdoti peccata confiteri debet; cum aliter salutem sperare nemini liceat, qui scelerum conscientia premitur. Quo vero potissimum tempore confiteri oporteat, eo canone, de quo antea diximus, sancta ecclesia decrevit. Iubet enim semel saltem quotannis fideles omnes peccata sua confiteri.

mis. Omnis utriusque sexus. Scot. in 4. d. 171. q. 1. 11. K.

45. *Quoties christiani hoc beneficio uti debeant.*

Verum si, quid salutis nostrae ratio postulet, consideremus; profecto quoties vel mortis periculum imminet, vel aliquam rem tractare aggredimur, cuius tractatio homini peccatis contaminato non conveniat, veluti cum sacramenta administramus aut percipimus, toties confessio praetermittenda non est. Atque idem omnino servare oportet, cum veremur, ne nos alicuius culpae, quam admiserimus, oblivio capiat. Neque enim peccata confiteri possumus, quae non meminimus, neque peccatorum veniam a Domino impetramus, nisi ea poenitentiae sacramentum per confessionem deleat.

Morituris in primis necessaria est confessio.

Prudentis viri et pii est saepius confiteri.

46. *Omnia peccata singillatim in confessione aperienda.*

Sed quoniam multa in confessione observanda sunt, quorum alia ad sacramenti naturam pertinent, alia non item necessaria sunt; de his accurate agendum erit: neque enim desunt libelli, et commentarii, ex quibus facile est horum omnium explicationem depromere. Illud autem in primis doceant parochi, in confessione curandum esse, ut integra et absoluta sit. Etenim omnia mortalia peccata sacerdoti aperire oportet. Nam venialia, quae nos a Dei gratia non divellunt, et in quae frequentius labimur, tametsi recte atque utiliter, quod piorum usus demonstrat, confitemur, tamen sine culpa praetermitti, multisque aliis rationibus expiari possunt; at mortifera peccata, ut iam diximus, singula enumeranda sunt, quamvis etiam ocultissime lateant, et eius generis sint, quae duobus tantum extremis decalogi capitibus interdicuntur. Saepe enim evenit, ut ea gravius animam vulnerent, quam illa, quae aperte ac palam peccare homines solent. Ita vero a sancta tridentina synodo definitum, atque a catholica ecclesia semper traditum est, quemadmodum sanctorum patrum testimonia declarant. Est enim apud sanctum Ambrosium in hunc modum: *Non potest quis iustificari a peccato, nisi confessus fuerit peccatum.* Sanctus etiam Hieronymus in ecclesiaste idem plane confirmat; ait enim: *Si quem serpens diabolus occulte momorderit, et, nullo conscio, cum peccati veneno infecerit, si tacuerit et poenitentiam non egerit, nec vulnus suum fratri aut*

De conditionibus et circumstantiis ad confessionem requisitis.

Primo esse debet confessio integra et plena. Trid. syn. sess. 14. de poen. c. 5. et c. 7.

Peccata venialia qua ratione dimittantur, vide Aug. in enchir. cap. 71. citat. de poen. dist. 3. de quotidianis, et in conc. tolet. VI. cap. 9.

Omnia et singula peccata necessario confitenda docet. S. Ambr. lib. de parad. cap. 14. et l. 2. de poen. c. 7. Ier. super illud c. 10. eccles. Si mordeat serpens, etc.

magistro voluerit confiteri, magister, qui linguam habet ad curandum, prodesse non poterit. Praeterea sanctus Cyprianus in sermone de lapsis apertissime hoc docet his verbis: *Quamvis nullo sacrificii aut libelli facinore constricti sint, quoniam tamen de eo cogitaverunt, id ipsum apud sacerdotes Dei dolenter et simpliciter confitentes, exomologesin conscientiae faciunt, animi sui pondus exponunt, salutarem medelam parvis licet et modicis vulneribus exquirunt.* Denique haec omnium ecclesiae doctorum communis vox est, atque sententia.

S. Cypr. lib. 2. de lapsis circa finem. Gregor. hom. 20. super Ezech.

47. *Peccatorum circumstantiae, dum quis confitetur, sunt patefaciendae.*

Sed in confessione summa illa cura et diligentia adhibenda est, quam in rebus gravissimis ponere solemus, omneque studium ita eo conferendum, ut sanemus animae vulnera, et peccati radices evellamus. Neque vero solum peccata gravia narrando explicare oportet, verum etiam illa, quae unumquodque peccatum circumstant, et pravitatem valde augent, vel minuunt. Quaedam enim circumstantiae adeo graves sunt, ut peccati mortiferi ratio ex illis tantum constet; quare haec omnia confiteri semper oportet. Si quis enim hominem interemerit, explicandum est, utrum ille sacris initiatus an profanus fuerit; itemque si cum muliere concubuit, matrimonii ne lege libera, aut alterius uxore, aut propinqua, aut alicuius voti sponsione Deo consecrata, aperiat necesse est. Haec enim diversa peccatorum genera constituunt; ita ut primum quidem simplex fornicatio, alterum adulterium, tertium incestus, quartum sacrilegium a divinarum rerum doctoribus appelletur. Furtum etiam in peccatis numerandum est. Verum si quis aureum nummum furetur, levius omnino peccat, quam qui centum, vel ducentos, vel ingentem aliquam auri vim, praesertim vero qui sacram pecuniam abstulit. Quae etiam ratio ad locum, et ad tempus pertinet; quorum exempla notiora sunt ex multorum libris, quam ut a nobis commemorentur. Haec igitur, ut diximus, enumeranda sunt; quae vero pravitatem rei magnopere non augent, sine crimine omitti possunt.

Syn. trid. de poen. sess. 14. c. 5. et can. 7. Aug. de vera et falsa poen. c. 14. et de poen. dist. 5. c. Consideret.

Alex. de Ales. 4. part. q. 77. mem. 3.

Vide D. Th. in 2. 2. q. 154. art. 1.

De circumstantia temporis vide sect. 29. in fine. Scot. 4. dist. 17. quaest. 1. lit. N. Circumstantiae non gravantes possunt reticeri.

48. *Confessio, in qua sponte aliquid gravius reticetur, iteranda est.*

Sed ad confessionem adeo necessarium est, ut, quod antea diximus, integra sit et absoluta, ut si quis, dedita opera, alia quidem ex iis, quae explicari debent, praetermittat, alia vero tantummodo confiteatur, non solum ex ea confessione is commodum nullum consequatur, sed etiam novo scelere se obstringat. Neque eiusmodi peccatorum enumeratio confessionis nomine, in qua sacramenti ratio insit, appellanda est; quin potius poenitenti confessionem repetere est necesse, seque ipsum illius peccati reum facere, quod sacramenti sanctitatem simulatione confessionis violaverit.

Confessio, in qua aliquid sponte reticetur, quam sit noxia, et quod sit iteranda.
Trid. syn. sess. 14. de poen. c. 5.

49. *Confessio, in qua per oblivionem vel incuriam leve aliquid omissum est, non iteranda.*

At vero, si alia de causa confessioni aliquid defuisse videatur, vel quia poenitens nonnulla crimina oblitus fuerit, vel quia conscientiae suae latebras non ita accurate perquisiverit, cum tamen illud in animo haberet, ut integre peccata omnia confiteretur, nihil ei opus erit confessionem iterare; satis autem habebit, si quando peccata, quae oblitus erat, in memoriam reduxerit, ea sacerdoti alio tempore confiteri. In quo tamen animadvertendum est, ne forte nimis dissolute et remisse conscientiam nostram scrutati simus, adeoque negligenter peccata admissa memoria repetere studuerimus, ut ea ne recordari quidem voluisse merito videri possimus. Id enim si factum fuerit, confessionem iterare omnino oportebit.

Negligentia magna et voluntaria iterationem confessionis postulat.

50. *Nuda, simplex, et aperta debet esse confessio.*

Praeterea curandum est, ut confessio nuda, simplex, et aperta sit, non artificiose composita, quod a nonnullis fit, qui potius vitae suae rationem exponere, quam peccata confiteri videntur. Ea enim confessio esse debet, quae nos tales sacerdoti aperiat, quales nos ipsos novimus, certaque pro certis, ac dubia pro dubiis demonstret. Quod si vel peccata non recensentur, vel alieni a re, quam tractamus sermones inseruntur, perspicuum est confessionem hac virtute carere.

Tertio nude, et remotis ambagibus aperienda sunt peccata.

51. *Prudens, et verecunda debet esse confessio.*

Vehementer etiam commendandi sunt, qui prudentiam et verecundiam in explicandis rebus adhibent. Neque enim nimis multis verbis agendum est, sed quae ad cuiusque peccati naturam et rationem pertinent, brevi oratione, quae modestiam coniunctam habeat, aperienda sunt.

Quarto considerata sit et verecunda confessio.

52. *Per internuncium, aut per litteras fieri non potest.*

Illud vero etiam tum confitenti, tum sacerdoti maxime laborandum est, ut eorum sermo in confessione secreto habeatur. Quare fit, ut nemini omnino neque per nuncium, neque per litteras, quoniam ea ratione nihil iam occulte agi potest, peccata confiteri liceat.

Quinto secreta sit confessio, et extra periculum revelandi.
Matth. 8, 4.
Lucae 10.
Rom. 10.

53. *Expedit homini christiano saepius confiteri.*

Sed nulla res fidelibus adeo curae esse debet, quam ut frequenti peccatorum confessione animam studeant expiare. Etenim cum aliquis mortifero scelere urgetur, nihil ei magis salutare esse potest, ob multa, quae impendent, vitae pericula, quam statim peccata sua confiteri. Nam, ut sibi quisque diuturnum vitae spatium polliceri queat, turpe profecto est, cum in eluendis corporis aut vestium sordibus tam diligentes simus, non eadem saltem diligentia curare, ne animae splendor turpissimis peccati maculis obsolescat.

Utilitas frequentatae confessionis.

54. *Quotuplici potestate minister praeditus esse debeat.*

Sed iam de ministro huius sacramenti dicendum est. Eum autem sacerdotem esse, qui ordinariam aut delegatam absolvendi

De legitimo et idoneo confessionis sacramen-

talis ministro. Minister duplici potestate sit praeditus.
Trid. syn. sess. 14. c. 5. et 6. de poenit. can. 10.
a) Ioan. 20, 23.
Ordinis potestas unde probetur. Trid. syn. cap. 7. sess.
Eadem iurisdictionis potestas unde probetur, concil. antioc. chalced. et alia. Facit etiam ad hoc c. Placuit de poen. distin. 6. et cap. Omnis utriusque sexus. de Poenitentia et remissione.

potestatem habeat, ex ecclesiasticis sanctionibus satis apparet. Habeat enim oportet non solum ordinem, verum etiam iurisdictionis potestatem, qui hoc munere fungi debet. Illustre vero huius ministerii testimonium praebent illa Domini verba apud sanctum Ioannem *a*): *Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis, et quorum retinueritis, retenta sunt.* Neque enim omnibus, sed apostolis tantum haec dicta fuisse constat, quibus in hac functione sacerdotes succedunt; idque etiam maxime consentaneum est: nam cum omne gratiae genus, quae hoc sacramento tribuitur, a Christo capite ad membra derivetur; merito debent corpori Christi mystico, id est fidelibus, illud administrare, qui soli verum eiusdem corpus conficiendi potestatem habent, cum praesertim fideles hoc ipso poenitentiae sacramento ad sacram eucharistiam sumendam apti idoneique reddantur. Verum quanta olim religione in antiquissima ecclesia ius ordinarii sacerdotis conservatum fuerit, ex veteribus patrum decretis facile intelligitur; quibus cautum est, ne quis episcopus aut sacerdos in alterius parochia aliquid gerere auderet sine ipsius auctoritate, qui illi praeesset, aut nisi magna necessitas cogere videretur. Ita vero ab Apostolo sancitum est, cum Tito praecepit, *b*) ut in singulis civitatibus sacerdotes constitueret, qui scilicet doctrinae et sacramentorum caelesti pabulo fideles alerent et educarent.

b) Tit. 1, 5.

55. *Potest quivis sacerdos quemcumque peccatorem in necessitate absolvere.*

Quanta cuiusque sacerdotis in periculo mortis circa absolutionem potestas. Trident. syn. de poen. sess. 14. cap. 6.

Quamquam, si mortis periculum imminet, et proprii sacerdotis facultas non datur; ne hac occasione aliquis pereat, in ecclesia Dei custoditum fuisse concilium tridentinum docet, ut unicuique sacerdoti liceret, non solum omni peccatorum genere, cuiuscumque potestatis sit, illa condonare, sed etiam ab excommunicationis vinculo solvere.

56. *Qualis cuique de sua salute sollicito deligendus sit confessionis minister.*

Eruditio et prudentia etiam in confessione necessaria.
Aug. lib. de vera et falsa poen. c. 10. et habet de poen. d. 1. cap. Quem poenitet.
Confessarius iudicis personam sustinet, trident. syn. sess. 14. de poen. cap. 6. et cap. 9.
Confessarius medici personam sustinet. S. Basil. in reg. brev. quaest. 229. et conc. later. cap. 21. et de poen. et rem. cap. Omnis utriusque.
Qualis confessarius deligendus.

Iam, praeter ordinis et iurisdictionis potestatem, quae prorsus necessaria sunt, in primis opus est, ut huius sacramenti minister tum scientia et eruditione, tum prudentia praeditus sit; iudicis enim et medici simul personam gerit. Ac, quod ad primum attinet, satis constat, non vulgarem scientiam necessariam esse, qua et peccata investigare, et ex variis peccatorum generibus, quae gravia, quae levia sint, pro cuiusque hominis ordine et genere iudicare possit. Ut autem medicus est, summa quoque prudentia indiget. Etenim diligenter providendum est, ut ea remedia aegroto adhibeantur, quae ad illius animam sanandam, et in posterum contra morbi vim muniendam aptiora esse videantur. Ex quo poterunt fideles intelligere, cuivis maximo studio curandum esse, ut eum sibi sacerdotem deligat, quem vitae integritas, doctrina, prudens iudicium commendet; qui, et quantum in eo officio, cui praeest, ponderis et momenti sit

et quae cuique sceleri poena conveniat, et qui vel solvendi vel ligandi sint, optime noverit.

57. *Numquam, quae inter confitendum sunt audita, verbo aut signo patefacere licet.*

Sed quoniam nemo est, qui non vehementer cupiat scelera et turpitudinem suam occultari; monendi sunt fideles, nihil esse, quod timeant, ne ea, quae ipsi confessione patefecerint, a sacerdote ulli umquam indicentur, neve aliquod ex ea periculi genus sibi ullo tempore creari possit: sacrae enim sanctiones gravissime in eos sacerdotes animadverti voluerunt, qui peccata omnia, quae aliquis eis confessus fuerit, perpetuo et religioso silentio compressa non tenuerint. Quare in concilio lateranensi magno ita legimus: *Caveat omnino sacerdos, ne verbo, vel signo, vel alio quovis modo, prodat aliquatenus peccatorem.*

Confessarii quanta debeat esse taciturnitas, Scot. in 4. dist. 21. quaes. 2. De poen. d. 6. cap. Sacerdos, et de poen. et remiss. cap. Omnis, ex conc. lateran. cap. 21.

Nec etiam de licentia poenitentis propter tria, fidelitatem secreti, reverentiam sacramenti, et obligationem praecepti.

58. *Quae sint praecipue observanda sacerdoti aliorum confessiones excipienti.*

Sed iam ordo rerum postulat, cum de ministro dictum sit, ut quaedam praecipua capita explicentur, quae ad confessionis usum et tractationem non parum sunt accommodata. Magna enim fidelium pars, quibus vulgo nihil longius videri solet, quam ut dies illi, qui ecclesiastica lege confessioni praefiniti sunt, effluant, tantum absunt a christiana perfectione, ut vix peccatorum suorum meminerint, quae sacerdoti patefacienda essent, nedum cetera diligenter curent, quae ad divinam gratiam conciliandam vim habere maximam perspicuum est. Quare cum illorum saluti omni studio succurrendum sit; hoc primum sacerdotes in poenitente diligenter observabunt, si veram peccatorum suorum contritionem habeat, certumque illi sit ac deliberatum in posterum a peccatis abstinere. Quod si ita animo affectum esse animadverterint, moneant et vehementer hortentur, ut pro tanto et tam singulari beneficio maximas gratias Deo agat, ab eoque caelestis gratiae praesidium petere numquam desinat, quo munitus ac tectus facile poterit pravis cupiditatibus resistere ac repugnare.

De his, quae ad confessionis usum per sacerdotem circa poenitentem sunt observanda.

Primum videant, an poenitens vere sit contritus, et propositum abstinendi habeat.

Docendus est etiam, ut nullum patiatur esse diem, quin aliquid de passionis Domini nostri mysteriis meditetur, ad eumque imitandum et summa charitate amandum ipse se excitet atque inflammet: hac enim meditatione assequetur, ut ab omnibus daemonis tentationibus in dies se tutiorem esse sentiat. Neque enim ulla alia est causa, cur tam cito, vel leviter ab hoste impugnati, animo et viribus succumbamus, quam quod ex caelestium rerum meditatione divini amoris ignem concipere non studemus, quo mens recreari atque erigi possit. Sin autem sacerdos intellexerit, eum, qui velit confiteri, adeo peccata sua non dolere, ut vere contritus dicendus sit; conetur magno contritionis desiderio eum afficere, ut deinde huius praeclari doni cupiditate incensus, illud a Dei misericordia petere et efflagitare in animum inducat.

Deinde doceatur, ut frequenter beneficii passionis Christi recordetur.

Meditatio quanta vim habeat adversus tentationes. Ps. 38.

Excitandus est poenitens negligentior ad contritionem.

59. *Quo modo se gerere debeat confessarius erga eos, qui sua peccata excusant.*

Monendus est confitens peccata sua ut non excuset. Ps. 140.

In primis autem reprimenda est quorundam superbia, qui scelera sua excusatione aliqua vel defendere vel minora facere nituntur. Nam exempli causa, cum aliquis fateatur, se ira vehementius commotum fuisse, statim huius perturbationis causam in alium confert, a quo prius sibi iniuriam factam esse queritur. Monendus itaque est, hoc elati animi, et hominis peccati sui magnitudinem vel despicientis, vel plane ignorantis signum esse; tum vero eiusmodi excusationis genus ad augendum potius, quam ad minuendum peccatum pertinere. Nam qui ita factum suum probare contendit, hoc videtur profiteri, se tunc patientia usurum esse, cum a nemine iniuria laedetur; quo quidem nihil homine christiano indignius esse potest. Etenim cum illius vicem maxime dolere debuerit, qui iniuriam fecit; tamen non peccati pravitate commovetur, sed fratri irascitur, ac, cum ei praeclara occasio oblata fuerit, ut Deum patientia colere, et fratrem mansuetudine sua corrigere possit, salutis materiam ad perniciem suam convertit.

60. *Quo modo his consulet confessarius, qui peccata sua confiteri erubescunt, vel imparati eum adeunt.*

Lacrymae lavent delictum, quod voce pudor est confiteri, Ambr. lib. 10. com. in Lucam, et ser. 46. quae verba intelliguntur categorice, et quotiescumque articulus necessitatis excludit confessionem oris.

Perniciosior autem est illorum culpa existimanda, qui, stulta quadam verecundia impediti, peccata confiteri non audent. Iis igitur hortando animos addere oportet; monendique sunt, nihil esse, quod vitia sua aperire vereantur, nullique mirum videri debere, si intelligat homines peccare; qui quidem communis est omnium morbus, et in humanam imbecillitatem proprie cadit.

Alii sunt, qui, vel quod raro peccata sua confiteri solent, vel quod nullam curam et cogitationem in pervestigandis suis sceleribus posuerunt, nec commissa confessione expedire, nec unde eius officii initium ducendum sit, satis sciunt. Quos certe acrius obiurgare opus est, atque in primis docere, prius quam ad sacerdotem aliquis adeat, omni studio curandum esse, ut peccatorum suorum contritione commoveatur; id vero praestari nullo modo posse, nisi ea reminiscendo singillatim recognocere studeat. Quare, si sacerdos huiusmodi homines prorsus imparatos esse cognoverit, humanissimis verbis a se dimittet, hortabiturque ut ad cogitanda peccata aliquod spatium sumant, ac deinde revertantur. Quod si forte affirmaverint, se in eam rem omne studium et diligentiam suam contulisse, [quoniam sacerdoti maxime verendum est, ne semel dimissi amplius non redeant,] audiendi erunt; praesertim vero si emendandae vitae studium aliquod prae se ferant, adducique possint, ut negligentiam suam accusent, quam se alio tempore diligenti et accurata meditatione compensaturos promittant. In quo tamen magna cautio adhibenda est. Si enim, audita confessione, iudicaverint, neque in enumerandis peccatis diligentiam, neque in detestandis dolorem

poenitenti omnino defuisse, absolvi poterit; sin autem utrumque in eo desiderari animadverterit, auctor illi et suasor erit, ut maiorem curam, quod antea dictum est, in excutienda conscientia adhibeat, hominemque, ut blandissime poterit, tractatum dimittet.

61. *Pudori quorundam quo modo consulendum.*

Sed quoniam interdum contingit, ut mulieres, alicuius sceleris in priori confessione oblitae, iterum ad sacerdotem non audeant redire, quod vereantur ne vel in suspicionem magnae improbitatis populo veniant, vel singularis religionis laudem quaerere existimentur; saepe tum publice, tum privatim docendum est, neminem tanta memoria esse, qui omnia sua facta, dicta, et cogitata meminisse queat: quapropter fideles nulla re deterrendos esse, quo minus ad sacerdotem revertantur, si in memoriam alicuius criminis redierint, quod antea fuerit praetermissum. Haec igitur, atque alia huius generis multa in confessione a sacerdotibus observanda erunt. Nunc ad tertiam poenitentiae partem, quae satisfactio appellatur, veniendum est.

62. *Quid in genere, quidque in materia confessionis significet satisfactio.*

Primum itaque satisfactionis nomen et vis exponenda est. Hinc enim catholicae ecclesiae hostes amplam occasionem dissidii et discordiae, cum maxima christiani populi pernicie, arripuerunt. Est autem satisfactio, rei debitae integra solutio. Nam quod satis est, ei nihil videtur deesse. Quare cum de gratiae reconciliatione loquimur, idem satisfacere significat, quod alteri tantum praestare, quantum irato animo ad ulciscendam iniuriam satis esse possit; atque ita satisfactio nihil aliud est, quam iniuriae alteri illatae compensatio. Quod autem ad hunc locum pertinet, satisfactionis nomen divinarum rerum doctores ad declarandam eam compensationem usurparunt, cum homo pro peccatis commissis Deo aliquid persolvit.

Quid satisfactio, ut ad poenitentiam pertinet, vide caput Satisfactio, de poen. dist. 3. et doct. in illud, et Thom. in 4. dist. 15. q. 2. art. 1. q. 1.

63. *Quot sint gradus satisfactionis, quae compensationem aliquam peccati includit.*

Quo in genere quoniam multi gradus esse possunt, hinc fit, ut satisfactio varie accipiatur. Ac prima quidem et praestantissima illa est, qua pro scelerum nostrorum ratione, etiamsi Deus summo iure nobiscum velit agere, quidquid a nobis debeatur, cumulate persolutum est: haec vero eiusmodi esse dicitur, quae nobis Deum propitium et placatum reddidit, eamque uni Christo domino acceptam ferimus, qui in cruce, pretio pro peccatis nostris soluto, plenissime Deo satisfecit. Neque enim ulla res creata tanti esse potuit, quae nos tam gravi debito liberaret; atque, ut sanctus Ioannes testatur, a) *ipse est propitiatio pro peccatis nostris; non pro nostris autem tantum, sed etiam pro totius mundi.* Haec igitur plena et cumulata est satisfactio, scelerum omnium rationi, quae in hoc saeculo commissa sunt, pariter aequaliterque respondens; cuius pondere

Satisfactionis spiritualis varii gradus, et multiplex acceptio. Primo propria et plena satisfactio Christo est adscribenda, vide Th. in 3. p. q. 38. art. 2.

a) 1. Ioan. 2, 2. vide item Ioan. 1, 29. 2. Cor. 5, 19. Ephes. 1, 6. 7. Hebr. 9, 11. 12. 13.

hominum actiones apud Deum plurimum valent, ac sine eo nulla prorsus aestimatione dignae haberentur. Atque huc Davidis verba videntur spectare, qui postquam secum ipse reputans, illud protulisset, *a) quid retribuam Domino pro omnibus, quae retribuit mihi?* nihil praeter hanc satisfactionem, quam calicis nomine expressit, dignum tot tantisque beneficiis invenire potuit; quare subiecit: *b) Calicem salutaris accipiam, et nomen Domini invocabo.*

a) Psal. 115, 12.

b) Ibidem 13.

Secundo accipitur pro satisfactione sacramentali et canonica, quae est poenae impositae a sacerdote cum proposito vitae emendandae persolutio.

. Alterum satisfactionis genus est ea, quae et canonica appellatur, et certo temporis spatio definita perficitur. Quare antiquissimae ecclesiae usu receptum est, ut cum poenitentes a peccatis solvuntur, poena aliqua eis irrogetur, cuius poenae solutio satisfactio vocari consuevit.

Tertio accipitur pro satisfactione ultro suscepta.

Eodem vario nomine quodlibet etiam poenae genus significatur, quam pro peccatis, non quidem a sacerdote constitutam, sed sponte nostra susceptam, atque a nobis ipsis repetitam sustinemus.

64. *Quid sit haec satisfactio, quae ad sacramentum poenitentiae pertinet.*

Trid. syn. sess. 14. de poen. c. 8. et 6. et can. 13.

Verum haec ad poenitentiam, ut sacramentum est, minime pertinet; sed illa tantum sacramenti pars censenda est, quam diximus ex praecepto sacerdotis Deo pro peccatis dependi, hoc adiuncto, ut statutum cum animo et deliberatum habeamus peccata in posterum omni studio vitare. Ita enim *c)* nunnulli definierunt: *Satisfacere est Deo debitum honorem impendere;* quod autem nemo debitum honorem Deo possit tribuere, nisi qui peccata omnino vitare constituat, satis apparet; *d)* et: *Satisfacere est peccatorum causas excidere, et eorum suggestioni aditum non indulgere.* In quam sententiam alii senserunt, satisfactionem esse purgationem, qua eluitur quidquid sordium propter peccati maculam in anima resedit, atque a poenis tempore definitis, quibus tenebamur, absolvimur. Quae cum ita sint, facile erit fidelibus persuadere, quam necessarium sit, ut poenitentes in hoc satisfactionis studio se exerceant.

c) Ansel. lib. I. Cur Deus homo c. II.

d) Aug. de eccl. dogm. cap. 54. et habeat de poen. dist. 2. cap. Sequuntur.

65. *Non semper cum remissione poenae aeternae, quae consequitur condonationem culpae, poena temporalis remittitur.*

Poena aeterna cum remissione culpae semper remittitur, temporalis non item, Trid. syn. sess. 14. de poen. cap. 8. can. 12. et 15.

Docendi enim sunt, duo esse, quae peccatum consequuntur, maculam et poenam. Ac quamvis semper, culpa dimissa, simul etiam mortis aeternae supplicium apud inferos constitutum condonetur; tamen non semper contingit, quemadmodum a tridentina synodo declaratum est, ut Dominus peccatorum reliquias, et poenam certo tempore definitam, quae peccatis debetur, remittat. Cuius rei perspicua sunt exempla in sacris litteris, *e)* genesis tertio capite, *f)* numer. XII. et XX. et *g)* aliis permultis locis. Sed illud Davidis clarissimum et maxime illustre intuemur; cui, etsi Nathan dixerat: *h) Dominus quoque transtulit peccatum tuum; non morieris:* is tamen gravissimas poenas ultro subiit, Dei misericordiam his verbis dies noctesque implo-

e) Gen. 3, 17.
f) Num. 12, 14. et 20, 12.
g) Exod. 32, 32. Num. 14, 21. 22. Psal. 98, 8.
h) 2. Reg. 12, 13. 13. Thom. 3. part. q. 86. art. 4. et 5.

rans: a) *Amplius lava me ab iniquitate mea, et a peccato meo munda me; quoniam iniquitatem meam ego cognosco, et peccatum meum contra me est semper.* Quibus verbis illud petitum est a Domino, ut non solum crimen, sed poenam etiam crimini debitam condonaret, atque a peccati reliquiis purgatum, in pristinum decoris et integritatis statum restitueret. Atque haec cum summis precibus peteret, eum tamen Dominus, b) tum filii ex adulterio suscepti, c) tum Absalonis, quem unice diligebat, defectione et d) morte multavit, aliisque poenis et calamitatibus affecit, quas illi antea intentarat. In exodo etiam, e) etsi Dominus, Mosis precibus exoratus, populo idololatrae pepercerat, tamen minatus est, se tanti flagitii graves poenas repetiturum esse; ipseque Moses testatus est, fore, ut illud Dominus severissime in tertiam et quartam usque generationem ulcisceretur. Haec vero a sanctis patribus in ecclesia catholica semper tradita esse, ipsorum auctoritate apertissime comprobatur.

a) Psal. 50, 4. 5.
b) 2. Reg. 12, 18
c) 2. Reg. 15.
d) 2. Reg. 18, 14.
e) Exod. 32, 11.
Ambr. lib. I. de poen. cap. 16. et 2. v. 5.

66. *Quare non tantum indulgeat Deus homini per sacramentum poenitentiae, quantum per baptismum.*

Verum qua de causa factum sit, ut poena omnis poenitentiae sacramento aeque ac baptismo non condonetur, praeclare a sancta tridentina synodo explicatum est his verbis: *Divinae iustitiae ratio exigere videtur, ut aliter ab eo in gratiam recipiantur, qui ante baptismum per ignorantiam deliquerint; aliter vero, qui semel a peccati et daemonis servitute liberati, et accepto Spiritus sancti dono, f) scientes templum Dei violare, g) et Spiritum sanctum contristare non formidaverint. Et divinam clementiam decet, ne ita nobis absque ulla satisfactione peccata dimittantur, ut, occasione accepta, peccata leviora putantes, h) velut iniurii et contumeliosi Spiritui sancto in graviora labamur, i) thesaurizantes nobis iram in die irae. Proculdubio enim magnopere a peccato revocant, et quasi freno quodam coercent hae satisfactoriae poenae, cautioresque et vigilantiores in posterum poenitentes efficiunt.*

Pluribus de causis omnis poena sacramento poenitentiae ut in baptismo, non remittitur. Trid. synod. eadem sess. 14. c. 8.
Prima ratio.
f) 1. Cor. 3, 17.
g) Ephes. 4, 30.
Secunda ratio.
h) Hebr. 10, 19.
i) Rom. 2, 5.

Accedit, ut tamquam testificationes quaedam sint doloris, quem ex commissis peccatis capimus; qua ratione ecclesiae fit satis, quae nostris sceleribus graviter offensa est. Nam ut sanctus Augustinus ait: k) *Cor contritum et humiliatum Deus non spernit. Verum, quia plerumque dolor alterius cordis occultus est alteri, neque in aliorum notitiam per verba vel alia quaecumque signa procedit; recte ab iis, qui ecclesiae praesunt, tempora poenitentiae constituuntur, ut ecclesiae, in qua peccata ipsa remittuntur, satisfiat.*

Tertia ratio.
k) Ps. 50, 19.
S. Aug. enchir. c. 5. 65. et hab. de poen. dist. 1. cap. In actione, et mag. in 4. sent. dist. 20.

67. *Quo modo ex poenis nobis inflictis alii iuventur.*

Praeterea poenitentiae nostrae exempla alios docent, quo modo ipsi vitam instituere, et pietatem sequi debeant. Cum enim poenas nobis pro peccatis irrogatas ceteri homines intuentur, et summam cautionem sibi in omni vita adhibendam, et mores pristinos corrigendos esse intelligunt. Quare sapientissime illud

Quarta ratio.

Publica crimina publice expiari olim mos fuit. Vide Aug. lib 5. de civ. cap. 26. et de vera, et falsa poen. c. 11.

ab ecclesia observatum est, ut, cum ab aliquo publice flagitium commissum esset, publica etiam poenitentia ei indiceretur, ut ceteri, timore perterriti, deinceps peccata diligentius vitarent; quod etiam in occultis criminibus, quae graviora essent, interdum fieri solitum erat. Sed, ut diximus, in publicis hoc perpetuum fuit, ut, qui ea commiserant, antequam publicam poenitentiam suscepissent, non absolverentur. Interim vero pastores pro eorum salute Deum rogabant, atque, ut ipsi etiam poenitentes idem facerent, eos hortari non desinebant. Quo in genere summa fuit sancti Ambrosii cura et sollicitudo; cuius lacrymis fertur quamplurimos, qui duro animo ad poenitentiae sacramentum accesserant, ita emollitos esse, ut vere contritionis dolorem conceperint. Verum postea tantum de veteris disciplinae severitate remissum est, atque ita charitas refrixit, ut iam plerique ex fidelibus ad peccatorum veniam impetrandam nullum intimum animi dolorem, atque gemitum cordis necessarium putent, sed illud satis esse arbitrentur, si speciem tantum dolentis habeant.

Ambr. lib. 1. de unica poen. cap. 10. quod habetur de poenit. dist. . . cap. Reperiuntur.

68. *Per poenitentiam Christi assimilamur.*

Quinta ratio.

Deinde vero huiusmodi poenarum perpessione consequimur, ut capitis nostri Iesu Christi, *a*) *in quo passus est ipse et tentatus*, similitudinem et imaginem geramus. Nihil enim tam deforme videri potest, ut a sancto Bernardo dictum est, quam sub spinoso capite delicatum esse membrum. Nam, teste Apostolo, *b*) *coheredes autem Christi sumus, si tamen compatimur;* et, quod alio loco scripsit: *c*) *Si commortui sumus, et convivemus, si sustinebimus, et conregnabimus.*

a) Hebr. 2, 18.

D. Bernardus serm. 5. de omnibus sanctis.

b) Rom. 8, 17.

c) 2. Tim. 2, 11. 12.

69. *Quo modo post Dei misericordiam in peccato iustitiae etiam locus sit.*

D. Bern. in ser. de coena domini. Vide item D. Thom. in 3. part. q. 86. art. 4. et 3.

Divus etiam Bernardus duo affirmat in peccato reperiri, maculam animae et plagam; ac turpitudinem quidem ipsam Dei misericordia tolli, verum sanandis peccatorum plagis valde necessariam esse eam curam, quae in remedio poenitentiae adhibetur. Quemadmodum enim, sanato vulnere, cicatrices quaedam remanent, quae et ipsae curandae sunt; ita in anima, culpa condonata, supersunt peccatorum reliquiae purgandae. Idem plane divi Chrysostomi sententia confirmat, cum ait: *Non satis est sagittam e corpore extrahi, sed plaga quoque a sagitta inflicta sananda est; sic etiam in anima post acceptam peccati veniam, poenitentia curanda est plaga relicta.* Frequentissime enim a sancto Augustino docemur, duo haec in poenitentia animadvertenda esse, Dei misericordiam et iustitiam; misericordiam, qua peccata, et poenas aeternas illi debitas condonat; iustitiam, qua poenis tempore definitis hominem punit.

D. Chrysost. hom. 80. ad pop. Antioc.

S. August. in Ps. 50. super illud. Ecce enim veritatem. Scot. 4. dist. 14. q. 4. litt. I.

70. *Per poenitentiam poenas a Deo nobis praeparatas effugimus.*

Duo in poenitentia animadvertenda.

Postremo, poenitentiae poena a nobis suscepta Dei animadversionem, suppliciaque in nos constituta antevertit. Ita enim do-

cet Apostolus, cum ait: a) *Si nosmetipsos diiudicaremus, non utique iudicaremur: dum iudicamur autem, a Domino corripimur, ut non cum hoc mundo damnemur.* Quae cum fidelibus explicata fuerint, vix fieri poterit, quo minus ad poenitentiae opera maxime excitentur.

Sexta ratio.
a) I. Cor. II, 31.

71. *Unde nostra opera sint tum meritoria, tum etiam satisfactoria.*

Eius autem quanta vis sit, ex eo colligitur, quod tota a Christi domini passionis merito pendet. A quo etiam honestis actionibus duo illa maxima bona consequimur: alterum est, ut immortalis gloriae praemia mereamur; ita ut b) calix etiam aquae frigidae, quam in eius nomine dederimus, mercede non careat: alterum, ut pro peccatis nostris satisfaciamus.

Passionis Christi merito opera nostra sunt, et meritoria, et satisfactoria. Trident. synod. sess. 14. de poen. cap. 8. can. 13. 14. et sess. 6. de iustif. c. 16.
b) Matth. 10, 42. Marc. c. 9, 40.

72. *Christi satisfactionem et meritum nostra satisfactio non obscurat.*

Neque vero id perfectissimam, et cumulatissimam Christi domini satisfactionem obscurat; sed illud potius contra evenit, ut multo clariorem et illustriorem reddat. Eo enim copiosior Christi gratia videtur esse, quod non solum ea nobiscum communicantur, quae ipse solus, sed illa etiam, quae tamquam caput in membra suis sanctis, et iustis hominibus promeruit ac persolvit. Qua ratione fieri perspicuum est, ut iustae et honestae piorum actiones tantum ponderis et dignitatis habeant. Christus enim dominus tamquam c) caput in membra, et d) vitis in palmites gratiam suam in eos, qui sibi per charitatem coniuncti sunt, continenter diffundit. Quae quidem e) gratia bona opera nostra semper antecedit, comitatur, et consequitur, et sine qua mereri, aut satisfacere Deo nullo modo possumus. Atque ita fit, ut iustis nihil deesse videatur, cum operibus, quae Dei virtute efficiunt, et divinae legi pro humana mortalique conditione satisfacere, et vitam aeternam, quam scilicet, si Dei gratia ornati e f) vita decesserint, consequentur, mereri possint. Nota est enim illa Salvatoris vox: g) *Qui autem biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in aeternum: sed aqua, quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquae salientis in vitam aeternam.*

Merita sanctorum quomodo etiam aliis prosint, et unde tantus ecclesiae catholicae thesaurus sit collectus, conc. trid. sess. 14. cap. 9. lib. I. reg. brev. q. 12.
c) Ephes. 4, 16.
d) Ioan. 15, 4. 5. 6. 7. 8. Haec ad verbum transumpta sunt ex sess. 6. cap. 8. trident. synod.
e) Gratia Dei bona opera praevenit, consequitur, et comitatur, conc. aurel. can. 18. Fulg. lib. 1. de Mo. c. 11. et 12.
Vitam aeternam cum Dei gratia mereri possumus. Psal. 33. et 36.
f) 1. Cor. 15, 18. et 2. Cor. 3, 17. et 2. Tim. 4, 8. et Hebr. 6, 10.
Iusti quomodo divinae legi satisfaciant.
g) Ioan. 4, 13. 14.

73. *Ad hoc, ut opus aliquod veram vim satisfaciendi habeat, quae sint potissimum necessaria.*

Sed duo praecipue in satisfactione requiruntur; primum est, ut is, qui satisfacit, iustus sit, ac Dei amicus: opera enim, h) quae sine fide et i) charitate fiunt, nullo modo Deo grata esse possunt; alterum, ut eiusmodi opera suscipiantur, quae natura sua dolorem et molestiam afferant: cum enim praeteritorum scelerum compensationes sint, atque, ut sanctus k) martyr Cyprianus ait, redemptrices peccatorum, omnino necesse est ut aliquid acerbitatis habeant. Quamquam non semper illud consequitur, ut, qui se in illis molestis actionibus exercent, doloris sensum habeant. Saepe enim vel patiendi consuetudo, vel accensa in Deum charitas efficit, ut quae perpessu gravissima

Opera impiorum licet non sint Deo grata, sunt tamen satisfactoria. Ier. 6. Scot. 4. dist. 15. q. 1. lit. O. et 17. q. 1. lit. P. Alex. 4. p. q. 75. mem. 1. in fine, ut patet de audiente missam in die festo, ieiunante in quadragesima, et recitante officium.
h) Rom. 14, 13. Hebr. 11, 6.
i) 1. Cor. 13, 3.
Hoc parochi docere debent, ne peccatores desperent.
k) Cyprian. lib. I

epist. 3. post medium, quae est 55. in ordine. Trid. syn. sess. 14. de poen. can. 12. Leo serm. I. de ieiun. 10. mensis.
Bern. in sent. sect. 12.

sunt, ne sentiantur quidem. Nec tamen idcirco fit, quo minus ea ipsa opera satisfaciendi vim habeant; siquidem hoc proprium est filiorum Dei, ita eius amore et pietate inflammari, ut acerbissimis laboribus cruciati, aut nihil fere incommodi sentiant, aut omnia laetissimo animo perferant.

74. *Quot sint opera satisfactionis.*

Verum omne satisfactionis genus pastores docebunt ad haec tria praecipue conferendum esse, orationem, ieiunium, eleemosynam: quae quidem tribus bonis, animae, corporis, et iis, quae externa commoda dicuntur, quae omnia a Deo accepimus, respondent. Nihil vero aptius et convenientius ad extirpandas omnium peccatorum radices esse potest. Nam cum a) *omne, quod est in mundo, concupiscentia carnis* sit, aut *concupiscentia oculorum,* aut *superbia vitae;* nemo non videt, hisce tribus morbi causis totidem medicinas, priori scilicet ieiunium, alteri eleemosynam, tertiae orationem rectissime opponi. Praeterea, si eos etiam, qui peccatis nostris offenduntur, spectemus, facile erit intelligere, cur ad haec tria potissimum omnis satisfactio referatur. Hi vero sunt Deus, proximus, nos ipsi. Quare Deum oratione placamus, proximo eleemosyna satisfacimus, nos ipsos vero ieiunio castigamus.

a) I. Ioan. 2, 16.

75. *Afflictiones, quae extrinsecus hominibus immittuntur, sunt etiam satisfactoriae.*

Conc. trid. sess. 24. c. 9. 13.

Sed quoniam multae variaeque aerumnae et calamitates, dum in hac vita sumus, nos premunt; illud maxime fideles docendi sunt, eos, qui patienti animo, quidquid laboriosi et incommodi Deus immiserit, ferant, amplam satisfaciendi et merendi materiam nactos esse; qui autem inviti et repugnantes poenam huiusmodi sustineant, omni satisfactionis fructu privari, sed Dei tantum, peccata iusto iudicio ulciscentis, animadversionem et supplicium perferre.

76. *Unus pro alio satisfacere, non autem confiteri aut conterere potest.*

Alex. de Ales. 4. part. q. 84. mem. I. art. 2. Thom. in 4. dist. 20. q. I. art. 2. q. 3. De poen. dis. 2. c. Quem poenitet.

In eo vero summa Dei bonitas et clementia maximis laudibus et gratiarum actionibus praedicanda est, qui humanae imbecillitati hoc condonavit, ut unus posset pro altero satisfacere; quod quidem huius partis poenitentiae maxime proprium est. Ut enim, quod contritionem et confessionem attinet, nemo pro altero dolere aut confiteri potest, ita qui divina gratia praediti sunt, alterius nomine possunt, quod Deo debetur, persolvere: quare fit, ut quodam pacto b) *alter alterius onera* portare videatur. Nec vero de hoc cuiquam fidelium dubitandi locus relictus est, qui in apostolorum symbolo sanctorum communionem confitemur. Nam cum omnes eodem baptismo abluti Christo renascamur, eorumdem sacramentorum participes simus, in primis vero eiusdem corporis et sanguinis Christi domini cibo et potu recreemur, hoc apertissime demonstrat, c) nos omnes esse eiusdem corporis membra. Quemadmodum igitur, neque

b) Gal. 6, 2.

c) Rom. 12, 4. 5. I. Cor. 12. Eph. I, 7.

pes suae tantum, sed etiam oculorum utilitatis causa munere suo fungitur; neque rursus, quod oculi videant, ad illorum propriam, sed ad communem omnium membrorum utilitatem referendum est: ita communia inter nos satisfactionis officia existimari debent.

77. *Non omnis satisfactionis virtus aliis communicari potest.*

Neque tamen id sine ulla exceptione verum est, si commoda omnia, quae ex ea capiuntur, spectemus. Nam satisfactionis opera, medicinae etiam et curationes quaedam sunt, quae poenitenti ad sanandos pravos animi affectus praescribuntur; quo quidem utilitatis fructu eos, qui per se non satisfaciunt, prorsus carere perspicuum est. Haec igitur de tribus poenitentiae partibus, contritione, confessione, et satisfactione, copiose et dilucide explicanda erunt.

Arist. in 2. eth. cap. 3. Alex. de Ales. 4. part. q. 84. mem. 2. art. 2.

78. *Illi impendenda non est absolutio, qui rem ablatam restituere non promittit.*

Sed illud in primis a sacerdotibus observari oportet, ut, audita peccatorum confessione, antequam poenitentem a peccatis absolvant, diligenter curent, ut, si quid forte de re aut existimatione proximi detraxerit, cuius peccati merito damnandus esse videatur, cumulata satisfactione compenset. Nemo enim absolvendus est, nisi prius, quae cuiusque fuerint, restituere polliceatur. At quoniam multi sunt, quibus, etsi prolixe pollicentur, se officio satis esse facturos, tamen certum est ac deliberatum numquam promissa exsolvere; omnino ii cogendi sunt, ut restituant: saepeque illud Apostoli eis inculcandum est, ut, *a*) *qui furabatur, iam non furetur; magis autem laboret, operando manibus suis, quod bonum est, ut habeat unde tribuat necessitatem patienti.*

Alex. de Alex. 4. part. summae theologiae q. 86. et alii theologi.

a) Ephes 4, 28.

79. *Cuiusmodi satisfactio poenitenti sit imponenda.*

In irroganda autem satisfactionis poena, sacerdotes nihil sibi suo arbitratu statuendum esse, sed omnia iustitia, prudentia, et pietate dirigenda existimabunt. Atque, ut, hac regula peccata metiri videantur, et poenitentes scelerum suorum gravitatem magis agnoscant; operae pretium erit, interdum eis significare, quae poenae quibusdam delictis ex veterum canonum praescripto, qui poenitentiales vocantur, constitutae sint. Igitur universae satisfactionis modum culpae ratio temperabit. Sed ex omni satisfactionum genere maxime convenit poenitentibus praecipere, ut certis aliquot et definitis diebus orationi vacent, ac pro omnibus, et praesertim pro iis, qui ex hac vita in Domino decesserunt, preces Deo faciant. Hortari vero etiam eos oportet, ut saepe eadem satisfactionis opera, a sacerdote indicta, ultro suscipiant ac repetant, atque ita mores suos componant, ut, iis omnibus, quae ad poenitentiae sacramentum pertinent, diligenter absolutis, tamen virtutis poenitentiae studia numquam intermittant. Quod si interdum etiam ob publicam offensionem, publica poe-

Iuxta peccatorum qualitatem imponenda satisfactio, trid. syn. sess. 14. de poen. dist. 3. c. Mensuram, et alia, ubi ex multis conciliis, et pontificum decretis, quales poenitentiae sint iniungendæ, ostenditur.

Veterum canonum rigor subinde inculcandus. Vide, quae eod. c. sect. 66. notavimus.

Quae satisfactio praecipue sit imponenda.

Publicam poenitentiam deprecanti non mox acquiescendum est. Videatur

paulo ante sectio 67.

nitentia praescribenda fuerit, quamvis eam poenitens refugiat ac deprecetur, non erit facile audiendus; verum persuadere ei oportebit, ut, quae tum sibi, tum aliis salutaria futura sunt, libenti et alacri animo suscipiat. Haec de poenitentiae sacramento, singulisque eius partibus ita docenda erunt, ut non solum ea fideles perfecte intelligant, sed etiam, iuvante Domino, re ipsa pie et religiose praestare animum inducant.

DE EXTREMAE UNCTIONIS SACRAMENTO

CAPUT VI.

1. *Quare pastores animarum saepius apud populum de extremae unctionis sacramento agere debeant.*

Novissima saepe meditanda. Consulatur sect. postrema 7. art. symbol. apost. a) Eccl. 7, 40. Deut. 32, 7. Psal. 28, 10.

Cum sancta scripturarum oracula ita doceant: a) *In omnibus operibus tuis memorare novissima tua, et in aeternum non peccabis;* tacite parochi admonentur, nullum tempus praetermittendum esse fidelem populum cohortandi, ut in assidua mortis meditatione versetur. Quoniam autem extremae unctionis sacramentum non potest supremi illius diei memoriam coniunctam non habere; facile intelligitur, de eo saepe agendum esse, non solum ob eam causam, quod illarum rerum mysteria, quae ad salutem pertinent, aperire et explicare maxime convenit, sed etiam, quia fideles, b) moriendi necessitatem omnibus propositam esse, animo repetentes, pravas cupiditates coercebunt. Quare fiet, ut in ipsa mortis expectatione se minus perturbari sentiant, sed immortales Deo gratias agant, qui, ut baptismi sacramento aditum nobis ad veram vitam patefecit, ita etiam, ut ex hac mortali vita decedentes, expeditiorem ad caelum viam haberemus, extremae unctionis sacramentum instituit.

Psal. 88, 7. b) Rom. 5, 12. Hebr. 9, 27.

2. *Quamobrem istud sacramentum extrema unctio appelletur.*

Ut igitur, quae ad eam explicationem magis necessaria sunt, eodem fere ordine, qui in aliis sacramentis servatus est, exponantur; primum illud tradendum erit, hoc sacramentum idcirco extremam unctionem appellatum esse, quod haec omnium sacrarum unctionum, quas dominus Salvator noster ecclesiae suae commendavit, ultima administranda sit. Quare haec ipsa unctio a maioribus nostris sacramentum etiam unctionis infirmorum, et sacramentum exeuntium dicta est: quibus vocabulis fideles in memoriam novissimi illius temporis facile redire possunt.

Vide tit. de sacra unct. in decretalibus.

3. *Quo modo extremae unctioni propria sacramenti ratio conveniat.*

Trid. syn. sess. 14. de extr. unct.

Quod autem extremae unctioni propria sacramenti ratio conveniat, in primis explanandum est. Id vero maxime perspicuum fieri potest, si verba, quibus sanctus Iacobus apostolus huius sacramenti legem promulgavit, attendamus: c) *Infirmatur quis in vobis?* [inquit] *inducat presbyteros ecclesiae, et orent super*

c) Iacob. 5, 14.

eum, ungentes eum oleo in nomine Domini: et oratio fidei salvabit infirmum, et alleviabit eum Dominus; et si in peccatis sit, remittentur ei. Nam quod peccata condonari apostolus affirmat, in eo declarat sacramenti vim et naturam. Hanc vero catholicae ecclesiae de extrema unctione perpetuam doctrinam fuisse, cum alia plura concilia testantur, tum a tridentina synodo hoc ita declaratum est, ut in eos omnes anathematis poenam constituerit, qui aliter docere, aut sentire audeant. Ac Innocentius quoque primus hoc sacramentum fidelibus maxime commendat.

Marc. 6, 13. Conc. constant. florent. cabillonense c. 48. wormaciense cap. 72.

Eug. cap. 8.

4. *Cum hoc plures fiant unctiones, an plura etiam ibidem dici sacramenta debeant.*

Constanter itaque docendum a pastoribus, verum sacramentum esse, nec plura, sed unum, quamvis per plures unctiones administretur; quarum singulis propriae preces, ac peculiaris forma adhibenda est. Unum vero est non partium continuatione, quae dividi non possint, sed perfectione; cuiusmodi sunt cetera omnia, quae ex pluribus rebus constant. Nam quemadmodum domus, quae ex multis et diversis partibus composita est, una tantum forma perficitur; ita hoc sacramentum, etsi ex pluribus rebus et verbis constituitur, unum tamen signum est, et unius rei, quam significat, efficientiam habet. Docebunt praeterea parochi, quae sint huius sacramenti partes, elementum, inquam, et verbum. Haec enim a sancto *a*) Iacobo praetermissa non sunt, in quibus singulis sua mysteria licet animadvertere.

Vide Scot. 4. dist. 23. ad 1. arg.

a) Iacob. 5, 14.

5. *Quae sit extremae unctionis materia.*

Eius igitur elementum, sive materia, quemadmodum concilia, ac praecipue tridentinum decrevit, est oleum ab episcopo consecratum, liquor scilicet, non ex quavis pingui et crassa materia, sed ex olearum baccis tantummodo expressus. Aptissime autem haec materia illud significat, quod vi sacramenti interius in anima efficitur. Nam ut oleum ad mitigandos corporis dolores magnopere proficit; ita sacramenti virtus animae tristitiam ac dolorem minuit. Oleum praeterea sanitatem restituit, hilaritatem affert, et lumini tamquam pabulum praebet; tum vero ad recreandas defatigati corporis vires maxime accomodatum est. Quae omnia, quid in aegroto divina virtute per huius sacramenti administrationem efficiatur, declarant. Haec de materia satis sint.

Conc. trid. sess. 14. de sacramento extremae unctionis cap. 1. Amb. super Beati immaculati serm. 14. Theophylactus. Marc. 6.

6. *Qua forma perficiatur hoc sacramentum.*

Forma vero sacramenti est verbum, et sollemnis illa precatio, quam sacerdos ad singulas unctiones adhibet, cum inquit: *Per istam sanctam unctionem indulgeat tibi Deus, quidquid oculorum, sive narium, sive tactus vitio deliquisti.* Quod autem haec vera sit et propria huius sacramenti forma, sanctus Iacobus apostolus significat, cum ait: *b*) *Et orent super eum, et oratio fidei salvabit infirmum.* Ex quo licet cognoscere, formam precationis modo proferendam esse; tametsi, quibus po-

Conc. trid. ut supra.

b) Iacob. c. 5, 14. 15.

Ecclesia Romana omnium ecclesiarum mater, et magistra, dist. 12. cap. Non decet, et de sum. trin. c. Damnamus.

tissimum verbis concipienda sit, apostolus non expresserit. Verum hoc ad nos fideli patrum traditione permanavit, ita ut omnes ecclesiae eam formae rationem retineant, qua omnium mater et magistra sancta ecclesia romana utitur. Nam etsi aliqui nonnulla verba immutant, cum pro, *indulgeat tibi Deus*, ponunt, *remittat*, vel *parcat*, interdum etiam, *sanet quidquid commisisti;* tamen, quia nulla fit sententiae immutaito, constat eandem ab omnibus formam religiose servari.

7. *Cur huius sacramenti forma precationis modo contineatur.*

Bonav. in 4. dist. 23. art. 1. q. 4.

Nec vero quisquam miretur, cur factum sit, ut aliorum sacramentorum forma vel absolute significet, quod efficit, ut cum dicimus: *Ego te baptizo;* aut: *Signo te signo crucis;* vel tamquam ab imperantibus pronuncietur, ut cum in sacramento ordinis administrando dicitur: *Accipe potestatem;* haec una vero extremae unctionis forma precatione quadam absolvatur. Id enim optimo iure constitutum est: nam cum hoc sacramentum propterea adhibeatur, ut praeter spiritualem gratiam, quam tribuit, sanitatem etiam restituat aegrotis; tamen, quia non semper sequitur, ut aegroti a morbis convalescant, ob eam causam precatione forma conficitur, ut a Dei benignitate id impetremus, quod sacramenti vis constanti et perpetuo ordine efficere non solet. Adhibentur autem ritus proprii in huius quoque sacramenti administratione, sed eorum maxima pars precationes continet, quibus sacerdos ad aegri salutem impetrandam utitur. Nullum enim est aliud sacramentum, quod pluribus precibus conficiatur; ac recte quidem: quoniam eo potissimum tempore fideles piis obsecrationibus adiuvandi sunt. Quare et alii omnes, quos tum adesse contigerit, et praecipue parochi debent orare Deum ex animo, et eius misericordiae laborantis vitam et salutem omni studio commendare.

Extrema unctione non tantum animus sed etiam corpus interdum curatur. Syn. trid. sess. 15. de extrema unctione c. 2. et can. 2.

Cur in hoc sacramento tot preces adhibeantur.

8. *Quinam huius sacramenti sit auctor.*

Trid. syn. sess. ead. in doct. de sacr. extr. unct. cap. 1. et probat D. Thom. in 4. dist. 23. art. 1. q. 3.
a) Iacob. 5, 14.

Verum cum demonstratum sit, extremam unctionem vere et proprie in sacramentorum numero habendam esse; illud etiam sequitur, eius institutionem a Christo domino profectam esse, quae postea a sancto *a*) Iacobo apostolo fidelibus proposita et promulgata est. Quamquam idem Salvator huius unctionis specimen quoddam dedisse visus est, cum discipulos suos binos et binos ante faciem suam misit. De illis enim apud evangelistam ita scriptum est: *b*) *Exeuntes praedicabant, ut poenitentiam agerent; et daemonia multa eiiciebant, et ungebant oleo multos aegros, et sanabant;* quam quidem unctionem non ab apostolis inventam, sed a Domino praeceptam, non naturali aliqua virtute praeditam, sed mysticam, potius ad sanandos animos, quam ad corpora curanda institutam fuisse, credendum est. Quam rem sancti Dionysius, Ambrosius, Chrysostomus, et Gregorius magnus asserunt, ut nullo modo dubitandum sit, quin hoc unum ex septem ecclesiae catholicae sacramentis summa cum religione accipere oporteat.

b) Marc. 6, 13.
Extremae unctionis usus apostolis a Domino est imperatus.
D. Bern. in vita Malach. concil. meld. cap. 1. Dionys. lib. de eccl. hierarch. cap. 6. Ambr. de his, qui mysteriis initiantur.
Chrys. lib. 3. de sacerdotio.

9. *Extrema unctio quibus administranda sit.*

Sed docendi sunt fideles, quamvis hoc sacramentum ad omnes pertineat, quaedam tamen hominum genera excipi, quibus administrandum non sit. Ac primum excipiuntur, qui sano et firmo corpore sunt: iis enim extremam unctionem tribuendam non esse et apostolus docet, cum inquit; *a) Infirmatur quis in vobis?* et ratio ostendit; siquidem ob eam rem instituta est, non modo ut animae, sed etiam ut corpori medicinam afferat. Cum igitur illi tantum, qui morbo laborant, curatione indigeant; idcirco iis etiam, qui adeo periculose aegrotare videntur, ut, ne supremus illis vitae dies instet, metuendum sit, hoc sacramentum praeberi debet. In quo tamen gravissime peccant, qui illud tempus aegroti ungendi observare solent, cum iam omni salutis spe amissa, vita et sensibus carere incipiat. Constat enim, ad uberiorem sacramenti gratiam percipiendam plurimum valere, si aegrotus, cum in eo adhuc integra mens et ratio viget, fidemque et religiosam animi voluntatem afferre potest, sacro oleo liniatur. Quare parochis animadvertendum est, ut eo potissimum tempore caelestem medicinam adhibeant, illam quidem semper vi sua admodum salutarem, cum eorum etiam pietate et religione, qui curandi sunt, magis profuturam intellexerint.

Primo firmi, et sani excluduntur. Thom. in 4. d. 23. q. 2. art. 2. q. 1.

a) Iacob. 5, 14.

Nemini igitur, qui gravi morbo affectus non sit, sacramentum unctionis dare licet, tametsi vitae periculum adeat; vel quia periculosam navigationem paret, vel quia praelium initurus sit, a quo certa mors illi impendeat, vel etiam si capitis damnatus ad supplicium raperetur. Omnes praeterea, qui rationis usu carent, ad sacramentum suscipiendum apti non sunt: et pueri, qui nulla peccata admittunt, quorum reliquias sanare huius sacramenti remedio opus sit; amentes item et furiosi, nisi interdum rationis usum haberent, et eo potissimum tempore pii animi significationem darent, peterentque ut sacro oleo ungerentur. Nam, qui ab ipso ortu numquam mentis et rationis compos fuit, ungendus non est; secus vero si aegrotus, cum mente adhuc integra huius sacramenti particeps fieri voluisset, postea in insaniam et furorem incidit.

Sano periculum mortis adeunti non detur extrema unctio.

Secundo pueri, et insani non sunt inungendi. Bon. car. in 4. dist. 22. art. 2. q. 2.

10. *Quae corporis partes hic debeant inungi.*

Non sunt autem omnes corporis partes ungendae, sed eae tantum, quas veluti sensuum instrumenta natura homini attribuit; oculi propter visionem, aures propter auditum, nares propter odoratum, os propter gustum vel sermonem, manus propter tactum, qui tametsi toto corpore aequabiliter fusus est, in ea tamen parte maxime viget. Hunc autem ungendi ritum universalis ecclesia retinet, atque etiam huius sacramenti naturae optime convenit; medicamenti enim est instar. Ac quoniam in corporis morbis, quamvis universum corpus male affectum sit, tamen illi tantum parti curatio adhibetur, a qua, tamquam a fonte et origine, morbus manat; idcirco non totum corpus, sed

Trid. syn. de extrema unctione sess. 14. cap. 3. et can. 3.

Scot. 4. sent. dist. 23. q. unica.

ea membra, in quibus potissimum sentiendi vis eminet, renes etiam, veluti voluptatis et libidinis sedes unguntur; tum pedes, qui nobis ingressus et ad locum movendi principium sunt.

11. *Extrema unctio iterari potest.*

In una eademque aegrotatione non est iteranda unctio. Thom. in 4. dist. 23. q. 1. art. 4.

In quibus illud observare oportet, in una eademque aegrotatione, cum aeger in eodem vitae periculo positus est, semel tantum ungendum esse. Quod si post susceptam hanc unctionem aeger convaluerit, quoties postea in id vitae discrimen inciderit, toties eiusdem sacramenti subsidium ei poterit adhiberi. Ex quo patet, in eorum sacramentorum numero, quae iterari solent, reponendam esse.

12. *Qua religione et praeparatione debet istud sacramentum suscipi.*

Primo, unctionem praeeat eucharistiae et poenitentiae sacramentum.

Quoniam vero omni studio curare oportet, ne quid sacramenti gratiam impediat, ei vero nihil magis adversatur, quam alicuius peccati mortiferi conscientia; servanda est catholicae ecclesiae perpetua consuetudo, ut, ante extremam unctionem, poenitentiae et eucharistiae sacramentum administretur. Ac deinde aegroto parochi persuadere studeant, ut ea fide se ungendum sacerdoti praebeat, qua olim, qui ab apostolis sanandi erant, se ipsos offerre consueverant. In primis autem animae salus, deinde corporis valetudo cum illa adiunctione, si ea ad aeternam gloriam profutura sit, expetenda est. Nec vero dubitare fideles debent, quin sanctae illae et sollemnes preces a Deo audiantur, quibus sacerdos non suam, sed ecclesiae, et domini nostri Iesu Christi personam gerens utitur. Qua una maxime re cohortandi sunt, ut huius saluberrimi olei sacramentum sanete et religiose sibi admistrandum curent, cum et acrior pugna instare, et vires cum animi, tum corporis deficere videantur.

Secundo, est firma fide suscipienda.

Tertio, tempestive est adhibenda.

13. *Quo ministrante hoc sacramentum percipiendum sit.*

Iam vero, quis extremae unctionis minister sit, ab eodem apostolo, qui Domini legem promulgavit, didicimus. Ait enim: a) *Inducat presbyteros;* quo nomine non eos significat, qui aetate provectiores sunt, quemadmodum sapienter tridentina synodus exposuit, aut qui in populo principem locum obtinent, sed sacerdotes, qui ab ipsis episcopis per manuum impositionem rite ordinati sunt. Sacerdoti igitur huius sacramenti administratio commissa est. Neque tamen ex sanctae ecclesiae decreto cuivis sacerdoti, sed proprio pastori, qui iurisdictionem habeat, sive alteri, cui ille eius muneris fungendi potestatem fecerit, hoc sacramentum administrare licet. Illud vero maxime animadvertendum est, sacerdotem in administratione, quemadmodum etiam in aliis sacramentis fit, Christi domini nostri, et sanctae ecclesiae, eius sponsae, personam sustinere.

a) Iac. 5, 14.

Trid. syn. sess. 14. de extrema unct. cap. 3. et can. 4. vide item Thom. in 4. dist. 23. q. 1. art. 2. Bonav. in 4. dist. 23. art. 2. q. 1.

14. *Qui fructus huius sacramenti usu ad homines redeant.*

Trid. synod. ibid. cap. 2.

Explicandae sunt etiam accuratius utilitates, quas ex hoc sa-

cramento capimus, ut, si nihil aliud fideles ad eius usum possit allicere, ipsa saltem utilitate ducantur; cum ita comparatum sit, ut omnia fere nostris commodis metiamur. Docebunt igitur pastores, hoc sacramento gratiam tribui, quae peccata, et in primis quidem leviora, et, ut communi nomine appellantur, venialia remittit. Exitiales enim culpae poenitentiae sacramento tolluntur: neque enim hoc sacramentum primario loco ad graviorum criminum remissionem institutum est, sed baptismus tantum et poenitentia vi sua hoc efficiunt.

Prima utilitas est, quod peccata venialia delet. Vide conc. trid. cap. 2. de extr. unct. et can. 2. sess. 14.

Altera est sacrae unctionis utilitas, quod animam a languore et infirmitate, quam ex peccatis contraxit, et a ceteris omnibus peccati reliquiis liberat. Tempus autem huic curationi opportunissimum existimandum est, cum gravi morbo afflictamur, ac vitae periculum impendet. Etenim homini natura insitum est, ut nihil in rebus humanis aeque ac mortem pertimescat. Auget autem magnopere hunc timorem praeteritorum scelerum memoria; cum praesertim gravissima conscientiae nostrae accusatio nos urgeat. Ut enim scriptum est: *a) Venient in cogitatione peccatorum suorum timidi, et traducent illos ex adverso iniquitates ipsorum.* Deinde illa cura et cogitatio vehementer angit, quod paulo post *b)* stare oporteat ante tribunal Dei, a quo de nobis iustissima pro eo, ac meriti fuerimus, sententia ferenda sit. Saepe autem evenit, ut fideles hoc terrore perculsi, se miris modis exagitari sentiant. Nihil autem ad mortis tranquillitatem magis conducit, quam si tristitiam abiiciamus, et laeto animo *c)* Domini adventum expectemus; paratique simus, depositum *d)* nostrum, quandocumque illud a nobis repetere voluerit, libenter reddere. Ut igitur hac sollicitudine fidelium mentes liberentur, animusque pio et sancto gaudio repleatur, extremae unctionis sacramentum efficit.

Secundo, animum confirmat. Quo tempore hoc sacramentum sit suscipiendum. Trid. syn. ibidem c. 3.

a) Sap. 4, 20.

b) Rom. 14, 10. 2. Cor. 5, 10.

c) Tit. 2, 13.

d) 2. Tim. 1, 12.

15. *Quo modo in animae exitu daemones nobis insidientur.*

Praeterea aliud etiam, quod merito omnium maximum videri potest, ex eo consequimur. Nam etsi humani generis hostis, *e)* quoad vivimus, numquam desinit de interitu et exitio nostro cogitare; nullo tamen tempore, ut nos omnino perdat, ac, si fieri possit, spem nobis divinae misericordiae eripiat, vehementius omnes nervos contendit, quam cum supremum vitae diem appropinquare animadverterit. Quamobrem fidelibus arma et vires hoc sacramento subministrantur, quibus adversarii vim et impetum frangere, et illi fortiter repugnare possint. Allevatur enim et erigitur aegri animus divinae bonitatis spe, eaque confirmatus morbi incommoda omnia fert levius, ac ipsius daemonis *f)* calcaneo insidiantis artificium et calliditatem facilius eludit.

e) 1. Pet. 5, 8.

Tertio, adversus diaboli insultus communit. Vid. Cyril. Alex. in lib. de exitu animae. Greg. lib. 24. mor. c. 17. et 18.

Ioan. Clim. in l. de 30. gradib. gratiae.

f) Gen. 3, 15. Psal. 48, et 55.

16. *Quo modo ex hoc sacramento possit corpori sanitas accedere.*

Accedit postremo, si quidem profutura sit, etiam corporis sanitas. Quod si aegroti hoc tempore eam minus consequuntur,

Quarto, sanitas corporis, si ita expediat, redditur.

id quidem non sacramenti vitio, sed ob eam potius causam evenire credendum est, quod eorum magna pars, vel qui sacro oleo perunguntur, vel a quibus administratur, fides infirmior est. Testatur enim *a*) evangelista, Dominum apud suos multas virtutes non fecisse propter incredulitatem illorum. Quamquam etiam recte dici potest, christianam religionem, ex quo altius tamquam radices egit in animis hominum, minus iam huiusmodi miraculorum adminiculis indigere, quam olim nascentis ecclesiae initio necessaria esse viderentur. Sed tamen hoc loco fides magnopere excitanda erit. Utcumque enim, quod ad corporis valetudinem attinet, Dei consilio et voluntate ceciderit, certa spe niti fideles debent, se huius sacri olei virtute spiritualem sanitatem consecuturos esse; futurumque, ut, si eos vita decedere contingat, praeclarae illius vocis fructum percipiant, qua scriptum est: *b*) *Beati mortui, qui in Domino moriuntur.*

a) Matth. 13, 58. Marc. 6, 6. Greg. hom. 29. in evangelia.

Fides, et spes aegrotantium hoc sacramento suscepto est erigenda.

b) Apoc. 14, 13.

Haec de extremae unctionis sacramento breviter quidem dicta sunt: verum, si haec ipsa rerum capita a pastoribus latius, et ea, qua decet, diligentia explanata erunt; dubitandum non est, quin fideles ex hac doctrina maximum pietatis fructum percipiant.

DE ORDINIS SACRAMENTO

CAPUT VII.

1. *Cur parochi magna diligentia sacramenti ordinis doctrinam populo exponere debeant.*

Omnia alia sacramenta ab ordinis sacramento pendent.

Si quis aliorum sacramentorum naturam et rationem diligenter considerarit, facile perspiciet, ea omnia ab ordinis sacramento ita pendere, ut sine illo partim confici et administrari nullo modo queant, partim sollemni caeremonia, et religioso quodam ritu ac cultu carere videantur. Quare necesse est, ut pastores institutam sacramentorum doctrinam persequentes, eo diligentius etiam de ordinis sacramento sibi agendum arbitrentur.

Utilitas doctrinae de ordinis sacramento.

c) 2. Tim. 1, 7.

Proderit autem maxime haec explicatio primum quidem illis ipsis, deinde aliis, qui ecclesiasticae vitae rationem ingressi sunt, postremo etiam fideli populo; ipsis, quod, dum in huius argumenti tractatione versantur, *c*) ad eam gratiam excitandam, quam hoc sacramento adepti sunt, magis commoventur; aliis, qui in sortem Domini vocati sunt, partim ut eodem pietatis studio afficiantur, partim vero ut earum rerum cognitionem percipiant, quibus instructi viam sibi ad ulteriores gradus facilius munire possint; reliquis autem fidelibus, primum quidem ut intelligant, quo honore digni sint ecclesiae ministri; deinde, quoniam saepe contingit, ut multi adsint, vel qui spe liberos suos adhuc infantes ecclesiae ministerio destinarint, vel qui sua sponte et voluntate illud vitae genus sequi velint; quos certe igno-

rare minime aequum est, quae praecipue ad hanc rationem pertinent.

2. *Nulla dignitas sacerdotii ordine in terris excellentior.*

Primum itaque fidelibus tradendum est, quanta sit huius instituti, si summum eius gradum, hoc est sacerdotium, spectemus, nobilitas et excellentia. Nam cum episcopi et sacerdotes tamquam Dei interpretes et internuncii quidam sint, qui eius nomine divinam legem et vitae praecepta homines edocent, et ipsius Dei personam in terris gerunt; perspicuum est, eam esse illorum functionem, qua nulla maior excogitari possit. Quare merito non solum *a*) angeli, sed *b*) dii etiam, quod Dei immortalis vim et numen apud nos teneant, appellantur. Quamvis autem omni tempore summam dignitatem obtinuerint, tamen novi testamenti sacerdotes ceteris omnibus honore longe antecellunt. Potestas enim tum corpus et sanguinem Domini nostri conficiendi et offerendi, tum peccata remittendi, quae illis collata est, humanam quoque rationem atque intelligentiam superat, nedum ei aliquid par et simile in terris inveniri queat.

Vide Ignatium in ep. ad smyr. Ambr. lib. 5. ep. 32. Chrys. hom. 60. ad pop. antioc. et in Matth. hom. 83. Greg. Naz. orat. 17. ad suos cives nazianzenos. Exod. c. 22, 28.

a) Malach. 2, 7.
b) Exod. 22, 28.

3. *Qui divinitus ad sacerdotium ministeriaque ecclesiastica vocati censeantur.*

Deinde vero, quemadmodum *c*) Salvator noster a Patre, *d*) apostoli autem et discipuli in universum mundam a Christo domino missi sunt, ita quotidie sacerdotes eadem, qua illi, potestate praediti, *e*) *ad consummationem sanctorum in opus ministerii, in aedificationem corporis Christi* mittuntur. Huius igitur tanti officii onus nemini temere imponendum est, sed iis tantum, qui illud vitae sanctitate, doctrina, fide, prudentia sustinere possint. *f*) Nec vero *quisquam* sumat *sibi honorem, sed qui vocatur a Deo tamquam Aaron.* Vocari autem a Deo dicuntur, qui a legitimis ecclesiae ministris vocantur: nam, qui in hoc ministerium seipsos arroganter inferunt atque intrudunt, de his Dominum intellixisse docendum est, cum inquit: *g*) *Non mittebam prophetas, et ipsi currebant;* quo quidem hominum genere nihil infelicius ac miserius, nihil ecclesiae Dei calamitosius esse potest.

c) Ioan. 3, 17. et 5, 23. 24.
d) Ioan. 20, 21. Matth. 28, 19.

e) Ephes. 4, 12.

Quales deligendi ad sacerdotium, latius tractatur sect. 26. istius capitis. Trid. syn. sess. 23. de ordine c. 3. et can. 7.

f) Heb. 5, 4. vide 2. Paral. 26, 16.

Vocari a Deo qui dicantur.

g) Ier. 23, 21. Vide eiusdem c. 14, v. 14, et 27, v. 15. et cap. 29, v. 9.

4. *Quinam iudicandi sint perperam ad ordines sacros accedere, et aliunde in ecclesiam ingredi.*

Sed quoniam in omni actione suscipienda magnopere refert, quem sibi quisque finem constituat, [optimo enim fine posito, recte omnia consequuntur] de hoc in primis, qui sacris initiari volunt, admonendi sunt, ut nihil sibi tanto munere indignum proponant; qui quidem locus eo diligentius tractandus erit, quo gravius hoc tempore ea in re peccare fideles solent. Alii enim eo consilio ad hanc vivendi rationem se convertunt, ut, quae ad victum vestitumque necessaria sunt, parent, ita ut, praeter quaestum nihil aliud in sacerdotio, quemadmodum vulgo ceteri homines in quovis sordidi artificii genere, spectare videantur. Quamvis enim, ex Apostoli sententia, *h*) natura et divina lex iu-

Quanta circumspectione ad sacros ordines accedendum.

Quaestus causa ad sacerdotium aspirare sacrilegium est.

h) 1. Cor. 9, 9. 10. 11. Deut. 18, 1. 2. et 25, v. 4.

a) 1. Tim. 3, 8.

beat, ut qui altari servit, ex altari vivat; tamen *a*) quaestus et lucri causa ad altare accedere maximum sacrilegium est. Alios honorum cupiditas, et ambitio ad sacerdotalem ordinem ducit. Alii vero, ut divitiis affluant, initiari volunt; cuius quidem rei illud argumento est, quod nisi opulentum aliquod ecclesiasticum beneficium eis deferatur, nullam sacri ordinis cogitationem habent. Hi vero sunt, quos Salvator noster *b*) mercenarios appellat, et quos *c*) Ezechiel dicebat, semetipsos et non oves pascere: quorum turpitudo et improbitas non solum sacerdotali ordini magnas tenebras offudit, ita ut iam nihil fere a fideli populo haberi possit contemptius et abiectius, verum etiam efficit, ut ipsi nihil amplius ex sacerdotio consequantur, quam Iudas ex apostolatus munere, quod illi sempiternum exitium attulit. Illi autem *d*) ostio in ecclesiam introire merito dicuntur, qui a Deo legitime vocati ecclesiastica munera eius unius rei causa suscipiunt, ut Dei honori inserviant.

Honorum aut divitiarum spe ad sacerdotium procedere perniciosissimum est.
b) Ioan. 10, 12.
c) Ezech. 34, 2. 8.
Ambitione et avaritia eorum, qui vere sunt mercenarii quantum eviluerit sacerdotium.
d) Ioan. 10, 12.
Qui ad ecclesiasticas functiones, per ostium adeant.

5. *Qui per ordines sacros se ecclesiae dedicarunt, qua parte ceteros e populo superare et excellere debeant.*

Neque tamen hoc ita accipiendum est, quasi eadem lex aeque omnibus non sit imposita. Homines enim ob eam rem conditi sunt, ut Deum colant, quod praecipue fideles, qui baptismi gratiam consecuti sunt, *e*) *ex toto corde, ex tota anima, et ex totis viribus* praestare debent. Verum, qui ordinis sacramento initiari volunt, hoc sibi proponant opus est, ut non solum Dei gloriam in omnibus rebus quaerant; quod quidem cum omnibus, tum maxime fidelibus commune esse constat; sed etiam, ut alicui certo ecclesiae ministerio addicti, *f*) *in sanctitate et iustitia* illi serviant. Nam ut in exercitu omnes quidem milites imperatoris legibus parent, sed inter eos tamen alius centurio, alius praefectus est, alii alia munera obeunt; ita, quamvis omnes fideles pietatem et innocentiam sectari omni studio debeant, quibus rebus maxime Deus colitur; eos tamen, qui ordinis sacramento sunt initiati, praecipua quaedam munera et functiones in ecclesia exequi oportet. Nam *g*) et sacra pro se ipsis et pro omni populo faciunt, et *h*) divinae legis vim tradunt, eamque prompto et alacri animo servandam fideles hortantur et instituunt, *i*) et Christi domini sacramenta, quibus omnis gratia impertitur et augetur, administrant; et, ut uno verbo complectamur, a reliquo populo segregati, in omnium longe maximo et praestantissimo ministerio se exercent.

Grandis infelicitas si talis fuerit sacerdos, qualis populus. Oseae 4.
e) Deut. 7, 5. Matth. 22, 37. Lucae 10, 27.
f) Lucae 1, 74. 75.
g) Hebr. 5, 3.
h) Levit. 10, 11. Deut. 17, 8. 9. 10. et 21, 5. 6. Vide conc. tol. 11. c. 2. et carth. 4. c. 20. et conc. trid. sess. 5. c. 2. de reform. et sess. 24. c. 4.
i) 1. Cor. 4, 1.

His igitur explicatis, accedent parochi ad ea tradenda, quae propria huius sacramenti sunt, ut intelligant fideles, qui in ecclesiasticum ordinem cooptari volunt, ad quodnam officii genus vocentur, quantaque ipsi ecclesiae, eiusque ministris potestas divinitus tributa sit.

6. *Quotuplex sit potestas ecclesiastica.*

Conc. trid. sess. 14. cap. 6. et 7.

Ea autem duplex est, ordinis, et iurisdictionis. Ordinis potestas ad verum Christi domini corpus in sacrosancta eucharistia

refertur; iurisdictionis vero potestas tota in Christi corpore mystico versatur. Ad eam enim spectat christianum pupulum gubernare et moderari, et ad aeternam caelestemque beatitudinem dirigere.

7. *Ordinis potestas ad quae se extendat.*

Verum ordinis potestas non solum consecrandae eucharistiae vim et potestatem continet, sed ad eam accipiendam hominum animos praeparat et idoneos reddit, ceteraque omnia complectitur, quae ad eucharistiam quovis modo referri possunt. Eius vero plura ex sacris litteris testimonia afferri possunt; sed illa praeclara et gravissima sunt, quae apud sanctos Ioannem et Matthaeum leguntur; ait enim Dominus: *a*) *Sicut misit me Pater, et ego mitto vos. Accipite Spiritum sanctum: quorum remiseritis peccata, remittuntur eis; et quorum ritinueritis, retenta sunt;* et: *b*) *Amen dico vobis, quaecumque alligaveritis super terram, erunt ligata et in caelo; et quaecumque solveritis super terram, erunt soluta et in caelo.* Quae quidem loca a pastoribus ex sanctorum patrum doctrina et auctoritate explanata, maximum veritati lumen afferre poterunt.

Thom. in 4. dist. 24. q. I. art. I.

a) Ioan. 20, 21. 22. 23. Act. 13, 3. 4. et 14, 21. 22. Tim. I, 7.
b) Matth. 18, 18.

8. *Christi sacerdotium legis naturae, vel etiam Moysis sacerdotio sublimius est.*

Haec autem potestas plurimum illi praestat, quae in naturae lege certis hominibus, qui res sacras curarent, tributa est. Nam et illa aetas, quae scriptam legem antecessit, suum sacerdotium, suamque spiritualem potestatem habuerit, necesse est, cum legem habuisse satis constet. Haec duo enim ita coniuncta testatur esse Apostolus, *c*) ut, eorum altero translato, simul etiam alterum transferri necesse sit. Cum igitur naturali instinctu homines agnoscerent, Deum colendum esse; consequens erat, ut in quavis republica aliqui sacrorum et divini cultus procurationi praeficerentur, quorum potestas aliquo modo spiritualis diceretur.

Conc. trid. sess. 22. c. I. Ubi est lex, ibi et sacerdotium. Sess. 23. trid. syn. de ord. cap. I.

c) Hebr. 7, 12. Abel fuit sacerdos, omnesque primogenitos fuisse sacerdotes, scribit Hieronymus in tradit. hebr.

Eadem etiam potestate populus israeliticus non caruit, quae tametsi dignitate superior fuit, quam illa, qua in lege naturae sacerdotes praediti erant, *d*) longe tamen inferior quam legis evangelicae spiritualis potestas existimanda est. Haec enim caelestis est, omnemque angelorum etiam virtutem superat; neque a sacerdotio mosaico, sed a Christo domino, *e*) qui non secundum Aaron sacerdos fuit, sed secundum ordinem Melchisedec, ortum habet. Is enim, qui summa potestate gratiam tribuendi, et peccata remittendi praeditus fuit, hanc potestatem, quamvis virtute definitam et sacramentis adstrictam, ecclesiae suae reliquit. Quare ad eam exercendam certi ministri instituti sunt, et sollemni religione consecrati; quae quidem consecratio ordinis sacramentum vel sacra ordinatio vocatur.

d) Hebr. 8, 11.

e) Psal. 109, 4. Hebr. 5. et 7, 17.

9. *Quid sit ordo, et cur functio ecclesiastica ordo vocetur.*

Placuit autem sanctis patribus hoc vocabulo uti, quod latissimam significationem habet, ut dignitatem et excellentiam

Similem definitionem ordinis habet Aug. in l. 19. civ. Dei c. 13.

ministrorum Dei indicarent. Est enim ordo, si propriam eius vim et notionem accipiamus, dispositio superiorum et inferiorum rerum, quae inter se ita aptae sunt, ut una ad alteram referatur. Cum itaque in hoc ministerio multi sint gradus, et variae functiones, omnia vero certa ratione distributa sint et collocata, recte et commode ordinis nomen ei impositum videtur.

10. *Ordo veri nominis est sacramentum.*

Conc. trid. sess. 23. de ordine, c. I. 3. et can. 3. 4. et 5.

Quod autem inter cetera ecclesiae sacramenta sacra ordinatio numeranda sit, sancta tridentina synodus ratione illa, quae saepius repetita est, comprobavit. Nam cum sacramentum sit rei sacrae signum; id vero, quod hac consecratione extrinsecus fit, gratiam et potestatem significet, quae illi tribuitur qui consecratur; omnino sequi perspicuum est, ordinem vere ac proprie sacramentum dicendum esse. Quare episcopus ei calicem cum vino et aqua, et patenam cum pane porrigens, qui sacerdos ordinatur, inquit: *Accipe potestatem offerendi sacrificium*, etc. Quibus verbis semper docuit ecclesia, dum materia exhibetur, potestatem consecrandae eucharistiae, charactere animo impresso, tradi, cui gratia adiuncta sit, ad illud munus rite et legitime obeundum. Quod Apostolus his verbis declarat: *a*) *Admoneo te, ut resuscites gratiam Dei, quae est in te per impositionem manuum mearum: non enim dedit nobis Deus spiritum timoris, sed virtutis, et dilectionis, et sobrietatis.*

a) 2. Tim. I, 7. Vide Theoph. in eundem locum.

11. *Quare in ecclesia plures sunt instituti ministrorum ordines.*

Trid. syn. de ord. can. 2. 6.

Iam vero, ut sacrae synodi verbis utamur, *cum divina res sit* tanti *sacerdotii* administratio; *consentaneum fuit, quo dignius, et maiori cum veneratione exerceri posset, ut in ecclesiae ordinatissima dispositione plures et diversi essent ministrorum ordines, qui sacerdotio ex officio deservirent;* atque hi quidem *ita distributi, ut, qui iam clericali tonsura insigniti essent, per minores ad maiores ascenderent.*

12. *Quot sint ordines ministrorum ecclesiae, quaque ratione communiter distribuantur.*

Functio omnis ecclesiastica, quae sacra ordinatione instituitur, septenario numero concluditur. Horum ordinum meminerunt Dionys. lib. hier. eccl. c. 3. conc. carthag. IV. c. 6. Ign. in ep. ad Ant. Caius PP. in sua epist. conc. rom. sub Sylvestro, et alii. Quomodo haec ordinum sufficientia colligatur, vide Bonav. 4. dist. 24. art. 2. q. 4.

Docendum igitur erit, hosce omnes ordines septenario numero contineri, semperque ita a catholica ecclesia traditum esse; quorum nomina haec sunt, ostiarius, lector, exorcista, acolythus, subdiaconus, diaconus, sacerdos. Hunc autem ministrorum numerum recte ita definitum esse, probari potest propter ea ministeria, quae ad sacrosanctum missae sacrificium, et eucharistiam vel conficiendam vel administrandam, cuius causa praecipue sunt instituta, necessaria videntur. Ex his alii maiores, qui etiam sacri dicuntur, alii minores sunt. Maiores vel sacri sunt, ordo sacerdotalis, diaconatus, et subdiaconatus: ad minores referuntur acolythi, exorcistae, lectores, ostiarii; de quorum singulis pauca dicenda sunt, ut habeant pastores, unde eos potissimum instituant, quos noverint aliquo ordine initiandos esse.

13. *Quid clericalis tonsura clericique nomen sibi velint.*

Incipiendum est autem a prima tonsura, quam quidem docere oportet, quandam praeparationem esse ad ordines accipiendos. Ut enim homines ad baptismum exorcismis, ad matrimonium sponsalibus praeparari solent; ita, cum tonso capillo Deo dedicantur, tamquam aditus ad ordinis sacramentum illis aperitur: declaratur enim, qualis esse debeat, qui sacris imbui cupit. Nam clerici nomen, quod ei tunc primum imponitur, ab eo deductum est, quod Dominum sortem et hereditatem suam habere incipiat, veluti qui in hebraeorum populo, divino cultui mancipati erant; quibus vetuit Dominus aliquam agrorum partem in terra promissionis distribui, cum inquit: *a) Ego pars et hereditas tua.* Ac quamvis omnibus fidelibus id commune sit, praecipua tamen ratione iis conveniat necesse est, qui se Dei ministerio consecrarunt.

Hier. ep. 2. ad nep. et habetur 12. q. I. c. Clericus.

Quam integra debeat esse clericorum vita, diserte ostenditur, sess. 14. concil. trid. decret. de reform. in prooemio, et sess. 22. de reform. c. I.

a) Num. 18, 20. Deut. 10, 9. et 18, 2.

14. *Quare clerici rotunda corona in capite insigniantur.*

Tondentur vero capilli ad coronae speciem et similitudinem, quam perpetuo conservare oportet, et, ut quisque in altiori deinceps ordinis gradu collocatur, sic eius orbis forma latior circumscribi debet. Quod quidem ex apostolorum traditione acceptum esse docet ecclesia, cum de huiusmodi tondendi more sancti Dionysius areopagita, Augustinus, Hieronymus, vetustissimi et gravissimi patres, meminerint.

Quod clericorum capita tondeantur, ex apostolica traditione manavit.

Dionys. de eccl hier. c. 10.

Primum autem omnium, ferunt, apostolorum principem eam consuetudinem induxisse ad memoriam coronae, quae ex spinis contexta Salvatoris nostri capiti fuit imposita, ut, quod impii ad Christi ignominiam et cruciatum excogitarunt, eo apostoli ad decus et gloriam uterentur; simulque significarent, curandum esse a ministris ecclesiae, ut omnibus in rebus Christi domini nostri speciem et figuram gerant. Quamquam nonnulli asserant, hac nota regiam dignitatem declarari, quae iis maxime, qui in sortem Domini vocati sunt, videtur convenire. Quod enim Petrus apostolus fideli populo tribuit: *b) Vos genus electum, regale sacerdotium, gens sancta;* peculiari quadam et magis propria ratione ad ecclesiasticos ministros pertinere facile intelligimus. Etsi non desunt, qui vel perfectioris vitae professionem a clericis susceptam circuli figura, quae omnium perfectissima est, significari existiment, vel externarum rerum contemptionem, animique ab omnibus humanis curis vacuitatem declarari putent; quod capilli, supervacaneum quiddam in corpore, tondeantur.

b) I. Pet. 2, 9.

Arist. 3. physic. text. 75.

15. *Quae sit ostiariorum functio.*

Post primam tonsuram ad ostiarii ordinem primus gradus fieri consuevit. Eius munus est, templi claves et ianuam custodire, et aditu templi arcere eos, quibus ingredi interdictum erat. Ad sanctum etiam missae sacrificium assistebat, curaturus ne quis propius, quam par esset, ad sacram aram accederet, et sacerdotem rem divinam facientem interpellaret. Alia etiam ministeria illi commissa erant, ut ex ritibus, qui in

De hoc munere agit conc. tol. I. c. 9. et habetur dist. 23. c. Ostiarius.

eius consecratione adhibentur, perspici potest. Nam episcopus, claves ex altari acceptas ei tradens, quem ostiarum vult instituere, *Sic age*, inquit, *quasi redditurus Deo rationem pro iis rebus, quae his clavibus recluduntur*. Magnam autem in antiqua ecclesia huius ordinis dignitatem fuisse, ex eo intelligitur, quod his temporibus in ecclesia servari animadvertimus. Nam thesaurarii officium, qui erat idem sacrarii custos, quod ad ostiarios pertinebat, inter honestiores ecclesiae functiones etiam nunc habetur.

Quanta dignitas ostiariorum.

Thesaurarii, et custodes sacrarii inter ostiarios sunt enumerandi.

16. *Quodnam sit in ecclesia lectoris officium.*

De hoc munere vide locos supra citatos.

Quomodo autem fuerit ordo lectorum, vel unus Arsenius, D. Athanasii lector, de quo tam multa ecclesiastici historiographi scribunt, docere potest. Sed iis etiam antiquiores. Cypr. ep. 33. et Tert. de praescript. c. 61. lectorum meminerunt.

Secundus ordinis gradus est lectoris munus. Ad eum pertinet in ecclesia novi et veteris testamenti libros clara voce et distincta recitare, praesertim vero eos, qui inter nocturnam psalmodiam legi solent. Eius quoque partes erant, prima christianae religionis rudimenta fidelibus tradere. Episcopus itaque, praesente populo, in eius ordinatione librum, quo descripta sunt, quae ad hanc functionem pertinent, illi tradens, inquit: *Accipe, et esto verbi Dei relator; habiturus, si fideliter et utiliter impleveris officium tuum, partem cum iis, qui verbum Dei bene ministrarunt ab initio.*

17. *Exorcistis quid ex officio incumbat.*

De iisdem agunt auctores supra memorati. Petrus item qui cum Marcellino sub Diocletiano passus est, ab hoc munere exorcista dictus est.

Tertius est ordo exorcistarum, quibus potestas data est nomen Domini invocandi in eos, qui ab immundis spiritibus obsidentur. Quare episcopus, cum eos instituit, librum, in quo exorcismi continentur, eis porrigit, usus ea formula verborum: *Accipe, et commenda memoriae, et habe potestatem imponendi manus super energumenos, sive baptizatos, sive catechumenos.*

18. *Quae sint acolythi partes.*

Idem, qui supra, et Cypr. ep. 55. eius gradus meminerunt.

Quidam autem ex veteribus vocant eos acolythos, quasi latine dicas, non prohibitos; alii vocant acolythos, quasi pedissequos aliorum maiorum ministrorum.

Acolythorum quartus est gradus, et ultimus eorum omnium, qui minores, et non sacri appellantur. Eorum munus est, ministros maiores, subdiaconos et diaconos, in altaris ministerio assectari, eisque operam dare. Praeterea lumina deferunt et asservant, cum missae sacrificium celebratur, praecipue vero, cum evangelium legitur; ex quo ceroferarii alio nomine vocati sunt. Cum itaque ordinantur, hic ritus ab episcopo servari consuevit. Primum quidem, postquam eos officii sui diligenter admonuit, lumina eorum singulis tradit in hunc modum: *Accipe ceroferarium cum cereo, et scias te ad accendenda ecclesiae luminaria mancipari, in nomine Domini.* Deinde etiam urceolos vacuos, quibus aqua et vinum in sacrificio ministratur: *Accipe urceolos ad suggerendum vinum et aquam in eucharistiam sanguinis Christi, in nomine Domini.*

19. *Quodnam sit subdiaconi ministerium, ac cuiusmodi ritus in eius consecratione adhibeantur.*

De subdiaconis praeter auctores supra citatos scribit Cypr. de 24. et ep. 42.

A minoribus ordinibus, iisdemque non sacris, de quibus hactenus dictum est, ad maiores et sacros legitimus aditus et ascensus patet. In eorum primo gradu subdiaconus collocatur;

cuius munus est, ut nomen ipsum declarat, diacono ad altare inservire. Sacra enim lintea, vasa, panem, et vinum, ad sacrificii usum necessaria parare debet. Nunc episcopo et sacerdoti aquam praebet, cum manus in missae sacrificio abluunt. Epistolam etiam, quae olim a diacono in missa recitabatur, subdiaconus legit, ac tamquam testis ad sacrum assistit, prohibetque ne sacerdos sacra faciens a quopiam perturbari possit. Haec autem, quae ad subdiaconi ministerium spectant, ex sollemnibus caeremoniis, quae in illius consecratione adhibentur, licet cognoscere. Primum enim episcopus legem perpetuae continentiae huic ordini impositam esse admonet, edicitque neminem in subdiaconorum ordinem cooptandum esse, cui ultro hanc legem accipere non sit propositum; deinde post sollemnem litaniarum precationem, quae subdiaconi munera et functiones sint, enumerat atque exponit. His peractis, eorum singuli, qui ordinantur, ab episcopo quidem calicem et sacram patenam accipiunt; ab archidiacono vero, ut intelligatur subdiaconum diaconi officio subservire, urceolos vino et aqua plenos, una cum lebete et linteolo, quo manus absterguntur, dicente episcopo: *Videte, cuiusmodi ministerium vobis traditur; ideo vos admoneo, ut ita vos exhibeatis, ut Deo placere possitis.* Adduntur praeterea aliae preces. Ad extremum, cum episcopus sacris vestibus subdiaconum ornavit, ad quarum singulas propria verba et caeremoniae adhibentur, tradit ei epistolarum librum, ac dicit: *Accipe librum epistolarum, et habe potestatem legendi eas in ecclesia sancta Dei tam pro vivis, quam pro defunctis*

Subdiacono lex perpetuae continentiae imponitur, dist. 27. cap. Presbyteris, item can. apostol. 25. Concil. carth. II. can. 2. et V. can. 3. et rom. sub Sylvestro I. can. 2. arelat. II. aurel. III. can. 33. et multa alia. Leo in ep. 82. ad Anastasium.

20. *Quod sit diaconi munus.*

Secundum autem sacrorum ordinum gradum diaconus obtinet, cuius ministerium latius patet, sanctiusque semper habitum est. Ad eum enim pertinet episcopum perpetuo sequi, concionantem custodire, eique, et sacerdoti sacra facienti, vel alia sacramenta administranti praesto esse, et in missae sacrificio evangelium legere. Olim vero fidelium animos saepius excitabat, ut sacra attenderent; sanguinem etiam Domini ministrabat, in quibus ecclesiis ea consuetudo erat, ut fideles eucharistiam sub utraque specie sumerent. Diacono praeterea ecclesiasticorum bonorum dispensatio commissa erat, ut unicuique necessaria ad victum subministraret. Ad diaconum etiam attinet, tamquam episcopi oculum, pervestigare, quinam in urbe pie et religiose, quive secus vitam traducant; qui ad sacrificium et concionem statis temporibus conveniant, qui rursus non conveniant; ut, cum de omnibus episcopum certiorem fecerit, ille vel pravatim unumquemque hortari, admonere, vel palam corrigere et obiurgere possit, uti se magis profecturum intellexerit. Catechumenorum etiam nomina recitare debet, et eos, qui ordinis sacramento initiandi sunt, ante episcopum statuere. Licet ei praeterea, si absit episcopus et sacerdos *, evangelium explanare,

De diaconis scribunt Luc. in actis cap. 6. Paul. phil. I, I. I. Tim. 3, 8. 12. Ambr. lib. I. offic. cap. 41. Nota, quod loquitur de sanguine, qui est thesaurus ecclesiae. Nam diaconi dispensabant pecunias ecclesiae. Act. 6. Leo in serm. de S. Laur.

Diaconi sunt oculi ep. Clem. ep. I. ad Iacob. frat. Dom. hab. dist. 93. cap. Diaconi. Concil. trid. sess. 24. in decr. de ref. c.14.

* Diaconos concionari potuisse

docet in primis exemplum Stephani, act. 6. et Philippi, act. 8. et S. Vincentii, teste Aug. serm. 2. de S. Vincentio praedicante.

non tamen e superiori loco; ut intelligatur, hoc eius proprium munus non esse.

21. *Quales diaconi eligendi sint.*

a) I. Tim. 3, 7. 8.

Quanta vero diligentia adhibenda sit, ne quis eo munere indignus ad hunc ordinis gradum ascendat, Apostolus ostendit, *a*) cum ad Timotheum diaconi mores, virtutem, et integritatem exposuit. Hoc idem satis etiam declarant ritus et sollemnes caeremoniae, quibus ab episcopo consecratur. Pluribus enim et sanctioribus precibus ad diaconi, quam ad subdiaconi ordinationem utitur episcopus, et alia addit sacrarum vestium ornamenta. Praeterea, manus ei imponit; quod quidem ab *b*) apostolis factitatum esse legimus, cum primos diaconos instituerunt. Denique evangeliorum librum ei tradit, his verbis: *Accipe potestatem legendi evangelium in ecclesia Dei tam pro vivis, quam pro defunctis, in nomine Domini*

b) Act. 6, 6.
Diaconos etiam olim legere consuevisse evangelium, testatur Hier. ep. 48. ad Sabin.

22. *Quae sit dignitas et amplitudo sacerdotii.*

Sess. 23. conc. tr. per totam, et cap. Sit rector dist. 43. et cap. Pastoralis 7. q. I.
Cur sacerdotes olim presbyteri sint dicti:
Prima ratio.

Tertius, omniumque sacrorum ordinum summus gradus est sacerdotium: qui vero illo praediti sunt, eos veteres patres duobus nominibus vocare solent. Interdum enim praesbyteros appellant, quod graece seniores significat, non solum propter aetatis maturitatem, quae huic ordini maxime necessaria est, sed multo magis propter morum gravitatem, doctrinam, et prudentiam. Ut enim scriptum est: *c*) *Senectus venerabilis est, non diuturna, neque annorum numero computata; cani autem sunt sensus hominis, et aetas senectutis vita immaculata.* Interdum vero sacerdotes vocant, tum quia Deo consecrati sunt, tum quia ad eos pertinet sacramenta administrare, sacrasque res et divinas tractare.

c) Sap. 4, 8.

Altera ratio.

23. *Quotuplex sit cum novae, tum veteris legis sacerdotium.*

Omnes fideles quomodo sint sacerdotes, et quas hostias offerant.
Ambr. lib. 4. de sacram. cap. 1. Bas. serm. 2. de Bapt. 68. Aug. lib. 10. de civit. Dei cap. 6. Leo serm. 2. de anniver. pontificatus.

Sed quoniam duplex sacerdotium in sacris litteris describitur, alterum interius, externum alterum, utrumque distinguendum est; ut, de quo hoc loco intelligatur, a pastoribus explicari possit. Quod igitur ad interius sacerdotium attinet, omnes fideles, postquam salutari aqua abluti sunt, sacerdotes dicuntur, praecipue vero iusti, qui spiritum Dei habent, et divinae gratiae beneficio Iesu Christi summi sacerdotis viva membra effecti sunt. Hi enim *d*) fide, quae charitate inflammatur, in altari mentis suae *e*) *spirituales Deo hostias* immolant; quo in genere bonae omnes et honestae actiones, quas ad Dei gloriam referunt, numerandae sunt. Quare in apocalypsi ita legimus: *f*) *Christus lavit nos a peccatis nostris in sanguine suo, et fecit nos regnum, et sacerdotes Deo et Patri suo.* In quam sententiam ab apostolorum principe dictum est: *g*) *Ipsi tamquam lapides vivi superaedificamini, domus spirituales, sacerdotium sanctum,* offerentes *spirituales hostias, acceptabiles Deo per Iesum Christum.* Et Apostolus nos hortatur, *ut exibeamus corpora* nostra *hostiam viventem, sanctam, Deo placentem,* * *ra-*

d) Gal. 5, 6.
e) I. Pet. 2, 5.
f) Apoc. I, 5.
g) I. Pet. 2, 5.
h) Rom. 12, 1.
* Alii legunt rationale.

tionabile obsequium nostrum. David item multo ante dixerat: *a*) *Sacrificium Deo spiritus contribulatus: cor contritum et humiliatum, Deus, non despicies.* Quae omnia ad interius sacerdotium spectare facile intelligitur.

a) Psal. 50, 19.

24 *Praeter internum sacerdotium aliud esse externum demonstratur.*

Externum sacerdotium non cadit in omnes christianos. Trid. syn. de ordine sess. 23. cap. 1. et can. 1.

Externum vero sacerdotium, non omnium fidelium multitudini, sed certis hominibus convenit, qui legitima manuum impositione, sollemnibusque sanctae ecclesiae caeremoniis instituti, et Deo consecrati, ad aliquod proprium sacrumque ministerium adscribuntur. Hoc sacerdotii discrimen in veteri etiam lege observari potest. Nam de interiori Davidem locutum esse, paulo ante demonstratum est: externi vero, nemo ignorare potest, *b*) quam multa Dominus Mosi et Aaroni praecepta dederit. Praeterea, universam leviticam tribum ministerio templi adscripsit, ac lege cavit, *c*) ne quis ex alia tribu in eam functionem se inferre auderet. Quare *d*) Ozias rex lepra a Domino percussus, quod sacerdotale munus usurpasset, arrogantiae et sacrilegii sui gravissimas poenas dedit. Quia igitur eandem sacerdotii distinctionem in lege evangelica licet animadvertere; docendi erunt fideles, nunc de sacerdotio externo agi, quod certis hominibus attributum est. Hoc enim tantummodo ad ordinis sacramentum pertinet.

Duplex sacerdotium in veteri lege etiam invenitur.

b) Exod. 28. et 29. et 40. et totus leviticus

c) Num. 3, 10.

d) 2. Paral. 26, 19.

Sacramentum ordinis respectu externi sacrificii institutum.

25. *Quae sint sacerdotum propriae functiones.*

Sacerdotis igitur munus est, Deo sacrificium facere, et ecclesiastica sacramenta administrare, quemadmodum ex consecrationis ritibus perspicitur. Nam episcopus, cum aliquem sacerdotem instituit, primum quidem manus ei, una cum omnibus sacerdotibus qui adsunt, imponit: deinde stolam humeris aptans, eam ante pectus in crucis formam componit; quo quidem declaratur, sacerdotem *e*) virtute indui ex alto, qua possit crucem Christi domini, et *f*) iugum suave divinae legis perferre, eamque non verbis solum, sed vitae sanctissime actae exemplo tradere. Postea manus sacro oleo inungit; tum vero calicem cum vino, et patenam cum hostia tradit, dicens: *Accipe potestatem offerendi sacrificium Deo, missasque celebrandi tam pro vivis, quam pro defunctis.* Quibus caeremoniis et verbis interpres ac mediator Dei et hominum constituitur, quae praecipua sacerdotis functio existimanda est. Ad extremum vero, manibus iterum eius capiti impositis, *Accipe*, inquit, *Spiritum sanctum: quorum remiseris peccata, remittuntur eis; et quorum retinueris, retenta sunt:* eique caelestem illam, quam Dominus discipulis suis dedit, *g*) peccata retinendi ac remittendi potestatem tribuit. Haec vero sunt sacerdotalis ordinis propria et praecipua munera.

Caeremoniae, quae in consecratione sacerdotum adhibentur, explicantur.

e) Lucae 24, 49.

f) Matth. 11, 30.

g) Ioan. 20, 23

26. *Quamvis unus sit sacerdotii ordo, non tamen unus est sacerdotum gradus.*

Qui tametsi unus est, varios tamen dignitatis et potestatis

Primus gradus sacerdotum inferiorum.

gradus habet. Primus est eorum, qui sacerdotes simpliciter vocantur, quorum functiones hactenus declaratae sunt.

Secundus gradus est episcoporum, seu pontificum.

Secundus est episcoporum, qui singulis episcopatibus praepositi sunt, ut non solum ceteros ecclesiae ministros, sed fidelem populum regant, et eorum saluti summa cum vigilantia et cura prospiciant. Quare in sacris litteris pastores ovium saepe appellantur; quorum munus et officium Paulus descripsit, *a*) ut in apostolorum actis legimus, in ea concione, quam ad ephesios habuit. Itemque a Petro apostolorum principe *b*) divina quaedam episcopalis ministerii regula tradita est, ad quam si episcopi actiones suas dirigere studeant, dubitandum non erit, quin pastores boni et sint et habeantur. Sed iidem episcopi et pontifices dicuntur, accepto ab ethnicis nomine, qui principes sacerdotum pontifices appellare consueverunt.

a) Act. 20, 28. 29. 30.

b) 1. Pet. 5, 2. 3.

Tertius est archiepiscoporum, seu metropolitanorum, qui licet iurisdictione, ordinatione tamen ab episcopis non differunt.

Tertius gradus est archiepiscoporum, qui pluribus episcopis praesunt; qui metropolitani etiam vocantur, quod illarum urbium antistites sint, quae tamquam matres habeantur illius provinciae. Quare superiorem, quam episcopi, locum, et ampliorem potestatem habent, tametsi ab episcopis ordinatione nihil differunt.

In quarto gradu patriarchae collocantur, idest, primi supremique patres.

27. *De sedibus antiquis patriarcharum.*

Quart. gradus est patriarcharum, qui quatuor olim in tota ecclesia numerabantur, iique dignitate impares. Constantinopolitanus patriarcha post Rom. I. dist. 22. c. Constantinopolitanae etc. Renovantes. De reliquis sedibus patriarchal. vide conc. nic. cap. 6.

Olim in universa ecclesia, praeter summum romanum pontificem, quatuor tantum patriarchae numerabantur, neque omnes tamen dignitate pares. Nam constantinopolitanus, etsi ad eum post omnes alios hic honos delatus est, tamen ob imperii maiestatem altiorem locum obtinuit. Proximus est alexandrinus, cuius ecclesiam Marcus evangelista iussu principis apostolorum fundavit; tertius antiochenus, ubi Petrus sedem primo locavit; extremum gradum habet hierosolymitanus, quam ecclesiam Iacobus frater Domini rexit.

28. *Romanus pontifex omnium est episcoporum maximus, idque iure divino.*

Primatus romani pontificis non humani, sed divini est iurisd. vide Anacl. ep. 3. cap. 4. et habetur dist. 22. cap. Sacrosancta, et Greg. lib. 7. ep. 63. et 64.

Praeter hos omnes, catholica ecclesia romanum pontificem maximum, quem in ephesina synodo Cyrillus alexandrinus archiepiscopum, totius orbis terrarum patrem et patriarcham appellat, semper venerata est. Cum enim in Petri, apostolorum principis, cathedra sedeat, in qua usque ad vitae finem sedisse constat, summum in eo dignitatis gradum, et iurisdictionis amplitudinem, non quidem ullis synodicis aut aliis humanis constitutionibus, sed divinitus datam agnosit. Quamobrem omnium fidelium, et episcoporum, ceterorumque antistitum, quocumque illi munere et potestate praediti sint, pater ac moderator, universali ecclesiae, ut Petri successor, Christique domini verus et legitimus vicarius praesidet. Ex his itaque pastores docebunt, et quae sint ecclesiasticorum ordinum ac graduum praecipua munera et functiones, et quis huius sacramenti minister sit.

29. *Quis sit legitimus sacramenti ordinis minister.*

Constat enim ad episcopum eam administrationem pertinere: quod etiam sanctarum litterarum auctoritate, certissima traditione, omnium patrum testimonio, conciliorum decretis, sanctae ecclesiae usu et consuetudine facile erit comprobare. Quamvis autem nonnullis abbatibus permissum sit, ut minores, et non sacros ordines interdum administrent; tamen hoc proprium episcopi munus esse nemo dubitat, cui uni ex omnibus, praeterea nemini, licet reliquis ordinibus, qui maiores et sacri dicuntur, initiare. Nam subdiaconos, diaconos et sacerdotes unus tantum episcopus ordinat: episcopi ex apostolorum traditione, quae perpetuo in ecclesia custodita est, a tribus episcopis consecrantur.

Tr. syn. de ordine sess. 23. c. 3. decr. de reform. c. 10. idque docent conc. antioch. c. 10. Ancyra 12. Epiph. haer. 75. Hier. ep. 85. Dam. et Leo ep. 88.

30. *Cur in promovendis ad ordines singularis probitas requiratur.*

Sequitur nunc, ut explicetur, quinam ad hoc sacramentum, in primisque ad sacerdotalem ordinem apti sint, et quae in eis potissimum requirantur: ex hoc enim difficile non erit statuere, quid in aliis ordinibus dandis, pro cuiusque officio et dignitate, observare oporteat. Maximam autem in hoc sacramento cautionem adhibendam esse ita colligitur, quod cetera gratiam ad illorum sanctificationem et usum tribuunt, a quibus percipiuntur; at vero, qui sacris initiantur, ob eam rem caelestis gratiae participes fiunt, ut eorum ministerio, ecclesiae, atque adeo omnium saluti consulatur. Ex quo factum esse intelligimus, ut statis tantummodo diebus, quibus etiam sollemnia ieiunia ex vetustissimo catholicae ecclesiae more indicuntur, ordinationes fiant: ut scilicet fidelis populus eiusmodi sacrarum rerum ministros piis et sanctis precationibus a Deo impetret, qui ad tanti ministerii potestatem recte et cum ecclesiae utilitate gerendam aptiores esse videantur.

Dionys. lib. de eccl. hier. c. 3.

Ordines cur statis dieb. ieiuniorum praecipue instituantur.

Quae sint tempora a iure statuta, habetur d. 15. cap. in fin. ex Gelas. ad ep. per Lucaniam ep. I. c. et Gregor. lib. 2. ep. 3. et de tempor. ordinationum.

31. *Quanta vitae et morum integritas in ordinando requiratur.*

Primum itaque in eo, qui sacerdos creandus est, vitae et morum integritas commendetur magnopere oportet; non solum quia, si alicuius mortiferi peccati conscius se initiari curet, vel etiam patiatur, novo se et maximo scelere obstringit, sed etiam quia virtutis et innocentiae lumen aliis praeferre debet. Ea de re quid Apostolus *a*) Tito et *b*) Timotheo praecipiat, pastoribus declarandum erit; et simul illud docendum, ea corporis vitia, *c*) quae in veteri lege ex Domini praescriptione aliquem ab altaris ministerio excludebant, in evangelica lege ad animae vitia praecipue transferenda esse. Quare sanctam illam consuetudinem in ecclesia servari animadvertimus, ut qui sacris initiandi sunt, prius poenitentiae sacramento conscientiam purgare diligenter studeant.

Aliter multi plus invigilant subditorum evacuandis marsupiis, quam extirpandis vitiis.

a) Tit. I, 7.
b) Tim. 3, 8. 9. per totum.
c) Levit. 21, 17. 18. 16, 20.

Gregor. part. I. pastor. cura cap. 11.

32. *In sacerdote quae et quanta doctrina requiratur.*

Praeterea in sacerdote non solum ea cognitio requirenda est,

quae ad sacramentorum usum et tractationem pertinet, sed etiam sacrarum litterarum scientia ita instructum esse oportet, ut populo christianae fidei mysteria, et divinae legis praecepta tradere, ad virtutem et pietatem incitare, a vitiis revocare fideles possit. Sacerdotis enim duo sunt munera; quorum alterum est, ut sacramenta rite conficiat et administret; alterum, ut populum fidei suae commissum iis rebus et institutis, quae ad salutem necessaria sunt, erudiat. Malachias enim ita testatur: *a*) *Labia sacerdotis custodient scientiam, et legem requirent ex ore eius; quia angelus Domini exercituum est.* Ut igitur in horum altero, si mediocri cognitione sit ornatus, praestare, quod debet, possit; alterum certe non vulgarem, sed exquisitam potius doctrinam desiderat. Quamvis aeque ab omnibus sacerdotibus summa reconditarum rerum scientia non exigatur, sed quae ad suscepti officii et ministerii functionem unicuique satis esse possit.

Duo sacerdotis munera. *a*) Malach. 2, 7. Et inter ceteras scientias sacras theologiae studium omnium scientiarum ornamentum.

33. *Quinam ad sacerdotii dignitatem non sint admittendi.*

Pueris autem, et furiosis, vel amentibus, quod usu rationis carent, hoc sacramentum dandum non est; quamvis, si iis quoque administraretur, sacramenti characterem in eorum animam imprimi, certo credendum sit. Qui vero aetatis annus in singulis ordinibus sit expectandus, ex sacri tridentini concilii decretis facile erit cognoscere. Excipiuntur etiam servi; neque enim divino cultui dedicari debet, qui non sui iuris, sed in alterius potestate est. Viri praeterea sanguinum, et homicidae, quia ecclesiastica lege repelluntur, et irregulares sunt. Spurii quoque, et ii omnes, qui ex legitimis nuptiis non sunt procreati. Decet enim, ut, qui sacris addicuntur, nihil in se habeant, quo ab aliis merito contemni ac despici posse videantur. Ad extremum etiam admitti non debent, qui aliquo insigni corporis vitio deformes, aut manci sunt: ea enim foeditas et debilitatio tum offensionem habet, tum vero sacramentorum administrationem impediat, necesse est.

Trid. syn. sess. 23. c. 12. de reform.

34. *Qui sint praecipui huius sacramenti effectus.*

Sed iam his rebus expositis, superest, ut pastores doceant, qui sint huius sacramenti effectus. Constat vero, quamvis ordinis sacramentum, ut antea dictum est, maxime ad ecclesiae utilitatem et pulchritudinem spectet, tamen in eius quoque anima, qui sacris initiatur, sanctificationis gratiam efficere, qua idoneus habilisque ad recte munus suum fungendum, sacramentaque administranda reddatur; quemadmodum etiam baptismi gratia quilibet ad alia sacramenta percipienda aptus efficitur.

Prim. effectus est sanctificatio illius, qui ordinatur. Vide concilium flor.

Aliam quoque gratiam hoc sacramento tribui perspicuum est, praecipuam videlicet potestatem, quae ad sanctissimum eucharistiae sacramentum refertur: in sacerdote quidem plenam et perfectam, ut qui Domini nostri corpus et sanguinem unus potest conficere; in aliis vero inferiorum ordinum ministris ma-

Secundus, gradibus quibusdam homines provehi ad offerendum Domino novi testamenti sacrificium.

iorem minoremve, quo quisque ministerio suo magis minusve ad altaris sacramenta accedit. Atque haec etiam character spiritualis dicitur; quod qui sacris imbuti sunt, interiori quadam nota, animae impressa, ab aliis fidelibus distinguantur, ac divino cultui mancipentur. Ad quam Apostolus videtur spectasse, cum ad Timotheum ait: a) *Noli negligere gratiam, quae in te est, quae data est tibi per prophetiam, cum impositione manuum presbyterii;* et alibi: b) *Admoneo te ut resuscites gratiam Dei, quae est in te, per impositionem manuum mearum.*

Quomodo ordinis sacramentum characterem imprimat. Trid. syn. sess. 23. de ord. c. 3. can. 4.
a) I. Tim. 4, 14.
b) 2. Tim. 1, 6.

Haec de ordinis sacramento satis dicta sint: potiora enim tantum rerum capita pastoribus tradere professi sumus, ut illis fidelis populi docendi, et in christiana pietate erudiendi argumenta suppeditarent.

DE MATRIMONII SACRAMENTO

CAPUT VIII.

1. *Cur parochi sedulo debeant invigilare, ut populus christianus matrimonii naturam et sanctitatem cognitam habeat.*

Quoniam pastoribus beata et perfecta christiani populi vita proposita esse debet, iis quidem maxime optandum esset, quod Apostolus se cupere ad corinthios scribebat his verbis: c) *Volo omnes vos esse, sicut me ipsum:* nimirum, ut omnes continentiae virtutem sectarentur; nihil enim beatius in hac vita fidelibus potest contingere, quam ut animus, nulla mundi cura distractus, sedataque et restincta omni carnis libidine, in uno pietatis studio, et caelestium rerum cogitatione conquiescat. Sed quoniam, ut idem Apostolus testatur, d) *unusquisque proprium donum habet ex Deo, alius quidem sic, alius vero sic;* et matrimonium magnis et divinis bonis ornatum est, ita ut inter alia catholicae ecclesiae sacramenta vere ac proprie numeretur, ac e) Dominus nuptiarum celebritatem praesentia sua honestarit; satis apparet eius doctrinam tradendam esse, cum praesertim liceat animadvertere, tum sanctum f) Paulum, tum apostolorum g) principem, quae non solum ad dignitatem, sed etiam ad officia matrimonii pertinebant, pluribus locis accurate scripta reliquisse. Divino enim spiritu afflati optime intelligebant, quanta et quam multa commoda ad christianam societatem pervenire possent, si fideles matrimonii sanctitatem cognitam haberent, et inviolatam servarent; contra vero, ea ignorata vel neglecta, plurimas maximasque calamitates et detrimenta in ecclesiam importari. Primum itaque matrimonii natura et vis explicanda est: nam cum vitia saepe honesti similitudinem gerant; cavere oportet, ne fideles, falsa matrimonii specie decepti, turpitudine

Doctrina de sacramento matrimonii et canones subiectis decem capitibus de eiusdem reformatione explicantur initio sess. 24. trident. syn.
c) I. Cor. 7, 7.
Castitatis excellentia non in omnes cadit.
d) I. Cor. 7, 7. Fulg. ep. 3. ad Probum c. 9.
e) Ioan. 2, 2. ad 13.
Utilitas doctrinae de matrimonio.
f) I. Cor. 7. per tot. Ephes. 5, 22. Coloss. 3, 18.
g) I. Petr. 2, 2. Dam. lib. 3.

et nefariis libidinibus animam commaculent; cuius rei declarandae causa a nominis significatione ordiendum est.

2. *Quaproter sancta illa copula matrimonii, coniugii, aut nuptiarum nominibus exprimatur.*

Matrimonium unde dicatur. August. lib. 19. contr. Faust. c. 26.

Matrimonium ab eo dicitur, quod femina idcirco maxime nubere debet, ut mater fiat; vel quia prolem concipere, parere, educare, matris munus est. Coniugium quoque a coniungendo appellatur, quod legitima mulier cum viro quasi uno iugo adstringatur. Praeterea nuptiae, quia, ut inquit sanctus Ambrosius, pudoris gratia puellae se obnuberent; quo etiam declarari videbatur, viris obedientes subiectasque esse oportere.

S. Ambr. lib. I. de Abraham. c. 9. in fine.

3. *Quid sit matrimonium.*

Mag. in 4. dist. 7. et grat. 17. q. 2. in princip. quaest.

Ita vero ex communi theologorum sententia definitur: *Matrimonium est viri et mulieris maritalis coniunctio inter legitimas personas, individuam vitae consuetudinem retinens.* Cuius definitionis partes ut planius intelligantur, docendum est, quamvis haec omnia in perfecto matrimonio insint, consensus videlicet interior, pactio externa verbis expressa, obligatio, et vinculum, quod ex ea pactione efficitur, et coniugum copulatio, qua matrimonium consummatur; nihil horum tamen matrimonii vim et rationem proprie habere, nisi obligationem illam, et nexum, qui *coniunctionis* vocabulo significatus est. Additur vero, *maritalis,* quoniam alia pactionum genera, quibus viri et mulieres obligantur, ut sibi mutuam operam praestent, vel pretii vel alterius rei causa, prorsus aliena sunt a matrimonii ratione. Sequitur deinde, *inter legitimas personas;* quoniam qui a nuptiarum coniunctione legibus omnino exclusi sunt, ii matrimonium inire non possunt, neque, si ineant, ratum est. Exempli gratia, qui intra quartum gradum propinquitate coniuncti sunt, puerque ante decimum quartum annum, aut puella ante duodecimum, quae aetas legibus constituta est, ad matrimonii iusta foedera ineunda apti esse non possunt. Quod vero extremo loco positum est, *individuam vitae consuetudinem retinens*, indissolubilis vinculi naturam declarat, quo vir et uxor colligantur.

Conc. flor. in ep. Eug. IV. ad armenos.

4. *Ubi praecipua vis matrimonii consistat.*

Consensus verbis temporis praesentis exprimendus est, isque mutuus esse debet: habet de sponsalibus et matrimon. cap. Tuae fraternitati, et consentit mag. ibidem lit. C. Interior consensus non sufficit ad matrimonium.

Ex his igitur patet, matrimonii naturam et rationem in vinculo illo consistere. Nam quod aliae clarissimorum virorum definitiones hoc videntur consensui tribuere, ut cum dicunt, coniugium esse consensum maris et feminae; hoc ita accipiendum est, consensum ipsum matrimonii causam effectricem esse, quod patres in concilio florentino docuerunt. Etenim obligatio, et nexus oriri non potest, nisi ex consensu et pactione.

5. *Qualis in matrimonio requiratur consensus, quaque ratione sit declarandus.*

Sed illud maxime necessarium est, ut consensus verbis, quae praesens tempus significant, exprimatur. Neque enim matrimo-

nium est simplex donatio, sed mutua pactio. Atque ita fit, ut consensus alterius tantum, ad matrimonium coniungendum satis esse non possit, sed duorum inter se mutuum esse oporteat; atqui ad declarandum mutuum animi consensum, verbis opus esse perspicuum est. Si enim ex interiori tantum consensu, sine aliqua externa significatione, matrimonium constare posset, illud etiam sequi videretur, ut, cum duo, qui disiunctissimis et maxime diversis in locis essent, ad nuptias consentirent, antequam alter alteri voluntatem suam vel litteris, vel nunciis declarasset, veri et stabilis matrimonii lege coniungerentur; quod tamen a ratione, et sanctae ecclesiae consuetudine et decretis alienum est.

6. *Mutuus consensus verbis futuri temporis expressus matrimonium non efficit.*

Recte autem dicitur oportere, ut consensus verbis exprimatur, quae praesentis temporis significationem habeant. Nam, quae futurum tempus indicant, matrimonium non coniungunt, sed spondent. Deinde, quae futura sunt, nondum esse perspicuum est: quae vero non sunt, parum et nihil firmi aut stabilis habere existimandum est. Quare nondum connubii ius in eam mulierem quisquam habet, quam se in matrimonium ducturum esse pollicetur; neque statim ab eo impletum est, quod se facturum promisit, tametsi fidem praestare debet, quod si non faciat, violatae fidei reus esse convincitur. At vero qui matrimonii foedere alteri iungitur, quamvis postea poeniteat, tamen, quod factum est, mutare irritumve et infectum reddere non potest. Cum itaque coniugii obligatio nuda promissio non sit, sed eiusmodi abalienatio, qua re ipsa vir mulieri, et vicissim mulier viro, corporis sui potestatem tradit; idcirco necesse est, verbis, quae praesens tempus designant, matrimonium contrahi: quorum verborum vis, postquam etiam enunciata sunt, permanet, virumque et uxorem indissolubili vinculo constrictos tenet.

Habetur de sponsal. et matrim. c. Si inter virum.

Qui, quod se facturum promisit, postea non praestat, tametsi fidem violet, matrimonium tamen non dissolvit.

Qualis promissio requiratur ad perfectionem matrimonii.

7. *Si, pudore aut alio impedimento, consensus verbis non exprimatur, nutus et signa verborum locum habent.*

Sed verborum loco tum nutus et signa, quae intimum consensum aperte indicent, satis ad matrimonium esse possunt; tum ipsa etiam taciturnitas, cum puella propter verecundiam non respondet, sed pro ea parentes loquuntur.

8. *Ad verum matrimonium concubitus non requiritur.*

Ex iis igitur parochi fidelibus tradent, matrimonii naturam et vim in vinculo et obligatione sitam esse; ac praeter consensum, eo, quo dictum est, modo expressum, ut verum matrimonium existat, concubitum necessario non requiri. Nam et primos parentes ante peccatum, quo tempore nulla inter eos carnis copula intercesserat, ut patres testantur, vero matrimonio iunctos fuisse plane constat. Quare a sanctis patribus dictum est, matrimonium non concubitu, sed consensu existere; quod etiam a sancto Ambrosio in libro de virginibus repetitum legimus.

Adam et Eva in statu innocentiae non concubuerunt. Gen. 2.

9. *Quotuplex sit matrimonii consideratio.*

S. Ambr. de inst. virg. c. 6. Duplex matrimonii ratio: ut est officium naturae, et ut sacramentum, matrimonium est a natura, ff. de iust. et iure l. 1
a) 1. Cor. 15, 46.

Iam vero hisce explicatis, illud docendum erit, matrimonium duplicem rationem habere. Nam, vel ut naturalis coniunctio, [coniugium enim non ab hominibus inventum, sed a natura] vel ut sacramentum, cuius vis naturalium rerum conditionem superat, considerandum est. Ac, quoniam gratia naturam perficit, [neque *prius, a) quod spirituale est, sed quod animale, deinde quod spirituale*] rei ordo postulat, ut de matrimonio, ut natura constat et ad naturae officium pertinet, prius agendum sit; tum vero, quae illi, ut sacramentum est, conveniunt, explananda erunt.

10. *Quis matrimonii, ut officium naturae significat, sit auctor.*

b) Gen. 1, 27. 28.
c) Gen. 2, 18.
d) Ibid. 20.
e) Matth. 19, 6.

In primis itaque docendi sunt fideles, matrimonium a Deo institutum esse. Scriptum est enim in genesi: b) *Masculum et feminam creavit eos: benedixitque illis Deus, et ait: Crescite, et multiplicamini*; et: c) *Non est bonum esse hominem solum: faciamus ei adiutorium simile sibi*; ac paulo post: d) *Adae vero non inveniebatur adiutor similis eius. Immisit ergo dominus Deus soporem in Adam; cumque obdormisset, tulit unam de costis eius, et replevit carnem pro ea: et aedificavit dominus Deus costam, quam tulerat de Adam, in mulierem, et adduxit eam ad Adam, dixitque Adam: hoc nunc os ex ossibus meis, et caro de carne mea: haec vocabitur virago, quoniam de viro sumpta est. Quamobrem relinquet homo patrem suum et matrem, et adhaerebit uxori suae, et erunt duo in carne una.* Quae, ipso Domino auctore e) apud sanctum Matthaeum, ostendunt matrimonium divinitus institutum esse.

11. *Matrimonium, ut naturae officium consideratum, et maxime ut sacramentum, dissolvi non potest.*

f) Matth. 19, 6. Tridentina syn. in princ. sess 24. et cap. 5. 7. et c. Fraternitatis. 35. q. 10. et cap. Debitum de bigamis et de coniug. lepros. in princ.

Neque vero Deus matrimonium tantummodo instituit, verum, ut sancta tridentina synodus declarat, perpetuum etiam et indissolubilem nodum ei addidit. Siquidem Salvator ait: f) *Quod Deus coniunxit, homo non separet.* Quamvis enim matrimonio, quatenus naturae est officium, conveniat, ut dissolvi non possit, tamen id maxime fit, quatenus est sacramentum; qua ex re etiam in omnibus, quae naturae lege eius propria sunt, summam perfectionem consequitur: tamen et prolis educandae studio, et aliis matrimonii bonis repugnat, ut eius vinculum dissolubile sit.

12. *Omnibus hominibus lex contrahendi non est imposita.*

g) Gen. 1, 28. Matrimonium causa multiplicandi genus humanum divinitus est institutum. Virginitas matrimonio est praestantior.

Quod vero a Domino dictum est, g) *crescite et multiplicamini*, id eo spectat, ut cuius rei causa matrimonium institutum erat, declaret, non ut singulis hominibus necessitatem imponat. Nunc enim, aucto iam humano genere, non solum ulla lex uxorem ducere aliquem non cogit, sed potius virginitas summopere commendatur, et unicuique in sacris litteris suadetur, ut quae

matrimonii statu praestantior sit, maioremque in se perfectionem et sanctitatem contineat. Dominus enim Salvator noster ita docuit: *a*) *Qui potest capere, capiat;* et Apostolus ait: *b*) *De virginibus praeceptum Domini non habeo, consilium autem do, tamquam misericordiam consecutus a Domino, ut sim fidelis.*

Trid. syn. sess. 24. de matr. cap 9. 10.
a) Matth. 19, 12.
b) 1. Cor. 7, 25.

13. *Vir et mulier coniungi cur debeant.*

Prima ratio.

Sed quibus de causis vir et mulier coniungi debeant, explicandum est. Prima igitur est, haec ipsa diversi sexus naturae instinctu expetita societas, mutui auxilii spe conciliata; ut alter alterius ope adiutus, vitae incommoda facilius ferre, et senectutis imbecillitatem sustentare queat.

Secunda.

Altera est procreationis appetitus, non tam quidem ob eam rem, ut bonorum et divitiarum heredes relinquantur, quam ut verae fidei et religionis cultores educentur. Quod quidem maxime sanctis illis patriarchis, cum uxores ducerent, propositum fuisse, ex sacris litteris satis apparet. Quare angelus, cum Tobiam admoneret, quo pacto mali daemonis vim posset repellere; *c*) *Ostendam*, inquit, *tibi qui sunt, quibus praevalere potest daemonium. Hi namque, qui coniugium ita suscipiunt, ut Deum a se et a sua mente excludant, et suae libidini ita vacent, d*) *sicut equus et mulus, quibus non est intellectus, habet potestatem daemonium super eos.* Deinde subiecit: *e*) *Accipies virginem cum timore Domini, amore filiorum magis, quam libidine ductus, ut in semine Abrahae benedictionem in filiis consequaris.* Atque una etiam haec causa fuit, cur *f*) Deus ab initio matrimonium instituerit. Quare fit, ut illorum sit scelus gravissimum, qui matrimonio iuncti, medicamentis vel conceptum impediunt, vel partum abigunt: haec enim homicidarum impia conspiratio existimanda est.

c) Tob. 6, 16. 17.
d) Psal. 31, 9.
e) Tob. 6, 22. et 22.
f) Gen. 1, 28.
Ius naturae violant qui partum impediunt.

14. *Post peccatum cur matrimonium institutum fuerit.*

Tertia causa, vide Aug. 14. civ. c. 15. 16. et 17. Dam. l. 4. de orthod. fide c. 25,

Tertia est, quae post primi parentis lapsum ad alias causas accessit; cum propter iustitiae, in qua homo conditus erat, amissionem, appetitus rectae rationi repugnare coepit; ut scilicet, qui sibi imbecillitatis suae conscius est, nec carnis pugnam vult ferre, matrimonii remedio ad vitanda libidinis peccata utatur. De quo ita Apostolus scribit: *g*) *Propter fornicationem unusquisque suam uxorem habeat, et unaquaeque suum virum habeat;* ac paulo post cum docuisset, interdum orationis causa a matrimonii debito abstinendum esse, subiecit: *h*) *Et iterum revertimini in id ipsum, ne tentet vos satanas propter incontinentiam vestram.* Hae igitur sunt causae, quarum aliquam sibi proponere quisque debet, qui pie et religiose, ut sanctorum filios decet, nuptias velit contrahere. Quod si ad eas causas aliae etiam accedant, quibus homines inducti matrimonium ineant, atque in habendo uxoris delectu, hanc illi praeponant, ut heredis relinquendi desiderium, divitiae, forma, generis splendor, morum similitudo; huiusmodi sane rationes damnandae non sunt, cum

g) 1. Cor. 7, 2.
h) Ibidem. 5.

Causae secundariae matrimonii si eius sanctitatem non impediant, minime damnandae sunt.

matrimonii sanctitati non repugnent. Neque enim in sacris litteris *a*) Iacob patriarcha reprehenditur, quod Rachelem, eius pulchritudine illectus, Liae praetulerit. Haec de matrimonio, ut naturalis coniunctio est, docenda erunt.

a) Gen. 29, 17.

15. *Cur matrimonium sacramenti dignitate per Christum sit auctum.*

De matrimonio ut sacramentum est. Finis instituti matrimonii cum in lege naturae, tum in lege gratiae pulchre explicatur. Thom. in sup. q. 42. art. 3.

Immensa Christi et ecclesiae per charitatem coniunctio matrimonii sacramento aptissime significatur.

Ut autem sacramentum est, explicare oportebit, eius naturam multo praestantiorem esse, et omnino ad altiorem finem referri. Quemadmodum enim matrimonium, ut naturalis coniunctio, ad propagandum humanum genus ab initio institutum est; ita deinde, ut populus ad veri Dei et salvatoris nostri Christi cultum et religionem procrearetur atque educaretur, sacramenti dignitas illi tributa est. Cum enim Christus dominus vellet arctissimae illius necessitudinis, quae ei cum ecclesia intercedit, suaeque erga nos immensae charitatis certum aliquod signum dare, tanti mysterii dignitatem hac potissimum maris et feminae sancta coniunctione declaravit. Quod quidem aptissime factum esse, intelligi ex eo potest, quod ex omnibus humanis necessitatibus, nulla inter se homines magis, quam matrimonii vinculum constringit, maximaque inter se vir et uxor charitate et benevolentia devincti sunt. Atque idcirco fit, ut frequenter sacrae litterae nuptiarum similitudine *b*) divinam hanc Christi et ecclesiae copulationem nobis ante oculos proponant.

b) Matth. 22, 2. 25, 10.

16. *Quo modo matrimonium sit verum evangelicae legis sacramentum.*

Apoc. 19, 7.

Iam vero matrimonium sacramentum esse, ecclesia, apostoli auctoritate confirmata, certum et exploratum semper habuit. Ita enim ad ephesios scribit: *c*) *Viri debent diligere uxores suas, ut corpora sua. Qui suam uxorem diligit, seipsum diligit. Nemo enim umquam carnem suam odio habuit, sed nutrit, et fovet eam, sicut et Christus ecclesiam; quia membra sumus corporis eius, de carne eius, et de ossibus eius. Propter hoc relinquet homo patrem et matrem suam, et adhaerebit uxori suae, et erunt duo in carne una. Sacramentum hoc magnum est: ego autem dico in Christo, et in ecclesia.* Nam quod inquit, *sacramentum hoc magnum est,* nemini dubium esse debet, ad matrimonium referendum esse; quod scilicet viri et mulieris coniunctio, cuius Deus auctor est, sanctissimi illius vinculi, quo Christus dominus cum ecclesia coniungitur, sacramentum, idest sacrum signum sit.

c) Ephes. 5, 28. 29. 30.

Pet. Dam. ser. I. de dedic. ecclesiae.

Aug. de fide et oper. c. 7. l. I. de nupt. et concup. c. 10. et 21. Amb. in c. 5. ep. ad Eph. Tertul. in lib. de Monag.

17. *Quo modo matrimonium sacramentum esse ex Pauli verbis convincatur.*

Atque hanc esse eorum verborum veram et propriam sententiam, veteres sancti patres, qui eum locum interpretati sunt, ostendunt, idemque sancta tridentina synodus explicavit. Constat ergo, virum Christo, uxorem ecclesiae ab Apostolo comparari; virum esse *caput mulieris, ut est Christus ecclesiae:* eaque ratione fieri, ut vir uxorem diligere, et vicissim uxor

Trid. Syn. in princ. sess. 24. de matr.

virum amare et colere debeat. a) *Christus enim dilexit ecclesiam, et pro ea semetipsum tradidit:* rursus vero, ut idem Apostolus docet, b) *ecclesia subiecta est Christo.* Sed gratiam quoque hoc sacramento significari et tribui, in quo maxime sacramenti ratio inest, ea synodi verba declarant: *Gratiam vero, quae naturalem illum amorem perficeret et indissolubilem unitatem confirmaret, coniugesque sanctificaret, ipse Christus, venerabilium sacramentorum institutor atque perfector, sua nobis passione promeruit.* Quare docendum est, huius sacramenti gratia effici, ut vir et uxor mutuae charitatis vinculo coniuncti, alter in alterius benevolentia conquiescat, alienosque et illicitos amores et concubitus non quaerat, sed *in omnibus* sit c) *honorabile connubium, et torus immaculatus.*

a) Eph. 5, 25.

b) Ibid. 24.

Quomodo matrimonium gratiam significatam tribuat, trid. syn. ibid.

Fulg. epist. 2. ad Gallam c. 8.

c) Hebr. 13, 4.

18. *Quantum matrimonium evangelii a legis naturae, vel Mosis, matrimonio differat.*

Sed quantum matrimonii sacramentum iis matrimoniis praestet, quae ante vel post legem iniri solebant, ex eo licet cognoscere, quod etsi gentes matrimonio divini aliquid inesse arbitrabantur, atque ob eam rem vagos concubitus a naturae lege alienos esse, itemque stupra, adulteria, et alia libidinis genera vindicanda esse iudicabant; tamen eorum connubia nullam prorsus sacramenti vim habuerunt.

Gentes matrimonium ut rem sanctam veneratae sunt, et concubitus vagos et incestas nuptias damnarunt.

Apud iudaeos vero religiosius omnino nuptiarum leges servari consueverant; neque dubitandum, quin eorum matrimonia maiori sanctitate praedita essent. Cum enim promissionem accepissent, fore aliquando, ut d) omnes gentes in semine Abrahae benedicerentur; magnae apud eos pietatis officium merito esse videbatur, filios procreare, electi populi sobolem, ex qua Christus dominus salvator noster, quod ad humanam naturam attinet, ortum habiturus esset, propagare. Sed illae quoque coniunctiones vera sacramenti ratione caruerunt.

Inter infideles matrimonium non est sacramentum, cap. Quanto tu de divort.

d) Gen. 12, 3. 18. et 18, 18. 22, 18.

19. *Matrimonium in lege naturae post peccatum aut in lege Mosis, originis suae, quam ex Deo habuit, decorem non retinuit.*

Huc accedit, quod sive naturae, post peccatum, sive Mosis legem spectemus, facile animadvertimus, matrimonium a primi ortus sui decore et honestate decidisse. Dum enim naturae lex vigebat, e) multos ex antiquis patribus fuisse comperimus, qui plures simul uxores ducerent. Deinde vero in lege f) Mosis, permissum erat, dato repudii libello, si causa fuisset, divortium cum uxore facere: quorum utrumque ab evangelica lege sublatum, matrimoniumque in pristinum statum restitutum est. Nam quod polygamia a matrimonii natura aliena esset, [etsi aliqui ex priscis patribus accusandi non sunt, quod non sine Dei indulgentia plures uxores ducerent] Christus dominus ostendit illis verbis: g) *Propter hoc dimittet homo patrem et matrem, et adhaerebit uxori suae, et erunt duo in carne una;* ac deinde subiungit: *Itaque iam non sunt duo, sed una caro.* Quibus verbis

e) Gen. 4, 14. et 29, 22.

f) Deut. 24, 1. Matth. 19, 7. 9.

Uxorum pluralitas a matrimonii natura est aliena, ac christianis prohibita, de divort. trid. syn. sess. 24. de matr. can. 2.

g) Matth. 19, 5. 6

Matrimonium duorum dumtaxat coniunctione definitur.

a) Matth. 19, 9. Marc. 10, 11. Lucae 16, 18.

planum fecit, matrimonium ita a Deo institutum esse, ut duorum tantum, non plurium coniunctione definiretur. Quod etiam alibi apertissime docuit; ait enim: a) *Quicumque dimiserit uxorem suam, et aliam duxerit, adulterium committit super eam: et si uxor dimiserit virum suum, et alii nupserit, moechatur.* Nam si viro liceret plures uxores ducere, nulla omnino causa esse videretur, cur magis adulteri reus dicendus esset, quod praeter eam uxorem, quam domi haberet, aliam duceret, quam quod, priore dimissa, cum alia coniungeretur. Atque ob eam rem fieri intelligimus, ut, si infidelis quispiam, gentis suae more et consuetudine, plures uxores duxisset, cum ad veram religionem conversus fuerit, iubeat eum ecclesia ceteras omnes relinquere, ac priorem tantum iustae et legitimae uxoris loco habere.

Quid faciendum sit cum infideli ad fidem converso, qui prius plures uxores duxerit, vide c. Gaudemus, de divortiis.

20. *Vinculum matrimonii divortio disrumpi non potest.*

Verum eodem Christi domini testimonio facile comprobatur, nullo divortio vinculum matrimonii dissolvi posse. Si enim post libellum repudii mulier a viri lege soluta esset, liceret ei sine ullo adulterii crimine alteri viro nubere. Atqui Dominus aperte denunciat: b) *Omnis, qui dimittit uxorem suam, et alteram ducit, moechatur.* Quare coniugii vinculum nulla re, nisi morte, disrumpi perspicuum est. Quod quidem Apostolus etiam confirmat, cum inquit: c) *Mulier alligata est legi, quanto tempore vir eius vivit; quod si dormierit vir eius, liberata est a lege: cui vult, nubat; tantum in Domino;* et rursus: d) *His, qui in matrimonio iuncti sunt, praecipio, non ego, sed Dominus, uxorem a viro non discedere; quod si discesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari.* Eam vero optionem Apostolus mulieri, quae iusta de causa virum reliquisset, detulit, ut aut innupta maneat, aut viro suo reconcilietur. Neque enim sancta ecclesia viro et uxori permittit, ut sine gravioribus causis alter ab altero discedat.

b) Matth. 19, 9. Marc. 10, 11. Lucae 16, 18.

c) 1. Cor. 7, 39. Rom. 7, 2.

d) 1. Cor. 7, 10. Conc. trid. sess. 24. can. 5. et 7. conc. item milen. c. 17. citatum 32. q. 7. capite Placuit. Nisi iusta causa societas vitae inter coniuges non est disrumpenda.

21. *Cur nulla ratione dissolvi matrimonium expediat.*

Ac ne forte alicui videatur durior matrimonii lex, quod nulla umquam ratione dissolvi possit, docendum est, quae sint cum ea utilitates coniunctae. Primum enim, homines in coniungendis matrimoniis virtutem potius, et morum similitudinem, quam divitias et pulchritudinem spectandam esse intelligant; qua quidem re communi societati maxime consuli nemo dubitare potest. Praeterea, si divortio matrimonium dissolveretur, vix umquam dissidendi causae hominibus, quae iis ab antiquo pacis et pudicitiae hoste quotidie obiicerentur, deessent. Nunc vero, cum fideles secum cogitant, quamvis etiam coniugii convictu et consuetudine careant, se tamen matrimonii vinculo constrictos teneri, omnemque alterius uxoris ducendae spem sibi praecisam esse; ea re fit, ut ad iracundiam et dissidia tardiores esse consueverint. Quod si interdum etiam divortium faciant, et diutius coniugis desiderium ferre non possint; facile per amicos reconciliati ad eius convictum redeunt.

Vide Th. in 4. dist. 33. q. 2. art. 1. et sequent. et Bon. in 4. d. 33. art. 4. q. 1. et 2.

22. *Per libellum repudii separati, possunt rursum coniungi.*

Sed hoc loco praetermittenda non erit pastoribus sancti Augustini salutaris admonitio. Is enim, ut ostenderet fidelibus, haud gravate faciendum esse, ut cum uxoribus, quas adulterii causa dimisissent, si eas delicti poeniteret, in gratiam reducerentur; *Cur*, inquit, *vir fidelis non recipiet uxorem, quam recipit ecclesia? aut cur uxor viro adultero, sed poenitenti, non ignoscat, cui etiam ignovit Christus?* Mam quod *a*) scriptura stultum vocat, *qui tenet adulteram*, de ea sentit, quae cum deliquerit, poenitere et a coepta turpitudine desistere recusat. Ex iis itaque perspicuum est, fidelium coniugia perfectione et nobilitate, tum gentilium, tum iudaeorum matrimoniis longe praestare.

Ob adulterium dimissi, si poeniteant, in gratiam possunt recipi ab altero coniuge, S. Aug. l. 2. de adulterinis coniugiis c. 6. et 9.

a) Prov. 18, 22.

23. *Quae sint bona, quae ex hoc sacramento ad coniugatos redeunt.*

Docendi praeterea sunt fideles, tria esse matrimonii bona, prolem, fidem, sacramentum; quorum compensatione illa incommoda leniuntur, quae Apostolus indicat his verbis: *b*) *Tribulationem carnis habebunt huiusmodi;* efficiturque, ut coniunctiones corporum, quae extra matrimonium merito damnandae essent, cum honestate coniunctae sint.

Matrimonii triplicia sunt bona, Aug. lib. 5. contra Jul. c. 5. et de gen. ad lit. l. 9. c. 7. Mag. in 4. dist. 31. Scot. 4. dist. 3. q. 1.

b) 1. Cor. 7, 28.

Primum igitur bonum est proles, hoc est liberi, qui ex iusta et legitima suscipiuntur uxore. Id enim tanti fecit Apostolus, ut diceret: *c*) *Salvabitur mulier per filiorum generationem.* Nec vero hoc de procreatione solum, sed de educatione etiam et disciplina, qua filii ad pietatem erudiuntur, intelligendum est; sic statim subdit Apostolus: *d*) *Si in fide permanserint.* Monet enim scriptura: *e*) *Filii tibi sunt? erudi illos, et curva illos a pueritia illorum.* Idem etiam *f*) Apostolus docet; eiusque institutionis pulcherrima exempla *g*) Tobias, *h*) Iob, et alii sanctissimi patres in sacris litteris praebent. Quae vero sint parentum et filiorum officia, in quarto praecepto latius explicabitur.

Primum matrimonii bonum est proles.

c) 1. Tim. 2, 15.

d) 1. Tim. 2, 15.

e) Eccl. 7, 25.

f) Ephes. 6, 4. Col. 3, 20.

g) Tob. 4. per totum.

h) Iob. 1, 5.

24. *Fides in matrimonio quid sit, et quo modo servanda.*

Sequitur fides; quod est alterum matrimonii bonum, non ille virtutis habitus, quo imbuimur, cum baptismum percipimus, sed fidelitas quaedam, quae mutuo vir uxori, et uxor viro se ita obstringit, ut alter alteri sui corporis potestatem tradat, sanctumque illud coniugii foedus numquam se violaturum polliceatur. Id facile colligitur ex illis verbis, quae a primo parente enunciata sunt, cum Evam uxorem suam accepit, quae deinde Christus dominus in evangelio comprobavit: *i*) *Quamobrem relinquet homo patrem et matrem, et adhaerebit uxori suae, et erunt duo in carne una*: item ex eo Apostoli loco: *k*) *Mulier sui corporis potestatem non habet, sed vir; similiter autem et vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier.* Quare optimo iure gravissimae animadversiones a *l*) Domino in adulteros, quod hanc maritalem fidem frangant, in veteri lege constitutae erant.

Secundum bonum est fidelitas mutua.

i) Gen. 2, 24. Matth. 19, 5. Ephes. 5, 31.

k) 1. Cor. 7, 4.

l) Levit. 20, 10. Deut. 22, 22.

Vir qualiter uxorem diligere debeat, vide Hieron. l. I. contr. Iovin. et cap. Origo 32. q. 4.
a) Ephes. 5, 25. Col. 3, 19.

Postulat praeterea matrimonii fides, ut vir et uxor singulari quodam, sanctoque et puro amore coniuncti sint; neque ut adulteri inter se ament, sed ut Christus dilexit ecclesiam. Hanc enim regulam Apostolus praescripsit, cum ait: a) *Viri, diligite uxores vestras, sicut et Christus dilexit ecclesiam;* quam certe immensa illa charitate, non sui commodi gratia, sed sponsae tantum utilitatem sibi proponens, complexus est.

25. *Quid sit sacramentum, dum inter matrimonii bona numeratur.*

Tertium matrimonii bonum est sacramentum.
b) I. Cor. 7, 10. 11. vide, quod supra notavimus sect. 30.

Tertium bonum, sacramentum appellatur, vinculum scilicet matrimonii, quod numquam dissolvi potest. Nam, ut est apud Apostolum, b) *Dominus* praecepit *uxorem a viro non discedere; quod si discesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari: et vir uxorem non dimittat.* Si enim matrimonium, ut sacramentum est, Christi coniunctionem cum ecclesia signat; necesse est, ut Christus se ab ecclesia numquam disiungit, ita uxorem a viro, quod ad matrimonii vinculum attinet, separari non posse. Verum, ut haec sancta societas sine querela facilius conservetur, viri et uxoris officia, quae a c) sancto Paulo, et a d) principe apostolorum Petro descripta sunt, tradenda erunt.

c) Ephes. 5, 22. 25. Col. 3, 18. I. Tim. 5, 14.
d) I. Petr. 3, I. 2.

26. *Quae sint praecipua mariti officia.*

Primum mariti officium.

e) Gen. 3, 12.
Cur mulier ex viri pedibus vel capite non sit condita. Aug. l. 12. de civ. Dei c. 10. Hugo de S. Vict. in ann. sup. gen.
Secundum officium vide cap. Si quis dereliquerit dis. 30.

Ergo viri munus est, uxorem liberaliter et honorifice tractare. Qua in re meminisse oportet, Evam ab Adamo sociam appellatam esse, cum inquit: e) *Mulier, quam dedisti mihi sociam.* Cuius rei causa aliqui patres factum esse docuerunt, ut ea non ex pedibus, sed ex latere, viri formaretur; quemadmodum etiam ex capite condita non est, ut se viri dominam non esse intelligeret, sed viro potius subiectam. Decet praeterea virum in alicuius honestae rei studio semper occupatum esse; tum ut ea suppeditet, quae ad familiam sustentandam necessaria sunt, tum ne inerti otio languescat, a quo omnia fere vitia fluxerunt: deinde vero familiam recte constituere, omnium mores corrigere, singulos in officio continere.

27. *Uxoris officium quid requirat.*

Uxoris quae sint praecipua officia. I. Petri 3, I.
Fulg. ep. 2. ad Galliam cap. 11. 12. et 3. ad Probam. c. 14.
* Alias «castam.» Psal. 44. 14. Omnis gloria eius, etc.

Rursus autem uxoris partes sunt, quas apostolorum princeps enumerat, cum inquit: *Mulieres subditae sint viris suis; ut et si qui non credunt verbo, per mulierum conversationem sine verbo lucrifiant, considerantes in timore * castam conversationem vestram: quarum non sit extrinsecus capillatura, aut circumdatio auri, aut indumenti vestimentorum cultus; sed qui absconditus est cordis homo, in incorruptibilitate quieti et modesti spiritus, qui est in conspectu Dei locuples. Sic enim aliquando et sanctae mulieres, sperantes in Deo, ornabant se, subiectae propriis viris, f) sicut Sara obediebat Abrahae, dominum eum vocans.* Earum quoque praecipuum studium sit, filios in religionis cultu educare, domesticas res diligenter curare. Domi vero libenter se contineant, nisi necessitas exire cogat; idque sine viri permissu facere numquam audeant. Dein-

f) Gen. 18, 12.
Adversus mulieres ambitiosius se se ornantes, et excolentes scribit eleganter Gr. Nazianz. fol. 1430.

de, in quo maxime maritalis coniunctio sita est, meminerint semper, secundum Deum, magis quam virum, neminem diligendum, eove pluris faciendum esse neminem; cui etiam omnibus in rebus, quae christianae pietati non adversantur, morem gerere, et obtemperare summa cum alacritate animi oporteat.

28. *Quid de matrimonii ritibus sentiendum sit.*

Harum rerum explicationi consequens erit, ut pastores ritus etiam doceant, qui in matrimonio contrahendo servari debent; de quibus non est expectandum, ut hoc loco praecepta tradantur, cum a sancta tridentina synodo, quae hac in re maxime observanda sint, copiose et accurate constituta fuerint; neque illud decretum a pastoribus ignorari possit. Satis igitur est eos admonere, ut, quae ad hanc partem attinent, e sacri concilii doctrina cognoscere studeant, eaque fidelibus diligenter exponant.

Trid. syn. sess. 24. decr. de reformatione matrimonii, cap. 1.

29. *Clandestina matrimonia rata non sunt.*

In primis autem, ne adolescentes et puellae, cui aetati inest maxima imbecillitas consilii, falso nuptiarum nomine decepti, turpium amorum foedera incaute ineant, saepissime docebunt, ea neque vera neque rata matrimonia habenda esse, quae praesente parocho, vel alio sacerdote de ipsius parochi vel ordinarii licentia, certoque testium numero non contrahantur.

Trid. syn. ib. c. 1.

30. *Tradere etiam matrimonii impedimenta decet.*

Sed quae matrimonium etiam impediunt, explicanda erunt; in quo argumento plerique graves et doctissimi viri, qui de vitiis et virtutibus conscripserunt, adeo diligenter versati sunt, ut facile omnibus futurum sit, quae illi scriptis suis tradiderunt, in hunc locum transferre; cum praesertim necesse habeant pastores, eos ipsos libros numquam fere e manibus deponere. Itaque tum illas praeceptiones, tum quae a sancta synodo sancita sunt de impedimento, quod vel a cognatione spirituali, vel a iustitia publicae honestatis, vel a fornicatione oritur, attente legent, et tradenda fidelibus curabunt.

Magister sent. dist. 34. et omnes scholastici ibidem, et canonistae.

Conc. trident. ibid. c. 2. 3. 4.

31. *Quo animo affecti esse debeant, qui ad matrimonium accedunt.*

Ex quibus perspici potest, quo animo affectos esse oporteat fideles, cum matrimonium contrahunt. Neque enim se humanam aliquam rem aggredi, sed divinam putare debent; in qua singularem mentis integritatem et pietatem adhibendam esse, patrum veteris legis exempla satis ostendunt; quorum matrimonia, tametsi sacramenti dignitate praedita non erant, ea tamen maxima semper cum religione et sanctimonia colenda esse existimarunt.

32. *Parentum consensus ad matrimonii soliditatem requirendus.*

Inter cetera autem maxime hortandi sunt filii familias, ut parentibus, et iis, in quorum fide et potestate sunt, eum honorem tribuant, ut ipsis inscientibus, nedum invitis et repu-

Trid. syn. sess. 24. decr. de reformat. matrimonii c. 1.

gnantibus, matrimonia non ineant. Nam in veteri testamento licet animadvertere, *a*) filios a patribus semper in matrimonium collocatos esse. Qua in re plurimum illorum voluntati deferendum esse, Apostolus etiam videtur iis verbis indicare: *b*) *Qui matrimonio iungit virginem suam, bene facit; et qui non iungit, melius facit.*

a) Gen. 24. per totum, et 28. et 29. et 21, 22.

b) I. Cor. 7, 38.

33. *Quidnam de actu coniungali sit praecipiendum.*

Extrema illa restat pars, quae ad matrimonii usum pertinet; de quibus ita agendum est a pastoribus, ut nullum ex eorum ore verbum excidat, quod fidelium auribus indignum esse videatur, aut pias mentes laedere, aut risum movere queat. Ut enim *c*) *eloquia Domini, eloquia casta* sunt; ita etiam maxime decet, christiani populi doctorem eiusmodi orationis genere uti, quod singularem quandam gravitatem, et mentis integritatem prae se ferat. Quare duo illa maxime docendi sunt fideles, primum quidem, non voluptatis aut libidinis causa matrimonio operam dandam esse, sed eo utendum intra illos fines, qui, ut supra demonstravimus, a Domino praescripti sunt. Meminisse enim convenit, quod Apostolus hortatur: *d*) *Qui habent uxores, tamquam non habentes sint*; tum vero a sancto Hieronymo dictum esse: *Sapiens vir iudicio debet amare coniungem, non affectu: reget impetus voluptatis, nec praeceps feretur ad coitum. Nihil est foedius, quam uxorem amare quasi adulteram.*

c) Psal. 11, 7.

Duo in matrimonii usu sunt praecipue observanda. Primum, ut voluptatis causa matrimonio non vacetur.
d) 1. Cor. 7, 29. S. Hieron. lib. 1. contr. Iovin. in fin. et habetur in cap. Origo 32. q. 4.

34. *Coniugibus aliquando ab officio matrimonii abstinendum.*

Sed quoniam bona omnia sanctis precationibus a Deo impetranda sunt, alterum est, quod fideles docere oportet, ut, Deum orandi et obsecrandi causa, a matrimonii officio interdum abstineant: in primisque id sibi observandum sciant, tribus saltem diebus, antequam sacram eucharistiam percipiant, saepius vero, cum sollemnia quadragesimae ieiunia celebrantur, quemadmodum patres nostri recte et sancte praeceperunt. Ita enim fiet, ut ipsa matrimonii bona maiori in dies divinae gratiae cumulo augeri sentiant, et pietatis studia sectantes, non modo hanc vitam tranquille et placide traducant, sed aeternae etiam Dei benignitate consequendae, vera et stabili spe, *e*) quae *non confundit*, nitantur.

Quibus temporibus a coniugii catu abstinendum sit, vide 33. q. 4. per totam, et c. Omnis homo de cons. dist. 2. Hier. in Apol. pro lib. contr. Iovin. post medium, et in c. 12. Zach. sup. illud In die illa magnus erit planctus.

e) Rom. 5, 5.

CATECHISMI ROMANI

PARS TERTIA

DE DECALOGO DIVINISQUE LEGIBUS.

CAPUT I.

1. *Decalogum omnium praeceptorum summam esse demonstratur.*

Decalogum, legum omnium summam et epitomen esse, sanctus Augustinus litteris commendavit. Nam *cum multa locutus sit Dominus, duae tamen a) tantum tabulae dantur Mosi lapideae, quae dicuntur tabulae testimonii futuri in arca. Nimirum cetera omnia, quae praecepit Deus, ex illis decem praeceptis, quae duabus tabulis conscripta sunt, pendere intelliguntur; quo modo haec ipsa rursus decem praecepta duobus illis nituntur, dilectionis scilicet Dei et proximi, b) in quibus tota lex pendet, et prophetae.*

S. Aug. lib. 2. super exod. q. 130. Vide D. Greg. Naz. orat. 40. in sanctum baptisma.
a) Exod. 31, 18; et 32, 15.
Decem praecepta ex duobus charitatis praeceptis pendent.
b) Matth. 22, 40.

2. *Cur pastores maxime decalogum diserte tenere et explicare conveniat.*

Itaque cum sit totius legis summa, pastores oportet in eius contemplatione c) die noctuque varsari, non ut vitam suam modo ad hanc normam componant, sed etiam, ut populum sibi creditum in lege Domini erudiant. d) *Nam labia sacerdotis custodient scientiam, et legem requirent ex ore eius, quia angelus Domini exercituum est;* quod ad pastores novae legis maxime pertinet, quia Deo propiores e) *a claritate in claritatem* transformari debent, *tamquam a Domini spiritu.* Et cum eos f) lucis nomine nuncupavit Christus dominus, propriae sunt illorum partes, g) ut sint *lumen eorum, qui in tenebris sunt,* eruditores insipientium, magistri infantium; h) et, si quis praeoccupatus fuerit in aliquo delicto, ipsi, qui spirituales sunt, huiusmodi instruant.

c) Psal. 1, 2.
d) Mal. 2, 7.
e) 1. Cor. 3, 18.
f) Matth. 5, 14.
g) Rom. 2, 20.
h) Gal. 6, 1.

In confessionibus etiam iudicis personam sustinent, ac pro genere et modo peccatorum sententiam ferunt. Quare nisi suam sibi inscitiam, nisi aliis etiam esse fraudi velint, in eo sint, necesse est, quam vigilantissimi, et in divinorum praeceptorum intepretatione exercitatissimi, ut ad hanc divinam regulam, de quacumque et actione, et officii praetermissione iudicium facere possint; et, ut est apud Apostolum, i) *sanam doctrinam* tradant, idest quae nullum contineat errorem, et animorum morbis, quae sunt peccata, medeatur; ut k) sit populus Deo acceptus, *sectator bonorum operum.* Iam vero in huiuscemo-

Decalogus est regula, qua honestae actiones ab improbis secerni debeant.
i) 2. Tim. 4, 3.
k) Tit. 2, 14.
Exhortandus populus ad legis observationem.

di tractationibus ea pastor sibi et aliis proponat, quibus legi parendum esse persuadeat.

3. *Qui decalogi, et legis naturae auctor sit.*

Th. in 1. 2. q. 98. art. 2.

Inter cetera autem, quae animos hominum ad huius legis iussa servanda possunt impellere, illud maximam vim habet, Deum esse huius legis auctorem. Quamvis enim *a*) per angelos data esse dicatur, nemo tamen dubitare potest, ipsum Deum esse legis auctorem. Cuius rei satis amplum testimonium praebent non solum ipsius legislatoris verba, quae paulo post explicabuntur *b*), sed infinita pene scripturarum loca, quae pastoribus facile occurrent. Nemo enim est, quin sibi a Deo legem in animo insitam esse sentiat, qua bonum a malo, honestum a turpi, iustum ab iniusto possit secernere: cuius vis et ratio legis, cum ab ea, quae scripta est, diversa non sit; quis est, qui ut intimae, sic scriptae legis auctorem Deum negare audeat? Hanc igitur divinam lucem, pene iam pravis moribus et diuturna perversitate obscuratam, cum Deus Mosi legem dedit, eam potius illustriorem reddidisse, quam novam tulisse docendum est, ne forte populus, cum audit legi Mosis derogatum esse, putet his legibus se non teneri. Certissimum enim est, non propterea his praeceptis parendum esse, quod per Mosen data sunt, sed quod omnium animis ingenita, et per Christum dominum explicata sunt et confirmata.

a) Gal. 3, 19. Act. 1, 7. 53.

b) Exod. 24, 12. Levit. 4, 22. 27. Isa. 33, 22.

Deus legis naturalis conditor.

Rom. 2, 14. vide Th. in I. 2. q. 91. a. 2.

Lex naturae diuturna perversitate obscurata, per legem scriptam renovatur ac illustratur Thom. I. 2. q. 98. art. 6.

4. *Quo modo ad legem servandam ab ipso legis auctore populus excitari possit.*

Iuvabit tamen plurimum, et ad persuadendum magnum habebit momentum illa cogitatio, Deum esse, qui legem tulit; de cuius sapientia et aequitate dubitare non possumus, neque eius infinitam vim atque potentiam effugere. Quare cum per prophetas Deus iuberet servari legem, *c*) dicebat se dominum Deum esse; et in ipso decalogi exordio: *d*) *Ego sum dominus Deus tuus;* et alibi: *e*) *Si dominus ego sum, ubi est timor meus?*

c) Levit. 18, 5. et 19. et 20. v. 8.
d) Exod. 20, 2.
e) Malac. I, 6.

5. *Quantum sit beneficium, legem a Deo accepisse.*

Non solum autem excitabit fidelium animos ad servanda Dei praecepta, sed ad gratiarum etiam actionem, quod suam Deus, quae salutem nostram contineret, voluntatem explicarit. Quare non uno loco scriptura maximum hoc beneficium declarans, populum commonefacit, ut suam dignitatem, ac Dei beneficentiam cognoscat, veluti in deuteronomio: *f*) *Haec est,* inquit, *vestra sapientia, et intellectus coram populis, ut audientes universa praecepta haec, dicant: En populus sapiens, et intelligens, gens magna;* et rursus in psalmo: *g*) *Non fecit taliter omni nationi, et iudicia sua non manifestavit eis.*

f) Deut. 4, 6.

g) Psal. 147, 20.

6. *Quare tanta maiestate legem suam israelitis olim Deus tradere voluerit.*

Verum si parochus rationem praeterea latae legis ex scripturae auctoritate demonstrarit, facile intelligent fideles, quam pie ac suppliciter acceptam Dei legem colere oporteat: triduo enim,

antequam ferretur lex, Dei iussu dictum est omnibus, *a*) ut vestimenta lavarent, uxores non attingerent, quo sanctiores ac paratiores essent ad accipiendam legem, ut ad diem tertium adessent. Deinde, cum ad montem essent adducti, unde Dominus illis legem per Mosen erat laturus, uni Mosi dictum est, ut in montem ascenderet; quo Deus maxima cum maiestate venit, et locum tonitruis, fulgoribus, igne, densisque nebulis circumfudit, ac loqui cum Mose coepit, eique leges dedit. Quod divina sapientia nullam aliam ob causam factum voluit, nisi nos ut moneret, casto humilique animo legem Domini accipiendam esse; quod si praecepta negligeremus, paratas nobis a divina iustitia poenas imminere.

a) Exod. 19, 10. 11. Haec paulo post sect. 7. diffusius explicantur.

7. *Quo modo lex tanto terrore promulgata, ab hominibus impleri possit, et quod nihil amore facilius sit.*

Quin etiam, legis iussa difficultatem etiam non habere, ostendat parochus: quod vel una hac ratione ex sancto Augustino docere poterit, cum inquit: *b*) *Qui, quaeso, dicitur impossibile esse homini amare, amare inquam creatorem beneficum, patrem amantissimum, deinde etiam et carnem suam in fratribus suis? at vero c*) *qui diligit, legem implevit.* Quare Ioannes apostolus *d*) praecepta Dei gravia non esse, aperte testatur. Nihil enim iustius, nihil cum maiore dignitate, nihil maiore cum fructu ab homine, teste beato Bernardo, exigi potuisset. Quamobrem summam Dei benignitatem admiratus est Augustinus, sic ipsum Deum affatus: *Quid tibi sum ipse, ut amari te iubeas a me? et nisi faciam, irascaris mihi et mineris ingentes miserias? Parvane ipsa est, si non amem te?*

Lex observanda non modo possibilis, sed etiam facilis est. Trid. syn. sess. 2. de iustificatione cap. 11. et can. 18. 19. 20.
b) Serm. 6. de tempore, et ser. 47. de sanctis.
c) Rom. 13, 8.
d) Ioan. 5, 3. Matth. 11, 30. Bern. l. de dil. Deo, Aug. l. 1. conf. c. 5.

Quod si quis eam afferat excusationem impediri se, quo minus Deum amet, infirmitate naturae; docendum est, Deum, qui amorem requisivit, *e*) amoris vim inserere cordibus per Spiritum sanctum suum. Hic autem *f*) Spiritus bonus petentibus a Patre caelesti datur; ut merito sanctus Augustinus precatus sit: *Da quod iubes, et iube quod vis.* Quia igitur Dei auxilium praesto nobis est, maxime post Christi domini mortem, per quam princeps huius mundi eiectus est foras, non est quod quisquam rei difficultate deterreatur; *g*) nihil enim est amanti difficile.

Virtus perficiendae legis per Spiritum sanctum homini etiam imbecilli praestatur.
e) Rom. 5, 5.
f) Luc. 11, 13.
S. Aug. lib. 10. conf. c. 29. 36. 37.
Ioan. 12, 31.

g) Aug. in psal. 121. Bernard. in serm. de dom. in palm. in serm. de, Magdal.

8. *Teneantur ne omnes homines necessario ad legis observationem.*

Praeterea, ad eandem rem persuadendam plurimum valebit, si explicabitur, necessario legi obtemperandum esse; praesertim cum nostris temporibus non defuerint, qui, sive facilis, sive difficilis sit lex, ad salutem tamen nequaquam necessariam esse, impie et magno ipsorum malo dicere non veriti sunt. Quorum nefariam impiamque sententiam, *h*) sacrae scripturae testimoniis parochus confutabit, eiusdem maxime Apostoli, cuius illi auctoritate impietatem suam tueri conantur. Quid igitur ait Apostolus? *i*) Non praeputium, non circumcisionem quidquam esse,

Sess. 6. conc. trid. c. 10. et 11. et c. 18. et 19.

h) Rom. 2, 6. 7. 3, 31.

i) 1. Cor. 7, 19.

et 2. Tim. 4, 8. et Hebr. 5, 9. I. Petr. 1, 10. I. Cor. 7. 10. a) Gal. 6, 15. b) Ioan. 14, 21. 23.

sed observationem mandatorum Dei. Quod vero eandem sententiam alibi repetit, et a) novam creaturam in Christo tantum dicit valere, intelligimus plane eam novam creaturam in Christo dicere, qui mandata Dei observat. Is enim, b) qui *habet mandata* Dei *ac servat, diligit* Deum, Domino ipso teste apud Ioannem: *Si quis diligit me, sermonem meum servabit.* Nam etsi iustificari potest homo, et ex impio fieri pius, antequam singula legis praecepta externis actionibus impleat; tamen fieri non potest, ut, qui per aetatem ratione uti queat, ex impio fiat iustus, nisi animum habeat paratum ad omnia praecepta Dei servanda.

Quae fit nova in Christo creatura. Quomodo potest iustificari homo etiam sine operibus legis. Ibidem 22. Ad Gal. 6.

9. *Quos fructus consequuntur, qui legem divinam observant.*

Ad extremum vero, ne quid praetermittat parochus, quo fidelis populus adducatur, ut legem servet; quam sint eius uberes suavesque fructus, demonstrabit. Quod facile poterit ex iis, quae psalmo decimo octavo scripta sunt, probare. In eo enim legis Dei laudes celebrantur; quarum haec est vel maxima, quae Dei gloriam et maiestatem multo amplius explicat, quam decore suo atque ordine faciant ipsa caelestia corpora; quae ut omnes quamvis barbaras nationes in sui admirationem rapiunt, ita efficiunt, c) ut rerum omnium opificis et conditoris gloriam, sapientiam, ac potentiam agnoscant. Ac d) *lex* quidem *Domini convertit animas* ad Deum. Agnoscentes enim vias eius, et Dei sanctissimam voluntatem per legem, convertimus pedes nostros in vias Domini. At quia soli e) timentes Deum, vere sapientes sunt; hoc illi deinceps tribuit, ut *sapientiam praestet parvulis.* Hinc veris gaudiis, et mysteriorum divinorum cognitione, ingentibus praeterea voluptatibus et praemiis, et in hac vita, et in futuro saeculo illi cumulantur, qui Dei legem observant.

c) Rom. 1, 20.
d) Psal. 18, 8.
e) Iob. 18, 28.

10. *Cum omnia voluntatem Dei faciant, hominem eandem voluntatem sequi aequissimum ostenditur.*

Nec vero tam nostrae utilitatis gratia, quam Dei causa, nobis est servanda lex, qui suam hominum generi in lege voluntatem aperuit; quam, cum f) ceterae creaturae sequantur, hominem ipsum eandem sequi multo est aequius.

f) Psal. 102, 21. et 148, 8.

Ne id quidem silentio praetereundum est, vel in hoc maxime Deum suam in nos clementiam, et summae bonitatis divitias, ostendisse: quod cum sine ullo praemio nos potuisset, ut suae gloriae serviremus, cogere; voluit tamen gloriam suam cum utilitate nostra coniungere, ut quod homini utile, idem esset Deo gloriosum. Quoniam igitur id maximum et praeclarissimum est, docebit parochus, ut a Propheta ultimo loco dictum est, g) *in custodiendis illis* retributionem multam esse. Non enim tantum illae nobis benedictiones promissae sunt, quae ad terrenam felicitatem magis spectare videbantur, h) ut *benedicti* simus *in civitate, benedicti in agro;* sed i) *copiosa merces in caelis,* et k) *mensura bona, conferta, coagitata, et superfluens* proposita est, quam piis et iustis actionibus meremur divinae misericordiae adiumento.

g) Psal. 18, 12. Benedictiones et temporales, et aeternas, qui observant mandata, merentur. h) Deut. 28. per totum. Isa. 1, 19. i) Matth. 5, 12. k) Lucae 6, 38.

11. *Quo pacto lex Mosis omnium aetatum homines obliget, quaque occasione israelitis promulgata fuerit.*

Quamvis haec lex iudaeis *a*) in monte a Domino data fuerit, tamen quoniam *b*) natura omnium mentibus multo ante impressa et consignata erat, atque ob eam rem Deus universos homines illi perpetuo parere voluit; plurimum proderit verba illa, *c*) quibus, Mose ministro atque interprete, hebraeis promulgata est, et populi israelitici historiam, quae mysteriorum est plena, diligenter explicare.

a) Exod. 19, 20. et 20, 20. Deut. 5, 2.
b) Rom. 2, 15.
c) Deut. 5, 5. Gal. 3, 19.

Principio narrabit parochus ex omnibus nationibus, quae sub caelo erant, *d*) unam Deum delegisse, quae ortum habuit ab Abraham, *e*) quem peregrinum esse voluit in terra Chanaan; *f*) cuius possessionem cum ei pollicitus esset, tamen et ille *g*), et posteri eius amplius quadringentos annos vagi fuerunt, antequam promissam terram incolerent; in qua quidem peregrinatione numquam eorum curam dimisit. Transibant *h*) quidem illi *de gente in gentem, et de regno ad populum alterum*, sed nullam umquam illis iniuriam fieri passus est, *i*) immo vero in reges animadvertit. Priusquam autem in Aegyptum descenderent, *k*) virum praemisit, cuius prudentia et illi et aegyptii fame liberarentur. In Aegypto vero ea illos benignitate complexus est, ut, repugnante et ad illorum perniciem incumbente Pharaone, *l*) mirum in modum augerentur; et cum valde affligerentur, ac tamquam servi durissime tractarentur, *m*) ducem Mosen excitavit, qui eos in manu potenti educeret. Huius praecipue liberationis, initio legis meminit Dominus his verbis: *Ego sum dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti, de domo servitutis.*

d) Deut. 4, 37. 7, 6. et 26. 18.
e) Gen. 12, 5.
f) Gen. 13, 14.
g) Gen. 15, 13. Exod. 12, 36.
h) Psal. 104, 13.
i) Gen. 20, 3.
k) Gen. 37, 20.
l) Exod. 1, 12. 13.
m) Exod. 3, 9.

12. *Cur iudaei in populum a Deo delecti fuerint.*

Ex his vero illud maxime parocho animadvertendum est, unam ex universis nationibus a Deo delectam esse, quam populum vocaret suum, et cui se cognoscendum et colendum praeberet; *n*) non quod ceteras iustitia aut numero vinceret, quemadmodum hebraeos monet Deus, sed quod ipsi Deo sic placuit, potius ut gentem inopem et exiguam augeret et locupletaret, quo eius potentia, et bonitas notior apud omnes esset et illustrior. Cum igitur ea esset illorum hominum conditio, iis *o*) *conglutinatus est, et* hos *amavit;* ita ut, cum esset Dominus caeli et terrae, non confunderetur vocari Deus eorum, *p*) quo ceteras gentes ad aemulationem provocaret, ut, perspecta israelitarum felicitate, omnes homines ad veri Dei cultum sese conferrent; quemadmodum etiam Paulus testatur, se, *q*) gentium felicitate proposita, et vera Dei cognitione, qua eas instruxerat, ad aemulationem carnem suam provocare.

n) Deut. 7, 7. Vide Thom. in I. 2. q. 98. art. 4.
o) Deut. 10, 15.
p) Deut. 4, 5. 6.
q) Rom. c. 11, 14.

13. *Cur hebraei diu multumque vexati sint, antequam legem acciperent.*

Deinde fideles docebit, Deum hebraeos patres diu peregrinari passum esse, posteros etiam durissima servitute premi di-

a) Iacob 4, 4. vexarique permisisse, ob eam rem, uti doceremur, a) amicos Dei fieri, non nisi mundi inimicos, ac peregrinos in terris; itaque in Dei familiaritatem facilius recipi, si nihil omnino nobis sit commune cum mundo: tum vero, ut ad Dei cultum translati intelligeremus, quanto feliciores demum sint ii, qui Deo, quam qui mundo serviunt. Cuius rei nos scriptura commonet; ait

b) Par. 12, 8. enim: b) *Verumtamen servient ei, ut sciant distantiam servitutis meae, et servitutis regni terrarum.*

Cur Deus promissa post tam longa tempora israelitis persolverit.

Praeterea, explicabit, post amplius quadringentis annis Deum promissa praestisisse, ut ille populus fide ac spe aleretur. Alumnos enim suos Deus a se perpetuo pendere vult, atque in eius bonitate omnem spem suam collocare, ut in primi praecepti explanatione dicetur.

14. *Cur tali loco et tempore lex data fuerit.*

Cur in deserto post aegyptiacam liberationem potius, quam alias lex fit tradita.

Quando sit opportunissimum praecepta vivendi populo inculcare.

Postremo, locum ac tempus notabit, quibus hanc legem populus Israel a Deo accepit; nempe postquam eductus ex Aegypto in desertum venit, ut beneficii recentis memoria allectus, et loci asperitate, in quo versabatur, deterritus, ad accipiendam legem aptior redderetur. Homines enim iis maxime devinciuntur, quorum beneficentiam experti sunt, atque ad Dei praesidium confugiunt, cum se omni spe humana destitutos esse vident. Ex quo licet intelligere, fideles ad complectendam caelestem doctrinam eo propensiores esse, quo se magis a mundi illecebris, et carnis voluptibus abstraxerint; sicut per Prophe-

c) Isa. 28, 9. tam dictum est: c) *Quem docebit scientiam, et quem intelligere faciet auditum? Ablactatos a lacte, avulsos ab uberibus.*

DE PRIMO PRAECEPTO

CAPUT II.

EGO SUM DOMINUS DEUS TUUS, QUI EDUXI TE DE TERRA AEGYPTI, DE DOMO SERVITUTIS.

1. *Quid sibi exordium velit, et quaenam in eo contineantur mysteria.*

Enitatur itaque parochus, et, quantum potest, efficiat, ut fidelis populus haec verba semper in animo habeat: *Ego sum dominus Deus tuus;* ex quibus intelligent, legislatorem se creatorem habere, a quo et conditi sunt et conservantur, iureque

d) Psal. 94, 7. illud usurpent: d) *Ipse est dominus Deus noster, et nos populus pascuae eius, et oves manus eius.* Quorum verborum vehemens et frequens admonitio eam vim habebit, ut ad legem colendam fideles promptiores reddantur, et a peccatis abstineant. Quod autem sequitur: *Qui eduxi te de terra Aegypti, de domo servitutis;* etsi iudaeis tantum videtur convenire aegyptiorum dominatu liberatis; tamen, si interiorem salutis universae

rationem spectemus, multo magis ad christianos homines pertinet, qui non ex aegyptiaca servitute, sed e peccati regione, et *a*) *potestate tenebrarum* a Deo erepti, atque *in regnum filii dilectionis suae* translati sunt. Cuius beneficii magnitudinem intuens Hieremias praedixit illud: *b*) *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et non dicetur ultra, vivit Dominus, qui eduxit filios Israel de terra Aegypti; sed, vivit Dominus, qui eduxit filios Israel de terra aquilonis, et de universis terris, ad quas eieci eos: et reducam eos in terram suam, quam dedi patribus eorum. Ecce ego mittam piscatores multos, dicit Dominus, et piscabuntur eos*, et quae sequuntur. Pater enim indulgentissimus per filium suum *c*) *filios, qui erant dispersi*, congregavit *in unum;* ut iam *d*) non ut servi peccato, sed iustitiae, *e*) *serviamus illi in sanctitate, et iustitia, coram ipso omnibus diebus nostris.*

a) Col. I, 13.
b) Ier. 16, 14. 15. 23, 7. 8.
Matth. 4, 19.
c) Ioan. 11, 52.
d) Rom. 6, 2. 8.
e) Luc. I, 74. 75.

2. *Quo modo ex principio huius decalogi fideles affici debeant.*

Quare fideles omnibus tentationibus tamquam clypeum, opponent illud Apostoli; *f*) *Qui mortui sumus peccato, quo modo adhuc vivemus in illo?* Iam non sumus nostri, *g*) *sed eius, qui* pro nobis *mortuus est, et resurrexit. Ipse est dominus Deus noster*, qui nos *h*) *suo sanguine* sibi *acquisivit;* quo modo *i*) peccare poterimus in dominum Deum nostrum, *k*) ipsumque iterum cruci affigere? Ut igitur vere liberi, et *l*) ea quidem *libertate, qua nos Christus liberavit*, *m*) *sicut* exhibueramus *membra* nostra *servire* iniustitiae, *ita* exhibeamus *servire iustitiae in sanctificationem.*

f) Rom. 2, 8.
g) 2. Cor. 5, 15.
h) Act. 20, 2.
i) Gen. 39, 9.
k) Hebr. 6, 6.
l) Gal. 4, 31.
m) Rom. 6, 19.

NON HABEBIS DEOS ALIENOS CORAM ME. Exod. 20, 3. Deut. 5, 7.

3. *Quid hoc primum praeceptum observandum fugiendumve complectatur.*

Priorem in decalogo locum obtinere, quae ad Deum pertinent, posteriorem vero, quae ad proximum, docebit parochus; quia eorum, quae proximo praestamus, causa Deus est. Tum enim ex Dei praecepto proximum diligimus, cum propter Deum diligimus: ea vero sunt in priori tabula descripta. Secundo loco in verbis iis, quae proposita sunt, duplex contineri praeceptum ostendet; quorum alterum iubendi, alterum prohibendi vim habet. Nam quod dicitur: *Non habebis Deos alienos coram me;* eam habet sententiam coniunctam: *Me verum Deum coles, alienis diis cultum non adhibebis.*

4. *Quo modo hoc praecepto fides, spes, et charitas contineantur.*

In priori autem continetur praeceptum fidei, spei, et charitatis. Nam cum Deum dicimus, *n*) immobilem, *o*) incommutabilem, *p*) perpetuo eundem manentem, *q*) fidelem; recte sine ulla iniquitate confitemur: ex quo eius oraculis assentientes, omnem ipsi fidem et auctoritatem tribuamus, necesse est. Qui vero omnipotentiam, clementiam, et ad benefaciendum facilitatem

n) Malach. 3, 6.
o) Iacob. I, 17.
p) Psal. 101, 28.
q) Deut. 32, 4.

ac propensionem illius considerat, poterit ne spes omnes suas non in illo collocare? At *a*) si bonitatis, *b*) ac dilectionis ipsius effusas in nos divitias contempletur, illum ne poterit non amare? Hinc est illud prooemium, hinc illa conclusio, qua in praecipiendo, mandandoque in scriptura utitur Deus; *c*) *Ego dominus.*

a) Rom. 2, 4.
b) Rom. 2, 9.
c) Levit. 4. 5. 6. 28. et alibi frequenter.

5. *Praeceptum hoc, ut negativum est, exponitur.*

Negativa praecepti parte multitudo deorum prohibetur, et cur eam loquendi formulam legislator usurparit. Vide Thom. in 2.q. 122. art. 2.

Altera autem praecepti pars illa est: *Non habebis deos alienos coram me;* qua loquendi formula legislator usus est, non quod satis explicata non esset haec sententia affirmatione praecepti in hunc modum, *Me unum Deum coles:* si enim Deus est, unus est; sed propter caecitatem plurimorum, qui olim Deum verum se colere profitebantur, multitudinem tamen deorum venerabantur. Cuiusmodi inter hebraeos ipsos permulti fuerunt, qui, *d*) ut Elias eis obiiciebat, in duas partes claudicabant; quod et *e*) samaritae fecerunt, qui Deum Israelis, et deos gentium colebant.

d) 3. Reg. 18, 21.
e) 4. Reg. 17, 27. 28. 29.

6. *Quo modo hoc praeceptum omnium maximum censendum sit.*

Quanto amore Deum colere debeamus.

His explicatis, addendum erit, hoc praeceptum esse omnium primum et maximum, non ordine tantum ipso, sed ratione, dignitate, et praestantia. Debet enim Deus obtinere apud nos infinitis partibus maiorem, quam domini, quam regis, charitatem et auctoritatem. Ipse nos creavit, idem gubernat; ab eo in utero matris nutriti, atque inde in hanc lucem educti sumus; ipse nobis ad vitam victumque res suppeditat necessarias.

7. *Qui praecipue sint rei violati huius praecepti.*

Levit. 19, 26.

Peccant autem in hoc praeceptum, qui fidem, spem, et charitatem non habent, quorum peccatum latissime patet. Sunt enim in hoc numero, qui in haeresim labuntur; qui non credunt ea, quae sancta mater ecclesia credenda proponit; qui somniis, *f*) auguriis, *g*) ceterisque vanissimis rebus fidem habent; qui de sua salute spem abiiciunt, nec divinae bonitati confidunt; qui divitiis tantum, qui corporis valetudine ac viribus nituntur; quae fusius ab iis explicata sunt, qui de vitiis et peccatis conscripserunt.

f) Deut. 18, 10. Isa. 2, 6. Ierem. 27, 9.
g) De his agitur 26. q. 2. cap. Illud, quod est.

8. *Non adversatur huic praecepto cultus, qui ex recepto ecclesiae usu sanctis tribuitur.*

Vide synod. 7. act. 6. in fin. August. lib. 8. de civ. Dei, cap. 27. et 10. cap. 1. et lib. 21. contra Faust. cap. 21. Basil. homil. 20. in 40. mar. et 26. de mar. Maman. Greg. Naz. orat. in laud. S. Cypr. et alios.

Verum illud etiam in huius praecepti explicatione accurate docendum est, venerationem, et invocationem sanctorum angelorum, ac beatarum animarum, quae caelesti gloria perfruuntur, aut etiam corporum ipsorum sanctorumque cinerum cultum, quem semper catholica ecclesia adhibuit, huic legi non repugnare. Quis enim adeo demens est, qui, edicente rege, ne se pro rege quisquam gerat, aut regio cultu atque honore affici patiatur, continuo putet, nolle regem, suis ut magistratibus honos deferatur? Etsi enim *h*) angelos christiani adorare dicuntur exemplo sanctorum veteris testamenti, non eam tamen illis venerationem adhibent, quam Deo tribuunt. Quod si legimus inter-

h) Gen. 18, 2. et 19, 1. Num. 22, 31. Ios. 5, 14.

dum angelos recusasse, *a*) ne se homines venerarentur, eo fecisse intelligendum est, quod sibi eum honorem haberi nolebant, qui soli Deo deberetur.

a) Apoc. 19, 10. et 22, 9.

9. *Quo modo sanctos angelos colere liceat, ex scripturis ostenditur.*

Spiritus enim sanctus, qui ait: *b*) *Soli Deo honor et gloria;* idem praecepit, ut *c*) honore parentes et *d*) seniores afficeremus. Sancti praeterea viri, qui Deum unum colebant, *e*) reges tamen, ut est in divinis litteris, adorabant, idest supplices venerabantur. Quod si reges, per quos Deus mundum gubernat, tanto honore afficiuntur; angelicis spiritibus, quos Deus ministros suos esse voluit, et quorum opera non modo ad ecclesiae suae, sed etiam ad reliquarum rerum gubernationem utitur, quorumque ope maximis tum animae, tum corporis periculis quotidie liberamur, etiamsi se nobis in conspectum non dent, tanto maiorem honorem non habebimus, quanto beatae illae mentes dignitate regibus ipsis antecellant? Adde charitatem, qua nos diligunt, qua ducti pro iis provinciis, quibus praesunt, ut ex *f*) scriptura facile intelligitur, preces fundunt; quod etiam praestare iis, quorum sunt ipsi custodes, ne dubitandum quidem est: nostras enim *g*) preces Deo offerunt, et lacrymas. Quamobrem in evangelio docuit Dominus pusillos scandalizandos non esse, *h*) quod *angeli eorum in caelis semper vident faciem Patris, qui in caelis est.*

b) 1. Timot. 1, 17.
c) Exod. 20, 12.
d) Levit. 19, 32. Deut. 5, 16.
e) Gen. 23, 7. 12. et 42, 6. 1. Reg. 24, 9. et 25, 23. 2. Reg. 9, 6. 8.
Quanto angeli reges dignitate antecellant. Iust. in 2. apolog. pro annis Christi meminit honoris quem christiani angelis tribuebant, et Basil. orat. in 40. mar.
f) Dan. 10, 13.
g) Tob. 3, 25. 12, 12.
h) Matth. 18, 10.

10. *Invocandos esse sanctos angelos ex scripturis probatur.*

Invocandi itaque sunt; quod et perpetuo Deum intuentur, et patrocinium salutis nostrae sibi delatum libentissime suscipiunt. Extant divinae scripturae testimonia huius invocationis. Iacob enim ab angelo, quicum luctatus fuerat, petit ut sibi benedicat, immo etiam cogit: se enim non dimissurum illum profitetur, nisi benedictione accepta; neque eam solum sibi ab eo tribui quem intuebatur, sed ab eo etiam, quem minime videbat, tum cum dixit: *Angelus, qui eruit me de cunctis malis, benedicat pueris istis.*

Gen. 32, 27. 28.
Nota, quod hic angelus erat filius Dei usque tunc in forma humana visus. Basil. magn. Greg. Naz. Ambr. Leo papa epist. 13.
Gen. 48, 16. Glossa interlin.

11. *Sanctorum invocatione, et reliquiarum veneratione nihil honori Dei detrahitur.*

Ex quibus etiam colligi poterit, tantum abesse, ut sanctis, qui in Domino dormierunt, honore afficiendis atque invocandis, et sacris eorum reliquiis cineribusque venerandis, Dei gloria minuatur; ut eo maxime augeatur, quo magis hominum spem excitat, confirmat, et ad sanctorum imitationem cohortatur. Quod officium *i*) nicaeno altero, et gangrensi, ac tridentino conciliis, et sanctorum patrum auctoritate comprobatur.

i) Conc. nic. II. act. 6. Gangren. can. 20.

12. *Quibus potissimum argumentis sanctorum invocatio stabilienda sit.*

Quo autem sit ad refutandos eos instructior parochus, qui huic veritati adversantur, sanctos Hieronymum contra Vigilantium, et Damascenum potissimum legat. Ad quorum rationem,

Conc. trid. sess. 13. Item concil. chalc. sub fin. Damasc. lib. 4. de orthod. fide c. 16.

Sanctorum invocatio ex apostolica traditione manavit.

Probari potest ex iis, quae de ea scribunt Dionys. lib. eccl. hier. c. 7. Iren. lib. 5. contra haer. c. 19. Eus. l. 13. Praep. Ev. c. 7.

a) Sanctorum laudes esse celebrandas scriptura docet. Eccl. 44. et sequentibus usque ad finem libri.

b) Lucae 15, 7.

quod caput est, accedit consuetudo ab apostolis accepta, et in ecclesia Dei perpetuo retenta et conservata. Cuius rei quis firmius aut clarius requirat argumentum divinae scripturae testimonio, quae sanctorum laudes celebrat abmirabiliter? Extant enim quorumdam sanctorum divina praeconia, *a*) quorum laudes cum sacris litteris celebrentur, quid est, quod illis singularem honorem non habeant homines? Etsi ob eam causam magis etiam colendi et invocandi sunt, quod pro salute hominum preces assidue faciunt, multaque eorum merito et gratia Deus in nos confert beneficia. Si enim *b*) *gaudium* est *in caelo super uno peccatore poenitentiam agente*; nonne etiam caelestes cives poenitentes adiuvabunt? nonne rogati peccatorum veniam et impetrabunt, et conciliabunt nobis Dei gratiam?

13. *Illam sanctorum invocationem ex quadam auxilii divini diffidentia, fideique imbecillitate non proficisci demonstratur.*

S. Aug. lib. 2. q. 149. super exod. et serm. I. et 4. de S. Steph. Ambr. lib. 2. de voc. gentium cap. 10. Greg. lib. I. dial. c. 8. et habetur 23. quaestione 4. c. 21. Hier. super Dan. c. 9, 7. 17.

c) Gen. 20, 17.

d) Iob. 42, 8.

e) Matth. 8, 10.

f) Lucae 7, 3.

Quod si dicatur, ut a nonnullis dicitur, supervacaneum esse sanctorum patrocinium, quod Deus sine interprete precibus nostris occurrat; has impiorum voces illud sancti Augustini facile convincit, multa Deum non concedere, nisi mediatoris ac deprecatoris opera et officium accesserit. Quod illustribus *c*) Abimelech, et *d*) Iob amicorum confirmatur exemplis; quorum peccata non nisi Abraham et Iob precibus condonavit. Si vero etiam asseratur, fieri inopia et imbecillitate fidei, ut sanctos internuncios et patronos adhibeamus; quid ad illud respondebunt centurionis exemplum, qui vel in singulari illo fidei praeconio, *e*) quod ei dominus Deus impertivit, *f*) seniores tamen iudaeorum ad Salvatorem misit, ut laboranti puero salutem impetrarent?

14. *Doctrina de uno mediatore Christo non tollit sanctorum invocationem.*

g) 1. Tim. 2, 5.

h) Rom. 5, 10. 2. Cor. 5, 18. Hebr. 9, 12.

i) Hebr. 7, 25.

Quare si fatendum est, *g*) unum nobis mediatorem propositum Christum dominum, *h*) qui scilicet unus nos per sanguinem Patri caelesti reconciliavit, et qui, *i*) *aeterna redemptione inventa*, semel in sancta ingressus, pro nobis interpellare non cessat; ex eo tamen nullo modo sequi potest, quo minus ad sanctorum gratiam confugere liceat. Nam si propterea subsidiis sanctorum uti non liceat, quod unum patronum habeamus Iesum Christum; numquam id commisisset Apostolus, ut se Deo *k*) tanto studio fratrum viventium precibus adiuvari vellet. Neque enim minus vivorum preces, quam eorum, qui in caelis sunt, sanctorum deprecatio, Christi mediatoris gloriam et dignitatem imminuerent.

k) Rom. 15, 30. Ephes. 6, 18. 19. 2. Thess. 3, 1. 1. Thess. 5, 25.

15. *Unde reliquiarum virtus confirmetur, et quanta sit earum vis et efficacia demonstratur.*

Ambr. lib. 7. epist. 59. et 60. et serm. 91. de sancta Agnete, et 92. et 93. de sanctis Gervasio,

Sed cui fidem non faciant et honoris, qui sanctis debetur, et patrocinii, quod nostri causa suscipiunt, mirabiles effectae res ad eorum sepulcra, et oculis, et manibus membrisque omnibus captis in pristinum statum restitutis, mortuis ad vitam re-

vocatis, ex corporibus hominum eiectis daemoniis? Quae non audisse, ut multi, non legisse, ut plurimi gravissimi viri, sed vidisse, testes locupletissimi sancti Ambrosius et Augustinus litteris tradiderunt. Quid multa? Si *a*) vestes, *b*) sudaria, si umbra *c*) sanctorum, priusquam e vita migrarent, depulit morbos viresque restituit, quis tandem negare audeat, Deum per sacros cineres, ossa, ceterasque sanctorum reliquias eadem mirabiter efficere? Declaravit id cadaver illud, quod forte illatum in sepulcrum *d*) Elisaei, eius tacto corpore, subito revixit.

et Protasio. Aug. lib. 22. de civ. Dei c. 8.

a) 4. Reg. 2, 14. *b*) Act. 19, 12. *c*) Act. 5, 15.

d) 4. Reg. 13, 21.

16. *Verba sequentia non alterum, sed unum cum praecedentibus praeceptum constituunt.*

Quod vero sequitur: *e*) *Non facies tibi sculptile, neque omnem similitudinem, quae est in caelo, et quae in terra deorsum, neque eorum, quae sunt in aquis sub terra; non adorabis ea, neque coles;* quidam hoc alterum praeceptum existimantes, duo postrema ipsa unius praecepti vi contineri voluerunt. At sanctus Augustinus illa extrema dividens, haec ipsa verba ad primum praeceptum pertinere voluit: quam sententiam, quia in ecclesia celebris est, libenter sequimur. Etsi in promptu ratio est illa verissima, consentaneum fuisse, praemium et poenam cuiusque cum primo praecepto coniungi.

e) Exod. 20, 4.
Tria Deo debemus: fidelitatem cordis, ideo dicitur: Non hab. Reverentiam oris, Non assumes; et obsequium operis; ibi Memento. Sculptilia non sunt absolute prohibita sed tantum sculptilia deorum alienorum. Dam. l. 4. c. 17. Imagines fuerunt in lege naturae. Gen. 28, 31. et 35. fuerunt in lege scripta Exod. 25. num. 21. in lege evangelica ab apostolorum temporibus, ut imago Christi fusilis.

17. *Adversus hoc praeceptum non pugnat receptus in ecclesia imaginum usus.*

Nec vero quis existimet, omnino pingendi, fingendi, aut sculpendi artem hoc praecepto prohiberi. Nam in scripturis, iussu Dei, simulacra, et imagines effectas legimus, *f*) cherubim, *g*) serpentis aenaei. Superest igitur, ut imagines ob eam rem vetitas interpretemur, ne quid simulacris, quasi diis, colendis, de vero Dei cultu detraheretur.

f) Exod. 25, 18. *g*) 3. Reg. 6. 23. 24. 2. Paral. 3, 7. Num. 21, 8. 9.

18. *Quibus praesertim modis per imagines divinum numen violari possit.*

Duplici autem potissimum ratione, quod ad hoc praeceptum attinet, Dei maiestatem vehementer laedi perspicuum est: altera, si idola, et imagines, tamquam Deus, colantur, aut credatur inesse aliqua in his divinitas vel virtus, propter quam sint colendae, vel quod ab eis sit aliquid petendum, vel quod fiducia in *h*) imaginibus sit fiegenda, veluti olim fiebat a gentibus, quae in idolis spem suam collocabant; quod passim sacrae litterae reprehendunt.

Duplici ratione imaginibus violari potest divina maiestas.

h) Isa. 10, 10. 11 et 40, 18. 19. Act. 17, 29. Sap. 13, 16. 17. 18. Psal. 113, 8. Deut. 4, 16. 17. Isa. 40, 18.

Altera, si quis conetur divinitatis formam aliquo artificio effingere, quasi corporeis oculis conspici, vel coloribus aut figuris exprimi possit. *Quis enim Deum*, ut inquit Damascenus, *qui sub aspectum non cadit, qui corporis expers est, qui nullis terminis circumscribi, nec ulla figura describi queat, possit exprimere?* Quae res in altera nicaena synodo uberius explicatur. Praeclare igitur Apostolus, *i*) eos mutasse *Dei incorruptibilis gloriam in similitudinem corruptibilis hominis et volucrum, quadrupedum, ac serpentum* dixit. Haec enim omnia tamquam

Secunda ratio. Dam. lib. 4. de orth. fide c. 17.

i) Rom. 1, 23.

Deum venerabantur, cum illi harum rerum imagines ponerent. Quocirca israelitae, qui ante vituli simulacrum clamabant: *a*) *Hi sunt dii tui Israel, qui te eduxerunt de terra Aegypti*, idololatrae sunt appellati, quia *b*) *mutaverunt gloriam suam in similitudinem vituli comedentis fenum.*

a) Exod. 32, 4.

b) Psal. 105, 20.

19. *Quis sit posterioris istius partis praecepti sensus.*

Cum igitur Dominus deos alienos coli prohibuisset, ut penitus idololatriam tolleret, imaginem divinitatis ex aere duci, aut alia quavis materia fieri prohibuit. Quod Isaias declarans inquit: *c*) *Cui ergo similem fecistis Deum, aut quam imaginem ponetis ei?* Atque in hoc praecepto hanc sententiam contineri, praeter sanctorum patrum scripta, qui eam, quemadmodum in septima synodo expositum est, sic interpretantur, illa etiam deuteronomii verba satis declarant, ubi Moses, populum ab idololatria avertere cum vellet, aiebat: *d*) *Non vidistis aliquam similitudinem in die, qua locutus est vobis Dominus in Horeb de medio ignis.* Quod sapientissimus legislator ideo dixit, ne quo errore ducti divinitatis imaginem fingerent, Deoque debitum honorem rei creatae tribuerent.

c) Isa. 40, 18. Act. 17, 29. Syn. 7. act. 2. et 3. Vide item concil. trident. sess. 25. non procul a principio.

d) Deut. 4, 15.

20. *Hoc praeceptum, qui trinitatis personas effingunt, non violant.*

Nemo tamen propterea, contra religionem, Deique legem quiquam committi putet, cum sanctissimae trinitatis aliqua persona quibusdam signis exprimitur, *e*) quae tam in veteri, quam in *f*) novo testamento apparuerunt. Nemo enim tam rudis est, ut illa imagine divinitatem credat exprimi: sed illis declarari doceat pastor proprietates aliquas, aut actiones, quae Deo tribuuntur; veluti cum ex *g*) Daniele pingitur *antiquus dierum* in throno sedere, ante quem libri aperti sunt, Dei aeternitas, et infinita sapientia significatur, qua omnes hominum et cogitationes et actiones, ut de iis iudicium ferat, intuetur.

e) Gen. 18, 2. Exod. 33, 23.

f) Matth. 3, 16. et 17, 5. Dan. 7, 9.

g) Dan. 7, 9.

21. *Angeli qua ratione pingantur.*

Angelis etiam tum humana species, tum alae affinguntur; ut intelligant fideles, quam propensi sint in humanum genus, et tamquam parati ad ministeria Domini exequenda. *h*) *Omnes* enim *administratorii spiritus sunt propter eos, qui hereditatem capiunt salutis.*

h) Hebr. 1, 14. Dion. lib. de coel. hier. c. ult. Concil. nicaenum II.

22. *De columba, in qua Spiritus sanctus depingitur.*

Columbae vero species, et *i*) linguae tamquam ignis in evangelio, et actis apostolorum, quas Spiritus sancti proprietates significent, multo notius est, quam ut oporteat pluribus verbis explicari.

i) Matth. 3, 16. Marc. 1, 10. Lucae 3, 21. Ioan. 1, 32. Act. 2, 2.

23. *Christi, et sanctorum imagines pingi, et honorari debent.*

At vero cum Christus dominus, eiusque sanctissima et purissima mater, ceterique omnes sancti humana praediti natura humanam speciem gesserint, eorum imagines pingi, atque honorari, non modo hoc praecepto interdictum non fuit, sed etiam

sanctum, et grati animi certissimum argumentum semper habitum est. Quod et apostolicorum temporum monumenta et oecumenicae synodi, et tot sanctissimorum doctissimorumque patrum inter se consentientium scripta confirmant.

Imaginum usus est apostolicae traditionis.
Conc. nicaenum II. act. 7.

24. *Quis legitimus in ecclesia imaginum usus.*

Non solum autem licere in ecclesia imagines habere, et illis honorem et cultum adhibere, ostendet parochus, cum honos, qui iis exhibetur, referatur ad prototypa, verum etiam maximo fidelium bono ad hanc usque diem factum declarabit; ut ex Damasceni libro, quem de imaginibus edidit, et septima synodo quae est secunda nicaena, intelligitur. Verum quia sanctissimum quodque institutum hostis humani generis suis fraudibus et fallaciis depravare contendit; si quid forte populo hac in re peccatum fuerit, parochus, tridentini concilii decretum secutus, quoad eius fieri poterit, studebit corrigere: ac decretum quidem ipsum, cum res tulerit, populo interpretabitur; tum rudes, et qui imaginum ipsarum institutum ignorant, docebit, imagines factas ad utriusque testamenti cognoscendam historiam, atque eius memoriam identidem renovandam; qua rerum divinarum memoria excitati, ad colendum atque amandum ipsum Deum vehementius inflammemur: sanctorum quoque imagines in templis positas demonstrabit, ut et colantur, et exemplo moniti ad eorum vitam ac mores nos ipsos conformemus.

Basil. lib. de Spiritu sancto c. 18. Dam. lib. 4. de orth. fid. cap. 17. Conc. nicaenum II. passim. Trid. syn. sess. 25. sub principium, cap. de invocatione sanctorum. Quis sit legitimus imaginum usus.

EGO SUM DOMINUS DEUS TUUS, FORTIS, ZELOTES, VISITANS INIQUITATEM PATRUM IN FILIOS IN TERTIAM ET QUARTAM GENERATIONEM EORUM, QUI ODERUNT ME; ET FACIENS MISERICORDIAM IN MILLIA IIS, QUI DILIGUNT ME, ET CUSTODIUNT PRAECEPTA MEA. — Exod. 20, 5.

25. *Non pertinet haec appendix dumtaxat ad primum praeceptum.*

Duo sunt in extrema parte huius praecepti diligenter explicanda: primum est, quod, etsi ob summum scelus praevaricationis primi praecepti, atque hominum ad id committendum propensionem, apte hoc loco poena proponitur, communis tamen est omnium appendix praeceptorum. Omnis enim lex ad praecepta servanda homines poena et praemio inducit: hinc illae tam frequentes in sacris litteris et crebrae Dei promissiones. Ut enim innumerabilia pene testamenti veteris testimonia praetermittamus, in evangelio scriptum est: a) *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata;* et alibi: b) *Qui facit voluntatem Patris mei, qui in caelis est, ipse intrabit in regnum caelorum;* tum illud: c) *Omnis arbor, quae non facit fructum bonum, excidetur, et in ignem mittetur;* et: d) *Omnis, qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio;* atque alibi: e) *Si non dimiseritis hominibus, nec Pater vester dimittet vobis peccata vestra.*

Lex omnis aut poena, aut praemio res humanas moderatur., dist. 3. c. Omnis autem.

a) Matth. 19, 17.
b) Matth. 7, 21.
c) Matth. 3, 10.
d) Matth. 5, 22.
e) Matth. 6, 15.

26. *An eodem modo poena praevaricatoribus hic intentata carnalibus, et perfectis inculcanda sit.*

a) Rom. 8, 15.
Perfecti quid in poena hic proposita contemplentur.
Aug. lib. 10. confess. cap. 29.

Alterum est, quod longe alia ratione perfecti, alia carnales homines hanc appendicem edocendi sunt. Perfectis enim, *a*) qui spiritu Dei aguntur, eique prompto et alacri animo parent, instar est cuiusdam laetissimi nuncii, et magnum argumentum propensae in eos divinae voluntatis. Agnoscunt enim sui amantissimi Dei curam, qui nunc praemiis, nunc poenis ad sui cultum et venerationem homines prope compellat; agnoscunt immensam eius in se benevolentiam, qui sibi imperare, suaque opera ad divini nominis gloriam uti velit; neque solum agnoscunt, sed magna in spe sunt, illum, cum quod vult iubeat, etiam daturum vires, quibus legi ipsius parere possint. At carnalibus, qui nondum *b*) spiritu servitutis liberati sunt, magisque metu poenarum, quam amore virtutis abstinent a peccatis, eius appendicis sensus gravis et acerbus est: quamobrem sunt piis exhortationibus sublevandi, et, quo lex spectat, quasi manu deducendi. Parochus autem, quoties alicuius explicandi praecepti occasio inciderit, eadem haec sibi habeat proposita.

b) Rom. 8, 14.
Poena primo praecepto subiecta post singula praecepta est refricanda.

27. *Quid verba illa, Ego sum Deus fortis, meditandum proponant.*

Duobus aculeis excitat Deus homines ad legis observationem.
Primo, cum auditur, quod legislator sit Deus fortis, carnalis praesumptio frangitur.

Carnalibus perinde tamen ac spiritualibus, duo in primis quasi aculei sunt admovendi, qui ad legem observandam hac ipsa in appendice positi, homines maxime incitent. Nam quod Deus fortis dicitur, ideo diligentius est explicandum, quod caro saepe, quae terroribus divinae comminationis minus commovetur, varias sibi ipsa rationes fingit, quibus iram Dei effugere, ac propositam poenam vitare possit: cui autem certo persuasum est, Deum fortem esse, illud magni Davidis usurpat; *c*) *Quo ibo a spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam?* Eadem quoque, divinis interdum diffisa promissis, tantas hostium vires esse credit, ut ad sustinendum minime parem sese esse existimet: at firma et stabilis fides *d*) nihil titubans, cum divina vi ac virtute nitatur, homines contra recreat ac confirmat. Ait enim: *e*) *Dominus illuminatio mea, et salus mea, quem timebo?*

c) Psal. 138, 7.
Carnalis timor retunditur.

d) Iacob. 1, 6.

e) Psal. 26, 1.

28. *Quid sibi velit, quod Deus se etiam dicat zelotem.*

Secundum, ad legis observationem incitamentum est zelus divinus.
f) Iob. 22, 13. 14.
Psal. 72, 2. 12.

Alter vero aculeus, zelus ipse divinus est. Nonnumquam enim homines putant *f*) Deum humana non curare, ne illud quidem, legem ipsius servemus, an negligamus; ex quo sequitur magna vitae confusio: cum autem Deum zelotem credimus, euis rei meditatio facile nos in officio continet.

29. *Cuiusmodi zelus Deo sit attribuendus.*

Zelus quid sit, vide D. Thom. in 1. 2. q. 28. art. 4.
g) Ps. 72, 27.
Dion. in lib. de div. nomin. c. 4.
Ambr. in psal. 118.

Zelus vero, qui Deo tribuitur, nullam animi significat perturbationem, sed divinum illum amorem et charitatem, qua Deus nullam a se animam patitur impune fornicari; *g*) quotquot autem ab eo fornicantur, perdit. Est itaque zelus Dei tranquillissima eius sincerissimaque iustitia, qua anima, falsis opinionibus, pravisque cupiditatibus corrupta, repudiatur, et a Dei coniugio

tamquam adultera removetur. At vero zelum hunc Dei suavissimum experimur, cum summa eius atque incredibilis in nos voluntas zelo ipso demonstratur. Nec enim aut amor ardentior inter homines, aut maior arctiorque coniunctio, quam eorum, qui coniugio copulati sunt, reperitur. Igitur, quam nos valde diligat, ostendit Deus, cum crebro se, vel sponso vel marito comparans, zelotem vocat. Quamobrem doceat parochus, hoc loco sic divini cultus atque honoris cupidos homines esse debere, ut zelantes potius, quam amantes iure dici possint, illius exemplo, qui de se ipse, *a*) *zelo*, inquit, *zelatus sum pro domino Deo exercituum;* immo vero Christum ipsum imitentur, cuius illud est: *b*) *Zelus domus tuae comedit me.*

Quanto zelo divini honoris studiosi homines esse debeant.
a) 3. Reg. 19, 14.
b) Psal. 68, 10. Ioan. 2, 17.

30. *Quae sit comminationis hic intentata sententia.*

Est autem comminationis explicanda sententia, non inultos peccatores passurum Deum, sed eos vel tamquam parentem castigaturum, vel tamquam iudicem acriter ac severe in eos animadversurum. Quod alio in loco significans Moses, *c*) *Et scies* inquit, *quia dominus Deus tuus, ipse est Deus fortis et fidelis, custodiens pactum et misericordiam diligentibus se, et his, qui custodiunt praecepta eius in mille generationes; et reddens odientibus se statim.* Et Iosue, *d*) *Non poteritis*, inquit, *servire Domino: Deus enim sanctus et fortis aemulator est, nec ignoscet sceleribus vestris atque peccatis. Si dimiseritis Dominum, et servieritis diis alienis, convertet se, et affliget vos atque subvertet.*

c) Deut. 7, 9.
d) Iosue 24, 19. 20.

31. *Quo modo Deus visitet peccata patrum in filios in tertiam et quartam generationem.*

Docendus autem populus est, comminationis poenam ad tertiam quartamque impiorum et facinorosorum generationem pertinere, non quod posteriores maiorum scelerum poenas semper luant, sed licet illi, liberique eorum impune tulerint, non omnis tamen eorum posteritas iram Dei, vel poenam vitabit. *e*) Quod Iosiae regi accidit: huic enim propter singularem pietatem cum pepercisset Deus, dedissetque, ut in pace in sepulcrum maiorum suorum inferretur, *f*) ne videret consequentium temporum mala, quae *g*) propter Manassis avi impietatam, Iudae, et Hierusalem erant eventura; eo mortuo, posteros eius est ultio Dei consecuta, sic, *h*) ut ne filiis quidem Iosiae pepercerit.

e) 4. Reg. 22, 19 2. Paral. 34, 28.
f) 4. Reg. 23, 30. 2. Paral. 35, 24.
g) 4. Reg. 24, 3. Ierem. 15, 4.
h) 4. Reg. 23, 26. ad 30.

32. *Quo modo haec verba cum verbis Ezechielis conveniant.*

Qua autem ratione haec legis verba sententiae illi, quae est apud Prophetam, non adversentur: *i*) *Anima, quae peccaverit, ipsa morietur;* sancti Gregorii auctoritas, cum reliquis omnibus antiquis patribus consentiens, aperte ostendit. Ait enim: *Quisquis pravi parentis iniquitatem imitatur, etiam ex eius delicto constringitur; quisquis autem parentis iniquitatem non imitatur, nequaquam illius delicto gravatur. Unde fit, ut iniquus filius iniqui patris non solum sua, quae addi-*

Obiectionis solutio.
i) Ezech. 18, 4. Greg. lib. 26. moral. c.31. vide item D. Thom. in 1. 2. q. 87. art. 8. et 2. 2. q. 108. art. 4.

dit, sed etiam patris peccata persolvat: cum vitiis patris, quibus iratum Dominum non ignorat, etiam suam adhuc malitiam adiungere non formidat; et iustum est, ut qui sub districto iudice vias parentis iniqui non timet imitari, cogatur in vita praesenti etiam culpas parentis iniqui persolvere. Commemorabit deinde parochus, quantum *a*) Dei iustitiam superet eiusdem bonitas, ac misericordia: *b*) *Irascitur tertiae quartaeque generationi Deus; misericordiam vero in millia impertit.*

Dei misericordia longe eiusdem iustitiam superat.
a) Iacob 2, 13.
b) Exod. 20, 5. 6.

33. *Quo modo divinarum legum praevaricatores Deum odisse censeantur.*

In eo autem, quod dictum est: *Eorum, qui oderunt me;* peccati magnitudo ostenditur. Quid enim flagitiosius ac detestabilius, quam summam ipsam bonitatem, summam veritatem odisse? Hoc vero ad omnes peccatores idcirco pertinet, quod quemadmodum, *c*) qui habet mandata Dei, et servat ea, Deum diligit; ita, qui legem Domini contemnit, et mandata eius non servat, Deum odisse merito dicendus est.

Odium Dei omnium est peccatorum maximum. D. Thom. in 1. 2. q. 73. art. 4. et in 2. 2. q. 34. art. 1.
c) Ioan. 14, 21.

34. *Quid sit illud: Faciens misericordiam his, qui diligunt me.*

Quod vero extremum est: *Et iis qui diligunt me;* servandae legis modum ac rationem docet. Necesse est enim, eos, qui legem Dei servant, eadem charitate, atque amore, quo in Deum sunt, ad eius obedientiam adduci; quae deinceps in singulis praeceptis commemorabuntur.

Amore et charitate lex perficienda.
Videatur synodus trid. de iustific. sess. 6. cap. 18.

DE SECUNDO PRAECEPTO

CAPUT III.

Exod. 20, 7.
Deut. 5, 11.

NON ASSUMES NOMEN DOMINI DEI TUI IN VANUM.

1. *Cur Deus hanc legem de suo ipsius nomine honorando ferre voluerit.*

Quamquam primo divinae legis praecepto, quo Deum pie sancteque colere iubemur, hoc, quod secundo loco sequitur, necessario continetur; [nam qui sibi honorem tribui vult, idem postulat, se ut summo verborum honore prosequamur, prohibetque contraria; quod et illa Domini apud Malachiam verba aperte indicant: *d*) *Filius honorat patrem, et servus dominum suum: si ergo pater ego sum, ubi est honor meus?*] Deus tamen pro rei magnitudine hanc, de suo ipsius divino et sanctitatis plenissimo nomine honorando, legem separatim ferre, idque nobis disertis et perspicuis verbis praescribere voluit.

De hoc praecepto vid. D. Thom. in 2. 2. q. 100. art. 5. et 2. 2. q. 122. art. 3. vide item Magist. in 3. dist. 39.

d) Malach. 1, 6.

2. *Quantum niti parochi debeant in huius praecepti explicatione.*

Quod sane parocho ipsi argumento in primis esse debet, nequaquam satis fore, si hac de re generatim loquatur, sed eius-

modi locum hunc esse, in quo ipse diutius commorari, et quaecumque ad hanc tractationem pertinent, distincte, dilucide, accurateque apud fideles explicare necesse sit. Neque vero nimia diligentia censenda est, cum non desint, qui adeo errorum tenebris obcaecati sint, ut *a*) quem angeli glorificant, ei maledicere non vereantur: neque enim lege semel lata deterrentur, quo minus Dei maiestatem quotidie imminuere, immo singulis pene horis ac momentis impudentissime audeant. Quis enim non videat, omnia iureiurando affirmari? omnia imprecationibus et execrationibus referta esse, usque adeo ut nemo fere vel vendat aliquid, vel emat, vel negotium aliquod gerat, qui non iurisiurandi religionem interponat, Deique sanctissimum nomen millies, vel in re levissima et inani, temere non usurpet? Quo maior parocho cura et diligentia adhibenda est, ut saepe fideles admoneat, quam grave hoc scelus sit et detestabile.

a) Psal. 88, 8. Isa. 6.

3. *Quid secundum istud praeceptum imperet, vel prohibeat.*

Sub praecepto negativo opposita affirmatio includitur, quia negatio praesupponit affirmationem. Arist. lib. 2. de caelo text. 18.

Iam vero, in huius praecepti explicatione id primum constet, cum eo, quod lex fieri prohibet, earum etiam rerum praeceptionem coniunctam esse, quas praestare homines debent. Utrumque autem separatim docendum est: primum quidem, ut ea, quae tradenda sunt, facilius exponantur, quid iubeat lex; mox etiam, quid vetet. Nam quae imperat, illa sunt, nomen Dei esse honorandum, ac per illud sancte iurandum: haec rursus, quae prohibet; nemo divinum nomen contemnat, nemo illud in vanum assumat, neve per ipsum aut falso, aut frustra, aut temere iuret.

4. *Quid Dei nomine hic intelligatur.*

Nomen tetragammaton, ἀνεκφώνητον vocari scrib. Hieron. ep. 136. iudaeosque in hac parte multi christiani sequuntur: vide Geneb. lib. I. chronol.

In ea itaque parte, qua iubemur divino nomini honorem tribuere, parochus fidelibus praecipiat, Dei nomen, ipsius inquam litteras et syllabas, aut omnino per se nudum verbum tantummodo attendendum non esse; sed in eam cogitationem veniendum, quid valeat illa vox, quae omnipotentem et sempiternam maiestatem unius et trini numinis significat. Ex his autem facile colligitur, inanem esse nonnullorum iudaeorum superstitionem, qui, quod scriberent Dei nomen, pronunciare non auderent; quasi in quatuor illis litteris, non in re divina, vis esset. Sed quamvis singulari numero prolatum sit, *Non assumes nomen Dei*, id non de uno aliquo nomine, sed de omnibus, quae Deo tribui solent, intelligendum est. Multa enim Deo imposita sunt nomina, ut *domini*, *b*) *omnipotentis*, *c*) *domini exercituum*, *d*) *regis regum*, *fortis*, et alia id genus, quae in scripturis leguntur; quae parem eamdemque venerationem habent omnia. Deinde docendum est, quo modo divino nomini debitus honor adhibeatur: neque enim christiano populo, cuius ore Dei laudes assidue celebrandae sunt, rem utilissimam et pernecessariam ad salutem, ignorare fas est.

b) Exod. 15, 3.
c) Isa. 6, 3.
d) Apoc. 19, 16.

De his Dei nominibus vide Hieron. ep. 136. de nomine vero Dei proprio. Th. in I. part. q. 13. art. II.

5. *Qua ratione divinum nomen venerari, aut honorare censeamur.*

Divinum nomen laudatur

Quamvis autem multiplex sit ratio laudandi divini nominis,

per ipsius confessionem. Matth. 10, 32.

tamen in iis, de quibus deinceps hic dicetur, vis et pondus omnium videtur esse.

Primum igitur laudatur Deus, cum in omnium conspectu Deum ac dominum nostrum fidenter confitemur, Christumque salutis nostrae auctorem quemadmodum agnoscimus, ita etiam praedicamus. Itemque cum verbo Dei, quo eius voluntas enunciatur, sancte et diligenter operam damus, in eius meditatione assidue versamur, studiose illud addiscimus, aut legendo, aut audiendo perinde ut cuiusque personae, et muneri aptum et consentaneum est.

Et cum eius sermones reverenter tractamus. 2. Cor. 2, 17.

Deinde divinum nomen veneramur, et colimus, cum officii et religionis causa divinas laudes celebramus, ac de omnibus rebus tum prosperis, tum adversis illi singulares gratias agimus. Ait enim Propheta: *a*) *Benedic anima mea Domino, et noli oblivisci omnes retributiones eius:* extantque plurimi *b*) David psalmi, quibus egregia quadam erga Deum pietate divinas illius laudes suavissime decantat. Extat admirabile illud patientiae exemplum *c*) Iob; qui cum in maximas illas horribilesque calamitates incidisset, Deum tamen axcelso et invicto animo laudare numquam intermisit. Nos itaque cum animi corporisque doloribus cruciamur, cum miseriis et aerumnis torquemur, statim ad Deum laudandum omne studium et animi nostri vires convertamus, illud Iob dicentes: *d*) *Sit nomen Domini benedictum.*

Et cum ei de omnibus gratias agimus.

a) Psal. 102, 2.

b) Psal. 9. 30. 34. 65. et plurimi alii.

c) Iob. 1, 21. et c. 2, 10.

d) Iob. 1, 21. Psal. 71, 17. 112, 2.

6. *Quo modo huic item praecepto alias pareamus.*

Neque vero minus Dei nomen honoratur, si fidenter opem eius imploramus, quo scilicet aut nos ab illis liberet, aut ad eadem fortiter perferenda constantiam et robur largiatur. Hoc enim fieri vult Dominus: *e*) *Invoca,* inquit, *me in die tribulationis: eruam te, et honorificabis me;* cuius implorationis cum multis aliis in locis, tum praecipue in psalmis 16, 43 et 118, illustria reperiuntur exempla.

Item dum fideliter invocatur.

e) Psal. 49. et praecipue in Psal. 16, 43. et 118.

Praeterea Dei nomen honore prosequimur, cum fidei faciendae causa testamur Deum: qui modus a superioribus valde differt. Nam quae supra memoravimus, ita suapte natura bona sunt atque expetenda, ut nihil beatius, nihil homini optabilius possit esse, quam si in illis sedulo exequendis se ipsum dies noctesque exerceat. *f*) *Benedicam,* inquit David, *Dominum in omni tempore; semper laus eius in ore meo.* At, iusiurandum licet bonum sit, eius tamen frequens usus minime est laudabilis.

Per iusiurandum Dei nomen laudatur.

f) Psal. 33, 1.

7. *Qua re iurisiurandi frequentior usus non sit probandus.*

Huius autem discriminis ratio in eo posita est, quod iusiurandum ea tantum de causa institutum est, ut esset tamquam remedium quoddam humanae imbecillitatis, et ad probandum, quod dicimus, necessarium instrumentum. *g*) Ut enim corpori medicamenta adhibere non expedit, nisi necesse sit, eorumdem vero frequentatio perniciosa omnino est; ita etiam nisi cum gravis et iusta causa subest, * iureiurando uti non est salutare: quod si saepius adhibeatur, tantum abest ut prosit, ut magnum detri-

Cui fini iusiurandum serviat, quisque eius sit legitimus usus.

g) August. in serm. Dom. in monte, l. 1. c. 3. et habetur 22. q. 4. c. Ita ergo. Chrys. hom. 26. ad popul. antioch.

* Iurisiur. con-

mentum afferat. Quamobrem praeclare docet sanctus Chrysostomus, non nascente, sed iam adulto mundo, *cum mala longe lateque propagata universum terrarum orbem occupassent, nihilque suo loco et ordine consisteret, sed perturbata et permixta omnia sursum, deorsum, magna rerum confusione, ferrentur; et, quod malorum omnium gravissimum est, mortales fere omnes in foedam idolorum servitutem seipsos abiecissent; tum denique longo sane intervallo iusiurandum in hominum consuetudinem irrepsisse: nam cum in tanta hominum perfidia et iniquitate nemo facile ad credendum adduceretur, Deum testem invocabant.*

suetudo salutaris non est, habent quaedam exemplaria.

8. *In quo consistat iuramenti ratio, quidque proprie sit iurare.*

Verum cum in hac praecepti parte praecipua sit illa ratio docendi fideles, quo modo iusiurandam pie sancteque adhibere debeant; primum dicendum est, *iurare* nihil aliud esse, nisi Deum testari, quacumque id verborum forma et conceptione fiat: nam, et *testis est mihi Deus,* et *per Deum,* idem sunt. Est etiam illud iusiurandum, cum ad faciendam fidem per res creatas iuramus, ut *per sacra Dei evangelia, per crucem, per sanctorum reliquias et nomen*, et cetera id genus. Neque enim haec ipsa per se iureiurando auctoritatem aut robur aliquod afferunt; sed Deus ipse hoc praestat, cuius divinae maiestatis splendor illis in rebus elucescit. Ex quo sequitur, ut per evangelium iurantes, per Deum ipsum iurent, cuius veritas evangelio continetur et declaratur; similiter et per sanctos, *a*) qui templa Dei sunt, quique evangelicae veritati crediderunt, eamque omni observantia coluerunt, et per gentes et nationes latissime disseminarunt.

Iurare quid valeat apud scripturas. Aug. ser. 28. de verb. apostol. Thom. 2. 2. quaest. 89. art. 1. Pondera illud cantic. 2. et 3. Adiuro vos filiae Hierusalem per capreas, etc. Cum per rem creatam iuratur, Deus, qui vim rebus addidit, non excluditur. Alex. de Ales. 3. p. q. 63. mem. 2.

a) 1. Cor. 3, 16.

9. *De ea iurisiurandi forma, quae per execrationem fit.*

Eadem ratio est illius iurisiurandi, quod per execrationem profertur; quale est illud sancti Pauli: *b*) *Ego testem Deum invoco in animam meam.* Etenim hoc pacto aliquis Dei iudicio tamquam mendacii ultori subiicitur. Neque propterea negamus, nonnullas ex hisce formulis ita accipi posse, quasi iurisiurandi vim non habeant; sed tamen utile est, quae de iureiurando dicta sunt, in his etiam servare, atque ad eandem prorsus normam et regulam dirigere.

De hac forma iurisiurandi. Thom. 2. 2. q. 89. a. 1. ad 3. argum.

b) 2. Cor. 1, 23.

10. *Quotuplex sit iuramentum.*

Duo autem sunt iurandi genera, primum quidem, quod assertorium appellatur, nimirum, cum aliquid de re praesenti, aut praeterita religiose affirmamus, ut Apostolus in epistola ad galatas: *c*) *Ecce coram Deo, quia non mentior.* Alterum vero promissorium dicitur, ad quod etiam comminationes referuntur, futurum tempus spectans, cum aliquid ita fore pro certo pollicemur, et confirmamus; cuiusmodi est illud Davidis, qui Bersabeae coniugi, iurans per dominum Deum suum, promisit Salomonem, eius filium, regni heredem fore, atque in ipsius locum successurum.

c) Gal. 1, 20.

Duo sunt iuramentorum genera.

Thom. ibid. et dom. tit. de iureiurando.

11. *Quot sint ad legitimum iuramentum requisita.*

Verum enim vero licet ad iusiurandum satis sit, Deum testem adhibere; tamen, ut rectum sanctumque sit, multo plura requiruntur, quae sunt diligenter explicanda. Ea vero breviter, teste divo Hieronymo, Hieremias enumerat, cum inquit: *Iurabis; vivit Dominus in veritate, et in iudicio, et in iustitia.* Quibus sane verbis illa breviter summatimque complexus est, quibus omnis iurisiurandi perfectio continetur, veritatem, inquam, iudicium, et iustitiam.

Ierem. 4, 2. D. Hieron. in eumdem locum, ut habetur 22. q. 2. animadvertendum, et in 3. Is. 39. vide item c. Etsi Christus de iureiurando, et Thom. in 2.2.q. 89.art.3. August. serm. 28. de verb. apost.

12. *Quo modo iuramentum praestetur in veritate.*

Primum itaque in iureiurando locum veritas habet, nimirum ut, quod asseritur, et ipsum verum sit, et, qui iurat, id ita esse arbitretur, non quidem temere, aut levi coniectura adductus, sed certissimis argumentis. Alterum vero iurisiurandi genus, quo aliquid promittimus, eodem plane modo veritatem requirit. Nam qui aliquid pollicetur, ita animatus esse debet, ut, cum tempus advenerit, id re ipsa praestet, et promissum exsolvat. Neque enim vir probus id umquam se facturum recipiet, quod sanctissimis Dei praeceptis et voluntati adversari putet, sed quidquid promittere et iurare licuerit, id semel promissum numquam mutabit; nisi fortasse commutata rerum conditione, tale esse inceperit, ut iam, si fidem servare, et promissis stare velit, Dei odium et offensionem subiret. Veritatem autem iureiurando necessariam esse, David quoque indicat illis verbis: *a*) *Qui iurat proximo suo, et non decipit.*

Vide 22. q. 3. ubi multa habes sanctorum dicta de iureiurando non servando male praestito.

a) Psal. 14, 4.

13. *Quis dicatur iurare in iudicio, quamque ob causam pueris iuramentum non sit deferendum.*

Sequitur secundo loco iudicium. Neque enim iusiurandum temere et inconsiderate, sed consulto et cogitato adhiberi debet. Itaque iuraturus, primum quidem consideret, utrum necessitate cogatur, necne; remque totam accurate expendat, an eiusmodi sit, ut iureiurando indigere videatur. Tempus praeterea spectet, locum attendat, aliaque permulta, quae rebus adiuncta sunt, circumspiciat; non odio, non amore, aut animi perturbatione aliqua impellatur, sed ipsius rei vi et necessitate. Etenim, nisi haec consideratio et diligens animadversio antecesserit, sane iusiurandum praeceps et temerarium erit; cuiusmodi est illorum irreligiosa affirmatio, qui in re levissima, et inani, nulla ratione aut consilio, sed prava quadam consuetudine iurant: id vero passim quotidie a venditoribus et emptoribus fieri videmus. Nam illi, ut quamplurimo vendant, hi rursus, ut quam minimo emant, res venales vel laudare, vel vituperare iureiurando non dubitant. Cum itaque iudicio et prudentia opus sit, pueri vero ita acute perspicere ac distinguere nondum per aetatem possint; idcirco constitutum est * a sancto Cornelio pontifice, ne a pueris ante pubertatem, hoc est ante decimum quartum annum, iusiurandum exigatur.

Adversus hanc conditionem peccavit Iephte.

* Can. 22. q. 5. cap. Honestum.

14. *Quo pacto in iustitia iuretur.*

Reliqua est iustitia, quae maxime in promissis requiritur. Quare si quis iniustum aliquid vel inhonestum promittit, et iurando peccat, et promissis faciendis scelus scelere cumulat. Extat huius rei in evangelio exemplum Herodis regis, *a*) qui temerario iureiurando obstrictus, puellae saltatrici caput Ioannis baptistae, tamquam saltationis praemium, dedit. Tale etiam fuit iudaeorum iusiurandum, qui seipsos, ut est in actis apostolorum, ea conditione devoverunt, nihil gustaturos, donec Paulum occidissent.

a) Marc. 6, 23.

Act. 23, 12.

15. *Quibus praecipue rationibus intelligatur iusiurandum esse aliquando licitum.*

Iurare licitum esse tradunt patres in conc. Tolet. VIII. cap. 2. ut hab. 23. q. 1. c. 1. Aug. super ep. ad Galat. c. 1. et in ep. 154. et multis aliis, quae habentur ead. q. Item ex cap. etsi Christus, de iureiurand.

His ita explicatis, nulla plane dubitatio relinquitur, quin illi tuto iurare liceat, qui haec omnia servaverit, quique hisce conditionibus, tamquam praesidiis quibusdam, iusiurandum munierit. Sed et multis argumentis id probare facile est: nam lex Domini, quae *b*) *immaculata* est et *c*) *sancta*, hoc praecepit. *Dominum*, inquit, *Deum tuum timebis, et illi soli servies, ac per nomen illius iurabis*; et a Davide scriptum est: *d*) *Laudabuntur omnes, qui iurant in eo*. Praeterea *e*) sacrae litterae indicant, ipsa ecclesiae lumina, sanctissimos apostolos iureiurando aliquando usos esse; idque ex Apostoli epistolis apparet. Adde, quod et angeli ipsi interdum iurant: nam a sancto Ioanne evangelista in apocalypsi scriptum est, *f*) angelum iurasse per viventem in saecula. Quin etiam et *g*) Deus ipse iurat angelorum dominus; et in veteri testamento multis in locis Deus promissiones suas iureiurando confirmat, ut *h*) Abrahae, et Davidi, qui illud de Dei iureiurando prodidit: *Iuravit*, inquit, *Dominus, et non poenitebit eum; tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedec.*

b) Psal. 18, 8.
c) Rom. 7, 12.
Deuter. 6, 13.
d) Psal. 62, 12.
e) Apostoli iurant. Rom. 1, 9. et 1. Cor. 15, 31. 2. Cor. 1, 23.
Angeli iurant.
f) Apoc. 10, 6. Dan. 12, 7.
Deus ipse iurat.
g) Gen. 22, 16. et Psal. 104, 9. Exod. 33, 1.
h) Psal. 109, 4. et Psal 91, 11.

16. *Iusiurandum rite praestitum, esse in laude reponendum probatur.*

Neque vero obscura est ratio ad explicandum, cur iusiurandum laudabile sit, si quis attentius totam rem consideret, et ipsius ortum finemque intueatur. Etenim iusiurandum a fide originem ducit, qua homines credunt Deum totius veritatis esse auctorem, qui nec decipi umquam possit, nec alios decipere; cuius *i*) *oculis nuda sunt omnia et aperta*, qui *k*) denique universis rebus humanis admirabili providentia consulit, mundumque administrat. Hac igitur fide homines imbuti, Deum veritatis testem adhibent; cui fidem non habere, impium ac nefarium erit.

D. Thom. in 2. 2. q. 89. art. 1. et 4. Iurisiurandi usurpandi origo.

i) Hebr. 4, 13.
k) Sap. 8, 1. Matth. 6, 16. 17. et 10, 19.

17. *Iurisiurandi finis est controversiarum et litium finis.*

Quod vero ad finem attinet, eo tendit iusiurandum, atque id omnino spectat, ut hominis iustitiam et innocentiam probet, finemque litibus et controversiis imponat; quod etiam *l*) Apostolus in epistola ad hebraeos docet.

Thom. in 2. 2. q. 98 art. 1.

l) Hebr. 6, 16.

18. *Quo modo Christus iuramentum prohibuerit.*

Neque huic sententiae verba illa Salvatoris nostri apud san-

Obiectionis tacitae solutio.

a) Matth. 5, 34. b) Matth. 25, 22. c) Isa. 66, 1. d) Iacob. 5, 12.

ctum Matthaeum repugnant: a) *Audistis, quia dictum est antiquis: Non periurabis; reddes autem Domino iuramenta tua. Ego autem dico vobis, non iurare omnino, b) neque per caelum, quia thronus Dei est; neque per terram, quia c) scabellum pedum eius; neque per Hierosolymam, quia civitas est magni regis; neque per caput tuum iuraveris, quia non potes unum capillum album facere aut nigrum. d) Sit autem sermo vester, est, est; non, non; quod autem his abundantius est, a malo est.* His enim verbis iusiurandum generatim universeque damnari non est dicendum, cum iam supra viderimus Dominum ipsum apostolosque frequenter iurasse; sed perversum iudaeorum iudicium redarguere Dominus voluit, quo sibi in animum induxerant, nihil in iureiurando cavendum esse, praeter mendacium; itaque de rebus levissimis et nullius momenti, ipsi iurabant saepissime, et ab aliis iusiurandum exigebant. Hunc morem Salvator reprehendit atque improbat, docetque omnino a iureiurando abstinendum esse, nisi id flagitet necessitas.

Falsa iudaeorum de iureiurando opinio. Quomodo iuramentum permittat Christus.

19. *Quo modo Christus dixerit, illud, quod ad simplicem veritatis assertionem accedit, esse a malo.*

Quomodo iuramentum sit a malo, Aug. ita interpretatur, lib. 1. serm. Dom. c. 30. et habetur 22. q. 1. cap. Ita ergo.

e) Matth. 5, 37.

Nam propter humanam imbecillitatem iusiurandum institutum est, et revera a malo provenit · quandoquidem aut iurantis inconstantiam indicat, aut illius, cuius causa iuramus, contumaciam, qui, ut credat, aliter adduci non potest. Sed tamen iurandi necessitas excusationem habet. Et quidem, dum inquit Salvator: e) *Sit sermo vester, est, est; non, non:* hac loquendi formula satis declarat, se iurandi consuetudinem in colloquiis familiarium, et levium rerum prohibere. Quamobrem illud praecipue a Domino admonemur, ne faciles nimium, et propensi ad iurandum simus; idque sedulo docendum erit, et fidelium auribus inculcandum. Infinita enim fere mala ex nimia iurandi consuetudine emanare, et sacrarum litterarum auctoritate, et sanctissimorum patrum testimoniis comprobatur. In ecclesiastico scriptum est: f) *Iurationi non assuescat os tuum, multi enim casus in illa;* item: g) *Vir multum iurans implebitur iniquitate, et non discedet a domo illius plaga.* Plura hac de re legi possunt apud sanctos Basilium et Augustinum in libris contra mendacium. Et hactenus de iussis, nunc de vetitis dicatur.

Quanta mala iurandi consuetudo secum trahat.
f) Eccl. 23, 8. et 27. 15.
g) Eccl. 23, 12.
S. Basil. in illud psal. 14. Qui iurat proximo suo; vide cap. Primum est 22. q. 2. ex lib. de mend. cap. 14.

20. *Cur iuramentum falsum et temerarium sit tam grande peccatum.*

Vetamur divinum nomen in vanum assumere; apparet enim, eum gravi peccato se obstringere, qui non consilio, sed temeritate ad iurandum fertur. Gravissimum autem delictum hoc esse, illa etiam verba declarant: *Non assumes nomen Dei tui in vanum;* quasi rationem afferret, cur hoc facinus scelestum adeo, ac nefarium sit: nimirum propterea quod eius maiestas minuitur, quem nos Deum et dominum nostrum esse profite-

mur. Hoc igitur praecepto prohibetur, ne homines falsum iurent; nam qui a tanto scelere non refugit, ut Deum falso testetur, hic insignem Deo iniuriam facit, quippe qui aut illi inscitiae notam inurit, dum ipsum alicuius rei veritatem latere arbitratur, aut certe improbitatis, et pravi affectus, qui mendacium testimonio velit confirmare.

Peccant graviter adversus hoc praeceptum primum illi, qui falso iurant. Vide Th. in 2. 2. q. 98. art. 2.

21. *Quo modo peierent illi, qui iurant esse verum, quod verum est.*

Iurat autem falso non is solum, qui, quod falsum scit, verum esse iurando affirmat; sed ille etiam, qui iureiurando id asserit, quod cum verum sit, tamen ipse falsum putat. Nam cum mendacium ea re mendacium sit, quod contra mentem et animi sententiam profertur; perspicuum est, hunc plane mentiri et periurum esse.

Aug. de verb. apost. serm. 28. et hab. 22. q. 2. c. Homines.

Quid sit mendacium. Aug. in lib. cont. mend. cap. 4. et Thom. in 2. 2. q. 110. art. 1.

22. *Iurans falsum, quod verum esse putat, quo modo peccet.*

Simili quoque ratione peierat, qui id iurat, quod verum existimat, et tamen re vera falsum est; nisi, quantum potuit, curam et diligentiam adhibuerit, ut totam rem compertam atque exploratam haberet. Quamvis enim ipsius oratio menti consentiat, tamen huius praecepti reus est.

23. *Qui non servat, quod iuravit, aut vovit se facturum, qualiter peccet.*

Eiusdem vero peccati reus censendus est, qui se aliquid iureiurando facturum promittit, cum tamen aut promissum implere in animo non fuerit, aut, si fuit, quod promisit re ipsa non praestat. Quod etiam ad eos pertinet, * qui cum se voti sponsione Deo obligarunt, non praestant.

Thom. in 2. 2. 89. art. 7.

* Vota sancte servanda traditur. Lev. 27. per tot. et n. 6. per tot. et Deut. 23. 21. 22. et seq. Iud. 11, 3. Psal. 75, 12. Eccl. 5. et multis in aliis scripturae locis.

24. *Peccatum mortiferum iurans, vel contra consilium evagelicum, ut peccet.*

Praeterea in hoc praeceptum peccatur, si desit iustitia, quae ex tribus iurisiurandi comitibus una est. Itaque si quis iuret, se peccatum aliquod mortiferum commissurum, exempli causa, caedem hominis, huius praecepti reus est, licet ille serio, atque ex animo dicat, et iusiurandum veritatem habeat, quam primo loco requiri declaravimus. His adiungi debent illa iurandi genera, quae a contemptu quodam proficiscuntur, cum quis iurat se non obtemperaturum evangelicis consiliis; cuiusmodi sunt, quae ad caelibatum et paupertatem hortantur. Quamvis enim nemo ea necessario sequi debeat; si quis tamen iuret, nolle se illis parere consiliis, is eo iureiurando divina consilia contemnit et violat.

Iusiurandum de re mala prohibitum, 22. q. 4. in malis, et c. Qui sacramento, et c. Non semper, et cap. Necesse est.

Peccat, qui iurat se non obtemperaturum consiliis evangelicis, Thom. in 2. 2. 89. art. 7. ad 2.

25. *Levibus coniecturis adductus iurans peccat.*

Praeterea hanc legem is violat, et iudicio peccat, qui, quod verum est, iurat, idque ita se habere existimat, levibus quibusdam coniecturis adductus, et longe petitis. Nam etsi huiusmodi iusiurandum veritas comitatur, subest tamen aliquo modo falsum: nam qui sic negligenter iurat, in magno peierandi periculo versatur.

Quarto hic peccant leviter verum iurantes.

26. *Qui per falsos deos iurat, graviter peccat*

a) Exod. 23. 13. Aug. ep. 154. et innuit Thom. in 2. 2. q. 13. art. 1.

Falso praeterea iurat, qui a) per falsos deos iurat. Quid enim est a veritate alienius, quam mendaces et fictitios deos, tamquam verum Deum, testari?

27. *Dei verbum inhonorans, vel male interpretando, vel ad vana convertendo, peccat.*

b) Levit. 19, 12.

c) Iud. 3, 20. Sexto sacras scripturas ad haeresim inflectentes, et quomodocumque deviantes peccant.

d) 2. Pet. 3,16. et 2. Cor. 17. et 4, 2. c. 2. Vide item c. Haeresis, 24. q. 3. et Can. syn. trul. c. 19. et c. Exiit de verb. sing. in 6. Trid. syn. sess. 4. in fin.

Verum quoniam scriptura, cum periurium interdixit, inquit: b) *Nec pollues nomen Dei tui;* neglectio prohibetur, quae fugienda est in reliquis, quibus ex huius praecepti auctoritate honor debetur: quale est verbum Dei, cuius maiestatem non solum pii, sed interdum etiam impii reverentur, c) ut in iudicium historia de Eglon moabitarum rege memoriae traditum est. Dei autem verbum summa iniuria afficit, quicunque sacram scripturam a recta, et germana eius sententia ad impiorum dogmata, et haereses flectit; cuius sceleris admonet nos princeps apostolorum his verbis: d) *Sunt quaedam difficilia intellectu, quae indocti, et instabiles depravant, sicut et ceteras scripturas, ad suam ipsorum perditionem.* Praeterea foedis et inhonestis maculis sacra scriptura contaminatur, cum eius verba, et sententias, quae omni veneratione colenda sunt, ad profana quaeque nefarii homines torquent, ad scurrilia scilicet, fabulosa, vana, assentationes, detractiones, sortes, libellos famosos, et si qua sunt alia id genus: in quod peccatum sacra tridentina synodus animadverti iubet.

28. *Qui Deum in suis calamitatibus non invocant, ut peccent.*

e) Psal. 13, 5. et 52, 6. Levit. 24, 15. 16. Num. 16, 30. Isa 1, 4. et 37, 4.

Deinde, ut ii Deum honorant, qui eius opem atque auxilium in suis calamitatibus implorant; ita debitum Deo honorem ii negant, qui illius subsidium non invocant, quos redarguit David, cum inquit: e) *Deum non invocaverunt; illic trepidaverunt timore, ubi non erat timor.*

29. *Gravissima omnium horum peccatorum est in Deum, eiusque sanctos blasphemia.*

f) 3. Reg. 21, 13. Iob. 1, 11. 2, 9.

At vero longe magis detestabili scelere seipsos adstringunt, qui sacrosanctum Dei nomen, ab omnibus creaturis benedicendum, et summis laudibus extollendum, aut etiam sanctorum nomen, cum Deo regnantium, impuro et contaminato ore blasphemare, atque execrari audent. Quod quidem peccatum usque adeo atrox, atque immane est, ut interdum sacrae f) litterae, si de blasphemia sermo incidat, benedictionis nomine utantur.

30. *Cur huic praecepto suae quaedam minae sint subiectae.*

D. Thom. in 1. q. 100. art. 2. et 3.

g) Exod. 20, 7.

Quoniam vero poenae, et supplicii terror peccandi licentiam vehementer coercere solet; idcirco parochus, ut hominum animos magis permoveat, atque ad hoc praeceptum servandum facilius impellat, alteram illius partem, et quasi appendicem diligenter explicabit: g) *Nec enim habebit insontem Dominus eum, qui assumpserit nomen domini Dei sui frustra.* Ac primum

quidem doceat, summa ratione factum esse, ut huic praecepto minae adiungerentur: quo quidem et peccati gravitas, et in nos Dei benignitas agnoscitur; *a*) qui cum hominum perditione non delectetur, ne ipsius iram et offensionem subeamus, hisce salutaribus minis nos deterret, nimirum, ut illum benevolum potius, quam iratum experiamur. Urgeat hunc locum pastor, instetque summo studio, ut populus sceleris gravitatem agnoscat, et illud detestetur vehementius, et in eo evitando maiorem diligentiam et cautionem adhibeat.

a) Tob. 3, 22. Sap. 1, 13.

Hominum proclivitas ad hoc peccatum.

Ostendat praeterea, quanta sit hominum proclivitas ad hoc peccatum committendum, ut non satis fuerit legem ferre, nisi etiam minae adderentur. Incredibile enim est, quantum haec cognitio utilitatis habeat: nam, ut nihil aeque nocet, atque incauta quaedam animi securitas, ita propriae imbecillitatis cognitio plurimum prodest. Tum illud etiam declaret, nullum a Deo certum supplicium constitutum fuisse, sed tantum universe minari, quicumque se hoc scelere adstrinxerit, non impune laturum: quapropter diversa supplicia, quibus quotidie affligimur, huius peccati admonere nos debent. Hinc enim facile licet coniicere, homines ea re in maximas calamitates incidere, quod huic praecepto non obtemperent; quibus sibi propositis, cautiores eos in posterum fore virisimile est. Fideles itaque, sancto timore perterriti, omni studio peccatum hoc fugiant: nam si *b*) omnis verbi otiosi in extremo iudicio reddenda ratio est; quid de gravissimis sceleribus dicendum, quae magnam divini nominis despicientiam praeseferunt?

b) Matth. 12, 36.

DE TERTIO PRAECEPTO

CAPUT IV.

MEMENTO, UT DIEM SABBATI SANCTIFICES.

Exod. 20, 8. seq. Deut. 5, 12. seq.

SEX DIEBUS OPERABERIS, ET FACIES OMNIA OPERA TUA. SEPTIMO AUTEM DIE SABBATUM DOMINI DEI TUI EST. NON FACIES OMNE OPUS IN EO TU, ET FILIUS TUUS, ET FILIA TUA, ET SERVUS TUUS, ET ANCILLA TUA, IUMENTUM TUUM, ET ADVENA, QUI EST INTRA PORTAS TUAS. SEX ENIM DIEBUS FECIT DOMINUS CAELUM, ET TERRAM, MARE, ET OMNIA, QUAE IN EIS SUNT, ET REQUIEVIT IN DIE SEPTIMO: IDCIRCO BENEDIXIT DOMINUS DIEI SABBATI, ET SANCTIFICAVIT EUM.

1. *Quid tertio hoc praecepto fidelibus imperetur.*

Hoc legis praecepto externus ille cultus, qui Deo a nobis debetur, recte, atque ordine praescribitur. Est enim hic veluti quidam prioris praecepti fructus; quoniam quem intimis sensibus pie colimus, fide et spe adducti, quam in eo positam habemus, non possumus eum non externo cultu venerari, eidem-

Trid. syn. sub fin. ult. sessionis decr. de ciborum delectu, et festis diebus. Vide item D. Thom. in 2. 2. q. 121. art. 4. de cons. dist.

3. p. Pronunciandum, et c. Irreligiosa. et c. Permovit, et de feriis, c. I. 2. 3.

que gratias agere. Et quoniam haec ab iis, qui humanarum rerum occupationibus detinentur, non facile praestari possunt; certum tempus statutum est, quo ea commode effici queant.

2. *Cur praecipue danda opera sit parocho, ut, quod hic praescribitur, perpetua fidelium memoria retineatur.*

Festis diebus conciones sacrae sunt audiendae. Conc. carth. 4. cap. 2. et trid. sess. 24. cap. 4. de ref. et potest colligi ex act. 13, 27. 42, 44. et 15, 21. et 18, 4.

Itaque cum hoc praeceptum huiusmodi sit, ut fructum', utilitatemque admirabilem afferat; maximi interest parochi summam in eo explicando diligentiam adhiberi. Ad eius autem inflammandum studium magnam vim habet primum illud praecepti verbum, *memento:* nam quemadmodum fideles tale praeceptum meminisse debent, sic pastoris est in eorum memoriam illud et monendo, et docendo saepe redigere. Quantum vero fidelium referat, hoc praeceptum colere, ex eo percipitur, quod, eo diligenter colendo, ad reliqua legis iussa servanda facilius adducentur. Cum enim inter cetera, quae diebus festis praestare debent, necesse habeant, verbi Dei audiendi causa, ad ecclesiam convenire; cum edocti fuerint *a*) divinas iustificationes, illud etiam consequentur, ut ex toto corde custodiant legem Domini. Quamobrem saepissime sabbati celebritas, cultusque praecipitur in sacris litteris, ut in *b*) exodo, *c*) levitico, *d*) deuteronomio, apud *e*) Isaiam, *f*) Hieremiam item, *g*) et Ezechielem prophetas videre licet: quibus omnibus in locis hoc de sabbati cultu traditum est praeceptum.

a) Psal. 118, 33. 34.

b) Exod. 16, 23. et 31, 13. 14. 15. et 35, 2.
c) Levit. 16, 31. et 19, 3. 30. et 26, 2.
d) Deut. 5, 12. 13. 14.
e) Is. 56, 2. 4. 5. et 58, 13.
f) Ier. 17, 21. 22.
g) Ezech. 20, 12. 16, 20. et 22, 8. et 23, 38. et 44, 24.

3. *Quo modo principes ad ecclesiae praesidibus opitulandum hortandi sint.*

Trid syn. sess. ult. decr. de ref. c. Ead. vide item 20. Nos ad fidem, et c. Cum ad verum, et c. fin. et multa alia dist. 96. Inde etiam factum est, ut pii principes legibus fidem tutati sint, ut patet eod. de sum. trin. et fid. cath. et eod. de haeret.

Monendi vero, et hortandi sunt principes et magistratus, ut in iis maxime, quae ad hunc cultum Dei retinendum atque augendum pertinent, ecclesiae praesides auctoritate sua iuvent, iubeantque populum sacerdotum praeceptis obtemperare. Quod autem ad huius praecepti explanationem attinet, danda est opera, ut fideles doceantur, quibus rebus hoc praeceptum cum ceteris conveniat, quibusve differat ab eis. Hoc enim pacto causam illi, rationemque cognoscent, quare non sabbatum, sed diem dominicum colamus, sanctumque habeamus.

4. *Qua ratione hoc praeceptum a ceteris decalogi legibus discrepet.*

Decalogi omnia praecepta sunt naturalia excepto praecepto de sabbati observat.

Aug. ep. 119. ad Ianuar. cap. 12. Thom. in 2. 2. q. q. 122 art. 4. etiam ante legem Moysi datam.

Praeceptum colendi sabbatum fuit.

Certa igitur illa differentia videtur, quod reliqua decalogi praecepta naturalia sunt, et perpetua, neque ulla ratione immutari possunt; quo factum est, ut quamvis lex Mosis abrogata sit, omnia tamen praecepta, quae duabus tabulis continentur, populus christianus servet. Quod ideo fit, non quia Moses ita iusserit, sed quod naturae conveniunt, cuius vi homines ad illa servanda impelluntur. Hoc autem de sabbati cultu praeceptum, si statutum tempus spectatur, non fixum, et constans est, sed mutabile, neque ad mores, sed ad caeremonias pertinet; neque naturale, quoniam non a natura ad id docti, aut instituti sumus, ut illo die potius, quam alio externum cultum Deo tribuamus; sed ex eo tempore, quo populus

israeliticus a Pharaonis servitute est liberatus, diem sabbati coluit.

5. *Tempore mortis Christi, legis caeremoniis sublatis, etiam sabbatum, qua parte fuit caeremoniale, sublatum est.*

Tempus autem, quo sabbati cultus tollendus erat, illud idem est, quo ceteri hebraici cultus, caeremoniaeque antiquandae erant, morte scilicet Christi. Nam, cum illae caeremoniae sint quasi adumbratae imagines lucis, et veritatis; illud utique necesse erat, ut *a*) lucis, ac *b*) veritatis, quae Iesus Christus est, adventu removerentur. Qua de re sanctus Paulus ad galatas ita scripsit, cum mosaici ritus cultores reprehenderet: *c*) *Dies observatis, et menses, et tempora, et annos: timeo vos, ne forte sine causa labaraverim in vobis;* in quam etiam sententiam scripsit ad *d*) colossenses. Et haec de differentia.

Rom. 3, 20. 21. 27. 28. et 4, 5. 6. 7. 8. ad Gal. et Hebr. fere per totum. Act. 15, 28. 29. Thom. I. 2. q. 103. art. 3. et 4.
a) Ioan. I, 5. et 3, 12.
b) Ioan. I, 17. et 14, 6.
c) Gal. 4, 10. 15.
d) Col. 2, 16. 17.

6. *Quo pacto tertium hoc praeceptum cum reliquis novem consentiat.*

Convenit autem hoc praeceptum cum reliquis, non ritu, et caeremoniis, sed quia aliquid habet, quod ad mores naturaeque ius attineat. Nam Dei cultus, ac religio, quae hoc praecepto exprimitur, a naturae iure existit, cum illud natura comparatum sit, ut aliquot horas in iis, quae ad Dei cultum pertinent, versemur; cuius rei argumento est, quod apud omnes nationes statas quasdam ferias, easque publicas fuisse cernimus, quae sacris rebus, ac divinis obeundis erant consecratae. Est enim naturale homini, ut is certum quoddam tempus necessariis rerum functionibus det, veluti corporis quieti, somno et aliis huiusmodi rebus, et quemadmodum corpori, ita eadem naturae ratione factum est, ut menti etiam aliquid temporis concederet, quo in Dei contemplatione sese reficeret. Atque ita cum aliqua temporis pars esse debeat, quo res divinae coluntur, cultusque Deo debitus tribuatur, hoc sane ad morum praecepta pertinet.

D. Thom. in 2 2. q. 122. art. 4.

7. *Diem dominicum pro die sabbati apostoli colendum ordinaverunt.*

Quam ob causam apostoli ex illis septem diebus, eum, qui primus est, ad divinum cultum consecrare statuerunt, quem et diem dominicum dixere. Nam et sanctus Ioannes in *e*) apocalypsi dominici diei meminit, et *f*) Apostolus per *unam sabbati*, quae est dies dominicus, ut sanctus Chrysostomus interpretatur, collectas fieri iubet; ut intelligamus, iam tum in ecclesia diem dominicum sanctum habitum esse. Iam vero ut sciant fideles, quid eo die agere, a quibusve actionibus abstinere debeant; non alienum est, ut parochus totum praeceptum, quod in quatuor partes recte distribui potest, ad verbum diligenter interpretetur.

e) Apoc. 1, 10.
f) I. Cor. 16, 2. Actor. 20, 7. Chrysost. hom. 13. in II. Cor. c. Apoc. can. 67. Ign. ep. ad Magnes. Iust. apol. c. 15. et de cor. mil. c. 3. et de idolol. c. 14. Cypr. ep. 33. et 59. Clem. Alex. lib. 2. Strom. Orig. hom. 7. in Exod. et alii. Thom. in I. 2. q. 109. art. 7. ad 5.

8. *Quid hoc verbo, memento, hic generatim praescribatur.*

Itaque primum generatim proponat, quid iis verbis praescribatur: *Memento, ut diem sabbati sanctifices.* Ob eam vero causam initio praecepti verbum illud, *memento*, apposite addi-

tum est, quod huius diei cultus ad caeremonias pertineat. Qua de re populus admonendus esse videbatur, cum naturae lex, etsi aliquo tempore Deum religionis ritu colendum esse doceat, hoc tamen, quo potissimum die fieri deberet, non praescripsit.

Omnes dies piis operibus sunt transigendi.

Praeterea fideles docendi sunt, ex iis verbis modum et rationem colligi posse, qua in tota hebdomada opus facere conveniat, ita scilicet, ut diem festum semper spectemus: quo die, cum actionum, et operum nostrorum Deo quasi reddenda ratio sit, eiusmodi opera efficiamus, necesse est, quae neque Dei iudicio repudientur, neque nobis, ut scriptum est, *a*) *in singultum* sint, *et in scrupulum cordis.*

a) I. Reg. 25, 31.

Nulla occasione a sabbati sanctificatione abstinendum est.

Postremo id docemur, quod certe animadvertere debemus, non defuturas scilicet occasiones, quamobrem nos huius praecepti capiat oblivio, vel aliorum, qui illud negligunt, exemplo adductos, vel spectaculorum, ludorumque studio; quibus plerumque ab huius diei sancto, religiosoque cultu abducimur. Sed iam ad id veniamus, quod sabbati significatione demonstratur.

9. *Quid sabbatum, et sabbatizare in sacris litteris denotet.*

Hier. in interpret. nom. hebr. a verbo Scabbath, idest, quievit, vel cessavit.
b) Gen. 2, 3.

Sabbatum, hebraicum nomen, si latine interpretaris, cessatio dicitur. Sabbatizare propterea cessare, et requiescere latino vocabulo appellatur. Qua significatione factum est, ut sabbati nomine dies septimus diceretur, *b*) quoniam, absoluta perfectaque mundi universitate, Deus ab omni opere, quod fecerat, requievit: ita hunc diem *c*) in exodo Dominus vocat. Postea vero, non solum septimus hic dies, sed ob eius dignitatem ipsa etiam hebdomada eo nomine appellata est; in quem sensum pharisaeus apud sanctum Lucam dixit: *d*) *Ieiunio bis in sabbato.* Atque hoc quidem de sabbati significatione.

c) Exod. 20, 8. et 31, 13.
Deut. 5, 11. seq.

d) Luc. 18, 12.

10. *Quo modo fideles sabbatum sanctificare dicantur.*

Sanctificatio autem sabbati sacris in litteris cessatio est, quae fit a corporis laboribus, et a negotiis, ut aperte ostendunt haec, quae sequuntur, praecepti verba: *Non operaberis.* Neque vero id solum significat, [aliter enim satis fuisset dicere in deuteronomio: *Observa diem sabbati;*] sed cum in eodem loco addatur, *ut sanctifices eum*, hoc verbo ostenditur, sabbati diem religiosum esse, divinisque actionibus a sanctis rerum officiis consecratum. Itaque diem sabbati tum plene et perfecte celebramus, cum pietatis et religionis officia Deo praestamus; hocque plane sabbatum est, quod *e*) Isaias *delicatum* appellat, quoniam festi dies sunt veluti deliciae Domini, et piorum hominum. Quare si religioso huic, sanctoque sabbati cultui misericordiae adiunguntur opera; certe maxima sunt *f*) et multa praemia, quae eodem capite nobis proponuntur.

Deut. 5, 12.

e) Isa. 58, 13.

f) Isa. 58, 6. 7.

11. *Quae sit germana superiorum verborum sententia.*

Thom. in 2. 2. q. 122. art. 4. ad 3.

Itaque verus ac proprius huius praecepti sensus eo spectat, ut homo et animo et corpore in eam curam incumbat, ut statuto aliquo tempore a negotiis, corporisque laboribus feriatus, Deum pie colat, ac veneretur.

12. *Quid altera praecepti parte demonstretur.*

Altera vero praecepti parte demonstratur, diem septimum Dei cultui divinitus dicatum esse. Nam ita scriptum est: *Sex diebus operaberis, et facies omnia opera tua: septimo autem die sabbatum domini Dei tui est.* Quae verba ad eam sententiam referuntur, ut sabbatum Domino consecratum interpretemur, eique eo die religionis officia tribuamus, septimumque diem intelligamus signum esse quietis Domini.

13. *Cur iudaeis expedierit certum diem, eumque septimum ad religionis officia praescribere.*

Hic vero dies divino cultui dicatus est, quia rudi populo minus expediebat habere eam facultatem temporis arbitratu suo deligendi, ne forte aegyptiorum sacra imitaretur. Itaque e septem diebus, ultimus ad Deum colendum delectus est; quae quidem res plena mysterii est. Quare Dominus *a*) in exodo, et apud *b*) Ezechielem *signum* vocat. *Videte*, ille inquit, *ut sabbatum meum custodiatis; quia signum est inter me et vos in generationibus vestris, ut sciatis quia ego Dominus, qui sanctifico vos.*

a) Exod. 31, 13.
b) Ezech. 20, 12.

14. *Quarum rerum signum fuerit sabbati celebritas.*

Itaque signum fuit, quod indicabat homines Deo se dedicare oportere, sanctosque eidem praebere, cum diem etiam videamus ei dicatum esse: siquidem ille dies sanctus est, quod tum praecipue sanctitatem et religionem homines colere debeant. Deinde signum est, et quasi monumentum conditae huius admirandae universitatis. Signum praeterea fuit israelitarum memoriae traditum, quo admoniti, se Dei auxilio a durissimo aegyptiacae servitutis iugo solutos ac liberatos esse meminissent; id quod Dominus ostendit illis verbis: *c*) *Memento quod et ipse servieris in Aegypto, et eduxerit te inde dominus Deus tuus, in manu forti et brachio extento: idcirco praecepit tibi, ut observares diem sabbati.* Est signum item tum spiritualis, tum caelestis sabbati.

Vide August. epist. 119. c. 12. Hieron. lib. 15. in Isa. c. 56. et lib. 16. in c. 58. et in Ezech. 13. c. 44. D. Thom. in 1. 2. q. 110. art. 4. ad secundum, et in 2. 2. q. 122. art. 4. Dam. lib. 4. de orth. fid. c. 24.
c) Deut. 5, 15.

15. *Quid sit spirituale populi christiani sabbatum.*

Spirituale autem sabbatum in sancta quadam et mystica quiete consistit, nimirum, cum *d*) vetus homo, *e*) Christo consepultus, ad vitam renovatur, atque in iis actionibus, quae christianae pietati conveniunt, studiose se exercet. Debent enim, qui *f*) *aliquando* erant *tenebrae, nunc autem lux in Domino* sunt, *ut filii lucis* ambulare *in omni bonitate, iustitia, et veritate g*) neque *communicare operibus infructuosis tenebrarum.*

Aug. super genes. ad lit. l. 4. c. 12. et ep. 119. cap. 11.
d) Rom. 6, 6. Ephes. 4, 22.
e) Rom. 6, 4.
f) Ephes. 5, 8.
g) Ibidem 11.

16. *Quod sit beatis etiam suum sabbatum.*

Caeleste vero sabbatum est, ut ait divus Cyrillus, eum locum Apostoli tractans: *Relinquitur ergo sabbatismus populo Dei; illa vita, in qua omnibus bonis cum Christo viventes fruemur, peccato radicitus extirpato, secundum illud: h*) *Non erit ibi leo, et mala bestia non ascendet per eam, sed erit ibi semita et via sancta vocabitur: i*) *omnia enim bona in visione*

Cyrill. lib. 4. in Ioannem c. 6. Hebr. 4, 9.
h) Isa. 35, 8. 9.
i) Sap. 7, 11.

Dei mens sanctorum adipiscitur. Quare fideles hortandi erunt his verbis, et a pastore incitandi: *a*) *Festinemus ergo ingredi in illam requiem.*

a) Hebr. 4, 11.

17. *Iudaeis alii dies, quam septimus, fuere festivi.*

Praeter diem septimum habebat populus iudaeus alios etiam festos et sacros dies *b*) divina lege constitutos, quibus maximorum beneficiorum memoria renovaretur.

b) Exod. 12, 33. et 34. Vide Cyril. lib. 17. de ador. in spir. et verit.

18. *Quare apostoli non septimum hebdomadae diem, sed primum divino cultui consecrarint.*

Placuit autem ecclesiae Dei, ut diei sabbati cultus et celebritas in dominicum transferretur diem. Nam ut eo die primum lux orbi terrarum illuxit, sic Redemptoris nostri, qui ad vitam aeternam nobis aditum patefecit, resurrectione, quae eo die fuit, e tenebris ad lucem vita nostra revocata est; unde et dominicum diem apostoli dici voluerunt. Sollemnem praeterea hunc diem esse in sacris litteris animadvertimus, quod eo die mundi creatio initium habuit, quodque *c*) Spiritus sanctus discipulis datus sit.

Greg. Naz. orat. 43. Dam. lib. 4. cap. 24. Leo ep. 81. ad Dioscor. Gen. 1, 3. Marci 16, 2. Apoc. 1, 10. Gen. 1, 3.

c) Act. 2, 2.

19. *Quamobrem ad diem dominicum alia festa christianis accesserint.*

Alios autem dies festos ab ecclesiae initio, et consequentibus deinde temporibus apostoli, et sancti patres nostri instituerunt, ut pie et sancte Dei beneficiorum memoriam coleremus. Inter eos autem celeberrimi habentur illi dies, qui ob redemptionis nostrae mysteria religioni consecrati sunt; deinde, qui sanctissimae Virgini matri, tum vero apostolis, ac martyribus, ceterisque sanctis cum Christo regnantibus dicantur: in quorum victoria Dei bonitas, et potentia laudatur, ipsis debiti honores tribuuntur, atque ad eorum imitationem fidelis populus incitatur.

Vide cap. Pronanciandum de const. dist. 3. et cap. Conquestus de ferris. Quomodo autem haec festa a traditione apostolica emanarint, colligi potest ex act. 20, 16. et 2. Cor. 10, can. 7.

20. *Quo modo ex hoc praecepto ad otium fugiendum fideles incitentur.*

Et quoniam ad hoc praeceptum servandum magnam vim ea ipsius pars habet, quae illis verbis expressa est: *Sex diebus operaberis; septimus autem dies sabbatum domini Dei est;* parochus debet illam partem diligenter explicare. Etenim ex his verbis colligi potest, fideles hortandos esse, ne otiosi et desides vitam traducant, sed potius apostolicae vocis memores, *d*) negotium suum quisque agat, *e*) et operetur manibus suis, sicut ab eo praeceptum fuerat. Praeterea hoc praecepto illud Dominus iubet, ut sex ipsis diebus opera nostra efficiamus; ne aliquid eorum, quae aliis hebdomadae diebus fieri, agive oporteat, in diem festum reiiciatur, atque ita animus a rerum divinarum cura studioque avocetur.

d) 1. Thess. 4, 11.

e) Ephes. 4, 28. 2. Thess. 3, 10.

21. *Quid maxime diebus festis agere sit prohibitum.*

Tertia deinde praecepti pars explicanda est, quae quodammodo describit, qua ratione sabbati diem colere debeamus; praecipue autem explicat, quid illo die facere prohibemur. Qua-

Aug. tract. 3. in Ioan. et in psal. 32. Thom. 2. 2.

re inquit Dominus: *Non facies omne opus in eo tu, et filius tuus, et filia tua, servus tuus, et ancilla tua, iumentum tuum, et advena, qui est intra portas tuas.* Quibus verbis ad id primum instituimur, ut quaecumque divinum cultum impedire possunt, omnino vitemus. Facile enim perspici potest, omne servilis operis genus prohiberi, non quidem ea re, quod sua natura aut turpe aut malum sit, sed quoniam mentem nostram a divino cultu, qui finis praecepti est, abstrahit. Quo magis peccata a fidelibus vitanda sunt, quae non solum animum a divinarum rerum studio avocant, sed nos a Dei amore prorsus seiungunt.

q. 122. art. 4. Vide supra sect. II.

22. *Externae actiones, quae ad Dei cultum referuntur, sabbato non interdicuntur.*

Non tamen eae actiones, neque ea opera vetantur, quae ad divinum cultum attinent, etiamsi servilia sint, ut altare instruere, templa alicuius festi diei causa ornare, et reliqua huius generis. Ideoque a Domino dictum est: *a*) *Sacerdotes in templo sabbatum* violare, *et sine crimine* esse.

Thom. loco supra citato.

a) Matth. 12, 5. Levit. 24, 8. Num. 18, 9. Ioan. 7, 22. 23.

23. *Quaedam etiam servilia opera ad necessitatem diebus festis conceduntur.*

Sed neque earum rerum opera hac lege prohiberi existimandum est, quarum iactura facienda sit, si die festo praetermittantur, quemadmodum sacris etiam canonibus permissum est. Multa alia Dominus in evangelio festis diebus fieri posse declaravit, quae facile parochus apud sanctos *b*) Matthaeum et *c*) Ioannem observabit.

Multa licent in diebus festis, vide c. Licet de ferris. et cap. Conquestus eodem in fine.

b) Matth. 12, 3. 4. 5. Marci 3, 4. Lucae 6, 3. 4. *c*) Ioan. 5, 8.

24. *Cur iumenta quiescere Dominus voluerit.*

Sed ut nulla res praetermitteretur, cuius actione hic sabbati cultus impediretur, facta est iumenti mentio; quo animalium genere impediuntur homines, quo minus sabbatum diem colant. Si enim die sabbati alicui operis actioni iumenti usus destinatur, necessaria est etiam ad id hominis opera, qui iumentum agat: itaque solum per se opus facere non potest, sed hominem, qui illud molitur, adiuvat. Eo autem die nemini opus facere licet; ergo neque iumentis, quorum opera ad id homines utuntur. Itaque huius praecepti lex eo etiam spectat, ut, si iumentorum laboribus homines parcere Deus vult, eo certe magis ipsi cavere debeant, ne inhumani sint in eos, quorum opera atque industria utuntur.

Servi, et ancillae die festo non sunt a cultu Dei avocandi.

25. *Quibus praecipue in operibus christiani diebus festis se exercere debeant.*

Neque vero parochus illud praetermittere debet, ut diligenter doceat, quibus in operibus atque actionibus christiani homines diebus festis exercere se debeant. Illae vero eiusmodi sunt, ut ad Dei templum accedamus, eoque loco pia sinceraque animi attentione sacrosanctae missae sacrificio intersimus; divina ecclesiae sacramenta, quae ad salutem nostram instituta sunt, ad animae vulnerum curationem crebro adhibeamus.

Missa die festo integre audienda. Concil. agathen. c. 47. et de const. dist. 1. cap. Missas: item conc. aurel. can. 28. ibi capit. Cum ad celebrandas.

Poenitentiae, et eucharistiae sacramentum diebus festis frequentandum. August. de eccl. dogm. cap. 53. et habetur de cons. dist. 2. cap. Quotidie.

Nihil vero est, quod opportunius, aut melius a christianis hominibus fieri possit, quam si peccata sua sacerdotibus saepe confiteantur. Ad quam rem perficiendam poterit parochus populum adhortari, sumpta huius probandae rei ratione, et copia ex iis, quae de poenitentiae sacramento suo loco tradita ac praecepta sunt. Neque solum ad hoc sacramentum populum excitabit, sed sedulo etiam atque etiam ad illud adhortabitur, ut sacrosanctum eucharistiae sacramentum crebro percipiant.

Concio frequentanda, Iustin. Apol. 2. ex actis 20.

Indignum Christi verba contemnere. Aug. lib. 50. homil. et habetur in q. 2. c. Interroga.

Pietatis opera diebus potissimum festis exercenda. Sic faciebant veteres christiani, ut colligi potest ex Apost. Cor. 16, 1. 2.

a) Iacobo 1, 27.

Attente praeterea, diligenterque sacra concio fidelibus audienda est. Nihil enim minus ferendum est, neque tam profecto indignum, quam Christi verba contemnere, aut negligenter audire. Exercitatio item atque studium fidelium in precibus divinisque laudibus frequens esse debet, praecipuaque eorundem cura, ut quae ad christiane vitae institutionem pertinent, ea diligenter addiscant, seduloque se exerceant in iis officiis, quae pietatem pauperibus et egenis eleemosynam tribuendo, aegros homines visitando, moerentes, quique dolore afflicti iacent, pie consolando. Nam, ut est apud sanctum Iacobum: a) *Religio munda, et immaculata apud Deum et patrem haec est: visitare pupillos et viduas in tribulatione eorum.* Ex his, quae dicta sunt, facile erit colligere, quae contra huius praecepti regulam committuntur.

26. *Cur necesse fuerit certos quosdam dies divino cultui deputare.*

Legant ad hoc argumentum de const. dist. 2. et titulum de feriis in decreto. Ignat. in epist. ad philippens. Leo serm. 3. de quadrag. August. serm. 3. de quadrages. August. serm. 25. de tempore.

Parochi vero officium in eo item esse debet, ut certos quosdam locos in promptu habeat, unde rationes atque argumenta sumat, quibus populo illud maxime persuadeatur, ut huius praecepti legem summo studio, accurataque diligentia servet. Ad hoc plurimum valet, ut populus scilicet intelligat, ac plane perspiciat, quam iustum, et rationi consentaneum sit, nos certos quosdam dies habere, quos totos divino cultui tribuamus, Dominumque nostrum, a quo summa et innumerabilia beneficia accepimus, agnoscamus, colamus, et veneremur. Si enim iussisset nos quotidie sibi religionis cultum tribuere, nonne pro suis erga nos beneficiis, quae maxima et infinita sunt, omnis opera danda esset, ut prompto alacrique animo eius dicto obedientes essemus? Nunc vero, paucis ad eius cultum institutis diebus, non est cur nos negligentes, atque difficiles in eius officii functione simus, quod sine gravissima culpa praetermittere non possumus.

27. *Quae utilitas ad eos redeat, qui sedulo huic praecepto obtemperaverint.*

Sic, qui festa mosaicae legis Hierosolymis legitime observabant, in conspectum Domini venire dicebantur. Exod. 23, 17. et Deut. 16, 16.

Demonstret deinde parochus, quanta huius praecepti virtus sit, ut ii, qui illud recte servaverint, in conspectu Dei esse, cum eoque colloqui videantur. Nam et precibus faciendis Dei maiestatem contemplamur, et cum eo colloquimur; et, concionatoribus audiendis, Dei vocem accipimus, quae ad aures nostras eorum opera pervenit, qui de rebus divinis pie sancteque con-

cionantur; tum in altaris sacrificio praesentem Christum dominum adoramus. Et his quidem bonis illi maxime fruuntur, qui hoc praeceptum servant diligenter.

28. *Quid contra de illis sentiendum sit, qui hanc legem omnino neglexerint.*

Qui vero hanc legem omnino negligunt, ii, cum Deo *a*) et ecclesiae non obediant, neque eius praeceptum audiant, et Dei et sanctarum legum hostes sunt. Quod animadverti potest ex eo, quod praeceptum hoc eiusmodi est, ut nullo labore servari queat. Cum enim Deus non labores nobis imponat, quos vel difficillimos eius causa suscipere deberemus, sed quietos illis diebus festis a terrenis curis liberos esse iubeat; magnae temeritatis indicium est, huius praecepti legem recusare. Exemplo nobis esse debent supplicia, quae de illis Deus sumpsit, qui illud violarunt, ut ex libro numerorum licet intelligere. Ne igitur in hanc Dei offensionem incidamus, operae pretium erit, saepe illud verbum, *memento*, cogitatione repetere, magnasque illas utilitates et commoda sibi ante oculos proponere, quae ex festorum dierum cultu percipi supra declaratum est; et multa alia ad id genus pertinentia, quae bonus et diligens pastor, ut occasionis ratio postulabit, copiose lateque persequi poterit.

a) Matth. 18, 17. Lucae 10, 16. Ioan. 20, 21. Hebr. 13, 17.

Num. 15, 32. 36. et seqq.

DE QUARTO PRAECEPTO

CAPUT V.

HONORA PATREM TUUM, ET MATREM TUAM, UT SIS LONGAEVUS SUPER TERRAM, QUAM DOMINUS DEUS TUUS DABIT TIBI.

Exod. 20, 12. Deut. 5, 16.

1. *Quae sit huius praecepti dignitas, et quo modo cum superioribus conveniat.*

Cum in superioribus praeceptis summa sit vis, et dignitas; merito, quae nunc persequimur, quia maxime necessaria sunt, proximum locum obtinent. Nam illa *b*) finem, qui Deus est, continuo spectant; haec nos ad proximi charitatem erudiunt: etsi longius progressa, ad Deum, idest illud extremum, *c*) cuius gratia proximum ipsum diligimus, perducunt. Quamobrem *d*) Christus dominus praecepta illa duo de diligendo Deo et proximo similia inter se esse dixit. Hic autem locus, dici vix potest, quantas habeat utilitates, cum et suos fructus ferat, uberes illos quidem ac praestantes, et sit tamquam signum, ex quo primi praecepti obedientia, et cultus elucet. *e*) *Qui non diligit*, inquit divus Ioannes, *fratrem suum, quem videt; Deum, quem non videt, quo modo potest diligere?* Ad eundem modum si parentes, quos secundum Deum diligere debemus, non veneramur, et colimus, cum in conspectu nobis fere semper sint; Deo, *f*) summo parenti, et optimo, qui nullum sub aspectum cadit,

In Praeceptis primae tabulae magna dignitas, sed in secundae tabulae praeceptis est magna necessitas, vide Aug. in psal. 32. 32 cont. 1.
b) I. Tim. 1, 5.
c) Aug. l. 3. de doctrina Christi c. 10. et lib. 50. hom. 38. 39.
d) Matth. 22, 39. Marc. 12, 31.
e) I. Ioan. 4, 20.
Signum dilectionis Dei ex dilectione parentum elucet.

f) Malac. 1, 6.

quem honorem, quem cultum tribuemus? Ex quo perspicuum est, utraque praecepta inter se congruere.

2. *Quam late peteat huius praecepti vis, et quantum parentes ex hoc praecepto adiuventur.*

Parentis nomen cum late pateat, fit ut istud praeceptum ad plures extendatur.
a) 4. Reg. 5, 13.
b) 1. Cor. 4, 15.
c) Eccl. 4, 10.

Huius autem praecepti usus latissime patet: nam praeter eos, qui nos genuerunt, multi praeterea sunt, quos in parentum loco colere debemus, *a*) vel potestatis, vel *b*) dignitatis, vel *c*) utilitatis vel praestantis alicuius muneris et officii nomine. Parentum praeterea, maiorumque omnium laborem levat: cum enim id in primis curent, ut quos habent in sua potestate, ii recte et divinae legi convenienter vivant, erit haec cura perfacilis, si omnes intelligant, Deo auctore et monitore, summum honorem parentibus tribui oportere. Quod ut praestare possimus, necesse est nosse quandam differentiam, quae est inter praecepta primae et secundae tabulae.

3. *Praeceptorum legis in duas tabulas quorsum facta sit distinctio.*

Primae, et secundae tabulae differentia latius exponitur.
d) Exod. 24, 12. et 31, 18. Deut. 4, 13. et 5, 22. et 9, 10.
e) Clem. Alex. lib. 6. Stromatum. Mag. in 3. dist. 37. Alex. de Ales. 3. part. q. 29. mem. 2. art. 3.

Ergo haec primum a parocho sunt explicanda, idque in primis moneat, *d*) divina decalogi praecepta fuisse in duabus tabulis incisa, in quarum altera, quemadmodum a sanctis *e*) patribus accepimus, tria illa continebantur, quae iam sunt exposita; reliqua vero in alteram tabulam erant inclusa. Atque haec nobis perapposita fuit descriptio, ut praeceptorum rationem ordo ipse distingueret. Nam quidquid in sacris litteris divina lege iubetur, aut vetatur, id duorum generum oritur ex altero: aut enim erga Deum, aut erga homines charitas in omni officio spectatur. Et quidem charitatem in Deum superiora tria praecepta docent; quod vero ad hominum coniunctionem et societatem pertinet, id reliquis septem praeceptis continetur. Quocirca non sine causa eiusmodi facta est distinctio, ut alia ad priorem, alia ad alteram tabulam praecepta referantur.

4. *Quo modo charitas erga Deum tribus primis praeceptis, et charitas erga proximum ceteris contineatur: et quae sit inter utraque differentia.*

Vide Aug. in psal. 32. contr. 1. et Thom. in 2. 2. q. 112. art. 1. et 2.

Nam superioribus tribus praeceptis, de quibus dictum est, quasi subiecta materies, quam tractent, est Deus, id est, summum bonum, ceteris vero proximi bonum: illis summus, his proximus amor est propositus; illa finem, haec autem ea, quae ad finem referuntur, spectant.

Deus per se amandus. Bernard. in lib. de diligendo Deo. Quomodo omnes homines propter Deum diligendi. August. lib. 3. de doctr. Christi cap. 129. et lib. 4. conf. c. 9. 10. 11. 12.

Praeterea charitas Dei ex ipso pendet: Deus enim per se, non alterius rei causa, summe diligendus est; charitas autem proximi a charitate Dei ortum habet, atque ad eam tamquam ad certam regulam dirigenda est. Nam si parentes caros habemus, si dominis paremus, si dignitate antecedentes reveremur; id ea re maxime faciendum est, quod eorum procreator est Deus, eosque aliis praeesse voluit, quorum opera ceteros homines regit, ac tuetur: qui cum nobis auctor sit, ut eiusmodi personas vereamur, idcirco id praestare debemus, quia a Deo

hoc ipso honore dignantur. Ex quo fit, ut honor, quem parentibus habemus, Deo potius, quam hominibus haberi videatur. Sic enim apud sanctum Matthaeum est, cum de observantia in superiores agitur: a) *Qui recipit vos, me recipit;* et Apostolus in epistola ad ephesios, servos instituens, b) *Servi*, inquit, *obedite dominis carnalibus cum timore, et tremore, in simplicitate cordis vestri, sicut Christo; non ad oculum servientes, quasi hominibus placentes, sed ut servi Christi.*

a) Matth. 10, 40.

b) Ephes. 6, 5. idem habetur 1. Pet. 2, 18.

5. *Quo modo charitas Dei nullo fine, charitas vero proximi suis finibus circumscribatur.*

Augeri charitas in infinitum potest Aug. super psal. 62. et Thom. in 2. 3. q. 24. art, 7. et 8. et confirmatur ex Apost. Phil. 3.

Accedit, quod Deo nullus honor, nulla pietas, nullus cultus satis digne tribuitur, in quem amor augeri infinite potest; proptereaque nostra erga illum charitas in dies fiat ardentior necesse est, quem eius iussu, c) *ex toto corde, ex tota anima, ex omnibus viribus* amare debemus. At charitas, qua proximum complectimur, suis finibus circumscribitur. d) Iubet enim Dominus proximos diligere, sicut nos ipsos: quod si quis hos fines egressus fuerit, ita ut parem Deo, et proximis amorem tribuat, is maximum scelus admittit. e) *Si quis venit ad me*, inquit Dominus, *et non odit patrem suum, et matrem, et uxorem, et filios, et fratres, et sorores, adhuc autem et animam suam, non potest meus esse discipulus.* In quam sententiam item dictum est: f) *Sine, ut mortui sepeliant mortuos suos;* cum quidam primum humare patrem vellet, postea Christum sequi. Cuius rei dilucidior illa apud sanctum Matthaeum explicatio est: g) *Qui amat patrem, aut matrem plusquam me, non est me dignus.*

c) Deut. 6, 5. Matth. 22, 37. Marc. 12, 30. Luc. 10, 27.

d) Lev. 19, 18. Matth. 22, 39.

Deus et proximus nequaquam pari amore diligendi, vid. Thom. in 2. 2. q. 26. art. 2.

e) Lucae 14, 26.

f) Matth. 8, 22. Lucae 9, 60.

g) Matth. 10. 37.

6. *Quo modo parentes sint amandi, quaque ex causa illis subinde non obtemperandum sit.*

Nec tamen ulla dubitatio est, quin parentes vehementer amandi, observandique sint: sed ad pietatem in primis necessarium est, Deo, h) qui parens et effector est omnium, praecipuum honorem et cultum tribui; ideoque mortales parentes amari, ut ad caelestem sempiternumque patrem tota amoris vis referatur. Quod si interdum parentum iussa Dei praeceptis repugnent; non dubium est, quin liberi parentum cupiditati Dei voluntatem anteferre debeant, divinae illius sententiae memores: i) *Obedire oportet Deo magis, quam hominibus.*

Secundum Deum parentes diligendi, et colendi sunt. vide Thom. in. 2. 2. q. 101. art. 4.

h) Deut. 32, 6. Isa. 63, 16. et 64, 8. Ier. 31, 9. Mach. 2, 10.

Parentibus filii quando teneantur non obedire.

i) Act. 5, 29.

7. *Quid in huius praecepti sententia proprie honorandi vox denotet.*

Quibus rebus expositis, parochus verba praecepti interpretabitur, atque illud primum, *honorare*, quid sit: est enim de aliquo honorifice sentire, et, quae illius sunt, maximi putare omnia. Huic autem honori haec omnia coniuncta sunt, amor, observantia, obedientia, et cultus. Scite autem in lege posita est *honoris* vox, non amoris, aut metus, etiamsi valde amandi ac metuendi parentes sint. Etenim, qui amat, non semper observat, et veneratur: qui metuit non semper diligit; quem

Honorare quid sit. Vide Thom. in 1. 2. q. 122. art. 5. et in 2. 2. q. 63. art. 3. et Arist. in 1. eth. 1. cap. 6. Cur hic honorandi verbum positum sit, Thom. in 1. 2. q. 122. art. 5. ad 3.

vero aliquis ex animo honorat, item amat, et veretur. Haec cum parochus explicaverit, tum aget de patribus, quique sint ii, qui vocentur hoc nomine.

8. *Quinam patris nomine hic intelligantur.*

Primo dicuntur patres secundum carnem.

Nam etsi de iis praecipue patribus lex loquitur, ex quibus generati sumus; tamen ad alios quoque pertinet hoc nomen, quos etiam complecti lex videtur, quemadmodum ex pluribus divinae scripturae locis facile colligimus. Praeter illos igitur, qui nos procrearunt, patrum genera item alia sunt in sacris litteris, quod antea attigimus, quibus singulis suus honor debetur. Ac primum ecclesiae praesides, et pastores, et sacerdotes, patres dicuntur; quemadmodum ex Apostolo constat, qui ad corinthios scribens, *a*) *Non*, inquit, *ut confundam vos, haec scribo, sed ut filios meos carissimos moneo. Nam si decem millia paedagogorum habeatis in Christo, sed non multos patres: nam in Christo Iesu per evangelium ego vos genui.* Et in ecclesiastico scriptum est: *b*) *Laudemus viros gloriosos, et parentes nostros in generatione sua.*

Secundo, ecclesiae praesides, et sacerdotes.
a) I. Cor. 4, 14. Iud. 17, 10. et 18, 19. 4. Reg. 2, 12. 13. et 6, 21. 13, 14. Isa. 22, 21. Psal. 44, 17.
b) Eccl. 44, 1.

Deinde ii, quibus aut imperium, aut magistratus, aut potestas comissa est, qui rempublicam gubernant, patres appellantur. Sic *c*) Naamañ a famulis pater vocabatur.

Tertio magistratus.
c) 4. Reg. 5, 13. I. Reg. 24, 12.

Praeterea patres eos dicimus, quorum procurationi, fidei, probitati, sapientiaeque alii commendantur: cuiusmodi sunt tutores, et curatores, paedagogi, et magistri. Quare Eliam, et Elisaeum filii prophetarum patrem vocabant.

Quarto tutores paedagogi, et magistri. I. Mach. 2, 65.

Postremo patres dicimus senes, et aetate confectos, quos etiam vereri debemus. Atque hoc in parochi praeceptis maximum sit, ut doceat, patres, cuiuscumque sint generis, praesertim vero eos, ex quibus nati sumus, a nobis honorandos, de quibus divina lex praecipue loquitur.

Quinto grandaevi. Levit. 19, 32. Sap. 2, 10. et 4, 8.

9. *Cur parentibus secundum carnem christianorum filii praecipuum honorem impendere debeant.*

Sunt enim immortalis Dei quasi quaedam simulacra, in iisque ortus nostri imaginem intuemur: ab iis nobis vita data est; iis Deus usus est, uti nobis animum, mentemque impertiret; ab iis ad sacramenta deducti, ad religionem, ad humanum cultum civilemque instituti, ad morum integritatem et sanctitatem eruditi sumus. Doceat vero parochus, merito nomen matris in hoc praecepto expressum, ut eius beneficia et merita erga nos consideremus, quanta cura et sollicitudine nos in utero gesserit, quanto cum labore et dolore pepererit, et educarit.

Patres secundum carnem sunt Dei simulacra, quod nostri sint alterum principium. Thom. in 2. 2. q. 101. art. 2.
Matribus quanta filii debeant, vide Tob. 4, 3. et Eccl. 3, 5. et 7, 29. sqq. Malach. 7, 27.

10. *Quibus rationibus honore afficiantur carnales parentes.*

Porro ita observandi parentes sunt; ut, quem eis tribuimus, honor ex amore atque intimo animi sensu depromptus videatur; quibus hoc officium debetur maxime, cum erga nos sint ita affecti, ut nullum laborem, nullam contentionem, nulla

Primus modus, quo parentes debent honorari. Tange instantiam Deuter. 33. Qui dicit patri

pericula nostri causa refugiant, nihilque illis accidere possit iucundius, quam ut filiis se caros esse sentiant, quos maxime diligunt. Ioseph *a*) cum in Aegypto honore et amplitudine regi esset proximus, patrem, qui in Aegyptum venerat, honorifice excepit; et Salomon *b*) matri advenienti assurrexit, eamque veneratus, regio in solio ad dexteram collocavit.

suo, et matri suae, nescio vos etc. Solve id ex Matth. 10 in fine.
a) Gen. 46, 29. et 47, 7.
b) 3. Reg. 2, 19.

Pro eis Deus orandus.

Alia praeterea sunt honoris officia, quae in parentes conferri debent. Nam eos tum etiam honoramus, cum a Deo suppliciter petimus, ut eisdem bene et feliciter omnia eveniant, ut in maxima gratia et honore sint apud homines, ut ipsi Deo ac sanctis, qui in caelis sunt, commendatissimi sint.

Eorum voluntati standum est.

Item parentes honoramus, cum nostras rationes ad eorum arbitrium, voluntatemque conferimus. Cuius rei suasor Salomon, *c*) *Audi*, inquit, *fili mi*, *disciplinam patris tui*, *et ne dimittas legem matris tuae; ut addatur gratia capiti tuo, et torques collo tuo:* cuiusmodi sunt etiam divi Pauli cohortationes: *d*) *Filii*, *obedite parentibus vestris in Domino: hoc enim iustam est;* item: *e*) *Filii, obedite parentibus per omnia: hoc enim placitum est in Domino;* et sanctissimorum hominum exemplis confirmatur: etenim *f*) Isaac, cum a patre ad sacrificium vinciretur, modeste ac sine recusatione paruit; et *g*) Rechabitae, ne a patris consilio umquam discreparent, vino se in perpetuum abstinuerunt.

c) Prov. 1, 8. vide item Eccl. 3. fere per totum.
d) Ephes. 6, 1.
e) Col. 3, 20.
f) Gen. 22, 8.
g) Ier. 35, 6. 7. 8.

Parentes studiose imitandi.

Item parentes honoramus, cum eorum recte facta, moresque imitamur; iis enim plurimum tribuere videmur, quorum esse volumus quam simillimi. Item parentes honoramus, quorum consilia non modo exquirimus, verum etiam sequimur.

11. *Quo modo parentibus in necessitate constitutis sit subveniendum, et maxime in mortis periculo.*

Quomodo subveniendum parentibus, vide apud Basil. in hom. de honore parentum, et in hexam. Hom. 9.

Item, quibus subvenimus ea impertientes, quae victus, cultusque desiderat. Quod Christi testimonio comprobatur, qui pharisaeorum impietatem redarguens, *Quare et vos*, ait, *transgredimini mandatum Dei propter traditionem vestram? Nam Deus dixit: Honora patrem, et matrem;* et: *Qui maledixerit patri, vel matri, morte moriatur. Vos autem dicitis: Quicumque dixerit patri vel matri, munus quodcumque est ex me, tibi proderit; et non honorificabit patrem suum, aut matrem suam; et irritum fecistis mandatum Dei propter traditionem vestram.*

Item Ambr. lib. 6. hexam. c. 16. Concil. gang. can. 16. et cap. Est probanda, et cap. Ceterum et cap. Pasce, dist. 86. Vide item Thom. in 2. 2. q. 101. artic. 2. et 4. Matth. 15, 4. 5. Hier. in lib. 2. com. in Matth. Aug. lib. 1. q. ev. cap. 14.

Et honoris quidem officia parentibus tribuere semper debemus, sed tum maxime, cum periculose aegrotant. Danda enim opera est, ne quid praetermittant, quod vel ad peccatorum confessionem attinet, vel ad reliqua sacramenta, quae a christianis hominibus percipi debent, cum mors appropinquat; idque nobis curae sit, ut pii, religiosique homines eos crebro intervisant, qui vel imbecillos confirment, et consilio iuvent, vel optime animatos ad spem immortalitatis erigant, ut cum mentem a rebus humanis excitarint, totam coniiciant in Deum.

Sic fiet, ut fidei, spei, et charitatis beatissimo comitatu ac religionis praesidio muniti, mortem non modo non pertimescendam, cum necessaria sit, sed cum aditum ad aeternitatem expediat, etiam appetendam censeant.

12. *Quo modo mortuis parentibus honorem exhibeamus.*

Vide Gen. cap. 23. et 35. et 50. per totum.

Postremo vel mortuis parentibus honor tribuitur, si iis funus facimus; si exequias cohonestamus; si honorem sepulturae impertimus; si iusta et sacrificia anniversaria curamus; si, quae ab iis legata sunt, diligenter persolvimus.

13. *Quo pacto episcopi, et sacerdotes sint honorandi.*

Patres honore, te officio qui sint. Episcopi, pastores, et sacerdotes.

Honorandi autem sunt non modo ii, ex quibus nati sumus, verum etiam alii, qui patres appellantur, ut episcopi, et sacerdotes, ut reges, ut principes, ut magistratus, ut tutores, ut curatores, ut magistri, ut paedagogi, ut senes, et ceteri eiusmodi. Digni enim sunt, qui ex charitate, ex obedientia, ex ope nostra fructus percipiant, sed alius alio magis. De episcopis, et aliis pastoribus ita scriptum est: *a*) *Qui bene praesunt presbyteri, duplici honore digni habeantur; maxime, qui laborant in verbo, et doctrina.* Iam vero, quanti erga Apostolum amoris documenta galatae dederunt? Quibus is praeclarum illud benevolentiae testimonium tribuit: *b*) *Testimonium enim perhibeo vobis, quia si fieri posset, oculos vestros eruissetis, et dedissetis mihi.*

a) I. Tim. 5, 17. vide Ambr. in con. in eum locum.

b) Gal. 4, 15.

Sacerdotibus suppeditanda sunt ad victum necessaria.

13. *Quo modo sacerdotibus necessaria ad victum suppeditari debeant.*

Quin etiam sacerdotibus ea suppeditanda sunt, quae ad vitae usus necessarios requiruntur. Quare Apostolus, *c*) *Quis*, inquit, *miliat suis stipendiis umquam?* Et in ecclesiastico scriptum est: *d*) *Honorifica sacerdotes, et propurga te cum brachiis: da illis partem, sicut mandatum est tibi, primitiarum, et purgationis.* Illis etiam obtemperandum esse, docet Apostolus: *e*) *Obedite*, inquit, *praepositis vestris, et subiacete eis: ipsi enim pervigilant, quasi rationem pro animibus vestris reddituri.* Quin potius a Christo domino praeceptum est, ut vel improbis pastoribus obtemperemus, cum dicat: *f*) *Super cathedram Mosis sederunt scribae, et pharisaei: omnia ergo quaecumque dixerint vobis, servate, et facite; secundum opera vero eorum nolite facere: dicunt enim, et non faciunt.*

c) I. Cor. 9, 7.

d) Eccl. 7, 33. 34. nMtth. 10, 10. et 23, 2.

Lucae 10, 1. 1. Tim. 5, 18. Levit. 27, 3. 32. Num. 18, 21. Ddut. 12, 6. et 14, 23. Conc. aurel. I. c. 17. Later mag. c. 63. trid. syn. sess. 25. c. 13.

e) Hebr. 13, 17.

f) Matth. 23, 2. 3.

15. *Magistratibus politicis honorem deferendum ostenditur.*

Magistratus politici.

Idem de regibus, de principibus, de magistratibus, et reliquis, quorum potestati subiicimur, dicendum est. Iis vero quod honoris, cultus, observantiae genus tribuendum sit, Apostolus ad *g*) romanos late explicat, *h*) pro quibus etiam orandum esse monet; et divus Petrus, *i*) *Subiecti*, inquit, *estote omni humanae creaturae propter Deum, sive regi quasi praecellenti; sive ducibus tamquam ab eo missis.* Nam si quem eis cultum tribuimus, is ad Deum refertur: habet enim vene-

g) Rom. 13. Sap. 6, 2. 3. 4. Tit. 3, 1.

h) 1. Tim. 2, 2.

i) I. Petr. 2, 13.

rationem hominum excellens dignitatis gradus, quia divinae potestatis est instar; in quo etiam Dei providentiam veneramur, qui publici muneris procurationem iis attribuit, *a*) quibusque utitur tamquam potestatis suae ministris.

a) Vide Isa. 10, 6. et 45, 1. 2. Ier. 27, 6. 7. Ezech. 29, 18. 19.

16. *Cur magistratibus politicis, etiam improbis, sit obtemperandum, et quando non sit.*

Nec enim hominum improbitatem, aut nequitiam, si tales sunt magistratus, sed divinam auctoritatem, quae in illis est, reveremur: ut, quod permirum fortasse videtur, quamvis in nos sint inimico infensoque animo, quamvis implacabiles, tamen non satis digna causa sit, cur eos non perofficiose observemus. Nam et *b*) Davidis magna in Saulem officia extiterunt, cum ei tamen esset offensior; quod innuit illis verbis: *c*) *Cum his, qui oderunt pacem, eram pacificus.*

b) 2. Reg. 17, 18. 19.
c) Psal. 119, 7.

At vero, si quid improbe, si quid inique imperent, cum id non ex potestate, sed ex iniustitia, atque animi perversitate agant, omnino non sunt audiendi. Ubi haec parochus singillatim exposuerit, deinceps consideret, quodnam praemium, quamque consentaneum iis propositum sit, qui divino huic praecepto obediunt.

17. *Quod praemium obedientiae in parentes divinitus sit propositum.*

Cur filii parentibus morigeri diu vivant. Thom. in 2. 2. q. 122. art. 5. ad 4.

Nam in eo fructus est maximus, ut diu vivant; propterea quod digni sunt, qui beneficio quam diutissime perfruantur, cuius memoriam perpetuo conservant. Cum igitur, qui parentes colunt, iis gratiam referant, a quibus lucis et vitae usuram habent, iure et merito vitam ad summam senectutem perducunt. Tum adiungenda est divinae promissionis illustris explanatio; neque enim solum sempiternae, ac beatae, sed huius etiam, quam in terris agimus, vitae usus promittitur. Cuius sententiae interpres est divus Paulus, cum inquit: *d*) *Pietas ad omnia utilis est, promissionem habens vitae, quae nunc est, et futurae.*

Utriusque vitae felix usus promittitur.

d) 1. Tim. 4, 8.

18. *Diuturnae vitae promissio quanti hic facienda sit.*

Nec vero haec merces aut exigua est, aut contemnenda, etiamsi sanctissimis viris, ut *e*) Iob, ut *f*) Davidi, ut *g*) Paulo, mors fuerit optabilis, et aerumnosis ac miseris hominibus vitae propagatio sit iniucunda. Nam illorum verborum adiunctio, *quam dominus Deus tuus dabit tibi*, non modo temporis diuturnitatem ad vivendum, sed otium, quietem, incolumitatem ad bene vivendum pollicetur. Nam in deuteronomio non solum inquit: *h*) *Ut longo vivas tempore;* sed illud etiam addit: *Ut bene sit sibi;* quod deinde ab *i*) Apostolo repetitum est.

e) Iob. 3, 3. 7, 16. et 10, 1.
f) Psal. 119, 5.
g) Philipp. 1, 23.
h) Deut. 5, 16.
i) Ephes. 6, 3.

19. *Quo modo, qui parentes honorant, etiamsi cito moriuntur, huius praecepti praemium capiant.*

Haec autem bona iis suppetere dicimus, quorum pietati Deus gratiam referat. Aliter enim divini promissi fides et constantia non erit; cum interdum, qui maiorem pietatem parentibus

Praemium hic promissum non tam in diuturnitate, quam inco-

-lumitate, vitae est repositum.

praestiterunt, iis vita brevior sit. Quibus id quidem contingit, vel quod iis optime consulitur, qui prius e vita excedunt, quam a virtutis et officii religione discendant; [*a*) rapiuntur enim, *ne malitia mutet intellectum* eorum, *aut ne fictio decipiat animam* illorum,] vel quia, dum pernicies, et rerum omnium perturbatio impendet, e corporibus evocantur, ut communium temporum acerbitatem evadant: *b*) *A facie enim malitiae*, inquit Propheta, *collectus est iustus*. Quod fit, ne eorum aut virtus, aut salus periclitetur, cum a mortalibus flagitiorum poenas repetit Deus; vel ne tristissimis temporibus ex propinquorum, amicorumque calamitatibus acerbissimos luctus sentiant. Quare metuendum est maiorem in modum, cum viris bonis immatura mors accidit.

a) Sap. 4, 11.

b) Isa. 57, 1.

Cum boni viri immatura morte tolluntur, superstitibus supervenire solent plagae.

20. *Quibus poenis ii afficiantur, qui huius praecepti praevaricatores existunt.*

Ingrati filii graviter puniendi.

Ac, quemadmodum iis, qui grati in parentes sunt, officii merces, et fructus est a Deo propositus; sic ingrati, et impii filii gravissimis poenis reservantur; scriptum est enim: *c*) *Qui maledixerit patri suo, vel matri, morte moriatur;* et: *d*) *Qui affligit patrem, et fugit matrem, ignominiosus est et infelix;* et: *e*) *Qui maledicit patri suo, vel matri, extinguetur lucerna eius in mediis tenebris;* et: *f*) *Oculum, qui subsannat patrem, et qui despicit partum matris suae, effodiant eum corvi de torrentibus, et comedant eum filii aquilae.* Qui parentibus iniuriam intulerunt, *g*) multos fuisse legimus, in quibus ulciscendis Dei iracundia exarsit. Non enim Davidem inultum reliquit, sed sceleri debitas poenas dedit *h*) Absalon, quem, ob eius scelus, tribus hastis transfixum punivit.

c) Exod. 21, 17. Levit. 20, 9. Matth. 15, 4.
d) Prov. 19, 26.
e) Prov. 20, 20.
f) Prov. 30, 17.

Qualis poena protervi filii digni sint, vide in Deut. 21, 18. 19.

g) Gen. 9, 21. et 26, 34. et 35, 22. et 49, 4.
h) 2. Reg. 18, 14. 15. 16.

De iis vero, qui sacerdotibus non obtemperant, scriptum est: *i*) *Qui superbierit, nolens obedire sacerdotis imperio, qui eo tempore ministrat domino Deo tuo, ex decreto iudicis morietur homo ille.*

i) Deut. 17, 12.

21. *Quibus potissimum rationibus parentes se dignos honore illo, divinitus praescripto, reddere possint.*

Quod sit parentum in filios officium, colligi potest ex Gen. 20, 19. Exod. 12, 26. et 13, 18. Iob. 115. Prov. 19, 17. Eccl. 7, 26. Prov. 3, 24. Eccl. 30. fer per totum.
k) Dan. 13, 3.

Et quemadmodum divina lege sancitum est, ut parentibus filii honorem habeant, ut pareant, ut obsequantur; sic parentum propria officia sunt atque munera, ut sanctissimis disciplinis ac moribus filios imbuant, iisque optima dent vivendi praecepta, ut ad religionem instructi et parati, Deum sancte inviolateque venerentur; *k*) quod a parentibus Susannae factum esse legimus.

Primum.

l) Tria parentibus in educatione liberorum vitanda.

Itaque sacerdos parentes commoneat, ut se liberis magistros praebeant virtutis, aequitatis, continentiae, modestiae, et sanctitatis, triaque praesertim declinent, in quibus saepe offendere consueverunt; primum, ne quid acerbius in liberos aut loquantur, aut statuant; quod Apostolus in epistola ad colossenses ita praecipit: *l*) *Patres nolite ad indignationem provocare filios vestros, ut non pusillo animo fiant.* Nam periculum est,

ne fracto abiectoque animo sint, dum omnia timent. Quare illud praecipiat, ut nimiam severitatem effugiant, malintque liberos corrigere, quam ulcisci. Colos. 3, 21. Ephes. 6, 4.

22. *Quo modo parentes erga liberos remissi esse non debeant, nec eis ut nimis amplum patrimonium relinquant, nimis laborare.*

Secundum.

Deinde, si qua culpa commissa est, cum necessaria sit castigatio, et obiurgatio, ne quid liberis per indulgentiam dissolute remittant: saepe enim filii parentum nimia lenitate et facilitate depravantur. Quamobrem a dissoluta indulgentia deterreat exemplo Heli summi sacerdotis, qui, quod in liberos indulgentior fuerat, *a*) maximo supplicio est affectus

Heli exemplum nimiae parentum indulgentiae.

a) I. Reg. 4, 18. sic et David. 2. Reg. 13, 20. 3. Reg. 1, 6.

Tertium.

Postremo, ne, quod foedissimum est, in filiorum educatione ac doctrina, praepostera consilia ineant. Etenim permulti in hac una cogitatione curaque versantur, ut opes, ut pecunias, ut lautum, et amplum patrimonium liberis relinquant; quos non ad religionem, non ad pietatem, non ad bonarum artium disciplinam, sed ad avaritiam, et ad rem familiarem augendam cohortantur, nec de filiorum existimatione, aut salute sunt solliciti, dummodo pecuniosi sint, et praedivites: quo quid dici aut cogitari turpius potest? Ita fit, ut ad illos non tam rerum copias, quam sua scelera et flagitia transferant; quibus tandem non ad caelum se duces praebent, sed ad inferorum supplicia sempiterna. Sacerdos igitur optimis praeceptis parentes instituat, eosque ad *b*) Tobiae exemplum ac similem virtutem excitet; ut, cum filios ad Dei cultum, et sanctimoniam probe erudierint, ab iis etiam amoris, et observantiae, et obsequii uberrimos fructus capiant.

Item mater filiorum Zebedaei. Matth. 20. Vide Ambr. lib. 5. de fide ad Gratianum c. 3.

Huc referri possunt, quae habentur. Eccl. 2, 18. 19. et 5, 12. 14. et 6, 2. 3.

b) Tob. 4. per tot

DE QUINTO PRAECEPTO

CAPUT VI.

NON OCCIDES.

Exod. 20, 13. Deut. 5, 17.

1. *Quis sit eius doctrinae, quae hoc praecepto includitur, fructus et utilitas.*

Magna illa, quae pacificis hominibus proposita est, felicitas, *c*) *quoniam filii Dei vocabuntur*, pastores maxime commovere debet, ut praecepti huius disciplinam fidelibus diligenter, accurateque tradant. Nam ad conciliandas hominum voluntates nulla melior ratio iniri potest, quam si eiusmodi praecepti lex recte explicata, ab omnibus ita, ut oportet, sancte servetur; quoniam tum sperare licet, ut summa animi consensione coniuncti homines concordiam et pacem maxime colant.

c) Matth. 5, 9. Homines quantum ex hoc praecepto commodi capiant.

Sed quam necesse sit praeceptum hoc explicari, ex eo perspicitur, quod, *d*) immensa illa universae terrae inundatione facta, hoc unum in primis est quod Deus hominibus interdixit:

Deus etiam ante legem homicidium interdixit. *d*) De quo Gen. 6. et 7. per totum.

a) Gen. 9, 5.

a) *Sanguinem*, inquit, *requiram animarum vestrarum de manu cunctarum bestiarum, et de manu hominis.* In evangelio etiam, quo primum veteres leges a Domino explicatae sunt, in iis haec prima est, de qua apud sanctum Matthaeum ita scriptum est: b) *Dictum est enim, non occides*, et reliqua, quae hac de re eo ipso loco deinceps commemorantur.

b) Matth. 5, 21.

Deus vitae nostrae hoc praecepto consutuit.

Fideles praeterea attente, libenterque praeceptum hoc audire debent. Si enim eius vis spectatur, ad vitam cuiusque tuendam valet; quoniam iis verbis, *non occides*, homicidium omnino interdictum est. Itaque singuli homines tanta cum voluptate animi illud accipere debent, perinde ac si, ira Dei proposita, aliisque gravissimis poenis, nominatim prohibitum sit, ne quis eorum laedatur. Ergo ut praeceptum hoc auditu iucundum est, ita eius peccati cautio, quod praecepto prohibetur, iucunditatem habere debet.

2. *Quid hoc praecepto cum vetetur, tum iubeatur.*

c) Matth. 5, 22. 23. Exod. 21, 12. 13. 14. Levit. 22, 17. d) Coloss. 3, 8. 12. Ephes. 4, 16.

Cum autem huius legis vim c) Dominus explicaret, in eo duo contineri ostendit: alterum, ne occidamus, quod a nobis fieri vititum est; alterum, d) quod facere iubemur, ut concordi amicitia, charitateque inimicos complectamur, pacem habeamus cum omnibus, cuncta denique incommoda patienter feramus.

3. *Licet bestiis vesci, et animalia occidere.*

Bestiarum caedes non est prohibita. D. Thom. in 2. 2. q. 64. artic. 1. e) Gen. 9, 2. Exod. 12. per tot. et passim. Aug. lib. 1. de civ. Dei cap. 20. Vide eumdem de moribus manich. lib. 2. cap. 13. 14. 15.

In eo autem, quod caedes prohibetur, illud primum docendum est, quae caedes sint eiusmodi, quae hac praecepti lege non vetentur. Nam e) bestias occidi prohibitum non est; quoniam si illis vesci a Deo hominibus est concessum, fas item est, illas occidi. Qua de re ita sanctus Augustinus, *Cum audimus*, inquit, *non occides, non accipimus hoc dictum esse de fructetis, quia nullus est eis sensus: nec de irrationabilibus animalibus*, *quia nulla nobis ratione sociantur.*

4. *Licet homines in iudicio vel morti adiudicare, vel interimere.*

Aug. ep. 154. ad Publicol. et habetur 23. q. 5 c. De occidend. et in ep. 54. ad Maced. et habetur ead. q. c. Non est iniquitatis; et multa alia ibid. Vide item Thom. in 2. 2. q. 74. art. 2.

Alterum permissum caedis genus est, quod ad eos magistratus pertinet, quibus data est necis potestas, qua, ex legum praescripto, iudicioque, in facinorosos homines animadvertunt, et innocentes defendunt. Quo in munere dum iuste versantur, non modo ii caedis non sunt rei, sed huic divinae legi, qua caedes vetatur, maxime obediunt. Cum enim legi huic finis is propositus sit, ut hominum vitae, salutique consulatur; magistratuum item, qui legitimi sunt scelerum vindices, animadversiones eodem spectant, ut, audacia, et iniuria suppliciis repressa, tuta sit hominum vita. Quare David, f) *In matutino* inquit, *interficiebam omnes peccatores terrae, ut disperderem de civitate Domini homnes operantes iniquitatem.*

f) Psal. 100, 8.

5. *Quo modo etiam, qui in bello iusto occidunt, rei caedis non sint.*

Bello iusto licere homines oc-

Qua ratione, ne illi quidem peccant, qui iusto bello, non

cupiditate, aut crudelitate impulsi, sed solo publicae utilitatis studio, vitam hostibus adimunt. Sunt praeterea eiusmodi caedes, quae nominatim iussu Dei fiunt. a) Levi filii non peccaverunt, qui uno die tot millia hominum occiderunt: qua caede facta, sic ad eos locutus est Moses: b) *Consecrastis manus vestras hodie Domino.*

cidere, colligitur ex Gen. 14. 15.
Exod. 17, 9. 10.
I. Reg. 14, 15. et 15, 51.
Luc. 3, 14.
a) Exod. 32, 29.
b) Ibid.

6. *Huius praecepti reus non est, qui hominem furtuito casu interimit.*

Neque vero huius praecepti reus est, qui non sponte, neque meditato, sed fortuito hominem occidit. Qua de re in deuteronomii libro ita est: c) *Qui percusserit proximum suum nesciens, et qui heri et nudius tertius nullum contra eum odium habuisse comprobatur; sed abiisse cum eo simpliciter in silvam ad ligna caedenda, et in succisione lignorum securis fugerit manu, ferrumque lapsum de manubrio amicum eius percusserit, et occiderit.* Hae caedes eiusmodi sunt, quae, quia non voluntate, neque de industria inferuntur, propterea non omnino in peccatis numerantur. Quod sancti Augustini sententia comprobatur: *Absit enim*, inquit, *ut ea, quae aut propter bonum, aut licitum facimus, siquidem praeter nostram voluntatem quidquam mali acciderit, nobis imputetur.*

c) Deut. 19, 5.
Fortuita caedes culpam non habet, si in rei honestae, et licitae occupatione ea contingat. Vide dist. 5. cap. Si quid.

August. ep. 154. ad Publicol.

7. *Quo modo homicidii reus sit, qui casu caedem fecit.*

In quo tamen duabus de causis peccare potest; altera, si quis in re iniusta occupatus hominem occiderit: exempli causa, si quis gravidam mulierem pugno vel calce percuteret, ex quo obortus sequeretur, fuisset quidem illud praeter percussoris voluntatem, non tamen praeter culpam, cum illi non liceret ullo modo gravidam mulierem percutere: d) altera, si non omnibus circumspectis, negligenter et incaute aliquem occiderit.

Videatur trid. synod. sess. 14. decr. de reform. cap. 7.

d) Exod. c. 41, 21.

8. *Licet etiam salutis suae tuendae causa alterum occidere.*

Qua etiam ratione, si quis salutis suae defendendae causa, omni adhibita cautione, alterum interemerit, hàc lege non teneri satis apparet. Atque hae quidem, quas modo commemoravimus, caedes sunt, quae hoc legis praecepto non continentur; quibus exceptis, reliquae omnes prohibentur, sive homicidam quis spectet, sive qui occiditur, sive modos, quibus caedes fit.

Sicut fuit peccatum Lamech.

9. *Nemini licet privata auctoritate caedem facere.*

Nam, quod ad eos pertinet, qui caedem faciunt, nemo plane excipitur, non divites, non potentes homines, non domini, non parentes, sed, delectu omni et discrimine remoto, occidere vetitum est omnibus.

10. *Nemo prorsus est, qui hac lege tutus esse non possit.*

Si vero ii spectantur, qui interficiuntur, ad omnes haec lex pertinet; nec quisquam est tam humilis et abiectae conditionis homo, quin legis huius vi defendatur. Neque vero seipsum interficere cuipiam fas est, cum vitae suae nemo ita potestatem habeat, ut suo arbitratu mortem sibi consciscere liceat; ideo-

que legis huius verbis non ita praescriptum est: *Ne alium occidas;* sed simpliciter: *Ne occidas.*

11. *Quot modis hoc praeceptum violari contingat.*

Sin autem multiplicem caedis faciendae modum attendimus, nemo est, qui excipiatur. Non solum enim suis cuiquam manibus, aut ferro, aut lapide, aut baculo, aut laqueo, aut veneno, vitam homini eripere non licet; sed consilio, ope, auxilio, vel alia quacumque ratione id fieri prorsus vititum est. In quo summa tarditas, stuporque iudaeorum fuit, qui crederent se hoc praeceptum servare, si manus tantum a caede abstinerent. Sed homini christiano, qui, interprete Christo, didicit hanc legem spiritualem esse, nempe, quae non manus solum puras, sed animum etiam castum, sincerumque nos habere iubet, illud non satis omnino est, quod illi satis cumulate se praestare arbitrabantur. Nam ne irasci quidem cuiquam licere in evangelio traditum est, cum dicat Dominus: *Ego autem dico vobis: Omnis, qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio; qui autem dixerit fratri suo, raca, reus erit concilio; qui autem dixerit, fatue, reus erit gehennae ignis.*

Iudaeorum quam stupidum fuerit de homicidio iudicium.

Matth. c. 5, 22.

12. *Quo modo quis irascendo peccare, vel non peccare possit.*

Ex quibus verbis perspicuum est, eum culpa non carere, qui fratri succenseat, quamvis iram animo inclusam contineat; qui vero eius irae significationem aliquam dederit, graviter peccare; at multo gravius, qui non vereatur dure fratrem accipere, et ei convicium facere. Et quidem hoc verum est, si nulla subsit irascendi causa; nam irae causa, quae a *a*) Deo, *b*) legibusque conceditur, ea est, cum in eos animadvertimus, qui nostro imperio, potestatique parent, si in eis sit culpa: christiani enim hominis ira non a carnis sensibus, sed a Spiritu sancto proficisci debet, *c*) cum templa Sancti spiritus, *d*) in quibus Iesus Christus habitet, nos esse conveniat.

Interpretatio verborum Christi ex Aug. l. I. de serm. Domini in monte. Iusta ira.

a) Psal. 4, 5. Ephes. 4, 26.
b) Videtur alludere ad id quod ait lex ff. ad leg. Iulian. de adul.
c) I. Cor. 6, 19.
d) Ephes. 3, 17.

13. *Quo modo homines perfecte hanc legem observent, et quam multi in eam peccent.*

Multa praeterea sunt a Domino tradita, quae ad perfectam huius legis rationem pertinent; qualia illa sunt, *e*) *Non resistere malo, sed si quis te percusserit in dexteram maxillam tuam, praebe illi et alteram; et ei, qui vult tecum in iudicio contendere, et tunicam tuam tollere, dimitte ei et pallium; et quicumque te angariaverit mille passus, vade cum illo et alia duo.* Ex his, quae iam commemorata sunt, animadverti licet, quam proclives sint homines ad ea peccata, quae hoc praecepto vetita sunt, quamve multi reperiantur, qui si minus manu, animo saltem caedis scelus committunt.

e) Matth. 5, 39. Luc. 6. ubi non habetur, in dexteram, sed in maxillam. Aug. ep. 5. ad Marcellinum.

14. *Quantum in sacris litteris homicidium Deus detestetur.*

Et quoniam huic tam periculoso morbo remedia in sacris litteris adhibita sunt, parochi est officium ea diligenter fidelibus tradere. Praecipuum autem illud est, ut intelligant, quam nefarium sit peccatum hominis caedes, idque vel *f*) plurimis

Quam grave peccatum sit homicidium.

f) Genes. 4, 10.

maximisque sanctarum litterarum testimoniis perspici potest: usque enim adeo homicidium detastatur Deus in sanctis litteris, *a*) ut a bestiis hominum caedis poenam se repetiturum dicat, *b*) ac belluam, quae hominem laeserit, occidi iubeat. Neque aliam ob causam a sanguine hominem abhorrere voluit, nisi ut omni ratione a nefaria hominis caede et animum, et manus abstineret.

Exod. 21, 12. Lev. 24, 17.

a) Gen. 9, 5.

b) Exod. 21, 28.

15. *Quantum sit scelus hominis caedes, ratione demonstratur.*

Sunt enim homicidae humani generis, atque adeo naturae hostes acerbissimi, qui, quantum in eis est, universum Dei opus evertunt, cum hominem tollant, cuius causa is omnia, *c*) quaecumque procreata sunt, se fecisse testatur. Immo vero in genesi, *d*) cum prohibitum sit hominem occidi, quia illum Deus ad imaginem suam, et similitudinem creavit; insignem Deo iniuriam is facit, quasique violentas illi manus inferre videtur, qui eius imaginem e medio tollit. Hoc divina animi cogitatione meditatus David, gravissime de sanguinariis hominibus conquestus est illis verbis: *e*) *Veloces pedes eorum ad effudendum sanguinem:* neque sempliciter dixit, *occidunt*, sed, *effundunt sanguinem;* quae verba ad detestabilis illius sceleris amplificationem, immanemque illorum crudelitatem ostendendam, protulit; utque declararet in primis, quam praecipites illi diabolico quodam impulsu ad id facinus ferantur, dixit: *Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem.*

Hanc rationem tangit D. Thom. in 2. 2. q. 64. artic. 5.

c) Gen. 1, 26. Vide Thom. in 1. p. q. 69. art. 1. et 2.

d) Gen. 9, 6.

e) Psal. 13, 3. Prov. 1, 16. Isa. 59, 7. Rom. 3, 15.

Psal. 13, 3.

16. *Quid in hoc praecepto Deus faciendum imperet.*

Iam vero, quae in hoc praecepto servanda esse Christus dominus iubet, eo spectant, ut *f*) pacem cum omnibus habeamus. Ait enim, cum hunc locum interpretaretur: *g*) *Si offers munus tuum ad altare, et ibi recordatus fueris, quia frater tuus habet aliquid adversum te, relinque ibi munus tuum ante altare, et vade prius reconciliari fratri tuo, et tunc veniens offeres munus tuum;* et quae sequuntur. Quae ita a parocho explicabuntur, ut doceat, sine ulla exceptione omnes charitate complectendos esse; ad quam in huius praecepti explicatione fideles, quam maxime poterit, incitabit, quod in eo proximi diligendi virtus maxime elucet. Cum enim odium hoc praecepto aperte vetetur, quoniam qui *h*) *fratrem suum odit, homicida est;* certe illud consequitur, ut amoris, et charitatis praeceptum detur.

Pax, et dilectio mutua servanda.

f) Rom. 12, 18. Hebr. 12, 14.

g) Matth. 5, 24. Ambr. lib. 1. offic. c. 48.

h) 1. Ioan 3, 15.

17. *Quae officia sunt charitatis, quae hoc praecepto continentur.*

Cumque hac lege de charitate, et amore praeceptum sit, tum omnium etiam illorum officiorum, atque actionum, quae charitatem ipsam consequi solent, praecepta traduntur. *i*) *Charitas patiens est,* inquit divus Paulus; patientia igitur nobis praecipitur, *k*) in qua nos animas nostras possessuros esse Salvator docet. Beneficentia deinde charitatis comes est, et socia; quoniam *l*) *charitas benigna est.* Benignitatis autem, atque

i) 1. Cor. 13, 4. Quomodo charitas haec omnia sit, vide Thom. in 1. 2. q. 23. art. 4. ad 2.

k) Lucae 21, 19. Beneficentia, et eius officium. Vide Thom. in 2. 2. q. 3. art. 1.

l) 1. Cor. 13, 5

beneficentiae virtus late patet, eiusque officium in iis rebus maxime versatur, ut pauperibus suppeditemus res necessarias, cibum esurientibus, sitientibus potum demus, nudos vestiamus; et quo quisque opis nostrae magis indiget, eo in illum plus liberalitatis conferamus.

18. *Quo modo omnium charitatis officiorum perfectissimum sit inimicorum dilectio.*

Thom. in 2. 2. q. 25. art. 8. 9.

a) Matth. 5, 44.

b) Rom. 12, 20. Prov. 25, 21. I. Cor. 13, 4.

Haec beneficentiae, et bonitatis officia, quae per se sunt illustria, eo fiunt illustriora, si inimicis praestentur. Ait enim Salvator: a) *Diligite inimicos vestros, benefacite his, qui oderunt vos;* quod etiam Apostolus monet illis verbis: b) *Si esurierit inimicus tuus, ciba illum; si sitit, potum da illi: hoc enim faciens, carbones ignis congeres super caput eius. Noli vinci a malo, sed vince in bono malum.* Deinde, si charitatis legem spectemus, quae benigna est; omnia, quaecumque ad mansuetudinem, lenitatem, aliasque id generis virtutes pertinent, officia colere, ea lege praescribi intelligemus.

19. *Qua praecipue re charitas proximi, quae hic imperatur, elucescat.*

Condonandas esse iniurias haec loca scripturae demonstrant. Deut. 32, 35. I. Reg. 25. 32. 33. et 24, 5. 7. 8. 2. Reg. 19, 20. Psal. 7, 5. Eccl. 28. per tot. Isa. 58, 6. Matth. 6, 14. 15. Marc. 11, 25. 26. Lucae 6, 38. Act. 7, 59.

Vide Tert. in apoc. 31. et 37. August. tract. 81. in Ioann. et lib. 50. hom. 6, et et serm. 61. de temp.

At vero longe omnium praestantissimum officium, quod charitatis plenissimum est, in quo maxime nos exercere convenit, illud est, ut iniurias, quas accepimus, aequo animo remittamus, atque condonemus. Quod ut plane efficiamus, saepe nos divinae litterae, ut antea dictum est, monent, atque hortantur; cum non beatos solum eos dicant, qui ita prorsus faciunt, sed erratorum etiam veniam iisdem a Deo datam affirment: qui vero hoc ipsum facere negligunt, aut omnino recusant, illam non consequuntur. Sed quoniam ulciscendi libido hominum mentibus fere insita est; parochus maximam in eo diligentiam ponat, necesse est, ut iniuriarum oblivisci, easque remittere christianum hominem oportere, non doceat solum, sed penitus etiam fidelibus persuadeat. Cumque hac ipsa de re apud sacros scriptores multa fiat mentio, eos consulat ad refellendam illorum pertinaciam, qui in ulciscendi cupiditate animo obstinato sunt, atque obfirmato. Argumenta in promptu habeat, quae illi patres gravissima, et ad eam rem maxime accommodata pie adhibuerunt.

20. *Quibus praesertim rationibus odium reprimendum sit, inducendique sint fideles ad iniuriarum oblivionem.*

Prima ratio reprimendi odii. Non potest habere concordiam cum Christo, cum discors voluerit esse cum christiano.

c) Iob. 1, 21. et 2, 10.

Verum haec potissimum tria explicanda sunt. Primum est, ut, qui se iniuriam accepisse putat, ei maxime persuadeatur, illum detrimenti, aut iniuriae praecipuam causam non fuisse, quem ipse ulcisci cupit. Sic admirabilis ille Iob fecit, qui a sabaeis hominibns, a chaldaeis, et a daemone graviter laesus, nulla tamen habita eorum ratione, ut vir rectus, et homo admodum pius, recte, pieque iis verbis usus est: c) *Dominus dedit, Dominus abstulit.* Itaque patientissimi illius viri oratione et exemplo, christiani homines sibi persuadeant, quod verissi-

mum est, omnia, quaecumque in hac vita patimur, a Domino, qui iustitiae omnis misericordiaeque parens est et auctor, proficisci.

21. *Homines nos persequentes Dei ministri, ac satellites sunt, quamvis id in mala voluntate faciant.*

Poenas omnes et afflictiones divinitus hominibus immitti ad certam aliquam utilitatem omnibus debet esse persuasissimum. Amos 3, 6.

Neque vero ille nos, quae eius est immensa benignitas, ut inimicos punit, sed ut filios corrigit, ac castigat. Nec profecto, si recte animadvertimus, in hisce rebus homines aliud omnino sunt, nisi ministri, et quasi satellites Dei: et quamquam homo potest male aliquem odisse, pessimeque illi cupere; tamen ei, nisi permissu Dei, nocere nullo modo potest. Hac ratione *a*) adductus Ioseph, fratrum impia consilia, sic *b*) David iniurias sibi a Semei illatas aeque animo tulit. Ad hanc item rem illud argumenti genus valde pertinet, quod sanctus Chrysostomus graviter, atque erudite pertractavit; neminem scilicet, nisi a seipso laedi. Nam qui se iniuriose tractatos esse opinantur, si rem recta secum via reputent, comperient profecto, nullam ab aliis iniuriam, aut damnum accepisse: etsi enim, quibus ipsi laeduntur, ea extrinsecus eveniunt; tamen se maxime ipsi offendunt, cum animum odio, cupiditate, invidia nefarie contaminant.

a) Prov. 3, 11. Hebr. 12, 6. Apoc. 3, 19.
b) Gen. 45, 5. 6. 7, 2. Reg. 16, 10. 11. 12.
Chrysost. tom. 5. in hom. quod nemo laeditur, nisi a seipso.

22. *Quae ad eos commoda proveniant, qui iniurias libenter condonant.*

Secunda ratio inducens ad iniuriarum oblivionem.

Alterum est, quod duo praecipua commoda complectitur, quae ad illos pertinent, qui pio erga Deum studio adducti, iniurias libenter remittunt. Quorum primum illud est, *c*) quod aliena debita remittentibus promissit Deus fore, ut ipsi etiam peccatorum veniam impetrent: ex quo promisso, quam gratum illi sit hoc pietatis officium, facile apparet. Alterum commodum est, quod nobilitatem quandam, et perfectionem assequimur, quoniam condonandis iniuriis, quodammodo Dei similes efficimur, *d*) *qui solem suum oriri facit super bonos, et malos, et pluit super iustos, et iniustos.*

c) Matth. 6, 14. et 18, 33.

d) Matth. 5, 45. Lucae 6, 27. 35.

23. *Quae, et quot incommoda ex odio inimicorum proveniant.*

Tertia ratio.

Postremo explicanda sunt incommoda illa, in quae nos tum incidimus, cum iniurias, quae nobis illatae sunt, condonare nolumus. Itaque parochus illis, qui sibi in animum inducere non possunt, ut inimicis ignoscant, ob oculos ponat, odium non solum peccatum grave esse, sed etiam diuturnitate peccandi gravius inhaerere. Cum enim is, in cuius animo hic affectus insederit, inimici sui sanguinem sitiat; illius ulciscendi spe plenus, dies, noctesque in perenni quadam mala mentis agitatione ita versatur, ut numquam a caedis, aut nefariae alicuius rei cogitatione cessare videatur. Quo fit, ut is, vel numquam, vel maximo negotio ad id impellatur, ut aut prorsus ingnoscat, aut aliqua saltem ex parte iniurias remittat: quare merito vulneri comparatur, cui telum infixum haeret.

Odii perversitas. Vide Thom. in 2. 2. q. 34. art. 3. et 4.

24. *Multa peccata ex odio nasci demonstratur.*

Multa praetera incommoda, et peccata sunt, quae hoc uno odii peccato, tamquam vinculo quodam coniuncta tenentur; ideoque divus Ioannes in hanc sententiam ita dixit: *a*) *Qui odit fratrem suum, in tenebris est, et in tenebris ambulat, et nescit, quo eat; quia tenebrae obcaecaverunt oculos eius;* itaque saepius labatur, necesse est. Etenim quo pacto fieri potest, ut dicta aliquis, aut facta illius probet, quem oderit? Hinc temeraria, et iniqua iudicia existunt, irae, invidiae, obtrectationes, et alia eiusmodi, quibus illi quoque implicari solent, qui aut cognatione, aut amicitia iuncti sunt. Itaque saepe fit, ut ex uno peccato multa existant. Neque iniuria dicitur *b*) hoc peccatum esse diaboli; quandoquidem *c*) ipse ab initio homicida fuit. Quamobrem Dei filius dominus noster Iesus Christus, cum sibi mortem pharisaei afferre cuperent, *d*) illos a patre diabolo genitos esse dixii.

a) Ioan. 2, 11.
b) I. Ioan. 3, 10. 11.
c) Ioan. 8, 44.
Diabolus homicidii, et odii verus parens.
d) Ioan. 8, 44.

25. *Remedia adversus peccatum odii.*

Sed praeter haec, quae dicta sunt, unde sceleris huius detestandi rationes peti possunt, alia quoque remedia, et ea profecto maxime opportuna, sanctarum litterarum monumentis tradita sunt. Ac primum omnium remedium, et maximum est Salvatoris nostri exemplum, quod ad imitandum nobis proponere debemus. Is enim, cum *e*) ne minima quidem peccati suspicio in eum cadere posset, virgis caesus, spinis coronatus, et cruci denique affixus, eam habuit orationem plenissimam pietatis: *f*) *Pater, dimitte illis, non enim sciunt, quid faciunt.* Cuius sanguinis aspersionem, testatur *g*) Apostolus, melius loquentem, quam Abel.

Christi exemplum valet ad reprimendum odium.
e) Isa. 53, 9. Ioan. 8, 46. I. Petr. c. 2, 22. I. Ioan. 3, 5.
f) Luc. 23, 34.
g) Hebr. 12, 24.

Alterum autem remedium ab ecclesiastico propositum est, ut mortem, atque illum iudicii diem recordemur. *h*) *Memorare*, inquit ille, *novissima tua, et in aeternum non peccabis*. Quae sententia eodem spectat, ac si dicat: Illud saepe etiam atque etiam cogita, brevi fore, ut mortem obeas: proinde, quia tali tempore tibi optatissimum erit, et maxime necessarium, summam Dei misecordiam impetrare, eam tibi ob oculos iam nunc perpetuoque proponas, necesse est: ita enim fiet, ut immanis illa ulciscendi cupiditas tibi exhauriatur, cum ad misericordiam Dei implorandam nullum aptius, maiusve remedium invenias, quam oblivionem iniuriarum, et amorem in eos, qui te, aut tuos re, aut oratione violarint.

Novissimorum memoria valet ad odium reprimendum.
h) Eccl. 7, 40.

DE SEXTO PRAECEPTO

CAPUT VII.

NON MOECHABERIS.

Exod. 20, 14. Deut. 5, 18.

1. *Quo partineat istud praeceptum, quaque ratione a parochis tractandum sit.*

Quoniam viri et uxoris vinculum arctissimum est, et nihil utrique iucundius accidere potest, quam intelligere se mutuo quodam et singulari amore diligi; contra, nihil molestius, quam sentire a se debitum et legitimum amorem alio transferri; recte quidem, atque ordine illam, quae hominis vitam a caede tuetur, legem haec, quae de moechia, sive adulterio est, consequitur, ut sanctam illam et honorabilem matrimonii coniuctionem, unde magna charitatis vis existere solet, nemo ullo adulterii scelere violare aut dirimere audeat. Sed tamen in hac ipsa re explicanda cautus admodum sit parochus et prudens, et tectis verbis rem commemoret, quae moderationem potius desiderat, quam orationis copiam. Verendum est enim, ne, dum is late atque copiose nimis explicare studet, quibus modis homines ab huius legis praescripto discedant, in illarum rerum sermonem forte incidat, unde excitandae potius libidinis materia, quam restinguendae illius ratio, emanare solet.

Quare post praeceptum de homicidio, illud ponatur quod ad adulterium spectat.

De adulterio recte, et moderate est loquendum.

2. *Quae in hoc praecepto iussa comprehendantur.*

Sed quoniam hoc praecepto multa continentur, quae praetermittenda non sunt, ea suo loco explicabuntur a parochis. Eius igitur duplex vis est; altera, qua disertis verbis adulterium vetatur; altera, quae eam sententiam inclusam habet, ut animi corporisque castitatem colamus.

3. *Quid sub nomine moechiae, seu adulterii hic prohibeatur.*

Ut autem ab eo, quod prohibitum est, docendi initium sumatur, adulterium est legitimi tori iniuria, sive alienus sive proprius ille sit. Etenim si maritus cum muliere soluta rem habet, suum ipse torum violat; si vero solutus vir alienam uxorem cognoscat, adulterii labe torus alienus inquinatur. Hoc vero adulterii interdicto omnia prohiberi, divi Ambrosius et Augustinus auctores sunt, quaecumque inhonesta sunt et impudica. In hanc sententiam haec verba accipienda esse, ex sacris litteris tum veteris tum novi testamenti licet colligere: nam praeter adulterium alia libidinis genera apud Mosen puniuntur.

Quid sit adulterium: Grat. 36. q. I. c. 2. Cum vero.

Hoc praecepto omnem impuram libidinem prohiberi.

D. Ambr. lib. 1. offic. cap. 50. in fine.

D. August. q. 71. super Exod.

4. *Variae libidinum species, quae in scripturis numerantur.*

Est Iudae in *a*) genesi iudicium in nurum suam: est praeclara illa in *b*) deuteronomio Mosis lex, ne de filiabus Israel ulla esset meretrix: exstat praeterea Tobiae ad filium eiusmodi adhortatio: *c*) *Attende tibi, fili mi, ab omni fornicatione.* Ec-

Thom. in 2. 2. q. 154. art. I.
a) Gen. 38, 24.
b) Deut. 23, 16.
c) Tob. 4, 13.

a) Eccl. 41, 25.
b) Matt. 15, 19.

clesiasticus item, a) *Erubescite*, inquit, *a respectu mulieris fornicariae*. In evangelio etiam Christus dominus inquit, b) *de corde exire adulteria, et fornicationes, quae coinquinant hominem*. Apostolus vero Paulus hoc vitium saepe multis, gravissimisque verbis detestatur: c) *Haec est*, ait, *voluntas Dei, sanctificatio vestra, ut abstineatis vos a fornicatione*; et: d) *Fugite fornicationem*; et: e) *Ne commisceamini fornicariis*. f) *Fornicatio autem*, inquit, *et omnis immunditia, aut avaritia nec nominetur in vobis*; et: g) *Neque fornicarii, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores regnum Dei possidebunt*.

c) I. Thess. 4, 3.
d) I. Cor. 6, 18.
e) I. Cor. 5, 9.
f) Ephes. 5, 3.
g) I. Cor. 6, 9.

5. *Cur praecipue in hoc praecepto adulterii sit facta mentio.*

Cur legislator omnem impuram libidinem prohibiturus peculiariter adulterii meminerit.

Praecipue vero ob eam rem adulterium diserte vetitum est, quia praeter turpitudinem, quae illi cum aliis intemperantiae generibus communis est, iniustitiae quoque peccatum non solum in proximum, sed etiam in civilem societatem adiunctum habet. Est illud item certum, qui se a ceterarum libidinum intemperantia non abstinet, eum ad hanc, quae adulterii est, incontinentiam facile labi. Quare hoc adulterii interdicto facile intelligimus, omne impuritatis et impudicitiae genus, quo polluitur corpus, prohiberi. Immo vero omnem intimam animi libidinem hoc praecepto vetitam esse, tum ipsius legis vis significat, quam spiritualem esse constat, tum Christus dominus docuit illis verbis: h) *Audistis, quia dictum est antiquis: Non moechaberis. Ego autem dico vobis, quia omnis, qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam moechatus est eam in corde suo*. Haec sunt, quae fidelibus publice tradenda duximus; si tamen ea addantur, quae a sancta tridentina synodo in adulteros, et eos, qui scorta, et pellices alunt, decreta sunt, praetermissis multis aliis ac variis impudicitiae et libidinis generibus, de quibus privatim unusquisque a parocho admonendus erit, ut temporis et personarum ratio pustulabit. Sequitur nunc, ut ea explicentur, quae iubendi vim habent.

Voluntas pro facto hic habetur.

h) Matth. 5, 28. 29.

Trid syn. sess. 24. c. 8. de reform.

6. *Quid praeter ea, quae prohibentur, hic necessarium observandum praescribatur.*

Castitas unicuique pro diversitate status necessario servanda.

Docendi igitur sunt fideles, ac vehementer hortandi, ut pudicitiam et continentiam omni studio colant, i) mundentque se *ab omni inquinamento carnis et spiritus, perficientes sanctificationem in timore Dei*. In primis autem admonendi sunt, quamvis castitatis virtus in eorum hominum genere magis eluceat, qui pulcherrimum illud ac plane divinum virginitatis propositum sancte et religiose colunt; tamen iis etiam convenire, qui vel caelibem vitam agunt, vel matrimonio iuncti, a vetita libidine puros se et integros servant.

i) I. Cor. 7, I.

Castitas in triplici hominum genere invenitur, vide trid. synod. sess. 24. de matrim. can. 9. et sess. 25. de regularibus c. I.

7. *Quae sint potissimum cogitanda volenti libidines suas edomare.*

Castitatis ratio in eo consistit, ut quis a vetita

Quoniam vero multa a sanctis patribus tradita sunt, quibus docemur domitas habere libidines, et coercere voluptates; ea

parochus studeat populo accurate exponere, atque in hac tractatione diligentissime versetur. Haec autem eiusmodi sunt, partim quae in cogitatione constitunt, partim quae in actione. Quod in cogitatione remedium positum est, id in eo maxime versatur, ut intelligamus, quanta sit huius peccati turpitudo et pernicies; qua cognita, facilior fiet eius detestandi ratio. Perniciosum vero scelus esse, intelligi ex eo potest, quoniam propter hoc *a*) peccatum e Dei regno pelluntur, atque exterminantur homines, quod malorum omnium ultimum est. Et haec quidem calamitas omnium scelerum communis est.

libidine se purum et integrum servet. Quibus cogitationibus remedium adversus libidines sit quaerendum, quamque perniciosa sit libido.

Prima ratio.

a) Apoc. 22, 15. Gal. 5, 19. 20.

Secunda ratio.

Illud autem huius peccati proprium, quod qui fornicantur, in sua ipsi corpora peccare dicuntur, ex sententia Apostoli ita scribentis: *b*) *Fugite fornicationem. Omne enim peccatum, quodcumque fecerit homo, extra corpus est; qui autem fornicatur, in corpus suum peccat.* Quod ob eam causam dictum est, quoniam illud iniuriose tractat, cum eius violat sanctitatem. Qua de re ad thessalonicenses ita divus Paulus, *c*) *Haec est enim,* inquit, *voluntas Dei, sanctificatio vestra; ut abstineatis vos a fornicatione, ut sciat unusquisque vestrum vas suum possidere in sanctificatione et honore, non in passione desiderii, sicut et gentes, quae ignorant Deum.*

b) I. Cor. 6, 18.

c) I. Thess. 4, 3. 5.

Tertia ratio.

Deinde, id quod scelestius est, si homo christianus meretrici se turpiter dedat, membra, quae Christi sunt, ea meretricis facit; ita enim divus Paulus ait: *d*) *Nescitis, quoniam corpora vestra membra sunt Christi? Tollens ergo membra Christi, faciam membra meretricis? Absit. An nescitis, quoniam, qui adhaeret meretrici, unum corpus efficitur?* Est praeterea homo christianus, ut idem testatur, *e*) *templumSpiritus sancti;* quod violare nihil aliud est, nisi ab eo Spiritum sanctum eiicere.

d) I. Cor. 6, 15.

Quarta ratio.

e) 4. Cor. 6, 19.

8. *Quibus rationibus adulterii enormitatem intelligere liceat.*

In adulterii autem scelere magna inest iniquitas. Si enim, ut vult Apostolus, *f*) qui matrimonio iuncti sunt, ita eorum alter alterius potestati mancipatus est, ut neuter sui corporis potestatem, iusque habeat, sed mutuo quodam sint inter se quasi servitutis vinculo ita devincti, ut vir ad uxoris voluntatem, contraque uxor ad viri nutum voluntatemque se accommodare debeat; certe si alteruter corpus suum, quod est alieni iuris, ab eo, cui illud adstrictum est, disiungit, is admodum iniquus est, et nefarius. Et quoniam infamiae metus et ad ea, quae iussa sunt, vehementer incitat homines, et a vetitis magnopere deterret; docebit parochus, adulterium hominibus insignem turpitudinis notam inurere. Nam sacris litteris ita proditum est: *g*) *Qui adulter est, propter cordis inopiam, perdet animam suam: turpitudinem et ignominiam congregat sibi, et opprobrium illius non delebitur.* Verum huius sceleris magnitudo ex supplicii severitate facile perspici potest. Adulteri enim, *h*) lege a Domino in veteri testamento praescripta, obruebantur lapidibus.

f) I. Cor. 7, 4. Quod suum non est, alteri tradit adulter.

Turpitudinis notam inurit adulterium.

g) Prov. 6, 32. 33. Ioan. 8, 5.

Lapidibus obruendi. trid. syn. sess. 24. decret. de reform. matrim. c. 8.

h) Levit. 20, 10.

9. *Cuiusmodi poenae impuras libidines fere consequi soleant.*

Ob libidinem integra civitas deletur.
a) Gen. 34, 25. 26. 27.
Pentapoleos regia absorbetur.
b) Gen. 19, 24.
c) Num. 25, 4.
d) Iudic. 20. per totum.

Quin etiam ob unius libidinem, non solum qui scelus admisit, sed universa interdum civitas, *a*) ut de sichimitis legimus, deleta est. Multa divinae animadversionis exempla in sacris litteris prodita sunt, quae ad deterrendos a nefaria libidine homines parochus colligere poterit, *b*) ut Sodomae, et reliquarum finitimarum urbium interitus; *c*) israelitarum, qui fornicati sunt cum filiabus Moab in deserto, supplicium; *d*) beniamitarum deletio. Qui vero mortem effugiunt, intollerabiles tamen dolores, ac poenarum cruciatus, quibus saepe plectuntur, non effugiunt. Nam mente caeci, quae poena gravissima est, ita fiunt, ut neque Dei, neque famae, neque dignitatis, neque filiorum denique, vitaeque suae rationem habeant: hocque pacto adeo nequam et inutiles fiunt, ut nihil grave committi eis debeat, et ad nullum fere officii munus idonei sint. Huius rei exempla a Davide et Salomone petere nobis licet; *e*) quorum alter, postquam adulteratus est, repente sui dissimillimus, ex mitissimo crudelis exstitit, ut Uriam optime de se meritum morti obtulerit; *f*) alter cum se totum in mulierum libidinem profudisset, ita a vera Dei religione sese avertit, ut alienos deos sequeretur. *g*) Aufert igitur, ut Oseas dixit, hoc peccatum cor hominis, saepeque obcaecat. Nunc ad ea remedia veniamus, quae in actione consistunt.

Israelitae in deserto trucidantur.
Beniamitae prope delentur. Homines mente obcaecantur, et ad omnia inepti efficiuntur.
e) 2. Reg. 11, 12. per tot.
f) 3. Reg. 11. per tot.
g) Ose. 4, 11.

10. *Quibus modis homines ad libidinem incitentur, quos illi evitare praecipue debeant.*

De remediis libidinis in actione consistentibus: otia fugienda: crapula vitanda.
h) Ezec. 16, 49.

Quorum primum illud est, ut otium maxime fugiamus, in quo sodomitae homines, *h*) ut est apud Ezechielem, cum hebescerent, in spurcissimum illud nefariae libidinis scelus praecipites lapsi sunt.

i) Ier. 5, 7. Vide Hier. de custodia virg. ep. 22. 34.
k) Luc. 21, 34. Rom. 13, 13.
l) Ephes. 5, 18.

Deinde crapula magnopere est vitanda: *i*) *Saturavi eos,* inquit Propheta, *et moechati sunt;* quoniam venter expletus et saturatus libidinem parit. Hoc ipsum illis verbis Dominus significavit: *k*) *Attendite vobis, ne forte graventur corda vestra in crapula et ebrietate;* hoc item Apostolus, *l*) *Nolite,* inquit, *inebriari vino, in quo est luxuria.*

Obitus.
m) Matth. 5, 30. et 18, 9. Marc. 9, 46.
n) Iob. 31, 1. Thren. 3, 5. Eccl. 9, 5.
o) 2. Reg. 11.
p) Gen. 34, 2.
q) Dan. 13, 8.

Sed maxime animus ad libidinem oculis inflammari solet; quo pertinet illa Christi domini sententia: *m*) *Si oculos tuus scandalizat te, erue eum, et proiice abs te.* Multae praeterea sunt prophetarum de eadem re voces, ut est apud Iob: *n*) *Pepigi foedus cum oculis meis, ut ne cogitarem quidem de virgine.* Sunt multa denique ac pene innumerabilia exempla malorum, quae ex oculorum adspectu ortum habuerunt. Sic *o*) David, sic *p*) rex Sichem peccavit; *q*) hocque item pacto senes illi Susannae calumniatores deliquerunt.

11. *Mulierum exquisitus ornatus, sermonesque obscoeni, et alia luxuriae incitamenta fugienda.*

Os, et exquigans, et exquisitus.

Elegantior item ornatus, quo oculorum sensus valde excitatur,

occasionem libidini non parvam saepe praebet; ideoque ecclesiasticus monet: *a*) *Averte faciem tuam a muliere compta.* Cum igitur mulieres in nimio ornatus studio versentur, non alienum erit, si parochus aliquam in eo diligentiam adhibeat, ut eas interdum moneat, obiurgetque verbis, quae hoc de genere gravissima apostolus Petrus ita protulit: *b*) *Mulierum non sit extrinsecus capillatura, aut circumdatio auri, aut indumenti vestimentorum cultus.* Divus Paulus item, *c*) *Non in tortis*, inquit, *crinibus, aut auro, aut margaritis, vel veste pretiosa.* Multae enim, auro et margaritis adornatae, ornamenta mentis et corporis perdiderunt.

Isa. 3,
a) Eccl. 9, 8.
b) I. Petr. 3, 3.
c) I. Tim. 2, 9.

Hoc autem libidinis incitamentum, quod e vestium exquisito ornatu existere solet, alterum sequitur quod est turpis obscenique sermonis. Nam verborum obscenitate, quasi face quadam subiecta, adolescentum accenduntur animi. *d*) *Corrumpunt enim mores bonos colloquia mala*, inquit Apostolus: hocque ipsum cum maxime efficiant delicatiores et molliores cantus ac saltationes, ab iis quoque diligenter cavendum est.

Obscenus sermo.
d) I. Cor. 15, 33.
Saltationes, et cantus molles.

Quo in genere numerantur item libri obscene et amatorie scripti; qui ita vitandi sunt, ut imagines, quae aliquam turpitudinis speciem praeseferunt, cum ad turpes rerum illecebras, inflammandosque adolescentum animos, vis in illis sit maxima. Sed parochus in primis curet, ut, quae de iis a sacrosancto tridentino concilio pie, religioseque constituta sunt, ea sanctissime serventur. Haec vero omnia, quae commemorata iam sunt, si magno adhibito studio curaque vitentur, omnis fere libidinis materia tollitur.

Libri obscoeni. Imagines foedae.
Trid. syn. sess. 25. in decret. de sanctis imaginibus.

12. *Confessionis, et eucharistiae, et piarum precum usus ad castitatem consequendam est necessarius.*

Sed ad illius vim opprimendam maxime valet frequens confessionis, et eucharistiae usus; tum assiduae ac piae quidem ad Deum preces, cum eleemosynis atque ieiunio coniunctae. Est enim castitas donum Dei, quod recte petentibus non denegat, nec patitur nos tentari supra id, quod possumus.

Castitas recte petentibus non negatur.
Matth. 19, 12.
Gregor. Naz. orat. 31. c. 8. in fine.

13. *Corpus castitatem sectanti domandum.*

Corpus autem non ieiuniis modo, et iis paesertim, quae sancta ecclesia instituit, sed vigiliis etiam, piis peregrinationibus, atque aliis afflictationum generibus exercendum est, sensuumque appetitiones reprimendae. In his enim, atque aliis eiusmodi rebus, maxime cernitur temperantiae virtus; in quam sententiam ad corinthios divus Paulus scribit: *e*) *Omnis, qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet; et illi quidem, ut corruptibilem coronam accipiant, nos autem incorruptam.* Et paulo post, *Castigo*, inquit, *corpus meum, et in servitutem redigo; ne forte cum aliis praedicaverim, ipse reprobus efficiar.* Et alio loco: *f*) *Carnis curam ne feceritis in desideriis.*

I. Cor. 107. 13.
e) I. Cor. 9, 25.
Ibid. 27.
f) Rom. 13, 14.

DE SEPTIMO PRAECEPTO.

CAPUT VIII.

Exod. 20, 15. Deut. 5. 19.

NON FURTUM FACIES.

1. *Quanta sit huius praecepti commendatio et cum duobus praecedentibus connexio.*

Veterem hunc ecclesiae morem fuisse, ut huius praecepti vis et ratio inculcaretur auditoribus, indicat illa apud Apostolum obiurgatio eorum, qui ceteros ab iis vitiis maxime deterrerent, quibus ipsi cumulati reperiebantur. *a*) *Qui ergo,* inquit, *alium doces, te ipsum non doces: qui praedicas non furandum, furaris.* Quo doctrinae bono non solum frequens illorum temporum peccatum corrigebat, sed etiam turbas ac lites sedabat, aliasque malorum causas, quae furto commoveri solent. In iis et delictis, et delictorum incommodis, atque calamitatibus cum nostra etiam haec aetas misere versetur, ad exemplum sanctorum patrum, et christianae disciplinae magistrorum, parochi hunc urgebunt locum, et assidue ac diligenter huius praecepti vim, ac sententiam explicabunt. Ac primum officium, et diligentiam suam conferent ad declarandum infinitum Dei amorem erga genus humanum; qui non modo illis duobus interdictis, *non occides, non moechaberis,* quasi praesidiis, et vitam, corpusque nostrum, et famam, existimationemque nostram tueatur; sed etiam hoc praecepto, *non furtum facies,* tamquam custodia quadam externa, res ac facultates muniat ac defendat.

a) Rom. 2, 21.

Utilitas huius doctrinae.

2. *Quae sit huic praecepto subiecta sententia.*

Thom. in 1. 2. q. 100. art. 5. et in 2. 2. q. 122. art. 6.

Quam enim haec verba subiectam habent notionem, nisi eam, quam supra diximus, cum de aliis praeceptis loqueremur? vetare videlicet Deum, bona haec nostra, quae in eius tutela sint, a quoquam auferri aut violari. Quod divinae legis beneficium quo maius est, eo nos in ipsius beneficii auctorem Deum gratiores esse oportet. Et quoniam et habendae, et referendae gratiae nobis optima ratio proposita est, ut non tantum praecepta libenter auribus accipiamus, sed etiam re ipsa probemus; ad hoc colendum praecepti officium fideles excitandi et inflammandi sunt. Est autem hoc praeceptum, quemadmodum superiora, divisum in duas partes: quarum altera, quae furtum vetat, aperte est enunciata; alterius sententia, et vis, qua iubemur benigni et liberales esse in proximos, in priore occulta est, et involuta. De priore igitur prius dicetur, *non furtum facies.*

Hoc praeceptum, ut alia, in duas partes dividitur.

3. *Quid furti vocabulo hic legislator significatum velit.*

Aug. q. 71. in Exod. et 32. q. 4. c. Meretrices.

In quo illud animadvertendum est, furti nomine non id modo intelligi, cum occulte ab invito domino aliquid aufertur, sed etiam cum aliquid alienum contra voluntatem scientis domini

possidetur: nisi fortè existimandum est, eum, qui furtum prohibeat, rapinas factas per vim et iniuriam non improbare; cum exstet illud Apostoli: *a*) *Rapaces regnum Dei non possidebunt;* quorum omnem rationem, et consuetudinem fugiendam esse idem scribit *b*) Apostolus. Quamquam vero maius peccatum rapinae sint, quam furtum, quae praeter rem, quam alicui adimunt, praeterea vim afferunt, et maiorem imponunt ignominiam.

a) 1. Cor. 6, 10. 1. Cor. 5, 10.

b) Rapina furto est deterior, vide Th. in 2. 2. q. 66. art. 4. et 9.

4. *Cum omnem iniustam rei alienae usurpationem Deus hic prohibere velit, cur potius furti, quam rapinae meminerit.*

Furtum latius patet, quam rapina.

Mirandum tamen non est, quod leviori hoc furti nomine notatum sit divinae legis praeceptum, non rapinae. Id enim summa ratione factum est; quia furtum latius patet, et ad plura pertinet, quam rapinae, quas tantummodo illi facere possunt, qui potentia et viribus praestant. Quamquam nemo non videt, exclusis eiusdem generis levioribus peccatis, graviora etiam facinora prohiberi.

Vide ff. 1. et instit. de furtis l. de obligationibus, quae ex delict. nasc. Qui leviora prohibet proculdubio graviora non admittit.

5. *Enumeratur furti latius sumpti species.*

Variis autem nominibus notatur iniusta possessio, et usus rerum alienarum, ex varietate eorum, quae et invitis, et insciis dominis auferuntur. Nam si privatum quid privato adimitur, furtum dicitur; si surripitur publico, peculatus appellatur; plagiatum vocant, si homo liber vel servus alienus in servitutem abducitur; si vero sacra res eripitur, nominatur sacrilegium. Quod facinus maxime nefarium, ac scelestum adeo in mores inductum est, ut bona, quae necessario et sacrorum cultui, et ecclesiae ministris, et pauperum usui pie ac sapienter fuerant attributa, in privatas cupiditates perniciosasque libidines convertantur.

6. *Non illi dumtaxat hoc praeceptum transgrediuntur, qui re ipsa aliena possident, sed etiam animo.*

Furandi voluntas etiam prohibetur. Lex, quae christianis est proposita, etiam cogitationum rationem habet.

Sed praeter ipsum furtum, idest externam actionem, furandi etiam animus et voluntas Dei lege prohibetur. Est enim spiritualis lex, quae animum fontem cogitationum et consiliorum inspicit. *c*) *De corde enim*, inquit Dominus apud sanctum Matthaeum, *exeunt cogitationes malae, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia.*

c) Matth. 15, 19.

7. *Unde potissimum furti gravitatem metiri possimus.*

Bonorum distributio iure gentium introducta est, dist. 1. cap. Ius gentium.

Sed quam grave scelus furtum sit, ipsa naturae vis, et ratio satis ostendit: est enim iustitiae contrarium, quae suum cuique tribuit. Nam bonorum distributiones, et assignationes iam inde ab initio iure gentium constitutas, divinis etiam et humanis legibus confirmatas, ratas esse oportet; ut unusquisque, nisi humanam societatem tollere velimus, ea teneat, quae ei iure obtigerunt. Nam, ut Apostolus ait, *d*) *neque fures, neque avari, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces regnum Dei possidebunt.* Etsi huius sceleris importunitatem, et immanitatem permulta declarant, quae furtum consequuntur. Fiunt enim iudicia temere et inconsulto multa de multis; erumpunt odia,

d) 1. Cor. 6, 10.

Mala, quae furtum consequuntur.

suscitantur inimicitiae, existunt interdum acerbissimae innocentium hominum damnationes.

8. *Quo modo sint ablata necessario restituenda.*

S. Aug. ep. 54. ad Maced. et habetur 14. q. 6. c. I. et in 6. de usuris cap. Cum et eo. et de reg. iur. c. Peccatum.

Quid dicemus de necessitate, quae divinitus imposita est omnibus, satisfaciendi ei, cui aliquid ademptum sit? *Non enim*, inquit Augustinus, *remittitur peccatum, nisi restituatur ablatum.* Quae restitutio, cum quis assueverit ex alienis locupletari, quantam habeat difficultatem, praeter id, quod unusquisque et ex aliorum consuetudine, et de suo sensu iudicare potest, ex testimonio Habacuc prophetae licet intelligere. Ait enim: a) *Vae ei, qui multiplicat non sua; usquequo et aggravat contra se densum lutum?* Lutum appellat densum, rerum alienarum possessionem, unde emergere, et expedire se homines difficile possint. Furtorum autem tam multa sunt genera, ut ea dinumerare sit difficillimum. Quare de his duobus, furto et rapinis, dixisse satis erit; ad quae, tamquam ad caput, reliqua, quae dicemus, referuntur. Ad ea igitur detestanda, et ad fidelem populum a scelesto facinore deterrendum, conferent omnem curam, ac diligentiam parochi. Verum huius generis partes persequamur.

a) Habac. 2, 6.

9. *Quae sint praecipua furtorum genera, quique furibus sint annumerandi.*

Res furto sublatas emere non licet. Nec inventas retinere.

Aug. lib. 50. hom. 9. et de verbis apost. serm. 19. Inventa merito pauperibus danda cap. Cum tu, de usuris.

Sunt igitur fures etiam, qui furto sublatas res emunt, vel aliquo modo inventas, occupatas, aut ademptas retinent. Ait enim sanctus Augustinus: *Si invenisti, et non reddidisti, rapuisti.* Quod si rerum dominus nulla ratione inveniri potest, illa sunt bona in usus pauperum conferenda; quae ut restituat, qui adduci non potest, ea re facile probat se undique ablaturum omnia, si possit.

Mercatores, qui fraude, et dolo utuntur, sunt fures.

Eodem se alligant scelere, qui in emendis, vendendisque rebus fraudes adhibent, et vanitatem orationis; horum fraudes vindicabit Dominus. Graviores et iniquiores in hoc furtorum genere sunt ii, qui fallaces et corruptas merces vendunt pro veris et integris, quive pondere, mensura, numero, et regula decipiunt emptores. Est enim in deuteronomio: b) *Non habebis in saeculo diversa pondera;* et in levitico: c) *Nolite facere iniquum aliquid in iudicio, in regula, in pondere, in mensura: statera iusta, et aequa sint pondera, iustus modius, aequusque sextarius.* Est et alio loco: d) *Abominatio est apud Dominum pondus, et pondus; statera dolosa non est bona.*

b) Deut. 25, 13.

c) Levit. 19, 35.

d) Prov. 20, 23. Prov. 11, 1. et 20, 10.

Operarii, qui non operantur, quantum debent, sunt fures, et servi infidi.

Furtum etiam apertum est operariorum, et artificum, qui totam et integram mercedem exigunt ab iis, quibus ipsi iustam ac debitam operam non dederunt. Nec vero distinguuntur a furibus servi dominorum, rerumque custodes infidi; quin etiam eo sunt detestabiliores, quam reliqui fures, qui clavibus excluduntur, quod furaci servo nihil domi obsignatum, aut occlusum esse potest.

Fures etiam sunt ficti mendici.

Furtum praeterea facere videntur qui, fictis simulatisque verbis, quive fallaci mendicitate pecuniam extorquent; quorum eo

gravius est peccatum, quod furtum mendacio cumulant. Illi quoque in furum numero reponendi sunt, qui, cum ad privatum aliquod, vel publicum officium conducti sunt, nullam vel parvam operam navantes, munus negligunt, mercede tantum ac pretio fruuntur. Reliquam furtorum multitudinem a solerti avaritia, quae omnes pecuniae vias novit, excogitatam, persequi longum est, et, ut diximus, difficillimum.

Qui muneri suo non satisfaciunt.

10. *Quae sint rapinarum genera, quique raptores dicendi.*

Itaque de rapinis, quod est alterum horum scelerum caput, dicendum videtur, si prius monuerit parochus christianum populum, ut meminerit illius Apostoli sententiae: a) *Qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem, et laqueum diaboli;* nec ullo sibi loco patiatur excidere praeceptum hoc: b) *Quaecumque vultis, ut faciant vobis homines, et vos facite illis.* Et illud cogitet perpetuo: c) *Quod ab alio oderis fieri tibi, vide ne tu aliquando alteri facias.*

a) I. Tim. 6, 9.

b) Matth. 7, 12.

c) Tob. 4, 16. Luc. 6, 31.

Rapinae igitur patent latius; nam qui debitam operariis mercedem non persolvunt, sunt rapaces. Quos sanctus Iacobus ad poenitentiam invitat his verbis: d) *Agite nunc, divites, plorate ululantes in miseriis vestris, quae advenient vobis:* cuius poenitentiae causam subiungit: e) *Ecce enim merces operariorum, qui messuerunt regiones vestras, quae fraudata est a vobis, clamat; et clamor eorum in aures Domini sabaoth introivit.* Quod genus rapinarum in f) levitico, in g) deuteronomio, apud h) Malachiam, et apud i) Tobiam vehementer improbatur. In hoc crimine rapacitatis includuntur, qui, quae ecclesiae praesidibus et magistratibus debentur, vectigalia, tributa, decimas, et reliqua huius generis non dissolvunt, vel intervertunt, et ad se transferunt.

De rapinarum, et raptorum generibus.
Primum genus.
d) Iacob. 5, 1.

e) Ibid. 4.

f) Levit. 19, 13.
g) Deut. 24, 14.
h) Malach. 3, 5.
i) Tob. 4, 15.

11. *Foenerari est rapinam committere, et quam grave scelus illud sit.*

Huc etiam referuntur foeneratores in rapinis acerrimi, et acerbissimi, qui miseram plebem compilant, ac trucidant usuris. Est autem usura, quidquid praeter sortem, et caput illud, quod datum est, accipitur, sive pecunia sit, sive aliquid aliud, quod emi, aut aestimari possit pecunia. Sic enim apud Ezechielem scriptum est: k) *Ad usuram non commodaverit, et amplius non acceperit.* Et Dominus apud Lucam: l) *Mutuum date, nihil inde sperantes.* Gravissimum semper fuit hoc facinus, etiam apud gentes, ex maxime odiosum. Hinc illud: *Quid foenerari? Quid hominem, inquit, occidere?* Nam qui foenerantur, bis idem vendunt, aut id vendunt quod non est.

Quid usura, vide c. Plerique etc. Usura 14. q. 3. et tot. q. et sequent.

k) Ezech. 18, 8.
Exod. 22, 25.
Levit. 25, 36.
Deut. 23, 19.
Psal. 14, 5.
Prov. 22, 16.
Ier. 15, 10.
l) Lucae 6, 35.

Catonis Censoris sententia, quam refert M. T. in 2. offic. extremo. Vide item D. Ambr. lib. de Tobia c. 14.

12. *Iudices venales, et creditorum fraudatores rapinas committunt.*

Item rapinas faciunt nummarii iudices, qui venalia habent iudicia, et, pretio muneribusque deliniti, optimas tenuiorum et egentium causas evertunt. Fraudatores creditorum, et infi-

ciatores, quique, sumpto temporis spatio ad solvendum, sua vel aliena fide merces emunt, neque fidem liberant, damnabuntur eodem crimine rapinarum. Quorum etiam delictum gravius est, quod mercatores, illorum destitutionis et fraudationis occasione, magno detrimento civitatis, vendunt omnia carius; in quos illa *a*) Davidis sententia videtur convenire: ***Mutuabitur** peccator, et non solvet.*

a) Psal. 36, 21.

13. *Locupletes, qui ablatis pignoribus pauperes comprimunt, inter raptores numerantur.*

Quid de locupletibus dicemus iis, qui ab illis, qui solvendo non sunt, quod commodarunt, exigunt acerbius, et pignora etiam ea auferunt contra Dei interdictum, quae ad eorum corpus tuendum sunt necessaria? Deus enim inquit: *b*) *Si pignus a proximo tuo acceperis vestimentum, ante solis occasum reddes ei. Ipsum enim est solum, quo operitur, indumentum carnis eius, nec habet aliud, in quo dormiat: si clamaverit ad me, exaudiam eum, quia misericors sum.* Horum exactionis acerbitatem, iure rapacitatem, atque adeo rapinas appellabimus.

b) Exod. 22, 26. Deut. 24, 6. De pignoribus multa habes in decret. tit. de pignoribus, et aliis canonibus, Ambr. lib. 3. offic. cap. 6.

14. *Frumenta necessitatis tempore comprimentes sunt raptores.*

Ex numero eorum, qui raptores dicuntur a sanctis patribus, sunt, qui in frugum inopia comprimunt frumentum, faciuntque ut sua culpa carior ac durior sit annona; quod etiam valet in rebus omnibus ad victum, et ad vitam necessariis. Ad quos illa Salomonis pertinet execratio: *c*) *Qui abscondit frumenta, maledicetur in populis.* Quos suorum scelerum admonitos parochi liberius accusabunt, ac propositas illis peccatis poenas explicabunt uberius. Haec de vetitis: nunc ad iussa veniamus, in quibus satisfactio, vel restitutio primum locum habet: peccatum enim non dimittitur, nisi restituatur ablatum.

c) Prov. 11, 26. Quae iubeat hoc praeceptum. De restitutione, et qui ad illam teneantur. Aug. epist. 54. ad Maced.

15. *Quosnam ad restitutionem obligari iudicandum sit.*

De restitutione, vide Thom. in 2. 2. q. 62. per tot.

Sed quoniam non is solum, qui furtum fecit, ei, cui furatus est, id debet restituere, sed omnes praeterea, qui furti participes fuerunt, hac lege restitutionis tenentur; aperiendum est, qui sint illi, qui hanc satisfaciendi vel restituendi necessitatem effugere non possint.

Imperantes.

Sunt autem plura hominum genera: ac primum est eorum, qui furari imperant, qui non modo ipsi sunt furtorum socii et auctores, sed etiam in illo furum genere deterrimi.

Suadentes.

Alterum genus, par voluntate primis, potestate dispar, in eodem tamen furum gradu ponendum, est eorum, qui cum iubere non possint, suasores sunt atque impulsores furtorum.

Consentientes.

Tertium genus est eorum, qui cum furibus consentiunt.

Participantes.

Quartum genus est eorum, qui participes furtorum, inde ipsi etiam lucrum faciunt; si lucrum dicendum est, quod, nisi resipuerint, eos addicit aeternis cruciatibus, de quibus sic loquitur David: *Si videbas furem, currebas cum eo.*

Non obstantes.

Quintum genus est furum, qui cum furta possint prohibere,

tantum abest, ut illis occurrant et obsistant, ut eorum licentiam permittant atque concedant.

Sextum genus est eorum, qui, cum et furtum factum, et ubi factum sit, certo sciant, non indicant rem, sed eam se scire dissimulant.

Non manifestantes.

Postremum genus est, quod omnes complectitur furtorum adiutores, custodes, patronos, quique illis receptaculum praebent, ac domicilium: qui omnes et satisfacere debent iis, quibus aliquid detractum est, et ad illud necessarium officium vehementer cohortandi sunt.

Recipientes, et alii.

Ne huius quidem sceleris omnino sunt expertes approbatores furtorum, et laudatores. Nec vero etiam ab eadem culpa sunt alieni filii familias, et uxores qui pecunias a patribus, et viris surripiunt.

Laudantes, et probantes.

16. *Quid de eleemosynis, quae involute hic etiam praescribuntur, sentiendum.*

Iam vero huic praecepto et illa subiecta sententia est, ut pauperum et inopum misereamur, eorumque difficultates et angustias nostris facultatibus et officiis sublevemus. Quod argumentum, quia saepissime et copiosissime tractandum est, petent ea parochi ex virorum sanctissimorum *a*) Cypriani, *b*) Ioannis Chrysostomi, *c*) Gregorii Nazianzeni, et aliorum libris, qui de eleemosyna praeclare scripserunt, quibus huic muneri satisfaciant. Sunt enim inflammandi fideles ad studium et alacritatem opitulandi iis, quibus aliena misericordia vivendum est. Sunt vero etiam docendi, quantam habeat necessitatem eleemosyna, ut videlicet re et opera nostra in egentes simus liberales, verissimo illo argumento, *d*) quod summo illo iudicii die detestaturus sit eos Deus, et sempiternis ignibus addicturus, qui eleemosynae officia praetermiserint ac neglexerint; illos autem collaudatos in caelestem patriam introducturus, qui benigne fecerint indigentibus. Est utraque Christi domini ore pronunciata sententia: *e*) *Venite benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum;* Et: *Discedite a me maledicti in ignem aeternum.*

De operibus misericordiae per eleemosynas in pauperes. Eleemosynae necessitas.

a) Cypr. in lib. de opere, et eleem.

b) Chrysost. hom. 22. ad pop. antiochen.

c) Gregor. Naz. in orat. 16. de pauperum amore.

d) Matth. 25, 41. 46.

e) Ibid. 34.

17. *Quibus modis populi ad eleemosynam excitandi.*

Utentur praeterea sacerdotes accomodatis illis ad persuadendum locis: *f*) *Date, et dabitur vobis;* proferent Dei promissum, quo nihil uberius, nihil magnificentius ne cogitari quidem potest: *g*) *Nemo est, qui reliquerit domum etc. qui non accipiat centies tantum nunc in tempore hoc, et in saeculo futuro vitam aeternam.* Adiicient illud quod a Christo domino dictum est: *h*) *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis; ut, cum defeceritis, recipiant vos in aeterna tabernacula.* Huius vero necessarii muneris partes exponent, ut qui largiri non possunt egentibus, quo vitam sustentent, saltem commodent pauperi, iuxta Christi domini praescriptum: *i*) *Mutuum date, nihil inde sperantes.* Atque huius rei felicitatem beatus David expressit: *k*) *Iucundus homo, qui miseretur et commodat.*

f) Luc. 6, 38.

g) Marc. 10, 29.

h) Luc. 16, 9.

Variae sunt rationes eleemosynae exercendae.

i) Luc. 6, 35.

k) Ps. 111, 5.

18. *Ad largiendas eleemosynas, otiique vitandi causa, laborandum est.*

Pium est laborare, ut habeas, unde tribuas necessitatem patienti.

Est autem christianae pietatis, nisi sit aliunde facultas bene merendi de iis, quibus ad victum aliena misericordia opus est, vitandi etiam otii causa, labore, opera, ac manibus ea quaerere, quibus inopum indigentiam levare possit. Ad id omnes suo exemplo hortatur in epistola ad thessalonicenses Apostolus illis verbis: *a) Ipsi enim scitis quemadmodum oporteat imitari nos.* Item ad eosdem: *b) Operam detis, ut quieti sitis, et ut vestrum negotium agatis, et operemini manibus vestris, sicut praecepimus vobis.* Et ad ephesios: *Qui furabatur, iam non furetur; magis autem laboret, operando manibus suis, quod bonum est, ut habeat unde tribuat necessitatem patienti.*

a) 2. Thes. 3, 7.
b) Ephes. 4, 28.

19. *Parce vivendum est ad aliorum sublevandam inopiam.*

Nimio sumptu aliis non oportet esse graves.

Est etiam frugalitati consulendum, parcendumque bonis alienis, ne ceteris graves aut molesti simus. Quae temperantia sane quam elucet in omnibus apostolis, sed maxime eminet in divo Paulo, cuius illud est ad thessalonicenses: *c) Memores enim estis, fratres, laboris nostri et fatigationis; nocte ac die operantes, ne quem vestrum gravaremus, praedicavimus in vobis evangelium Dei.* Atque idem alio in loco Apostolus: *d) In labore et in fatigatione, nocte et die operantes, ne quem vestrum gravaremus.*

c) 1. Thess. 2, 9. Act. 20, 34. 1. Cor. 4, 12.
d) 2. Thes. 3, 8.

20. *Quibus rationibus populus christianus in detestationem furtorum, et studium benignitatis adducendus sit.*

Sed ut ab universo hoc genere nefariorum facinorum abhorreat fidelis populus, parochis a prophetis petere, et a reliquis divinis libris sumere par erit detestationem furtorum et rapinarum, et horribiles minas a Deo propositas iis, qui illa scelera committunt. Clamat Amos propheta: *e) Audite hoc, qui conteritis pauperem, et deficere facitis egenos terrae, dicentes: Quando transibit* mensis, et venundabimus merces, et sabbatum, et aperiemus frumentum, ut imminuamus mensuram, et augeamus siclum, et supponamus stateras dolosas?* Sunt in eadem sententia multa apud *f)* Hieremiam, in *g)* proverbiis, et apud *h)* ecclesiasticum.

e) Amos 8, 4. 6.
* Alias lege messis.
f) Ier. 5, 21. et 23. Isa. 3, 12.
g) Prov. 21, 6. et 22, 16.
h) Eccl. 10, 9. 10. 31. et 35, 17. 18.

Nec vero dubitandum est, quin haec malorum semina, quibus malis opprimitur haec aetas, magna ex parte in his inclusa sint causis. Verum ut assuescant christiani homines prosequi omni liberalitatis ac benignitatis officio egentes, et mendicos, quod ad alteram huius praecepti partem pertinet, proferent parochi maxima praemia, quae beneficis et largis, et in hac et in futura vita daturum se Deus pollicetur.

21. *Quid de illis sentiendum sit, qui vano praetextu sua furta, et sacrilegia excusant.*

Sed quia non desunt, qui etiam se in furtis excusent, admonendi sunt, fore, ut nullam eorum peccati excusationem accipiat Deus; immo vero futurum, ut illa purgatione non mo-

do non levetur peccatum, sed mirum in modum augeatur. Ecce, nobilium hominum non ferendae deliciae, qui culpam extenuare sibi videntur, si se affirmarint, non cupiditate aut avaritia ad detrahendum alteri sua descendere, sed tuendae causa amplitudinis familiae, et maiorum suorum, quorum existimatio, et dignitas rueret, nisi rerum alienarnm accessione fulciretur. Quibus perniciosus error eripiendus est; simulque demonstrandum, unam esse rationem conservandi et amplificandi copias et opes, maiorumque gloriam, si Dei voluntati paruerint, si eius praecepta servarint: quibus contemptis, fundatae et optime constitutae opes evertuntur; reges ex regio solio, et summo gradu honoris praecipites exturbantur; in quorum locum infimi interdum homines, et qui summo in odio illis fuerunt, divinitus vocantur. Incredibile est quantopere his succenseat Deus; cuius rei testis est Isaias, apud quem sunt illa Dei verba: a) *Principes tui infideles, socii furum, omnes diligunt munera, sequuntur retributiones. Propter hoc ait dominus Deus exercituum, fortis Israel: Eheu, consolabor super hostibus meis, et vindicabor de inimicis meis; et convertam manum meam ad te, et excoquam ad purum scoriam tuam.*

Primus genus est nobilium quorumdam sua furta inani excusatione sui splendoris tegentium, trid. synod. sess. 22. decret. de reform. c. 11.

Mandatorum divinorum observatione opes conservantur, et augentur; neglectu habitae etiam evertuntur.

a) Isa. 1, 23.

22. *Quo modo iis respondendum, qui commoditate se ad aliena rapienda adigi affirmant.*

Non desunt, qui non iam illam afferant causam splendoris et gloriae, sed victus et vitae commodiorem facultatem, et elegantiam. Qui refellendi sunt, docendique quam impia sit eorum et actio, et oratio, qui ullam commoditatem anteferant Dei voluntati et gloriae, quam, negligendo eius praecepta, offendimus mirandum in modum. Etsi quae potest esse in furto commoditas, quod summa incommoda consequantur? b) *Super furem enim*, inquit ecclesiasticus, *et confusio, et poenitentia.* Sed fac esse, ut cum illis non agatur incommode: dedecorat fur divinum nomen; repugnat eius sanctissimae voluntati; salutaria ipsius praecepta contemnit, quo ex fonte omnis error, omnis improbitas, omnis fluit impietas.

b) Eccl. 5, 17.

23. *Quid dicendum sit iis, qui locupletibus spoliandis, vel consuetudine sua furta obtegunt.*

Quid, quod audire licet interdum fures, qui nihil se eo peccare contendant, quod detrahant aliquid locupletibus et copiosis hominibus, qui ea detractione nihil damni faciant, ne sentiant quidem? Misera sane et pestifera defensio. Putat alius, satisfactionem suam accipi debere, quod eam furandi consuetudinem cepit, ut non facile possit, ab illa mente et actione desistere: qui nisi audierit Apostolum dicentem, c) *qui furabatur, iam non furetur*, velit, nolit, etiam consuetudinem capiet aeternorum suppliciorum.

c) Ephes. 4, 28.

24. *Quid rursus illis dicendum sit, qui vel occasione, vel ulciscendi libidine ad furandum induci causantur.*

Nonnulli sunt, qui excusant se, occasione data, alteri ali-

quid ademisse. Est enim illud tritum sermone proverbium, fures, qui non sint, fieri occasione. Qui hac ratione sunt de nefaria sententia deducendi; resistendum esse pravis cupiditatibus. Nam si continuo est re perficiendum id, quod libido persuaserit; quis modus, quis finis erit scelerum ac flagitiorum? Turpissima igitur est illa defensio, vel summae potius intemperantiae, et iniustitiae confessio. Nam qui dicit, se non ideo peccare, quia nullam habet peccandi occasionem; idem propemodum fatetur, se semper, oblata occasione, peccaturum. Sunt, qui furari se dicant ulciscendi causa, quod ab aliis eadem iniuria sint affecti. Quibus ita respondendum est: primum nemini licere iniurias persequi; deinde non posse quemquam rei suae iudicem esse; tum multo minus concedi, ut poenas ab aliis repetant eorum, quae alii in eum peccaverunt.

25. *Quid illis dicendum, qui, ut aere alieno liberentur, furantur.*

Postremo, quidam furtum satis illa ratione defensum tectumque arbitrantur, quod, cum sint aere alieno oppressi, aliter eo liberari non possint, nisi illud furto dissolvant. Quibuscum ita agendum est: nullum esse gravius aes alienum, et quo magis prematur humanum genus, quam debitum illud, cuius in divina precatione quotidie meminimus, a) *dimitte nobis debita nostra;* quare illud insanissimi hominis esse, plus velle Deo debere, idest plus peccare, ut, quod debet hominibus, dissolvat; multoque praestare, coniici in carcerem, quam mandari suppliciis inferorum sempiternis; longe etiam esse gravius, Dei, quam hominum iudicio condemnari; porro autem supplices ipsos ad Dei opem ac pietatem confugere debere, a quo, quid opus sit, possint impetrare. Sunt alia excusationum genera, quibus parochi prudentes ac sui officii diligentissimi facile poterunt occurrere, ut aliquando habeant b) *populum sectatorem bonorum operum.*

a) Matth. 6, 12.
b) Tit. 2, 14.

DE OCTAVO PRAECEPTO.

CAPUT IX.

NON LOQUERIS CONTRA PROXIMUM TUUM FALSUM TESTIMONIUM.

Exod. 20, 16.
Deut. 5, 20.

1. *Quam utilitatem hoc praeceptum comprehendat.*

Quantam non modo utilitatem, sed etiam necessitatem habeat assidua huius et praecepti explicatio, et officii admonitio, nos divi Iacobi monet auctoritas illis verbis: c) *Si quis in verbo non offendit, hic perfectus est vir.* Et idem: d) *Lingua modicum quidem membrum est, et magna exaltat. Ecce quantus ignis quam magnam silvam incendit;* et quae sequuntur

c) Iac. 3, 2.
d) Ibid, 5.

in eandem sententiam. Quibus duo monemur; primum latissime patere hoc linguae vitium, quod etiam illa Prophetae sententia confirmatur: *a*) *Omnis homo mendax;* ut propemodum sit unum hoc peccatum, quod ad omnes homines pertinere videatur. Alterum, inde proficisci mala innumerabilia, cum saepe, maledici hominis culpa, facultates, fama, vita, animae salus amittatur, vel eius, qui laeditur, quod contumelias patienter ferre non possit, sed eas impotenti animo persequatur; vel eius, qui laedit, quod pravo pudore, et falsa cuiusdam existimationis opinione deterritus, adduci non possit, ut illi, qui offensus sit, satisfaciat. Quare hoc loco monendi fideles erunt, ut quantas possunt maximas Deo gratias agant de hoc salutari praecepto non dicendi falsi testimonii; quo non solum ipsi aliis iniuriam facere vetamur, sed etiam hac obedientia ab aliorum iniuria prohibemur.

Linguae vitium quam late pateat, et perniciosum sit.
a) Psal. 115, 5. 11. Rom. 3, 4. Vide item prov. 18, 21. Eccl. 19, 16. et 20, 21. 22. et 28. 15, 30.

2. *Quae sit huic praecepto subiecta sententia.*

Verum hoc praecepto eadem ratione, et via progrediendum est, qua in ceteris progressi sumus, ut videlicet animadvertantur in eo duae leges; altera prohibens, ne falsum dicatur testimonium; iubens altera, ut, simulatione fallaciisque sublatis, dicta et facta nostra simplici veritate metiamur. Cuius officii Apostolus ad ephesios illis verbis admonuit: *b*) *Veritatem facientes in charitate, crescamus in illo per omnia.*

Duae leges uno hoc praecepto, ut in aliis, comprehenduntur.
b) Ephes. 4, 15. Zach. 8, 16.

3. *Quid maxime hoc praecepto caveatur.*

Sed prior huius praecepti pars habet hanc rationem, ut, quamvis nomine falsi testimonii significetur quidquid in bonam, vel in malam partem de altero constanter dicitur, sive in iudicio, sive extra iudicium; tamen praecipue prohibeatur illud testimonium, quod in iudicio, falso dicitur a iurato. Iurat enim per Deum testis; quod ita testificantis, et divinum nomen interponentis oratio plurimum fidei habet, et ponderis. Itaque quia periculosum est hoc testimonium, idcirco praecipue prohibetur. Iuratos enim testes, nisi exceptionibus legitimis excludantur, aut eorum aperta sit improbitas et perversitas, ne iudex quidem ipse potest reiicere, praesertim cum exstet iussum divinae legis, *c*) ut in ore duorum, vel trium stet omne verbum. Sed ut praeceptum fideles plane intelligant, docendi erunt, quid significet hoc *proximi* vocabulum, in quem falsum testimonium dicere minimi licet.

Vide Thom. in 1. 2. q. 10. art. 5. et 2. 2. q. 1. 2. art. 6.

Testis iurisiurandi religione interposita testatur, c. De testib. leg. iurisiurandi etc. Quoties de testibus, et attestation. Iurati testes non possunt in iudicio reprobari.
c) Deut. 19, 15. Matth. 18, 16. Ioan. 8, 17. 2. Cor. 13, 1. Hebr. 10, 28.

4. *Quis proximi nomine hic designetur.*

Est autem proximus, ut ex Christi domini doctrina colligitur, *d*) quicumque eget opera nostra, sive ille propinquus sit, sive alienus, sive civis, sive advena, sive amicus, sive inimicus. Nefas enim est existimare, contra hostes licere falsum aliquid dicere pro testimonio, *e*) quos iussu Dei, ac domini nostri diligere oporteat. Quin etiam, quia sibi quisque quadam ratione proximus est, nemini fas est falsum in se testimonium dicere; quod qui committant, sibi ipsi notam inurentes igno-

d) Luc. 10, 36. 37. Vide August ep. 52. ad Maced. et lib. 1. de doctrina christiana cap. 30.
e) Matth. 5, 44.

miniae ac turpitudinis, et seipsos et ecclesiam laedunt, cuius sunt membra; quo modo etiam, qui sibi mortem consciscunt, nocent civitati: ita enim est apud sanctum Augustinum: *Nec recte intelligentibus poterat videri, non esse prohibitum, ut adversus seipsum quisquam falsus testis assisteret, eo quod in praecepto additum fuit, contra proximum tuum. Sed non ideo, si adversus seipsum quisque falsum testimonium dixerit, ab hoc crimine se putet alienum; quando regulam diligendi proximi a semetipso dilector accepit.*

S. Aug. lib. 8. de civ. Dei c. 20. et habetur 22. q. 5. c. Si non licet.

5. *In utilitatem proximi falsum testari, aut mentiri non licet.*

Verum, quia prohibemur proximum laedere falso testimonio, nemo propterea contrarium permitti nobis arbitretur, ut peierando liceat conciliare ei, qui nobiscum natura ac religione coniunctus sit, aliquid utilitatis aut commodi. Nemini enim mendacio et vanitate, multo minus periurio studendum est. Quare sanctus Augustinus de mendacio ad Crescentium docet ex Apostoli sententia, mendacium in falsis testimoniis numerandum esse, *etiam si in cuiusquam falsa laude dicatur.* Nam locum illum tractans: a) *Invenimur autem et falsi testes Dei, quoniam testimonium diximus adversus Deum quod suscitaverit Christum, quem non suscitavit, si mortui non resurgunt: falsum*, inquit, *testimonium vocat Apostolus, si quis de Christo, et quod ad eius laudem videtur pertinere, mentiatur.*

Vide Thom. in 2. 2. q. 7. art. 1. et 110. art. 2. et 3.

S. Aug. lib. de mendacio c. 12. et 13.

a) 1. Cor. 15, 15.

6. *Quot mala falsum testimonium, in gratiam alterius prolatum, consequantur.*

Saepissime vero etiam contingit, ut, qui alteri favet, obsit alteri. Certe errandi causa affertur iudici, qui interdum falsis testibus adductus, contra ius secundum iniuriam statuit, et iudicare cogitur. Nonnumquam etiam fit, ut, qui ob falsum alicuius testimonium causam iudicio vicerit, idque impune tulerit, exultans iniqua victoria, assuescat corrumpere et adhibere falsos testes; quorum opera speret se posse ad id, quodcumque concupierit, pervenire. Est vero id et ipsi testi gravissimum, quod et ab eo, quem iureiurando sublevarit, et adiuverit, falsus et periurus agnoscitur; et ipse, quod ei e sententia succedit scelus, quotidie maiorem exercitationem, et consuetudinem capit impietatis et audaciae.

Iudex falsis testibus adductis contra ius iudicare compellitur capit. Pastoralis de offic. et potest. iud. de leg. Thom. 2. 2. q. 67. art. 2.
Oppositum habetur.
Exod. 23.
Matth. 27.
Marc. 15.
Pilatus sciebat quod per invidiam etc.
Vide Nicolaum de Lira cum omnibus scotistis.

7. *Peccata eorum omnium, qui iudicia tractant, et in universum omne mendacium hoc praecepto prohibetur.*

Ut igitur testium vanitas, mendacia, et periuria prohibentur, sic et accusatorum, et reorum, et patronorum, cognitorum, et procuratorum, advocatorum, et omnium denique, qui iudicia constituunt. Postremo vetat Deus omne testimonium non modo in iudicio, sed etiam extra iudicium, quod alteri incommodum, aut detrimentum possit afferre. Est enim in levitico, quo loco haec praecepta iterantur, his verbis: b) *Non facietis furtum; non mentiemini, nec decipiet unusquisque*

Advocatorum et procuratorum iniqua actio prohibetur.

b) Levit. 19, 11.

proximum suum: ut nemini dubium esse possit, quin a Deo omne mendacium hoc praecepto eiectum condemnetur; quod apertissime testatur David in hunc modum: *a*) *Perdes omnes, qui loquuntur mendacium.*

Omne mendacium hoc praecepto vetatur.

a) Psal. 5, 7.

8. *Hoc praeceptum ad detractionis vitium etiam extenditur.*

Prohibetur autem hoc praecepto non modo falsum testimonium, sed detestabilis etiam libido, et consuetudo detrahendi alteri; qua ex peste incredibile est, quam multa et quam gravia et incommoda et mala nascantur. Hoc vitium maledice et contumeliose dicendi occulte in alterum, passim improbant divinae litterae. *b*) *Cum hoc*, inquit David, *non edebam;* et sanctus Iacobus: *c*) *Nolite detrahere alterutrum*, *fratres mei*. Nec vero praecepta solum sacrae litterae, sed etiam exempla suppeditant, quibus sceleris magnitudo declaratur. Nam et *d*) Aman, confictis criminibus, adeo incendit in iudaeos Assuerum, ut is omnes eius gentis homines imperarit occidi. Referta est huiusmodi exemplis sacra historia; quorum commemoratione sacerdotes operam dabunt, ut fideles a rei improbitate deterreant.

Detractionis vitium quam detestabile, vide Thom. in 2. 2. q. 73. art. 1. et 2.

b) Psal. 100, 5.

c) Iacob. 4, 11, Item Exod. 22. Prov. 4, 24. Sap. 1, 11.

d) Esther. 13. per totum.

9. *Quinam in obtrectatorum numerum sint referendi.*

Ut autem peccati huius vis, quo de altero detrahitur, omnino perspiciatur, sciendum est, non tantum adhibenda calumnia offendi hominum existimationem, sed et augendis amplificandisque criminibus. Et si quid occultius ab aliquo commissum sit, quod ubi rescitum fuerit, grave, aut turpe sit ad famam; eam rem qui, ubi, quando, quibus necesse non sit, pervulgarit, is obtrectator, et maledicus iure dicitur. Verum totius obtrectationis nulla capitalior est, quam eorum, qui catholicae doctrinae eiusque praedicatoribus obtrectant. In simili culpa sunt, qui malarum doctrinarum et errorum magistros extollunt laudibus.

Detractores sunt qui peccata aliorum vel augent, vel publicant.

Haeretici obtrectatorum genus pessimum.

10. *Qui audiunt detrahentes, vel inter amicos dissidia serunt, sunt detractores.*

Nec vero ab horum hominum numero, et culpa seiunguntur, qui detrahentibus et maldicentibus hominibus patefacientes aures, non reprehendunt obtrectatores, sed illis libenter assentiuntur. *Detrahere enim*, *vel detrahentem audire*, scribunt sancti Hieronymus et Bernardus, *utrum damnabilius sit*, *non facile constat:* non enim essent, qui detraherent, si non adessent, qui detrahentes audirent. In eodem genere sunt, qui suis artificiis distrahunt homines, et inter se committunt, magnopereque serendis discordiis delectantur; ut summas coniunctiones, ac societates fictis sermonibus dirimentes, amicissimos viros ad immortales inimicitias, et ad arma compellant. Hanc pestem sic detestatur Dominus: *e*) *Non eris criminator, neque susurro in populo*. Tales erant multi ex consiliariis Saulis *f*), qui eius voluntatem a Davide alienare, et in illum, regem incitare conabantur.

S. Hier. in ep. ad. Nepo. circa finem. S. Bern. l. 2. de consid. ad Ed. Eugen. in fin.

Hac parte nostri temporis haeretici excellunt.

e) Levit. 19, 16.

f) 1. Reg. 12, 6. 7. et c. 24, 10.

11. *Assentatio hac lege etiam interdicta est.*

Assentatores quam sint reprehendendi, ac fugiendi.

Peccant denique in hanc partem blandi homines, et assentatores, qui blanditiis, et simulatis laudibus influunt in aures et in animos eorum, quorum gratiam, pecuniam, et honores aucupantur, dicentes, ut est apud Prophetam, *a*) *malum bonum, et bonum malum.* Quos ut arceamus, et pellamus a consuetudine nostra, monuit nos David illa oratione: *b*) *Corripiet me iustus in misericordia, et increpabit me; oleum autem peccatoris non impinguet caput meum.* Quamquam enim isti proximo minime maledicunt; tamen ei maxime nocent, qui, vel laudandis eius peccatis, afferunt ipsi causam perseverandi in vitiis, quamdiu vixerit. Et quidem in hoc genere illa est assentatio deterior, quae ad proximi calamitatem, et perniciem adhibetur.

a) Isa. 5, 20.

b) Psal. 140, 5.

Genus assentationis perniciosissimum.

Sic Saul, cum Davidem furori et ferro philistaeorum obiicere cuperet, ut occideretur, ei blandiebatur illis verbis: *c*) *Ecce filia mea maior Merob, ipsam dabo tibi uxorem; tantummodo esto vir fortis, et praeliare bella Domini.* Sic iudaei insidiosa oratione Christum dominum sunt affati: *d*) *Magister, scimus quia verax es, et viam Dei in veritate doces.*

c) 1. Reg. 18, 17.

d) Matth. 22, 16. Marc. 12, 14. Luc. 20, 21.

12. *Amici quo modo amico periculose aegrotanti perniciose assententur.*

Longe autem perniciosior est oratio amicorum, affinium, et cognatorum, qua ad eos interdum utuntur assentatorie, qui mortifero morbo affecti iam sint extremo spiritu; dum affirmant, nullum esse tum ei a morte periculum; dum laetum et hilarem esse iubent, eumque a peccatorum confessione, tamquam a tristissima cogitatione, deterrent; dum denique eius animum avertunt ab omni cura, et meditatione extremorum periculorum, in quibus maxime versatur. Quare fugiendum est omne mendaciorum genus, sed illud in primis, quo gravi damno quisquam affici possit. Plenissimum vero impietatis est mendacium, cum quis in religionem, vel de religione mentitur.

Mentiri de religionis rebus perniciosissimum. Thom. in 2. 2. quaest. 100. art. 4.

13. *Impingunt etiam in hoc praeceptum libellorum famosorum auctores, ioco, vel officii causa mentientes, et hypocritae.*

Sed illis etiam maledictis, et probris graviter offenditur Deus, quae committuntur libellis, quos famosos vocant, et aliis huius generis contumeliis.

Libelli famosi prohibiti, vide bullam Pii V. quae incipit, Romani, et Gregorii XIII. quae incipit, Ea est rerum.

Praeterea ioco vel officii causa fallere mendacio, etsi nemo in illo vel damnum, vel lucrum fecerit, tamen omnino indignum est. Ita enim nos Apostolus admonet: *e*) *Deponentes mendacium, loquimini veritatem.* Nam in eo est ad frequens, graviusque mendacium magna proclivitas, et ex iocosis mendaciis capiunt homines mentiendi consuetudinem, unde veniunt in opinionem, non esse veraces: quamobrem, ut fidem faciat eorum oratio, necesse habent iurare perpetuo.

Mendacium iocosum, et officiosum prohibetur. Vide Thom. in 2. q. 110. cap. 3. et 4.

e) 1. Ephes. 4, 25.

Postremo, priore parte huius praecepti simulatio repudiatur; nec modo, quae simulate dicuntur, sed quae ita fiunt, cum sce-

De simulatione, seu hypocrisi, vide Thom. in

lere coniuncta sunt. Tam enim verba, quam facta, notae ac signa quaedam sunt eorum, quae sunt in animo cuiusque; ob eamque causam Dominus saepe pharisaeos arguens, *a*) hypocritas appellat. Et haec de priore praecepti lege, quae ad vetandum spectat. Nunc explicemus, quid in altera iubeat Dominus.

2. q. 111. per totum.
Arist. lib. 1 Perich. cap. 1.
a) Matth. 15, 7. et 23. et alibi saepe.

14. *Quidnam in altera legis huius parte verbis involuta de iudiciis forensibus praescribatur.*

Pertinet autem haec praecepti vis, et ratio ad id, ut iuste, et ex legibus forensia iudicia exerceantur, neve occupent homines et usurpent iudicia. *b*) Non enim fas esse alienum servum iudicare, scribit Apostolus; ne, re et causa incognita, sententiam ferant. Quo in vitio fuit sacerdotum, et scribarum consilium, *c*) qui de sancto Stephano iudicarunt; quod item peccatum fuit magistratus philippensium, de quibus inquit Apostolus: *d*) *Caesos nos publice, indemnatos, homines romanos miserunt in carcerem, et nunc occulte nos eiiciunt.* Ne *e*) condemnent innocentes, aut nocentes absolvant; ne pretio aut gratia, ne odio aut amore moveantur. Sic enim Moses seniores admonet, quos populi iudices constituerat: *f*) *Quod iustum est, iudicate; sive civis sit ille, sive peregrinus. Nulla erit distantia personarum, ita parvum audietis, ut magnum: nec accipietis cuiusquam personam, quia Dei iudicium est.*

b) Rom. 14, 4.
Forensia iudicia, iuste, et secundum praescriptas leges exercenda.
c) Act. 7.
d) Act. 16, 37. 38.
e) Exod. 23, 4. Dan. 13, 35.
Iudices non debent moveri pravis ad iudicandum affectibus.
f) Deut. 1, 16. et Ioan. 7, 24.

15. *Rei, per legitimum magistratum interrogati, non possunt mentiri.*

De reis autem et sontibus, vult eos Deus verum confiteri, cum ex iudicii formula interrogantur. Est enim testimonium, ac praedicatio quaedam, illa confessio laudis et gloriae Dei, ex ipsius Iosue sententia, qui Achan ad veri confessionem adhortatus inquit: *g*) *Fili mi, da gloriam domino Deo Israel, et confitere, atque indica mihi, quid feceris; ne abscondas.*

Thom. in 2. 2. q. 69. 1. art. 2.
g) Ios. 7, 19.

16. *Quodnam sit testium officium.*

Sed quoniam hoc praeceptum testes potissimum attingit, de his etiam a parocho diligenter agendum erit. Nam praecepti vis ea est, ut non solum prohibeat falsum testimonium, sed verum etiam dici imperet. Est enim in humanis rebus maximus usus veri testimonii, quod sunt innumerabiles res, quas a nobis ignorari necesse sit, nisi eas ex testium fide cognoscamus. Quare nihil tam necessarium est, quam testimoniorum veritas in iis rebus, quas nec ipsi scimus, neque tamen licet ignorare. De quo exstat illa sancti Augustini sententia: *Qui veritatem occultat, et qui prodit mendacium, uterque reus est; ille, quia prodesse non vult; hic, quia nocere desiderat.* Licet vero interdum verum tacere, sed extra iudicium; nam in iudicio, ubi testis legitime interrogatur a iudice, vera omnino patefacienda sunt. Quo loco cavendum tamen est testibus, ne suae memoriae nimium confisi, quod exploratum non habent, id pro certo affirment. Reliqui sunt patroni causarum, et advocati, actores deinceps et petitores.

Testimonia falsa prohibenda.
Testimonii veri maximus usus.

S. Aug. in ep. ad Casulanum, et habet. 11. q. 3. cap. Quisquis. Vide Thom. in 2. 2. q. 70. art. 1.
Extra iudicium licet interdum tacere verum.

17. *Qua ratione advocati, et causarum procuratores suum officium explere poterunt.*

Advocatus tempore necessitatis pauperi debet patrocinari 86. d. cap. Pasce. Thom. 2. 2. q. 71. art. 1.

Illi igitur opera ac patrocinio suo non deerunt necessariis hominum temporibus, et egentibus benigne subvenient: tum iniustas causas defendendas non suscipient, neque calumnia lites protrahent, nec alent avaritia. Quod ad mercedem attinet laboris et operae suae, illa iure et aequo metiantur.

18. *Petitores, et accusatores, quo pacto suo officio non recte fungentur.*

Petitores non debent malo animo reum in ius vocare, cap. Cum minister 23. q. 5.

Petitores vero et accusatores monendi sunt, ne cuiquam, amore, aut odio, aut cupiditate aliqua adducti, periculum iniquis criminationibus creent. Iussum hoc denique divinitus descriptum est piis omnibus, ut in congressibus et colloquiis vere semper et ex animo loquantur; nihil dicant, quod alterius existimationi possit officere, ne de illis quidem, a quibus laedi se et exagitari intelligunt; cum illud propositum habere debeant, sibi cum illis eam necessitudinem, et societatem intercedere, ut membra sint eiusdem corporis.

19. *Quibus rationibus christiani ad agnitionem foeditatis, quae mendacio inest, perduci poterunt.*

Ut autem libentius hoc mendacii vitium caveant fideles, proponet eis parochus summam huius sceleris miseriam, ac turpitudinem. Nam in sacris litteris *mendacii pater* daemon dicitur: *a*) quod enim daemon *in veritate non stetit, mendax est*, et mendacii parens.

a) Ioan. 8. 44. Vide Aug. tr. 42. in Ioan.

Adiunget ad eiiciendum tantum flagitium ea mala, quae mendacium consequuntur; et, quoniam sunt innumerabilia, fontes et capita incommodorum et calamitatum demonstrabit. Ac primum, in quantam cadat Dei offensionem, quantumve eius odium incurrat homo vanus et mendax, Salomonis auctoritate declarabit eo loco: *b*) *Sex sunt, quae odit Dominus, et septimum detestatur anima eius; oculos sublimes, linguam mendacem, manus effundentes innoxium sanguinem, cor machinans cogitationes pessimas, pedes veloces ad currendum in malum, proferentem mendacia, et testem fallacem*, et quae sequuntur. Quis igitur ei praestet incolumitatem, qui in insigni odio sit apud Deum, quo minus gravissimis afficiatur suppliciis?

Deus odit mendacium. *b*) Prov. 6, 16. seqq.

20. *Quae incommoda mendacia humanae societati inferant.*

Deinde, quid impurius, aut foedius, ut sanctus inquit Iacobus, *c*) quam in eadem lingua, qua *benedicimus Deum, et Patrem, maledicere homines, qui ad imaginem, et similitudinem Dei facti*, ita ut *fons de eodem foramine emanet dulcem, et amaram aquam?* Quae enim lingua prius laudem et gloriam Deo tribuebat, postea, quantum in ea est, eum ignominia afficit ac dedecore, mentiendo.

c) Iacob. 3, 9.

Chrysost. hom. 11. epist. ad ephes.

Quare fit, ut a caelestis beatitudinis possessione mendaces excludantur. Cum enim in hunc modum quaereret a Deo David,

Mendaces caelesti beatitudine excluduntur.

a) *Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo?* respondit Spiritus sanctus: *Qui loquitur veritatem in corde suo, qui non egit dolum in lingua sua.*

a) Psal. 14, 1. 3.

Mendacium, morbus insanabilis.

Restituenda est fama, quae per detract. diminuta est. Greg. lib. 5. ep. 30.

Maximum vero etiam illud in mendacio incommodum est, quod fere est insanabilis is animi morbus. Cum enim peccatum, quod, inferendo falso crimine, aut proximi famae et existimationi obtrectando, commissum sit, non remittatur, nisi calumniator ei, quem criminatus fuerit, satisfaciat iniuriarum; id autem difficile fiat ab hominibus, primo, ut antea monuimus, pudore, et inani quadam dignitatis opinione deterritis: qui in eo peccato sit, hunc addictum esse aeternis infernorum poenis, dubitare non possumus. Neque enim quisquam speret, se calumniarum, vel obtrectationis veniam consequi posse, nisi prius ei satisfaciat, de cuius dignitate et fama, aut publice in iudicio, aut etiam in privatis et familiaribus congressibus aliquid detraxerit.

Mendacia rebus humanis magnum detrimentum afferunt.

Praeterea, latissime patet hoc detrimentum, et in ceteros diffunditur; qua vanitate et mendacio fides ac veritas tolluntur, arctissima vincula societatis humanae; quibus sublatis, sequitur summa vitae confusio, ut homines nihil a daemonibus differre videantur.

Loquacitas fugienda.

Docebit porro, vitandam esse loquacitatem, parochus; cuius vitatione et reliqua peccata fugiuntur, et est magna cautio mendacii: a quo vitio loquaces sibi haud facile temperare possunt.

21. *Vanae mendaciorum excusationes diluuntur.*

Ob nullam mentiendum est commoditatem.

Postremo iis illum errorem eripiet parochus, qui se in vanitate orationis excusant, et mendacium, prudentium exemplo, defendunt; quorum esse aiunt, mentiri in tempore. Dicet id, quod verissimum est, b) *prudentiam carnis, mortem esse.* Hortabitur auditores, ut in difficultatibus et angustiis Deo confidant, neque ad artificium mentiendi confugiant: nam illo qui utuntur perfugio, facile declarant, se sua magis niti prudentia, quam in Dei providentia spem ponere.

b) Rom. 8, 6.

Qui causam sui mendacii conferunt in eos, a quibus sunt mendacio decepti, ii docendi sunt non licere hominibus se ipsos ulcisci, c) neque malum malo compensandum esse, d) sed potius vincendum in bono malum; quod si etiam fas esset, hanc referre gratiam: nemini tamen utile, se suo ulcisci detrimento; esse autem id gravissimum detrimentum, quod mendacio dicendo facimus.

c) Rom. 12, 17. et 1. Petr. 3, 9.
d) Rom. 12, 21.

Contra eos, qui humanam fragilitatem opponunt, vel consuetudinem.

Qui consuetudine peccant, gravius delinquunt, quam ceteri. Vide Aug. lib. 1. de sermon. Domin. in monte cap. 23.

Iis, qui afferunt humanae naturae imbecillitatem et fragilitatem, tradendum erit hoc officii praeceptum, ut divinum auxilium implorent, nec infirmitati humanitatis obtemperent. Qui consuetudinem opponunt, admonendi sunt, si mentiri assueverunt, ut dent operam, ut contrariam consuetudinem capiant vere loquendi; praesertim cum, qui usu et consuetudine peccant, gravius delinquant, quam ceteri.

22. *Propter aliorum mendacium non est mentiendum.*

Et quoniam non desunt, qui se tegant excusatione ceterorum hominum, quos passim mentiri, et peierare contendunt; hac ratione illi ab ea opinione deducendi sunt, non esse imitandos malos, sed reprehendendos et corrigendos: cum autem ipsi mentimur, minus auctoritatis in reprehensione, et correctione alterius nostram habere orationem. Alios se ita defendentes, quod, vera dicendo, saepe incommodo sint affecti, sic refellent sacerdotes, esse illam accusationem, non defensionem; cum sit officium christiani hominis, quamvis potius facere iacturam, quam mentiri.

23. *Mendacium neque iocosum, neque utile admittendum.*

Vide Thom. in 2. 2. q. 110. art. 2. et 3.

Restant duo genera eorum, qui se in mendacio excusent; alteri, qui dicant se ioci causa mentiri; alteri, se idem facere utilitatis gratia, quippe qui bene nec emerent, nec venderent, nisi mendacium adhiberent: utrosque a suo errore parochi avertere studebunt. Ac superiores quidem illos a vitio abducent, et docendo quantum eo in genere peccandi consuetudinem augeat usus mentiendi, et illud inculcando, *a)* omnis otiosi verbi reddendam esse rationem; proximos autem hos acerbius etiam obiurgabunt, quorum in excusatione gravior insit illorum ipsorum accusatio, qui praeseferant, se minime illis Dei verbis fidem, et auctoritatem tribuere, *b) Quaerite primum regnum Dei, et iustitiam eius; et haec omnia adiicientur vobis.*

a) Matth. 12, 36.

b) Matth. 6, 33.

DE IX. ET X. PRAECEPTO

CAPUT X.

Exod. 20, 17. Deut. 5, 21.

NON CONCUPISCES DOMUM PROXIMI TUI: NON DESIDERABIS UXOREM EIUS, NON SERVUM, NON ANCILLAM, NON BOVEM, NON ASINUM, NEC OMNIA, QUAE ILLIUS SUNT.

1. *Quo pacto nonum hoc, et decimum praeceptum octo reliqua comprehendere videantur.*

Quomodo ex concupiscentia oriatur transgressio omnium mandatorum, indicat Paulus Rom. 7, 7. 8. 9. Non licet videre, quod non licet concupiscere: non licet concupiscere quod non licet habere. Gregor. lib. 21. Marc. c. 4, 19. *c)* I. Tim. 6, 10. Iacob. 4, 1. seqq. Semen omnium scelerum est prava concupiscentia.

In his duobus praeceptis, quae postremo loco tradita sunt, illud in primis sciendum est, rationem fere constitui, qua cetera praecepta serventur. Nam quod his verbis praescriptum est, eo spectat, ut, si quis studet superiora legis iussa servare, hoc maxime faciat, *ne concupiscat;* quoniam qui non concupiscet, suis contentus, aliena non appetet, aliorum commodis guadebit, Deo immortali gloriam tribuet, gratias eidem maximas aget, sabbatum colet, id est quiete perpetua fruetur, maioresque venerabitur; neminem denique neque re neque verbis, neque ullo alio modo laedet. Nam *c)* stirps, ac semen malorum omnium est prava concupiscentia; qua qui incensi sunt, praecipites feruntur in omne flagitiorum et scelerum genus. His animadversis, et parochus in his, quae sequuntur, tradendis diligentior, et fideles ad audiendum erunt attentiores.

2. *Quo pacto duo illa praecepta inter se differant.*

Sed quamquam haec duo praecepta coniunxerimus, propterea quod, cum non dissimile sit eorum argumentum, eandem docendi viam habent; parochus tamen et cohortando, et monendo poterit communiter, vel separatim, ut commodius ei videbitur, ea tractare. Sin autem decalogi interpretandi munus susceperit, demonstrabit quae sit horum duorum praeceptorum dissimilitudo, quidve una concupiscentia ab altera differat; quam differentiam libro quaestionum in exodum divus Augustinus declarat. Nam ex iis altera solum spectat, quid utile sit, quid fructuosum; alteri propositae sunt libidines, et voluptates. Si quis igitur fundum aut domum concupiscit, is lucrum potius, et quod utile est, consectatur, quam voluptatem; si vero alienam uxorem appetit, non utilitatis, sed voluptatis cupiditate ardet.

Nono praecepto cupiditas inordinata lucri prohibetur.
Decimo autem cupiditas impurae voluptatis vetatur.

Aug. q. 77. in Exod.
Vide item D. Thom. in 2. 2. q. 122. art. 6. ad 3. et 4.

3. *Num sexto, et septimo praecepto satis fuerit explicatum, quod his duobus postremis comprehenditur.*

Verum horum praeceptorum duplex fuit necessitas; altera, ut sexti septimique praecepti sententia explicaretur: nam etsi quodam naturae lumine intellectum est, alienae uxoris potiundae cupiditatem prohiberi, vetito adulterio, nam si concupiscere liceret, fas item esset potiri; tamen plerique ex iudaeis, peccato obcaecati, in eam opinionem adduci non poterant, ut crederent, id a Deo prohibitum esse; immo vero, lata et cognita hac Dei lege, multi, qui se legis esse interpretes profitebantur, in eo errore versati sunt: id, quod animadvertere licet ex illo Domini sermone apud sanctum Matthaeum: *Audistis, quia dictum est antiquis, non moechaberis; ego autem dico vobis*, et quae sequuntur. Altera est horum praeceptorum necessitas, quod aliqua distincte explicateque vetantur, quae sexto et septimo explicate non prohibebantur. Nam, exempli causa, septimum praeceptum prohibuit, ne quis iniuste coucupiscat aliena, aut eripere conetur; hoc autem vetat, ne ullo modo quis concupiscat, etsi iure legeque assequi id possit, ex cuius adeptione proximo damnum importari videat.

Nonum, et decimum praeceptum illustrant sextum, et septimum.
Legis Moysis quidam interpretes sexti praecepti sententiam perverterunt.
Matth. 5, 27. 28.
Nono, et decimo praecepto quaedam explicite vetantur, quae sexto et septimo aperte non vetabantur. Vide aliam rationem apud D. Thom. in 1. 2. q. 10. art. 5. ad 5. 6.

4. *Quale, quantumque sit Dei beneficium, quod nobis legis huius mandato est collatum.*

Sed illud in primis, antequam ad praecepti explicationem veniamus, fideles docendi erunt, nos hac lege non ad id solum institui, ut cupiditates nostras cohibeamus, sed etiam Dei erga nos pietatem, quae immensa est, cognoscamus. Nam cum superioribus legis praeceptis nos quibusdam quasi praesidiis munisset, ne quis nos ipsos aut nostra violaret; hoc adiuncto praecepto, illud maxime providere voluit, ne appetitionibus nostris nos ipsi laederemus: quod facile futurum fuit, si omnia cupere atque optare liberum nobis atque integrum esset. Hac igitur non concupiscendi lege praescripta, illud a Deo provisum est, ut cupiditatum aculei, quibus ad perniciosa quaeque

Quomodo concupiscentia sit infinita, declarat Thom. in 1. 2. q. 30. art. 4.

incitari solemus, huius legis vi quodammodo excussi, nos minus urgeant; maiusque propterea temporis spatium nos, molesta illa cupiditatum sollicitudine liberati, ad ea praestanda pietatis et religionis officia habeamus, quae ipsi Deo multa maximaque debemus.

5. *Quod discrimen haec duo praecepta inter leges divinas, et humanas esse insinuent.*

Legem Dei esse spiritualem. Leges humanae inter nos animi motus non reprimunt.

Neque id solum haec lex nos docet, verum etiam illud ostendit, legem Dei eiusmodi esse, quae non externis solum munerum functionibus, sed etiam intimo animi sensu servanda sit: hocque inter divinas et humanas leges interest, quod hae rebus tantum externis contentae sunt; illae vero, *a*) quoniam animum Deus intuetur, ipsius animi puram sinceramque castitatem atque integritatem requirunt. Est igitur divina lex, quasi speculum quoddam, in quo naturae nostrae vitia intuemur. Quamobrem dicit Apostolus: *b*) *Concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret, non concupisces.* Cum enim concupiscentia, id est peccati fomes, qui ex peccato originem habuit, perpetuo nobis infixus inhaereat; ex hoc agnoscimus, in peccato nos nasci: quapropter supplices ad eum confugimus, qui solus potest peccati sordes eluere.

a) I. Reg. 16, 7. Psal. 7, 10. Ier. 11, 20. et 17, 10.

Lex divina speculum est tum honestarum, tum vitiosarum actionum.

b) Rom. 7, 7.

6. *Quae concupiscentia hic non prohibeatur, quidve sit concupiscentia.*

Habent autem haec singula praecepta illud cum ceteris commune, ut partim aliquid vetent, partim iubeant. Quod ad prohibendi vim attinet, ne quis forte arbitretur, concupiscentiam illam, quae vitio caret, aliquo modo vitium esse, *c*) ut concupiscere spiritum adversus carnem, vel *d*) expetere iustificationes Dei in omni tempore, id quod David summopere cupiebat; parochus doceat, quae concupiscentia illa sit, quam huius legis praescripto fugere oporteat. Quare sciendum est, concupiscendam esse commotionem quandam ac vim animi, qua impulsi homines, quas non habent, res iucundas appetunt: et quemadmodum reliqui animi nostri motus non perpetuo mali sunt, ita haec concupiscendi vis non semper in vitio est ponenda. Neque enim propterea malum est, si cibum, aut si potum appetimus, aut, cum frigemus, si calescere, aut contra, cum calemus, si frigescere cupimus. Et quidem recta haec concupiscendi vis, Deo auctore, nobis a natura insita est; sed primorum parentum nostrorum peccato factum est, ut illa, naturae fines transiliens, usque adeo depravata sit, ut ad ea concupiscenda saepe incitetur, quae spiritui ac rationi repugnant.

c) Gal. 5, 17.

d) Psal. 118, 20.

Quid sit concupiscentia, ex Arist. lib. 1. rhet. cap. 31. et D. Thom. in 1. 2. q. 20. art. 1.

7. *Quas praecipue utilitates concupiscentia, rectae rationi conformis, homini praestet.*

Prima ratio.

Quin etiam haec vis, si moderata est, suisque finibus continetur, saepe etiam non mediocres utilitates praebet: nam illud primum efficit, ut assiduis precibus Deum oremus, supplicesque ab eo petamus, quae maxime cupimus. Oratio enim cupiditatis

nostrae interpres est. Quod si recta haec concupiscendi vis abesset, non tam multae preces essent in ecclesia Dei.

Efficit praeterea, ut cariora sint nobis Dei munera: quo enim vehementiori alicuius rei cupiditate flagramur, eo carior illa nobis res est atque iucundior, cum eam adepti sumus. Secunda ratio.

Tum vero delectatio ipsa, quam ex re concupita sentimus, facit, ut maiori pietate gratias Deo agamus. Itaque si concupiscere aliquando licet, fateamur necesse est, non omnem concupiscendi vim prohibitam esse. Tertia ratio.

8. *Quo modo Apostolus concupiscentiam peccatum vocet.*

Et quamquam divus Paulus *a*) concupiscentiam peccatum esse dixit; id in eam tamen sententiam accipiendum est, in quam *b*) Moses locutus est, cuius ille testimonium affert id, quod ipsius Apostoli oratio declarat. Nam illam carnis concupiscentiam vocat in epistola ad galatas: *c*) *Spiritu*, inquit *ambulate, et desideria carnis non perficietis.*

a) Rom. 7, 20.
b) Exod. 20, 17.
Trid. syn. sess. 5. sub finem decreti de peccato originali.
c) Gal. 5, 16.

9. *Quae concupiscentia hic omnino non prohibeatur, nec peccati rationem habeat.*

Naturalis igitur illa cupiditatis vis et moderata, quae fines suos non egreditur, non vetatur; multoque minus spiritualis illa rectae mentis cupiditas, qua ad eorum eppetitionem incitamur, quae carni repugnant. Ad hanc ipsam enim sacrae litterae nos adhortantur: *d*) *Concupiscite sermones meos;* et: *e*) *Transite ad me omnes, qui concupiscitis me.*

d) Sap. 6, 12.
e) Eccl. 24, 26.

10. *Quae sit concupiscentia hic interdicta.*

Itaque hoc interdicto non ipsa concupiscendi vis, qua tum ad bonum, tum ad malum uti licet, sed usus pravae cupiditatis, quae carnis concupiscentia, et peccati fomes vocatur, ac, si animi assensionem adiunctam habeat, semper in vitiis numeranda est, omnino prohibetur. Ergo ea tantum concupiscendi libido vetita est, quam carnis concupiscentiam vocat *f*) Apostolus; illi scilicet concupiscendi motus, qui nullum rationis modum habent, neque finibus a Deo constitutis continentur.

Clare concludit quid hic vetetur.
f) Gal. 5, 16. 19.
I. Petr. 2, 11.
I. Ioan. 2, 16.

11. *Quibus ex causis agnoscatur, concupiscentiam esse peccatum.*

Haec cupiditas damnata est, vel quia malum appetit, veluti adulteria, ebrietates, homicidia, et alia eiusmodi nefaria scelera, de quibus ita Apostolus, *g*) *non simus*, inquit, *concupiscentes malorum, quemadmodum et illi concupierunt;* vel quia, etsi res natura sua malae non sunt, causa tamen aliunde exstat, quare illas concupiscere nefas sit; quo in genere sunt ea, quae ne possideamus, Deus aut ecclesia prohibet. Non enim ea nobis appetere licet, quae possidere omnino nefas sit; qualia olim in veteri lege fuerunt, aurum, et argentum, ex quibus idola conflata erant, quae *h*) Dominus in deuteronomio vetuit, ne quis concupisceret. Ob eam praeterea causam haec cupiditas vitiosa prohibetur, quoniam, quae appetuntur, aliena sunt, ut domus, servus, ancilla, ager, uxor,

Concupiscentia est mala, primo ob eas res, quae appetuntur.
g) I. Cor. 10, 6.
Secundo, quia est rerum prohibitarum.
h) Deut. 7, 25.
2. Mach. 12, 42.
Tertio, quia est rerum alienarum.

bos, asinus, et alia multa; quae cum aliena sint, ea concupiscere vetat divina lex, rerumque eiusmodi cupiditas nefaria est, et in peccatis gravissimis numeratur, cum illis concupiscendis animi praebetur assensus.

12. *Concupiscentiae peccatum ubi maxime consistat.*

Quomodo consensus in peccatum sit peccatum mortale, vide Thom. in 1. 2. q. 74. art. 7. 8. Et August. lib. 12. de trin. c. 12.
a) 1. Iacob. 14, 15.

Nam tum peccatum natura existit, cum post malarum cupiditatum impulsum animus rebus pravis delectatur, atque his vel assentitur, vel non repugnat: id quod divus Iacobus, cum peccati originem et progressionem ostendit, illis verbis docet: a) *Unusquisque tentatur a concupiscentia sua abstractus, et illectus; deinde concupiscentia cum conceperit, parit peccatum; peccatum vero, cum consummatum fuerit, generat mortem.*

13. *Quae sit duorum extremorum praeceptorum sententia.*

Greg. hom. 16. in evang. et lib. 4. moral. c. 27.

Cum igitur lege ita caveatur, *non concupisces;* haec verba ad eum sensum referuntur, ut nostras cupiditates a rebus alienis cohibeamus. Alienarum enim rerum cupiditatis sitis immensa est, atque infinita, neque umquam satiatur, ut scriptum est: b) *Avarus non implebitur pecunia;* de quo ita est apud Isaiam: c) *Vae, qui coniungitis domum ad domum, et agrum agro copulatis.* Sed ex singularum vocum explicatione facilius intelligetur huius peccati foeditas, et magnitudo.

b) Eccl. 5, 9.
c) Isa. 5, 8.

14. *Quid domus vocabulo in huius praecepti formula intelligendum sit.*

Noni, et decimi praecepti singula verba declarantur.
d) Exod. 1, 21.
Quod uni Danieli praecipitur, hoc idem unicuique nostrum dicitur: Sta in gradu tuo. Dan. 10, 11.

Quare parochus docebit, *domus* vocabulo non locum modo, quem incolimus, sed universam hereditatem significari, ut ex divinorum scriptorum usu, consuetudineque cognoscitur. In exodo scriptum est, d) obstetricibus a Domino domus esse aedificatas: sententia eo spectat, ut illarum facultates ab eo auctas esse, atque amplificatas interpretemur. Ex hac igitur interpretatione animadvertimus, hac praecepti lege vititum nobis esse, ne divitias avide expetamus, neque alienis opibus, potentiae, nobilitati invideamus; sed statu nostro, qualis qualis ille sit, sive humilis, sive excelsus, contenti simus. Alienae deinde gloriae appetitionem vetitam esse intelligere debemus; nam hoc item ad domum pertinet.

15. *Quid bovis, et asini vocibus contineatur.*

Quod vero sequitur, *non bovem, non asinum,* id ostendit, non solum, quae magna sunt, ut domus, nobilitas, et gloria, ea cum aliena sint, concupiscere nobis non licere; sed etiam parva, qualia illa sint, sive animata sive inanimata.

16. *De quibus servis in hoc praecepto sit sermo.*

Servi aliorum per cupiditatem non solicitandi.

Sequitur deinceps, *non servum, non ancillam:* quod intelligendum est tam de captivis, quam de reliquo genere servorum; quos, ut cetera alterius bona, concupiscere non debemus. Liberos vero homines, qui voluntate serviunt, vel mercede conducti, vel amore observantiaque impulsi, nullo modo neque verbis, neque spe, neque pollicitationibus, neque prae-

miis quis corrumpere aut sollicitare debet, ut eos deserant, quibus se ipsi sponte addixerunt: immo vero, si, ante id tempus quo se in illorum famulatu fore promiserant, ab illis recesserint, huius praecepti auctoritate admonendi sunt, ut ad eos ipsos omnino revertantur

17. *Cur etiam in hoc praecepto mentio proximi fiat.*

Quod autem in praecepto mentio fiat proximi, id eo pertinet, ut hominum vitium demonstretur, qui vicinos agros, aut proximas domos, aut aliam rem eiusmodi, quae secum continens sit, appetere solent. Vicinitas enim, quae in parte amicitiae ponitur, ab amore ad odium, cupiditatis vitio, traducitur.

18. *Non praevaricantur istam legem, qui res venales proximi iusto pretio emere cupiunt.*

Hoc vero praeceptum ii minime violant, qui res, quas proximi venales habent, emere de illis cupiunt, aut iusto pretio emunt. Ii enim non modo proximum non laedunt, sed valde adiuvant, cum ei pecunia maiori commodo usuique futura sit, quam res illae, quas ipse venditat.

19. *Quo modo decimum praeceptum de non concupiscenda uxore proximi intelligendum sit.*

Explicatur decimum praeceptum de non concupiscenda uxore proximi.
Libellus repudii tempore Moysis permissus.
a) Deut. 24, 1. et seqq.

Hanc de re aliena non concupiscenda legem altera sequitur, quae prohibet, ne alienam concupiscamus uxorem. Qua lege concupiscendi libido, non ea quidem tantum prohibita censetur, qua adulter alterius uxorem appetit, sed etiam, qua affectus aliquis alterius uxorem in matrimonium ducere concupiscit. Eo enim tempore, *a*) cum repudii permittebatur libellus, illud facile evenire poterat, ut quae ab uno repudiata esset, eam alter uxorem acciperet. At hoc Dominus vetuit, ne aut mariti ad uxores relinquendas sollicitarentur, aut uxores maritis difficiles se ac morosas ita praeberent, ut eam ob causam quaedam quasi necessitas viris imponeretur illas repudiandi. Nunc vero gravius est peccatum, cum mulierem, etiamsi a viro repudiata sit, alteri in matrimonium ducere non liceat, nisi marito mortuo. Itaque qui alterius uxorem concupiscet, facile ex una in aliam incidet cupiditatem; aut enim illius virum mori, aut adulterium admittere cupiet: atque hoc idem de iis mulieribus dicitur, quae alteri desponsatae sunt. Neque enim has item concupiscere licet, cum ii, qui haec pacta rescindere student, violent sanctissimum fidei foedus: et quemadmodum, quae alteri nupta est, eam concupiscere omnino nefas est; sic, quae ad Dei cultum, religionemque est consecrata, nullo pacto licet illam uxorem appetere.

Uxorem etiam repudiatam ab alio ducere non licet.
Matth. 5, 32. et 19, 9.
Marc. 10, 7. 12.
Luc. 16, 18.
Rom. 7, 3.
1. Cor. 7, 10. 11.
Conc. milev. c. 17. Concil. trid. sess. 24. can. 7. de doctrin. matrim.
Feminam alteri desponsatam concupiscere non licet.

20. *In hanc legem non peccat, qui mulierem, quam putat maritum amisisse, sollicitat ad matrimonium.*

Si vero quis mulierem, quae nupta est, cum eam innuptam esse opinetur, uxorem sibi dari concupiscit, neque, si in matrimonium alii collocatam intelligeret, eam nuptam sibi dari cuperet; id quod *b*) Pharaoni, et *c*) Abimelech contigisse legimus, qui Saram in

b) Gen. 12, 15.
c) Gen. 20, 2. 3.

matrimonio habere concupierunt, cum eam minime nuptam, Abrahaeque sororem, non uxorem, arbitrarentur; ille certe, qui eo animo est, eiusmodi praecepti legem violare non videtur.

21. *Quae praeter ea, quae prohibentur hoc praecepto, facienda imperentur.*

Remedia adversus noxias concupiscentias.
a) Psal. 61, 11.
b) Matth. 19, 21.

Sed, ut parochos remedia patefaciat, quae ad tollendum hoc cupiditatis vitium accommodata sunt, explicare alteram praecepti rationem debet; quae in eo consistit, ut, a) *si divitiae affluant, cor non apponamus*, b) easque pietatis et divinarum rerum studio abiicere parati simus, et in sublevandas pauperum miserias libenter pecuniam erogemus; si desint facultates, egestatem aequo et hilari animo feramus. Et quidem si rebus nostris dandis liberalitate utemur, rerum alienarum cupiditates restinguemus. De paupertatis autem laudibus, divitiarumque despicientia, c) in sacris litteris et apud sanctos patres facile erit parocho multa colligere, et fideli populo tradere. Hac item lege praecipitur, ut ardenti studio summaque cupiditate optemus id potissimum effici, non quod nos concupiscimus, sed quod Deus vult, quemadmodum Domini oratione exponitur. Voluntas autem Dei in eo maxime est, ut nos singulari quodam modo sancti efficiamur, animumque nostrum sincerum, atque ab omni labe purum integrumque conservemus, et exerceamus nos in iis mentis ac spiritus officiis, quae corporis repugnant sensibus; horumque edomitis appetitionibus, ratione, ac spiritu duce, rectum vitae cursum teneamus; quive praeterea sensus materiam cupiditatibus nostris libidinique praebent, eorum vim maxime reprimamus.

c) Matth. 5, 3. Marc. 4, 19. Luc. 6, 19. 20. 21. 22. et 18, 22. 23. 24. Act. 4, 34. 35. et 5, 1. 2. 3. Et alibi frequenter.
Vide de laudibus paupertatis voluntariae. Hier. ep. I. ad Heliod. Gregor. hom. 18, in Ezec. Ambr. lib. 5. com. in Luc. c. 6. et l. 3. epist. c. Gregor. Naz. or. 16. de pauperum amore. Leo. magnus in fer. omnium sanctorum.

22. *Quae sint potissimum christianis meditanda, ut vim concupiscentiae refraenent.*

Matth. 6, 19. Rom. 12, 2. I. Thess. 4, 3.
Primum est peccati in anima nostra regnum.
d) Rom. 6, 12.
e) I. Cor. 6, 15. 16.

Sed ad hunc cupiditatum ardorem restinguendum, plurimum etiam hoc potest, si, quae incommoda ex illis accidunt, ea nobis ob oculos proponamus. Primum vero illud incommodum est, quod, quoniam eiusmodi cupiditatibus paremus, in anima nostra regnat summa peccati vis, ac potestas: quamobrem monuit Apostolus: d) *Non regnet peccatum in vestro mortali corpore, ut obediatis concupiscentiis eius.* Nam quemadmodum, si cupiditatibus resistimus, peccati vires concident; ita, si iis succumbimus, e) Dominum a regno suo expellimus, et in eius locum peccatum introducimus.

Secundum est, quod omnia mala a cupiditate manant.
f) Iac. I, 14. 15.
g) I. Ioan. 2, 16.

Alterum praeterea incommodum est, quod ab hac concupiscendi vi, veluti fonte quodam, omnia peccata manant, ut f) divus Iacobus docet. Divus item Ioannes, g) *Omne*, inquit, *quod est in mundo, concupiscentia carnis est, et concupiscentia oculorum, et superbia vitae.*

Tertium est, quod per eam iudicium obscuratur.

Tertium incommodum in eo est, quoniam rectum animi iudicium his cupiditatibus obscuratur. Homines enim his cupiditatum tenebris obcaecati, honesta et praeclara putant omnia, quaecumque ipsi concupiscunt.

Opprimitur praeterea concupiscendi vi verbum Dei, quod in animis nostris a magno illo agricola Deo insitum est. Sic enim apud divum Marcum scriptum est: a) *Alii sunt, qui in spinis seminantur; hi sunt, qui verbum audiunt, et aerumnae saeculi, et deceptio divitiarum, et circa reliqua concupiscentiae introeuntes, suffocant verbum, et sine fructu efficitur.*

Quartum est, quod verbum Dei per eam opprimitur.
a) Marc. 4, 18.

23. *Qui cupiditatum laqueis maxime implicentur.*

Iam vero, qui prae ceteris hoc cupiditatis vitio laborant, quosque propterea parochus ad colendum hoc praeceptum diligentius cohortari debet, illi sunt, qui lusionibus non honestis delectantur, aut qui ludis immoderate abutuntur; mercatoresque item, qui rerum penuriam annonaeque caritatem expetunt, atque id aegre ferunt, ut alii praeter ipsos sint, qui vendant aut emant, quo carius vendere, aut vilius emere ipsi possint: qua in re item peccant, qui alios egere cupiunt, ut aut vendendo aut emendo ipsi lucrentur.

Lusibus dediti et mercatores alienis rebus inhiant.

Peccant etiam milites, qui bellum expetunt, ut furari ipsis liceat; medici item, qui morbos desiderant; iure consulti, qui causarum litiumque vim ac copiam concupiscunt; tum artifices, qui quaestus avidi, omnium, quae ad victum cultumque pertinent, penuriam exoptant, ut inde plurimum lucrifaciant. In hoc praeterea genere graviter ii peccant, qui alienae laudis gloriaeque avidi, atque appetentes sunt, non sine aliqua famae alterius obtrectatione, idque praesertim, si, qui illam appetunt, ignavi nulliusque pretii homines sunt: fama enim et gloria, virtutis atque industriae, non ignaviae aut inertiae, praemium est.

Milites, medici, et causidici in hoc peccant.

CATECHISMI ROMANI

PARS QUARTA

DE ORATIONE, EJUSQUE IN PRIMIS NECESSITATE.

CAPUT I.

1. *Quo modo Deus sit orandus.*

Dominica oratio inter omnes precandi formulas est perfectissima.

De oratione scripserunt. Ambr. lib. 5. et 6. de sacrament. Cyprian. in hanc luculenter. Dam. lib. 2. Paral. c. 15. Et de orth. fide lib. 3. c. 24. Petrus Chrysol. serm. 67. et consequenter. Alex. de Ales. 4. q. q. 88.

In officio et munere pastorali cum primis necessaria est ad salutem fidelis populi praeceptio christianae precationis, cuius vim ac rationem multos necesse est ignorare, nisi pia et fideli pastoris diligentia tradita sit. Quamobrem praecipua parochi cura versari debet in eo, ut pii auditores intelligant, quid a Deo, et quo modo orandum sit. Omnes autem necessariae precationis numeros continet divina illa formula, quam Christus dominus apostolis, et per illos eorumque successores, omnibus deinceps, qui christianam religionem susciperent, notam esse voluit; cuius verba, atque sententias sic animo ac memoria comprehendere oportet, ut in promptu habeamus. Ut autem in hac orandi ratione suppeditet parochis facultas instituendi fideles auditores, quae magis opportuna visa sunt, hic proposuimus, sumpta ab iis scriptoribus, quorum eo in genere doctrina et copia maxime laudatur. Nam reliqua, si opus fuerit, pastores ex iisdem fontibus haurire poterunt.

2. *Usus orandi ad salutem necessarius est.*

Orare ex praecepto Domini tenemur.

Primum igitur docendum est, quam sit oratio necessaria, cuius praeceptum non solum consilii causa traditum est, sed etiam necessarii iussi vim habet; quod a Christo domino declaratum est illis verbis: *Oportet semper orare.* Hanc orandi necessitatem ipsa, etiam illo dominicae precationis prooemio, ostendit ecclesia: *Praeceptis salutaribus moniti, et divina institutione formati, audemus dicere.* Itaque cum esset necessaria precatio christianis hominibus, et illud a discipulis ipse rogatus esset, *a*) *Domine, doce nos orare;* prescripsit eis orandi formam Dei filius, et spem attulit impetrationis eorum, quae postularent; et ipse ducumentum fuit precationis, qua non solum utebatur assidue, sed *b*) etiam in ea pernoctabat: cuius deinde officii, iis, qui se ad Iesu Christi fidem contulissent, apostoli praecepta tradere non destiterunt. Nam *c*) sancti et Petrus, et *d*) Ioannes de ea re diligentissime pios admonent; et eius rationis memor *e*) Apostolus pluribus locis christianos hortatur ad salutarem orandi necessitatem.

a) Lucae 18, 1. Eccl. 18, 22. 1. Thess. 5, 17. Ephes. 6, 18. Colos. 4, 2.
Praefatio orationis dominicae in missa.
b) Luc. 11, 1.
Christi exemplo orandum, et apostolorum praescripto.
Luc. 6, 12.
c) 1. Petr. 3, 7. 4, 7.
d) 1. Ioan. 3, 22.
e) Rom. 12, 13.

3. *Qua potissimum ratione homines adduci possunt in cognitionem necessarii huius officii.*

Phil. 4, 6. I. Tim. 2, 8. et 5, 5. Hebr. 4, 16.

Praeterea, tam multis indigemus bonis et commodis, ad animum et corpus tuendum necessariis, ut ad precationem confugere oporteat, tamquam ad unam omnium optimam, et indigentiae nostrae interpretem, et conciliatricem eorum, quibus egemus. Nam, *a*) cum nihil cuiquam debeat Deus, reliquum profecto est, ut, quae nobis opus sunt, ab eo precibus expetamus; quas preces tamquam instrumentum necessarium nobis dedit ad id, quod optaremus, consequendum.

a) Rom. 11, 35. Oratione necessaria consequimur.

4. *Non alia via omni indigentiae nostrae satisfacere licet, quam per orationem.*

Oratione daemones fugamus.

Praesertim cum quaedam esse constet, quae nisi eius adiumento non liceat impetrare. Habent enim sacrae preces praestantem illam virtutem, qua maxime daemones eiiciuntur. *b*) Est enim quoddam daemoniorum genus, quod non eiicitur, nisi ieiunio, et oratione. Quare magnam sibi adimunt facultatem singularium donorum, qui hanc consuetudinem, exercitationemque non adhibent pie ac diligenter orandi: petitione enim non solum honesta, sed etiam *c*) assidua opus est ad impetrandum, quod concupiscas. Nam, ut inquit sanctus Hieronymus, *scriptum est: Omni petenti datur. Ergo si tibi non datur, ob id non datur, quia non petis: d*) *petite ergo, et accipietis.*

b) Matth. 17, 20.

Donorum singularium facultatem sibi adimunt, qui orationi non vocant.

c) Iacob. 5, 16.

d) Matth. 7, 7. et 21, 22. Marc. 11, 24. Luc. 11, 9. Ioan. 14, 13. et 16, 23. 24.

CAPUT II.

DE UTILITATE ORATIONIS.

1. *Quis sit primus fructus, quem parit illa orandi necessitas.*

Has orationis utilitates prosequitur Isidor. lib. de summo bono c. 7.

Habet autem haec necessitas iucundissimam utilitatem, quae fructus ex se edit uberrimos, quorum copiam sument pastores a sacris scriptoribus, cum opus erit illos impertiri fideli populo: nos ex ea copia aliquot elegimus, quos huic tempori accommodatos duximus. Primus autem fructus, quem inde capimus, est is, quod orantes Deo honorem habemus; siquidem est quoddam religionis argumentum oratio, quae in divinis litteris thymiamati comparatur: *e*) *Dirigatur,* enim inquit Propheta, *oratio mea sicut incensum in conspectu tuo.* Quare nos hac ratione Deo subiectos esse profitemur, quem bonorum omnium auctorem agnoscimus et praedicamus, in quem solum spectamus, quod unum incolumitatis salutisque praesidium, atque perfugium habemus. Huius fructus illis etiam verbis admonemur: *f*) *Invoca me in die tribulationis; eruam te, et honorificabis me.*

Per orationes Deum primo honoramus.

e) Psal. 140, 2.

f) Psal. 49, 15.

Secundus fructus. Aug. serm. 226. de temp.

2. *Quae sit altera utilitas, quam orando consequimur.*

Sequitur fructus amplissimus et iucundissimus orationis, cum

Oratione am-

plissima dona consequimur.

a Deo preces audiuntur: est enim, ex sancti Augustini sententia, caeli clavis oratio. *Nam ascendit*, inquit, *precatio, et descendit Dei miseratio: licet alta sit terra, altum caelum, audit tamen Deus hominis linguam, si mundam habeat conscientiam.* Cuius orandi muneris tanta vis est, tanta utilitas, ut ea re caelestium donorum amplitudinem consequamur. Nam et impetramus nobis, ut ducem et adiutorem adhibeat Spiritum sanctum; et fidei assequimur conservationem et incolumitatem, et vitationem poenarum, et divinum patrocinium in tentationibus, et ex diabolo victoriam, omnino inest in precatione singularis gaudii cumulus; quamobrem sic loquebatur Dominus: *a*) *Petite, et accipietis, ut gaudium vestrum sit plenum.*

Pacem secundum Deum parit oratio.
a) Ioan. 16, 24.

3. *Semper pias preces exaudit divina maiestas.*

Nec vero, quin huic petitioni praesto sit, et occurrat Dei benignitas, ullus relictus est dubitandi locus. Quod multa comprobant divinae scripturae testimonia; quae quia sunt in promptu, illa solummodo apud Isaiam exempli causa attingemus: *b*) *Tunc*, inquit, *invocabis, et Dominus exaudiet; clamabis, et dicet: Ecce adsum;* et rursus: *c*) *Eritque ante quam clament, ego exaudiam; adhuc illis loquentibus, ego audiam.* Exempla autem eorum, qui Deum exoraverunt, quia propemodum sunt et infinita, et posita ante oculos, omittimus.

b) Isa. 58, 9.
c) Isa. 65, 24. Item psalm. 80, 8. et 144, 18. Prov. 15, 29. Eccl. 28, 9.

4. *Qui fiat, ut, quae petimus, interdum non impetremus.*

At interdum fit, ut, quae petimus a Deo, non impetremus: ita est; sed tum maxime prospicit utilitati nostrae Deus, vel quod alia nobis maiora et ampliora bona impertitur, vel quod nec necessarium nobis est, nec utile, quod petimus; immo vero fortasse supervacaneum id futurum sit, si dederit, atque pestiferum. *Quaedam enim*, inquit sanctus Augustinus, *negat propitius Deus, quae concedit iratus.* Nonnumquam etiam fit, ut adeo remisse ac negligenter oremus, ut ne ipsi quidem, quod dicimus, attendamus. Cum autem sit oratio, mentis ascensus ad Deum; si in orando animus, qui ad Deum referri debet, peregrinatur, nulloque studio, nulla adhibita pietate, temere precationis verba funduntur; quomodo inanem huius orationis sonitum, christianam precationem esse dicimus? Quare minime mirum est, si Deus nostrae non obsequitur voluntati, cum vel ipsi nolle id nos, quod petimus, pene probemus nostrae negligentia et ignoratione precationis; vel postolemus ea, quae nobis sunt obfutura.

S. Aug. serm. 33. de verbis Domini, et tr. 73. in Ioan. Quid sit oratio. Damasc. lib. 3. de fide orthod. cap. 24. Aug. lib. 2. de serm. Domini in mont. cap. 7. Et serm. 230. de temp.

5. *Digne postulantes plus impetrant, quam postulent.*

Contra vero, scienter ac diligenter petentibus multo plus tribuitur, quam a Deo postulaverint. Quod et *d*) Apostolus testatur in epistola ad ephesios, et *e*) illa prodigi filii similitudine declaratur, qui praeclare secum actum esse existimaturus fuit, si in loco mercenarii famuli eum habuisset pater. Etsi recte cogitantibus, non solum postulantibus nobis cumulat gratiam

Sedulo orantibus Deus fere maiora praestat, quam petant.
d) Ephes. 3, 20.
e) Luc. 15, 11. seq.
Deus cogitationes non expectata voce saepe exaudit.

suam Deus, non modo munerum copia, sed etiam celeritate tribuendi. Quod ostendunt divinae litterae, cum illa utuntur loquendi formula: a) *Desiderium pauperum exaudivit Dominus.* Intimis enim et tacitis egentium studiis, ne expectata quidem eorum voce, Deus occurrit.

a) Psal. 9. et secund. Hebr. 10. idem fere habes Psal. 20, et 202. Prov. 10.

6. *Quis sit tertius orationis fructus.*

Tertius orationis fructus.

Accedit eo etiam ille fructus, quod orando animi virtutes et exercemus, et augemus, maxime vero fidem. Ut enim rite illi non orant, qui fidem Deo non habent: b) *Quomodo enim*, inquit, *invocabunt, in quem non crediderunt?* sic fideles, quo studiosius orant, eo maiorem, ac certiorem fidem habent divinae curae, et providentiae, quae potissimum id requirit a nobis, ut ad se de iis, quae nobis opus sunt, referentes, omnia postulemus.

Ex fide debet procedere oratio.

b) I. Rom. 10. 14. Vide item Matth. 21, 21. Marc. 11, 22. Iac. 5, 15.

7. *Cur Deus, cum sciat, quibus indigeamus, oratione nostra velit sollicitari.*

Posset vero Deus non petentibus, ne cogitantibus quidem, abunde nobis omnia dilargiri, quo modo et animantibus rationis expertibus cuncta suppeditat ad usus vitae necessarios. Sed beneficentissimus parens vult a filiis invocari; vult nos quotidie rite petendo, petere fidentius; vult, impetratis iis quae postulamus, in dies magis testificari ac praedicare suam in nos ipsos benegnitatem.

8. *Quo modo nostra in Deum charitas per orationem exerceatur.*

Amplificatur etiam charitas. Nam illum auctorem agnoscentes omnium bonorum, utilitatumque nostrarum, quanta eum possumus maxima charitate amplectimur; et ut amantes colloquio, et congressu magis ad amorem incenduntur, sic pii homines, quo saepius Deo facientes preces, et eius implorantes benignitatem, quasi cum ipso colloquuntur, eo maiori in singulas precationes affecti laetitia ad eum amandum et colendum incitantur ardentius.

9. *Precationis assiduitate tum digni divina gratia evadimus, tum humilitatem, et arma contra diabolum comparamus.*

Propterea nos hac ut; vult exercitatione precationis, ut flagrantes petendi studio, quod optamus, tantum ea assiduitate et cupiditate proficiamus; ut, digni simus, in quos illa conferantur beneficia, quae antea ieiunus et angustus noster animus capere non poterat. Vult praeterea nos id, quod est, intelligere, ac prae nobis ferre, si gratiae caelestis auxilio deseramur, nostra opera nihil consequi posse, proptereaque toto animo ad orandum incumbere. Valent autem maxime haec tamquam orationis arma contra naturae nostrae hostes acerrimos; ait enim sanctus Hilarius: *Adversus diabolum armaque eius, orationum nostrarum sonitu certandum est.*

Aug. ep. 121. c. 8.

Quarto, ut humilitas crescat.

Quinto, ut tanto generosiorem victoriam reportemus.

Hilar. in Ps. 63.

10. *Quae sit quarta utilitas ex oratione in homines profluens.*

Quartus orationis fructus.

Praeclarum praeterea illum orationis fructum assequimur,

quod, cum proclives simus ad malum, et ad libidinis varios appetitus vitio infirmitatis ingenitae, patitur Deus se nostris cogitationibus concipi; ut, dum illum oramus, et mereri eius contendimus munera, accipiamus innocentiae voluntatem, et ab omni labe, delictorum omnium amputatione, purgemur.

11. *Quis sit postremus orationis fructus.*

Quintus orationis fructus. Hier. in cap. 7. Ierem. super illud: Non obsistas mihi. a) Exod. 32, 10.

Postremo, ex sancti Hieronymi sententia, irae divinae resistit oratio. Itaque sic ad Mosen locutus est Deus: *a*) *Dimitte me;* cum quidem poenas eum ab illo populo petere volentem, precibus impediret. Nihil enim est, quod aeque Deum leniat iratum, aut etiam paratum ad plagas sceleratis inferendas aeque retardet, et revocet a furore, ac preces piorum hominum.

CAPUT III.

DE PARTIBUS, ET GRADIBUS ORATIONIS.

1. *Quibus partibus constet christiana oratio.*

Quid sit obsecratio etc. Amb. lib. 6. de sacrament. c. 5.

Exposita necessitate, et utilitate christianae precationis, scire praeterea oportet fidelem populum, quot, et quibus partibus ea constet oratio. Id enim ad huius officii perfectionem pertinere testatur Apostolus, qui in epistola ad Timotheum cohortans ad pie sancteque orandum, orationis partes diligenter enumerat. *b*) *Obsecro*, inquit, *primum omnium fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus*. Quod vero subtilis quaedam est harum differentia partium, si eius explicationem auditoribus parochi conducere existimabunt, consulent sanctos scriptores, praecipue sanctos Hilarium et Augustinum.

b) I. Tim. 2, 1.

Hilar. in psal. 140. super illud: Dirigatur oratio mea.

2. *De postulatione, et gratiarum actione.*

* De duabus his praecipuis orationis formis, vide Basil. l. const. monast. c. 2.

Sed quoniam duae * sunt praecipue partes orationis, postulatio, et gratiarum actio, a quibus, tamquam a capite, manant reliquae; minime eas praetermittendas duximus. Nam ad Deum accedimus, ut, cultum ei ac venerationem adhibentes, vel ab eo aliquid impetremus, vel ipsi de beneficiis, quibus assidue ab eius benignitate ornamur et augemur, gratias agamus. Utramque hanc maxime necessariam partem orationis, Deus ipse pronunciavit ore Davidis, illis verbis: *c*) *Invoca me in die tribulationis; eruam te, et honorificabis me*. Quantum autem egeamus divinae liberalitatis et bonitatis, quis ignorat, modo summam hominum egestatem, et miseriam intueatur?

c) Psal. 49, 15.

3. *Dei in omnes homines benignitas, et liberalitas praedicatur.*

Quam liberalis sit in genus humanum Deus.

Quam vero sit propensa Dei voluntas in genus humanum, quam effusa in nos benignitas, omnes intelligunt, qui sensu oculorum, et mente praediti sint. Nam quocumque oculos coniicimus, quocumque nos cogitatione convertimus, nobis admi-

rabilis lux divinae beneficentiae, ac benignitatis oboritur. Quid enim *a*) habent homines, quod a Dei largitate profectum non sit? et si omnia sunt eius dona, ac munera bonitatis; quid est, quod non omnes pro viribus beneficentissimum Deum laudibus celebrent, et gratiarum actione prosequantur? Sed utriusque officii et petendi aliquid a Deo, et ei gratias agendi, multi sunt gradus; quorum alius alio est altior atque perfectior. Ut igitur fidelis populus non solum oret, sed etiam optime fungatur illo munere orationis, proponent ei pastores summam perfectamque orandi rationem, et ad eam, quam diligentissime poterunt, hortabuntur.

a) I. Cor. 4, 7.

Alius orandi modus alio est perfectior.

4. *Quinam sit optimus orandi modus, summusque precationis gradus.*

Sed quinam est optimus orandi modus, et summus precationis gradus? nempe is, quo pii et iusti homines utuntur, qui freti verae fidei stabili fundamento, quibusdam optimae mentis, orationisque gradibus in illum locum perveniunt, ex quo infinitam Dei potentiam, immensam benignitatem, ac sapientiam, contemplari possunt: ubi etiam in spem certissimam veniunt, se, et quidquid petierint in praesentia, et illam inexplicabilium bonorum vim consecuturos esse, quae pollicitus est Deus largiturum se iis, qui divinum auxilium pie, et ex animo implorarint. His, quasi duabus alis, elata in caelum anima ardenti studio pervenit ad Deum, quem omni gratiarum et laudum honore prosequitur, quod summis ab eo beneficiis affecta sit; tum vero singulari adhibita pietate, ac veneratione, quasi filius unicus carissimo parenti, quid sibi sit opus, non dubitanter exponit. Quem precandi modum, *effundendi* voce, exprimunt divinae litterae; inquit enim Propheta: *b*) *Effundo in conspectu eius orationem meam, et tribulationem meam ante ipsum pronuncio.* Quae vox eam vim habet, ut nihil reticeat, nihil occultet, sed effundat omnia is, qui ad orandum venit, fidenter confugiens in sinum amantissimi parentis Dei. Ad id enim nos doctrina caelestis hortatur illis verbis: *c*) *Effundite coram illo corda vestra:* et; *d*) *Iacta super Dominum curam tuam.* Hunc autem precationis gradum significat sanctus Augustinus, cum inquit in eo libro, qui inscriptus est enchiridion: *Quod fides credit, spes et charitas orat.*

Quidnam orantes ad praecipuam contemplationis arcem evehat.

Vide Bernard. serm. 5. de quadrag. et serm. de quatuor modis orandi, et Basil. ubi supra.

b) Psal. 141, 3. I. Reg. 1, 15. Psal. 100, 1.

c) Ps. 61, 9.

d) Psal. 54, 23.

S. Aug. enchir. c. 5.

5. *Quae sit altera orandi ratio.*

Alius est eorum gradus, qui mortiferis peccatis oppressi, fide tamen ea, *e*) quae mortua dicitur, nituntur se se erigere, et ad Deum ascendere; sed propter intermortuas vires, summamque fidei imbecillitatem, se altius a terra tollere non possunt: verumtamen sua peccata recognoscentes, et eorum conscientia ac dolore cruciati, humiliter ac demisse, ex illo maxime longinquo loco poenitentes, scelerum a Deo veniam et pacem implorant. Horum oratio suum obtinet locum apud Deum, nam eorum preces audiuntur; immo vero huiusmodi homines libera-

Secundus orationis gradus.

e) Iac. 2, 17.

Peccatores quomodo exaudiantur, vide Aug. tr. 44. in Ioan. et Thom. in 2. 2. q. 83. art. 16.

a) Matth. 11, 28. lissime misericors Deus invitat: a) *Venite*, inquit, *ad me omnes, qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos.* Ex horum b) Luc. 18, 10. seqq. hominum numero fuit ille b) publicanus, qui, cum oculos ad caelum tollere non auderet, exiit tamen, inquit, e templo magis iustificatus, quam pharisaeus.

Tertius gradus.

6. *Quo in gradu tertium genus deprecatorum consistat.*

Est praeterea eorum gradus, qui nondum fidei lucem acceperunt, verumtamen divina benignitate exiguum illorum naturae lumen accendente, vehementer excitantur ad studium, cupiditatemque veritatis, quam ut doceantur summis precibus petunt; qui si manent in voluntate, a Dei clementia eorum studium non repudiatur. Quod exemplo c) Cornelii centurionis comprobatum videmus; nemini enim id ex animo petenti clausae sunt fores divinae benignitatis.

c) Actor. 10, 2. Quomodo Deus petenti ex animo gratiam conferat. Vide Thom. I. 2. q. 122. artic. 3.

Quartus gradus.

7. *Quinam inter deprecatores extremo in gradu haereant.*

Postremus est gradus eorum, quos non modo facinorum et flagitiorum non poenitentes, sed sceleribus scelera cumulantes, tamen non pudet saepe a Deo petere peccatorum veniam, in quibus volunt perseverare; qui tali statu ne ab hominibus quidem audere deberent, ut sibi ignoscerent, postulare. Horum oratio 2. Mach. 9, 13. a Deo non auditur; sic enim de Antiocho scriptum est: *Orabat autem hic scelestus Dominum, a quo non esset misericordiam consecuturus.* Quare vehementer hortandi sunt, qui in gravi illa miseria versantur, ut, abiecta peccandi voluntate, vere et ex animo se convertant ad Deum.

CAPUT IV.

DE IIS, QUAE PETENDA SUNT.

1. *Quaenam a Deo petere liceat.*

Quod iustum, et honestum est peti debet: vide inter alios Thom. 2. 2. q. 83. art. 5.

Sed quoniam in singulis petitionibus quid postulandum, quid non, suo loco dicetur; satis hic erit fideles universe illud admonere, ut, quae iusta, quaeque honesta sint, a Deo petant homines: ne, si contra quam deceat aliquid postularint, illo responso re- d) Matth. 20, 22. Marc. 10, 38. pellantur: d) *Nescitis, quid petatis.* Quidquid autem recte optari potest, petere licet; quod illa Domini uberrima promissa te- e) Ioan. 15, 7. et 16, 23. Iac. 1, 5. stantur: e) *Quodcunque volueritis, petetis, et fiet vobis;* omnia enim se concessurum pollicetur.

2. *Quae res primo, et per se a Deo petendae sint.*

Summa, et praecipua oratio pro summi boni nostri consecutione esse debet. Deinde pro iis, quae nos eo deducunt.

Quare primum optatum ac desiderium nostrum ad eam regulam dirigemus, ut ad Deum, qui summum est bonum, summum studium desideriumque referatur. Deinde cupiemus ea, quae cum Deo nos maxime coniungant; quae vero nos inde seiungant, aut causam aliquam afferant disiunctionis, ab omni studio, et cupiditate nostra removenda sunt. Hinc licet colligere secundum illud summum et perfectum bonum, quo modo reli-

qua, quae dicuntur bona, et optanda sint et a parente Deo postulanda.

3. *Corporis, et externa bona quatenus a Deo petenda sint.*

Nam haec corporis, quae vocant, et externa bona, ut sanitas, robur, pulchritudo, divitiae, honores; gloria, quia facultatem ac materiam saepe dant peccato, [qua re fit, ut non omnino pie, aut salutariter petantur] erit illa petitio his praescribenda finibus, ut haec vitae commoda postulentur, necessitatis causa; quae precandi ratio refertur ad Deum. Licet enim nobis ea precibus petere, quae et Iacob et Salomon postularunt: ille enim in hunc modum: *a*) *Si dederit mihi panem ad vescendum, et vestimentum ad induendum, erit mihi dominus in Deum;* Salomon his verbis: *b*) *Tribue tantum victui meo necessaria.*

a) Gen. 28, 20.

b) Prov. 30, 8.

4. *Divitiis et aliis bonis corporis quo modo utendum sit, quando ea Dei benignitate possidemus.*

Ad divitias cor non apponendum.

Cum vero nobis Dei benignitate suppeditetur ad victum et ad cultum, par est, nos illius Apostoli cohortationis recordari: *c*) *Qui emunt, tamquam non possidentes, et qui utuntur hoc mundo, tamquam non utantur; praeterit enim figura huius mundi;* item: *d*) *Divitiae si affluant, nolite cor apponere;* quarum fructum tantummodo et usum nostrum esse, sed ita, ut cum ceteris communicemus, *e*) ab ipso doctore Deo didicimus. Si valemus, si reliquis externis et corporis bonis abundamus, eo illa tributa esse meminerimus, ut et facilius Deo inservire possimus, et proximo omnia eius generis commodare.

c) I. Cor. 7, 30.

d) Psal. 61, 11.

e) Levit. 25, 35. 36. et Deut. 15, 7. 8. Prov. 19, 17. et 21, 13. et 28, 27. Matth. 18, 5. et 19, 21. Luc. 14, et 16, 2. 3. 4.

5. *Ingenii et doctrinae bona quo modo petenda sint.*

Ingenii autem bona et ornamenta, cuius generis sunt artes atque doctrinae, petere etiam licet, sed ea tantum conditione, si nobis ad Dei gloriam, et ad salutem profutura sunt. Quod autem omnino et sine adiunctione aut conditione optandum, quaerendum, postulandum est, quemadmodum antea diximus, id Dei gloria est, et deinceps omnia, quae summo illi bono coniungere nos queant, ut fides, timor Dei, amor, de quibus plenius dicemus in explicatione petitionum.

CAPUT V.

PRO QUIBUS ORANDUM SIT.

1. *Nullum genus hominum in hoc mundo est, pro quibus non liceat Deum precari.*

His autem cognitis, quae petenda sunt, docendus est fidelis populus pro quibus orare debeat. Continet autem oratio petitionem et gratiarum actionem; quare prius de petitione dicamus. Orandum igitur est pro omnibus sine ulla exceptione vel inimicitiarum, vel gentis, vel religionis. Nam sive hostis sit, sive

Iacob. 5, 16. I. Tim. 2, 1. Vide Thom. in 2. 2. q. 83. art. 7.

alienus, sive infidelis, proximus est; quem quia Dei iussu amare debemus, sequitur, ut preces quoque, quod amoris officium est, pro eo facere oporteat. Nam eo pertinet illa Apostoli cohortatio: a) *Obsecro fieri orationes pro omnibus hominibus*. Qua in oratione primum petenda sunt, quae salutem animae complectuntur, deinde quae corporis.

a) 1. Tim. 2, 1.

2. *Pro quibus praecipue orandum sit.*

Primo pro pastoribus animarum orandum est.
b) Colos. 4, 3.
c) 1. Thes. 5, 25.
d) Act. 12, 5. Bas. l. mor. Reg. 56. c. 5.

Debemus autem hoc precationis officium primum pastoribus animarum tribuere; quod ab Apostolo eius exemplo monemur. Scribit enim is ad b) colossenses, ut orent pro se, ut sibi Deus aperiat ostium sermonis; quod item facit ad c) thessalonicenses. Est praeterea in actis apostolorum: d) *Oratio fiebat sine intermissione ab ecclesia* pro Petro. Cuius etiam officii a divo Basilio in libris de moribus admonemur; pro iis enim orandum esse, inquit, qui praesunt verbo veritatis.

Secundo pro principibus.
e) 1. Tim. 2, 2.

Secundo loco pro principibus nos precari oportet, ex eiusdem e) Apostoli sententia: quanto enim publico bono principibus piis et iustis utamur, nemo ignorat. Itaque rogandus est Deus, ut tales sint, quales esse oportet, qui reliquis hominibus praesint.

Pro bonis, et piis viris orandum c. 5.
f) 4. Reg. 19, 4. et 22, 13. 14.

Extant f) exempla sanctorum hominum, quibus monemur, ut pro bonis etiam piisque deprecemur. Egent enim et illi precibus aliorum; quod divinitus factum est, ne superbia efferantur, dum intelligunt se inferiorum suffragiis indigere.

3. *Pro inimicis nostris, et hostibus ecclesiae idem praestandum esse monstratur.*

g) Matth. 5, 44. Luc. 6, 27. Act. 7, 59. I. Cor. 4, 12.
Quarto pro hostibus nostris.
Quinto pro ecclesiae hostibus. Aug. ep. 106. ad Vitalem.

Iussit praeterea Dominus g) precari pro persequentibus et calumniantibus nos.

Illud etiam sancti Augustini testimonio celebratum est, hanc esse acceptam consuetudinem ab apostolis pro iis, qui ab ecclesia sunt alieni, preces et vota faciendi, ut infidelibus donetur fides; ut idolorum cultores ab impietatis errore liberentur; ut iudaei, discussa animorum caligine, lucem veritatis accipiant; ut haeretici redeuntes ad sanitatem, catholicae doctrinae praeceptis erudiantur; ut schismatici, a qua desciverunt sanctissimae parentis ecclesiae communione, cum ea iterum verae charitatis nodo iuncti copulentur. Quantam autem vim habeant preces pro huiusmodi hominibus factae ex animo, constat tam multis exemplis omnis hominum generis, quos quotidie h) ereptos a potestate tenebrarum transfert Deus in regnum Filii charitatis suae, et i) ex vasis irae facit vasa misericordiae: in quo plurimum valere piorum obsecrationem, nemo, qui recte sentiat, dubitare potest

Vide interim precum antiquitatem, quae in die paresceves fieri in ecclesia solent.

h) Col. 1, 13.

i) Rom. 9, 22. 25.

4. *Quo modo etiam ad mortuos extendi possit hoc beneficium.*

Sexto pro mortuis, S. Dionys. Areop. Hieron c. 7. l. de eccl.

Preces autem, quae pro mortuis fiunt, ut ab igne purgatorii liberentur, ex apostolorum doctrina fluxerunt; qua de re satis dictum est, cum de sacrificio missae loqueremur.

5. *Non prodest illis aliena oratio, qui peccant ad mortem.*

In iis autem, qui a) peccare dicuntur ad mortem, vix quidquam precibus votisque proficitur. Verumtamen est christianae charitatis et precari pro illis, et lacrymis contendere, an eis possint reddere placatum Deum.

a) 1. Ioan. 5, 16.

6. *Quo modo execrationes, quae in scripturis leguntur, sint accipiendae.*

Execrationes vero sanctorum hominum, quibus in impios utuntur ex patrum sententia, constat esse vel praedictiones eorum, quae illis eventura sunt, vel adhibitas contra peccatum, ut, salvis hominibus, peccati vis intereat.

Ps. 6. et 78. et 108. per totum. Isa. 2. et alibi saepe. Ier. 10, 25.

7. *Quis sit usus gratiarum actionis.*

In altera autem parte orationis, maximas Deo gratias agimus pro divinis eius, immortalibusque beneficiis, quibus et semper affecit et quotidie afficit humanum genus. Maxime autem fungimur hoc munere gratiarum actionis sanctorum omnium causa, quo in officio singulares Deo laudes tribuimus, et eorum victoriae, et triumphi, quem de omnibus et intimis, et externis hostibus eius benignitate reportarunt.

Aug. de serm. Dom. in mont. lib. 1. c. sub finem.

Gratiarum actionis maxime locus in honoribus sanctorum, unde Augustin. sacrificia pro defunctis valde bonis, gratiarum actiones vocat, in enchir. ad Lauren. c. 110. Aug. serm. 18. de sanctis.

8. *Inter eas gratulationes, quae sanctorum causa Deo exhibentur, quaenam in ecclesia primas partes obtineat.*

Huc pertinet prima illa pars angelicae salutationis, cum ea ad precandum utimur. *Ave Maria, gratia plena; Dominus tecum: benedicta tu in mulieribus.* Nam Deum summis et habendis laudibus et gratiis agendis celebramus, quod sanctissimam virginem omni caelestium donorum munere cumulavit; ipsique virgini singularem illam gratulamur felicitatem. Iure autem sancta Dei ecclesia huic gratiarum actioni preces etiam, et implorationem sanctissimae Dei matris adiunxit; qua pie atque suppliciter ad eam confugeremus, ut nobis peccatoribus sua intercessione conciliaret Deum, bonaque tum ad hanc, tum ad aeternam vitam necessaria impetraret. Ergo nos exules filii Evae, qui hanc lacrymarum vallem incolimus, assidue misericordiae matrem, ac fidelis populi advocatam invocare debemus, ut oret pro nobis peccatoribus, ab eaque, hac prece, opem et auxilium implorare, cuius et praestantissima merita apud Deum esse, et summam voluntatem iuvandi humanum genus, nemo, nisi impie et nefarie, dubitare potest.

Ambr. lib. 2. comm. in Luc. Bernard. hom. 2. super, Missus est, et serm. 4. de assumpt. Mariae, et alibi frequenter.

Cur ecclesia salutationi angelicae preces adiungat, quam ab omni antiquitate invocatam esse constat ex Irenaeo lib. 5. adver. haereses c. 19. Athan. in evang. de S. Deipara.

Greg. Nazian. orat. 18. in laudem S. Cypriani. Ioan. Damas. orat. 1. de nat. Virg. et orat. 2. de assumption. eiusdem.

CAPUT VI.

QUIS ORANDUS SIT.

1. *Ad quem dirigenda sit praecipue oratio.*

Deum autem orandum esse, et eius nomen invocandum, ipsa loquitur naturae vis, insita in hominum mentibus, non solum

tradunt divinae litterae, in quibus licet audire imperantem Deum: *a*) *Invoca me in die tribulationis;* sed Dei nomine tres personas intelligi oportet.

a) Psal. 49, 15.

Tres personae invocari debent.

2. *Sint ne etiam sancti cum Christo regnantes invocandi.*

Secundo loco confugimus ad auxilia sanctorum, qui in caelo sunt; quibus etiam preces esse faciendas, ita certum est in ecclesia Dei, ut piis nulla de eo dubitatio possit accidere. Quae res quia separatim suo loco est explicata, eo et parochos et ceteros transmittimus. Sed ut tollatur omnis error imperitorum, operae pretium erit docere fidelem populum, quid intersit inter hanc invocandi rationem.

3. *Aliter Deum, et aliter sanctos imploramus.*

Non enim eodem modo Deum, et sanctos imploramus: nam precamur Deum, ut ipse vel bona det, vel liberet a malis; a sanctis autem, quia gratiosi sunt apud Deum, petimus, ut nostri patrocinium suscipiant, ut nobis a Deo impetrent ea, quorum indigemus. Hinc duas adhibemus precandi formulas, modo differentes; ad Deum enim proprie dicimus: *Miserere nobis, audi nos;* ad sanctos: *Orate pro nobis.*

4. *Quo modo a sanctis petere possimus, ut nostri misereantur.*

Quamquam licet etiam alia quadam ratione petere a sanctis ipsis, ut nostri misereantur; sunt enim maxime misericordes. Itaque precari possumus eos, ut, conditionis nostrae miseria permoti, sua nos apud Deum gratia ac deprecatione iuvent. Quo loco illud maxime cavendum est omnibus, ne, quod Dei proprium est, cuiquam praeterea tribuant: immo vero, cum ad imaginem sancti alicuius quis dominicam orationem pronunciat, ita tum sentiat, se ab illo petere, ut secum oret, sibique postulet ea, quae dominicae orationis formula continentur; et sui denique sit interpres, et deprecator ad Deum. Nam eos hoc fungi officio, *b*) docuit sanctus Ioannes apostolus in apocalypsi.

Sic Iob. 19, 21. et 23. teste ipso Augustino, angeli, ut misereantur hominum, rogantur.

Quo affectu oratio dominica ad imaginem sancti alicuius sit recitanda.

b) Apoc. 8, 3. 4.

CAPUT VII.

DE PRAEPARATIONE ADHIBENDA.

1. *Quibus maxime virtutibus animus ad orationem sit praeparandus.*

Est in divinis litteris: *c*) *Ante orationem praepara animam tuam, et noli esse quasi homo, qui tentat Deum.* Tentat enim Deum is, qui cum bene orat, male agit, et cum loquatur cum Deo, a precibus animus eius aberrat. Quare cum tanti intersit, quo quisque animo Deo preces faciat, tradant parochi vias precationum piis auditoribus. Primus igitur gradus ad orationem erit vere humilis ac demissus animus, scelerum quoque recognitio; quibus sceleribus, intelligat, qui ad Deum accedit, se

c) Eccl. 18, 23.

Tentare Deum, quid sit, vide D. Thom. in 2. 2. q. 97. art. 7.

Primum requiritur, ut sit humilis oratio.

non modo dignum non esse, qui quidquam impetret a Deo, sed qui ne in eius quidem conspectum veniat oraturus. Huius praeparationis saepissime mentionem faciunt divinae litterae, quae et illud loquuntur: a) *Respexit in orationem humilium, et non sprevit preces eorum;* item: b) *Oratio humiliantis se, nubes penetrabit.* Sed occurrent pastoribus eruditis c) loci innumerabiles, qui in eam sententiam conveniant. Quamobrem plurimum non necessaria commemoratione supersedemus; tantum vero, quae alias attigimus, ne in hac quidem parte, quia sunt apposita ad hanc rationem, duo illa exempla praetermittemus. d) Publicanus est ille notissimus, qui longe consistens, oculos humo tollere non audebat: e) est etiam mulier illa peccatrix, quae dolore commota, lacrymis pedes Christi domini perfudit; uterque, quantum afferat orationi pondus humilitas christiana, declaravit.

a) Psal. 101, 18
b) Eccl. 35, 21.
c) Iud. 9, 16. Psal. 17. et 33. Isa. 57. et 66, 2.
d) Luc. 18, 13.
e) Luc. 7, 38. vide aliud de Achab. 3. Reg. 21, 27. 28. et 29.

Secundo orationem praeeat dolor commissorum peccatorum.

Sequitur angor quidam in recordatione delictorum, vel saltem aliquis doloris sensus ob eam causam, quod dolere non possimus: quorum utrumque, vel certe alterum, nisi a poenitente adhibeatur, venia impetrari non potest.

2. *Quae potissimum scelera volenti cum fructu orare sint cavenda.*

Tertio, abstinendum caedibus, et violentia.

Sed quia sunt quaedam scelera, quae maxime obstant, quo minus in precatione Deus postulationi notrae concedat, ut caedes, et illata vis; manus abstinendae sunt ab hac crudelitate, et violentia. De quo facinore sic Isaiae ore loquitur Deus: f) *Cum extenderitis manus vestras, avertam oculos meos a vobis; et cum multiplicaveritis orationem, non exaudiam: manus enim vestrae sanguine plenae sunt.*

f) Isa. 1, 15. vide plura apud eundem proph. cap. 59, 2. 3.

Quarto, ira fugienda.

Fugienda est ira, ac dissidium, quae magnopere etiam impediunt, ne preces audiantur. De quibus est illud Apostoli: g) *Volo viros orare in omni loco, levantes puras manus sine ira, et disceptatione.*

g) 1. Tim. 2, 8.

Quinto iniuriarum adsit oblivio.

Videndum est praeterea, ne nos implacabiles cuiquam praebeamus in iniuria; nam sic affecti, Deum precibus adducere non poterimus, ut nobis ignoscat. h) *Cum enim stabitis,* inquit ipse, *ad orandum, dimittite, si quid habetis;* et: i) *Si non dimiseritis hominibus, nec Pater vester caelestis dimittet vobis peccata vestra.*

h) Marc. 11, 25.
i) Matth. 6, 15. Eccl. 28, 2.

Sexto misericordiae affectus inducendus.

Cavendum quoque est, ne duri simus, et inhumani egentibus. Nam in eiusmodi homines illud dictum est: k) *Qui obturat aurem suam ad clamorem pauperis, et ipse clamabit, et non exaudietur.*

k) Prov. 21, 13.

Septimo superbia evellenda.

Quid dicemus de superbia? quae quantopere Deum offendat, testis est illa vox: l) *Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam.*

l) Iac. 4, 6. 1. Petr. 5, 5. Prov. 3, 34.

Octavo, contemptus verbi divini corrigendus.

Quid de contemptione divinorum oraculorum? in quam exstat illud Salomonis: m) *Qui declinat aures suas ne audiat legem, oratio eius erit execrabilis.* Quo tamen loco non excluditur de-

m) Prov. 28, 9.

precatio factae iniuriae, non caedis, non iracundiae, non illiberalitatis in pauperes, non superbiae, non despicientiae divinae orationis, non denique reliquorum scelerum, si ignoscendi venia petatur.

3. *De fide in Deum, quae ad orationem necessaria censetur.*

Fiducia adhibenda.

Est vero, ad hanc quoque praeparationem animi, fides necessaria; quae si desit, neque de summi Patris omnipotentia, neque de illius misericordia, unde tamen orantis fiducia oritur, habetur cognitio; quemadmodum docuit ipse Chrisuts dominus: *a*) *Omnia*, inquit, *quaecumque petieritis in oratione credentes, accipietis*. De huiusmodi fide scribit sanctus Augustinus de verbis Domini: *Si fides deficit*, *oratio periit*. Caput igitur est ad rite orandum, quod iam dictum est, ut fide firmi, ac fixi simus; quod Apostolus ex contrario ostendit: *b*) *Quo modo invocabunt, in quem non crediderunt?* Itaque credamus oportet, ut et orare possimus, et ne nos fides ipsa deficiat, qua salutariter oramus. Fides enim est, quae preces fundit; praeces faciunt, ut, omni dubitatione sublata, stabilis ac firma sit fides. In hanc sententiam sanctus Ignatius hortabatur eos, qui ad Deum adirent oraturi: *Noli dubio esse animo in oratione; beatus est, qui non dubitaverit.* Quare ad impetrandum, quod velimus a Deo, maximum pondus affert fides, et certa spes impetrandi; quod monet sanctus Iacobus: *c*) *Postulet in fide, nihil haesitans.*

a) Matth. 21, 22.
S. Aug. serm. 36. de verb. Domini.
b) Rom. 10, 14.
S. Ignatius ep. 10. ad Heronem.
c) Iacob. 1, 6.

4. *Quae nos ad fidem impetrandi ea, quae in oratione petimus, inducere possint.*

Multa sunt, quibus nos confidere oportet in hoc officio precationis. Est ipsa Dei in nos perspecta voluntas, ac benignitas, cum iubet nos se *d*) patrem appellare, ut eius nos esse filios intelligamus. Est prope infinitus numerus eorum, qui Deum exoraverunt; est summus ille deprecator, qui nobis semper praesto est, Christus dominus. De quo sic est apud sanctum Ioannem: *e*) *Si quis peccaverit, advocatum habemus apud Patrem, Iesum Christum iustum; et ipse est propitiatio pro peccatis nostris;* item Paulus apostolus: *f*) *Christus Iesus, qui mortuus est, immo qui et resurrexit, qui est ad dexteram Dei, qui etiam interpellat pro nobis;* item ad Timotheum: *g*) *Unus enim Deus, unus et mediator Dei, et hominum homo Christus Iesus;* tum ad hebraeos: *h*) *Unde debuit per omnia fratribus similari, ut misericors fieret, et fidelis pontifex ad Deum.* Quare etsi nos indigni sumus, qui impetremus, tamen optimi dignitate interpretis, et deprecatoris Iesu Christi sperare, et magnopere confidere debemus, nobis omnia, quae per illum rite petierimus, concessurum Deum.

d) Matth. 23, 9.
Christus pro nobis orat.
e) I. Ioan. 2, 1.
f) Rom. 8, 34.
Christus noster mediator.
g) I. Tim. 2, 5.
h) Hebr. 2, 17.

5. *Spiritus sanctus nostrarum orationum auctor est.*

Denique nostrae auctor est precationis Spiritus sanctus; quo duce, preces nostras audiri necesse est. *i*) Accepimus enim *Spi-*

i) Rom. 8, 15. Gal. 4, 5.

ritum adoptionis filiorum Dei, *in quo clamamus, abba, pater; a*) qui quidem *Spiritus infirmitatem*, et *inscitiam nostram adiuvat* in hoc orandi munere: immo vero, *b*) inquit Apostolus, *ipse postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus.*

a) Rom. 8, 26.
b) Ibid.

6. *Quo modo in fide iuvari ad impetranda Dei beneficia debeamus.*

Quod si qui titubant interdum, nec se satis esse firmos in fide sentiunt, utantur illa voce apostolorum: *c*) Domine *adauge nobis fidem;* et patris illius: *d*) *Adiuva incredulitatem meam.* Sed tum maxime et fide, et spe vigentes, omnia a Deo optata consequemur, cum ad ipsius Dei legem, ac voluntatem, omnem mentem, actionem, et orationem nostram conformabimus: *e*) *Si manseritis,* inquit, *in me, et verba mea in vobis manserint, quodcumque volueritis, petetis, et fiet vobis.* Quamquam ad hanc impetrandi a Deo omnia facultatem, in primis necessaria est, ut antea diximus, oblivio iniuriarum, et benevolentia, ac benefica voluntas in proximos.

c) Luc. 17, 5.
d) Marc. 9, 23.
e) Ioan. 15, 7.
Bona intentio est necessaria, et conformitas voluntatis nostrae cum divina.

CAPUT VIII.

QUAE RATIO IN ORANDO REQUIRATUR.

1. *De optima orandi ratione docendum esse populum; et quid sit orare in spiritu et veritate.*

Maxime autem refert, quo modo sacris precibus utamur: nam etsi precatio bonum est salutare, tamen, nisi recte adhibeatur, minime prodest. Quod *f*) enim petimus, saepe non assequimur, ut sanctus inquit Iacobus, ob eam causam, quia male petimus. Ergo docebunt parochi fidelem populum, quae sit optima ratio bene petendi, et privatim ac publice orandi; quae praecepta christianae orationis tradita sunt ex Christi domini disciplina.

f) Iacob. 4, 3.

Est igitur orandum *in spiritu et veritate; g*) nam caelestis pater tales quaerit, qui adorent eum *in spiritu et veritate.* Orat autem eo modo, qui intimum, ac flagrans animi studium adhibet. A qua spirituali precandi ratione vocalem non excludimus: verumtamen principatum iure tribuendum ducimus illi, quae a vehementi animo proficiscitur, obsecrationi; quam Deus, cui *h*) patent occultae hominum cogitationes, audit, etiamsi ore non proferatur. Audivit *i*) Annae, eius, quae fuit mater Samuelis, intimas preces; de qua illud legimus, *k*) flentem orasse, et tantum labia moventem. Oravit hoc modo David; ait enim: *l*) *Tibi dixit cor meum, exquisivit te facies mea.* Huiusmodi exempla in divinis libris passim legentibus occurrunt.

g) Ioan. 4, 23.
De adoratione in spiritu, et veritate decem et septem libros scripsit D. Cyrillus Alexandrinus, qui nuper latinitate donati in lucem prodierunt.
Duplex orandi ratio, mentalis et vocalis, quarum mentalis potior.
h) Deut. 31, 21. I. Reg. 2, 16. 17.
i) Iob. 22, 12. 13. I. Reg. 1, 10. 17.
k) Ibid. 13.
l) Psal. 26, 8.

2. *Quis sit usus vocalis orationis praecipuus.*

Habet autem vocalis oratio propriam utilitatem, et necessitatem; nam incendit animi studium, et religionem orantis inflammat. Quod ad Probam scripsit sanctus Augustinus hoc

S. Aug. ep. 121. c. 9.

Quomodo ex redundantia cordis os loquatur, vide Psal. 15, 9.

a) Ioel. 1, 3.

b) Act. 4, 10. 11. 12. et 16.

c) 1. Cor. 14, 15. Ephes. 5, 15. 19. Col. 3, 16.

modo: *Nonnumquam verbis et aliis signis ad augendum desiderium sanctum, nos ipsi acrius excitamus.* Cogimur interdum vehementi animi cupiditate, et pietate, verbis efferre sententiam. Nam exultante animo laetitia, par etiam est, linguam exultare; et *a*) vere decet nos cumulatum illud sacrificium facere, et animae, et corporis: quem apostolorum orandi morem fuisse, ex *b*) actis, et ex *c*) Apostolo multis locis cognoscimus.

3. *Vocis officium perinde in privata oratione, ac in publica necessarium non est.*

Sed quoniam duplex precandi ratio est, privata, et publica; privatae orationis pronunciatione utimur, ut intimum studium, et pietatem adiuvet; in publica, quae ad incitandam fidelis populi religionen instituta est, certis, statisque temporibus linguae officio supersederi nullo modo potest.

4. *Soli christiani in spiritu orant, et longas orationes non debent refugere.*

d) Matth. 6, 7.

Hanc vero spiritu orandi consuetndinem, propriam christianorum hominum, infideles minime colunt; de quibus ita licet Christum dominum loquentem audire: *d*) *Orantes nolite multum loqui, sicut ethnici faciunt; putant enim, quod in multiloquio suo exaudiantur. Nolite ergo assimilari eis; scit enim Pater vester, quid opus sit vobis, antequam petatis eum.*

e) Luc. 6, 12.

f) Matth. 26, 41. 44.

Cum autem prohibeat loquacitatem, longas tamen preces, quae a vehementi, ac diuturno animi studio proficiscantur, tantum abest, ut reiiciat, ut etiam suo exemplo nos ad eam rationem cohortetur, qui *e*) non modo noctes in precatione consumpsit, sed *f*) ter eundem sermonem repetiit. Tantum igitur statuendum est, inani verborum sono minime exorari Deum.

5. *Orationes hypocritarum reiicit Dominus.*

g) Matth. 6, 5. 6.

h) Sicut Helisaeus fecit 4. Reg. 4. 33. Quid sit intra cubiculum orare.

i) Isa. 29.

Nec vero ex animo orant hypocritae, a quorum nos consuetudine deterret Christus dominus in hanc sententiam: *g*) *Cum oratis, non eritis sicut hypocritae, qui amant in synagogis, et in angulis platearum stantes orare, ut videantur ab hominibus; amen dico vobis, receperunt mercedem suam. Tu autem, cum oraveris, intra in cubiculum tuum, et h) clauso ostio, ora Patrem tuum in abscondito; et Pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi.* Cubiculum, quod hoc loco dicitur, ad cor hominis referri potest, quod non satis est ingredi, sed praeterea occludi oportet, ne quid erumpat, vel influat in animas extrinsecus, quo precationis integritas violari possit. Tum enim caelestis pater, *i*) qui omnium mentes, et occultas cogitationes maxime perspicit, orantis postulationi concedit.

6. *Si diutius, quod postulamus, differtur, non tamen ab hoc pietatis exercitio cessandum est.*

k) Luc. 18, 2. 3.

Requirit praeterea oratio assiduitatem; quae quantam vim habeat, *k*) iudicis illius exemplo Dei filius ostendit; qui cum nec timeret Deum, nec hominem revereretur, victus assiduita-

te ac diligentia viduae, eius postulationi concessit. Itaque assiduae Deo preces faciendae sunt; nec imitandi illi, qui semel, aut iterum orantes, nisi, quod petunt, impetrarint, in oratione defatigantur: nulla enim huius officii lassitudo esse debet; *a*) quod nos Christi domini, et *b*) Apostoli docet auctoritas. Quod si interdum in eo voluntas defecerit, precibus a Deo petamus perseverandi vim.

Eccl. 18, 1. 22.
a) Luc. 18, 1.
b) 1. Thess. 5, 7. 17.

7. *Christus, si quid a caelesti patre postulare velimus, illud in suo nomine postulandum iussit.*

Vult etiam Dei filius orationem nostram ad Patrem suo nomine pervenire; quae eius merito, et gratia deprecatoris id pondus assequitur, ut a caelesti patre audiatur. Est enim eius illa vox apud sanctum Ioannem: *c*) *Amen, amen dico vobis, si quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis. Usque modo non petistis quidquam in nomine meo; petite, et accipietis, ut gaudium vestrum sit plenum;* et iterum: *d*) *Quodcumque petieritis Patrem in nomine meo, hoc faciam.*

c) Ioan. 16, 23. 24.
d) Ioan. 14, 13.

8. *Fervor sanctorum in oratione imitandus, et petitioni gratiarum actio adiungenda.*

Imitemur ardens sanctorum hominum studium, quod in orando adhibebant. Gratiarum autem actionem cum precatione iungamus, apostolorum exemplo, qui hanc consuetudinem perpetuo servaverunt, quemadmodum apud *e*) Apostolum licet videre.

e) 1. Cor. 14, 18. Ephes. 5, 19. 20. Colos. 3, 17. 1. Tim. 2, 1.

9. *Ut fervens, et efficax sit oratio, ieiunium est adhibendum, et eleemosyna.*

Ieiunium *f*) vero et eleemosynam ad orationem adhibeamus. Ieiunium quidem certe maxime est cum oratione sociatum: nam, qui cibo, et potu sunt onusti, horum mens oppressa est sic, ut neque Deum intueri, neque, quid sibi velit oratio, cogitare possint. Sequitur eleemosyna, quae magnam et ipsa cum oratione societatem habet. Quis enim, cui facultas sit benigne faciendi ei, qui aliena misericordia vivat, nec opituletur proximo, et fratri suo, se charitate praeditum dicere audeat? Aut quo ore is, qui expers sit charitatis, Dei auxilium implorabit, nisi tum peccati veniam precatur, simul et a Deo suppliciter postulet charitatem? Quare divinitus factum est, ut saluti hominum triplici hoc remedio subveniretur: cum enim peccando vel offendamus Deum, vel proximos violemus, vel nos ipsos laedamus; sacris precibus placatum reddimus Deum, eleemosyna redimimus hominum offensiones, ieiunio proprias vitae sordes eluimus. Et quamquam singula prosint ad omnium scelerum genera, tamen proprie singulis iis peccatis, quae diximus, apposita, et accomodata sunt.

f) Tob. 12, 8. Aug. in Psal. 42. Leo. serm. 1. de ieiun sept. mens. Petr. Chrysol. in serm. 43. Bern. sentent. sent. 11.

Oratione, ieiunio, et eleemosyna placanda est ira divina. Vide Thom. 1. 2. in q. 108. art. 3. ad 4. et 4.

DE ORATIONIS DOMINICAE

PROOEMIO.

CAPUT IX.

PATER NOSTER QUI ES IN CAELIS.

1. *Cur, in huius precationis initio, Christus Patris nomen potius, quam Domini aut iudicis, nos usurpare voluerit.*

Orationem dominicam explicarunt Cypr. serm. 6. de orat. domin. Ambr. lib. 4. de sacram. c. 4. Aug. ep. 121.

Cum haec formula christianae precationis, a Iesu Christo tradita, eam habeat vim, ut, antequam ad preces postulationesque veniamus, certis verbis loco prooemii nobis utendum sit, quibus pie ad Deum accedentes, fidentius etiam id facere possimus; parochi officium est, illa distincte dilucideque declarare, ut alacrior pius populus ad preces adeat, seque cum patre Deo acturum intelligat. Prooemium autem, si spectes verba, brevissimum est; si res aestimes, gravissimum, mysteriorumque plenissimum. Ac prima quidem vox, qua Dei iussu, et institutione utimur in hac precatione, est *pater*. Nam etsi Salvator noster divinam hanc orationem praetexere potuit aliquo verbo, quod plus maiestatis haberet, exempli causa, creatoris, aut Domini; tamen haec omisit, quae timorem simul nobis afferre possent; illud autem adhibuit, quod orantibus, et aliquid a Deo petentibus, amorem fiduciamque conciliat. Quid enim iucundius est patris nomine, quod indulgentiam sonat, et charitatem?

Proemium orationis dominicae quam sit foecundum.
Cur in dominica oratione primum verbum sit pater, vide Leo. ser 6. de nativit. Domini post supra citat.

2. *Quae sit prima ratio, ob quam homines Deum merito patrem hic appellent.*

Per creationem Deus omnium est pater.

Quibus autem rationibus patris nomen Deo conveniat, suppeditabit facultas docendi fidelem populum ex locis creationis, gubernationis, ac redemptionis. Nam cum Deus creaverit hominem ad imaginem suam, nec illam ceteris animantibus impertiverit; ex hoc singulari munere, quo hominem ornavit, iure omnium hominum, nec fidelium modo, sed etiam infidelium, pater *a*) in divinis scripturis appellatur.

a) Deut. 32. 6. Isa. 63, 16. Malach. 1, 6. et in novo testamento passim.

3. *Quae sit altera ratio, ob quam Deus pater hominum dicatur.*

Per gubernationem patrem etiam agit Deus. Matth. 6, 7. 23. 23, 9. 1. Ioan. 2, 14.

A gubernatione vero sumere poterit argumentum, quod prospiciendo, et consulendo utilitati hominum, praecipuo quodam curae et providentiae modo nobis praestat patriam charitatem. Sed ut in huius explicatione argumenti paternam Dei de hominibus curam melius agnoscat, de custodia angelorum, in quorum tutela sunt homines, aliquid dicendum videtur.

4. *Dei providentia illud negotium angelis datum est, ut custodiant humanum genus.*

Singulis hominibus datum es-

Est enim Dei providentia datum hoc negotium angelis, ut

custodiant humanum genus, singulisque hominibus praesto sint, ne gravius aliquod detrimentum accipiant. Nam, ut parentes, si infesta et periculosa via filiis iter faciendum sit, custodes adhibent, et periculorum adiutores; sic caelestis parens in hoc itinere, quo ad caelestem patriam contendimus, singulis nobis proposuit angelos, quorum ope ac diligentia tecti, furtim paratos ab hostibus laqueos vitaremus, et factos in nos horribiles impetus repelleremus, iisque ducibus rectum iter teneremus; ne obiectus aliquis error a fallaci adversario, nos de via posset deducere, quae ducit in caelum.

se angelum custodem, scriptura aperte demonstrat. Gen. 48, 16. Tob. 5, 21. Psal. 90, 11. Matth. 18, 10. Act 12, 15. Hebr. 1, 14.

5. *Quibus argumentis clare intelligamus magnitudinem utilitatis, quae ad homines ex custodia angelorum redeat.*

Quam vero habeat utilitatem haec de hominibus Dei cura, ac providentia singularis, cuius munus, et administratio mandata est angelis, quorum inter Deum et homines media est et interiecta natura; patet exemplis, quorum copiam suppeditant divinae litterae, quae testantur, saepe Dei benignitate factum esse, *a*) ut, inspectantibus hominibus, angeli mirabiles res efficerent; quibus moneremur, innumerabilia eius generis, quae sub oculos non caderent, a custodibus nostrae salutis angelis effici utiliter ac salutariter. *b*) Raphael angelus, Tobiae comes et dux itineris divinitus adiunctus, illum duxit et reduxit incolumem, *c*) cui et adiumento fuit, ne ab immani pisce devoraretur; et, quanta esset in eius piscis *d*) iecore, felle, et corde vis, demonstravit. Ille *e*) daemonium expulit, eiusque impedita et colligata potestate, ne Tobiae noceret, effecit; ille *f*) verum et legitimum matrimonii ius, et usum adolescentem edocuit; ille *g*) Tobiae patri, oculis capto, lumina restituit.

a) Gen. 16, 19. 21. 22. 24. 28 et sic saepissime.

b) Tob. 5. et per totum librum.

c) Tob. 6, 2. 3.

d) Ibid. 8, 3.

e) Tob, 8, 3.

f) Tob. 6, 3.

g) Iob. 6, 17. 18. Tob. 11, 7. 8. 15.

6. *De angelo, per quem divus Petrus e carcere liberatus est.*

Angelus item ille, principis *h*) apostolorum liberator, uberem praebebit materiam ad erudiendum pium gregem de admirabili fructu curae, custodiaeque angelorum; cum demonstrabunt parochi angelum carceris tenebras illustrantem, et Petrum tacto eius latere e somno excitantem, solventem catenas, disrumpentem vincula, monentem ut surgeret, seque, sumptis caligis, et reliquo vestitu, sequeretur; cum docebunt ab eodem angelo Petrum per custodias libere eductum e carcere, et, aperta denique ianua, in tuto collocatum.

h) Act. 12, 7. 8. 9.

Act. 5, 19. 23. et 24.

Huius generis exemplorum, quemadmodum diximus, referta est sanctarum litterarum historia; quibus intelligimus, quanta sit vis beneficiorum, quae confert in homines Deus, angelis interpretibus et internunciis, nec solum certa aliqua et privata de re missis, sed a primo ortu nostrae curae praepositis, et in singulorum hominum salutis praesidio collocatis. Hanc doctrinae diligentiam illa utilitas consequetur, ut audientium mentes erigantur, et ad agnoscendam, ac venerandam Dei paternam de se curam ac providentiam excitentur.

Deus quantumvis offensus numquam hominum obliviscitur, quantaque fit illius in nos misericordia, ac providentia, vide Gen. 6, 7. 8. 12. 28. 31. 32. 39. et 45, 5. 6. 7.

7. *Qua praeterea ratione agnoscant homines fideles paternam Dei de hominibus curam.*

Exod. 6. et 9. Num. 20, 8. 9. 10. Deut. 4. 5. et sic saepe. a) Gen. 3, 6. Conferantur haec cum XIX. sect. ar. I. symboli et cum sect. 7. c. I. decal.

Commendabit autem hoc loco parochus, in primisque praedicabit divitias benignitatis Dei erga genus humanum; quem cum a primo *a*) parente nostri generis, et peccati, usque ad hanc diem offenderimus flagitiis ac sceleribus innumerabilibus, retinet tamen in nos charitatem, neque praecipuam illam de nobis curam deponit. Quem si quis existimat hominum oblivisci, amens est, et in Deum iacit indignissimam contumeliam. Irascitur Israeli Deus propter eius gentis blasphemiam, quae se arbitrabatur caelesti ope desertam esse. Est enim in exodo: *Tentaverunt Dominum, dicentes. Est ne b*) *Dominus in nobis, an non?* Et apud Ezechielem succenset eidem populo Deus, quod dixerat: *c*) *Non videt Dominus nos; dereliquit Dominus terram.* Ergo fideles his auctoritatibus a nefaria illa opinione deterrendi sunt, fieri posse, ut Deum capiat hominum oblivio. In quam sententiam audire licet conquerentem de Deo apud Isaiam israeliticum populum; contraque, Deum stultam eius querimoniam benigna similitudine refellentem. Est enim ibi: *d*) *Dixit Sion: Dereliquit me Dominus, et Dominus oblitus est mei;* cui Deus: *Numquid oblivisci potest mulier infantem suum, ut non misereatur filio uteri sui? et si illa oblita fuerit, ego tamen non obliviscar tui. Ecce in manibus meis descripsi te.*

b) Exod. 17, 7.

c) Ezech. 8, 12. Vide item Ps. 93. et Psal. 13. et 52. integros. Iob. 22. Eccl. 5, 5.

d) Isa. 49, 14. 15. 16.

8. *Exemplo primi parentis, Dei in nos benignitas demonstratur.*

Primorum parentum luculento exemplo declaratur Deum nullo unquam tempore hominibus deesse.

Exemplum iustae in peccatores indignationis. e) Gen. 3, 17. 18.

Quibus locis, quamquam id liquido confirmatur, tamen ut fideli populo penitus persuadeatur, nullum posse tempus accidere, quo deponat Deus hominum memorium, quo eis non tribuat patriae charitatis officia, parochi rem clarissimo primorum hominum exemplo comprobabunt. Quos, post neglectum violatumque Dei iussum, cum acerbius accusatos, et horribili illa sententia condemnatos audis: *e*) *Maledicta terra in opere tuo; in laboribus comedes ex ea cunctis diebus vitae tuae; spinas et tribulos germinabit tibi et comedes herbas terrae: f*) cum vides e paradiso expulsos, et, ut omnis reditus spes adimeretur, cum in aditu paradisi collocatum legis cherubim flammeum tenentem, et versatilem gladium; cum ab ulciscente suam iniuriam Deo illos intimis, et externis molestiis conflictatos intelligis; an non actum de homine putes? An non credas, non modo divino illum auxilio nudatum, sed etiam cuivis iniuriae propositum? Verumtamen in tantis divinae irae, et ultionis indiciis oborta est lux quaedam Dei in eos charitatis: *g*) *Fecit,* enim inquit, *dominus Deus Adae et uxori eius tunicas pelliceas, et induit eos:* quod maximum fuit argumentum, hominibus nullo umquam tempore defuturum Deum.

f) Ibid. 23.

Exemplum divinae in homines etiam peccantes benignitatis. g) Gen. 3, 21.

9. *Nullis, quantumvis magnis, hominum sceleribus Dei benignitatem exhauriri posse probatur.*

Huius etiam sententiae vim, non exhauriri Dei amorem

ulla hominum iniuria, David expressit illis verbis: *a*) *Numquid continebit Deus in ira sua misericordias suas?* Hanc Habacuc Deum affatus exposuit, dum inquit: *b*) *Cum iratus fueris, misericordiae recordaberis.* Hanc sic Michaeas aperuit: *c*) *Quis Deus similis tui, qui aufers iniquitatem et transfers peccatum reliquiarum hereditatis tuae? Non immittet ultra furorem suum, quoniam volens misericordiam est.* Omnino res ita se habet, cum maxime perditos nos, et Dei praesidio spoliatos arbitramur, tum maxime, pro immensa sua bonitate, nos quaerit, et curat Deus: sustinet enim in ira gladium iustitiae, nec cessat effundere inexhaustos misericordiae thesauros.

a) Psal. 76, 10. Vide item versus praecedentes, et Tob. 3, 22.
b) Habac. 3, 2.
c) Mich. 7, 18.

10. *Quae sit tertia ratio, qua patriae charitatis beneficium in genus humanum Deus cumulate ostendit.*

Tertio per redemptionem Deus est hominum parens.

Magnam igitur vim habent ad declarandam praecipuam Dei rationem in amando tuendoque hominum genere, creatio et gubernatio. Sed tamen illud opus redimendi hominem, sic eminet inter duo superiora, ut beneficentissimus Deus, parensque noster summam in nos benignitatem *d*) tertio hoc beneficio cumulatam illustrarit. Quare tradet spiritualibus filiis parochus, et assidue eorum auribus inculcabit hanc praestantissimam Dei erga nos charitatem, ut intelligant se, quia redempti sunt, admirabilem in modum Dei filios evasisse. *e*) *Dedit enim*, inquit Ioannes, *eis potestatem filios Dei fieri;* et: *Ex Deo nati sunt.* Quam ob causam baptismus, quod primum redemptionis pignus et monumentum habemus, *f*) sacramentum regenerationis dicitur. Inde enim nascimur Dei filii; nam inquit ipse Dominus: *g*) *Quod natum est ex spiritu, spiritus est;* et: *Oportet vos nasci denuo;* item Petrus apostolus: *h*) *Renati non ex semine corruptibili, sed incorruptibili per verbum Dei vivi.*

d) Vide Ioan. 3. 10. et. 15. Rom. 5, 7. 8. Gal, 4, 4. Ioan. 4, 9. 10.
e) Ioan. 1, 12.
Baptismus redemptionis nostrae est pignus.
f) Tit. 3, 6.
g) Ioan. 3, 6. 7.
h) 1. Petr, 1, 23.

11. *Singulari Dei beneficio per redemptionem filii Dei effecti sumus.*

Huius pondere redemptionis, et Spiritum sanctum accepimus et Dei gratia dignati sumus. Quo munere filii Dei adoptamur, quemadmodum ad romanos scripsit Apostolus: *i*) *Non accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus, abba, pater.* Cuius vim et efficaciam adoptionis explanat sanctus Ioannes ad hunc modum: *k*) *Videte qualem charitatem dedit nobis Pater, ut filii Dei nominemur, et simus.*

i) Rom. 8, 15. Gal. 4, 5. 2. Tim. 1, 16.
k) 1. Ioan. 3, 1.

12. *Quid christiani, filii Dei iam effecti, post tot accepta paternae charitatis officia, vicissim Patri praestare debeant.*

Non tantum ex secundis rebus, verum etiam ex calamitatibus immissis metiendam esse patris coelestis benignitatem.

His expositis, admonendus est fidelis populus quid ipse vicissim debeat amantissimo patri Deo, ut intelligat, quem amorem ac pietatem, quam obedientiam ac venerationem creatori, gubernatori, ac redemptori praestare, qua spe ac fiducia illum invocare oporteat. Sed ad erudiendam inscitiam, dirigendamque sententiae perversitatem eorum, si qui tantummodo secun-

das res, et prosperum vitae cursum argumento esse existimant, Deum conservare nobis amorem suum, rebus autem adversis et calamitatibus, cum a Deo exercemur, id esse signum hostilis in nos animi, et prorsus abalienatae a nobis divinae voluntatis; demonstrandum erit, cum *a*) tangit nos manus Domini, minime id hostiliter facere Dominum, *b*) verum percutiendo sanare, et plagam a Deo venientem esse medicinam. Castigat enim peccantes, ut ea disciplina meliores faciat, et praesenti animadversione redimat ab exitio sempiterno. Nam *c*) visitat quidem *in virga iniquitates* nostras, *et in verberibus peccata* nostra, *misericordiam autem* suam *non* aufert *a* nobis. Quare monendi sunt fideles, ut in eiusmodi castigatione patriam Dei charitatem agnoscant, et illud apud patientissimum Iob in memoria, et in ore habeant: *d*) *Ipse vulnerat, et medetur; percutit, et manus eius sanabunt;* ut illud usurpent, quod sub persona populi israelitici scripsit Hieremias: *e*) *Castigasti me et eruditus sum, quasi iuvenculus indomitus; converte me, et convertar, quia tu dominus Deus meus;* ut Tobiae exemplum sibi proponant, qui cum illa plaga caecitatis paternam Dei manum caedentem sensisset, exclamavit: *f*) *Benedico te, domine Deus Israel, quia tu castigasti me, et tu salvasti me.*

a) Iob. 19, 21.
b) Deut. 32, 39.
Quo fine adhibeatur castigatio.
c) Psal. 88, 34 35.
d) Iob. 5, 18. et consequenter.
e) Ier. 31, 18.
f) Tob. 11, 17. et 5. 6. 7. 8. 11. 12. Reg. 2, 6. Iob. 15, 35. Sap. 16, 13.

13. *Deum numquam nostri oblitum esse fidelibus inculcandum.*

In quo maxime cavendum est fidelibus, ne, etiamsi quovis incommodo affecti, quavis calamitate afflicti sint, Deum id ignorare existiment; ait enim ipse: *g*) *Capillus de capite vestro non peribit.* Immo vero se ipsi illo divini oraculi solatio consolentur, quod in apocalypsi dictum est: *h*) *Ego quos amo, arguo, et castigo.* Conquiescant in Apostoli cohortatione ad hebraeos: *i*) *Fili mi, noli negligere disciplinam Domini; neque fatigeris, dum ab eo argueris. Quem enim diligit Dominus, castigat; flagellat autem omnem filium, quem recipit. Quod si extra disciplinam estis, ergo adulteri estis, et non filii. Patres quidem carnis nostrae, eruditores habuimus, et reverebamur eos: non multo magis obtemperabimus Patri spirituum et vivemus?*

Deus clare omnium afflictiones intuetur.
g) Luc. 21, 18.
h) Apoc. 3, 19. Prov. 2, 11. 12.
i) Hebr. 12, 5. 6. 7. 8.

NOSTER.

14. *Cur Deum pluralitatis vocabulo nostrum patrem hic appellare iubeamur.*

Cum Patrem invocamus singuli, et nostrum appellamus, docemur, ex dono, ac iure divinae adoptionis consequi necessario, ut fratres sint fideles omnes, et inter se fraterne amare debeant: *k*) *Omnes enim*, inquit, *vos fratres estis; unus est enim Pater vester, qui in caelis est.* Quare etiam in epistolis, fideles omnes *l*) apostoli *fratres* appellant. Ex quo item conficitur illa consecutio necessaria, ut eadem adoptione Dei, non solum inter se fideles universi fraterna necessitudine coniungan-

Christiani proprie Deum suum patrem appellant nostrum, primum, ut donum adoptionis, quae beneficio christifidelibus contigit, ab omnibus agnoscatur.
k) Matth. 23, 8. 9.
l) Rom. 1, 13. 10, et 12, 1.

tur, sed, quia homo est unigenitus Dei filius, fratres etiam eius et nominentur, et sint. Nam in epistola ad hebraeos, cum de filio Dei loqueretur, scripsit Apostolus: *a*) *Non confunditur fratres eos vocare, dicens: b*) *Nunciabo nomen tuum fratribus meis;* quod tanto ante David de Christo domino praedixerat. Ipse vero etiam Christus sic apud evangelistam loquitur ad mulieres: *c*) *Ite, nunciate fratribus meis, ut eant in Galilaeam; ibi me videbunt.* Quod tum ab eo dictum esse constat, cum iam excitatus a mortuis immortalitatem esset consecutus; ne quis existimet fraternam hanc cognationem, eius resurrectione, et in caelum ascensu dissolutam esse. Tantum enim abest, ut hanc coniunctionem, et charitatem Christi resurrectio diremerit, *d*) ut ex illa maiestatis et gloriae sede, tum, cum de omnibus omnis memoriae hominibus iudicabit, *e*) fidelium minimos ab eo fratrum nomine appellandos acceperimus.

Christum christiani propter humanitatem fratrem habent.
a) Heb. 2, 11.
b) Psal. 21, 23.
c) Matth. 28, 10. Sic Ioan. 20, 17.
Fraterna cum Christo cognatio eius resurrectione non est dissoluta.
d) Matth. 25, 31.
e) Ibid. 40.

15. *Qua ratione inter Christi fratres fideles censeantur.*

Qui autem fieri potest, ut Christi fratres non simus, cuius *f*) *coheredes* dicimur? Est enim *g*) *primogenitus* ipse, *h*) constitutus *heres universorum;* nos vero secundo loco geniti, coheredes eius, pro modo caelestium donorum, pro ratione charitatis, qua praebuerimus nos ministros, et *i*) coadiutores Spiritus sancti; quo auctore ad virtutem salutaresque actiones impellimur, et incendimur, ut eius freti gratia in certamen salutis fortiter descendamus; quo sapienter constanterque confecto, *k*) decursoque huius vitae spatio, iustum coronae praemium capimus a caelesti parente, omnibus, qui eundem cursum tenuerint, constitutum. *l*) *Non enim*, ut ait Apostolus, *iniustus est Deus ut obliviscatur operis* nostri, *et dilectionis.*

Quomodo christiani sint Christi cohaeredes.
f) Rom. 8, 17.
g) Col. 1, 18.
h) Heb. 1, 2.
i) 1. Cor. 3, 9. Graeci habent συνεργοι, id est, cooperatores.
k) Cor. 9, 24.
l) Heb. 6, 10.

16. *Quo modo alii pro aliis orare, et omnes invicem fratres aestimare debeamus.*

Quam vero hanc ex animo vocem, *noster*, proferre debeamus, sancti Chrysostomi sententia declaratur, qui *Deum* inquit *libenter christianum audire, non solum pro se, sed pro altero deprecantem; quod pro se orare naturae est, pro altero gratiae; pro se necessitas cogit, pro altero fraterna charitas hortatur.* Quibus illa subiunxit: *Iucundior est Deo illa oratio, quam fraterna charitas commendat, quam ea, quae necessitate rei pronunciat.* In hac tanta materia saluturis orationis, monere, et hortari debet parochus omnes onnis aetatis, generis, ordinis, ut communis huius fraternae necessitudinis memores, comiter et fraterne se gerant, neque se alii praeferant insolentius. Nam etsi in ecclesia Dei diversi sunt officiorum gradus; tamen illa varietas graduum et munerum, fraternae necessitudinis coniunctionem minime tolit: *m*) quemadmodum in hominis corpore varius usus, et diversa unctio membrorum nihil agit, quamobrem haec, vel illa cororis pars membri munus et nomen amittat.

m) Rom. 12, 4. 1. Cor. 12, 12. Ephes. 4, 7.

17. *Quibus de causis christiani sint tanta necessitudinis coniunctione copulati.*

Propone tibi eum, qui regia sit potestate: an is igitur, si fidelis est, frater non est omnium, qui christianae fidei communione continentur? Maxime: quid ita? quia non est Deus alius is, ex quo divites, et reges nati sunt, ab eo, a quo pauperes, qui in regum potestate sunt, exstiterunt, sed unus Deus, et parens, et dominus omnium. Itaque una spiritualis ortus omnium nobilitas, una dignitas, unus splendor generis; cum omnes *a*) ex eodem spiritu, ex eodem fidei sacramento nati simus filii Dei, et eiusdem hereditatis coheredes. Nec vero alium Christum Deum habent copiosi et potentes homines, alium tenuiores et infimi; non aliis sacramentis sunt initiati, nec aliam hereditatem regni caelestis expectant. Fratres sumus omnes, et, ut inquit Apostolus ad ephesios, *membra sumus corporis* Christi, *de carne eius, et de ossibus eius*. Quod in epistola ad galatas significat Apostolus: *b*) *Omnes filii Dei estis per fidem in Christo Iesu: quicumque enim in Christo baptizati estis, Christum induistis. Non est iudaeus, neque graecus; non est servus, neque liber; non est masculus, neque femina. Omnes enim vos unum estis in Christo Iesu.* Haec autem accurate versanda res est pastoribus animarum, et scienter illis in hac sententia commorandum. Est enim accomodatus locus non minus ad confirmandos, et excitandos inopes et abiectos homines, quam ad coercendam comprimendamque arrogantiam locupletum atque potentium. Cui hominum incommodo uti mederetur, urgebat Apostolus fraternam hanc charitatem, et inculcabat fidelium auribus.

Deus unus, et idem est divitum et inopum conditor. Sap. 6, 7. 8. Malach. 2, 10.

Nobilitas spiritualis omnium christianorum una est.

a) Ioan. 3, 5. Rom. 6, 3. Col. 2, 10.

b) Eph. 5, 30. Gal. 3, 26. Vide item Ioan. 17, 2. Act. 4, 32. I. Cor. 10, 17. Col. 3, 11.

Locis supra citatis et alibi passim.

18. *Quid christianus, ubi exordium precationis illud,* Pater noster, *pronunciabit, meditari debeat.*

Cum igitur has Deo preces facturus es, christiane, memineris, te tamquam filium ad patrem Deum accedere. Itaque cum precationem ordiris, et illud, *Pater noster*, pronuncias, cogita, quem in locum te summa Dei benignitas extulerit, qui non ut servum ad dominum adere invitum ac timidum, sed ut ad patrem filium voluntarium securumque confugere iusserit. Qua in memoria et cogitatione, quo vicissim studio et pietate tibi orandum sit, considera: danda enim est tibi opera, te ut talem praebeas, qualem esse decet Dei filium, idest ut oratio, et actones tuae non indignae sint *c*) divino genere, quo te dignari voluit beneficentissimus Deus. Ad hanc officii rationem nos Apostolus cohortatur, cum ait: *d*) *Estote ergo imitatores Dei, sicut filii charissimi;* ut vere de nobis dici possit, quod ipse Apostolus scripsit ad thessalonicenses: *e*) *Omnes vos filii lucis estis, et filii diei.*

c) Act. 17, 28. 29.

d) Ephes. 5, 1.

e) I. Thess. 5, 5.

QUI ES IN CAELIS.

19. *Cum Deus sit ubique praesens, quo modo domicilium suum peculiariter in caelo habere dicatur.*

Constat inter omnes, qui recte de Deo sentiunt, ubique locorum et gentium esse Deum: quod non ita intelligendum est, quasi ipse distributus in partes, una parte locum unum, alia alium occupet ac tueatur; nam Deus spiritus est, omnis expers divisionis. Quis enim audeat Deum, tamquam in vestigio positum, loci alicuius finibus circumscribere, cum ipse de se dicat: *Numquid non caelum, et terram ego impleo?* Quod rursum sic accipiendum est, Deum caelum ac terram, quaeque caelo ac terra comprehensa sunt, vi sua ac virtute complecti, non autem ipsum ullo loco contineri. Adest enim rebus omnibus Deus vel creans ipsas, vel conservans creatas, nulla regione, nullis finibus vel circumscriptus, vel ita definitus, quo minus et naturam, et potestatem suam praesens ubique constituat; quod beatus David expressit illis verbis: a) *Si ascendero in caelum, tu illic es.* Verum, etsi praesens adsit Deus in locis et rebus omnibus, nullis, ut diximus, terminis definitus, tamen in divinis scripturis saepe dicitur habere domicilium suum in caelo: quod ideo factum videmus, quod caeli, quos suspicimus, sunt nobilissima mundi pars, iidemque manent incorrupti, praestantes vi, magnitudine, ac pulchritudine ceteris corporibus, certisque ac stabilibus motibus praediti. Ergo ut excitaret hominum animos ad contemplandam infinitam suam potestatem, ac maiestatem, quae maxime elucet in opere caelorum, se in divinis scripturis habitare testatur in caelis: saepe etiam, quod res est, declarat, nullam esse mundi partem, quae non praesenti Dei natura, et potestate comprehensa sit.

Deus est totus ubique, et totus in singulis mundi partib. Ambr. lib. I. de Spiritu sanct. c 7. Dam. lib. I, c. 16. Scot. 2. dist. 2. q. 5. et 4. dist. 10. q. 2. Ierem. 23, 24. Deus est in rebus omnibus. Act. 17, 28. Greg. in Ezech. homil. 8. h. Thom. I. p. q. 8. art. I.

a) Ps. 138, 8. Amos. 9, 2. Deus in divinis scripturis in caelo saepe esse dicitur, ut Ps. 2. 10. 113. et alibi frequenter.

Deus in caelo esse dicitur, quia illud uberioris ipsius operationis, et gratiae est particeps. Dam. lib. I. de fide ort. cap. 16. Greg. Naz. orat. 34. quae est 2. de theol.

20. *Quid fidelibus meditandum exhibeat illa particula, qui es in caelis.*

Quamquam in hac cogitatione fideles non solum communis omnium parentis imaginem sibi proponent, sed etiam in caelo regnantis Dei, ut oraturi meminerint, mentem, animumque referendum esse ad caelum; quantumque spei ac fiduciae affert eis patris nomen, tantum christianae humilitatis, ac pietatis adiungat praestans illa natura ac divina maiestas Patris nostri, *qui* est *in caelis*. Quae verba praefiniunt etiam orantibus, quid petendum sit: omnis enim postulatio nostra, quae ad huius vitae usum ac necessitatem pertineat, nisi cum caelestibus sit coniuncta bonis, et ad illum finem dirigatur, inanis est, et indigna christiano. Quare monebunt pios auditores parochi de hac ratione precationis, et admonitionem illam Apostoli auctoritate comprobabunt: b) *Si consurrexistis cum Christo, quae sursum sunt quaerite, ubi Christus est in dextera Dei sedens; quae sursum sunt, sapite, non quae super terram.*

A patre caelesti caelestia dumtaxat bona, aut quae his coniuncta sunt exoptanda.

b) Coos. 3, 1. 2.

DE PRIMA PETITIONE

CAPUT X.

SANCTIFICETUR NOMEN TUUM.

1. *Cur a nominis divini santcificatione nostra desideria exordiamur.*

Petitionum ordo sequi debet ordinem rerum expetendarum. Thom. in 2. 2. q. 83. art. 9.

Deus est in seipso summum bonum, omnium principium et finis, in creaturis mirabilis, in hominibus amabilis, in angelis desiderabilis, in reprobis intolerabilis.

Quid a Deo petendum, quove ordine id agendum sit, magister ipse ac Dominus omnium docuit, et imperavit. Nam cum studii, et desiderii nostri muncia sit et interpres oratio, tum recte, et ratione petimus, cum pustulationum ordo sequitur ordinem rerum expetendarum. Monet autem nos vera charitas, totum ut animum, ac studium conferamus in Deum; qui, quoniam solus est in seipso summum bonum, iure est praecipuo quodam, ac singulari amore diligendus. Nec vero ex animo, et unice potest amari Deus, nisi rebus ac naturis omnibus eius honor et gloria praeponatur. Bona enim, et nostra, et aliena, et omnino omnia, quaecumque boni vocabulo nominantur, ab illo profecta summo ipsi bono cedunt. Quare ut ordine procederet oratio, Salvator petitionem hanc de summo bono principem, et caput constituit petitionum reliquarum, docens nos, priusquam ea, quae nobis aut proximo cuique opus sint, postulemus, quae propria sint Dei gloriae, petere debere, ipsique Deo studium, et desiderium eius rei nostrum exponere. Quo facto manebimus in officio charitatis, qua docemur, et plus Deum, quam nos ipsos, diligere, et primum petere, quae Deo cupiamus, deinde, quae nobis optemus.

2. *Cum divina natura nulla re augeri, aut carere possit, cur necesse fuerit sanctificationem nominis Dei hic postulare.*

Nihil petimus Deo intrinsecus accedere, quod antea non habuerit, sed exterius aliquid fieri, quo eius gloria innotescat, ad hominum utilitatem optamus.

Et quoniam desiderium, et petitio sunt earum rerum, quibus caremus, [nec vero Deo, idest, eius naturae fieri accessio potest, aut augeri ulla re divina substantia, quae inexplicabilem in modum est omni perfectione cumulata,] intelligendum est, extra haec esse, quae a Deo ipsi Deo petimus, et ad externam eius gloriam pertinere. Cupimus enim, et petimus, ut Dei nomen notius sit gentibus; ut eius regnum amplificetur; ut plures quotidie obediant divino numini: quae tria, nomen, regnum, obedientia, non in illo ipso sunt intimo Dei bono, sed assumuntur extrinsecus.

3. *Verba illa, sicut in caelo, et in terra, ad tres primas petitiones referri posse, et quo modo hic intelligantur.*

Quid sibi velit prima petitio.

Verum ut hae petitiones quam vim habeant, et quid valeant, planius intelligatur, pastoris erunt partes monere fidelem populum, verba illa, *sicut in caelo, et in terra*, ad singulas referri posse primarum trium postulationum, ut, *sanctificetur nomen tuum, sicut in caelo, et in terra:* item: *adveniat*

regnum tuum, *sicut in caelo*, *et in terra;* similiter, *fiat voluntas tua*, *sicut in caelo*, *et in terra*. Cum autem petimus, ut sanctificetur nomen Dei, id sentimus, ut augeatur sanctitas, et gloria divini nominis. Quo loco parochus animadvertet, ac docebit pios auditores, non id dicere Salvatorem, ut eodem modo sanctificetur in terra, quo et in caelo, idest, ut amplitudine terrestris sanctificatio caelestem exaequet; hoc enim fieri nullo pacto potest; sed ut ex charitate, et intimo animi studio id agatur.

4. *Quo modo Dei nomen, per se sanctum, sanctificari a nobis possit.*

Etsi verissimum illud est, sicuti est, divinum nomen per se sanctificatione non egere, cum *a*) *sanctum*, *et terribile sit*, quemadmodum ipse Deus suapte natura *b*) sanctus est, neque ei ulla sanctitas, qua ab omni aeternitate praeditus non fuerit, possit accedere: tamen, quod in terris longe minori honore afficitur, quam par est, nonnumquam etiam maledictis, et nefariis vocibus violatur; propterea cupimus, ac petimus, ut laudibus, honore, gloria celebretur, ad exemplum laudum, honoris, et gloriae, quae illi in caelo tribuuntur; idest, ut sic honor, et cultus in mente, in animo, in ore versetur, ut omni veneratione et intima, et externa prosequamur, omni celebritate excelsum, purum, et gloriosum Deum ad imitationem supernorum, et caelestium civium complectamur. Ut enim caelites summa consensione, gloria, et praedicatione efferunt Deum; sic precamur, ut idem contingat orbi terrarum, et omnes gentes Deum cognoscant, colant, et venerentur; ut nulli plane mortales reperiantur, qui non et suscipiant christianam religionem, et se totos Deo dicantes credant ex eo omnem sanctitatis fontem existere, neque quidquam esse purum aut sanctum, quod non a sanctitate divini nominis oriatur.

a) Psal. 110, 9. et 137, 2. 2. Levit. 11, 44. et 19. et 20, 7.
b) Petr. I, 16. Iosue 24, 19. I. Reg. 2, 2.

Beati omnes Deum perpetuo laudant. Psal. 83, 5. Apoc. 4, 8.

5. *Quo modo fieri possit, ut Dei nomen in infidelibus sanctum esse possit.*

Testatur enim Apostolus *c*) mundatam esse ecclesiam in *lavacro aquae*, *in verbo vitae:* significat autem verbum vitae *d*) nomem Patris, et Filii, et Spiritus sancti, in quo baptizamur, et sanctificamur. Itaque, quoniam nulla cuiusquam expiatio, nulla munditia, et integritas esse potest, super quo non sit invocatum divinum nomen; cupimus, et petimus a Deo, ut omne hominum genus, relictis impurae infidelitatis tenebris, ac radiis divini luminis illustratum, huius vim nominis agnoscat sic, ut in eo veram quaerat sanctitatem, et in nomine sanctae, et individuae trinitatis baptismi sacramentum suscipiens ipsius Dei dextera, perfectam vim sanctitatis consequatur.

c) Ephes. 5, 26.
d) Matth. 28, 19.

Secundo speciatim petitur, ut infideles per fidem, et fidei sacramenta Deo se adiungant.

6. *Qua ratione Dei nomen in peccatoribus sanctificari possit.*

Pertinet vero optatum, et postulatio nostra non minus etiam ad eos, qui flagitiis, et sceleribus contaminati, puram babtismi

Tertio petitur, ut christiani in-

scitia relapsi resipiscant.
a) Matth. 12, 43. et seqq.

integritatem, et *a*) innocentiae stolam amiserunt; quare factum est, ut in illis miserrimis suam iterum sedem impurissimus spiritus collocarit. Optamus igitur, et precamur a Deo, ut in ipsis etiam sanctificetur nomen eius; *b*) ut ad cor et ad sanitatem redeuntes, sacramento poenitentiae redimant pristinam sanctitatem, seque ipsos purum, ac sanctum Deo templum, ac domicilium praebeant.

b) Isa. 46, 8.

7. *Quo modo omnes homines sanctificare Dei nomen poterunt.*

Quarto petitur, ut gratiae suae lumine corda tenebricola perfundat.
c) Iacob. 1, 17.
Omnia bona, tum animi, tum externa Deo referri debent accepta.
In oratione dominicae V. post pascha.

Oramus denique, lumen ut suum Deus praeferat omnium mentibus, quo videre possint, *c*) *omne datum optimum, et omne donum perfectum, descendens a Patre luminum*, ad nos divinitus esse delatum: quo temperantiam, iustitiam, vitam, salutem, omnia denique animi, corporis, externa, vitalia ac salutaria bona illi accepta referant; a quo, quemadmodum praedicat ecclesia, bona cuncta procedunt; si quid luce sua sol, si quid reliqua sidera motu et cursu prosunt hominum generi; si circumfuso hoc alimur spiritu; si terra frugum, et fructuum ubertate vitam sustinet omnium; si opera magistratuum quiete, ac tranquillitate fruimur; et haec, et huius generis bona innumerabilia nobis suppeditat immensa Dei benignitas. Quin etiam, quas philosophi secundas causas appellant, interpretari debemus mirabiliter effectas quasdam, et ad usum nostrum accomodatas Dei manus, quibus nobis sua bona distribuit, ac longe lateque diffundit.

8. *Quo modo maxime per agnitionem, et venerationem ecclesiae catholicae Dei nomen sanctificetur.*

Quinto optatur, ut catholica ecclesia ab omnibus agnoscatur.
d) Zach. 13, 1. Ezech. 36, 25.
Ecclesiae praerogativae.
Ad solam ecclesiam pertinet Divini nominis imploratio.
e) Act. 4, 12.

Quod autem maxime rem continet in hac petitione, illud est, ut omnes agnoscant, et venerentur sanctissimam Iesu Christi sponsam, et parentem nostram ecclesiam: in qua una est *d*) fons ille amplissimus atque perpetuus, ad eluendas et expiandas omnes peccatorum sordes, unde hauriuntur universa salutis et sanctitatis sacramenta; quibus quasi caelestibus quibusdam fistulis in nos a Deo ille sanctitatis ros, et liquor effunditur; ad quam solam, et ad eos, quos suo sinu et gremio complexa est, pertinet divini illius imploratio nominis, *e*) quod unum *sub caelo datum* est *hominibus*, *in quo oporteat nos salvos fieri*.

9. *Qua ratione nomen Dei a christianis hodie polluatur.*

Verum parochi maxime hunc locum urgere debebunt, boni esse filii, non solum patrem Deum orare verbis, sed re etiam et actione conari, ut eluceat in ipso sanctificatio divini nominis. Utinam non essent, qui, cum oratione hanc Dei nominis sanctificationem assidue postulent, factis, quantum in ipsis est, illud violant atque contaminant; quorum culpa interdum ipsi etiam Deo maledicitur. In quos dictum est ab Apostolo: *f*) *Nomen Dei per vos blasphematur inter gentes*; et apud Ezechielem legimus: *g*) *Ingressi sunt ad gentes, ad quas introierunt, et polluerunt nomen sanctum meum, cum diceretur de eis: Populus Domini iste est, et de terra eius egressi sunt*. Qualis

f) Rom. 2, 24.

g) Ezech. 36, 20. Isa. 52, 5. Tit. 2, 5.

enim est vita, et ut sunt eorum mores, qui religionem profitentur, sic de religione ipsa, deque eius auctore religionis multitudo imperita iudicare solet. Quare qui vivunt ex christiana religione, quam susceperunt, et ad eius regulam, orationem et actiones dirigunt suas, magnam facultatem praebent aliis laudandi nomen caelestis parentis, et omni honore, et gloria celebrandi. Nobis enim ipse has partes imposuit Dominus, ut illustribus virtutis actionibus excitemus homines ad laudem, et praedicationem divini nominis, ad quos loquitur in hunc modum apud evangelistam: *a*) *Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum, qui in caelis est;* et princeps Apostolorum: *b*) *Conversationem vestram inter gentes habentes bonam; ut, ex bonis operibus vos considerantes, glorificent Deum.*

Quomodo ex fidelium sanctitate populi ad laudandum Deum excitentur, vide Deut. 4, 5. 6. 7.

Virtutibus sunt excitandi homines ad Dei nominis sanctificationem.

a) Matth. 5, 16. Marc. 4, 21. Luc. 8, 16.

b) 1. Pet. 2, 12. et 3, 16. 17.

DE SECUNDA PETITIONE

CAPUT XI.

ADVENIAT REGNUM TUUM.

1. *Regni Dei praedicatio in scripturis quam saepe commendata.*

Regnum caeleste, quod altera hac petitione postulamus, eiusmodi est, ut eo referatur, ac terminetur omnis evangelii praedicatio. Nam et inde exorsus est ad poenitentiam cohortari sanctus Ioannes baptista, dum, *c*) *poententiam*, inquit, *agite: appropinquavit enim regnum caelorum.* Nec aliunde fecit initium suae praedicationis *d*) Salvator humani generis; et in illo salutari sermone, *e*) quo beatitudinis vias discipulis in monte monstravit, tamquam proposito orationis argumento, principium duxit a regno caelorum: nam, *f*) *beati*, inquit, *pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum caelorum.* Quin etiam eum retinere cupientibus, attulit illam causam necessariae profectionis: *g*) *Et aliis civitatibus oportet me evangelizare regnum Dei, quia ideo missus sum.* Hoc idem *h*) postea regnum praedicare iussit apostolos; et illi, qui se ire ad sepeliendum patrem suum velle dixerat, respondit: *i*) *Tu autem vade, annuncia regnum Dei.* Cum vero resurrexisset a mortuis, per illos quadraginta dies, quibus apparuit apostolis, *k*) loquebatur *de regno Dei.* Quare parochi hunc secundae postulationis locum diligentissime tractabunt, ut fideles auditores, quanta sit in hac petitione vis, ac necessitas intelligant.

Coniunctum est huius petitionis argumentum cum ultimo symboli articulo.

c) Matth. 3, 2. March. 1, 4. Luc. 3, 3.

d) Matth. 4, 17. Marc. 1, 15.

e) Matth. 5. et 6. 7. per totum.

f) Matth. 5, 3. Luc. 6, 20.

g) Luc. 4, 43.

h) Matth. 10, 7.

i) Luc. 9, 60.

k) Act. 1, 3.

2. *Quid haec secunda petitio comprehendat.*

Primum autem ipsis ad rem scienter, subtiliterque explicandam, magnam facultatem dabit ea cogitatio, quod, etsi haec petitio coniuncta sit cum reliquis omnibus, eam tamen separa-

tim etiam adhiberi iusserit a ceteris, ut, quod petimus, summo studio quaeramus. Inquit enim: a) *Quaerite primum regnum Dei, et iustitiam eius; et haec omnia adiicientur vobis.* Et quidem tanta vis, et copia caelestium munerum hac postulatione continetur, ut omnia complectatur, quae ad corpoream, et spiritualem vitam tuendam sint necessaria. Quem autem regio nomine dignum dicemus, cui ea curae non sint, quae regni salutem contineant? Quod si sunt homines de regni sui incolumitate solliciti; quanta regem regum omnium cura, et providentia tueri credendum est et vitam et salutem hominum? Hac igitur regni Dei petitione comprehensa sunt omnia, quibuscumque in hac peregrinatione, vel exilio potius indigemus, quae concessurum se Deus benigne pollicetur; nam statim illa subiunxit: b) *Et haec omnia adiicientur vobis.* Quibus omnino declaravit, se eum esse regem, qui generi hominum copiose omnia, largeque suppeditat; in cuius infinitae benignitatis cogitatione infixus David cecinit: c) *Dominus regit me, et nihil mihi deerit.*

a) Matth. 6, 33.

Quomodo omnia, quae ad spiritualem et corporalem vitam pertinent, Deus suo regno provideat, declarat sub parabola vineae. Isa. 5, I. 21. Hierem. 2, 21. Matth. 21, 33.

b) Matth. 6, 33.

Deus rex est ditissimus valens omnia necessaria nobis praestare.

c) Psal. 22, I.

3. *Quid his faciendum sit, qui huius petitionis fructum consequi cupiunt.*

Verum minime satis est, vehementer petere Dei regnum, nisi ad petitionem nostram adhibeamus omnia, tamquam instrumenta, quibus illud quaeritur, et invenitur. Nam et quinque fatuae virgines studiose illae quidem petierunt ad hunc modum: d) *Domine, Domine, aperi nobis;* verumtamen, quod illius postulationis praesidia non haberent, exclusae sunt; nec iniuria: est enim illa Dei ore pronunciata sententia: e) *Non omnis, qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum caelorum.*

Quomodo petendum Dei regnum.

d) Matth. 25, II.

e) Matth. 7, 21.

4. *Quibus rationibus regni Dei desiderium hominibus sit excitandum.*

Quamobrem haurient animarum curatores sacerdotes ex uberrimis divinarum litterarum fontibus ea, quae fidelibus desiderium, studiumque commoveant regni caelorum; quae calamitosam status nostri conditionem illis ob oculos ponant; quae sic eos afficiant, ut respicientes, et colligentes se, in memoriam redeant summae beatitudinis, et inexplicabilium bonorum, quibus redundat aeterna parentis Dei domus. f) Exules enim sumus, et plane eius loci incolae, g) in quo habitant daemones; quorum odium in nos nulla ratione mitigari potest: nam sunt infestissimi, et implacabiles in genus humanum. Quid domestica, h) intestinaque praelia, quae inter se corpus et anima, caro et spiritus assidue gerunt? Quibus perpetuo timendum est, ne concidamus; timendum autem? immo vero statim concideremus, nisi propugnaculo divinae dexterae defenderemur. Quam vim miseriarum cum sentiret Apostolus, i) *infelix,* inquit, *ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius?*

Quam calamitosa sit praesentis vitae conditio.

f) Omnes patres sese exules, hospites, et peregrinos esse confessi sunt. Hebr. II, 13.

g) Daemones sic in terris agere indicat Paulus. Ephes. 6, 52.

h) Praelia carnis et spiritus. Matth. 26, 41. Rom. 7, 18. Gal. 5, 17.

i) Rom. 7, 24.

5. *Quanta sit hominis miseria, per aliarum rerum cum homine collationem demonstratur.*

Omnes res creatae insitam sibi a Deo vim retinent.
Psal. 143, 6. 7.
Omnia ad nutum Deo serviunt praeter hominem.
Psal. 118, 89.
Gen. c. 3, 19.
Reg. c. 14, 14.
Paral. 29, 15.
Psal. 38, 6.

Haec infelicitas nostri generis, quamquam per se cognoscitur, tamen ex contentione reliquarum naturarum, et creatarum rerum facilius intelligi potest. In illis sive rationis, sive etiam sensus expertibus, raro fieri videmus, ut aliqua natura a propriis actionibus, a sensu, vel motu insito declinet sic, ut a proposito, et constituto fine deflectat. Hoc apparet in bestiis agrestibus, nantibus, volucribus, ut res declaratione non egeat. Quod si caelum suspexeris, nonne verissimum id esse intelligis, quod a Davide dictum est? a) *In aeternum, Domine, verbum tuum permanet in caelo.* Nempe illud continenti motu, et perpetua conversione fertur, ut ne minimum quidem a praefinita divinitus lege discedat. Si terram, et reliquam universitatem consideres, facile videas, aut nulla, aut exigua ex parte deficere. At miserrimum hominum genus saepissime labitur; raro, quae recte sunt cogitata, persequitur; plerumque susceptas bonas actiones abiicit, atque contemnit; quae modo placuerat optima sententia, subito displicet, et illa reiecta, ad turpia consilia, sibique perniciosa dilabitur.

a) Psal. 118, 89.
Sap. c. 2, 5.
Eccl. c. 14, 18.
Isa. c. 40, 6. et innumerabiles.

6. *Quae sit omnium miseriarum causa potissima.*

Quaenam igitur est huius inconstantiae, miseriaeque causa? Contemptio plane divini afflatus: b) claudimus enim aures Dei monitis; oculos tollere nolumus ad ea, quae nobis lumina divinitus praeferuntur, nec caelestem patrem salutariter praecipientem audimus. Quare huc incumbendum erit parochis, ut et miserias oculis subiiciant fidelis populi, et commemorent causas miseriarum, et remediorum vim ostendant. Quorum omnium illis facultas non deerit, comparata ex viris sanctissimis, Ioanne Chrysostomo, et Augustino, maxime vero ex iis quae in symboli expositione posuimus. Nam, illis cognitis, quis erit e facinorosorum hominum numero, quin adiumento Dei gratiae praeeuntis, evangelico illo c) prodigi filii exemplo conetur exurgere, et erigere se, atque in caelestis regis patrisque conspectum venire?

b) Prov. 24.
Isa. 65. et 66.
Hier. 7, et 55, 15.

Chrysost. hom. 63. ad populum antioc. Aug. lib. 10. conf. cap. 28.

c) Luc. 15, 18. 19.

7. *Quidnam Dei regnum in sacris litteris designet.*

His explicatis, quae sit fidelium fructuosa petitio, aperient, quid sit, quod his verbis a Deo postulemus, praesertim cum vocabulum regni Dei multa significet; quorum declaratio et ad reliquam scripturae intelligentiam non erit inutilis, et est ad huius loci cognitionem necessaria.

Communis igitur quaedam regni Dei significatio, quae frequens est in divinis litteris, est non solum eius potestatis, quam habet in omnem hominum rerumque universitatem, sed etiam providentiae, qua cuncta regit et moderatur. d) *In manu eius,* inquit Propheta, *sunt omnes fines terrae.* Quibus finibus intelliguntur etiam, quae occulta sunt et abdita in intimis terrae, ac rerum omnium partibus. In hanc sententiam Mardo-

Dei regnum primo generalem in res universas potestatem, et providentiae curam significat.
d) Psal. 94, 4.

a) Esther. 13, 9.

chaeus loquebatur illis verbis: a) *Domine, Domine, rex omnipotens, in ditione enim tua cuncta sunt posita, et non est qui possit tuae resistere voluntati. Dominus omnium es, nec est qui resistat maiestati tuae.*

8. *Christi regnum in pios quale.*

Secundo peculiarem illam beneficentiam, qua pios gubernat, et dirigit, denotat.

b) Psal. 22, 1.

c) Isa. 33, 22.

Item Dei regno declaratur praecipua illa, ac singularis providentiae ratio, qua Deus pios et sanctos homines tuetur, et curat. De qua propria, et eximia quadam Dei cura dictum est illud a Davide: b) *Dominus regit me, et nihil mihi deerit*; tum ab Isaia: c) *Dominus rex noster; ipse salvabit nos.* In qua Dei regia potestate, etsi praecipua ratione sunt in hac vita ii, quos diximus, sancti ac pii homines; tamen monuit Pilatum ipse Christus dominus, regnum suum non esse ex hoc mundo, hoc est, minime ex hoc mundo, qui et conditus est, et interiturus, ortum habere. Nam eo, quem diximus, modo dominantur imperatores, reges, respublicae, duces, omnesque ii, qui vel expetiti, ac delecti ab hominibus praesunt civitatibus, atque provinciis; vel per vim, et iniuriam dominatum occupaverunt. Christus autem dominus d) *constitutus* est *rex* a Deo, ut ait Propheta; cuius regnum, ex Apostoli sententia, iustitia est; ait enim: e) *Regnum Dei* est *iustitia, et pax, et gaudium in Spiritu sancto.*

Quomodo regnum Christi non sit ex hoc mundo.

d) Psal. 2, 6.

e) Rom. 14, 15.17.

9. *Qua ratione Christus in suis regnet fidelibus.*

Regnat autem in nobis Christus dominus per virtutes intimas, fidem, spem, charitatem; quibus virtutibus regni quodammodo partes efficimur, et Deo peculiari quadam ratione subiecti, ad eius cultum ac venerationem consecramur; ut quemadmodum dixit Apostolus: f) *Vivo autem iam non ego; vivit vero in me Christus;* ita nobis dicere liceat: Regno ego, iam non ego; regnat vero in me Christus. Id autem regnum iustitia dicitur, quia Christi domini iustitia constitutum est. Ac de hoc regno sic loquitur apud sanctum Lucam Dominus: g) *Regnum Dei intra vos est.* Nam etsi Iesus Christus per fidem regnat in omnibus, qui gremio ac sinu sanctissimae matris ecclesiae continentur; praecipuo tamen modo regit eos, qui praestanti fide, spe, et charitate praediti, se tamquam pura quaedam et viva membra Deo praebuerunt, et in his gratiae regnum esse dicitur.

f) Gal. 2, 20.

Quomodo regnum Dei sit iustitia.

g) Luc. 17, 21.

In quibus praecipue regnet Christus.

10. *De regno gloriae Christi domini nostri.*

Tertio gloriam, et maiestatem designat, quam Deus in caelo obtinet.

h) Matth. 25, 34.

i) Luc. 23, 42.

k) Ioan. 3, 5.

Est vero etiam Dei gloriae regnum illud, de quo Christum dominum apud sanctum Matthaeum loquentem audimus: h) *Venite benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi.* Quod idem ab eo regnum apud sanctum Lucam latro admirabiliter, sua scelera recognoscens, expetebat in hunc modum: i) *Domine, memento mei, cum veneris in regnum tuum.* Sanctus etiam Ioannes meminit huius regni: k) *Nisi quis renatus fuerit ex aqua, et Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei.* Meminit item Apostolus

ad ephesios: *a*) *Omnis fornicator, aut immundus, aut avarus, quod est idolorum servitus, non habet hereditatem in regno Christi, et Dei.* Eodem *b*) pertinent aliquot similitudines Christi domini loquentis de regno caelorum.

a) Ephes. 5, 5.

b) Matth. 13, 24. 31. 32. 44. et cap. 22, 1. 2.

11. *De regni gratiae, et gloriae Christi natura, et diversitate.*

Necesse est autem prius ponere regnum gratiae; neque enim fieri potest, ut in ullo regnet Dei gloria, nisi eiusdem gratia in illo regnarit. Est vero gratia, ipsius sententia Salvatoris, *c*) *fons aquae salientis in vitam aeternam.* Gloriam autem quid esse dicemus, *d*) nisi gratiam quamdam perfectam, et absolutam? Quamdiu enim fragili hoc, et mortali corpore vestiti sumus, dum in hac caeca peregrinatione, et exilio vagi, et imbecilles absumus a Domino, saepe labimur et cadimus, abiecto regni gratiae adminiculo, quo nitebamur; cum autem regni gloriae, *e*) quod perfectum est, lux nobis illuxerit, firmi ac stabiles perpetuo consistemus. Omne enim et vitium, et incommodum exhaurietur; omnis infirmitas confirmata roborabitur; ipse denique nostra in anima, et in corpore regnabit Deus: quae res in symbolo uberius tractata est, cum de resurrectione carnis ageretur.

c) Ioan. 4, 14. Quid gratia.

d) Rom. 6, 23. vitam aeternam gratiam vocat. Regno gratiae frequenter excidimus.

e) 1. Cor. 13, 10.

Regnum gloriae semel si ab homine possideatur, numquam amittitur.

12. *Quid in primis hac petitione Deum oremus.*

His igitur expositis, quae communem regni Dei sententiam declarant, quid sibi haec petitio proprie velit, dicendum est. Petimus autem a Deo, ut regnum Christi, quod est ecclesia, propagetur; ut se ad fidem Christi domini, et ad accipiendam veri Dei cognitionem convertant infideles et iudaei; et schismatici ac haeretici redeant ad sanitatem, et ad ecclesiae Dei communionem, a qua desciverunt, revertantur; ut compleatur, et ad exitum perducatur, quod Isaiae ore dixit Dominus: *f*) *Dilata locum tentorii tui, et pelles tabernaculorum tuorum extende, ne parcas: longos fac funiculos tuos et clavos tuos consolida: ad dexteram enim, et ad laevam penetrabis; quia dominabitur tui, qui fecit te;* et idem: *g*) *Ambulabunt gentes in lumine tuo, et reges in splendore ortus tui. Leva in circuitu oculos tuos, et vide: omnes isti congregati sunt, venerunt tibi: filii tui de longe venient, et filiae tuae de latere surgent.*

Quomodo maxime hic in terris regnum Dei adveniat.

f) Isa. 54, 2. Ibid.

g) Isa. 60, 3. Ibid. 4. et cap. 49, 18.

13. *Secundo quidnam hic postuletur.*

Verum quia sunt in ecclesia, *h*) qui verbis confitentes Deum, factis negantes, deformatam fidem praeseferant, in quibus propter peccatum daemon habitat, ac dominatur tamquam in propriis domiciliis; petimus etiam, ut ad eos veniat regnum Dei: quo illi, peccatorum discussa caligine, et radiis divinae lucis illustrati, restituantur in filiorum Dei pristinam dignitatem; ut omnibus e suo regno, caelestis parens, sublatis haereticis atque schismaticis, eiectisque offensionibus, ac scelerum causis, *i*) aream purget ecclesiae, quae, Deo cultum pie sancteque adhibendo, quieta ac tranquilla pace perfruatur.

h) Tit. 1, 16. In christianis perperam viventibus dominatur etiam diabolus.

i) Matth. 3, 12.

14. *Quid tertio loco eadem petitione quaeramus.*

Petimus denique, ut solus in nobis vivat, solus regnet Deus; ne sit posthac morti locus; sed ut illa *a*) absorbeatur in victoria Christi domini nostri; qui *b*) disiecto, ac dissipato omni hostium principatu, potestate, et virtute, suo omnia subiiciat imperio.

a) I. Cor. 15, 55.
b) I. Cor. 15, 23. 24.
Coloss. 2, 15.

15. *Quae christianis huius petitionis occasione praecipue agenda, et contemplanda offerantur.*

Erit autem curae parochis, ut, quod postulat huius ratio petitionis, fidelem populum doceant, quibus cogitationibus, et meditationibus instructus, has pie Deo preces facere possit. Ac primum hortabuntur, ut vim, ac sententiam intueantur illius similitudinis a Salvatore introductae: *c*) *Simile est regnum caelorum thesauro abscondito in agro; quem, qui invenit homo, abscondit, et prae gaudio illius vadit et vendit universa quae habet, et emit agrum illum.* Nam qui noverit Christi domini divitias, is prae illis omnia contemnet; huic facultates, opes, potentia sordescent: nihil enim est, quod illi summo pretio comparari, immo vero, quod in conspectu eius stare possit. Quare, quibus id nosse contingerit, exclamabunt illi, ut Apostolus: *d*) *Omnia detrimentum feci, et arbitror ut stercora, ut Christum lucrifaciam.* Haec est illa insignis evangelii *e*) margarita, in quam qui pecuniam, ex omnium bonorum venditione redactam, erogarit, is beatitudine fruetur sempiterna.

c) Matth. 13, 44.
Christi regnum ut consequamur, omnia terrena sunt contemnenda.

Huc pertinere possunt, quae de sapientia scripsit Iob. 28, 15. Salom. Prov. 8. 10. Sap. 7, 9. 10.

d) Philip. 3, 8.
e) Matth. 13, 45.

16. *Quam sit desiderabile regnum Christi hic per gratiam, et in futuro per gloriam.*

O nos felices, si tantum luminis nobis praeferret Iesus Christus, ut illam videre possemus divinae gratiae margaritam, qua ipse regnat in suis! Nam et nostra omnia, et nos ipsos venundaremus, ut emptam illam tueremur; tum enim denique nobis non dubitanter dicere liceret: *f*) *Quis non separabit a charitate Christi?* Praestantem vero regni gloriae excellentiam, si, quae sit, scire volumus, eandem de illa, et *g*) Prophetae, et *h*) Apostoli vocem atque sententiam audiamus: *Oculus non vidit, neque auris audivit, neque in cor hominis ascendit, quae preparavit Deus iis, qui diligunt illum.*

f) Rom. 8, 35.
g) Isa 64, 4.
h) I. Cor. 2, 9.

17. *De humilitate, quam in hac petitione, et aliis prae nobis ferre debemus.*

Proficiet autem ad impetrandum maxime, quod petimus, si, qui simus, ipsi nobiscum reputemus, idest, Adam progenies, *i*) iure a paradiso eiecti, et exules; quorum indignitas, ac perversitas summum Dei odium, ac sempiternas poenas postularet. Quare demisso tum, et abiecto animo simus oportet. Nostra etiam erit plena christianae humilitatis oratio; et omnino nobis ipsi diffidentes, *k*) illius more publicani confugiemus in Dei misericordiam; totumque eius benignitati tribuentes, ipsi gratias agemus immortales, qui nobis suum spiritum sit elargitus, *l*) quo freti clamare audeamus: *Abba, Pater.*

i) Gen. 3, 23.
Humiliter regnum Dei petendum.

k) Luc. 18, 13.
l) Rom. 8, 15.

18. *Quanto studio nobis incumbendum sit, ut tandem caelorum regno potiamur.*

Suscipiemus etiam illam curam, et cogitationem, quid agendum, quid contra vitandum sit, ut ad caeleste regnum pervenire possimus. Non enim a Deo *a*) ad otium, et ad inertiam vocati sumus; quinimmo inquit: *b*) *Regnum caelorum vim patitur, et violenti rapiunt illud;* et: *c*) *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata.* Itaque non est satis petere regnum Dei, nisi suum ipsi etiam studium et operam adhibeant homines. Nam *d*) adiutores sint oportet, et administri Dei gratiae in eo tenendo cursu, quo pervenitur in caelum. Numquam nos deserit Deus, *e*) qui nobiscum se futurum perpetuo pollicitus est; unum ut nobis videndum sit, ne Deum, et nos ipsos deseramus. Ac Dei quidem sunt in hoc ecclesiae regno omnia, quibus et vitam tuetur hominum, et salutem perficit sempiternam, et, quae sub aspectum non cadunt, angelorum copiae, et plenissimum virtutis caelestis visibile hoc munus sacramentorum. In his tantum nobis praesidii est divinitus constitutum, ut non modo ab acerrimorum hostium regno tuti esse, sed ipsum etiam tyrannum, eiusque nefarios satellites prosternere et conculcare possimus.

Quid sequi, vel fugere debeamus, ut simus beati, saepe cogitandum.

a) Hoc docet parabola evangelica de vinea. Matth. 20, 6.

b) Matth. 11, 12.

c) Matth. 19, 17.

Diligentia adhibenda.

d) 1) Cor. 3, 9.

Quomodo simus divinae gratiae adiutores.

e) Matth. 28, 20.

Quantis praesidiis homines instruxerit Deus ad caelestis regni consecutionem.

19. *Conclusio huius petitionis, et brevis illius alia expositio.*

Quare vehementer ad extremum petamus a Dei spiritu, nos ut omnia iubeat e sua voluntate facere; satanae ut tollat imperium, nullam ut in nobis summo illo die potestatem habeat; ut vincat, et triumphet Christus; ut vigeant eius leges toto orbe terrarum; ut decreta serventur; nullus ut proditor, aut desertor eius sit; sed tales se praebeant omnes, ut in regis Dei conspectum non dubitanter veniant, et *f*) constitutam illis ex omni aeternitate possessionem adeant regni caelestis, ubi beati cum Christo sempiterno aevo fruantur.

f) Matth. 25, 34.

DE TERTIA PETITIONE

CAPUT XII.

FIAT VOLUNTAS TUA.

1. *Quare, postulato Dei regno, statim subiiciatur, ut eiusdem voluntas fiat.*

Cum a Christo domino dictum sit: *g*) *Non omnis, qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum caelorum; sed qui facit voluntatem Patris mei, qui in caelis est, ipse intrabit in regnum caelorum;* quicumque in illud caeleste regnum pervenire cupiunt, id a Deo petere debent, ut fiat voluntas eius. Quamobrem hoc loco posita haec petitio est statim post regni caelestis postulationem.

g) Matth. 7, 21.

2. *Qua methodo ad veram huius petitionis intelligentiam perveniendum sit.*

Homo in initio suae creationis in Deum tamquam suae beatitudinis auctorem recte ferebatur.
Eccl. 7, 29.

Ut autem intelligant fideles, quam necessarium id nobis sit, quod hac prece postulamus, quantamque vim salutarium munerum ex eius impetratione consequamur; demonstrabunt parochi, quibus miseriis et aerumnis oppressum fuerit hominum genus propter peccatum primi parentis.

3. *Quae mala praevaricatio primi parentis in humanum genus invexerit.*

Nam a principio Deus proprii boni appetitionem creatis rebus ingeneravit, ut naturali quadam propensione suum quaererent et expeterent finem, a quo illae numquam, nisi obiecto extrinsecus impedimento, declinant. Haec autem initio fuit in homine expetendi Deum, suae beatitudinis auctorem parentemque, eo praeclarior et praestantior vis, quod is compos esset rationis atque consilii. Sed hunc amorem, sibi naturaliter ingenitum, cum reliquae naturae rationis expertes conservassent, quae ut initio procreatae fuerunt natura bonae, sic in eo statu et conditione manserunt, hodieque manent; miserum hominum genus cursum non tenuit. Non enim solum bona iustitiae originalis amisit, quibus a Deo supra naturae suae facultatem auctum ornatumque fuerat, sed etiam insitum in animo praecipuum virtutis studium obscuravit. a) *Omnes*, inquit, *declinaverunt, simul inutiles facti sunt: non est, qui faciat bonum, non est usque ad unum.* Nam b) *sensus et cogitatio humani cordis in malum prona sunt ab adolescentia sua;* ut inde facile intelligi possit, neminem per se salutariter sapere, sed omnes ad malum esse propensos, innumerabilesque esse hominum pravas cupiditates, c) dum proclives sunt, et flagranti studio feruntur ad iram, ad odium, ad superbiam, ad ambitionem, ad omne fere malorum genus.

Peccato originali, et amissa iustitia, et ad virtutem inclinatio corrupta est.
a) Psal. 52, 4.
b) Gen. 8, 21. Item 6, 5.
Omnes ab adolescentia ad malum sunt proclives.
Conc. trid. sess. 5. de peccato originali.
c) Rom. 7, 21. I, 26.

4. *Homo etsi multis miseriis obrutus sit, suum tamen statum ignorat.*

Quibus in malis quamquam assidue versemur; tamen, quae summa est nostri generis miseria, permulta ex illis sunt, quae nobis minime mala videantur. Quae res insignem arguit hominum calamitatem, qui, cupiditatibus ac libidinibus obcaecati, non videant, quae salutaria opinantur, plerumque esse pestifera: immo vero ad illa perniciosa mala, tamquam ad optabile et expetendum bonum, rapiantur praecipites; ab iis, quae vere bona sunt et honesta, tamquam a contrariis rebus, abhorreant. Hanc opinionem, corruptumque iudicium detestatur Deus illis verbis: d) *Vae qui dicitis malum bonum et bonum malum; ponentes tenebras lucem, et lucem tenebras; ponentes amarum in dulce, et dulce in amarum.*

d) Isa 5, 20.

5. *Quo modo nostram hanc miseriam sacrae litterae nobis sub oculos subiiciant.*

Gustum spiritualem amisit homo.

Itaque, nostris ut subiiciant oculis nostras miserias, com-

parant nos divinae litterae iis, *a*) qui verum gustandi sensum amiserunt; qua re fit, ut a salubri victu alieni sint, appetantque contrarium. *b*) Cum aegrotis praeterea nos ceferunt: ut enim illi, nisi morbum depulerint, sanorum et integrorum hominum officia ac munera obire non possunt; sic nos actiones, quae Deo gratae sunt, suscipere sine divinae gratiae adiumento nequimus.

a) Isa. 24, 9. Hierem. 4, 29. 31. Ezech. 18, 2.

Homines omnes post peccatum sunt aegrotis similes.

b) Psal. 6, 3. et 106, 12. Isa. 4, 6. et 53, 4.

6. *In statu naturae corrupto, quanta sit ad aliquid boni agendum hominum infirmitas.*

Quod si quaedam sic affecti assequimur, levia illa sunt, et quae ad consequendam caelestem beatitudinem parum vel nihil momenti habent. At Deum, ut par est, amare, et colere, quod maius quiddam et altius est, quam ut nos humi strati id humanis viribus assequamur, numquam poterimus, nisi adminiculo divinae gratiae sublevemur.

Virtutes caelo dignas homo sibi relictus perficere non potest.

7. *In rebus divinis nos omnino pueris esse persimiles.*

Quamquam aptissima est etiam illa comparatio ad significandam miseriam humani generis conditionem, quod similes esse dicimur puerorum, qui suo relicti arbitrio temere moventur ad omnia: pueri, inquam, sumus, et imprudentes, ludicris sermonibus et inanibus actionibus dediti, si a divino praesidio deseramur. Sic enim nos obiurgat sapientia: *c*) *Usquequo parvuli diligitis infantiam, et stulti ea, quae sibi sunt noxia, cupient?* Et in hunc modum hortatur Apostolus: *d*) *Nolite pueri effici sensibus.* Etsi in maiori inanitate et errore versamur, quam illa puerilis aetas, cui tantum abest humana prudentia, ad quam tamen per se tempore potest pervenire; cum ad divinam prudentiam, quae ad salutem necessaria est, nos, nisi Deo auctore et adiutore, adspirare non possimus. Nisi enim praesto nobis sit Dei auxilium, reiectis iis, quae vere sunt bona, ad interitum ruimus voluntarium.

Homines per Adae peccatum nunc sunt ipsis pueris insipientiores.

c) Prov. 1, 22.

d) 1. Cor. 14, 20.

Prudentiam saluti necessariam nisi, Deo adiutore, consequi non possumus.

8. *Quodnam hac petitione tantorum malorum proponatur remedium.*

Ac si quis, discussa divinitus animi caligine, has videat hominum miserias, et, sublato stupore, sentiat *e*) legem membrorum, ac sensus cupiditates, spiritui repugnantes, recognoscat, omnemque dispiciat naturae nostrae propensionem ad malum; qui poterit non ardenti studio opportunum tanto huic malo, quo naturae vitio premimur, remedium quaerere, salutaremque illam regulam expetere, ad quam christiani hominis vita dirigenda et conformanda sit? Hoc igitur illud est, quod imploramus, cum ita precamur Deum: *Fiat voluntas tua.* Cum enim, *f*) abiecta obedientia, et Dei voluntate neglecta, in has miserias inciderimus, unum illud tantorum malorum remedium nobis divinitus propositum est, ut ex Dei voluntate, quam peccando contempsimus, aliquando vivamus, omnesque cogitationes et actiones nostras ea regula metiamur. Quod ut assequi possimus, suppliciter illud a Deo petimus: *Fiat voluntas tua.*

e) Rom. 7, 23.

Omnium actionum, et cogitationum humanarum bonitas ex consensu, quem habent cum divina voluntate est metienda.

Suam autem voluntatem Deus manifestavit hominibus per decalogum.

f) Rom. 5, 19.

9. *Etiam a iustificatis, qui iam Deo parent, usurpanda haec precatio est.*

Iustificati propter pronitatem ad malum, vita hac durante, semper periclitantur, concil. trid. sess. 6. c. 12. et 3. vide Ezech. 8, 2. 6. Ier. 16, 2. a) Iacob. 4, 1.

Id vero illis etiam vehementer petendum est, in quorum animis iam regnat Deus, quique iam sunt radiis divini luminis illustrati, cuius gratiae beneficio, Dei obtemperent voluntati. Quibus licet ita comparatis, propriae tamen cupiditates adversantur propter proclivitatem ad malum, insitam in hominum sensibus: ut, etiam si tales simus, magnum tamen hoc loco nobis periculum sit a nobis ipsis, ne *a*) abstracti et illecti a *concupiscentiis, quae militant in membris* nostris, iterum de salutis via deflectamus. De quo nos periculo Christus dominus admonuit illis verbis: *b*) *Vigilate, et orate, ut non intretis in tentationem; spiritus quidem promptus est, caro autem infirma.*

b) Matth. 26, 41.

10. *In iustificatis adhuc viget concupiscentia, quam quidem nemo penitus potest extinguere.*

Iustitia originalis fuit tamquam fraenum, quo carnis cupiditates regebantur, eoque semel amisso numquam ita regi potuerunt, quin identidem noxia appeterent. c) Rom. 7, 18. Fomes peccati, seu concupiscentia perpetuo in membris nostris latitat, unde etiam perpetuo adversus illam quaerenda sunt auxilia. d) Rom. 7, 20.

Non enim est in hominis potestate, ne in eius quidem, qui per Dei gratiam est iustificatus, ita domitos habere carnis affectus, ut numquam illi postea excitentur: quippe cum eorum, qui iustificati sunt, mentem sanet Dei gratia, non etiam carnem; de qua illud scripsit Apostolus: *c*) *Scio enim, quia non habitat in me, hoc est, in carne mea, bonum.* Nam ut semel primus homo iustitiam originalem, quo tamquam freno quodam cupiditates regebantur, amisit, minime eas postea ratio ita continere potuit in officio, ut ea non appeteret, quae etiam rationi repugnant. Itaque in ea hominis parte *d*) peccatum, id est, peccati fomitem habitare scribit Apostolus, ut intelligamus eum non ad tempus, quasi hospitem, diversari apud nos, sed, quamdiu vivimus, tamquam incolam nostri corporis in domicilio membrorum haerere perpetuo. Ergo domesticis et intestinis hostibus assidue oppugnati, facile intelligimus, confugiendum esse ad Dei auxilium, petendumque, ut fiat in nobis voluntas eius. Iam vero faciendum est, ut sciant fideles, quae sit huius petitionis vis.

11. *Quo modo voluntas Dei in hac petitione accipiatur.*

Quo loco, multis omissis, quae a doctoribus scholasticis de Dei voluntate utiliter et copiose disputantur, voluntatem hic accipi dicimus pro ea, quam *signi* appellare solent, hoc est, pro eo quod Deus a nobis fieri, aut caveri iusserit, aut monuerit. Quare voluntatis nomine hoc loco comprehensa sunt universa, quae nobis ad caelestem beatitudinem comparandam proponuntur, sive illa ad fidem, sive ad mores pertineant; omnia denique, quaecumque nos Christus dominus per se, vel per ecclesiam suam facere aut imperarit, aut prohibuerit; de qua voluntate ita scribit Apostolus: *e*) *Nolite fieri imprudentes; sed intelligentes, quae sit voluntas Dei, bona, beneplacens, et perfecta.*

Vide magistrum in 1. dist. 45. litt. G. H. et I. et Thom. in 1. p. q. 19. et ipsum, et alios in 1. dist. 45.

e) Ephes. 5, 17. 1. Thess. 4, 3. Rom. 12, 2. 1. Pet. 2, 15.

12. *Quam includat tertia petitio sententiam.*

Cum igitur illud precamur, *fiat voluntas tua;* petimus in

primis, nobis ut pater caelestis facultatem concedat obtemperandi divinis iussis, et *a*) inserviendi ei *in sanctitate et iustitia omnibus diebus nostris;* ut ad nutum et voluntatem eius omnia faciamus; ut ea colamus officia, de quibus in sacris litteris admonemur; ut, ipso duce et auctore, reliqua omnia praestemus, quae eos decent, *b*) *qui non ex voluntate carnis sed ex Deo nati sunt*, exemplum Christi domini secuti *c*), qui *factus* est *obediens usque ad mortem*, *mortem autem crucis;* ut parati simus omnia perpeti potius, quam vel minimum ab eius voluntate discedere.

a) Luc. I, 74. 75.

b) Ioan. I, 13.

c) Phil. 2, 8.

13. *Quibus potissimum datum sit, eorum, quae hic petuntur, studio et amore ardentissime flagrare.*

Parere Deo, libertas est, inquit Seneca, libro de beata vita c. 15. ex quo D. Bern. serm. 3. de sancto Andrea haec sumpsisse videtur, servire Deo regnare est.

Nec vero quisquam est, qui huius studio et amore petitionis flagret ardentius, quam is, cui concessum sit, ut summam eorum dignitatem intueatur, qui Deo obediunt. Idem enim illud verissime dici intelligit, servire Deo et illi obedire, regnare esse. *Quicumque*, inquit Dominus, *fecerit voluntatem Patris mei, qui in caelis est, ipse meus frater, soror, et mater est;* hoc est, cum illo sum omnibus amoris, et benevolentiae vinculis coniunctissimus. Nemo fere est ex viris sanctis, quin praecipuum huius petitionis munus a Deo vehementer postularit; ac praeclara quidem omnes, sed varia persaepe oratione usi sunt. In quibus mirificum et suavissimum Davidem videmus illud varie postulantem; modo enim inquit: *d*) *Utinam dirigantur viae meae ad custodiendas iustificationes tuas;* interdum: *e*) *Deduc me in semitam mandatorum tuorum;* nonnunquam: *f*) *Gressus meos dirige secundum eloquium tuum, et non dominetur mei omnis iniustitia.* Huc pertinent illa: *g*) *Da mihi intellectum, ut discam mandata tua.* *h*) *Iudicia tua doce me.* *i*) *Da mihi intellectum, ut sciam testimonia tua.* Saepe aliis verbis eandem tractat versatque sententiam. Qui loci diligenter animadvertendi sunt, et fidelibus explicandi; ut, quanta sit in prima huius petitionis parte vis et copia salutarium rerum, omnes intelligant.

Matth. 12, 50. Marci 3, 35. Luc. 8, 21.

Omnes sancti divinam voluntatem semper fieri optarunt, ut Christus. Matth. 26, 42. Paulus Act. 21, 14. I. Reg. 3, 18.

d) Psal. 118, 5.

e) Ibid. 35.

f) Ibid. 133.

g) Ibid. 73.

h) Ibid. 108.

i) Ibid. 125.

14. *Quid praeterea hac petitione significemus.*

Secundo loco, cum illud precamur, *fiat voluntas tua*, detestamur opera carnis; de quibus scribit Apostolus: *k*) *Manifesta sunt autem opera carnis; quae sunt fornicatio, immunditia, impudicitia, luxuria, idolorum servitus, veneficia, inimicitiae, contentiones, aemulationes, irae, rixae, dissensiones, sectae, invidia, homicidia, ebrietates, commessationes*, etc.; et: *Si secundum carnem vixeritis, moriemini.* Petimusque, ne sinat Deus, ea nos perficere, quae sensus, quae cupiditas, quae imbecillitas nostra suaserit, sed ut nostram voluntatem sua voluntate moderetur. Alieni sunt ab hac voluntate voluptarii homines, qui in terrenarum rerum cura et cogitatione defixi sunt. Feruntur enim libidine praecipites ad potiundum, quod concupierunt, et in illo fructu pravae cupiditatis

k) Gal. 5, 19. 20. 21.

I. Rom. 8, 13.

Voluptuarii, terrenisque affectibus implicati,

nisi illam cupiditatem exuant, non vere istud precantur.

a) Rom. 13, 14.

felicitatem ponunt, ut beatum etiam esse dicant, qui, quodcumque optarit, consequatur. Nos contra petimus a Deo, ut ait Apostolus, a) ne *carnis curam* faciamus *in desideriis, sed ut* fiat voluntas eius.

15. *Melius est id optare fieri, quod Deus vult, quam id quod pimus.*

Difficile est adversus propriam cupiditatem precari, sed tamen salutare et gloriosum.

b) Matth. 16, 24. Lucae 9, 23. Marc. 8, 34.

Etsi non facile adducimur, ut precemur Deum, ut cupiditatibus nostris non satisfaciat. Habet enim difficultatem haec animi inductio; quod ipsi quodammodo, id petentes, nos videmur odisse; quod etiam stultitiae tribuunt ii, qui toti haerent in corpore. Sed nos stultitiae famam subeamus libenter Christi causa, cuius est illa sententia: b) *Si quis vult post me venire, abneget semetipsum.* Praesertim cum sciamus, multo praestare, id optare, quod rectum iustumque sit, quam illud assequi, quod a ratione, a virtute, a Dei legibus sit alienum. Et certe deteriore loco is est, quicumque ad id pervenit, quod temere, ac libidinis impulsu cupiebat, quam qui, optime quod optavit, non assequitur.

16. *Etiam ea, quae pietatis speciem non habent, a Deo petenda non sunt.*

c) 2. Cor. 11, 14.

d) Matth. 16, 22.

e) Lucae 9, 54.

f) Lucae 9, 56. Ioan. 3, 16.

Quamquam non id modo petimus, ne concedatur nobis a Deo, quod ipsi nostra sponte cupimus, cum studium nostrum depravatum esse constat; sed ne id etiam detur, quod, suasore et impulsore daemone, c) simulato lucis angelo, tamquam bonum interdum postulamus. Rectissimum illud principis d) apostolorum studium videbatur, pietatisque plenissimum, cum Dominum a consilio proficiscendi ad mortem avocare conabatur; et tamen eum, quia humanis sensibus, non divina ratione ducebatur, Dominus acriter obiurgavit. Quid amantius in Dominum videbatur eo postulari potuisse, quod sancti viri e) Iacobus et Ioannes, illis irati samaritanis, qui magistrum hospitio accipere noluissent, ab eo petierunt, uti iuberet ignem e caelo descendere, qui duros illos et inhumanos absumeret? At a Christo domino reprehensi sunt illis verbis: f) *Nescitis, cuius spiritus estis. Filius enim hominis non venit animas perdere, sed salvare.*

17. *Cum, quae cupimus, ad naturae conservationem spectant, ea maxime ut fiant, si Deus velit, petendum est.*

g) Matth. 26, 38. 31, 38. Marci 14, 33. Qualis autem in Christo fuerit tristitia, et timor, vide S. Thom. in 3. p. q. 25. 6. c. 17.

h) Lucae 22, 42.

Neque vero solum, cum, quod cupimus, malum est, aut mali speciem habet, Deum precari debemus, ut fiat voluntas eius, sed etiam, cum re vera malum non est; veluti cum voluntas sequitur primam illam naturae inclinationem, ut appetat ea, quae naturam conservant, et reiiciat quae ei contraria videantur. Quocirca, cum in eum locum ventum est, ut aliquid petere velimus huius generis, tum vero dicamus ex animo, *fiat voluntas tua;* imitemur illum ipsum, a quo salutem et salutis disciplinam accepimus; g) qui cum naturaliter insito cruciatuum, et acerbissimae mortis timore commoveretur, tamen in illo horrore summi doloris suam ad Dei patris retulit voluntatem: h) *Non mea,* inquit, *voluntas, sed tua fiat.*

18. *Cum citra Dei auxilium peccatum vitare non possimus, id etiam hac petitione postulamus.*

Sed miserabiliter depravatum est hominum genus; qui cum vim etiam suae attulerint cupiditati, eamque divinae voluntati subiecerint, tamen sine Dei auxilio, quo et a malo protegimur, et ad bonum dirigimur, peccata vitare non possunt. Ergo confugiendum est ad hanc precationem, et petendum a Deo, ut in nobis ipse instituta perficiat; ut exultantes cupiditatis motus comprimat; ut appetitus rationi obedientes efficiat; ut nos denique totos ad suam conformet voluntatem. Precamur etiam, ut *a*) Dei voluntatis cognitionem totus orbis terrarum accipiat; quo *b*) divinum *mysterium absconditum a saeculis, et generationibus*, notum ac pervulgatum sit apud omnes.

a) 1. Tim. 2, 4.
b) Col. 1, 26.

SICUT IN CAELO, ET IN TERRA.

19. *Quid sibi ista clausula velit.*

Formam praeterea, et praescriptionem huius obedientiae postulamus, ut videlicet ad eam regulam dirigatur, quam in caelo et servant beati angeli, et colit reliquus caelestium animarum chorus; ut quemadmodum illi sponte, et summa cum voluptate obediunt divino numini, sic nos Dei voluntati, quo modo ipse maxime vult, libentissime pareamus.

20. *Deo non pretii alicuius causa, sed amore ipsius parendum est.*

Et vero in opera, et studio, quod Deo navamus, summum a nobis amorem Deus, et eximiam charitatem requirit; ut, etiam si spe caelestium praemiorum totos nos ei dicaverimus, tamen ideo illa speremus, quod, ut in eam spem ingrederemur, placuit divinae maiestati. Quare tota nitatur illo in Deum amore nostra spes, qui mercedem amori nostro proposuit aeternam beatitudinem. Sunt enim, qui amanter alicui serviant, sed tamen pretii causa, quo amorem referunt. Sunt praeterea, qui tantummodo charitate et pietate commoti, in eo, cui dant operam, nihil spectant, nisi illius bonitatem atque virtutem; cuius cogitatione et admiratione se beatos arbitrantur, quod ei suum officium praestare possint.

Vide divum Bern. in lib. de diligendo Deo fere in medio.
Voluntas Dei in caelo fit ex amore, charitate.

21. *Aliae item eius clausulae expositiones.*

Et hanc habet sententiam illa appositio, *sicut in caelo, et in terra.* Maxime enim nobis enitendum est, ut Deo simus obedientes quemadmodum beatas mentes esse diximus; quarum laudes in illo summae obedientiae munere obeundo, eo psalmo persequitur David: *c*) *Benedicite Domino omnes virtutes eius, ministri eius, qui facitis voluntatem eius.* Quod si quis sanctum Cyprianum secutus, sic illa interpretatur, ut dicat; *in caelo*, in bonis et piis; *in terra*, in malis et impiis; nos vero etiam eius sententiam comprobamus, ut pro caelo spiritus, pro terra caro intelligatur; ut et omnes, et omnia in omnibus Dei voluntati obediant.

c) Psal. 102, 21.

S. Cyprian. in serm. de oration. dominic.

22. *Quo modo etiam gratiarum actionem contineat haec petitio.*

Gratiarum item actionem continet haec petitio: veneramur enim Dei sanctissimam voluntatem, et maximo perfusi gaudio, summis laudibus, et gratulationibus, omnia eius opera celebramus, qui certo sciamus, *a*) eum omnia bene fecisse. Cum enim constet, esse omnipotentem Deum, necessario sequitur, ut omnia eius nutu facta esse intelligamus: cum vero etiam ipsum, sicuti est, summum bonum esse affirmemus; nihil ex eius operibus non esse bonum, cum omnibus ipse suam impertiverit bonitatem, confitemur. Quod si in omnibus divinam rationem non assequimur, in omnibus tamen et ambigui causa neglecta, et reiecta omni haesitatione, illud Apostoli profitemur, *b*) *investigabiles* esse vias *eius*. Sed ob id maxime etiam Dei voluntatem colimus, quod ab eo caelesti lumine dignati sumus: *c*) ereptos enim *de potestate tenebrarum*, *transtulit in regnum filii dilectionis suae.*

a) Matth. 7, 37. Eccl. 39, 21.

b) Rom. 11, 33.

c) Coloss. 1, 13.

23. *Quid ex hac petitione ad contemplationem referendum sit.*

Sed ut extremo loci id explicetur, quod ad meditationem pertinet huius petitionis, redeundum est ad id, quod initio attigimus, debere fidelem populum in huius pronunciatione petitionis esse demisso et humili animo, reputantem secum eam, quae in natura est insita, cupiditatum vim divinae voluntati repugnantem, cogitantem se in eo officio vinci a naturis omnibus, de quibus ita scriptum est: *d*) *Omnia serviunt tibi*; maximeque imbecillem esse, qui nullum opus Deo gratum non modo non perficere, *e*) sed ne instituere quidem possit, nisi Dei adiumento sublevetur. Quoniam vero nihil magnificentius est, nihil praestantius, quam, ut diximus, Deo servire, et vitam ex eius lege ac praeceptis agere; quid optabilius esse potest homini christiano, quam *f*) ambulare in viis Domini, quam nihil agitare animo, nihil actione suscipere, quod a divina voluntate abhorreat? Ut vero exercitationem capiat, et illud institutum teneat diligentius, petat ex divinis libris exempla eorum, quibus, cum illi consiliorum suorum rationem non retulissent ad Dei voluntatem, omnia male ceciderunt.

d) Psal. 118, 91.

e) Ioan. 16, 6. et 2. Cor. 3, 5.

f) Psal. 118, 1. Infelices, qui sua consilia divinae voluntati non accommodant. Exemplum vide in Pharaon. Exod. 4, 5. 6. et seq.

24. *Quantum commodi ad vitam tranquille agendam ex huius petitionis meditatione consequi possimus.*

Moneantur postremo fideles, ut in simplici et absoluta Dei voluntate acquiescant; ferat aequo animo conditionem suam, qui sibi inferiori loco videtur esse, quam eius dignitas postulet; ne deserat ordinem suum, sed *g*) *in* ea *vocatione* maneat, in *qua vocatus est*, et proprium iudicium subiiciat Dei voluntati, qui nobis melius consulit, quam ipsi optare possimus. Si angustia rei familiaris, si corporis valetudine, si persecutionibus, si aliis molestiis et angoribus premimur; certo statuendum est, nihil horum sine Dei voluntate, quae summa omnium ratio est, no-

g) 1. Cor. 7, 20. Ephes. 4, 1. Voluntas Dei est ratio summa omnium, quae sunt. Vide D. Thom. in 1. p. q. 19. art. 4.

bis accidere posse; ideoque non debere nos gravius commoveri, sed invicto animo ferre, semper illud in ore habentes: *a*) *Domini voluntas fiat;* et illud beati Iob: *b*) *Sicut Domino placuit, ita factum est: sit nomen Domini benedictum.*

a) Act. 21, 14.
b) Iob. 1, 2.

DE QUARTA PETITIONE

CAPUT XIII.

PANEM NOSTRUM QUOTIDIANUM DA NOBIS HODIE.

1. *Quaenam, in hac oratione dominica, ratio ordinis servata sit.*

Quarta petitio, et reliquae deinceps, quibus animae et corporis subsidia proprie ac nominatim postulamus, ad superiores petitiones referuntur. Habet enim hunc ordinem ac rationem precatio dominica, ut postulationem rerum divinarum consequatur earum petitio, quae ad corpus, et ad hanc vitam tuendam pertinent. Nam ut ad Deum, tamquam ad ultimum finem, referuntur homines; sic humanae vitae bona ad divina eadem ratione diriguntur.

2. *Cur humanae vitae bona a Deo licite optentur, et petantur.*

Quae quidem ideo optanda, ac petenda sunt, vel quod ita divinus ordo postulat, vel quod illis adiumentis ad divinorum bonorum adeptionem indigemus, ut iis adminiculis propositum finem consequamur, qui regno, et gloria caelestis patris, atque iis praeceptis colendis servandisque continetur, quae Dei voluntatis esse non ignoramus. Quare omem vim, et rationem huius petitionis ad Deum, eiusque gloriam referre debemus.

3. *Quo fine, et modo temporalia bona sint postulanda.*

Temporalia bona iuxta Dei praescriptum sunt postulanda. Vide Thom. in 2. 2. q. 86. art. 6.

Praestabunt igitur suum officium parochi fidelibus auditoribus, ut intelligant in iis petendis, quae ad usum ac fructum pertinent rerum terrenarum, esse intendendum animum ac studium nostrum ad Dei praescriptionem, nec inde ulla ex parte declinandum. Nam in eo, quod scribit Apostolus: *c*) *Quid oremus, sicut oportet, nescimus;* maxime peccatur his postulationibus terrenarum et caducarum rerum. Ergo petenda sunt bona haec, ut oportet; ne perperam aliquid postulantes, responsum illud a Deo feramus: *d*) *Nescitis, quid petatis.* Erit autem certa iudicandi nota, quae prava sit, quaeve recta petitio, consilium, et propositum postulantis. Nam si quis terrena petit eo animo, ut illa omnino bona existimet, et in illis, tamquam in optato fine conquiescens, nihil praeterea requirat; sine dubio non orat, sicut oportet. *Non enim*, inquit sanctus Augustinus, *petimus temporalia haec, tamquam bona nostra, sed tamquam necessaria nostra.* Apostolus etiam in epistola ad corinthios docet,

c) Rom. 8, 26.
d) Matth. 20, 22.

In petitione rerum temporalium qualitas orationis ex proposito postulantis est metienda.

S. Aug. lib. 2. de serm. Dom. in mont. c. 16.

a) I. Cor. 10, 31. Coloss. 3, 17.

omnia, quae spectant ad usus vitae necessarios, ad Dei gloriam referri oportere: a) *Sive ergo manducatis*, inquit, *sive bibitis, sive aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite.*

4. *Quot, quantisque commoditatibus in statu innocentiae homo sit potitus.*

Sed, ut videant fideles, quantam habeat haec petitio necessitatem; commemorabunt parochi, quanta ad victum et ad vitam colendam indigentia sit externarum rerum. Quod magis intelligent, si comparatio fiet eorum, quae primo illi parenti nostri generis, et reliquis deinceps hominibus fuerunt ad vivendum necessaria. Nam etsi ille in amplissimo innocentiae statu, unde et ipse, et eius culpa omnis posteritas corruit, necesse habuisset adhibere cibum ad reficiendas vires; tamen inter illius, et nostrae vitae necessitates multum interest. Non enim ei vestibus ad tegumentum corporis opus fuisset, non tecto ad perfugium, non armis ad defensionem, non remediis ad valetudinem, non aliis multis, quorum subsidio nos ad hanc naturae imbecillitatem, ac fragilitatem tuendam egemus: satis ei fuisset ad immortalem vitam ille fructus, quem felicisima vitae arbor nullo eius aut posterorum labore praebuisset. Neque vero futurus erat in tantis paradisi deliciis otiosus, b) quem ad agendum Deus in eo voluptatis domicilio collocarat; verum nulla ei opera molesta, nullum officii munus non iucundum fuisset: tulisset ille perpetuo suavissimos fructus ex cultura felicium hortorum, nec eum umquam opera, aut spes fefellisset.

Primi parentes si in statu innocentiae perseverassent, necessario cibo uti debuissent. Vide Thom. in 1. p. q. 97. art. 3.

b) Gen. 2, 16.

5. *Quanta mala Adae praevaricationem sint secuta.*

At posterorum proles non solum fructu privata vitalis arboris, verum etiam horribili illa sententia condemnata est: c) *Maledicta terra in opere tuo; in laboribus comedes ex ea cunctis diebus vitae tuae. Spinas et tribulos germinabit tibi, et comedes herbas terrae: in sudore vultus tui vesceris pane tuo, donec revertaris in terram, de qua sumptus es; quia pulvis es, et in pulverem reverteris.* Nobis igitur contra evenerunt omnia, atque illi et posteris contigissent, si Dei dicto audiens fuisset Adam: itaque versa sunt omnia, et mutata in deterrimam partem. In quo illud gravissimum est, quod maximos sumptus, summum laborem ac sudorem saepissime nullus fructus consequitur; cum fruges datae in deteriorem segetem, vel succrescenti agrestium herbarum asperitate opprimuntur, vel nimbis, vento, grandine, uredine, rubigine perculsae, et prostratae intereunt; ut omnis anni labor, exiguo tempore, aliqua caeli vel terrae calamitate, recidat ad nihilum. Quod accidit immanitate nostrorum scelerum, a quibus aversus Deus, nostris minime benedicit operibus; sed horrenda manet sententia, quam de nobis initio pronunciavit: d) *In sudore vultus tui vesceris pane tuo.*

c) Gen. 3, 17. 18.

Opera nostra, et omnis labor saepe inanis, propter scelerum immanitatem. Vide Levit. 26, 16. Deut. 28, 15. seqq. Psal. 106, 34.

d) Gen. 3, 19.

6. *Homines, ut succurrant suis necessitatibus, laboribus tenentur; qui tamen, nisi Deus faveat, frustra laborant.*

Ergo pastores in huius loci tractationem incumbent; ut sciat fidelis populus, sua culpa homines in has angustias et miserias incidere; ut intelligat, desudandum quidem, et elaborandum esse in parandis iis, quae ad vivendum sunt necessaria, verumtamen, nisi laboribus nostris benedixerit Deus, fallacem spem, et inanem fore omnem contentionem. Nam *a*) *neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat; sed, qui incrementum dat, Deus*; et: *b*) *Nisi Dominus aedificaverit domum, in vanum laboraverunt qui aedificant eam.*

Curandum est, ut laboribus nostris Deus benedicat.

a) I. Cor. 3, 7.

b) Psal. 126, I.

7. *Deus rogandus, ut ea, quibus indigemus, suppeditet, quod prolixe facit.*

Docebunt igitur parochi, esse res pene innumerabiles, quae si nobis desint, vel vitam amittimus, vel agimus insuavem. Hac enim cognita rerum necessitate, naturaeque imbecillitate, christianus populus caelestem patrem adire cogetur, et ab eo terrena, et caelestia bona suppliciter petere. Imitabitur *c*) prodigum illum filium, qui cum in regione longinqua coepisset egere, nec esset, cum esuriret, qui ei siliquas daret, aliquando ad se rediens, intellexit, malorum, quibus premebatur, nusquam nisi a patre esse expetendum remedium. Quo loco accedet etiam fidentius ad orandum fidelis populus, si in cogitatione divinae benignitatis recordabitur, paternas aures perpetuo patere filiorum vocibus. Nam dum hortatur nos, ut panem petamus, ea se recte petentibus abunde largiturum pollicetur: docendo enim, quo modo petamus, hortatur; hortando, impellit; impellendo, spondet; spondendo, nos in spem certissimae impetrationis inducit.

c) Lucae 15, 16. 17.

Deus filios suos fidenter necessaria petentes, exaudit. Vide Matth. 7, 9. 10, 21.

8. *Quid panis nomine intelligatur, quaeque huius petitionis sit sententia.*

Excitatis igitur, et inflammatis animis fidelis populi, sequitur, ut, quid hac petitione postuletur, declarandum sit: primum, quid sit ille panis, quem petimus. Sciendum igitur est, in divinis litteris hoc *d*) panis nomine multa quidem significari, sed illa duo praecipue, primum quidquid in victu, ceterisque rebus ad corpus, vitamque tuendam adhibemus; deinde, quidquid nobis ad spiritus et animae vitam, ac salutem Dei munere tributum est. Petimus autem hoc loco huius, quam in terris agimus, vitae subsidia, sanctorum *e*) patrum ita sentientium auctoritate.

d) Gen. 14, 18. 31. 37. 43. et alibi. 10. Eccl. 15. doctrinam salutarem. Lucae 14, 15.

e) Cypr. lib. de orat. in dom. Basil. in reg. br. inter 252.

9. *Temporalia a Deo beneficia peti posse demonstratur.*

Quamobrem minime sunt audiendi, qui dicunt, non licere christianis hominibus a Deo petere terrena huius vitae bona. Nam huic adversantur errori, praeter consentientem patrum sententiam, exempla permulta tum veteris, tum novi testamenti. Iacob enim vovens, sic orabat: *f*) *Si fuerit Deus mecum, et custodierit me in via, per quam ego ambulo, et dederit mihi panem ad vescendum, et vestimentum ad induendum,*

Quod terrena petere liceat.

f) Genes. 28, 20.

reversusque fuero prospere ad domum patris mei; erit mihi Dominus in Deum, et lapis iste, quem erexi in titulum, vocabitur domus Dei: cunctorumque, quae dederis mihi, decimas offeram tibi. Salomon etiam certum petebat vitae subsidium, cum illud precabatur: *a*) *Mendicitatem, et divitias ne dederis mihi; tribue tantum victui meo necessaria.* Quid, quod Salvator humani generis illa iubet petere, quae nemo negare audeat ad corporis usum pertinere? *b*) *Orate*, inquit, *ut non fiat fuga vestra in hieme, vel sabbato.* Quid dicemus de sancto Iacobo? cuius illa sunt: *c*) *Tristatur aliquis vestrum? oret: aequo animo est? psallat.* Quid de Apostolo? qui sic cum romanis agebat: *d*) *Obsecro vos, fratres, per dominum nostrum Iesum Christum, et per charitatem sancti Spiritus, ut adiuvetis me in orationibus vestris pro me ad Deum, ut liberer ab infidelibus, qui sunt in Iudaea.* Quare, cum et divinitus concessum sit fidelibus, ut petant haec subsidia rerum humanarum, et perfecta haec a Christo domino tradita sit orandi formula; ne illud quidem dubium relinquitur, unam ex septem hanc esse petitionem.

a) Prov. 30, 8.
b) Matth. 24, 20.
c) Iacob. 5, 13.
d) Rom. c. 15, 30.

10. *Panis nomine quid hic ad corporis necessitatem pertinens intelligatur.*

Petitionis sententia illustratur. Panis nomen interdum victum, et amictum significat.

Petimus praeterea panem quotidianum, idest, victui necessaria; ut panis nomine, quod satis sit et vestium ad tegendum, et cibi ad vescendum, sive panis is sit, sive caro, sive piscis, sive quodcumque aliud, intelligamus. Videmus enim, usum esse hoc loquendi modo Elisaeum, cum regem moneret, *e*) ut praeberet panem militibus assyriis, quibus magna ciborum copia data est. Illud etiam de Christo domino scriptum scimus: *f*) *Ingressus est in domum cuiusdam principis pharisaeorum sabbato manducare panem:* qua voce, quae ad cibum, quaeque ad potum pertinent, significari videmus. Ad huius petitionis absolutam significationem praeterea animadvertendum est, hoc panis vocabulo, non abundantem, et exquisitam ciborum, ac vestium copiam, sed necessariam, ac simplicem intelligi debere; quemadmodum scripsit Apostolus: *g*) *Habentes alimenta, et quibus tegamur, his contenti sumus;* et Salomon, ut diximus: *h*) *Tribue tantum victui meo necessaria.*

e) 4. Reg. 6, 2. 23.
f) Lucae 14, 1.
Panis subinde cibum, et potum significat.
Panis nomen non delicias, sed necessaria vitae includit.
g) 1. Tim. 6, 8.
h) Prov. 30, 8.

11. *Cur non simpliciter panem, sed panem nostrum hic petamus.*

Quem, primo, panem nostrum hic dicamus.

Huius quoque frugalitatis et parsimoniae illa voce, quae proxime sequitur, admonemur. Cum enim *nostrum* dicimus, panem illum ad necessitatem nostram, non ad luxuriam petimus; non enim *nostrum* dicimus, quia eum nobis opera nostra, sine Deo, parare possimus [est enim apud Davidem: *i*) *Omnia a te expectant, ut des illis escam in tempore. Dante te illis, colligent: aperiente te manum tuam, omnia implebuntur bonitate;* et alio loco: *k*) *Oculi omnium in te sperant, Domine; et tu das escam illorum in tempore opportuno*], sed quia ne-

i) Psal. 103, 27. 28. 29.
k) Psal. 144, 15.

cessarius est, et a parente omnium Deo, *a*) qui omnes sua providentia alit animantes, nobis attributus.

a) Psal. 146, 9.

12. *Labore nostro parandus est nobis panis, quem esse volumus, si nostrum panem postulamus.*

Secundo, panis noster dicitur iusto labore paratus.

Ob eam quoque causam panis *noster* appellatur, quod iure est a nobis acquirendus, non iniuria, fraude, aut furto parandus; quae enim nobis malis artibus conciliamus, non nostra sunt, sed aliena, saepiusque illorum calamitosa est vel adeptio, vel possessio, vel certe iactura. Contra vero honestis ac laboriosis piorum hominum lucris, ex Prophetae sententia, tranquillitas inest, et magna felicitas. *b*) *Labores*, enim inquit, *manuum tuarum quia manducabis: beatus es, et bene tibi erit.* Iam vero iis, qui iusto labore victum quaerunt, fructum suae benignitatis eo loco pollicetur Deus: *c*) *Emittet Dominus benedictionem super cellaria tua, et super omnia opera manuum tuarum; benedicetque tibi.*

b) Psal. 127, 2.

c) Deut. 28, 8.

Postulatur etiam hic ut nostro pane recte utamur.

Neque solum petimus a Deo nobis, ut illo uti liceat, quod nostro sudore ac virtute peperimus eius adiumento benignitatis; id enim vere dicitur *nostrum;* sed etiam bonam mentem postulamus, ut recte partis, recte item ac prudenter uti possimus.

QUOTIDIANUM.

13. *Quare et haec particula, quotidianum, adiiciatur.*

Prima ratio, ob quam panem quotidianum postulare iubeamur. Deliciae, et habendi cupiditas reprehensa.

Huic etiam voci subiecta est ea notio frugalitatis ac parsimoniae, quam proxime diximus. Non enim multiplicem, aut delicatum cibum postulamus, sed eum, qui naturae necessitati satisfaciat; ut eos pudeat hoc loco, qui fastidio communis cibi et potionis, conquisitissima escarum ac vinorum genera persequuntur. Nec minus hac voce, *quotidianum*, improbantur ii, quibus horrendas illas minas proponit Isaias: *d*) *Vae, qui coniungitis domum ad domum, et agrum agro copulatis usque ad terminum loci: numquid habitabitis vos soli in medio terrae?* Etenim est inexplebilis horum hominum cupiditas, de quibus illud scriptum est a Salomone: *e*) *Avarus non implebitur pecunia;* ad quos dictum etiam illud pertinet Apostoli: *f*) *Qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem, et in laqueum diaboli.*

d) Isa. 5, 8.

e) Eccl. 5, 9. 11.

f) 1. Tim. 6, 9.

Quotidianum praeterea panem appellamus, quod vescimur eo ad reficiendum vitalem humorem, qui quotidie consumitur vi naturalis caloris. Est denique illa huius ratio nominis, quod assidue petendus est, ut in hac consuetudine amandi et colendi Deum retineamur, nobisque omnino persuadeamus, id quod est, vitam ac salutem nostram ex Deo pendere.

DA NOBIS.

14. *Quid haec duo verba, da nobis, sibi velint.*

Quantam hae duae voces materiam praebeant ad cohortan-

dos fideles, ut infinitam Dei potentiam pie sancteque colant, ac venerentur, in *a*) cuius manu sunt omnia, et ut nefariam illam satanae ostensionem detestentur: *b*) *Mihi tradita sunt omnia, et cui volo do illa;* nemo non videt; nam unius nutu Dei distributa cuncta, et conservantur, et augentur.

a) Psal. 23, 1. 49, 12. et 94, 41. Esther. 13, 9.
b) Lucae 4, 6.
Dei nutu cuncta distribuuntur, et conservantur.

15. *Cur divites, etiam si rebus omnibus abundent, his verbis uti debeant.*

Sed quae divitibus haec est imposita necessitas, dixerit quispiam, petendi quotidianum panem, cum rebus omnibus abundent? Haec illis necessitas est orandi in hunc modum, non ut dentur eis, quorum Dei benignitate habent copiam, sed ne, quae abunde illis adsunt, amittant. Quamobrem, ut scribit Apostolus, *c*) hinc discant divites *non sublime sapere, neque sperare in incerto divitiarum, sed in Deo vivo, qui praestat nobis omnia abunde ad fruendum.* Huius autem necessariae petitionis hanc causam affert sanctus *d*) Chrysostomus, non solum ut nobis suppetat cibus, sed ut eum nobis suppeditet Domini manus, quae salubrem, atque adeo salutarem vim inserens pani quotidiano, efficit, ut et cibus corpori prosit, et corpus animae serviat.

c) 1. Tim. 6, 17.
d) Cur petimus ut Deus det nobis panem.
Chrys. hom. 14. oper. imperf. in Matth.

16. *Cur, da nobis, non da mihi, dicamus.*

Sed quid est, quamobrem, *da nobis*, numero multitudinis dicimus, non autem *mihi?* Quia proprium illud est christianae charitatis, non *e*) ut quisque de se uno sollicitus sit, sed ut praeterea de proximo laboret, et in cura suae utilitatis meminerit etiam aliorum. Accedit eo, quod, quae alicui munera divinitus tribuuntur, non idcirco tribuuntur, ut solus ea possideat, vel in illis luxuriose vivat, sed ut cum aliis communicet, quae necessitati superfuerint. Nam inquiunt sancti Basilius et Ambrosius: *Esurientium panis est, quem tu detines; nudorum indumentum est, quod tu recludis; miserorum redemptio est et absolutio, pecunia, quam tu in terram defodis. Tot te ergo scias invadere bona, quot possis praestare, et nolis.*

e) 1. Cor. 13, 5. Vide item Cypr. in lib. de orat. et d. Th. in 2. 2. qu. 82. art. 7. ad primum.
Basil. hom. 6. variorum argum. quam deinde divus Ambros, latinam fecit, estque inter eius ser. 81. in fine.

HODIE.

Vocula Hodie duo insinuat.

17. *Quid vocula, hodie, hic apposita insinuet.*

Admonet nos haec vox communis infirmitatis. Quis enim est, qui, si minus sua unius opera providere se posse sperat in longinquum tempus necessarios vitae sumptus, saltem in diem victus subsidia paraturum non confidat? Sed ne huius quidem fiduciae facultas nobis a Deo permittitur, qui nos singulorum etiam dierum cibum a se petere iussit. Quae sententia habet illam necessariam rationem, quia quotidiano pane egemus omnes, quotidie etiam dominica precatione singulis utendum esse. Haec de pane, qui ore perceptus corpus alit atque sustentat, qui communis fidelium et infidelium, piorum et im-

Oratio dominica quotidie dicenda.

piorum, admirabili Dei bonitate, *a*) *qui solem suum oriri facit super bonos et malos, et pluit super iustos et iniustos*, omnibus impertitur.

a) Matth. 5, 45. Luc. 6, 27. 35.

18. *Quidnam spirituali pane, qui amplitudine huius petitionis etiam includitur, hic intelligendum sit.*

Reliquus est spiritualis panis, quem etiam hoc loco petimus, quo significantur omnia, quaecumque in hac vita ad spiritus et animae salutem et incolumitatem requiruntur. Ut enim multiplex est cibus, quo corpus alitur et sustentatur; sic non est unius generis esca, quae spiritus et animae vitam continet: nam et verbum Dei cibus est animae; sapientia enim inquit: *b*) *Venite, comedite panem meum, et bibite vinum, quod miscui vobis.* Huius autem verbi facultatem cum adimit Deus hominibus, quod efficere solet, cum gravius nostris sceleribus offenditur, fame dicitur premere genus humanum. Sic enim est apud Amos: *c*) *Mittam famem in terram; non famem panis, neque sitim aquae, sed audiendi verbum Domini.*

Cibus animae, ut et corporis est multiplex. Verbum Dei panis.

b) Prov. 9, 5.

Quomodo Deus fame verbi sui homines premat.

c) Amos 8, 11.

Desperata est reipublicae salus, in qua verbum Dei reiicitur.

Ut autem illud est certum propinquae mortis signum, cum non possunt homines vel cibum sumere, vel sumptum retinere; sic magnum est desperatae salutis argumentum, cum vel non quaerunt verbum Dei, vel, si adsit, non sustinent, et illam impietatis vocem in Deum effundunt: *d*) *Recede a nobis; scientiam viarum tuarum nolumus.* In hoc furore animi, et mentis caecitate versantur illi, qui, neglectis iis, qui legitime eis praesunt, catholicis et episcopis, et sacerdotibus, a sancta romana ecclesia desciscentes, corruptoribus Dei verbi haereticis se in disciplinam tradiderunt.

d) Iob. 21, 14.

19. *De vero pane supersubstantiali, qui est Christus dominus.*

Iam vero panis est Christus dominus, animae cibus; nam inquit ipse de se: *e*) *Ego sum panis vivus, qui de caelo descendi.* Incredibile est, quanta voluptate ac laetitia perfundat piorum animas hic panis tum, cum maxime terrenis molestiis, et incommodis conflictantur. Exemplo nobis est sanctus ille chorus apostolorum, de quibus exstat: *f*) *Illi quidem ibant gaudentes a conspectu concilii, quoniam digni habiti sunt pro nomine Iesu contumeliam pati.* Referti sunt huiusmodi exemplis libri de vita sanctorum hominum; et de intimis his bonorum gaudiis ita loquitur Deus: *g*) *Vincenti dabo manna absconditum.*

e) Ioan. 16, 41.

f) Act. 5, 41.

g) Apoc. 2, 17.

20. *Christus in eucharistiae sacramento vere continetur, atque ideo proprie panis noster dicitur.*

Praecipue autem panis noster est ipse Christus dominus, qui in sacramento eucharistiae substantialiter continetur. Hoc inexplicabile pignus charitatis dedit nobis rediturus ad Patrem, de quo dixit: *h*) *Qui manducat meam carnem, et bibet meum sanguinem, in me manet, et ego in illo.* i) *Accipite, et manducate: hoc est corpus meum.* Ea petent parochi, quae ad fidelis populi utilitatem pertinebunt, ex eo loco, quo separatim huius

Sacramentum corporis Christi panis est animae, sic hanc petitionem interpretatur Tertull. l. de ora. Cypr. item, et Aug. et alii.

h) Ioan. 6, 56

i) Matth. 26. 26.

1. Cor. 11, 24. Marci 14, 22. Lucae 22, 19.

sacramenti vis, ac ratio continetur. Et vero dicitur hic panis noster, quia fidelium solummodo hominum est, idest eorum, qui charitatem cum fide coniungentes, poenitentiae sacramento sordes eluunt peccatorum; qui non dimittentes memoriam, se Dei filios esse, divinum sacramentum sumunt, et colunt quanta maxima possunt sanctitate ac veneratione.

21. *Cur eucharistia quotidianus noster panis dicatur.*

Frequenter communicandum

Quotidianus vero quamobrem dicatur, in promptu duplex ratio est; altera, quod in sacris christianae ecclesiae mysteriis quotidie et offertur Deo, et datur pie sancteque postulantibus; altera, quod quotidie sumendus est, vel certe ita vivendum, ut quotidie, quoad eius fieri possit, digne sumere queamus. Audiant, qui contra sentiunt, nisi longo intervallo salutaribus his epulis animae vesci non oportere, quid sanctus dicat Ambrosius: *Si quotidianus est panis, cur post annum illum sumis? Accipe quotidie, quod quotidie tibi prosit; sic vive, ut quotidie merearis accipere.*

S. Ambr. in l. 5. de sacram. c. 4.

22. *Quo modo affecti esse debeamus, si petitum panem mox non impetremus.*

Sed in hac petitione ad illud praecipue cohortandi sunt fideles, ut, cum recte et consilium et industriam suam posuerint in comparandis rebus vitae necessariis, rei exitum Deo permittant, suumque desiderium ad eius referant voluntatem, *a) qui non dabit in aeternum fluctuationem iusto.* Nam vel concedet Deus, quae petuntur; et ita suum optatum consequentur: vel non concedet; et id erit certissimum argumentum, nec salutare illud esse, nec utile, quod piis a Deo negatur, cui magis curae est de eorum salute, quam illis ipsis. Quem locum instruere poterunt, explicandis iis rationibus, parochi, quae a sancto Augustino in epistola ad Probam praeclare colliguntur.

a) Psal. 54, 23.

S. Aug. in ep. 121. ad Probam c. 14.

23. *Cuius rei meditandae occasio se hic exhibeat.*

Extremum illud erit in huius tractatione petitionis, ut meminerint divites, facultates suas et copias Deo acceptum referre; cogitentque se idcirco illis bonis esse cumulatos, ut illa distribuant indigentibus. In quam sententiam conveniunt, quae in *b)* prima epistola ad Timotheum ab Apostolo disseruntur: unde magnam vim parochis petere licebit divinorum praeceptorum ad hunc locum utiliter, ac salutariter illustrandum.

b) 1) Tim. 6, 17. 18. 19.

DE QUINTA PETITIONE.

CAPUT XIV.

ET DIMITTE NOBIS DEBITA NOSTRA, SICUT ET NOS DIMITTIMUS DEBITORIBUS NOSTRIS.

1. *Ex passione Christi omnium peccatorum nostrorum remissio emanavit.*

Cum ita multa sint, quae infinitam Dei potentiam cum pari sapientia ac bonitate coniunctam significent, ut, quocunque oculos cogitationemque converteris, certissima signa immensae potestatis ac benignitatis occurrant; nihil profecto est, quod summum eius amorem, et admirabilem in nos charitatem magis declaret, quam inexplicabile mysterium Iesu Christi passionis, unde perennis ille fons ad eluendas peccatorum sordes erupit; quo perfundi et expiari, Deo duce ac largitore, exoptamus, cum illud ab eo petimus, *dimitte nobis debita nostra.*

Nihil magis charitatem Dei erga hominem declarat, quam Dei passio. Vide Io. c. 3, 15. Rom. 5, 5. 8. 7. Hebr. 9, 9. 15. I. Io. 4, 9. Apoc. 1, 5.

2. *Quid haec quinta petitio contineat.*

Continet autem haec petitio summam quandam eorum bonorum, quibus per Iesum Christum cumulatum est humanum genus. Id enim docuit Isaias: *a*) *Dimittetur*, inquit, *iniquitas domui Iacob, et iste omnis fructus, ut auferatur peccatum eius.* Quod David etiam ostendit beatos praedicans eos, qui salutarem illum fructum percipere potuerunt, his verbis: *b*) *Beati, quorum remissae sunt iniquitates.* Quare est accurate ac diligenter pastoribus huius postulationis animadvertenda et exponenda sententia, quam ad caelestem vitam consequendam tantum valere intelligimus.

a) Isa. 27, 9. Vide eundem 5, 3. 4. 5. 6. Rom. 4, v. 7. I. Cor 15, 5. *b*) Psal. 31, 1. Rom. 4, 7.

Quomodo ante Christi adventum passio sit operata remissionem nostrorum peccatorum. Vide Thom. 3. p. q. 49. art. 1. D. Thom. 2. 2. q. 85. art. 9.

3. *Quo modo hic non sit eadem precandi ratio, quae in superioribus fuit.*

Ingredimur autem novam precandi rationem. Nam hactenus a Deo non solum aeterna et spiritualia bona, sed caduca, et quae ad hanc vitam pertinent, commoda petivimus: nunc vero mala deprecamur et animae et corporis, et huius et sempiternae vitae.

4. *Quae in eo, qui veniam peccati impetrare velit, requirantur.*

Sed quoniam ad impetrandum, quod postulamus, requiritur recta postulandi ratio; quo modo affectos esse oporteat eos, qui Deum hoc orare velint, dicendum videtur. Monebunt igitur parochi fidelem populum, primum necesse esse, ut is, qui ad hoc petendum velit accedere, suum ipse peccatum agnoscat; deinde, ut eius sensu ac dolore commoveatur; tum, ut sibi omnino persuadeat, Deum in hac esse voluntate, ut iis, qui peccaverunt, ita, ut diximus, affectis et comparatis, ignoscat; ne forte acerbam delictorum recordationem ac recognitionem

Agnitio peccati est primus ad poenitentiam gradus. Bern. serm. 3. de S. Andrea.

Dolor de peccatis est ad peccati remissionem necessarius. Aug. ep. 48. ad Vinc. et habetur de poenit. dist. cap. Neminem.

Tertius, spes veniae.
a) Gen. 4, 13.
b) Matth. 27, 4. Act. 1, 18.

illa veniae desperatio consequatur, quae olim a) Cain, et b) Iudae animum occupavit: qui Deum modo vindicem et ultorem, non etiam mitem et misericordem existimarunt. Ergo in hac petitione sic affecti simus oportet, ut dolenter peccata nostra recognoscentes, ad Deum, tamquam ad parentem, non quasi ad iudicem confugiamus; a quo, non ut ex iustitia nobiscum agat, sed ex misericordia, postulemus.

5. *Quibus rationibus homo ad agnitionem peccatorum perducatur.*

Nemo est, qui se peccatorem esse agnoscere non debeat, et egere Dei gratia
c) Psal. 13, 3, Rom. 3, 10.
d) Eccl. 7, 21. 3. Reg. 8, 46. 2. Paral. 6, 36.
e) Prov. 20, 9.

Facile autem adducemur, ut peccatum nostrum agnoscamus, si ipsum audierimus Deum nos in sacris litteris huius rationis admonentem; est enim illud apud Davidem: c) *Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt; non est qui faciat bonum, non est usque ad unum.* In eandem sententiam loquitur Salomon: d) *Non est homo iustus in terra, qui faciat bonum, et non peccet.* Quo illud etiam pertinet: e) *Quis potest dicere, mundum est cor meum, purus sum a peccato?* Quod idem a sancto Ioanne, ad deterrendos homines ab arrogantia, scriptum est: f) *Si dixerimus, quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, et veritas in nobis non est.* Et a Hieremia: g) *Dixisti, absque peccato et innocens ego sum; et propterea avertatur furor tuus a me. Ecce ego iudicio contendam tecum, eo quod dixeris, non peccavi.* Quorum sententias omnium idem, qui eas eorum ore protulerat, Christus dominus hoc petitionis praescripto confirmat, quo iubet nos delicta nostra confiteri. Id enim secus interpretari prohibuit auctoritas milevitani concilii in hunc modum: *Placuit, ut, quicumque verba ipsa dominicae orationis, ubi dicimus, dimitte nobis debita nostra, ita vult a sanctis dici, ut humiliter, non veraciter hoc dicatur, anathema sit. Quis enim ferat orantem, et non hominibus, sed ipsi Domino mentientem, qui labiis sibi dicit dimitti velle, et corde dicit, quae sibi dimittantur, debita non habere?*

f) I. Ioan. 1, 8.
Iob. 14, 4. Nemo mundus a sorde, etc. iuxta versionem septuaginta interpretum,
g) Ier. 2, 35.
Sed legat parochus totum hoc caput, ex quo multa ad concionandum argumenta desumet.
Milevitanum conc. can. 8. et 9. Item concil. trid. sess. 6. de iustificatione c. 12.

6. *Quo pacto post agnitum peccatum dolor remordens, et vera eiusdem poenitentia in animo excitetur.*

Verum in necessaria recognitione peccatorum non est satis illa leviter recordari: nam, ut acerba nobis sit ea memoria, ut cor pungat, animum stimulet, et dolorem inurat, necesse est. Quare pertractabunt locum hunc diligenter parochi, ut non solum facinorum ac flagitiorum suorum meminerint fideles auditores, sed ut moleste dolenterque meminerint; ut, cum angantur intimis sensibus, conferant se ad patrem Deum, a quo, ut inhaerentes evellat scelerum aculeos, suppliciter petant. Nec vero solum erratorum turpitudinem studebunt subiicere oculis fidelis populi, verum etiam indignitatem ac sordes hominum, qui, cum nihil simus, nisi putida caro, nisi summa foeditas, incomprehensibilem illam Dei maiestatem, et inexplicabilem praestantiam, incredibilem in modum audeamus offen-

De hominum vanitate lege. Isa. 40, 6. 7. Eccles, 14, 18. Iacob. 1, 10. I. Petr. 1, 24. Iob. 7, 10.

dere, praesertim a quo procreati, liberati, innumerabilibus maximisque beneficiis aucti sumus.

De Dei incomprehensibili maiestate, vide Iob. 9. et 12, 26. Ier. 10, 16.

7. *Quo modo per peccatum gravissimae diabolis servituti nos tradamus.*

Ut quid? ut *a*) abalienati a patre Deo, qui summum bonum est, turpissima peccati mercede, *b*) diabolo nos addicamus in miserrimam servitutem: neque enim dici potest quam crudeliter ille dominetur in eorum animis, qui, repulso suavi iugo Dei, ruptoque charitatis amabilissimo nodo, quo parenti Deo spiritus noster adstringitur, ad hostem acerrimum desciverunt; qui eo nomine *c*) princeps, et *d*) rector mundi, et princeps *tenebrarum*, et *e*) *rex super universos filios superbiae*, dicitur in divinis litteris. In eos autem, qui daemonis tyrannide opprimuntur, vere convenit illa vox Isaiae: *f*) *Domine Deus noster, possederunt nos domini absque te.*

a) Ier. 3. per totum, et 5. per totum.
b) Diabolo sese per peccatum homines addicunt.
c) Ioan. 12, 32. et 14, 30.
d) Ephes. 6, 12.
e) Iob 41, 25.
f) Isa. 26, 13.

8. *Quanta mala peccatum in animam invehat.*

Haec si nos minus movent rupta foedera charitatis, moveant certe calamitates et aerumnae, in quas per peccatum incidimus. Violatur enim sanctitas animae, quam *g*) Christo desponsam esse scimus; profanum fit illud idem *h*) templum Domini, quod qui contaminant, in eos dicit Apostolus: *i*) *Si quis autem templum Dei violaverit, disperdet illum Deus.* Innumerabilia sunt mala, quae peccatum invexit in hominem; quam pene infinitam pestem David his verbis expressit: *k*) *Non est sanitas in carne mea, a facie irae tuae; non est pax ossibus meis, a facie peccatorum meorum.* Nimirum norat hanc plagae vim, cum nullam sui partem pestifero peccato intactam fateretur: pervaserat enim in ossa peccati virus, id est, rationem et voluntatem, quae maxime solidae sunt animae partes, infecerat. Hanc late patentem pestem indicant sacrae litterae, cum peccatores, *l*) claudos, *m*) surdos, *n*) mutos, *o*) caecos, et omnibus membris captos appellant. Sed praeter dolorem, quem ex peccatorum quasi scelere sentiebat, magis etiam angebatur David ex ira Dei, quam in se propter peccatum commotam intelligebat. Bellum enim est sceleratis cum Deo, quorum sceleribus incredibiliter offenditur; inquit enim Apostolus: *p*) *Ira et indignatio, tribulatio et angustia in omnem animam hominis operantis malum.* Nam, etsi transierit actio peccati, tamen peccatum macula et reatu permanet; cui semper imminens ira Dei illud persequitur, tamquam umbra corpus.

g) Anima est sponsa Christi. Ier. 2, 2. Oseae 2, 19. 2. Cor. 11, 2.
1. Corint. 3, 17.
h) Est templum Domini, i. Spiritus sancti. I. Cor. 6, 16.
i) I. Cor. 13, 7.
k) Psal. 37, 4.
l) Prov. 26, 6. Isa. 33, 23. Ier. 31, 8. Luc. 14, 13.
m) Isa 42, 18. et 43, 8.
n) Psal. 37, 14. Isa. 56, 10.
o) Isa. 42, 18. 43, 8. 56, 10. et 59, 10.
Bellum est sceleratis cum Deo. Isa. 59, 10.
p) Rom. 2, 2. 8. 9.
Peccato commisso, remanet macula, et reatus.

9. *Quo modo, perspecta peccatorum calamitate, ad poenitentiam converti debeamus.*

Cum igitur David his vulneraretur aculeis, ad petendam delictorum veniam excitabatur; cuius et exemplum doloris, et doctrinae rationem, ex quinquagesimo eius psalmo depromptam, proponent parochi fidelibus auditoribus, ut Prophetae imitatione et ad doloris sensum, idest ad veram poenitentiam, et ad veniae spem erudiri possint. Quantam habeat utilitatem haec

Exemplo Davidis excitandus est animus ad poenitentiam.

Utilitas verae poenitentiae, et contritionis.

docendi ratio, ut ex peccatis dolere discamus, illa Dei apud Hieremiam declarat oratio, qui cum Israelem ad poenitentiam hortaretur, admonebat eum, ut malorum sensum perciperet, quae peccatum consequuntur: *a*) *Vide enim*, inquit, *quia malum et amarum est, reliquisse te dominum Deum tuum, et non esse timorem mei apud te, dicit dominus Deus exercituum*. Qui carent necessario hoc recognitionis ac doloris sensu, ii apud prophetas Isaiam, Ezechielem, et Zachariam *b*), cor durum, *c*) lapideum, et *d*) adamantinum habere dicuntur. Sunt enim instar lapidis nullo dolore molliti, nullum vitae, idest salutaris recognitionis sensum habentes.

a) Ier. 2, 19.

b) Isa. 46, 12. Ezech. 3, 7.
c) Ezech. 36, 26.
d) Zach. 7, 12.

10. *Quibus meditationibus post peccati agnitionem et detestationem, spes impetrandae veniae concipienda sit.*

Quomodo spes sit peccatoribus excitanda.

Sed, ne peccatorum gravitate deterritus, se populus veniam impetrare posse desperet, ipsum ad spem vocare parochi debebunt his rationibus; quod et ecclesiae Christus dominus *e*) potestatem dedit remittendi peccata, quemadmodum sacrosancti symboli articulo declaratur, et hac petitione docuit, quanta esset Dei bonitas, ac liberalitas in genus humanum: nisi enim promptus esset ac paratus Deus ad condonandum peccata poenitentibus, numquam nobis hanc precandi formulam praescripsisset: *Dimitte nobis debita nostra*. Quamobrem illud fixum in animis nostris tenere debemus, fore, ut is paternam misericordiam nobis impertiat, qui ipsam his precibus iussit exposcere.

e) Matth. 16, et 18. 19. et Ioan. 20, 23.

Promptus est Deus ad ignoscendum, si nobis ipsi non desimus. Vide Ierem. 31. Ezech. 18, 21. Ioel. 2, 13. 14. Ioan. 3. et in novo testamento passim.

11. *Quo modo, si nos poeniteat, Deus facile peccatis nostris indulgeat.*

Peccatum proprie adversus Deum pugnat.

Nam omnino sub hac petitione, illa est subiecta sententia, sic esse in nos affectum Deum, ut vere poenitentibus libenter ignoscat. Est enim Deus is, in quem, abiecta obedientia, peccamus; cuius ordinem sapientiae perturbamus, quantum est situm in nobis; quem offendimus, quem factis dictisque violamus. Verum idem est ille beneficentissimus parens, qui, cum possit omnia condonare, non modo se id velle declaravit, sed etiam impulit homines, ut a se veniam peterent, et, quibus verbis id facerent, docuit. Quare nemini dubium esse potest, quin, illo auctore, in nostra potestate sit, nobis Dei gratiam reconciliare. Et quoniam haec testificatio propensae ad ignoscendum divinae voluntatis fidem auget, spem alit, charitatem inflammat; operae pretium est ornare hunc locum nonnullis divinis testimoniis, et hominum exemplis, quibus maximorum scelerum poenitentibus Deus veniam concesserit. Quam sententiam quoniam persecuti sumus, quantum res ferebat, in prooemio huius precationis, et in ea symboli parte, quae est de remissione peccatorum; inde assument parochi, quae ad hunc locum instruendum pertinere videbuntur, reliqua haurient ex divinarum litterarum fontibus.

Poenitentiae vera exempla sunt Iudic. 10, et 10. Reg. 12, 24. 7, 2. et 2. Paralip. 12, 33. et Ionae I. per totum. Iud. 7. novi testamenti exempla notiora sunt.

12. *Quid in illa petitionis sententia debitorum nomine intelligendum sit.*

Tum vero eodem utantur instituto, quo in ceteris petitionibus utendum duximus, ut intelligant fideles, quid hic *debita* significent; ne forte decepti ambiguo, aliud ab eo, quam quod petendum sit, postulent.

Deo debemus amorem ex toto corde, ex tota anima, et ex tota mente. Deut. 6, 37. Matth. 22, 31. Marc. 12, 30. Rom. 13, 8. Gal. 5, 14.

Primum autem scire oportet, minime petere nos, nobis ut remittatur amor ex toto corde, ex tota anima, et ex tota mente nostra, quem omnino Deo debemus, et cuius debiti solutio est ad salutem necessaria.

Neque vero, quia debiti nomine etiam obedientia, cultus, veneratio, et cetera huius generis officia continentur, postulamus, ut non amplius ea debeamus, sed precamur, ut liberet a peccatis: sic enim sanctus *a*) Lucas est interpretatus; qui peccata pro debitis posuit, ob eam causam, quod illis committendis rei efficimur Deo, et debitis poenis propositi, quas vel satisfaciendo, vel patiendo pendimus. Huius generis debitum fuit, quod Christus dominus locutus est ore Prophetae: *b*) *Quae non rapui, tunc exsolvebam.* Qua Dei verbi sententia licet intelligere, non solum nos debitores esse, sed etiam non esse solvendo; *c*) cum peccator per se satisfacere nullo modo possit.

a) Luc. 7, 41, Luc. 11, 4.

b) Psal. 68, 5.

c) Luc. 7, 41.

Christi implorandum patrocinium ut ex thesauro passionis eius praestetur, quo contracta per peccatum debita nostra dissolvantur.

13. *Cum peccator per se non sit solvendo, unde debito per peccatum contracto satisfieri possit.*

Quare confugiendum nobis est ad Dei misericordiam; cui, quia *d*) par iustitia respondet, cuius est retinentissimus Deus, utendum erit *e*) deprecatione, et patrocinio passionis domini nostri Iesu Christi, sine qua nemo umquam veniam delictorum impetravit; a qua omnis et satisfaciendi vis et ratio, tamquam ex fonte, profluxit. Nam pretium illud in cruce a Christo domino persolutum, et nobiscum per sacramenta, re, vel studio, ac desiderio adhibita, communicatum, tanti est, ut nobis impetret et conficiat, quod hac petitione postulamus, ut peccata nostra remittantur.

d) Psal. 100, 1.

e) 1. Ioan. 2, 1. sq.

Christi passio est fons omnis nostrae satisfactionis.

14. *Hic pro indulgentia, ac remissione culpae venialis, et mortiferae oratur.*

Quo loco non id modo pro levibus erratis, et facillimis ad impetrandam veniam, sed pro gravibus et mortiferis peccatis deprecamur: quae precatio in scelerum gravitate pondus non habebit, nisi id a poenitentiae sacramento, re, vel certe desiderio suscepto, ut iam dictum est, assumpserit.

Pro remissione peccatorum venialium, et capitalium fit haec oratio.

15. *Non eadem est ratio, cur debita nostra hic dicamus, quae fuit, dum panem nostrum peteremus.*

Dicimus autem *debita nostra*, longe aliter, atque, *panem nostrum*, antea diximus. Noster enim ille est panis, quia nobis Dei munere tribuitur; at peccata nostra sunt, quia illorum culpa residet in nobis, nam nostra voluntate suscipiuntur; quae peccati vim non haberent, nisi essent voluntaria. Nos igitur

Aliter panem nostrum, aliter debita nostra dicitur.

Peccatum omne voluntarium. Aug. lib. 1. retract. c. 13. et 15

de vera relig. c. 14. et alibi saepe, vide Mag. in 2. dist. 41. lit. C. et F.
a) Gen. 3, 12. 13.
b) Psal. 140, 4.

eam culpam sustinentes, et confitentes ad expiandum peccata necessariam Dei clementiam imploramus. In quo non utimur excusatione cuiusquam, nec causam in quemquam transferimus, ut primi homines *a*) Adam, et Eva fecerunt: ipsi nos iudicamus, illam, si sapimus, Prophetae precationem adhibentes: *b*) *Non declines cor meum in verba malitiae, ad excusandas excusationes in peccatis.*

16. *Cur in numero multitudinis, demitte nobis debita, postulemus.*

Alii pro aliis orare debemus.

c) Rom. 1, 9. 2. Cor. 11, 28. 2. Petr. 1, 15.

d) Exod. 32, 32.

e) Rom. 9, 3. Ioan. 10. Bonus pastor animam suam dat pro ovibus suis.

Nec vero dicimus, *dimitte mihi*, sed *nobis*; quod fraterna necessitudo, et charitas, quae inter omnes homines intercedit, a nobis singulis postulat, ut de communi proximorum salute solliciti, cum pro nobis preces facimus, pro illis etiam deprecemur. Hunc orandi morem, a Christo domino traditum, deinceps ab ecclesia Dei acceptum, perpetuoque servatum, *c*) ipsi et maxime tenuerunt apostoli, et, ut ceteri adhiberent, auctores fuerunt. Huius autem flagrantis studii, et cupiditatis in deprecando pro salute proximorum, habemus in utroque testamento sanctorum Mosis, et Pauli praeclarum exemplum; quorum alter sic Deum precabatur: *d*) *Aut dimitte eis hanc noxam, aut, si non facis, dele me de libro tuo, quem scripsisti;* alter in hunc modum: *e*) *Optabam ego ipse anathema esse a Christo pro fratribus meis.*

SICUT ET NOS DIMITTIMUS DEBITORIBUS NOSTRIS.

17. *Quo modo haec verba; sicut et nos dimittimus debitoribus nostris, sint intelligenda.*

Duplex acceptio particulae Sicut.
Primo.
Greg. l. 17. moral. cap. 6.
Secundo.

f) Matth. 6, 14. 15.
Marc. 11, 25. 26.
Eccl. 28, 3.

g) Matth. 5, 24. 25.

Illud, *sicut*, dupliciter intelligi potest; nam et similitudinis vim habet, cum videlicet a Deo petimus, ut, quemadmodum nos iniurias, et contumelias remittimus iis, a quibus laesi sumus, sic ipse nobis peccata condonet. Est praeterea conditionis nota; in quam sententiam Christus dominus eam formulam interpretatur: *f*) *Si enim dimiseritis*, inquit, *hominibus peccata eorum, dimittet et vobis Pater vester caelestis delicta vestra: si autem non dimiseritis hominibus, nec Pater vester dimittet vobis peccata vestra.* Verum habet uterque sensus eandem ignoscendi necessitatem: ut, si volumus nobis Deum veniam concedere delictorum, parcamus illis ipsis necesse sit, a quibus iniuriam accepimus. Sic enim Deus oblivionem iniuriarum, mutuumque studium, et amorem requirit a nobis, ut eorum, *g*) qui in gratiam non sunt reconciliati, dona ac sacrificia reiiciat, et aspernetur.

18. *Remissio omnium iniuriarum probatur esse et naturae praeceptis, et Christi mandatis consentanea.*

h) Matth. 7, 12.
Lucae 6, 31.
Tobiae 4, 16.

Est etiam naturae lege sancitum, *h*) ut tales nos aliis praebeamus, quales eos in nos esse cupimus; vere ut impudentissimus ille sit, qui postulet a Deo, ut sui sceleris poenam prae-

termittat, cum ipse in proximum animum retineat armatum. Quare parati, et prompti ad ignoscendum esse debent ii, quibus impositae sunt iniuriae; cum et urgeantur hac precandi formula, et apud sanctum Lucam id iubeat Deus: *a*) *Si peccaverit in te frater tuus, increpa illum; et si poenitentiam egerit, dimitte illi; et si septies in die peccaverit in te, et septies in die conversus fuerit ad te, dicens, poenitet me, dimitte illi;* et in evangelio sancti Matthaei sit: *b*) *Diligite inimicos vestros;* *c*) et Apostolus, et ante eum *d*) Salomon scripserit: *Si esurierit inimicus tuus, ciba illum: si sitierit, da ei aquam bibere;* et sic apud sanctum Marcum evangelistam: *e*) *Cum stabitis ad orandum, dimittite si quid habetis adversus aliquem, ut et Pater vester, qui in caelis est, dimittat vobis peccata vestra.*

a) Lucae 17, 3. 4.

b) Matth. 5, 44.

c) Rom. 12, 20.

d) Prov. 25, 21.

e) Marc. 11, 25.

19. *Quibus rationibus flectendi sint hominum animi ad lenitatem, quam hic Deus exigit.*

Sed quoniam, depravatae naturae vitio, nihil aegrius fit ab homine, quam ut inferenti condonet iniurias; omnem conferant parochi animi, et ingenii vim ad commutandos, et flectendos animos fidelium ad hanc lenitatem et misericordiam, christiano homini necessariam. Commorentur in traditione *f*) divinorum oraculorum; in quibus audire licet imperantem Deum, inimicis ignoscendum. Praedicent id, quod verissimum est, magno esse argumento hominibus, eos esse Dei filios, si facile remittant iniurias, et inimicos diligant ex animo. Elucet enim in eo, quod inimicos diligimus, similitudo quaedam cum parente Deo, *g*) qui sibi inimicissimum et infestissimum genus hominum, filii sui morte ab aeterno exitio redemptum, reconciliavit. Sit autem huius cohortationis, et praecepti clausula illud imperium Christi domini, quod recusare non possumus sine summo dedecore, et pernicie: *h*) *Orate pro persequentibus, et calumniantibus vos; ut sitis filii Patris vestri, qui in caelis est.*

f) Praeter superiora haec illis indicanda duximus. Exod. 23, 4. Levit. 19, 17. Deut. 22, 1. I. Reg. 24, 5. et 26, 10. 11. Iob. 31, 29. Psal. 7, 5. Prov. 20, 22. Exod. 25, 12.

g) Rom. 5, 9. 10.

h) Matth. 5, 44. 45.

20. *Quo modo cum iis agendum sit, qui ex animo iniuriarum oblivionem delere nequeunt.*

Verum hoc loco non vulgaris pastorum prudentia requiritur, ne quis, cognita huius difficultate, ac necessitate praecepti, salutem desperet. Sunt enim, qui, cum se debere intelligant conterere iniurias oblivione voluntaria, et eos diligere, qui laeserunt, id cupiunt, et pro viribus faciunt, sed universam memoriam iniuriarum sibi exhauriri non posse sentiunt: nam resident in animo quaedam reliquiae simultatis; quamobrem magnis agitantur conscientiae fluctibus, verentes, ne, parum simpliciter et candide positis inimicitiis, Dei iusso non obediant. Hic igitur pastores *i*) contraria studia carnis, et spiritus explicabunt; quod illius sensus sit ad vindicationem proclivis, huius ratio propensa ad ignoscendum; hinc inter ipsos prepetuam turbam, ac rixam existere: quare saluti minime diffidendum

Quanta oblivio iniuriarum requiratur a christianis, vide D. Thom. in 2. 2. q. 25. art. 9.

i) Matth. 26, 41. Rom. 8, 2. Gal. 5, 17.

esse demonstrabunt, reclamitantibus et adversantibus rationi corruptae naturae appetitionibus, modo spiritus perstet in officio et voluntate remittendi iniurias, proximumque diligendi.

21. *Qui appetitum vindictae adhuc retinent, possunt et debent orationem dominicam absque culpa recitare.*

Quod autem aliqui fortasse fuerint, qui, cum nondum animum inducere possint, ut obliti iniurias, ament inimicos, propterea deterriti ea, quam diximus, conditione huius petitionis, dominica precatione non utantur; duas has rationes afferent parochi, quibus exitiosum hunc errorem illis eripiant.

Orant christiani nomine totius ecclesiae Thom. in 2. 2. q. 83. art. 16.

Nam quivis unus e fidelium numero preces has facit totius ecclesiae nomine; in qua pios aliquot esse necesse est, qui debitoribus ea, quae hic commemorantur, debita remiserunt.

Cum petitur aliquid a Deo, petitur etiam facultas perficiendi illud, quod homini alioqui esse videtur impossibile.

Accedit eo, quod id a Deo petentes, una etiam petimus quidquid ad illud impetrandum in eam petitionem a nobis necessario conferendum est. Petimus enim et veniam peccatorum, et donum verae poenitentiae; petimus facultatem intimi doloris; postulamus, ut a peccatis abhorrere, et illa sacerdoti vere, ac pie confiteri possimus. Itaque, cum necesse etiam nobis sit parcere iis, qui damnum, aut malum aliquod dederint, cum, ut nobis Deus ignoscat, precamur, simul oramus, ut facultatem largiatur reconciliandi nos illis, quos odimus. Quare deterrendi sunt ab ea opinione, qui inani et pravo illo timore commoventur, ne sibi Deum reddant offensiorem hac precatione; contraque etiam cohortandi ad frequentem orationis usum, quo a parente Deo postulent, ut sibi det eam mentem, ut iis, qui laeserint, ignoscant, et inimicos diligant.

22. *Quid illi sit faciendum, qui orationem de remissione peccatorum sibi cupit esse fructuosam.*

Sed, ut precatio omnino fructuosa sit; primum haec in ea cura, meditatioque adhibenda, nos Deo supplices esse, et ab eo veniam petere, quae non datur nisi poenitenti: itaque nos ea charitate, et pietate praeditos esse oportere, quae poenitentibus conveniat; convenire autem maxime iis, subiecta quasi oculis propria flagitia atque facinora lacrymis expiare.

Occasiones peccatorum evitandae.

Cum hac cogitatione coniungenda est cautio in posterum earum rerum, in quibus fuit aliqua occasio peccandi, quaeque nobis ansam dare possint ad offendendum parentem Deum. In his curis versabatur David, cum diceret: *a) Et peccatum meum contra me est semper;* et alio loco: *b) Lavabo per singulas noctes lectum meum; lacrymis meis stratum meum rigabo.* Proponat sibi praeterea unusquisque ardentissimum orandi studium eorum, qui a Deo precibus impetraverunt veniam delictorum, *c)* ut publicani illius, qui longe consistens prae pudore, ac dolore, et oculis humi defixis, tantum pulsabat pectus, eam habens orationem: *Deus, propitius esto mihi peccatori;* tum *d)* illius peccatricis mulieris, quae Christo domino retro stans, rigatos a se eius pedes, capillis etiam abstersos osculabatur; *e)* Petri de-

Exempla eorum proponenda, qui precibus veniam impetrarunt.

a) Psal. 50, 5.
b) Psal. 6, 7.
c) Lucae 81, 13.
d) Lucae 18, 38.
e) Matth. 26, 75.

nique principis apostolorum, qui *egressus foras, flevit amare.*

23. *Quae sint praecipua ad sananda animae vulnera remedia.*

Deinde cogitandum est, quo infirmiores sunt homines, et ad morbos animi, quae sunt peccata, propensiores, eo pluribus et frequentioribus medicamentis indigere: sunt autem aegrotae animae remedia, poenitentia et eucharistia. Haec igitur saepissime adhibeat fidelis populus; deinde eleemosyna, quemadmodum tradunt *a*) divinae litterae, medicina est accommodata sanandis animae vulneribus: quare, qui pie hac prece uti cupiunt, pro viribus benigne faciant egentibus. Quantam enim vim habeat ad delendas scelerum maculas, testis est in Tobia angelus Domini sanctus Raphaël, cuius est illa vox: *b*) *Eleemosyna a morte liberat, et ipsa est, quae purgat peccata, et facit invenire misericordiam, et vitam aeternam*; testis est Daniel, qui Nabuchodonosor regem sic admonebat: *c*) *Peccata tua eleemosynis redime, et iniquitates tuas misericordiis pauperum.*

Remedia praecipua aegrotantis animae sunt poenitentia, et eucharistia. Eleemosynae virtus.

a) Vide Deut. 15, 7. 7, 8. Tob. 4, 7. Psal. 40, 2. Prov. 14, 19, 31, Eccl. 3, 33. Lucae 11, 12. et alibi saepe.

b) Tob. 12, 8. 9.

c) Dan. 4, 24.

Optima autem largitio, et impertiendae misericordiae ratio, est oblivio iniuriarum, et bona voluntas erga eos, qui rem vel existimationem, vel corpus tuum, tuorumve violaverint. Quicumque igitur cupit in se esse maxime misericordem Deum, is ipsi Deo suas donet inimicitias, remittatque omnem offensionem, et pro hostibus libentissime deprecetur, omnem captans occasionem de illis ipsis bene promerendi. Sed quoniam hoc argumentum explicatum est, cum homicidii locum tractavimus, eo reiicimus parochos; qui tamen hanc petitionem hoc fine concludant, nihil iniustius esse, aut fingi posse, quam eum, qui, cum hominibus durus sit, ut nemini se det ad lenitatem, idem postulet, ut in se sit mitis et benignus Deus.

Optima eleemosyna etiam iniuriarum oblivio.

DE SEXTA PETITIONE

CAPUT XV.

ET NE NOS INDUCAS IN TENTATIONEM.

1. *Quantum periculum sit, ne, post peccatorum remissionem perceptam, iterum in peccatum relabamur.*

Non dubium est, quin filii Dei post impetratam delictorum veniam, cum incensi studio adhibendi Deo cultum et venerationem, caeleste regnum exoptant, et omnia divino numini tribuentes pietatis officia, toti pendent a paterna eius voluntate, ac providentia; tum eo magis humani generis hostis omnes adversus illos artes excogitet, omnes machinas paret, quibus oppugnentur sic, ut verendum sit, ne, labefactata et mutata sententia, rursum in vitia delabantur, longeque deteriores evadant, quam antea fuerint: de quibus illud principis apostolo-

Bern. serm. 14. de assumpt.

Quomodo daemon eos maxime impugnet, qui ab eo defecerunt.

Vide Luc. 11, 24. 25. 26.

a) 2. Petr. 2, 21.

rum iure dici possit: a) *Melius erat illis non cognoscere viam iustitiae, quam post agnitionem retrorsum converti ab eo, quod illis traditum est, sancto mandato.*

2. *Quo modo Christus nos hac oratione adversus vaferrimi hostis insidias munire voluerit.*

Fortis est, quem adversa non frangunt, fortior, quem prospera non abiiciunt, fortissimus, qui hac rerum vicissitudine non commovetur.

Quare nobis a Christo domino datum est huius petitionis praeceptum, ut quotidie nos Deo commendemus, eiusque patriam curam, et praesidium imploremus, minime dubitantes fore, ut, si deseramur divino patrocinio, vaferrimi hostis laqueis irretiti teneamur. Neque vero solum in hac orandi regula iussit a Deo petere, ne patiatur nos induci in tentationem, sed in illa etiam oratione, quam ad sacros apostolos habuit sub ipsum mortis tempus, cum quidem b) ipsos mundos esse dixisset, eos huius officii his verbis admonuit: c) *Orate, ut non intretis in tentationem.* Quae iterum a Christo domino adhibita admonitio magnum diligentiae onus imponit parochis excitandi fidelem populum ad frequentem huius usum precationis; ut, cum tanta hominibus ab hoste diabolo in singulas horas pericula huius generis intendantur, a Deo, qui solus illa propulsare potest, petant illud assidue: *Ne nos inducas in tentationem.*

b) Ioan. 13, 10.

c) Matth. 26, 41. Marc. 14, 38. Lucae 22, 40.
Docuit, ut vigilemus, ne incidamus in peccatum, etc. Ambr. l. 5. ep. 33. in medio.

3. *Quibus praecipue rationibus homines huius petitionis necessitatem intelligere possint.*

Intelliget autem fidelis populus, quantopere egeat divini huius adiumenti, si suae imbecillitatis, inscitiaeque meminerit; si recordabitur illam Christi domini sententiam: d) *Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma;* si ei venerit in mentem, quam graves sint, et exitiales hominum casus, impellente daemone, nisi sustineantur dexterae caelestis auxilio. Quod illustrius esse possit humanae infirmitatis exemplum, quam sacer ille chorus apostolorum, e) qui magno antea animo cum essent, primo quoque obiecto terrore, relicto Salvatore, diffugerunt? Etsi illustrius etiam est illud principis apostolorum, qui in tanta professione singularis et fortitudinis et amoris in Christum dominum, cum paulo ante, sibi bene fidens, ita dixisset: f) *Si oportuerit me mori tecum, non te negabo;* statim unius voce mulierculae perterritus, se Dominum non nosse iureiurando affirmavit: nimirum illi in summa spiritus alacritate non respondebant vires. Quod si viri sanctissimi humanae naturae fragilitate, cui confidebant, graviter peccaverunt; quid non timendum est ceteris, qui ab eorum sanctitate absunt longissime?

d) Matth. 26, 41. Marci 14, 38.

e) Matth. 26, 56.
Humanae imbecillitatis exemplum in apostolis.

f) Matth. 26, 35. 70. 71. Marc. 14, 31.

A minori ad maius.

4. *Quot, quantisque tentationum periculis hominum vita sit exposita.*

Pericula, inter quae fideles versantur, saepius ad memoriam sunt revocanda.
g) Iob. 7, 1. iuxta LXX.
Matth. 26, 69. Ioan. 18, 16.

Quare proponat fideli populo parochus praelia et pericula, in quibus assidue versamur, g) dum anima est in hoc mortali corpore, quos undique caro, mundus, et satanas oppugnant. Quid ira, quid cupiditas in nobis possit, quotusquisque est, qui magno suo malo non experiri cogatur? Quis non his lacessitur

stimulis? Quis hos non sentit aculeos? Quis subiectis non uritur ardentibus facibus? Et quidem tam varii sunt ictus, tam diversae petitiones, ut difficillimum sit gravem aliquam plagam non accipere. Ac praeter hos inimicos, *a*) qui habitant, et vivunt nobiscum, sunt praeterea illi hostes acerrimi, de quibus scriptum est: *b*) *Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem; sed adversus principes, et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiae in caelestibus.*

a) Matth. 10, 36.

b) Ephes. 6, 12.

5. *Quam graves sint daemonum in nos insultus, ex sententia divi Pauli exponitur.*

Accedunt enim ad intimas pugnas externi impetus et impressiones daemonum, qui et aperte nos petunt, et per cuniculos influunt in animas nostras, vix ut ab illis cavere possimus. Illos et *principes* appellat Apostolus propter naturae excellentiam [nam natura hominibus, et ceteris, quae sub sensum cadunt, creatis rebus antecellunt]; et *potestates* vocat, quod non solum naturae vi, sed potestate etiam superant; et *rectores* nominat mundi *tenebrarum*: non enim clarum et illustrem mundum regunt, id est, bonos et pios, sed obscurum et caliginosum, nempe eos, qui flagitiosae et facinorsae vitae sordibus ac tenebris obcaecati, duce tenebrarum diabolo delectantur. Nuncupat etiam daemones *spiritualia nequitiae*; est enim et carnis, et spiritus nequitia. Carnalis quae dicitur nequitia, incendit appetitum ad libidines et voluptates, quae percipiuntur sensibus. Spiritualia nequitiae sunt mala studia, et pravae cupiditates, quae ad superiorem pertinent animae partem; quae tanto peiores sunt, quam reliquae, quanto mens ipsa, et ratio altior est, atque praestantior. Quae satanae nequitia, quia maxime spectat illuc, ut caelesti nos hereditate privet; propterea dixit *c*) Apostolus, *in caelestibus*. Ex quo licet intelligere, magnas esse hostium vires, invictum animum, immane in nos et infinitum odium, bellum etiam perpetuum eos gerere nobiscum, ut nulla pax esse cum illis, nullae induciae fieri possint.

Daemonum potestas reliquis rebus antecellit. Iob. 41. vide Gregor lib. 34. mor. c. 17.

Rectores mundi tenebrarum cur dicantur daemones.

Aug. in Psal. 5. Carnalis, et spiritualis nequitia quae sit?

c) Ephes. 6, 12. Ly. *in*, accipitur causative, hoc est propter caelestia sua, facta nostra.

6. *Quanta sit diaboli ad tentandum audacia, et perversitas.*

Quantum vero audeant, declarat satanae apud Prophetam vox: *d*) *In caelum conscendam.* *e*) Aggressus est primos homines in paradiso; *f*) adortus est prophetas; appetivit apostolos, ut, quemadmodum loquitur apud evangelistam Dominus, *g*) *cribraret* eos, *sicut triticum; h*) ne ipsum quidem Christi domini os erubuit: itaque eius inexplebilem cupiditatem, et immensam diligentiam sanctus Petrus expressit, cum dixit: *i*) *Adversarius vester diabulus tamquam leo rugiens circuit, quaerens quem devoret.* Quamquam non unus modo tentat homines satan, sed gregatim interdum daemones in singulos impetum faciunt: quod ille confessus est daemon, *k*) qui rogatus a Chri-

Quanta daemonum sit audacia, et invidia.

d) Isa. 14, 13.
e) Gen. 3, 1.
f) Iob. 1, 1. 1. Paral. 21, 1.
g) Luc. 22, 31.
h) Matth. 4, 1.

i) 1. Petr. 5, 8. Daemones non singuli, sed plures infestant interdum homines.

k) Matth. 8, 18. 19.

Marc. 5, 9. Luc. 8, 30.

sto domino, quod sibi nomen esset, respondit: *Legio mihi nomen est;* nempe daemonum multitudo, quae miserum illum divexarat; et de alio scriptum est: *a*) *Assumit septem alios spiritus secum nequiores se, et intrantes habitant ibi, et fiunt novissima hominis illius peiora prioribus.*

a) Matth. 12, 45. Lucae 11, 26.

7. *Cur perversi minus, pii autem magis a daemonibus infestentur.*

Daemones improbis infesti non sunt. Iudith. 11, 1. Ego numquam nocui viro, etc. Et Lucae 11, 21. In pace sunt omnia, quae possidet. Ioan. 15, 19. Si de mundo fuissetis, mundus, quod suum erat, diligeret: et hoc est, quia vir bonus est caeli, malus est telluris alumnus, quos igitur caelum diligit, odit humus.

Multi sunt, qui, quod impulsus, atque impetus daemonum in se minime sentiunt, totam rem falsam esse arbitrantur; quos ipsos a daemonibus non impugnari mirum non est, quibus se sponte tradiderunt: non est in illis pietas, non charitas, non virtus ulla christiane homine digna; quare fit, ut toti sint in potestate diaboli, nec ullis tentationibus opus est ad eos evertendos, in quorum iam animis, ipsis libentibus, commoratur. At vero, qui se Deo dicaverunt, in terris caelestem vitam agentes, ii maxime omnium satanae incursibus petuntur; hos acerbissime odit; his in singula temporis momenta struit insidias. Plena est historia divinarum litterarum sanctorum hominum, quos praesenti etiam animo stantes, vel vi, vel fraude pervertit. *b*) Adam, *c*) David, *d*) Salomon, *e*) aliique, quos enumerare difficile sit, experti sunt daemonum violentos impetus, et callidam astutiam, cui resisti non possit consilio, aut hominum viribus. Quis igitur se suo praesidio satis tutum existimet? Itaque pie, casteque petendum a Deo est, *f*) ne nos *tentari* sinat *supra id, quod* possumus; *sed* faciat *etiam cum tentatione proventum, ut* possimus *sustinere.*

Ab exemplo sanctorum. *b*) Gen. 3, 2. *c*) 2. Reg. 11, 2.3. *d*) 3. Reg. 11. *e*) Sampson etc. Iud. 16. Reg. 15. Ezech. 4. 4. Reg. 20, 13. *f*) 1. Cor. 10, 13. 2. Petr. 2, 9.

8. *Daemones, quantum aut quamdiu volunt, homines tentare non possunt.*

Daemonum in nos potentia limitata est. Apoc. 2. et 20. Vide Cassian. coll. 8. cap. 18. Aug. in Ps. 61.

Verum hic fideles confirmandi sunt, si qui animi imbecillitate, aut rei ignoratione daemonum vim perhorrescunt, ut ipsi tentationum fluctibus agitati in hunc precationis portum confugiant: non enim satan in tanta et potentia, et pertinacia, in capitali odio nostri generis, nec quantum, nec quamdiu vult, tentare nos, aut vexare potest; sed omnis eius potestas Dei nutu, et permissu gubernatur. Notissimum est exemplum Iob, de quo nisi diabolo dixisset Deus: *g*) *Ecce, universa quae habet, in manu tua sunt;* nihil eius satanas attigisset: contra vero nisi addidisset Dominus: *h*) *Tantum in eum ne extendas manum tuam;* uno diaboli ictu cum filiis ipse, facultatibusque concidisset. Ita autem alligata est daemonum vis, ut ne *i*) in porcos quidem illos, de quibus scribunt evangelistae, non permittente Deo invadere potuissent.

g) Iob. 1, 12.

h) Ibidem 16.

i) Matth. 8, 28. Marc. 5, 9. Luc. 8, 27.

9. *Quid tentandi vox nobis designet, quaque ratione a Deo tentemur.*

Tentare quid sit. Thom. in 1. p. q. 114. art. 2. et 2. 2. q. 97. art. 1.

Sed ad intelligendam huius petitionis vim dicendum est, quid hic tentatio significet, quid item, induci in tentationem. *Est autem tentare, periculum facere de eo, qui tentetur, ut ab ipso, quod cupimus, elicientes, verum exprimamus:* qui ten-

tandi modus in Deum minime cadit; quid enim est, quod nesciat Deus? a) *Omnia enim*, inquit, *nuda, et aperta sunt oculis eius.*

a) Hebr. 4, 13. Psal. 33, 16. Eccl. 15, 20.

Est alterum tentandi genus, cum longius progrediendo, aliud quaeri solet in bonam, vel in malam partem; in bonam, cum ea re tentatur alicuius virtus, ut, illa perspecta et cognita, is commodis et honoribus augeatur, eiusque exemplum ceteris imitandum proponatur, ac denique omnes ob id ipsum ad Dei laudes excitentur; quae tentandi ratio sola convenit in Deum. Huius exemplum tentationis est illud in deuteronomio: b) *Tentat vos dominus Deus vester, ut palam fiat utrum diligatis eum, an non.* Quo modo etiam tentare suos dicitur Deus, cum inopia, morbo, et aliis calamitatum generibus premit; quod probandae eorum patientiae causa facit, et ut aliis documentum sint christiani officii. In hanc partem c) legimus Abraham esse tentatum, ut filium immolaret: quo facto, fuit is obedientiae, et patientiae exemplum singulare ad memoriam hominum sempiternam. In eandem sententiam dictum est de Tobia: d) *Quia acceptus eras Deo, necesse fuit, ut tentatio probaret te.*

Quomodo Deus hominem tentet; vide item Aug. epist. 146. et in exp. q. 58. et 74.

b) Deut. 13, 3. Vi. de Aug. in Ps. 5. et 6.

c) Gen. 22, 1. Vide Aug. lib. 16. de civ. Dei c. 32.

d) Tob. 12, 13.

10. *Quo modo daemon homines tentet.*

In malam partem tentantur homines, cum ad peccatum, aut exitium impelluntur; quod proprium diaboli officium est. Is enim eo animo tentat homines, ut decipiat, agatque praecipites: quamobrem e) *tentator* in divinis litteris appellatur. In iis vero tentationibus modo intimos nobis admovens stimulos, animae affectiones, et commotiones adhibet administras; modo nos exagitans extrinsecus, externis rebus utitur, vel prosperis ad efferendos, vel ad frangendos adversis: nonnumquam habet emissarios et excursores, perditos homines, in primisque haereticos, qui f) sedentes *in cathedra pestilentiae,* malarum doctrinarum mortifera semina dispergunt, ut illos, qui nullum delectum, aut discrimen habent virtutis et vitiorum, homines per se proclives ad malum, nutantes ac praecipitantes impellat.

Tentatio deceptionis causa diaboli est propria August. ep. 146. et alibi frequenter.

e) Matth. 4, 3.

f) Psal. 1, 1.

11. *Quibus modis dicatur quis in tentationem induci.*

Dicimur autem induci in tentationem, cum tentationibus succumbimus. Inducimur vero in tentationem dupliciter: primum, cum de statu dimoti, in id ruimus malum, in quod tentando nos aliquis impulerit. At nemo quidem a Deo hoc modo in tentationem inducitur; quia nemini est peccati auctor Deus, immo vero g) odit *omnes, qui operantur iniquitatem.* Sic vero etiam est apud sanctum Iacobum: h) *Nemo, cum tentatur, dicat quoniam a Deo tentatur; Deus enim intentator malorum est.*

Quid sit induci in tentationem, quodque multipliciter fieri possit, vide August. lib. 1. de serm. Dom. in monte, cap. 14.

Deus peccati non est auctor, sed illud odit.

g) Psal. 5, 7. Paralip. 19, 7. Iob. 24. Psal. 5, 7. Prov. 15, 19. Sap. 14, 9. Eccl. 15, 21. Oseae 13. et alibi saepe.

Basil. in hom. quod Deus non sit auctor malorum.

h) Iacob. 1, 13.

Deinde dicitur nos in tentationem inducere is, qui etsi non tentat ipse, neque operam dat, quo tentemur, tentare tamen dicitur, quia, cum possit prohibere, ne id accidat, aut ne tentationibus superemur, non impedit. Hoc modo Deus bonos et pios tentari quidem sinit, verumtamen sua gratia sustentatos non deserit. Nec vero non interdum iusto, et occulto Dei iudi-

Quomodo a Deo in tentationem inducimur.

cio, nostris id sceleribus postulantibus, nobis ipsi relicti concidimus.

De hac hominum nequitia, vide Deuter. 32, 15. et 1. Reg. 2. et 2. Reg. 12. et 9.
a) Luc. 15, 12. 13. 14.
b) Rom. 7, 10.
c) Ezech. 16, 14.

12. *Beneficia Dei quandoque nos in tentationem inducunt.*

Praeterea nos in tentationem Deus inducere dicitur, cum eius beneficiis, quae nobis ad salutem dedit, abutimur ad perniciem, et *a*) patris *substantiam*, ut prodigus ille filius, dissipamus, *vivendo luxuriose*, nostris cupiditatibus obsequentes. Quamobrem id dicere possumus, quod de lege dixit Apostolus: *b*) *Inventum est mihi mandatum, quod erat ad vitam, hoc esse ad mortem.* Opportunum rei exemplum est Hierosolyma, teste Ezechiele, quam Deus omni ornamentorum genere locupletarat, ut eius ore Prophetae diceret Deus: *c*) *Perfecta eras in decore meo, quem posueram super te;* et tamen illa civitas divinis cumulata bonis, tantum abest, ut optime de se merito, ac merenti Deo gratiam habens, caelestibus beneficiis ad beatitudinem consequendam, cuius gratia ea acceperat, uteretur, ut, ingratissima in parentem Deum, abiecta spe et cogitatione caelestium fructuum, tantum praesenti abundantia luxuriose ac perdite frueretur; quod *d*) Ezechiel eodem capite pluribus verbis persecutus est. Quare sunt eodem loco ingrati in Deum homines, qui praebitam sibi ab eo divinitus uberem materiam recte factorum, ad vitia, illo permittente, convertunt.

d) Ibid. 19, 20.
Ingrati in Deum homines reprehenduntur.

13. *Quo modo scripturae verba intelligenda sint, quae de permissione Dei per verba operationem significantia, loquuntur.*

Mos loquendi scripturarum improprius, quando verbis activis Dei permissio significatur.
e) Exod. 7, 3.
f) Isa. 6, 10.
g) Rom. 1, 26.
Conc. trid. sess. 6. can. 6.

Sed oportet hunc divinae scripturae morem diligenter attendere, quae Dei permissionem iis interdum verbis significat, quae, proprie si accipiantur, tamquam actionem in Deo significant; nam in exodo sic est: *e*) *Indurabo cor* Pharaonis; et apud Isaiam: *f*) *Excaeca cor populi huius;* et ad romanos scribit Apostolus: *g*) *Tradidit illos Deus in passionem ignominiae, et in reprobum sensum.* Quibus in locis, aliisque similibus, non id omnino esse actum a Deo, sed permissum, intelligendum est.

14. *In hac precationis parte non postulatur, ut prorsus ab omni tentatione immunes simus, sed ne in tentationibus a Deo deseramur.*

Tentationum utilitas.
h) Iob. 7, 1. secundum LXX.
* Al. leg. Militia.
i) 1. Petr. 5, 6.
k) Ibid. 4.
l) 2. Tim. 2, 5.
m) Iacob. 1, 12.

His positis, non erit difficile scire, quid in hac precationis parte postulemus. Nec vero petimus, ne omnino tentemur: *h*) *Est enim * tentatio vita hominis super terram.* Est autem ea res utilis, et fructuosa hominum generi; nam in tentationibus nos ipsos, idest vires nostras, cognoscimus. Quamobrem etiam *i*) humiliamur *sub potenti manu Dei*, viriliterque decertantes, *k*) expectamus *immarcescibilem coronam gloriae. Nam et l*) *qui certat in agone, non coronatur, nisi legitime certaverit;* et, ut inquit sanctus Iacobus: *m*) *Beatus vir, qui suffert tentationem; quoniam, cum probatus fuerit, accipiet coronam vitae, quam repromisit Deus diligentibus se.* Quod si urgemur nonnumquam hostium tentationibus, magnae nobis erit

levationi illa cogitatio habere nos adiutorem *pontificem*, *a*) *qui possit compati infirmitatibus nostris*, *tentatum* ipsum *per omnia*. Quid hic igitur petimus? ne divino praesidio deserti, tentationibus vel decepti assentiamur, vel cedamus afflicti, ut praesto sit nobis Dei gratia, quae, cum defecerint nos propriae vires, in malis recreet ac reficiat.

a) Hebr. 4, 15.

15. *Quo modo a Deo in nostris tentationibus opem implorare debeamus.*

Non modo generatim postulandum Dei auxilium in tentationibus.

Quare et generatim Dei opem implorare debemus in omnibus tentationibus, et nominatim, cum singulis affligimur, ad precationem confugere oportet. Quod a Davide factum legimus pene in unoquoque tentationum genere; nam in mendacio sic precabatur: *b*) *Ne auferas de ore meo verbum veritatis usquequaque*. In avaritia ad hunc modum: *c*) *Inclina cor meum in testimonia tua, et non in avaritiam*. In rebus vero inanibus huius vitae, et illecebris cupiditatum, hac prece utebatur: *d*) *Averte oculos meos, ne videant vanitatem*. Ergo postulamus, ne morem geramus cupiditatibus, neve *e*) defatigemur in tentationibus sustinendis, ne *f*) declinemus de via Domini, ut tam in rebus incommodis, quam in prosperis, aequitatem animi, constantiamque servemus, et nullam nostri partem Deus sua tutela vacuam relinquat. *g*) Petimus denique, *ut satanam conterat sub pedibus* nostris.

b) Psal. 118, 43.
c) Ibid. 36.
d) Ibid. 37.
e) Hebr. 12, 13.
f) Deut. 31, 29.
g) Rom. 16, 20.

16. *Quo modo de tentatione victoria reportari, et quo auctore illa obtineri possit.*

Victoriam ex tentatione possumus referre per fiduciam in Deum.

Reliquum est, ut fidelem populum ad ea parochus cohortetur, quae in hac precatione maxime cogitare, et meditari oporteat: in qua erit illa optima ratio, si, quanta sit hominum infirmitas, intelligentes, viribus nostris diffidamus, et, omni spe nostrae incolumitatis in Dei benignitate collocata, eo freti patrocinio, vel in maximis periculis magnum animum habuerimus, praesertim cogitantes, quam multos hac spe, atque hoc animo praeditos ex hiantibus satanae faucibus liberarit Deus. An non *h*) Ioseph undique circumdatum, ardentibus insanae mulieris facibus, e summo ereptum periculo, *i*) ad gloriam extulit? Non *k*) Susannam, a satanae ministris obsessam, tum, cum nihil propius esset, quam ut nefariis sententiis interficeretur, servavit incolumem? Neque mirum: *l*) *Erat enim*, inquit, *cor eius fiduciam habens in Domino*. Insignis est laus, et gloria Iob, qui de mundo, de carne, de satana triumphavit. Plurima sunt huius generis exempla, quibus parochus diligenter pium populum ad eam spem, fiduciamque cohortari debebit.

h) Gen. 39, 7. 8. 9. Psal. 140, 18.
i) Gen. 41, 38. 39.
k) Dan. 13, 61. 62.
l) Ibid. 35.

17. *Nostri certaminis antesignanus Christus est, socii sancti omnes, quos qui non sequuntur, vecordes sunt.*

Cogitent etiam fideles, quem in hostium tentationibus ducem habeant, nempe Christum dominum, qui *m*) victoriam ex illo certamine retulit. Vicit ipse diabolum: est *n*) is ille *fortior*, qui *superveniens* fortem superavit armatum; quem et armis nu-

m) Matth. 4, 4. Coloss. 2, 15.
n) Luc. 11, 22.

davit, et spoliis. De eius victoria, quam de mundo reportavit, est apud sanctum Ioannem: a) *Confidite, ego vici mundum;* et in apocalypsi dicitur b) ipse *leo* vincens, et c) exisse *vincens, ut vinceret:* qua in victoria suis etiam cultoribus facultatem vincendi dedit. Est Apostoli ad hebraeos epistola plena victoriis sanctorum hominum, *qui d) per fidem devicerunt regna, obturaverunt ora leonum,* et quae sequuntur. Ex his vero quae sic acta legimus, eas victorias cogitatione complectamur, quas quotidie reportant ex intimis, et externis daemonum praeliis homines fide, spe, et charitete praestantes; quae tam multae sunt, tamque insignes, ut, si sub aspectum caderent oculorum, nihil frequentius accidere iudicaremus, nihil gloriosius; de quorum hostium clade his verbis scripsit sanctus Ioannes: e) *Scribo vobis iuvenes, quoniam fortes estis, et verbum Dei manet in vobis, et vicistis malignum.*

a) Ioan. 16, 33.
b) Apoc. 5, 5.
c) Apoc. 6, 2.
d) Hebr. 11. per tot.
Quod Christus nobis prostrato diabolo, vincendi facultatem dederit, et exemplum praebuerit. Vide Aug. lib. 4. de trin. c. 12. Greg. homil. 16. in evang. Thom. in 3. p. q. 41. art. 1.
e) 1. Ioan. 2, 14.

18. *Quo modo diabolus a nobis superari possit.*

Labore, virtutibus, et vigilantia daemones superantur.

Vincitur autem satanas non otio, somno, vino, commessatione, libidine; sed oratione, labore, vigilia, abstinentia, continentia, castitate. f) *Vigilate, et orate,* inquit, ut iam diximus, *ut non intretis in tentationem.* Qui iis armis ad illam pugnam utuntur, in fugam convertunt adversarios: qui enim resistunt diabolo, is fugiet ab eis. In his tamen sanctorum hominum victoriis, quas diximus, nemo sibi placeat, nemo se efferat insolentius, ut se suis viribus hostiles daemonum tentationes, impetusque sustinere posse confidat: non est hoc naturae nostrae, non humanae imbecillitatis, sed solius divinae potestatis.

f) Matth. 26, 41. Luc. 22, 46. Iacob. 4, 7. Marc. 14, 38.
Et, si propriam infirmitatem in certamine agnoscamus.

19. *Quo modo omnes nobis ad vincendum vires a Deo dentur.*

Citra Dei auxilium nihil possumus.

Hae vires, quibus prosternimus satanae satellites, dantur a Deo, g) qui ponit, *ut arcum aereum, brachia* nostra; h) cuius beneficio *arcus fortium superatus est, et infirmi accincti sunt robore;* qui i) dat nobis *protectionem salutis;* k) cuius nos dextera suscepit; l) *qui docet manus* nostras *ad praelium, et digitos* nostros *ad bellum*: ut uni Deo pro victoria sint agendae, et habendae gratiae, quo uno et auctore, et adiutore vincere possumus, quod fecit Apostolus; ait enim: m) *Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam per dominum nostrum Iesum Christum.* Eundem auctorem victoriae praedicat caelestis illa vox in apocalypsi: n) *Facta est salus, et virtus, et regnum Dei nostri, et potestas Christi eius, quia proiectus est accusator fratrum nostrorum; et ipsi vicerunt eum propter sanguinem agni.* Testatur idem liber, Christi domini partam ex mundo, carneque, victoriam eo loco: o) *Hi cum agno pugnabunt, et agnus vincet illos.* Haec de causa, et de modo vincendi.

g) Psal. 17, 35.
h) 1. Reg. 2, 4.
i) Psal. 17, 36.
k) Psal. 62, 9.
l) Psal. 143, 1.
m) 1. Cor. 15, 57.
n) Apoc. 12, 10. 11.
o) Apoc. 17, 14.

20. *Quae sint in spirituali illo certamine victorum praemia.*

Quibus expositis, proponent fideli populo parochi, a Deo paratas coronas, et constitutam victoribus sempiternam praemiorum

amplitudinem, quorum ex eadem apocalypsi divina proferent testimonia: a) *Qui vicerit, non laedetur a morte secunda;* et alio loco: b) *Qui vicerit, sic vestietur vestimentis albis, et non delebo nomen eius de libro vitae, et confitebor nomen eius coram Patre meo, et coram angelis eius;* et paulo post Deus ipse ac dominus noster ita loquitur ad Ioannem: c) *Qui vicerit, faciam illum columnam in templo Dei mei, et foras non egredietur amplius;* tum inquit: d) *Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo; sicut et ego vici, et sedi cum Patre meo in throno eius.* Denique cum sanctorum gloriam, et perpetuam illam bonorum vim, quibus in caelo fruentur, exposuisset, adiunxit; e) *Qui vicerit, possidebit haec.*

a) Apoc. 2, 11.
b) Apoc. 3, 5.
c) Apoc. 3, 12.
d) Apoc. 3, 21.
e) Apoc. 21, 7.

DE SEPTIMA PETITIONE

CAPUT XVI.

SED LIBERA NOS A MALO.

1. *Nihil continetur superioribus petitionibus, quod ista non includatur.*

Postrema haec petitio est instar omnium, qua Dei filius divinam hanc orationem conclusit; cuius etiam vim, et pondus ostendens, ea usus est orandi clausula, cum e vita migraturus Deum patrem pro hominum salute deprecaretur: f) *Rogo enim,* inquit, *ut serves eos a malo.* Ergo hac precationis formula, quam et praecepto tradidit, et exemplo confirmavit, quasi quadam epitome summatim complexus est vim, et rationem ceterarum petitionum. Cum enim id, quod ea prece continetur, impetraverimus; *nihil,* auctore sancto Cypriano, *reliquum est, quod ultra adhuc debeat postulari, cum semel protectionem Dei adversus malum petamus: qua impetrata, contra omnia, quae diabolus, et mundus operantur, securi stamus et tuti.* Quare, cum tanti sit haec petitio, quanti diximus, debebit parochus in ea fidelibus explicanda summam adhibere diligentiam. Differt autem haec, et proxima petitio, quod illa vitationem culpae, hac poenae liberationem postulamus.

Postrema petitio vim sex superiorum sua amplitudine concludit.
f) Ioan. 17, 15.
Cypr. serm. 6. de orat. dom.

2. *Quid nos urgeat, ut hanc precationem coram Domino effundamus.*

Quare non iam monendus est fidelis populus, quantopere et laboret ex incommodis et calamitatibus, et caelestis egeat adiumenti: nam quot, et quantis miseriis proposita sit hominum vita, praeterquam quod et sacri et profani scriptores hoc argumentum sunt copiosissime persecuti, nemo fere est, quin intelligat et suo et alieno periculo. Persuasum enim est omnibus, quod exemplum patientiae Iob memoriae prodidit: g) *Homo natus de muliere, brevi vivens tempore, repletur multis mi-*

g) Iob. 14, 1. 2.

a) Iob. 8, 9. Psal. 143, 4.

b) Matth. 6, 34.

c) Luc. 9, 23.

seriis; qui quasi flos egreditur, et conteritur, et a) fugit velut umbra, et numquam in eodem statu permanet. Nec vero ullum praeterire diem, qui propria aliqua molestia aut incommodo notari non possit, testis est illa Christi domini vox: b) *Sufficit diei malitia sua.* Etsi conditionem humanae vitae declarat ipsius Domini monitum illud, c) quo crucem quotidie sumi, seque docuit sequi oportere. Ut igitur quisque sentit, quam laboriosa sit et periculosa haec vivendi ratio, ita facile persuadebitur fideli populo, malorum liberationem a Deo implorandam esse; praesertim cum nulla re magis ad orandum adducantur homines, quam cupiditate et spe liberationis eorum incommodorum, quibus premuntur, aut quae impendeant. Est enim haec insita ratio in animis hominum, ut in malis statim ad Dei auxilium confugiant. Qua de re est illud scriptum: d) *Imple facies eorum ignominia, et quaerent nomen tuum, Domine;* et: e) *Multiplicatae sunt infirmitates eorum, postea acceleraverunt.*

In calamitatibus propensiores sunt homines ad Deum invocandum.

d) Psal. 82, 17.

e) Psal. 15, 4.

3. *Quanam ratione periculorum, et calamitatum depulsio a Deo postulanda sit.*

Quod non recte precetur qui primis, et mediis dominicae orationis gradibus, omissis calamitatum depulsionem postulat.

f) Psal. 49, 15.

Sed, si illud fere sua sponte faciunt homines, ut in periculis, et calamitatibus invocent Deum, certe, quo modo id recte facere possint, ab iis, quorum fidei ac prudentiae commissa est eorum salus, maxime docendi sunt. Non enim desunt, qui contra Christi domini iussum praepostero utantur ordine precationis. Nam, f) qui iussit nos ad se confugere in die tribulationis, idem orationis ordinem nobis praescripsit: voluit enim, ut prius, quam precaremur, ut nos liberaret a malo, peteremus uti nomen Dei sanctificaretur, et adveniret regnum eius, et reliqua postularemus, quibus, quasi gradibus quibusdam, in hunc locum pervenitur. Sed quidam, si caput, si latus, si pes condoluit, si rei familiaris iacturam faciunt, si minae, si pericula ab inimicis intenduntur, in fame, in bello, in pestilentia, omissis mediis dominicae precationis gradibus, tantum petunt, ut ex illis eripiantur malis. At huic consuetudini repugnat Christi domini iussum: g) *Quaerite primum regnum Dei:* itaque, qui recte preces faciunt, cum deprecantur calamitates, incommoda, malorum depulsionem, id referunt ad Dei gloriam. Sic David illi precationi: h) *Domine, ne in furore tuo arguas me;* subiecit rationem, qua se Dei gloriae cupidissimum ostendit; inquit enim: i) *Quoniam non est in morte, qui memor sit tui: in inferno autem quis confitebitur tibi?* Et idem, cum oraret Deum, k) sibi ut misericordiam impertiret, subiungit illud: l) *Docebo iniquos vias tuas; et impii ad te convertentur.* Ad hanc orandi salutarem rationem, et ad exemplum Prophetae incitandi sunt fideles auditores, et simul docendum, quantum intersit inter infidelium, et christianorum hominum preces.

g) Matth. 6, 33.

h) Psal. 6, 2.

i) Ibid. 6, 6.

k) Psal. 50, 3.

l) Ibid. 15.

4. *Infideles se liberari a malo, ac christiani, non perinde petunt.*

Quod in morbis, et rebus ad-

Petunt vehementer illi quidem a Deo, ut possint ex morbis

vulneribusque convalescere, sibi ut ex urgentibus, vel imminentibus malis evadere liceat; sed tamen illius praecipuam spem liberationis ponunt in remediis, natura, vel hominum industria comparatis: quin etiam sibi datum a quovis medicamentum, etiam si cantionibus, si veneficiis, si daemonum opera confectum sit, sine ulla religione adhibent, modo aliqua valetudinis spes ostendatur. Longe alia est ratio christianorum, qui in morbis, et omnibus adversis rebus habent summum perfugium, et praesidium salutis Deum; unum illum omnis auctorem boni, et liberatorem suum agnoscunt ac venerantur: remediis vero, quae inest ad sanandum vis, insitam a Deo esse pro certo habent, tantumque illa aegrotis prodesse existimant, quantum ipse voluerit Deus. Est enim a Deo data hominum generi medicina, qua morbos sanaret. Hinc est illa ecclesiastici vox: *a*) *Altissimus creavit de terra medicamenta, et vir prudens non abhorrebit illa.* Itaque, qui Iesu Christo nomen dederunt, non in illis remediis summam spem reponunt recuperandae valetudinis, sed ipsi medicinae auctori Deo maxime confidunt.

versis praecipua res in externis remediis non sit ponenda, exemplo sit Asa rex Iuda, qui ob id 2. Paralip. 16. reprehenditur.

a) Eccl. 38, 4.

5. *Quo modo in morbis soli Deo fidendum sit, qui plurimos a praesentissimis periculis liberavit.*

Quare etiam in *b*) divinis litteris reprehenduntur ii, qui, medicinae fiducia, nullum Dei auxilium requirunt: immo vero qui vitam agunt ex divinis legibus, abstinent omnibus remediis, *c*) quaecumque ad curationem a Deo non adhibita esse constet. Quod, si etiam eorum usu medicamentorum illis sit explorata spes sanitatis, tamen ab iis, ut cantionibus, et daemonum artificiis, abhorrent. Ad id autem fideles cohortari oportet, ut Deo confidant: ea enim re iussit nos beneficentissimus parens liberationem malorum postulare, ut in eo ipso, quod iussit, spem etiam impetrationis haberemus. Multa sunt in sacris litteris huius rei exempla, ut, qui minus rationibus adducuntur ad bene sperandum, exemplorum multitudine confidere cogantur. *d*) Abraham, *e*) Iacob, *f*) Lot, *g*) Ioseph, *h*) David sunt in oculis locupletissimi testes divinae benignitatis. Sacrae novi testamenti litterae tam multos enumerant, qui ex maximis discriminibus erepti sunt piae pondere precationis, ut res exemplorum commemoratione non egeat. Una igitur illa Prophetae sententia contenti erimus, quae vel infirmissimum quemque confirmare potest: *i*) *Clamaverunt*, enim inquit, *iusti, et Dominus exaudivit eos, et ex omnibus tribulationibus eorum liberavit eos.*

b) Asa, sicut dictum est 2. Paral. 16, 22.
Sine Deo nullam opem afferre medicamina, indicat. Ier. 9. et 46, 11.
c) Non est utendum remediis a Deo non constitutis ad sanitatem recuperandam.
Lev. 20, 6.
1. Reg. 28, 7. 8.
4. Reg. 1, 2. 3.
d) Gen. 12, 2. et 13, 15. et 17, 2.
e) Gen. 28, 12. 33, 4. et 35, 5.
f) Gen. 14, 12. et 19, 17. 18.
g) Gen. 39, 2. ad 23. et 41, 14.
h) 1. Reg. 21, 14. 15.
i) 1. Reg. 21, 23. et 24.
Psal. 33, 18.

6. *Quid mali nomine hic intelligatur, et quae huius petitionis sententia.*

Sequitur huius vis, et ratio petitionis, ut fideles intelligant, non omnino petere nos hoc loco, ut a malis omnibus liberemur. Sunt enim quaedam, quae communiter mala putantur, quae tamen sunt illis fructuosa, qui patiuntur, *k*) ut ille *stimulus*, qui Apostolo erat adhibitus, ut, Dei gratia adiuvante, *virtus in infirmitate* perficeretur: haec, si cognita sit eorum vis, summa

k) 2. Cor. 12, 7. 8. 9.

voluptate pios afficiunt: tantum abest, ut a Deo petant, ut auferantur. Quare tantum ea mala deprecamur, quae nullam animae utilitatem afferre possunt, reliqua minime, modo aliquis inde salutaris fructus existat.

7. *Quot, et quanta sint malorum genera, a quibus liberari cupimus.*

Mala, a quibus liberari cupimus, quae et qualia sint.
Psal. 118.
Cant. 8.
Psal. 26.

Omnino igitur huic voci ea subiecta vis est, ut a peccato liberati, a tentationis etiam periculo, ab intimis, externisque malis eripiamur; ut tuti simus ab aqua, ab igne, a fulgure; ne grando noceat frugibus; ne annonae caritate, seditionibus, bello laboremus; petimus a Deo, ut morbos, pestem, vastitatem arceat, vincula, carcerem, exilium, proditiones, insidias ceteraque omnia prohibeat incommoda, quibus maxime terreri, ac premi solet hominum vita; omnes denique flagitiorum, et facinorum causas avertat. Neque haec solum, quae omnium consensione mala sunt, deprecamur; sed illa etiam, quae pene omnes bona confitentur, divitias, honores, valetudinem, robur, hanc ipsam vitam; petimus, inquam, ne ad malum, et ad animae nostrae exitium haec convertantur. Oramus etiam Deum, ne morte opprimamur repentina; ne in nos iram Dei concitemus; ne, quae impios manent, supplicia subeamus; ne igne purgatorii torqueamur, a quo ut alii liberentur, pie et sancte precamur. Hanc petitionem et in missa, et in litaniis sic interpretatur ecclesia, nos videlicet ea *praeterita, praesentia, futura mala* deprecari.

8. *Deus et impendentia mala arcet, et praesentibus quandoque mirabiliter eripit.*

Non uno autem modo Dei nos benignitas eripit a malis; nam impendentes prohibet calamitates, quo modo legimus magnum illum Iacob esse liberatum ab inimicis, quos in illum concitarat sichimitarum caedes; extat enim illud: *a*) *Terror Dei invasit omnes per circuitum civitates, et non sunt ausi persequi recedentes.* Et quidem beati omnes, qui cum Christo domino in caelis regnant, *b*) omnibus malis Dei ope liberati sunt; nos autem, qui in hac peregrinatione versamur, ab omnibus incommodis solutos esse minime vult, sed eripit a quibusdam; etsi sunt instar liberationis malorum omnium ea solatia, quae dat Deus interdum iis, qui rebus premuntur adversis. His se consolabatur Propheta, cum illa dicebat: *c*) *Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo, consolationes tuae laetificaverunt animam meam.* Praeterea a malis homines liberat Deus, cum illos in summum discrimen adductos, integros servat et incolumes; quod et *d*) pueris illis in ardentem fornacem coniectis, et Danieli contigisse legimus, quem leones nihil laeserunt, quemadmodum neque pueros flamma violavit.

a) Gen. 35, 5.
b) Isa. 25, 8. Apoc. 7, 17. 21, 4.
c) Psal. 93, 19.
d) Dan. 3, 21. et 6, 22. et 14, 39.

9. *Diabolus hic malus dicitur, quod mali culpae auctor, et mali poenae exactor sit.*

Diabolus est malitiae inventor, et auctor.

Malus vero etiam ex sententia sanctorum *e*) Basilii magni,

e) Basil. in ho-

a) Chrysostomi, et *b*) Augustini praecipue dicitur daemon, quod hominum culpae, id est sceleris et peccati auctor fuit; quo etiam ministro utitur Deus in repetendis poenis a sceleratis et facinorosis: *c*) dat enim Deus omne malum hominibus, quod illi peccati causa patiuntur. In quam sententiam loquuntur divinae litterae illis verbis: *d*) *Si erit malum in civitate, quod Dominus non fecerit?* item: *e*) *Ego Dominus, et non est alter, formans lucem, et creans tenebras, faciens pacem, et creans malum.*

Nil quod Deus non sit auctor malorum.

a) Chrysost. hom. 20. in Matth.
b) Aug. de eccl. dogm. cap. 57.
c) Dam. lib. 4. de orth. fide c. 20.
d) Amos 3, 6.
e) Isa. 45, 7. Vide item Deut. 32, 23. et 3. Reg. 9, 7. 21, 29. et Ier. 11, 22. 33, 42.

Malus quoque dicitur daemon ob eam causam, quod, etsi eum nihil laeserimus, tamen perpetuum bellum nobis infert, et capitali nos insectatur odio. Quod si nobis et fide armatis, et innocentia tectis nocere non potest, tamen nullum finem facit tentandi nos externis malis, et quacumque potest ratione divexandi. Quamobrem Deum precamur, ut nos a malo liberare velit.

Deus est auctor mali poenae, non culpae.

Daemon nobis nocere non potest, nisi permittente Deo, Aug. in Psal. 96.

10. *Cur singulari, non autem multitudinis voce, a malo liberari petamus.*

Dicimus autem *a malo*, non a malis, ob id, quod mala, quae in nos a proximis proficiscuntur, illi assignamus, tamquam auctori et impulsori; quominus etiam proximis irasci debemus, quin odium et iracundiam in ipsum satanam convertere oportet, a quo homines ad iniuriam inferendam impelluntur. Itaque, si te aliqua re laeserit proximus, cum preces facis parenti Deo, pete, ut non modo te liberet a malo, id est, ab iis, quas tibi proximus imponit, iniuriis; sed illum ipsum eripiat poximum ex diaboli manu, cuius impulsu homines in fraudem inducuntur.

Omnia mala, quae nobis inferunt proximi, a daemone proficiscuntur. Vide Aug. serm. 85. de temp.

11. *Quo modo in malis affecti esse debeamus, etiamsi continuo non liberemur.*

Illud denique sciendum est, si in precibus et votis non liberamur a malis, debere nos, quae premant, ferre patienter, intelligentes placere divino numini, ut toleranter ea patiamur. Quare minime nos indignari, aut dolere par est, quod preces nostras non audiat Deus, sed omnia ad eius nutum ac voluntatem referre oportet, existimantes id utile, id esse salutare, quod Deo placet, ut ita sit, non autem id, quod secus nobis videatur.

Cum a malis non liberamur, ea nobis patienter ferenda sunt.

12. *Quot, et quanta commoda ex tribulationibus ad nos proveniant.*

Postremo docendi sunt pii auditores, dum in hoc vitae curriculo versantur, eos ad omne incommodorum et calamitatum genus, non solum aequo, sed etiam gaudenti animo ferendum paratos esse debere: *f*) *Omnes enim*, inquit, *qui pie volunt vivere in Christo Iesu, persecutionem patientur.* Item: *g*) *Per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei.* Rursum: *h*) *Nonne haec oportuit pati Christum, et ita intrare in gloriam suam?* Non enim aequum est, *i*) servum esse maiorem Domino suo; sicuti *turpe est*, e sententia S. Bernardi, *membra esse delicata sub spinoso capite.* Praeclarum illud est

Aug. serm. 85. de temp.

Dam. lib. 2. de orth. fide c. 4.

f) 2. Tim. 3, 12.
g) Act. 14, 21.
h) Luc. 24, 26.
i) Matth. 10, 24. Luc. 6, 40. Ioan. 13, 16. et 15, 20.

Bern. serm. 5. de omnibus sanctis.
a) 2. Reg. 11, 11.

exemplum Uriae propositum ad imitandum, qui, adhortante Davide, domi ut se contineret, inquit: a) *Arca Dei, et Israel, et Iuda habitant in papilionibus, et ego ingrediar domum meam?* His instructi rationibus ac meditationibus, si ad orandum veniemus, illud assequemur, ut, si * minis undique cincti, malisque circumdati, b) quemadmodum tres illi pueri intacti ab igne, sic nos inviolati servemur; certe, ut c) Machabaei, casus adversos constanter, ac fortiter feramus. In contumeliis, et cruciatibus sacros imitabimus apostolos, d) qui caesi verberibus vehementer laetabantur, quod digni habiti essent, qui pro Christo Iesu contumelias paterentur; sic nos ita comparati canemus illa summa cum animi voluptate: e) *Principes persecuti sunt me gratis; et a verbis tuis formidavit cor meum: laetabor ego super eloquia tua, sicut qui invenit spolia multa.*

* Alia exemplaria habent, Minus.
b) Dan. 3, 49.
c) Act. 5, 41.
d) Psal. 118, 161. 162.
e) 1. Mach. 2, 16.

CAPUT XVII.

DE EXTREMA ORATIONIS DOMINICAE CLAUSULA, AMEN.

1. *Qui usus, et fructus sit huius particulae.*

Hanc vocem, sicuti est, *signaculum orationis dominicae* appellat sanctus Hieronymus in commentariis in Matthaeum. Quare, ut admonuimus antea fideles de praeparatione, quae adhibenda sit priusquam aggrediantur ad divinam precationem; sic nunc faciendum duximus, ut clausulae ac finis ipsius precationis causam, rationemque cognoscant. Non enim f) pluris est divinas preces diligenter ordiri, quam religiose absolvere. Sciat igitur fidelis populus, multos esse, et eos uberes fructus, quos ex orationis dominicae fine percipimus; sed omnium uberrimus ac laetissimus fructus est eorum impetratio, quae postulavimus; de quo supra satis dictum est. Non solum autem consequimur postrema hac parte precationis, ut nostrae preces audiantur, sed quaedam etiam maiora, ac praeclariora, quam ut verbis explicari possint.

S. Hieron. in c. 6. Matth.
Curandum est, ut preces et recte inchoentur, et recte absolvantur.
f) Immo melior est orationis finis, quam principium, Eccl. 7, 9.

2. *Quanta bona ex oratione ad homines promanant.*

Nam, *cum orando homines cum Deo colloquantur,* ut sanctus Cyprianus ait, fit quodam inexplicabili modo oranti divina maiestas propior, quam ceteris; quem praeterea singularibus ornat muneribus: ut, qui pie Deum orant, quodammodo cum iis, qui ad ignem accedunt, comparari possint; qui, si algent, calescunt; si calent, aestuant: sic illi assistentes ad Deum, pro modo pietatis ac fidei, ardentiores evadunt: inflammatur enim eorum animus ad Dei gloriam, mens illustratur admirabilem in modum, omnino cumulantur divinis muneribus; est enim illud proditum sanctis litteris: g) *Praevenisti eum in benedictionibus dulcedinis.* Exemplo est omnibus magnus ille Moses, h) qui a Dei congressu et colloquio digrediens, divino quodam fulgore

Orationis virtus, et utilitas, Cypr. circa fin. serm. de or. dom. et Chrys. or. 1. de orando Deo.
g) Psal. 20, 4.
h) Exod. 34, 29. 34. 35.

collucebat sic, ut *a*) israelitae eius oculos, et os intueri non possent. Omnino qui vehementi illo studio preces faciunt, Dei benignitate, ac maiestate admirabiliter perfruuntur. *b*) *Mane adstabo*, inquit Propheta, *et videbo, quoniam non Deus volens iniquitatem tu es.* Haec quo magis noscunt homines, eo Deum vehementiori cultu, ac pietate venerantur; eo etiam sentiunt iucundius, *c*) quam suavis sit Dominus, et quam vere beati sint omnes, qui sperant in eo: tum vero clarissima illa luce circumfusi, quanta sit eorum humilitas, quanta sit Dei maiestas, considerant. Est enim illa sancti Augustini regula: *Noverim te, noverim me.* Itaque fit, ut suis viribus diffidentes, totos se committant Dei benignitati, minime dubitantes, quin is ipsos paterna illa sua, et admirabili charitate complexus, abundanter iis omnia suppeditet, quae sint ad vitam, et salutem necessaria: hinc se ad agendas Deo gratias convertant, quantas animo maximas capere possunt, quantas oratione complecti; quod magnum Davidem fecisse legimus, qui, cum ita precationem instituisset: *d*) *Salvum me fac ex omnibus persequentibus me;* sic eam absolvit: *e*) *Confitebor Domino secundum iustitiam eius, et psallam nomini Domini altissimi.*

a) Cor. 3, 13.
b) Psal. 5, 5.
c) Psal. 33, 9.
Aug. lib. 2. soliloq. cap. 1. Psal. 138, 6. Mirabilis, etc.
d) Psal. 7, 1. seq.
e) Ibid. 18.

3. *Qua ratione fiat, ut sanctorum preces a timore inchoatae, laetitia concludantur.*

Sunt eiusmodi sanctorum preces innumerabiles, quarum exordium est timoris plenum, clausula spei bonae, laetitiaeque referta: sed mirabile est, quam eo in genere eniteant Davidis ipsius precationes. Nam, cum metu perturbatus sic orare esset exorsus: *f*) *Multi insurgunt adversum me; multi dicunt animae meae: Non est salus ipsi in Deo eius;* confirmatus aliquando, gaudioque perfusus, subiunxit paulo post *g*): *Non timebo millia populi circumdantis me.* Alio atiam *h*) psalmo, suam cum deplorasset miseriam, ad extremum Deo confisus, incredibiliter laetatur spe sempiternae beatitudinis: *i*) *In pace in idipsum*, inquit, *dormiam, et requiescam.* Quid illa? *k*) *Domine ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripias me;* quanto cum tremore, et pallore Prophetam dixisse credendum est? contra, quae deinceps sequuntur, quam fidenti ac laetanti animo? *l*) *Discedite a me*, inquit, *omnes, qui operamini iniquitatem; quoniam exaudivit Dominus vocem fletus mei.* Cum vero Saulis iram, furoremque pertimesceret, quam humiliter ac demisse Dei opem implorabat: *m*) *Deus, in nomine tuo salvum me fac; et in virtute tua iudica me;* et tamen hilare, ac fidenter in eodem psalmo subiecit: *n*) *Ecce enim Deus adiuvat me, et Dominus susceptor est animae meae.* Quare, qui se confert ad sacras preces fide speque munitus, parentem adeat Deum, ut se id consequi posse, quod ei opus sit, nullo modo diffidat.

Fiduciae, et spei virtute efficitur, ut sanctorum preces a timore inchoatae laetitia concludantur.
f) Psal. 3, 2.
g) Ibid. 7.
h) Psal. 4, 2.
i) Psal. 4, 9.
k) Psal. 6, 2.
l) Ibid. 9.
m) Psal. 53, 3.
n) Ibid. 6.

4. *Quo sensu illa vocula*, amen, *in fine hic usurpatur, et in missa sacerdoti pronuncianda reservatur.*

Sunt autem in extremo hoc divinae precationis verbo, *amen*,

Quanta sit virtus, et dignitas vocis, Amen.

multa quasi semina quaedam earum rationum cogitationumque, quas diximus: et quidem adeo frequens fuit haec hebraea vox in ore Salvatoris, ut Spiritui sancto placuerit, ut in ecclesia Dei retineretur; cui voci illa quodammodo subiecta sententia est: Scito tuas auditas esse preces; habet enim vim respondentis, et illum, qui precibus, quod velit, impetrarit, cum bona gratia dimittentis Dei. Hanc sententiam perpetua ecclesiae Dei consuetudo comprobavit, quae in sacrificio missae, cum pronunciatur oratio dominica, non rei sacrae ministris, quorum partes sunt illa dicere, *sed libera nos a malo*, attribuit hanc vocem *amen*, sed ipsi sacerdoti accommodatam reservavit: qui, cum Dei et hominum sit interpres, Deum exoratum esse populo respondet.

Amen in ore Christi Salvatoris fuit frequentissima.

Cur in missa peculiariter pronunciatio particulae Amen, sacerdoti non autem ministro, ut fit in aliis orationibus, reservetur.

5. *Cur in aliis precationibus minister, in hac vero sacerdos, amen, respondeat.*

Nec tamen hic ritus communis est omnium precationum, quippe cum in ceteris ministrorum sit munus respondendi, *amen;* sed proprius dominicae orationis: nam in aliis precibus consensum modo desideriumque significat; in hac responsio est, Deum orantis postulationi consensisse.

6. *Quo modo dictio, amen, varie exponatur.*

Non una est interpretatio vocis, Amen. Septuaginta reddiderunt γένοιτο, idest fiat, ut Psal. 40, 14. Aquila vero, πεπιστευμένως, idest fideliter; Isa. vere 65, 16. ubi nos habemus. Iurabit in Deo amen LXX. Legunt ὀμοῦνται τὸν θεὸν τὸν ἀληθινόν.

a) Vide Hier. ep. 174. ad Marcel. et in Isa.

Ac varie quidem a multis est interpretatum hoc verbum *amen*. Septuaginta interpretes verterunt, *fiat;* alii reddiderunt, *vere*; Aquila, *fideliter*, convertit: sed parvi refert, hoc, an illo modo sit redditum; modo habere intelligamus eam vim, quam diximus, confirmantis sacerdotis concessum id esse, quod petebatur: cuius sententiae testis est Apostolus in epistola ad corinthios. *a*) *Quotquot enim*, inquit, *promissiones Dei sunt*, *in illo* est: *ideo et per ipsum amen Deo ad gloriam nostram.* Est etiam haec nobis accommodata vox, in qua inest confirmatio quaedam earum petitionum, quas adhuc adhibuimus; quae etiam eos reddit attentos, qui dant operam sacris precibus: fit enim saepe, ut in precatione distracti homines variis cogitationibus alio traducantur. Immo vero summo studio petimus hac ipsa voce, ut omnia fiant, idest, concedantur, quae antea petivimus, vel potius intelligentes nos iam impetrasse omnia, ac sentientes praesentem vim divini auxilii, illud una cum Propheta canimus: *b*) *Ecce enim Deus adiuvat me; et Dominus susceptor est animae meae.* Nec est, quod quisquam dubitet, quin et nomine Filii sui, et verbo, quo saepissime is usus est, moveatur Deus, *qui semper*, ut ait Apostolus, *c*) *exauditus est pro sua reverentia; d*) *cuius est regnum, et potestas, et imperium, in saecula saeculorum.*

b) Psal. 53, 6.

Amen attentionem etiam excitat.

c) Hebr. 5, 7.

d) I. Petr. 4, 11. 5, 11. Iud. v. 25.

INDEX
CAPITUM ET SECTIONUM
TOTIUS OPERIS

PARS PRIMA

PARS SECUNDA

PARS TERTIA

PARS QUARTA

ARGUMENTORUM PRINCIPALIUM

INDEX

PRAXIS CATECHISMI

SEU

CATECHISMUS

IN SINGULAS ANNI DOMINICAS DISTRIBUTUS ET EVANGELIIS ACCOMMODATUS.

DOMINICA PRIMA ADVENTUS

Erunt signa in sole et luna, etc. Luc. 21, 25. etc. Hoc evangelium ad argumentum de iudicio generali traducendum est. Quare hic recurrat parochus ad articulum symboli, « Inde venturus est iudicare vivos et mortuos, » p. 48. sq. prout faciendum praecipitur, p. 6. vel secundum aliarum ecclesiarum ritum.

Ecce rex tuus venit tibi, etc. Matth. 21, 5. etc. Hic opportune tractabit parochus ea, quae de incarnatione, et causis adventus Christi domini nostri habentur art. 2. et 3. symboli apostolici, p. 18. 25. sqq.

Invenietis asinam alligatam, et pullum cum ea: solvite, etc. divus Athanasius, in sermone de verbis huius evangelii, ostendit ex hoc loco apostolis et eorum successoribus factam esse potestatem solvendi eos qui, instar asinorum, peccatorum pondere pressi, ad eos confugerent. Quare hic populo exponet parochus quae habentur de confessione, p. 173. sqq. et absolutione, p. 165. 179. de potestate remittendi peccata in ecclesia, p. 69. sq.

DOMINICA SECUNDA

Cum audisset Ioannes in vinculis, etc. Tu es qui venturus es, etc. Matth. 11, 2. etc. Ista Ioannis interrogatio tam sedula, ostendit quanto cum studio curare debeamus, ut de rebus fidei, et nos, et ii qui nobis subsunt, rite, et a catholicis doctoribus instruamur. Vide quae huic argumento inserviunt initio catechismi, usque ad primum symboli articulum.

In vinculis. Fides usque ad vincula, immo ad necem usque, cum opus est, et a iudice urgemur, profitenda est; nec est satis eam pectore inclusam habere, quantumvis rectam et sinceram, ut ostenditur, p. 9. sq. vel, « Erunt signa in sole et luna, « etc. ut in dominica praecedenti.

DOMINICA TERTIA

Confessus est, et non negavit, Ioan. 1, 20. etc. Ex hoc loco simpliciter verum fateri docemur, nec intermiscere iusiurandum, ut nobis fides adhibeatur. Vide quanto, et sub quibus poenis iurare prohibitum, in 2. praecepto, p. 236. sq.

Quid ergo baptizas, si tu non es Christus, etc. Agendum hic de ministris baptismi, de quo, p. 105. sq. et quomodo sese habeant in dispensatione sacramentorum Christus dominus et minister, quantum ad effectum sacramenti, p. 94. sq.

Cuius ego non sum dignus, etc. Hic monere parochus populum sibi creditum debet, ut se pro festis natalitiis ad sacram synaxim praeparet, et agere de condigna tanti hospitis (cuius corrigiam calceamenti solvere indignum se Ioannes Baptista censet) susceptione, vide de praeparatione ad eucharistiam, p. 151. sq. vel, « Cum audisset « Ioannes in vinculis «, ut in dominica praecedenti.

DOMINICA QUARTA

Anno quintodecimo imperii Tiberii Caesaris, etc. Luc. 3, 1. Cur hic de principibus mundi fiat mentio, eadem ratio afferri potest, quae affertur in articulo 4. symboli de eodem Pontio Pilato, p. 31. sq.

Factum est verbum Domini super Ioannem, etc. Quoniam Ioannes non nisi a Deo legitime vocatus officium verbi Dei praedicandi exercuit, ideo hic de legitima vocatione ministrorum ecclesiae parochus disseret, ut habetur de sacram. ordinis, p. 197. sq. legitimosque eos ministros non esse dicet, qui missi non sunt, ut traditur in praefatione, p. 2. sq.

In deserto. Hic de probitate et morum integritate ministrorum verbi (qui sunt sacerdotes) agatur ex eodem loco p. 208. et de castitate, quae eis, quando fiunt subdiaconi, indicitur, ut hab. p. 202.

Praedicans baptismum poenitentiae. Quomodo adulti, qui baptismum suscipere debent, affecti esse debeant, et praeteritae eos vitae poenitere, traditur, p. 110. quomodo hic baptismus Ioannis repeti debuit, p. 106.

Parate viam Domini, rectas facite semitas Dei nostri. Hic de praeparatione ad eucharistiam, de qua in superiori dominica, et de necessaria mandatorum Dei observantia, de qua, p. 221. sq. 234. sq. vel, « Confessus est, et non negavit, » ut in dominica praecedenti.

IN DIE NATIVITATIS DOMINI

Peperit primogenitum filium suum, etc. Luc. 2, 7. etc. Explicetur articulus symboli, *Natus ex Maria virgine*, qui est huius loci maxime proprius, de quo, p. 28. Eodem die ad missam maiorem.

In principio erat verbum, et verbum erat, etc. Ioan. 1, 1. etc. Quoniam hic locus, dum agitur de aeterna Christi domini generatione, adducitur, p. 23. sq. hinc parochus petet huius loci expositionem.

Et verbum caro factum est. Hic exponatur mysterium incarnationis prout habetur, p. 25. sq.

Gloriam quasi unigeniti a patre. Quomodo hic unigenitus sit etiam frater noster, vide p. 319.

DOMINICA INFRA OCTAVAM NATIVITATIS

Et tuam ipsius animam pertransibit gladius, etc. Luc. 2, 35. etc. Ex hac Simeonis praedicatione ansam sumere poterit parochus explicandi, cur Deus fideles iam baptizatos, quos filios habet carissimos, non eximat ab

incommodis vitae huius, qua de re agitur, p. 141. sq. et quo confugiendum tunc sit, de quo p. 303. sqq.

Non recedebat a templo, ieiuniis et orationibus, etc. De privata et publica oratione habes, p. 311. Quomodo ad orationem, et ieiunium et eleemosyna iungenda sint, p. 313. et quomodo ista tria conducant ad satisfactionem peccatorum, p. 188. sq.

IN CIRCUMCISIONE DOMINI

Et postquam consummati sunt dies octo, ut circumcideretur puer, etc. Luc. 2, 21. etc. Quoniam circumcisioni successit baptismus, hic in genere dici poterit de vi, et efficientia sacramentorum novae legis supra antiquae legis sacramenta, ut habetur, p. 91. et 166.

Vocatum est nomen eius Iesus, etc. Quam convenienter hoc nomen inditum fuerit Christo domino, et quare, vide p. 20. sq.

Observandum hic etiam est pueris. nunc in baptismo, ut olim in circumcisione, nomen esse imponendum: cuius rei quaenam sit ratio, et quale nomen puero imponi debeat, habes, p. 121. Denique cum impositio nominis sit una ex caeremoniis in baptismo usitatis, hic de baptismi caeremoniis et ritibus apta concio haberi poterit, p. 118. sq.

IN DIE EPIPHANIAE

Vidimus enim stellam eius in oriente, etc. Matth. 2, 2. etc. Quoniam non inepte per hanc stellam philosophica de Deo scientia potest intelligi, sicut per responsum sacerdotum fidei lumen, non male hic adaptari poterunt quae de differentia sapientiae christianae a philopsophica notitia habentur, p. 10.

Et procidentes adoraverunt eum, etc. Matth. 2, 11. etc. Hic de adoratione Dei, quae *latria* dicitur, et simul de veneratione sanctorum, quae *dulia* nominatur. Vide in expositione decalogi, pag. 227. usque ad secundum praeceptum. Hic agi etiam potest de eucharistiae veneratione et adoratione. Nam si eumdem Christum, quem Magi adoraverunt, praesentem in eucharistia agnoscimus, et confitemur, ut disertis verbis probatur, p. 140. si pii esse volumus, cur non aeque ac Magi eum adorabimus? Vide p. 131.

DOMINICA INFRA OCTAVAM EPIPHANIAE.

Secundum consuetudinem nuptiae factae sunt, Luc. 2, 42. etc. De observatione dierum festorum, lege p. 248. sq.

Et erat subditus illis, etc. De officio liberorum erga parentes, vide p. 256. sq.

DOMINICA SECUNDA POST EPIPHANIAM

Nuptiae factae sunt in Cana Galilaeae, etc. Ioan. 2, 1. etc. De sacramento matrimonii, vide p. 212. sqq.

Hoc fecit Iesus initium signorum suorum. Haec conversio aquae in vinum valet plurimum ad confirmandos rudiores in fide transubstantiationis, quae fit in augustissimo altaris sacramento: de qua vide p. 145. sq.

DOMINICA TERTIA

Ecce leprosus veniens adorabat eum, Matth. 8, 2. 3. etc. Per lepram haeresim significari dicunt patres. Qui vero sunt censendi haeretici, et qui a castris ecclesiae, ut olim leprosi, eiiciendi, habetur, p. 59.

Vade, ostende te sacerdoti. De honore sacerdotibus Domini, et ecclesiae praefectis exhibendo, vide p. 258.

Vade, ostende te sacerdoti, etc. Longe excellentiorem virtutem nostris sacerdotibus tributam docet Chrysostomus lib. 3. de sacerd., quam mosaicis, quod illi oblatos sibi leprosos non mundarent, sed mundatos tantum esse declararent; nostri vero hominem peccati lepra maculatum, dum absolutionis beneficium rite praeparato impendunt, vere emundant, et perfectae sanitati restituunt. Hic de potestate clavium sacerdotibus concessa, ut habetur, p. 165. sq.

DOMINICA QUARTA

Ascendente Iesu in naviculam, Matth. 8, 23. Inter multa, quae ecclesiam repraesentant, est navicula illa seu arca Noe, de qua p. 60. Hic ergo de ecclesia catholica, et notis quibus internoscitur, parochus agere poterit: prout habetur, ibid.

Domine, salva nos, perimus. Quoniam nullum est tempus, in quo ita hominum vita, quam in propinquo animae exitu, periclitetur; ideo parochus ex hoc loco hortari poterit suos subditos, ut cum mortis dies instabit, ad Deum maxime recurrant, et extremae unctionis sacramentum accipiant, de quo p. 190. sq.

Qualis est hic, quia venti et mare obediunt ei? Quomodo creaturae omnes eum, quem a Deo ab initio acceperunt, cursum teneant homine dempto, vide paginam 326. sq.

DOMINICA QUINTA

Et inimicus homo superseminavit zizania, etc. Matth. 13, 25. etc. In ecclesia duo sunt hominum genera, bonorum, qui tritici nomine designantur; improborum nomine zizaniorum, vide p. 60. Vel per zizania intelliguntur odia, atque rixae, quas pater dissensionis diabolus seminare conatur in agro filiorum pacis, cuius morbi remedium habes, p. 326.

Inimicus homo hoc fecit. De odio daemonum in nos, et ad tentandum audacia et perversitate, vide p. 357. et ut omnis mali culpae auctor, mali vero paenae sit exactor, vide p. 357.

DOMINICA SEXTA

Simile est regnum caelorum grano sinapis, Matth. 13, 31. etc. Quoniam iuxta doctores per granum sinapis fides intelligitur, hic tractanda sunt, quae de eius necessitate habentur, p. 7. et quomodo scrutanda non sint ea, quae fide credenda proponuntur, p. 9. et eius excellentia, et quantum differat de Deo sapientia a philosophica divinarum rerum notitia, p. 10 sq.

Cum autem creverit. Fidem augeri posse traditur, p. 311.

Iterum simile est regnum caelorum fermento, quod acceptum mulier. Hanc

mulierem ecclesiam interpretantur, quae in doctrina fidei aut morum (per fermentum designata) errare non posse traditur, p. 64. 65.

Donec fermentatum est totum. Hic de communione sanctorum, et meritorum participatione explicari possunt, quae sunt, p. 66. sqq.

DOMINICA IN SEPTUAG.

Simile est regnum caelorum homini patrifamilias, Matth. 20, 1. etc. Hic paterfamilias est Deus, qui cur pater dicatur, habes, p. 12. sqq. 314.

Receperunt ipsi singulos denarios. Denarii nomine caelestis beatitudo designatur, quam hic paterfamilias alacriter et sincere in vinea sua, id est, in cultura mandatorum divinorum laborantibus praestat. De hoc vitae aeternae denario lege quae diffuse traduntur, p. 80. sq. 221. 328. 328. Huius vero beatitudinis consequendae certam viam, ac rationem habes, p. 85. 298. 328. 330. sq. Item exhortatio ad colendam hanc vineam mandatorum illustris habetur, p. 222. sq.

Singulos denarios, etc. In caelo tamen varietas est mercedis et gloriae, pro ratione laboris et affectus, quo quis operatur, p. 77. 84.

DOMINICA IN SEXAG.

Exiit qui seminat seminare semen suum, etc. Luc. 8, 5. etc. Semen hoc, in terram sparsum, est verbum Dei, exponente domino, de quo vide p. 344. sq. et quomodo sit audiendum, vide praefat.

Venit diabolus, etc. De daemonis conatu, et impugnatione habes, p. 357. sq.

Et a sollicitudinibus et divitiis, etc. Quantum divitiae et effrenes rerum temporalium cupiditates impediant huius divini seminis fructum habes, p. 297. ubi haec ipsa verba habentur.

DOMINICA IN QUINQUAG.

Tradetur enim gentibus, et illudetur, Luc. 18, 32. etc. Ut Christi milites eius crucem tamquam vexillum sui ducis contuentes, ad arma poenitentiae sumenda exstimulentur, ideo hoc evangelium ineunte quadragesima legitur, quod passionis dominicae summam complectitur, quo loco non importune parochus exponet, quae de passione Domini fuse traduntur, p. 31. sq. Vel si in aliud tempus commodius differre malit hoc argumentum, hodie alteram evangelii partem pertractabit, ut sequitur.

Caecus quidam sedebat secus viam. Hic caecus genus humanum denotat, de cuius post peccatum statu misero, vide p. 333.

Iesu fili David miserere mei. Hic quomodo Deum aliter oremus ac sanctos ex hac formula demonstrabis, ut habes, p. 307. sq. Porro si angustiis, aut tribulationibus premimur, aut re aliqua indigemus, ad Dominum cum hoc caeco nobis recurrendum est, percibusque sollicitandus Deus, ut nobis adsit. Vide de necessitate et utilitate orationis, p. 221. sq.

Quid tibi vis faciam. Hic causas, ob quas clementissimus Deus vult a nobis rogari, etiam si sciat quibus rebus indigeamus, ex p. 301. proferes.

FERIA IV. CINERUM.

Cum autem ieiunatis, etc. Matth. 6, 16, etc. Cum quadragesimae ieiunium eo nomine sit institutum, ut totius anni peccata hac quasi solemni mul-

cta redimeremus, hodie parochus excitare fidelem populum debebit ad poenitentiam amplectendam, de cuius necessitate scribitur, p. 172. sq. docere quibus gradibus ad poenitentiam licet ascendere, p. 162. sq. et quibus operum generibus pro peccatis satisfacere possimus, p. 187. sq.

Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra. Vide adversus eos qui opes congerere undequaque student, p. 275. sq. 293. sq. 342. sqq.

Thesaurizate vobis thesauros in caelo. Quoniam parochi frequenter fidelem populum ad eleemosynas pauperibus erogandas excitare debent, hic hoc studiose praestabunt ex his quae habentur, p. 280. sq.

DOMINICA PRIMA QUADRAGESIMAE

Ut tentaretur a diabolo, etc. Matth. 4, 1. etc. Cum sit tentatio vita hominis super terram, ut dicit Iob, c. 7. hic de tentatione agendum, de generibus tentationum, ad quid permittantur homines tentari, quibus armis tentationibus resistendum, et cetera huiusmodi, quae habentur, p. 357. sq.

Non in solo pane vivit homo. De pane spirituali, de quo hic agit Christus dominus, vide p. 345.

Angelis suis Deus mandavit, etc. De angelorum custodia erga homines, p. 314.

Dominum Deum tuum adorabis. De adoratione Dei, quae fide, spe et charitate perficitur, vide p. 227.

DOMINICA SECUNDA

Assumpsit Iesus Petrum, et Iacobum, et Ioannem, et deduxit eos, etc. Matth. 17, 1. etc. Hic afferri possunt ea, quae de loco et tempore, quo homines ad divina contemplanda aptiores sunt, habentur, p. 226.

Bonum est nos hic esse. Hic tractari possunt, quae de summa eorum dignitate, qui Deo obediunt, habentur, p. 334. vel de intimis hominum sanctorum gaudiis, p. 345. Poterunt etiam parochi de duodecimo articulo hic habere sermonem, de quo p. 79.

Hic est filius meus dilectus, etc. Hic de aeterna filii generatione latissimus sese offert dicendi campus, de qua, p. 22 sq. vel secundum aliarum ecclesiarum ritum.

Miserere mei fili David, Matth. 15, 22. etc. Hic typum habes perfectae orationis quantum spectat ad duas conditiones, quae in oratione maxime desiderantur, fidem videlicet, et perseverantiam, de quibus, p. 311. sq.

Filia mea male torquetur a daemonio, etc. Huius mulieris exemplo parentes monentur diligentem liberorum curam gerere; de qua, p. 259.

Dimitte eam, quia clamat post nos, etc. Si apostoli in hac vita degentes, pro se solliciti, pro Chananaea interpellant, et exaudiuntur, in caelo mutire non audebunt, inquit D. Hieron. contra Vigilantium. Hic de intercessione sanctorum, prout habetur p. 228. sq.

DOMINICA TERTIA

Erat Iesus eiiciens daemonium, et illud erat mutum, Luc. 11, 14. etc. Daemonis proprium est eum, quem possidet, reddere mutum, id est, a confessione peccati revocare. Sed tamen non est alia ratio eiiciendi dae-

monis, quam ut linguam solvas ad detegendum coram sacerdote peccatum, vide quae de confessione habentur, p. 174. sq.

Omne regnum in seipsum divisum desolabitur. Ecclesia est Christi regnum, ut habetur, p. 328. Id autem, ut in seipsum non sit divisum, unum esse necesse est, unde hic de unitate ecclesiae agendum est, ex p. 61. sq.

Revertar in domum meam. De relabentium in peccata gravitate, p. 173. sq. et 355. Et quid post confessionem agendum, p. 189.

Tunc assumit alios septem spiritus nequiores se. Hic locus p. 357. inducitur ad probandum non unum tantum daemonem, sed plures etiam interdum hominem tentare: patet autem ex hoc loco daemonem acrius eos tentare, qui ab eo defecerunt, ut est p. 355.

Beatus venter, qui te portavit. Glorificatione beatae Mariae virginis hoc evangelium concluditur; de qua habes, 26. 307. sq.

DOMINICA QUARTA

Unde ememus panes, ut manducent hi? Ioan. 6, 5. etc. Hic apte explicari poterit illa petitio dominicae orationis, « Panem nostrum quotidianum da nobis, » p. 338. sq.

Notandum praeterea, quod panis iste vim etiam habebat sedandi sitim, ut tenent doctores. Ita et panis eucharistiae laicis pro calice est. Lege de communione sub una specie, p. 155. sq.

Hoc autem dicebat tentans eum. Quo modo Deus hominem tentet, vide p. 358.

Distribuit discumbentibus. Christus non distribuit, sed dedit apostolis, et illi distribuerunt turbae, Matth. 14, 19. Sic a mundi initio per patriarchas et prophetas, et postea per apostolos eorumque successores, Deus verbum Dei et sacramenta subministrat, ut habetur p. 140. 141. Christus tamen est qui haec omnia praecipue efficit, p. 93. sq.

Hic est vere propheta. De gratiarum actione, p. 302.

DOMINICA PASSIONIS

Quis ex vobis arguet me de peccato? Ioan. 8, 46. etc. Innocentia Christi in hodierno evangelio convenienter profertur in medium, ut in promptu sit nobis causa dominicae passionis, quam hodie repraesentare incipit ecclesia, nimirum non propter illius delicta, sed nostra: de causis passionis Christi habes, p. 34. sqq.

Si veritatem dico vobis. Hic a mendacio cavere docemur, de quo multa, p. 288. sq.

Qui ex Deo est, verba Dei audit, etc. De verbo Dei audiendo, p. 97. seqq. 345.

Nonne bene dicimus nos quia samaritanus, etc. Ex hoc loco parochus ansam poterit arripere ad excitandos suos fideles ad iniurias condonandas, qua de re multa habentur, p. 26. 306. 352. sq.

Sed honorifico Patrem, et vos inhonorastis me. Christus saepe et a multis graviter inhonoratur, sed ab iis maxime, qui eius verbum vel male interpretando, vel ad vana convertendo polluunt, de quo, p. 204.

Tulerunt ergo lapides, ut iacerent in eum. Ex hoc loco perspici potest, et tempus, et genus mortis a Christo delectum fuisse, qua de re, p. 32. sq.

DOMINICA IN RAMIS PALMARUM

Evangelium ut in prima dominica adventus, de quo ibid. Ceterum quoniam ad eucharistiam percipiendam, ex praecepto ecclesiae, eo tempore omnes discretione praediti obligantur, ideo ex his evangelii verbis, « Ecce rex tuus ve» nit tibi mansuetus, » ad eius sumptionem fideles hortari poterit parochus ex his quae habentur, p. 130. sqq. et deinceps; et quoniam parentes ut plurimum negligentissimi sunt ad liberos suos ad eucharistiae perceptionem praestandos, ideo eis maxime parochus inculcabit, quae de aetate, qua pueri ad eam percipiendam tenentur, habentur, p. 154.

***In die sancto parasceves.* Hoc die quoniam solemnis de mysterio passionis domini nostri Iesu Christi concio haberi solet, ideo praeter ea, quae in expositione art. 4. symboli habentur, p. 31. sq. haec insuper hoc die tractari posse videntur: de singulari amore, quo Deus genus humanum prosecutus est, cum illud morte unigeniti filii sui redimere voluerit, de quo, p. 317. de primi parentis lapsu et miseriis, quae illum consecutae sunt, de quibus, p. 18. sq. 326. sq. quo modo ex passione Christi omnis remissio peccatorum emanarit, de quo, p. 89. 347. et proinde omnia sacramenta ex hac Christi passione virtutem acceperint, ut est, p. 71. 96. de sacrificio Christi tam cruento quam incruento ex p. 15. sq. de satisfactione et merito Christi, de quo pag. 31. 158. sq. denique quo modo nulli unquam patuit, sed nec patere quidem potest aditus ad regnum caelorum sine hac redemptionis humanae per Christum fide, ut est, p. 19. idque esse summam et cardinem totius christianae religionis, scire Iesum Christum, et hunc crucifixum, ut habetur, p. 4.**

DOMINICA PASCHAE

***Surrexit, non est hic, etc.* Marc. 16, 6. etc. De resurrectione Domini exponetur artic. symboli apostolici, « Tertia die resurrexit a mortuis, » p. 37. sq.**

FERIA SECUNDA POST PASCHA

***Duo ex discipulis Iesu ibant ipsa die in castellum,* Luc. 24, 13. etc. Quoniam fieri vix potuit ut parochus omnia, quae ad resurrectionem Christi pertinent, pridie explicuerit, ideo hoc die poterit ea, quae praetermisit, ex eo loco repetere.

Oportuit pati Christum, et ita intrare in gloriam suam. Hic locus est proprius causas exponendi, ob quas necesse fuit Christum resurgere, quae habentur, p. 42. et exemplo Christi fideles hortandi, ut omni studio incumbant ut caelesti regno potiantur, quod habetur. p. 330. et de commodis tribulationis, p. 318. 367. sq.

Et factum est dum recumberet cum iis, accepit panem. Hic locus proprius est ad probandum utramque eucharistiae speciem laicis necessario non exhibendam, de quo multa, p. 155.

FERIA TERTIA POST PASCHA

Stetit Iesus in medio discipulorum suorum, Luc. 24, 36. etc. Hic de quatuor dotibus corporis gloriosi agi potest, ut habetur, p. 77. sq.

Pax vobis. Quoniam regnum Dei, teste Apostolo, pax est et gaudium in Spiritu sancto, hic quale sit regnum Christi in pios tractari potest, ut habetur, p. 330.

Praedicare in nomine eius poenitentiam et remissionem peccatorum. Quo modo poenitentiae praedicatio a Christo apostolis iniuncta sit, ex hoc ipso loco probatur p. 68. Unde potes tam ex expositione articuli de remissione peccatorum, quam ex his, quae de sacramento poenitentiae hic habentur, longissimam habere concionem.

DOMINICA PRIMA POST PASCHA

Cum sero esset die illa, una sabbatorum, Ioan. 20, 19. etc. Christi resurrectionis exemplar quam maxime stabilire necesse fuit, ut pariter nostra stabiliretur; quibus autem tum scripturis, tum rationibus nostra stabiliatur resurrectio, vide p. 72. « Una sabbatorum » autem quid sit, vide p. 249.

Quorum remiseritis peccata. Ioan. 20, 23. etc. De potestate clavium sacerdotibus concessa, p. 69. 199. sq.

Mitte digitum tuum in loca clavorum, etc. Qualia futura sunt corpora post resurrectionem, et cur Christus et martyres cicatrices retinebunt, habes, p. 77.

DOMINICA SECUNDA POST PASCHA

Ego sum pastor bonus, Ioan. 10, 11. etc. Pastorum nomine comprehenduntur non solum episcopi et animarum rectores, sed etiam reges, magistratus, parentes, et magistri. Quid vero pastores eiusmodi ovibus debeant, et quid vicissim oves pastoribus, habes p. 2. 255. sq.

Mercenarius autem, et qui non est pastor. Quis sit iste mercenarius et non pastor, vide p. 191.

Et fiet unum ovile et unus pastor. Hic de unitate ecclesiae, de qua p. 62. sq. unoquoque universali ecclesiae pastore divo Petro, et divi Petri successore, romano pontifice, de quo p. 61. 206.

DOMINICA TERTIA POST PASCHA

Modicum, et non videbitis me, Ioan. 16, 16. etc. Efficax consolationis genus, dum temporarius moeror pro Christo susceptus, aeternis gaudiis compensatur. Vide quae de vita aeterna habentur, p. 81. sq.

Vos vero contristabimini, mundus autem gaudebit. Quare perversi minus, pii vero acrius, a daemonibus infestentur, et proinde illi gaudeant, isti vero tristentur, vide p. 357.

Tristitia vestra vertetur in gaudium, etc. Spe futurorum bonorum quo modo alacri et constanti animo adversa omnia tolerare debeamus, vide p. 80. et cur Deus sinat affligi bonos, p. 360.

DOMINICA QUARTA POST PASCHA

Si enim non abiero, Paracletus non veniet, Ioan. 16, 7. etc. De Spiritu sancto, deque admirandis eius effectibus et donis, habes, p. 53. sq.

Arguet mundum de peccato, etc. Spiritus sancti proprium munus est, corda et compunctionem movere, et peccantem intrinsecus arguere. Quae autem

contritio vera sit, quasque res ea habere debeat, p. 168. Huc etiam referri possunt ea, quae de peccatis, quae remitti non possunt, habentur p. 166.

DOMINICA QUINTA POST PASCHA

Si quid petieritis Patrem in nomine meo, Ioan. 16, 23. etc. De oratione, et eius adiunctis his proprius est dicendi locus, de qua, p. 298. sq.

Usquemodo non petistis quidquam, etc. Hic proprie de modo, quo Deum per Christum orare debemus, de quo p. 299. Hic etiam locus adducitur ad probandum in nomine Christi orandum esse.

IN FESTO ASCENSIONIS DOMINI

Assumptus est in caelum, et sedet a dextris Dei, Marc. 16, 19. etc. Hoc in loco artic. symb. apostolici, qui de ascensione est, explicabitur, ut habetur, p. 44. sq.

DOMINICA POST ASCENS. DOM.

Cum autem venerit Paracletus, qui a patre procedit, Ioan. 15, 26. etc. Hic de processione Spiritus sancti a Patre et Filio, ex p. 56.

Ut omnis, qui vos interfecit, Ioan. 16, 2. etc. Hic praeceptum decalogi, « Non occides, » exponi poterit, de quo, p. 261.

Arbitretur se obsequium, etc. De omnibus adversis et calamitatibus huius vitae, idem iudicandum est, quod de his, quae Christi causa patimur, nempe eas esse magnum Dei in nos benevolentiae signum, ut habetur, p. 186.

IN FESTO PENTECOST.

Si quis diligit me, sermonem meum servabit, Ioan. 14, 23. etc. Spiritus sanctus ideo credentibus datur, ut sermonem Dei, qui decalogo comprehenditur, servare possint; ad quam rem ut promptiores sint, afferat parochus quae habentur initio explicationis decalogi, p. 221. sq. vel quoniam hic locus adducitur ad probandum Dei mandata non esse impossibilia, ideo de hac re aget ex p. 223.

Vel hodie exponet quae traduntur de confirmationis sacramento, p. 222. sq. quandoquidem tali die apostolos a Spiritu sancto confirmatos fuisse docent patres.

FERIA SECUNDA POST PENTECOSTEN

Sic enim Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret. Ioan. 3, 16. Hic locus proprius est ad ea populo exponenda, quae de eximia charitate caelestis Patris in genus humanum, in creatione et gubernatione demonstrata; sed multo magis in redemptione habentur, p. 30. 314. sq.

Ut omnis qui credit in eum, non pereat. Hic quo modo fides in Christum omnibus hominibus ab omni aevo necessaria fuerit, docendum est ex p. 18. sq.

Qui credit in eum, non iudicatur. De verbo, « credere, » habes, p. 8. quae hic accommodare poteris; ex qua etiam dicendi forma Filium Dei vere Deum esse demonstrabis, ex p. 22. 30. sq.

Quia non credit in nomine unigeniti Filii. Quo modo Dei filius sit unige-

nitus, poteris declarare ex his, quae habentur ib.; et contra, qua ratione hic unigenitus fratres habeat, p. 22. 319.

FERIA TERTIA POST PENTECOSTEN

Qui non intrat per ostium in ovile ovium, Ioan. 10, 1. etc. Hic locus proprius est ad ea explicanda, quae de legitima ordinatione ministrorum ecclesiae habentur, p. 197. de legitimo ministro sacramenti ordinis, p. 207.

Et oves vocem eius audiunt. De obedientia et honore, qui debetur episcopis et sacerdotibus agitur, p. 258.

Alienum autem non sequuntur. Haereticorum ministros non esse sequendos, vide p. 2. qui autem eos sequuntur, non oves sed haedi sunt, p. 359.

IN FESTO SANCTISS. TRINITATIS

Data est mihi omnis potestas in caelo et in terra, Matth. 28, 18. etc. Hic explicanda sunt quae de regno Christi in pios, et ratione qua regnat in suis fidelibus, habentur, p. 327. de regno etiam gloriae eiusdem, p. 328. item de potestate ipsius in sacramentis tam instituendis quam conferendis, p. 93. et de potestate item clavium eiusdem qua remittuntur peccata, p. 96. 163.

Baptizantes eos. Hic locus adducitur ad probandum, quo tempore baptismus obligare caeperit, p. 104. et ideo de necessitate eiusdem, et praesertim in infantibus, ea proferri possunt quae habentur, p. 108.

In nomine Patris et Filii et Spiritus sancti. Hic de materia et forma baptismi, quae sunt, p. 100. sq. accurate agendum est. Hic etiam de sanctissimae et gloriosissimae trinitatis mysterio poterunt agere parochi, de quo pag. 12. docebunt autem praesertim vulgus imperitum sanctissimam trinitatem pingi et formari non posse, atque adeo, si quando pingatur, illam picturam proprietates quasdam illius exprimere, ut habetur, p. 232.

Docentes eos servare quaecumque mandavi. Hic de necessitate, et possibilitate servandae legis divinae proferentur, quae habentur, p. 226.

IN EADEM DOMINICA

Estote ergo misericordes sicut et pater vester caelestis, etc. Luc. 6, 36. etc. De hoc evangelio in dominica 4. iuxta aliarum ecclesiarum morem.

Date, et dabitur vobis. Hic de communicandis cum proximis huius vitae subsidiis produci possunt quae habentur, pag. 314. 315. vel de eleemosynis, p. 188.

Hypocrita! eiice primum trabem. De hypocritis, quorum orationes Dominus reiicit, habes, p. 312. Item secundum aliquos.

Nisi quis renatus fuerit, Ioan. 3, 3. etc. Hic de necessitate baptismi, qui in nomine sanctissimae trinitatis confertur, de eius effectibus, et in universum quidquid de eo habetur, p. 98. sq. explicabit.

IN FESTO CORPORIS CHRISTI

Caro enim mea vere est cibus, etc. Ioan. 6, 56. etc. De eucharistiae sacramento, p. 131. sq.

DOMINICA II. POST PENTECOSTEN

QUAE EST INFRA OCTAVAM CORPORIS CHRISTI.

Homo quidam fecit caenam magnam, etc. Luc. 14, 16. etc. Caenae nomine, quae sub finem diei sumitur, caelestis gloria nobis significatur, quam hic paterfamilias in ipsa vitae clausula beatis donabit; in hoc argumentum vide quae ponuntur, p. 80. sqq. vel caenae nomine cum Paulo, I. cor. c. 2. intelligitur sacrosanctum Christi corpus in sacramento altaris, de quo vide, ut supra, p. 131. sqq.

Et coeperunt omnes simul excusare. Quoniam omnes hae excusationes ex mala concupiscentia proveniunt, ideo hic adversus concupiscentias pravas agendum erit, ex p. 292. sqq.; simulque miseria nostra ob oculos ponenda, qui ea respuimus, quae salutaria nobis sunt, rebus autem perniciosis nos addicimus, ut hi fecerunt, p. 305.

Villam emi. Vide in superbos, et ambitiosos, qui per hunc designantur, quae habentur, p. 297. 343.

Iuga boum emi quinque. Vide in avaros, p. 275. sq. 343.

Uxorem duxi. Hic detestanda libido, et commendanda continentia et castitas, quae aditum nobis ad caelorum regnum facilem praebet, vide p. 270. sqq. 296. sq. vel secundum alios:

Homo quidam erat dives, qui induebatur, etc. Luc. 16, 1. etc. De vanitate in vestibus fugienda, vide quae habentur, p. 272. et quomodo necessariis tantum rebus ad victum et vestitum pertinentibus contenti esse debeamus, p. 242.

Sepultus est in inferno. Ecce quae poena maneat improbos, qui morte praeoccupati sceleribus pleni decedunt, de qua, p. 52. sqq.

Ut portaretur ab angelis. Inter angelorum officia hoc non postremum est, vide p. 815. sqq.

In sinum Abrahae. De receptaculis animarum post mortem habes, p. 38. sq.

DOMINICA III. POST PENTECOSTEN

Gaudium erit in caelo super uno peccatore poenitentiam agente, etc. Luc. 15, 7. etc. Inter cetera, quae ad poenitentiam agendam peccatorem exstimulare debent, est ista caelitum laetitia, qua perfruuntur ob peccatoris conversionem. Plura habes in hanc sententiam, p. 68. sq. 160. 229. vel, *Homo quidam fecit*, ut in dominica praecedenti.

DOMINICA IV. POST PENTECOSTEN

Cum turbae irruerent in Iesum ut aud. verbum, etc. Luc. 5, 1. etc. Vide exhortationem ad audiendum diligenter verbum Dei, p. 1. sqq.; et quo modo pro captu cuiusque tradenda sit doctrina evangelii, p. 4. sq.; idque praesertim diebus festis audiendum, p. 251. sq.

Ascendens in unam navem, quae erat Simonis, etc. Petri navem non alterius ex apostolis ingressus est Christus, ut hoc suo facto insinuaret Petrum cum successoribus caput esse et principem pastorum ecclesiae: de hac re vide p. 61. 62. 206.

Exi a me Domine. Qui ad sacram synaxin accedunt, hoc exemplo et centurionis, Matth. c. 8. agnoscant esse se tanti hospitis praesentia indignis-

simos, vide quae de praeparatione eucharistiae traduntur, p. 151. sqq. vel secundum aliarum ecclesiarum ritum.

Estote ergo misericordes sicut et pater, etc. Luc. 6, 36. etc. Ut Christus nobis condonet, prius condonare ipsi debemus iis, a quibus laesi fuerimus. Vide explicationem illius petitionis, « Dimitte nobis debita nostra, » etc. p. 247. sqq. Vide item de hoc evang. in festo trinit.

DOMINICA V. POST PENTECOSTEN

Audistis quia dictum est antiquis, non occides, etc. Matth. 5, 33. etc. Huius loci erit hoc decalogi praeceptum exponere, prout habetur, p. 266. sqq.

Ego autem dico vobis, omnis qui irascitur. Haec verba exponuntur, p. 264. sq.

Audistis quia dictum est antiquis, non maechaberis, etc. Hic similiter exponatur hoc praeceptum, de quo habetur, p. 269. sqq., « Cum turbae irruerent in Iesum, » ut supra.

DOMINICA VI. POST PENTECOSTEN

Misereor super turbam, quia ecce iam triduo sustinent me, Marc. 8, 2. etc. Praeter ea, quae notata sunt in dominica quarta quadragesimae, poterit parochus ea huc proferre, quae de paterna Dei de hominibus cura habentur, p. 317. sqq.

Si dimisero eos ieiunos, deficient in via. Hic de imbecillitate hominum, qui nullum opus Deo gratum sine adiumento Dei possunt instituere, agendum est, ut habetur, p. 331. 333. vel, « Audistis quia dictum est antiquis, non occides, » ut supra.

DOMINICA VII. POST PENTECOSTEN

Attendite a falsis prophetis, etc. Matth. 7, 15. etc. Hic cavendum praecipitur ab haereticis. Quis vero censendus sit haereticus habes, p. 60. Quo modo autem hi cum in ecclesia non sint, ab ea puniri possint, habes ib. et p. 61. 65. Quibus autem artibus hi falsi prophetae utantur ad impia sua dogmata diffundenda, habes, p. 3. 4. 5.

In ignem mittetur, etc. De hoc igne infernali, p. 52. sqq.

Sed qui facit voluntatem patris mei, etc. Haec sententia est veluti methodus brevissima, docens qua ratione ad regnum caelorum pervenire possimus: quare quicumque cupimus illud adipisci, hanc sententiam prae oculis habere debemus, vide p. 334. sq. et deinceps, ubi haec tertia petitio, « Fiat voluntas tua, sicut in caelo et in terra, » explicatur; vel, « Misereor super turbam, » ut in praecedenti dominica.

DOMINICA VIII. POST PENTECOSTEN

Redde rationem villicationis tuae, Luc. 16, 2. etc. De ratione reddenda, cum unusquisque migrat e vita, vide p. 49. sq.

Facite vobis amicos de mammona iniquitatis. Ideo divites a Deo bonis cumulantur, ut pauperibus ea erogent, p. 314. Hic ad eleemosynas suos poterit exhortari parochus, prout est, p. 280. Hic etiam locus pro intercessione sanctorum facit, de qua, p. 229. sq. vel, « Attendite a falsis prophetis, » ut in praecedenti dominica, sicque deinceps omnia evangelia; quae

consequenter in reliquis dominicis proponuntur, in quibusdam ecclesiis in praecedenti dominica legi consueverunt, quod notare supersedebimus.

DOMINICA IX. POST PENTECOSTEN

Flevit super illam, Luc. 19, 41. Flet Christus, ut nos flere doceat. Quo modo in poenitudine erratorum sint adhibendae lacrymae, et quam diligenter procurandae, habes, p. 170. sqq. ubi de contritione agitur.

Quia si cognovisses et tu. Summa est status nostri miseria nostram miseriam non agnoscere, vide p. 340.

Quia venient dies in te, et circumdabunt te, etc. Hierusalem in exemplum ponitur eius hominis, qui, multis a Deo beneficiis ornatus, male eis in sui perniciem abutitur, vide p. 10. 11.

DOMINICA X. POST PENTECOSTEN

Haec apud se orabat, Luc. 18, 11. etc. Quibus virtutibus oratio debeat esse comitata, ut Deo placeat, et ab eo exaudiatur, vide p. 311. sqq.

Deus, propitius esto mihi peccatori. Hoc veri poenitentis exemplum inter alia proponitur, p. 354. Quare cum istius, tum aliorum exemplo, qui habentur ibidem, et p. 169. ad veram poenitentiam parochi fideles excitabunt. Est praeterea exemplum eorum, qui, cum peccatores sint, Deum orant et exaudiuntur, p. 304. Denique quanta humilitate ad Deum precaturi accedere debeamus hic demonstratur, p. 310.

Qui se exaltat, humiliabitur. Christi humilitatis exemplum maximum pondus habet ad nostram superbiam deprimendam, p. 36. 37.

DOMINICA XI. POST. PENTECOSTEN

Et deprecabantur eum, ut illi imponat manum, Marc. 7, 32. etc. Istorum exemplo, qui Christum pro muto et surdo ad eum adducto, ut sanaretur, interpellant, monemur pro aliis orare; quo modo vero id faciendum, et pro quibus orandum, habes, p. 305. sqq.

Misit digitos in auriculas eius. Christi exemplo, pueris in baptismo aures, oculi, pectus, humeri signo crucis recte insigniuntur. Vide de his et aliis baptismi ceremoniis, et earum significatione, p. 118. sqq.

Suspiciens in caelum ingemuit, etc. Cum Deus sit ubique, potius in caelum quam alio oculos convertamus, et cur in caelis esse dicatur, p. 321. Praeterea quoniam sacrae litterae nos surdos et caecos, et omnibus membris captos saepe appellant, ut habetur, p. 346., hic de malis, quae peccatum invehit, ut ibidem habetur, disserere parochus commode poterit.

DOMINICA XII. POST PENTECOSTEN

Diliges Dominum deum tuum ex toto corde tuo, etc. Luc. 10, 27. etc. In hanc sententiam populo proponantur, quae habentur initio explicationis decalogi, p. 233. sqq. usque ad secundum praeceptum; vel, quia hoc evangelium concurrit cum dominica decimaseptima, posteriorem huius evangelii partem priori praetermissa exponet.

Homo quidam descendebat ab Hierusalem in Ierico, etc. Hominis huius ita miserabiliter a latronibus vulnerati nomine, doctores intelligunt humanam naturam post Adae lapsum, quae, quot, qualia, et quanta vulnera acce-

perit, habes, p. 20. sq. 327. sq. 332. sq. 337. 339. sqq. et alibi frequenter.

Samaritanus autem infundens oleum, etc. Hic de sacramentis agat parochus, quae a nostro samaritano, id est a Christo, instituta sunt, tamquam remedia humanae naturae, per Adae lapsum inflicta, ut habetur, p. 91.

Curam illius habe. Nota genus humanum et ecclesiam uni homini a Christo commissam, qua de re vide, p. 61. sqq. 206.

Quis horum videtur fuisse proximus. Ex hoc loco quis sit proximus explicatur, p. 283. sq.

DOMINICA XIII. POST PENTECOSTEN

Iesu praeceptor, miserere nostri, Luc. 17, 13. etc. De nomine Iesu, vide, p. 20.

Ite, ostendite vos sacerdotibus, etc. Vide quae in hanc sententiam dicta sunt dominica secunda post epiphaniam: vide praeterea, p. 175. sqq. ubi nominatim hic locus adducitur. Quomodo item beneficio contritionis peccata remittantur, ex hoc loco probatur, p. 173. quae tamen confessionem requirit, ut habetur, p. 174.

Ne solliciti sitis animae vestrae, etc. Matth. 6, 25. etc. Quantum immoderata sollicitudo congerendarum opum, ceteraeque cupiditates animae saluti obsint, vide p. 293. sqq. et huius morbi remedium habes, p. 296.

Scit pater vester quod omnibus his indigetis, etc. Etiamsi Deus sciat desideria nostra et indigentiam, cur ei preces porrigamus, p. 301.

Quaerite primum regnum Dei, etc. De iis quae petenda sunt, et quo ordine, habetur, p. 304. sq. 322. Porro hic commode secunda petitio dominicae orationis tota explicabitur, ut habetur, p. 325.

Et haec omnia adiicientur vobis, etc. Quatenus temporalia petenda, p. 363. sqq.

DOMINICA XV. POST PENTECOSTEN

Et resedit qui erat mortuus, Luc. 7, 15. Si hic mortuus et quidam alii sint revocati ad vitam, quomodo intelligendum quod Christus primus omnium resurrexerit, vide p. 48. Hic tractari poterit articulus symboli apostolici penult. de carnis resurrectione, p. 72. sqq.

DOMINICA XVI. POST PENTECOSTEN

Si licet sabbato curare, Luc. 14, 3. etc. De sanctificatione dierum festorum, et a quibus tunc abstinendum, quidve agendum sit, habes, p. 245. sq.

Cum invitatus fueris ad nuptias, etc. Hic locus est cohortandi christianos omnes, ne alii aliis se praeferant, ut est, p. 320. sq. neve ambitiosi sint honorumque cupiditores, ut est, p. 29. sq.

DOMINICA XVII. POST PENTECOSTEN

Diliges dominum Deum tuum, Matth. 22, 37. etc. Vide evangelium dominicae XII., ut supra.

Quid vobis videtur de Christo, etc. Christus quomodo sit Davidis filius, vide p. 20. Quomodo item non sit filius David ratione divinitatis, habes, p. 23. sqq.

DOMINICA XVIII. POST PENTECOSTEN

Videns autem Iesus fidem eorum, Matth. 9, 2. etc. Ecce quantum fide aliena moveatur Deus ad aliquod donum alteri non modo non petenti, sed ne cogitanti quidem, impertiendum. Hinc fit ut in baptismo infantes regenerationis fiant participes, non quia mentis suae assensione credant, sed quia susceptorum, vel parentum, si fideles fuerint, sin minus, ecclesiae catholicae, ut Augustinus, fide muniantur, p. 109. sq. et de patrinis, p. 107. sqq.

Remittuntur tibi peccata tua, etc. Christum hominem primum omnium potestatem remittendorum peccatorum habuisse ex hoc loco probatur, p. 71. Porro dum sacerdos, iurisdictionem habens ordinariam vel delegatam, rite poenitenti peccata remittit, non minus absolvitur quam hic paralyticus, quantum est ex parte sacram. De forma absolutionis habes, p. 168.

Hic blasphemat, etc. De blasphemia habetur, p. 244. et de iuramento, p. 288. sqq.

DOMINICA XIX POST PENTECOSTEN

Qui nuptias filio, suo Matth. 22, 2. etc. Quibus de causis vir et mulier coniungi debeant, vide p. 216. sqq. et quae sponsae magis sint quaerendae, p. 214. sq. et de mutuis viri et mulieris officiis, p. 218. sqq. et quod Deum orandi causa certis temporibus a matrimonii officio abstinere debeant, p. 220. item de tribus matrimonii bonis, p. 217. sqq.

Contumeliis affectos occiderunt, etc. De contumelia, detractione, murmuratione, ceterisque vitiis quibus proximus laeditur, vide p. 285. sqq.

Non habens vestem nuptialem, etc. Vestem hanc nuptialem vestis candida, vel sudariolum, quod baptizatis datur, designat, de quo p. 121.

Mittite in tenebras exteriores, etc. De sententia et paena damnatorum, p. 181. sqq.

DOMINICA XX. POST PENTECOSTEN

Erat quidem regulus, cuius filius infirmabatur, Ioan. 4, 16. etc. Unde tot miseriae et adversitates, et quae quotque illae sint, p. 18. 326. 331. 337. 339. sq. Quo in malis et rebus adversis confugiendum, p. 365. 362. sq. Hic exponi poterit ultima petitio dominicae orationis, « sed libera nos a malo, » p. 363. sqq.

DOMINICA XXI. POST PENTECOSTEN

Redde quod debes, Matth. 18, 28. Restitutio poenitenti est necessaria, antequam absolvatur, quia, « non dimittitur peccatum, nisi restituatur ablatum, » ut inquit Augustinus; vide de restitutione, p. 276. item de furto, rapina; usuris, et aliis rerum usurpationibus, p. 276. sqq.

Si non remiseritis, etc. Hic exponatur petitio illa orationis dominicae, « Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus, » etc. p. 347. sqq.

DOMINICA XXII. POST PENTECOSTEN

Magister scimus quia verax es, Matth. 22, 16. etc. Genus assentationis pessimum, quae ad proximi calamitatem et perniciem adhibetur. De adulatione habes, p. 286. sq. « Quia verax es, » etc. De mendacio, vide p. 284. sq. ubi notatur hoc ipsum testimonium ex hoc evangelio decerptum.

Reddite quae sunt Caesaris Caesari, etc. Vide quae debentur principibus et superioribus in potestate constitutis, p. 258. sq.

DOMINICA XXIII. POST PENTECOSTEN

Ecce princeps unus accessit, et adorabat eum dicens, Matth. 9, 18. etc. Hic de differentia, qua infideles et christiani a morbis liberari cupiunt, de qua, p. 364. sq. et quomodo in morbis ad Deum, non ad praestigiatorum incantationes, sit recurrendum, p. 365.

Filia mea modo defuncta est. Hic de morte et novissimis, de quibus saepe ad populum agendum esse praecipitur, p. 52. 190.

Si tetigero tantum fimbriam vestimenti. Hic de reliquiis sanctorum, et cultu et veneratione earum, aget parochus, ex p. 230. sqq.

Et cum venisset Iesus in domum principis, etc. Hic de ratione iuvandi mortuos per sacrificium missae et orationes, de qua p. 159. sq. 306. vel in quibusdam ecclesiis legitur evangelium dominicae IV. quadragesimae, de quo ibidem. Si plures sint dominicae inter pentecosten et adventum, servetur quod de his in breviarii rubricis habetur.

DOMINICA XXIV. POST PENTECOSTEN

Cum ergo videritis abominationem desolationis stantem in loco sancto. Matth. 24, 15. etc. Hic de signis praecedentibus diem iudicii agendum est, de quibus, p. 51.

Orate autem ne fiat fuga vestra, etc. Hic locus ad probandum temporalia a Deo peti posse inducitur, p. 338. sq. unde de hoc argumento parochi etiam agere poterunt, de quo tum ibidem, tum 301. sqq. agitur.

Sed propter electos breviabuntur dies illi. Hic de daemonum potestate poterit agi, qui, quantum possunt, et quamdiu volunt, homines tentare non possunt, ut habetur, p. 358. sq.

INDEX

IN

CATECHISMUM

UBERIOR, ET OMNI CURA EMENDATUS.

A

C

E

G

H

L

M

N

O

P

R

T

V

Z

REIMPRIMATUR

Fr. Dominicus Buttaoni Ord. Praed. S. P. A. M.

REIMPRIMATUR

Jo. Canali Archiep. Colossen. Vicesgerens.